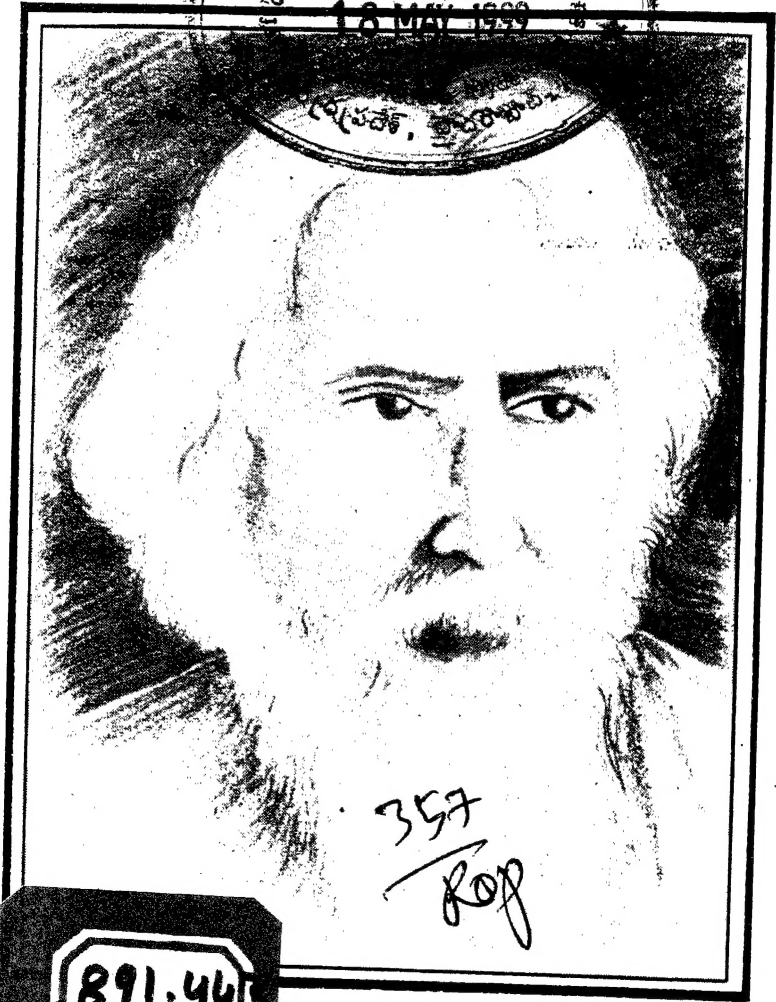

1590

గిరిదా

రవీంద్ర నాథ్ ఠాగూర్

of the Registrar & Publishers
18 MAY 1999

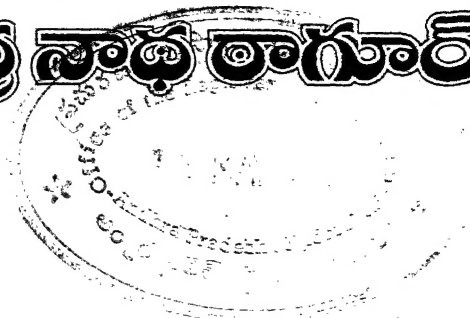

891.44
RAV

అనువాదకులు
జహంస, కవికులాలంకార
శ్రీ చంద్రకాంత పార్వతీశ్వర కవులు

గోరీయా

రవీంద్ర నాథ్ ఠాగూర్

అనువాదకులు

కవిరాజహంస, కవికులాలంకార

శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు

Account
20599

ప్రతులకు :

చాగంటి సత్యనారాయణ మూర్తి

బ-304, మర్కజీ మర్కాద అపార్ట్‌మెంట్స్,

అడిక్‌మెట్, హైదరాబాద్ - 500 044.

.వెల. 120/-

APR 20 2039

పీఠిక

పలుకు నిలువరింపఁ బలుకున నలరింపఁ బలుకు భావముననె నిలువరింపఁ
బలికి పలుకరింపఁ బలుకుమఁ బులకింప నీరవీంద్రుఁ డొక్కఁడే యెఱుంగు.

ఈనవల రవీంద్రకవిచంద్రు విరచిత వంగభాషామాతృక కను
నాదము. విశ్వభాగతీమూర్తి యగు రవీంద్రునివాణి యిందు సహస్ర
ముఖముల నరసనునోరంజనమున శాంతమధురగానము చేసినది.
దేశాభిమానుల దివ్యతత్వము లిందున్నవి. మతాభిమానుల మంత్ర
బీజము లిందున్నవి. సంస్కరణాభిమానుల సాధుభావము లిందు
న్నవి. కవిత్వాభిమానుల కావ్యకళ లిందున్నవి. ఇది నవలయేకాదు,
నవభావకుసుమాకరము, నవరస కమలాకరము, నవరత్నరత్నా
కరము, నవనవానందసుధాకరము, నవజీవనప్రభాకరము!

మనోభావములఁ గన్నులఁగట్టుటకును హృదయాంతర్భావ
ముల హృదయముల ముద్రించుటకును వివిధప్రకృతుల విచిత్రముగఁ
జిత్రించుటకును రవీంద్రుఁడు మిగులనేర్పటి. భావనాతీతములగు
ప్రకృతి రహస్యములను బలుకులలో బయటఁబెట్టుటయం దతఁడు
గడుదిట్ట.

శ్రీ రవీంద్రతాగూరు వంగభాషయందలి తమ కృతులనన్నిటి
నాంధ్రీకరించుటకు మాకవకాశము కల్పించినందులకు వారికి మే
మెంతయుఁ గృతజ్ఞులము.

మాయెడలఁ బరిపూర్ణాదరభావము కలిగి మమ్మెల్ల విధముల
నాత్మీయులనుగా భావించి మాయుద్యమమును మన్నించి మాకవితను
గౌరవించు శ్రీ రఘుపతి వేంకటరత్నమునాయుడుగారి యమూల్య
ప్రేమమున కీగద్యకావ్యము నాంధ్రీకరించి యంకిత మొనరింపఁగలిగి
నందులకుఁ బరమానందభరితులము!

వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు.

Dec 11
20399
గో రా

౧

శ్రావణమాసమందలి యొకనాటి ప్రభాతసమయమునఁ గలకత్తానగరమున ఘనాఘనవినియ్యక్తులగు నాకాశము నిర్మలబాలాతపకాంతులచే విరాజిల్లుచుండును. అప్పుడు పసియేమియు లేకయున్న వినయభూషణుఁడు తనసౌధమున రెండవయంతస్తు నందలి వరండాలో నొంటిగ నిలువఁబడి పీఠివెంట వచ్చుచు బోవుచుండు వారిని గనుంగొనుచుండెను. కాలేజీవదువు చాలదినములక్రిందటనే పూర్తియైనను నాతఁ డింకను సంసారమధ్యమునఁ బ్రవేశింపలేదు. ఆతనికి సభలను సాగించుట యందును వర్తమానపత్రికలకు వ్రాయుటయునునుననున్నది గాని యంతగా వానియందుఁగూ డ శ్రద్ధపూర్తిగాలేదు అందుచేతనే నేటియుదయమున నాతనికేమిచేయుటకుదోచక చంచలహృదయముతో నలునిటుజూచుచుండెను. అప్పుడు పరవశుడైయున్న హరి దాసుఁడొకడు చెంగటనున్న యంగడి కెదురుగనిలవఁబడి యాక్రిందివిధముగ గానము చేయుచుండెను.

“అపరంజిగూటిలో, నంతలో నెతోచి యపురూపమై పోవుచిలుకా!
ఎపుడువచ్చెదవో నీవెపుడుపోయెదవో నిన్నెన్నఁడో నెఱుంగనే చిలుకా!
జీవరత్నమువోలి నీవెప్పుడైన, నాచేతికరితివేనిఁ చిలుకా!
భావనూత్రంబుతోఁ బట్టి నీపాదాల బంధించివైతునే చిలుకా!

ఆ హరిదాసునిలిచి యాచిలుకపాట పూర్తిగఁబాడించి వ్రాసికొనవలయు నని వినయునకుఁ గోరికలిగెను; కాని రాత్రియంతయును జరిగానుండుటచేఁ గప్పు కొన్న దుప్పటమునయినను దొలగించుట కిష్టములేనంతటి బద్ధకముగా నుండుటవలన నాతఁడాగీతమును వ్రాసికొనఁజాలకపోయెను. కాని యాగీతస్వర మాతనిహృదయ చుధ్యమున బ్రతిధ్వనించుచునే యుండెను.

అప్పుడాతనియింట కెదురుగా వీధినిపోవుచున్న యొకయద్దెబండిపై బలమైన జోడుగుర్రములబండి యొకటి పడుటచే బండిచక్రము విరిగిపడిపోయెను. గుఱ్ఱపుబండి యతివేగముగ నదృశ్యమైపోయెను. అద్దెబండి పూర్ణముగా బోగగిలఁబడలేదు. కాని యొకప్రక్కకుమాత్రము వొరిగిపోయెను. అదిమాచి వినయభూషణుఁడు తత్తరముఁ తోఁగిందికిదిగి వీధిలోనికికచ్చెను. అప్పటికాబండిలోనుండి పదునేడు పదునెనిమి దేండ్ల వయసుగల యొకయువతీరత్నము మెల్లగాదిగియెను. మరియు లోపలనున్న పెద్దచునుమ్యుడగు నొకవృద్ధుడు దిగుటకుపక్కిమించుచుండెను. వినయభూషణుడా వృద్ధునిఁజట్టుకొని మెల్లగాక్రిందికిదింపెను. అప్పుడావృద్ధుని వదనము వివర్ణమై యుండుటంకాంచి వినయుఁడాదరముతో ‘అయ్యా! మీకు దెబ్బతగిలినదా?’ అని ప్రశ్నించెను.

వృద్ధుడు లేదని చెప్పను నిండుక మందహాసము లేచుకొన బ్రయత్నించెను. గాని యానన్ద్యంతలోనే విలీనమైపోయి యాతఁడు మూర్ఛిల్లుటకు సిద్ధముగానుండెను. వియయుఁడాతనిం బట్టుకొని యుత్కంఠితమై చూచుచున్న యాముందరిం గాంచి 'ఈ యెదుటిదియే మాయిల్లు! లోపలికింబోవుదును!' అనియెను.

తోడనే వినయుఁడావృద్ధుని లోనికిఁదీసికొనిపోయి యొకపర్యంకముపైశయ నింపఁజేసెను. ఆముందరి యప్పుడాగది నలువంకలను బరిశీలించి యొకమూలనున్న జల కలశమును గాంచి యందలిజలము నొకగ్లాసుతోఁదెచ్చి యావృద్ధుని మొగముపైఁజల్లి చల్లగా విసరుచు వినయభూషణునిఁగాంచి 'వైద్యుఁ డెవఁడైన దొరకునా?' అని పరీక్షించెను.

అయింటికి సమీపమునందే యొకడాక్టరుండెను. వినయుఁడాతని దీసికొని వచ్చుటకై యొక సేవకునిఁబంపించెను. ఆగదిలో నొకబల్లపై నొకయద్దమును, దలనూ నె పీసాయును, వలదువ్వకొను వస్తువులునుండెను. వినయుఁడాయువతి వెనుక నిలువఁబడి యద్దములో నామెవదనప్రతిబింబమును దడకదృష్టితోఁ గాంచుచు స్తంభభూతుఁడై యుండెను అతఁడు చిన్నతనమునుండియుఁ గలకత్తాయందే యుండి చదువుకొను చుండెను. ఆతనికిఁగల లోకజ్ఞానమంతయును బుస్తకములవలనఁ గలిగినదిమాత్రమే. సంబంధములేని గొప్పయింటి యాడువాండ్రతో నాతఁడిదివఱకెన్నడును గలిసియుండ లేదు.

అయద్దములో నాతఁడారమణీమణి మనోహరవదనమండలమును గాంచుచుఁ డెను. ఏమి యాశామణీకుకము! అతనిచూపులలో నానుందరి వదనసౌందర్యముఁ శృంగార రేఖలను విభజించి చూడవలయునను నుద్దేశములేదు.

కేవలమును భ్రేమాద్వేగముచే నిండుక కంగియున్న యా రమణీయతరః ముఖకమలమందిలి లావణ్య సౌకుమార్యము లాతనిదృష్టలకు స్పష్టియందలి సద్యఃప్రక శితమగు నొకనూతనవిస్మయము నాపాదించుచుండెను.

కొంతసేపటి కావృద్ధుడు మెల్లమెల్లగఁగన్నులను విచ్చి 'అమ్మా!' అనియొ నిట్టూర్పు విడిచెను. అప్పుడాయువతి కన్నులనీరునిండఁ దన నెమ్మొగము నాత మొగమునొద్దఁజేర్చి ప్రేమాద్ధగిస్వరముతో "బాబా!" మికక్కడదెబ్బ తగిలినది అనియెను.

"నేనెక్కడకు వచ్చితివి?" అనిపలుకుచు వృద్ధుడు మెల్లగలేచి కూర్చుం టకుఁబ్రయత్నించెను. ఇంతలో వినయుఁడాతనియొద్దకువచ్చి "అమ్మా! మీరులేవఁ దు. ఇంచుకవిశ్రమింపుడు. ఇంతలో డాక్టరువచ్చును!" అనియెను.

అప్పుడు వృద్ధునకు బాగుగ స్మృతి కలుగుటచే 'నాతలవైన భాగముననుచుక వేదనగా నున్నది; కాని యంతవిశేషబాధ యేమియునులేదు.' అనియెను.

అంతలోఁ బాదరక్షల శబ్దముతో డాక్టరుచ్చటికివచ్చి యావృద్ధునిబరీక్షించి "విశేషపాయ మేమియునులేదు. కొంచెము వేడిపాలలో నించుకబ్రాందినిచేర్చి త్రాగింపుడు!" అనిచెప్పి వెడలిపోయెను. ఆమాటకు వృద్ధుడతి సంకుచితచిత్తముతో విరక్తుడయ్యెను. ఆనుండరి వృద్ధునిభావమును గ్రహించి 'బాబా! ఏలసంకోచించెదరు? డాక్టరువచ్చినందులకును మందునకును గావలసినసామ్య మనమింటికిబోయి పంపించి వేయుదము!" అనిపలుకుచు నామె వినయభూషణుని మొగమువంక డిలికించెను.

"ఆహా! ఏమి యనయన విలాసము! ఆకన్నులు పెద్దవియా, చిన్నవియా, నల్లనివా, యెఱ్ఱనివా యను వితర్కము మనసునకు దోఁపించుటలేదు! చూపులయందోకి యసందిగ్ధప్రభావము విరాజమానమగుచున్నట్లు ప్రభయదర్శనముననే పొడకట్టుచుండెను. అదృష్టులయందెట్టి సంకోచమును లేదు. ఎట్టిద్వైదీభావమునులేదు కేవలము నవి యేకమాత్ర స్థిరశక్తి సంపన్నములై యుండెను."

వినయభూషణుడు ప్రియత్న పూర్వకముగ మాటాడుట తపకృమించి "వైద్యునికీచ్చినది స్వల్పము అందుకొఱకు - అదిమీరు - అదినేనే" అనియెను. ఆ నుండరి యాతని మొగమువంక నే చూచుచుండుటచే సరిగానాతడు మాటాడఁజాలక పోయెను. కానివైద్యునకుఁ గొంతసామ్యాయవలసియుండు ననుసంగతి మాత్రము నిస్సంశయముగాఁ దెలిసిపోయెను.

అప్పుడు వృద్ధుడు "నాకు బ్రాందియక్కరలేదు" అనియెను. ఆయువతి యామాట కడ్డమునచ్చి "ఏమిబాబా! డాక్టరు గారు చెప్పినట్లు చేయవలదా? అనియెను.

వృద్ధుడు 'ఇప్పటి డాక్టరులకతి దురభ్యాసమైపోయినది నానీరసము వేడి పాలుపుచ్చుకొన్నను దగ్గిపోవును." అనిచెప్పియాతడు పాలనుమాత్రము త్రాగి యించుక విక్రాంతినంది వినయభూషణునింగాంచి 'ఇక మేము పోయెదము. మీకుఁ జాలశ్రమఃలిగించితిమి' అనియెను. తోడనే యానుండరి వినయనివంకఁజూచి "ఒకబండి" అనియెను. వృద్ధుడు సంకోచముతో 'అయనకింకను తొందర గలిగించుట యేల? మనయిల్లు సమీపమేగదా! ఒకనిమిషములోఁ బోవుదుము!" అనియెను. అంత నారమణీమణి 'వలదుబాబా! మీరునడువజాలరు" అనియెను.

వృద్ధుడింక మాటాడలేదు. వినయముడు స్వయముగఁబోయి బండిని దీసికొని వచ్చెను. బండినెక్కుటకుముందేవృద్ధుఁడాతనింగాంచి 'మీ పేరేమి?" అనిప్రశ్నించెను.

వినః— నాపేరు శ్రీ వినయభూషణచట్టోపాధ్యాయుడు.

వృద్ధుః— నాపేరు పతేశచంద్రభట్టాచార్యుడు. మేమీసమీపమునందే 78 వ సంవత్సరమునందున్నాము. అవకాశము గలిగించుకొని యెప్పుడైనను మీరు మాయింటికి విచ్చినచో జాలసంతోషించెదను.

అప్పుడాయువతియుఁ దనవయనద్యయ విలాసముచేతనే నిశ్శబ్దముగా నాప్రార్థనమును సమర్థించెను. వినయుఁడాబండిమీదనేపోయి వారినింటికిఁజేర్చి రావలయుననుకొనియెను; గాని యదికిష్టాచార మగునో కాదో యనుసంశయముచే నిలిచిపోయెను. బండికదలునప్పుడానుందరి వినయునకొక చిన్న నమస్కారమునుగావించెను. ఆమె అట్లుచేయునని యాతఁడిదివఱ కంతమాత్రమును దలంచియుండకపోవుటచే హతబుద్ధియై ప్రతి నమస్కారము చేయబాలకపోయెను. ఈవిధముగా నాతఁడీ చిన్నతప్పుచేసి గృహంబుఁబ్రవేశించి పలుమాటు తన్నుఁదానే నిరించుకొనఁదొడంగెను. తరువాత నాతఁడు వారువచ్చినది మొదలు పోవునఱును దానాచరించినపనులన్నిటిని విచుర్చించుకొనియెను. అప్పుడు తన యాచరణమంతయు నసభ్యముగనే యున్నట్లుతనికిఁదోచెను. సమయోచితముగ బ్రవర్తింపబాలక పోయినందుల కాతఁడాందోళన పడఁదొడంగెను. అరమణీమణి వృద్ధుని మొగము దుడిచినచేతిరుమాలు గదిలో నాపర్యంకముమీదనే పడియుండెను. వినయుఁడు తత్తరముతోఁ బోయి దానిని దీసికొనియెను. అప్పుడాతఁడు వృద్ధయాంతరాళమున—

‘అపరంజి గూటిలో నంతలో నెత్తోచి

యపురూపమైపోవుచిలుకా

ఎపుడు వచ్చెదవో నీవెపుడుపోయెదవో ని

న్నెన్నడే నెఱుగనే చిలుకా!”

అనగీతము ప్రతిధ్వనితము కాదొడంగెను. ప్రార్థైక్కుచుండెను. వన్నాకాశతపము తీక్షణమగుచుండెను. వినయున కాదినమున నేపనియందును మనసు లేక పోయెను. ఆతనికిప్పుడు తనభవనముతోగూడ కలకత్తాపుర మంతయును మాయానగముగా దోచుచుండెను. అన్నాప్రభాత తీవ్రతప మాతని మస్తిస్కమధ్యమున బ్రవేశించి ఆతని రక్తనాళములలో బ్రవహించి ఆతని యంతఃకరణనాన్నిధ్యమునందొ జ్యోతిర్మయవనికబోలి దోచుచు నాతని సమస్తజీవితమును నికృష్టమొనది దోపజేయుచుండెను.

అప్పుడేదెనిమిదేండ్ల బాలుడొకడు వీధిలో నిలువంబడి యింటినంబఱును కీలించుచుండెను. వినయుడు మేడనైనండి అతనిగాంచి ‘ఈయిల్లే’ అని చెప్పుచు జలున క్రిందికిదిగిపోయి పరమావరముతో నాబాలకునిలోనికిదీసికొనివచ్చి అతని మొంగంక దిలకించుచుండెను. అబాలుడప్పుడు ‘మాయక్క మీకీచీటినిచ్చిరమ్మని న;

బంపినది' అనియుత్తరము వినయునకిచ్చెను. వినయుడు దానివందుకొని చూచెను. కవరుపై నింగ్లీషులిపితోదనపేరు వ్రాయబడియుండెను. లోపల నెట్టిచీటియునులేదు. కేవలమును కొన్ని రూపాయలుమాత్రముండెను.

తరువాత నాబాలకుడు పెడలిపోవడలంచెను గాని వినయుడాతనింబోసీయక చేయిపట్టుకొని రెండవయంతస్తుమీదికి దీసికొనిపోయెను ఆబాలకుని నెమ్మేనిరంగాతని సోదరికంటె నొకచాయితక్కువ. కాని ఆతని నెమ్మొగమున నామె పోలికలు కావలసినన్ని యున్నవి. ఆతనింగాంచుటచే వినయునిహృదయము ప్రేమానంద రసప్రపూర్ణమయ్యెను. ఆపిల్లవాడు మిగుల బ్రతిభావంతుడు. ఆతడుగదిలో నున్న యొక చిత్రఫలకముగాంచి 'ఇది యెవ్వరిప్రతిబింబము?' అనిప్రశ్నించెను.

విన:— ఇది నామిత్రునిది.

బాలు:— మిత్రునిదా? అతడెవ్వరు?

విన:— (నవ్వుచు) నీవాతని నెఱుంగవు. నామిత్రుడు గౌరమోహనుడు ఆతనిని గో రా యని పిలుతురు. చిన్నతనమునుండియు నేను నాతడు నొకచో జరుపుకొంటిమి.

బాలు:— ఇంకను జరుపుకొనుచున్నారా?

విన:— లేదు. ఇప్పుడు చదువుమానివైచితిమి.

బాలు:— మీకు జదువంతయును బూర్తియైనదా?

వినయభూషణుఁ డంతటిపిల్లవాని యెదుటనైనను దనగర్వమును బ్రకటించు నుత్సాహము నడంచుకొనజాలక "జేసు నాకు జదువంతయును బూర్తియైనది" అనియెను. అప్పుడాబాలుడు విస్మితుడై యొక్కనిట్టూర్పు విడిచెను. అంతవిద్యయు దనకెప్పుడు పూర్తయిగునో యీ ఆతడు భావించుకొనియెను గాఁబోలు!

విన:— అబ్బాయీ! నీపేరేమి?

బాలు:— నాపేరు సతీశచంద్రముఖోపాధ్యాయుడు.

వినయుడు విస్మితుడై 'ముఖోపాధ్యాయుడా! అనిప్రశ్నించెను.

క్రమముగా వినయుడాబాలకునిఁ బ్రశ్నించి పరేకచంద్రుడు నారితండ్రి కొడవనియు నాబాలకుని నాతనిసోదరిని జిన్నతనమునుండియు, నాతడు పెంచుచుండె ననియు బాలునిసోదరిపేరు రాధారాణి యనియు, పరేకుని సహధర్మిణి యాపేరునకు బదులుగా నామెకు 'నుచరిత' యని నామఃరణము గావించెననియుఁ దెలిసికొనియెను.

చూచుచుండగనే బాలుడగు సతీశునకు వినయునికడ మిగులజనువు కలిగెను సతీశుడు కొంతసేపైనతరువాత నింటికిబోయెద ననియెను. వినయుడు 'నీవొక్కడవును బోగలవా?' అనిప్రశ్నించెను.

సతీశుడు గర్వముతో 'ఏమి! నేనొంటిగ నేపాగలము!' అనియెను.

వినః— వలదు. నేనుగూడ వచ్చి నిన్నింటికీ బంపెదను.

తనసామర్థ్యమునుగూర్చి విషయము సంశయించుచుండెనని సతీశుడభిమాన పడి "నేనొంటిగ బోలేనా? అనిచెప్పుచు దానిదివఱకొంటిగా బోయినసంగతులం గూర్చి యనేకవిస్మయకరంబులగు దృష్టాంతములనువక్కాణింపదొడంగెను. కాని, విషయడాబాలకునితోగూడ నాతని యింటిగుమ్మమువఱకున బోయెను. దానికి గావణమాబాలునకు దెలియలేదు. అప్పుడు సతీశుడు మీరులోనికి రారా?" అనిప్రశ్నించెను.

విషయము తనమనశ్చాంచల్యము నంతయు నడంచుకొని 'మఱియొకప్పుడు వచ్చెదను' అనియెను.

తరువాత విషయభూషణుడింటికివచ్చి తనపేరువ్రాసిన యాకవరము జేబులో నుండి వైకివీసి చాలనేపటివఱకున జూచుకొనియెను. పిమ్మట నాతడాకవరము రూపాయలతోగూడ నొకపెట్రెలో భద్రముగా దాచివైచెను. ఆసామ్రెట్టి యావశ్యక సమయమందైనను వ్యయపటపగూడదని యాతడు నిశ్చయించుకొనియెను.

౨

కష్టసంధ్యాకాలే నతనిలిడముగ సంధికార మాక్రమించుకొనియెను. వర్ష హీనంబులును, వైచిత్ర్యవిహీనంబులు నగు మేఘముల నిశ్శబ్దశాసనమునకు లోబడి కలకల్రావగరమంతయు బ్రకండశునకముంబోలి గుండెలపై మొగ ముంచుకొనిచుట్టచుట్టుకొని పడియుండెను. సాయంకాలమునుండియును జినుకులు పడుచుండుటచే నీచులన్నియును బురదగానుండెను. ఆబురదను దేల్చుకొని పోవునంత బలముగా రన్దించుటలేదు. అట్టిసమయమున—నిర్దవగృహవ్యవస్థనుండటంత గాని తెలుపలక్షణ బోవుటకుగాని యుత్సాహము కలిగింపని యాసమయమున నిరువురుపురుషులు మేడ మూడవయంతస్తునై గూర్చుండియుండిరి.

ఆమిత్రులిరువురను జిన్నతనముచుండియు జడిలోనుండి వచ్చి యచ్చటనే కూర్చుండి యాటలాడుకొనుచుండెడివారు. పరీక్షకు ముందచ్చటనే బిగ్గఱగాబాతములను జింతనసేయుచు నవ్యత్తులవలె బ్రతారముచేయుచుండెడివారు. 'బడినుండివచ్చి నేనవికాలపు రాత్రులలో నచ్చటనే భోజనముచేసెడివారు. అచ్చటనే రాత్రిరెండం గంటలవరకును దర్శివితర్కములు చేసుకొనుచు నిరుండినూర్యకాంతలు మొగంబులవైబడినతరువాత నదరిపడిలేచి లోనికిబోవుచుండెడివారు. కాలేజివచువు ముగిసినతోడనే వారామేడమీదనే హిందూపితైషీసభను నెలకొల్పి నెలకొనసారి మీటిగుజేయుచుండిరి. అందొకడాసభకథ్యక్షుడు, రెండవవాడు కార్యదర్శి.

సభాధ్యక్షుని పేరు గౌరవహానుడు. ఆతనిమిత్రులారాతని 'గోరా' యని పిలుచుచుందురు. అతడందఱు ససందర్భముగాఁగిరిస్కరించుచుండును. ఆతనినిగాలేజి పండితుఁడు రజతగిరి యనిపిలుచుచుండెను. అతనికరీరచ్ఛాయ కేవలమును దెలుపు, అతఁడుసామాన్యముగ నాఱుడుగుల పొడుగుండును; జమిలియొముకవాఁడు ఆతని ముష్టిబంధము వ్యాఘ్రముష్టిరలె దృఢమైనది. కంఠస్వరము మోటుగను, గంభీరముగ నుండును. ఆకస్మికముగ విన్నవో నదటుకలిగించును. అతనివదన ముండవలసినదాని కంటఁ బెద్దదియుఁగఱవ మైనదియు నైయుండెను. ఆతని క్రిందబొడయు జాబుకమును దుగ్గద్వారమునందలి దృఢాశ్రితమువలెనుండెను. ఆతనికన్నులవై భూరీతేఖులు లేవనియే చెప్పవచ్చును. అతనియొద్దాధరములు సన్ననివై తప్పవడి యుండును వానిపై నాసికఖడ్గమువలె వంగియుండును. కన్నులు చిన్నవియే కాని తీక్షణములైయుండును. అతనిదృష్టి బాణమువలె నతిదూరమున నదృశ్యస్థానమునుగూడలక్ష్యముచేసి త్షణములో వచ్చి సమాపవస్తువునందుఁగూడ విద్యుచ్ఛక్తిని బ్రయోగింపఁగలదు. గౌరవహానుఁడు చూపుటకంత నుందరుఁడని జెప్పుటకవకాశములేదు. కానియాతని జూడఁబడ నున్న వారులేరు. అతఁడెల్లప్పుడు నందరికన్నులఁబడుచునేయుండును.

ఆతని మిత్రుఁడగు వినయభూషణుడు చదువుకొన్న గొప్పయింటి బంగాళీ బిడ్డవలెనే నమ్రస్వభావుడు. స్వభావసౌతుమార్గమును గుఱాగ్రబద్ధియును గలసిన యాతని ముఖశ్రీ విశిష్టతేజసుతో విరాజిల్లుచుండును కాలేజితరగతులలో నాతఁ డెప్పుడును మొదటివాడుగ నేయుండెను. గోరా యేవిధముచేతను నాతనితో సమా నుఁడు కాజాలకుండెను. గోరాకుఁజదువునందంత యాసక్తియునులేదు; అంతర్వరగాఁ దెలిసికొను బుద్ధిశక్తియును లేదు. వినయభూషణుఁడే తగినంతసాయముచేసి గౌరవ హానుని గాలేజిపరీక్షలలోఁ దనకెను వెంటనే యుత్తీర్ణుఁడగునట్లు గావించెను.

గోరా — వినయా! వింటివా? అవినాశచంద్రుఁడు బ్రహ్మసమాజమును నిందించెను. దీనినిబట్టి యాతఁడు స్థిరహృదయుఁడై స్వాభావికాసవస్త యందుండునని తోచుచున్నది. ఏమినివంతగా మొగము ముడుచుకొనుచున్నావు?

విన:— ఎంతపనిచేసెను; ఈసంబంధమున నింకను సెట్టిప్రశ్నలు వచ్చునో నేనుఁగొంపఁ జాలకున్నాను.

గోరా:— అట్లయినచోనది నీమానసికదోషము! ఒకసమాజమువాడు మనసమా జమును భేదించివైచుచుండఁగా మనము నిశ్చలభావముతోఁ బ్రవర్తింపవలయు ననుట స్వాభావికనియచుముకాదు. మనసమాజమువారు వారికప్పులను దెలుపవలయును. వారు నేర్పుతోఁడేయు ఏనునియును మనకన్నులతో సామాన్యములుగాఁ జూడవల యును. వారిగొప్పతనము మనకంటె దక్కువగా నుండునట్లు చేయవలయును.

ఇవియే మనసమాజమున కుచితకృత్యములు. పరసమాజ బలమేవిధముగ క్షీణించునో యావిధముగఁ బనిచేయవలయును.

వివ:— ఇట్టిపనులు స్వాభావికముగా మంచివని నేను చెప్పజాలను.

గోరా:— ఇంచుక తీవ్రస్వరముతో 'మనకు మంచిచెడ్డలతోఁ బనిలేదు. ఈ పృథివియందుఁ గేవలము మంచివారేయింద్రులుగ్గురుందురో కాని తక్కినవారెఱును సాధారణులే. అట్లుగాకున్నచోఁ జనులు నడుచుటయును, తీవితములు గడచుటయును గూడ గష్టమే. భ్రాతృహృదయముతోఁగల తనగొప్పతనమును బ్రకటించుచుండగా నితరమతస్థుఁ డాతనిలోపల నుగ్గడించినప్పు డాతఁడాకష్టమును సహించియుండ వలయును. వారుసంతోషముతోఁ గుఱుకుచుండఁగా విరుద్ధపక్షమువారుగూడ వారిని గీర్తించుచు వారివెనుక నే పోవుట యెన్నిటికిని కలుగదు. అట్లుచేయవలయుననుట లోకవికల్పము.

వివ:— నేనుసమాజమును నిందించుటలేదు. వ్యక్తులనుగూర్చి—

గోరా:— ఇంక సమాజనిండ యనిన నెట్టిది? మతామతవిచారముచేయుటయే సమాజకార్యము. వ్యక్తులమాలముననే సమాజమైనది, అహ! ఎంతయోగ్యుడవు! అట్లయినచో నీవుమాత్రము నిందనీయుండవు గావా!

వివ:— కావచ్చును. కాని నేనందుకొఱకు సిగ్గుపడుచుందును.

గోరా:— వినయూని కుడిచేతి మణిబంధమును గట్టిగఁ బట్టుకొని “వినయా! న్నిమాటలేల? ఇంక నీపనిజరుగదు. ఎంతమాత్రమును జరుగదు” అనియెను.

వినయాఁడొక నిమిషమూరకుండి ‘ఏమి? ఏమిజరిగినది? నీకాథయమేల?’ అనియెను.

గోరా:— నీవృద్ధయము దుర్బలమైపోయినట్లు నాకుస్పష్టముగా దెలియుచున్నది!

వినయాఁడించుక యుత్తే జితుఁడై ‘దుర్బలమా? ఏమి! నాకిష్టమేయున్నచో నేనిష్టమే వారియింటికిఁ బోగలను. వారుగూడనన్ను చిల్పియే యున్నారు. కాని నేనుపోవుటలేదు’ అనియెను.

గోరా:— చెల్లలేదు కాని యామాటమాత్రము మఱచిపోవుటలేదు. వెళ్ళు లేదుగదా యని రేయింబవలు భావించుచునే యున్నావు. అట్లుచింతించుటకంటె వెళ్ళుటయే మంచిదికాదా?

వివ:— అట్లయినచో నీవునన్ను వెళ్ళుమనియే చెప్పుచుంటివా?

గోరా:— నవ్వుచుఁ దొడలవైఁ జఱచుకొనుచు “లేదు—నేను వెళ్ళుమనుట లేదు. కాని వెళ్ళువప్పుడు నీయంతట నీవే యెవ్వరికిని దెబ్బపడుండఁ బరుగెత్తి పోయెదవని మాత్రము నేనుప్రాసీయియ్యగలను. తిరువాత దినమంతయునాయెంతట నేయుండి

యచ్చట భోజనమునకు బ్రారంభించెదవు. క్రమముగా బ్రాహ్మసమాజపుపట్టిలోఁ బేరు వ్రాయించుకొని యొక్కసారిగా దిగ్విజయ ప్రచారకుడ వయ్యెదవు!" అనియెను.

విస:— ఏమనుచున్నావు? తరువాత?

గోరా:— తరువాత నేమన్నది? చచ్చినను గౌరవములేదుగదా! బ్రాహ్మణ కులమునఁబుట్టి జంతువులబోలి చావవలయును. నీయాచార్య వ్యవహారము లన్నియుఁ బోవును. దిక్పదిర్చనయంత్రములేని యోడవలె నీకు డిక్కు తెలికుండఁబోవును. అప్పుడునీకు, నాఁ యొడ్డునకుఁజేరుటయే కుసుస్కారమనియు సముద్రమధ్యమునఁ గేవలమును జేరిపోవుటయే స్వభావగమనమనియునుదోచును. కాని నాకీవిషయమునఁ బూర్ణముగాఁ దెలుపుటకు ధైర్యముచాలదు. ఇంతయేల? నీవు వెళ్ళుము. అధఃపతనమున కభిముఖుడవై నిలిచియుండి మమూర్తక యేలభయపెట్టెదవు?

విసయుఁడు మందహాసముచేయుచు 'వైద్యుడాశ వదలుకొన్నచోటుల నెల్ల రోగి మరణించుటలుగదు. ఇప్పుడంతటి వినాశకాల నూచనలేవియు నగపడుటలేదు, అనియెను.

గోరా:— లేదా?

విస:— లేదు.

గోరా:— నాడి చెదరిపోవుటలేదా?

విస:— లేదు దివ్యముగా నున్నది.

గోరా:— శ్రీహస్తముచే స్పృశింపఁబడినంతమాత్రమున శ్రీహస్తము దేవతా నివేదనమున కర్హము కానేరదని నీచుననునకుఁ దోచుటలేదా?

విసయుఁడు విరక్తి భావముతో "గోరా! ఇఁకజాలింపుము! కూర్చుండుము!" అనియెను.

గోరా:— నామాటలోఁ దప్పేమున్నది? శ్రీహస్త మెండకన్నెఱుంగనిది కాదు. పురుష కరస్పరము చేసిన యాపవిత్ర కరపల్లవము పేరెత్తుటయే నీకుఁగష్టముగా నున్నది.

విస:— గోరా! నాకు శ్రీజాతీయందు భక్తిగలదు. మనశాస్త్రములు—

గోరా:— శ్రీజాతీ నెట్లుభజింపవలయునో యాశాస్త్రములే చెప్పుచున్నవి గాదా! అదిభక్తిగాదు - అట్లన్నచో మొగమువైసుమియుదురు.

విస:— నీవు కేవలమును మొడివాదము నేయుచున్నావే!

గోరా:— శ్రీలగురించి "పూజాహ్వాగ్మహదిప్తయః" అనిశాస్త్రములు చెప్పుచున్నమాటనిజమే-ఏమనిన వారగృహమును బ్రకాశింపజేయువారు గావున పురుషుల హృదయమును బ్రకాశింపజేయుదురుగావున వారు పూజాహ్వాగ్మచిహ్న పాశ్చాత్య సాంప్రదాయము కేవలము నింద్యమైనది.

వివ:— అక్కడక్కడ లోపము లగపడినంతమాత్రమున నుత్తమపద్ధతుల నీవిధముగా విమర్శింప వచ్చునా?

గోరా:— (తెల్లబోయి) వివయా! నీకాలోచనాశక్తి శూన్యమైపోయినది అందుచేతనే నామాటలకెక్కడున్నది. విదేశసాంప్రదాయమున స్త్రీలగుగూర్చి చెప్పిన యత్యుత్తలన్నియును గేవల మోహపూర్ణములైనవి. దివ్యమందిరమున గృహిణీసీతమునలంకరించియున్న కిగారి సరస్వతులుమాత్రమే పూజార్హులు. ఆమెట్లుదిగి యీవలకు వచ్చినతరువాత స్త్రీలనుగుఱించి కావించుస్తుతిభావణము లన్నియు దూషణములే కాని నేటుకావు. ఎందుచేత నీచునను పక్షివలె నెగిరిపోయి పరేశబాబుగృహము మట్టును దిరుగుచున్నదో; యాభావమునే యింగ్లీషుభాషలో 'లవ్' అనిచెప్పదురు. దానినే యింగ్లీషువారి ప్రవంచమునందలి పరమపురుషార్థముగా భావించుచుందురు. నీవిట్టి చిక్కులలో బడకుండువుగాక!

వివయా:— చలుకుదెబ్బ దిన్న కొత్తగుట్టమువలె నెగిరిపడి 'గోరా! ఇంకఁ జాలింపుము. శుశ్రీమించిపోవుచున్నది' అనియెను.

గోరా:— మించుటకేమున్నది. ఏమియునులేదు. స్త్రీ పురుషుల పరస్పర సంబంధము మనోవికారమునకుఁ గారణమని మనమెన్ని యింగ్లీషుపుస్తకములలోఁ జదువలేదు!

వివ:— ఓహో! బాగుగ నేగ్రహించితివి. స్త్రీ పురుషసంబంధ మెట్లుండ వలయునో యట్లుండనీయక మోహవేశముచే నియమోల్లంఘనము చేసినవో నది యనర్థనాయకమేయగును. ఈయపరాధ మొక్కవిదేశీయులది మాత్రమేనా? ఈసంబంధమున ఇంగ్లీషువారి కవిత్వము మిథ్యయైనచో గామినీకాంచనములఁ బరిత్యజించుటయే సర్వవిధముల శ్రేయోదాయకమని చెప్పిన మనవారికవిత్వమును మిథ్యయే! మానవ హృదయములు కాంతాకనకములయెడల మోహముగ్ధులైపోవుట స్వభావము. అందుచేతనే నీతిబోధకులగు కొందఱుకువులు ప్రేమయందలి సౌందర్యాంశమును మాత్రమే సమజ్యులమగవర్ణించి మోహమును నిందించియున్నారు. మరికొందరుకువులు మోహప్రపూర్ణములగు కామినీకాంచనములు కేవలము పరిత్యాజ్యములనియే విధించియున్నారు. ఈరెండును నిరుదేశులగు భిన్న ప్రకృతుల భిన్నపద్ధతులు. ఇందొకదానినిమాత్రమే మామోదించి రెండవదానిని దిరస్కరించుట సమంజసముకాదు.

గోరా:— కాదు! నీవు పొరపాటుపడుచున్నావు. నీయవస్థ యంతకంటకు మారిపోయినది. అంతటివేదాంతము నీతలలోనున్నప్పుడు నీవునిర్భయముగా 'లవ్' చేయవచ్చును. కాని సమయమువచ్చినప్పు డట్టిభావము నడంచుకొను సామర్థ్యముండవలయును. ఇదియే మనసామాజిక నియమము.

వివ:— (వ్యస్తవృద్ధయముతో) గోరా! నీకు మతిపోవుచున్నదా! ఇంకను నాకు 'లవ్' అనియెదవేమి? కాని నేనొకమాట యంగీకరించెదను. నేను పరేశ బాబునుజూచి యాతనిసంగతి తెలిసికొన్నప్పటినుండియు నాకువారియందు గౌరవము కలిగినది. అందుచేతనే వారిజీవితచరిత్రములు దెలిసికొనవలయునని నాకు గోరిక కలుగుచున్నది.

గోరా:— మంచిమాటయే. అట్టికోరికలనే యడంచుకొనవలయును. నీవెంత ప్రయత్నించినను వారిజీవితచరిత్రము సందోక్త యధ్యాయము వైనను ముగించఁ జాలవు. వారుకేవలమును బ్రార్థనాపరులు. నీవు వారిస్థితిగతులనుగూర్చి ప్రయత్నించుటకుఁ గడంగితివేని నీకుఁ దుదకు వారి యుజ్జాపత్రము లేకుండ దర్శనము చేయుటకుఁగూడ నవకాశము లేకుండఁబోవును.

వివ:— నీకుందున్న గొప్పదోషమే యిది. పరమేశ్వరుఁడు సర్వశక్తులను నీకొక్కనికే ప్రసాదించెననియు, దక్కిన మావంటివారంజును కేవలము దుర్బలులనియు నీయభిప్రాయము!

గోరాకీమాట కొత్తగాదొఁచెను. అందుచే నాతఁడుత్సాహముతో వివయుని వెన్నువైఁ జరుచుచు 'మిత్రమ! సరిగాఁజెప్పితివి! ఇదియే నాయందున్న దోషము' అనియెను.

వివ:— కాదు. నీబుద్ధియందంతకంటెను మఱియొకదోషమున్నది. పరులనెల్లప్పుడును దిరస్కరించుచుండుటయేగాని వారియందలి మంచితనమును గ్రహించునుద్దేశము నీకంతమాత్రమును లేనేలేదు.

వారిట్లు సంభాషించుకొనుచుండఁగా గోరా సవతియన్నయగు మహిమఁడు లంబశరీరము కలవాఁడగుటచే వగర్చుకొనుచు మేడమీఁది కెక్కివచ్చి 'గోరా!' అని పిలిచెను. గోరాతత్తరముతో లేచి నిలువఁబడి 'ఏమి నెలపు?' అనియెను.

మహి:— విశేషములేమి? వగ్దాకాల మేఘములన్నియు నువమేడమీఁదనే యలముకొని గడ్డించుచున్నట్లుగనుపడుచున్నది. ఇంగ్లీషు తెలిసికొని భారతసముద్రమున నగమదూఁము దాఁటితివా? ఇంగ్లీషునకు లోపములేదు; కాని క్రిందిగదిలోఁ దల నొప్పితోఁ బడియున్న మీవది నెవ నీసింహవాదము దుస్సహముగానున్నది.

అనిచెప్పి యాతఁడు దిగిపోయెను.

3

గోరాయను వివయుఁడును మేడదిగుట కుపక్రమించుచుండఁగా గోరాతల్లి వైకివచ్చెను. తోడనే వివయుఁడామెకుఁ బ్రణామంబుచేసి యామె పాదధూళిని శిగంబునదాల్చెను. గోరాతల్లియగు నానందమయిని జూచినచో నామె గోరాతల్లి యని యెవ్వరు ననుకొనరు. ఆమె సన్నముగాఁ బలుచగా సహృదయముగా నుండును.

ఆమె కుంతలము లందందు సరసియున్నను బైకిమాత్రము స్పష్టముగా నగ పడుటలేదు. ఆకిన్నికముగఁజూచినచో నామెనలువదియేండ్లకు లోబడి వయసు గలదానివలె నగపడును. ఆమెవదనమండల మతిశయమునమైనది. నాసికయు, నోస్తా ధరములను, జుబుకమును, లలాటమును దిద్దితీర్చివేయుదును. ఆమెగంబునఁదేజోమయం బగు బుద్ధిశక్తియొప్పుడును దాండవించుచుండును. ఆమె శ్యామలాంగి గోరాశరీర చ్ఛాయతో నామెను జోబ్బుట కెంతమాత్రము నవకాశములేదు. ఆమెను జూచింత మాత్రముననే యొకఁ ధరుడు వింతకలుగును. ఆమెలంగాయును 'గమిజానుధరించును. మన కథాకాలమునాటి కప్పటివననాగరిక యువకులందందట్టి దుస్తులను ధరించుట యున్నదిగాని చాలమంది యిల్లాండ్రట్టివాఁలి కిరస్తానీలనిందించుచుండిరి. ఆనందమయి భర్త క్విష్టదయాళుఁడు కమిషనరువని చేసెను. చిన్నతనమునందేయామె యాతనితోఁ గలసి పశ్చిమదేశమంతయును దిరిగివచ్చెను. అందుచేతనే యామెకట్టి దుస్తులను ధరించుట కెట్టిసంశయమును లేకుండబోయెను. సామాన్య గృహిణివలె నామె యింటిపనులను జేయుచు, బంధువులతో భాషించుచు, బాగుగిండ్లకుఁ బోవుచు నీవిధ ముగాఁ బ్రార్థువుచుకొను స్వభావముగలది కాదు.

ఆమె మేడమీఁదకువచ్చి 'గోరా! నీకేకలుక్రిందికిఁగూడ వినఁబడునంతటి యుత్సాహపూరితములై యుండుటచే నయ్యుండు వచ్చియుండునని నేనప్పుడే యను కొంటిని. చాలవినయముండి యిల్లంతయు నిశ్శబ్దముగా నున్నది. ఏమిబాబూ! వినయా! వచ్చుటలేదేమి? ఆనాలోగ్యముగ లేదుగదా?" అనియెను.

విసః— లేదమ్మా వస్తాకాలముగదా!

గోరా:— అమ్మా! వింటివా యీతనిప్రత్యుత్తరము! ఈవస్తాకాలము పోయి వచో నెండకాలమువచ్చెనను! ఊరికదేవతలపై దోహరింపణము చేసినను చార ప్రత్యుత్తరము చెప్పరుగదా! మనసులోనియందేక మాయంతర్వామి యొక్కఁడే తెలిసి కొనగలడు.

విసః— గోరా! నీమాటలకర్థములేదు.

ఆనం:— వినయా! అమాటనిజమేబాబూ! నేనందుకొఁకుట జెప్పుటలేదు. మానవహృదయము లోకప్పుడు నిర్మలములుగను, మఱియొకప్పుడు కళంకితములుగను నుండును. కాని యెల్లప్పుడు క్షితిగిగాకుండవు. ఈవిషయమునుగూర్చి చెప్పవలసిన వచ్చినచో నెంతయాయున్నది. వత్సా! రమ్మ! లోనికిరమ్మ! తనుటకేమైనఁ బెట్టె దనురమ్మ!

గోరా తీవ్రముగఁ దలపడ్డముగఁ ద్రిప్పుచు “వలదు! వలదు! అట్లెన్నిటికిని జరుగదు! విషయమి నీయింటిలో నేమియును దివనీయను” అనియెను.

ఆనం:— బోసుబాబూ! నిన్ను నేను దినుచుచెప్పలేదు. నీతండ్రి కిష్టా చార సంపన్నుఁడు! స్వయముగ వండుకొనిగాని భుజింపడు! విషయము నాప్రియు

కుమారుడు. అతడు నీవలె దుడుకువాడు కాదు. కేవలము నీ వేయాతని బలవంతముగ నిరోధించుచున్నావు.

గోరా:— ఆమాటనిజమే ఆక్రిష్టియనువానిని దొలగించువరకును నీయింట భుజించుట జరుగదు.

ఆనం:— గోరా! నీవంతమాటయనకుము! చాలకాలమునుండి నీవామె చేతియన్నము తినుచున్నావు, చిన్నప్పటినుండియు నిన్నామెయే పెంచినది. ఆమెచేసిన పచ్చడియేగాని నీకు రుచిగానుండదు. చిన్నతనమున నీవు స్నానము పడినప్పుడామె నీకుజేసిన యుపచారము నేను నాజీవితములో మఱచిపోగలనా?

గోరా:— ఆవిశ్వాసము కలదేని నీవామె కూరక జీతమునిమ్ము, భూమిని గొని పెట్టుము; ఇల్లుకట్టించిపెట్టుము; నీయిష్టమువచ్చిన యుపకారము చేయుము. అంతే కాని నాని నింటియందుంచుకొనుట మర్యాద కావమ్మా!

ఆనం:— గోరా! కావలసినంత ధనమిచ్చివైచినచో ఋణము తీరిపోవు ననుకొనుచున్నావు కాబోలును! దానికిభూములకొరలేదు; ఇల్లకొరలేదు; నిన్నొక నిమిషము చూడకున్నచో నది బ్రతుకకలగా?

గోరా:— సరే. అట్లయినచో నీవామెనేయించుకొనుము. కాని వినయండు మాత్రము నీయింట భుజింపడు. నియమమును బాలింపవలయును. అమ్మా! నీవంతటి శిష్టవంశమున జన్మించితివిగాదా ఆచారమును పాటించనక్కరలేదా?

ఆనం:— బాబూ! ఈ మీయమ్మ యొకప్పుడాచారమున బాలించినదే! అందుకొకప్పుడెందఱికో కన్నులనీరునిండినది. అప్పుడు నీవెక్కడకున్నావు? ప్రతిదినమును శివాలయమునకుఁబోయి పూజచేయుచుఁ గూర్చుండి మీతండ్రి వచ్చి పిలిచినను నెంతసేపటికిని వచ్చెడిదాననుగాను. అపరిచితుడగు బ్రాహ్మణుని చేతియన్నము నైనను దినుటకు సందేహించెడిదానను. ఆకాలమున నిప్పటివలె రైలు చాలదూరము వఱకును లేదు. అప్పుడుబండ్లమీదను, పల్లవులమీదను గొన్ని దినములు తిండిలేకుండ ప్రయాణము చేయవలసివచ్చెడిది. మీతండ్రిగారెంత ప్రయత్నించియు నామాచారమును మాన్పింపఁజాలకపోయిరి. భార్యనగు నన్నగూడ పెంటపెట్టుకొని యాయన తనయుద్యోగపు గ్రామములు తిరుగుచుండుటచేఁ బెద్దయుద్యోగులగు దొరలాయనను భోగించు నధికారములు జీతముగూడ వర్ధిల్లజేయుచుండిరి. ఆగౌరవము వలననే మాకుఁదరుచుగా నొకచోటనుండి యొకచోటికి మాకుటయుండెడిది కాదు. ఇప్పుడాయన పెద్దవాడై యుద్యోగమును వదలుకొని కావలసినంత ధనము సంపాదించి యాకస్మిక పరివర్తనముఁగాంచి శిష్టాచార సంపన్నుడయ్యెను. కాని, నాకుమాత్ర ముట్టిభ్రాతృయము కలిగినదికాదు. నానప్త పురుషులంతర సంస్కారము లన్నియుఁ గ్రమముగా నిర్మూలములైపోయినవి. అవి యింక నెంత ప్రయత్నించినను లభించునా?

గోరా:— నీవుగర్వ పురుషులమాట యటుంచును. వారిప్పుడు నిన్నేమైన నిరోధించువా? కాని నీవు మేము గౌరవించుపద్ధతుల నవలంబింపవలయును. నీకు శాస్త్రమునందు గౌరవములేకపోయినను బ్రేయశుండభిమాన ముండగూడదా?

ఆనం:— ఓరీ! నీవితగా నాకు బోధింపనక్కఱలేదు. నావృద్ధయమును నేనెఱుంగుదును. నాస్వామి, నాపుత్రుడు, నన్నుఁ దమస్వత్వముగాఁ జేసికొని నాపాదములకు సంకెలల వైచినప్పుడింకను నాకు నుభయమెక్కడిది? నిన్నెప్పుడు నాయుత్సంగమునఁ జేర్చికొంటినో యప్పుడే నాయాచారమంతయుఁ గొట్టుకొనిపోయినది. చంటిబిడ్డను వక్షమునఁజేర్చుకొను నానందము నెఱింగి యింకను గులాచారమునఁగ్రమముగ బాలింపఁగలవా రిప్పధివియుండెవ్వరును జన్మించియుండలేదు. ఆచారమును గ్రహించినప్పుడే నేనిట్లు నిశ్చయించుకొంటిని. ఇప్పుడు నేనెవ్వరినైనఁ గిష్టించును లనిగాని, హీనకులజు లనిగాని నిందించినవోఁ బరమేశ్వరుఁడు నాకునునీకును నెడఁ బాటు ఘటిల్లఁజేయు నేమామని భయపడుచుండును. కుమారా! నీవునాయుడి నిండించి నాగృహమును బ్రకాశంపఁజేయుచు నుండుము! నేనీప్రపంచమునలి యెల్లజాతుల చేతనీశ్వను దాగెదను.

ఆపట్టి యానందమయిమాటలకు వివరముని వృద్ధయమునందేదియో యస్పష్టముగ నొక సందేహచ్ఛాయ సోకెను. అప్పుడాతఁ డొక్కసారిగా నానందమయి వంకను గౌరమోహముని వంకను దిలకించెను తోడనే యాతని సంశయము దూరమై పోయెను.

గోరా:— ఆహూ! నీమాటలంత యుక్తియుక్తములుగాలేవు. శాస్త్రగౌరవము గలిగి యాచారమున బాటించువారి యింద్రుండుఁ గూడ బిడ్డలు జీవించుచునే యున్నారు. ఆట్టివో నీశ్వరుఁడు కేవలము నీవిషయమునమాత్రమే కొత్తచట్టము నుపయోగించుననుబుద్ధి నీకెట్లు కలిగినది?

ఆనం:— బాబూ! ఎవ్వఁడు నిన్ను నాకొసంగెనో యాతఁడే నాకెట్టి బుద్ధి గూడఁ బ్రసాదించినాఁడు. ఆసంగతి నేనేమని చెప్పును! ఈవిషయమున నాస్వాతంత్ర్య మేమియును లేదు. కాని, బెట్టివాడా! నీవెట్టితనమును జూచి నవ్వవలయునో యేడువవలయునో నాకేబోధపడకున్నది. సరే. ఆమాటలకేమి! వివరముఁకు నాయుంటిలో భుజింపఁడుగదా?

గోరా:— ఆహూ! ఒక్కసారి కక్కర్తిపడినవోఁ బదిసారులుబడవలసినయ్యను. అది నాకెప్పుడులేదు. అతనిని శుద్ధబ్రాహ్మణకుఁబుంబును. ఆతఁడొకటిచెండు మంటి మాటలకుఁ బొరపాటు పడకుండదు. అతఁడెన్నింటినో వదలుకొనవలయును; ప్రభుత్వలక్షణించుకొనవలయును; జన్మగౌరవమును నిలుపుకొనవలయును; తల్లి! కోపపడకుమ నీసాక్షులనినైకొందును.

౪

మతప్రసిద్ధులు నొకయుపదేశము నెంతతీవ్రముగ విందుమో యంతతీవ్రముగ దానిని మానవులయెడలఁ బ్రయోగించుపట్టున నెల్లసమయములందును ధైర్యమును వహింపఁజాలము. విశేషించి వినయునికిడ నట్టిధైర్యములేదు. వినయుని హృదయ ప్రవృత్తి యతిప్రబలమైనది. అందుచేతనే యాతఁడు మతచర్చ చేయుపట్టునమతమే సర్వోత్తమమైనదిని భావించుచుండెను. కాని వ్యవహార సమయములందు మానవులనంకింపెను విశేషముగ గౌరవింపకుండ నుండఁజాలడు. గోరాచేఁ బ్రచారితులగు మతపద్ధతులలో నెన్నిటిని వినయుఁడు మతమునందలి గౌరవముచేఁ బ్రేమించుచుండెనో, యెన్నిటిని గోరాయందలిస్మృతిచే గౌరవించుచుండెనో చెప్పటగవ్వము.

ఆవన్నాకాలసంధ్యాసమయమున వినయుఁడు గోరా యిల్లువిడచి పంకిలమగుమార్గమున మెల్లఁగా దనయింటికిఁ బోవుచుండెను. అప్పుడాతని హృదయమున మతము, మానవుఁడు నను చెందువిషయములను గూర్చి చర్చ జరుగుచుండెను. కాలము ననుసరించి ప్రకాశముగనో, గూఢముగనో తటస్థించుచుండు నానావిధములగు నాఘాతములనుండి సమాజమును రక్షింపదలంచినవో, నాహారవిహార విషయములయందుసయితము విశేషించి జాగ్రత్తగా నుండవలయునని గోరా వినయునకు బోధించియుండెను. వినయుఁడు దానినతి సులభముగ నే గ్రహించెను. ఆయుపదేశమునకు విరుద్ధముగానన్న వారితో గోరా యతితీవ్రముగ వాదించియుండెను. శత్రువులు కోట నలుదెసల ముట్టడించినప్పు డాత్మసంరక్షణమునకై కోటయందలి ప్రత్యేకమార్గములను, సందులను, ద్వారములను, గిట్టికలను, రంధ్రములను బంధించి యుంచుట యాదార్యమునకు లోపము కాదనిగూడ నాతఁడుపదేశించియుండెను. కాని నేఁడు తల్లియును నానందమయి యింట భుజింపుటకు గోరా యడ్డగించుట వినయునకు హృదయాఘాతమై యాతరిక వేదనను కలిగించుచుండెను.

పాపము వినయునకుఁ దండ్రితేఁడు; తల్లి చిన్నితనమునందే మరణించినది; పినతండ్రమాత్రము స్వదేశమునందుండెను. వినయుఁడు చిన్నితనమునుండియుఁ గల కత్తాయందే యుంటరిగానుండి చదువుకొని పెద్దవాఁడయ్యెను. గోరాతో స్నేహము కలిగినప్పుడే యాతని కానందమయి వాత్సల్యము లభించినది. ఆప్పటినుండియు వినయు డామె నమ్మాయని పిలుచుచుండెను. వినయుఁడు తఱచుగా నానందమయి యింటికిఁ బోవుచు నామెయొద్దనుండి తనకుఁ గావలసిన వన్నియును బలవంతముగఁ దీసికొని తినుచుండెడివాఁడు; ఆమె తనకును గోరాకును వడ్డించుసమయమున 'నీవు పక్షపాతము చేయుచున్నావు' అని యామెవైఁగృతిమకోపమును జూపుచుండెడివాఁడు. తా నొకటి రెండుదినములు గాకుండినవో నానందమయి తనకోట కెంతయాత్మ ప్రదుచుండెడిదో, వచ్చినప్పుడు చెంతగూరుచుండి తనకుభోజనము పెట్టుట కామె యంతవేడుక

పడుచుండెడిదో, సభముగించి యెప్పుడువచ్చునా యని గూమె తనకొక కెట్లు నీ ఓంచుచుండెడిదో వినయునకు బాగుగఁదెలియును. అట్టి వినయుండిప్పుడు సామాజిక నియమముల ననుసరించి తనయింట భుజింపకుండుట యానందముయి సహింపఁగలదా? వినయుండు మాత్రము సహింపఁగలదా?

“ఇంతటినుండి నీకు మంచిబాగానిచ్చుచే కండించి పెట్టెదను. ఇక నెన్నఁడును నాచేతియన్నమును బెట్టును లేమ్ము” అని నగుమొగముతోఁ దల్లి చెప్పినది. కాని యీపలుకు వృద్ధయశిల్పముగాదా! ఈమాట నే వినయుండు సారెసారెకు మనంబున భావించుకొనుచు నిల్లుచేరుకొనియెను.

ఆ శూన్యమందెర మంథకారమయ మై యుండెను. నలుదెసలఁ గాగితములును, బుస్తకములును గ త్రరగాబడియుండెను. వినయుండగిపుల్లతో నీవమును వెలిగించెను. అతని వాగైతబల్లవై గప్పబడిన తెల్లనిబట్టవై వందందుఁజమురుదాగులు పడియుండెను. ఆయింటిలో నాతనిప్రాణములు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. మానవసంఘమును, స్నేహభావము ననునివయము లిప్పుడాతని వృద్ధయమున ముద్దితములై యుండెను. దేశోద్ధరణము సమాజరక్షణము నను సమస్తకర్తవ్యములు నేమతమునందును, స్వప్రముగను, సత్యముగను, నాతని కగుపడుటలేదు. ఒకనాటి క్రావణ నిర్మలప్రభాతసమయమునఁ బంజరమునొద్దకువచ్చి మరల నాపంజరమునుండి వెడలిపోయిన యాచిలుకయే యాతనికిఁ బ్రత్యక్షసత్యముగాఁ గానవచ్చుచుండెను. ఆయజ్ఞాతవిహంగింగూర్చి యాతనివృద్ధయ మందికను గెట్టియాలోచనయుఁ బుట్టలేదు. కాని యింతకుముందే గోతా తన్నుఁ బ్రవేశింపకుండఁజేసిన యానందముయి మందరప్రతిబింబమే యాతని వృద్ధయమునందకిరమైయుండెను.

ఆగదియందలి చలువతాతినేల మిలమిల మెరయుచుండెను. ఒకసోఛావై రాయంచ తెక్కుబోలి తెల్లని మెత్తని పాన్న పలుపబడియుండెను. దానిపక్కనున్న చిన్నబల్లవై దీపమింకను వెలుగుచునే యుండెను. ఆదీపమునొద్ద నిజముగా నానందముయి వన్నెవన్నెల దాగములను గైకొని యొక కంబళమువైఁ జిక్కిల్చుమును గావించుచుండెను. దాని లక్ష్మీ క్రింద నొకపీటవైఁగూర్చుండి యొక్కటేభోరణిగా నేమేమియో మాటలాడుచుండెను. చాలవఱకానందముయి యామాటలను వినుచుండు ఓయేలేదు. తల్లియగు నాయానందముయి మనకునకుఁ గష్టముగా నున్నప్పుడెల్ల గుట్టుపనిలో నిమగ్నయగుచుండును. అట్టిపనిలో నిమగ్నయైయున్న యామెనిస్తబ్ధవదన మండలమే యిప్పుడు వినయుని మనోనయనములకు గోచరించుచుండెను. అప్పుడాతఁడు తనలో “ఈవదనమునందలి ప్రేమలేజమే నామనోవైకల్యమును బాఱఁదోలి నన్ను రక్షించుఁగాక! ఈవచిత్రముఖమండలమే నామాతృభూమి ప్రతిమాస్వరూపమగుగాక! ఇదియే నాకుఁ గర్తవ్యకార్యప్రేరకమగుగాక! ఇదియే నన్ను స్వధర్మనిరతునిం

గావించుగాక అని యనకొనుచు మనమునందే యామెంగూర్చి యొకసారి అమ్మా!” యని పిలిచి అమ్మా! నీయన్నము నాకమ్మతము కాదని యెట్టికాస్త్రములు సప్రమాణముగ నిరూపించినను నేను విశ్వసించను” అనియెను.

నిశ్శబ్దముగానున్న వినయునిగృహమునందలి పెద్దగడియారము టిక్కుటిక్కుమనుచు నేయుండెను. ఆయింటనుండట యాతనికి దుస్సుహృదుల్యము. దీపమునొద్ద గోడవైచుండి యొకబల్లి పురుగులను బట్టుకొనుచుండెను. వినయుఁడు దానినంక నిండుక నేపు చూచిచూచి చటాలునలేచి గొడుగుదీసికొని తెఱపలికివచ్చెను. ఏమిచేయవలయునో యాతఁడు నిశ్చయించుకొనలేదు. మరల నానందమయి నొద్దకుఁ బోవలయుననియే యాతని యభిప్రాయమైయుండును. కాని యాకస్మికముగా నాతనికి నేఁడాది వారమనియు, బ్రావ్యసభయందు శేఖరచంద్రుఁడుపన్యసించు వనియు జ్ఞప్తికివచ్చెను. అది తోచినవెంటనే వినయుఁడు తక్కినవాని నన్నింటిని మఱచిపోయి వేగముగా నడవ వారంభించెను. ఉపన్యాసమీపాటికిఁజాలవఱకు ముగియవచ్చునని తోచినదిగాని యాతఁడు మాత్రము తనయుద్దేశమును మార్చుకొనలేదు.

అతఁడు పోవునప్పటికి సామాజికులందఱును వెనుపలికి వచ్చుచుండిరి. వినయుఁడు గొడుగువైచుకొని యొకప్రక్కను నిలువఁబడిపోయెను. అప్పటికి పరేశబాబు కాంతప్రశస్తి వదనముతో మందిరమునుండి యీవలకువచ్చెను. అతనితో నలుగురైదుగురు పరిజనులుండిరి. వారిలోనొకతరుణ మనోహరవదనమును హిడిదీసపువెలుగున వివర్ముఁడొక్కసారి మాత్రము విశీలించెను. తోడనేబండిచక్కములచప్పుడయ్యెను. వెంటనే యదృశ్యమైపోయెను. వినయుఁడింక నింటికిఁబోక తిరిగితిరిగి తిన్నగా గోరా యింటికిఁజొచ్చెను. అప్పటికి సంధ్యాంభకారము సాంద్రమైపోయెను. అప్పుడు గోరా యొక దీపము నొద్దఁగూర్చుండి యేమియో వ్రాయుచు మొగము వైకెత్తఁజేయ “వినయా! ఇదియేమి! ఈగారి యేవైపునుండి వచ్చినది?” అనియెను.

వినయుఁడామాటవినకయే “గోరా! నిశ్చొక్కమాట యడిగదను. నీయుద్దేశమున భారతవర్షము సత్యస్వరూపమైనదేనా? స్పష్టస్వరూపమైనదేనా? తేయింబవలు నీవాలోచించుచుందువుగదా - ఈవిషయమున నీయభిప్రాయమేమి?” అనియెను.

గోరా వ్రాయుట మాని తీవ్రదృష్టితో వినయునినంక నిండుక నేపు తిలకించి కలము నొకచోనుంచి కుర్చీవెనుక మెగముదిప్పి “వినయా! నావిరుఁడు తననాకను సముద్రమున విడిచి యేపనులలో నిరుగ్నైయున్నను నానుపోవురేవును లక్ష్యము నందుంచుకొనునట్లే నేనును నాభారతవర్షమును నామనమునందునిలుపుకొనియున్నాను” అనియెను.

విన:— నీభారతవర్షమెక్కడనున్నది?

గోరా:— గుండెలపైఁజేయుంచి “ఈదిక్పదర్శనయంత్రము (కంపసు) నిరంతరము నేవైపునకు ముల్లునూపుచున్నదో నాభాంతవర్షమచ్చటనే యున్నది. అంతే కాని మీహార్షల్ దొరగారి హిందూదేశచరిత్రలూ లేదు” అనియెను.

వివ:— నీముల్లేవైపునకు దిరిగియున్నదో అచ్చటనేమైననున్నదా?

గోరా:— లేకేమి? నేను దారికప్పిపోవుచున్నను; మునిగి చచ్చిపోవచ్చును; కాని నాముల్లా యదృష్టసాసమునే—భాగ్యలక్ష్మీస్వరూపముగ నారేపునే లక్ష్యము చేయుచున్నది. అదియే నాసమగ్ర భారతవర్షము అదియే ధగ్మపూర్ణమైనది; జ్ఞానపూర్ణమైనది. అట్టిభారతవర్షము మరియెచ్చటనులేదు. అదికానిదంతయు నలువైపుల ససత్వమే—ఈనీకలకల్రాపట్టణము, ఈకచేరీలు, ఈకోర్టలు, ఈధనములు — ఇవి యన్నియును బుద్బుదప్రాచురములు! చీ!

అనిచెప్పి గోరా వినయని మొగమువంక దజ్జేకదృష్టితోఁ గొంత నేపటివఱకును జూచుచుండెను. వినయఁడేమియును మారాడక భావించుకొనఁ దొడఁగెను. అప్పుడు గోరా మరల నందికొని “వినయా! ఎచ్చట మనము చదివియుంటిమో, వినయింటిమో, ఉద్యోగములకొఱకపడ్డవారి నెల్ల నాశ్రయించుచుంటిమో, ఇంతచేసిన ను గుటుంబపోషణముననుఁ దగినంత సంపాదించుకొనుటకు దిక్కులేక యింటిమో యిట్టి యాయొంద్రజాలిక మిధ్యాస్వరూపమునే భారతవర్ష సత్యస్వరూపముగా భావించుచు నిందలి యిరువదియైదుకోట్లపజలను మిధ్యాగౌరవమును గౌరవముగను మిధ్యాకర్మమును సత్కర్మముగను నెంచుకొనుచు విభ్రాంతులై సంచరించుచున్నారు. ఇట్టిమరుమరీచికా మధ్యమనందేయుండి యెట్లో మనమందెఱుఱును బ్రాణములనునిలుపుకొనఁగలుగుచున్నాము. అందుచేత నే నానాటికిఁ గృశించి పోవుచున్నాము. సత్యభారతవర్ష మొకటియున్నది. అదియే పరిపూర్ణభారతవర్షము! అందుండుభాగ్యమే లభింపకున్నచో మన మేజ్ఞానముతో, నేహృదయముతో సత్యజీవావ్యుత్తమును గోలఁగలుగుదుము? అందుచేత నే సర్వమును మఱచిపోవలయునని చెప్పితిని. బిరుదుచదువులు బిరుదుమాయలు, ముష్టిమోహములు సర్వమును ద్రోసివైచి మనయొడ నారేవున కభిముఖముగా నడిపింపవలయును. మునిగిన మునుఁగుగాక! చచ్చినఁజిత్తుముగాక! కాని నేను నాభారతవర్ష సత్యమూర్తిని-పూర్ణమూర్తిని ఎప్పటికైన మఱచిపోఁగలనా! అనియెను.

వివ:— గోరా! నీవిట్లుద్రోకముతోఁ జెప్పుచుంటివా, సత్యముగనే చెప్పుచుంటివా?

గోరా:— మేఘగంభీర భాషణములతో “సత్యమే చెప్పుచున్నాను!” అనియెను

వివ:— గోరా! నీవలె నెవ్వరును గృహింపలేరా?

గోరా:— అట్లందఱును గ్రహించునట్లు చేయుటయే నాపని! సత్యస్వరూపము ను దెలిసికొనజాలకున్నచో లోకులు ఛాయాస్వరూపమునందే యాత్మసమర్పణముచేసి కొనరా? భారతవర్షసర్వాంగసౌందర్య మందఱికన్నులయెదుటను బ్రదర్శింపవలయును. అప్పుడందఱును దానికివశులైపోవుదురు. అప్పుడునీవు చందాలకొఱకు గుమ్మముల వెంటఁ దిగువలసియుండునాఁ జనులు తమకుదామె పొగిణములనైన సమర్పించుటకు సర్వసిద్ధులైయుండురు!

విస:— గోరా! అట్లయినచో నాకాసత్యస్వరూపమును జూపింపుము! కాడేని తొకముతోఁబాటుగ నన్ను బోనిమ్ము!

గోరా:— సాధనచేయుము! విశ్వాసమున్నచో నుపాసనాబలమువలన నీకు ముఖముకలంగఁగలదు. ముఖాసప్తలగు మనదేశాభిమానులంతగా సత్యవిశ్వాసము కల వారుగారు. అందుచేతనే వారు తమకేక్తియందును, నితరులకేక్తియందునుగూడ నమ్మకములేనివారగుచున్నారు. స్వయముగాఁ గుచేరుఁడు ప్రత్యక్షమై వరమిచ్చెదననిన మౌగవర్షరు వొంగారి జమాదారు మెడలోని గిట్టడవాలికంటె నెక్కువ కోరుకొనుటకు వారికి ధైర్యముండునని నేననుకొనను. వారికి విశ్వాసములేదు కావుననే ధైర్యమును లేదు!

విస:— గోరా! అందఱిస్వభావము నొక్కరీతిగా నుండదు. నీవు నీబుద్ధియందే విశ్వాసము కలిగియున్నావు; స్వకేక్తిచే యాశ్రియించి పనిచేయుచుండువు అందుచేతనే నీవితరుల స్థితిగతులను గ్రహింపజాలవు. నీవునన్నేదైన పనియందు నియోగింపుము. నాకుఁ బ్రార్థింపావుటలేదు. నీయొద్ద నున్నప్పుడుమాత్రమే నాకుఁ కొంచెము కాలక్షేపమగుచున్నది. తరువాత నూరక యుండవలసివచ్చుచున్నది.

గోరా:— నీవు పనిమాట యడుగుచున్నావా? స్వదేశసంబంధము లగువానిని నిస్సంతోచముగను, నిస్సంశయముగను, సంపూర్ణముగను ప్రేమించుటయును, దేశము నందు విశ్వాసములేనివారి హృదయములయందట్టి ప్రేమభావమును బుట్టించుటయును మనకిష్టమిదివశ్య కర్తవ్యమై యున్నది. దేశవిషయమున నభిమానహీనులమైయుండి మనము మనహృదయములను దానత్యవిషయముచే దుర్బలములైనవానిగాఁ జేసివైచుకొన్నాము. మనలో నొక్కొక్కఁడు నాదర్శకుడై దానికి బ్రతీకారమును గావింపఁగలిగినచో నప్పుడు మనకార్యక్రమమునకు నుత్తేజము లభింపఁగలదు. అట్లుకాక మనమేపని చేసినను గేవలమును బాఠశాలయందలి చరిత్ర పాఠపుస్తకము ననుసరించి యితరులందఱు చేసినపనికరెనే యుండును. ఇట్టి నిరర్థక కార్యమునకై సత్యముగా మన సర్వకర్తలను, బ్రాణములను నెట్లర్పింపఁగలగుదుము! అట్లుచేయుట మన ప్రాన్యమును మఱింత వర్ధిల్లఁజేసికొనుటయే.

ఇట్లు వారు సంభాషించుకొనుచుండగా నొకమాక్కాను చేతఁబట్టుకొని మృదు మందాలస భావముతో మహిముఁదాయంతఁ బ్రవేశించెను. ఇది కఠేరినుండి వచ్చి, తేనీరుత్రాగి మాక్కాగొట్టుము నోటఁబెట్టుకొని, మాక్కాను చేతఁబట్టుకొని, వీధిగుమ్మమునొద్దఁ గూర్చుండి మహిముఁడు తంబాకు నేపించు సమయము! ఇకగొంత నేపటికి కొక్కొక్కరుగా నిరుగుపారుగు న్నేహితులందఱును వత్తురు. అప్పుడు సింహద్వారముకడనున్న గదిలోఁగూర్చుండి వాంఠమును బేకాట యాడుకొందురు. మహిముఁడు లోపలఁ బ్రవేశించినతోడనే గోరా తుర్చినుండిదిగి నిలువఁబడియెను. మహిముఁడు మాక్కాను బిల్చుచు 'భారతోద్ధరణమునకై కొట్టుకొనుచున్న నీవు సంపూర్ణముగా నీసోదరు నుద్ధరింపఁగలవు!' అనియెను.

గోరా మహిమునివంకఁ జూచుచు నూరకుండెను. అప్పుడు మహిముఁడు 'మా ఆఫీసునకుఁ కొత్తగావచ్చిన దొలి బుల్ డాగ్ వలెఁ జాలదుక్మార్గుఁడు. అతడుబంగాలి బాబులను 'బేబూ' అని పిలుచుచుండును. తల్లిచచ్చుచున్నదన్నను నెవ్వరికిని నెలవీయఁడు. ఒక్కనికైనను నెలజీతము పూర్తిగాముట్టినీయఁడు. గుఱుస్తాలజీత మంతయును జరిమానాలక్రిందనే కడ తీరిపోవుచున్నది. అతని పేర నేమాకాశరాజున్న యుత్తరమువచ్చినను దానిని నేనువ్రాగితివనియే యనుమానించి సత్యా సత్యములు గ్రహింపకుండగనే నాచేత యమాపణపత్రమును బలవంతముగ వ్రాయించుకొను చుండును. మీరు, యూనివర్సిటీసమద్రువును చదివి బయలుదేరిన రత్నములు. ఈయుత్తరమును బాగుగ సవరించి వ్రాసివెట్టుఁడు "even handed justice neverfailing generosity, kind courteousness" మొదలగునవి తీసివేయవలయును.

గోరామాటాడకూరకుండెను. వినియుండు నవ్వుచు 'అన్నా! ఇన్నితప్పులొక్క గుక్కలో నెవఁడు పలుకఁగలఁడు?' అనియెను.

మహి:- తరునియందు కాతివ్యమునే ప్రయోగింపవలయును. నాకుఁజాలదిన ములనుండి వారితో సంబంధమున్నది వారిసంగతి నాకుదెలియనిజేదియును లేదు. ఆదొర లసత్యము చెప్పవారినే గౌంపించుచుండుదురు. ఆవశ్యకమైనచో వారెట్టిపని నైనను జేయుదురు. వారిలోనొకఁడు రిప్పుపనిచేసినను నందఱు దానినే యామో దించుచుండుదురు. మనమట్లు చేయఁగలమా? కావునఁ దెలియకుండులాగున వారినెంత మోసముచేసినను మనకుఁ బాపములేదు"

అని మహిముఁడు పకపక నవ్వుపాగెను. వినియుండుగూడ నవ్వు నాఁపుకొన జాలకపోయెను.

మహి:- సత్యము చెప్పియే వారిసప్రతిభులం గావింపవలయునని మీరనుకొను చున్నారు కాబోలును! పరమేశ్వరుఁడు మీకిట్టిబుద్ధులు ప్రసాదించుటచేతనే

దేశమునకిట్టి గతికలిగినది! ఎవ్వడైనను సాహసించి యాతనిదొంగతనము బట్టుకొన్నచో నాతడెంతమాత్రమును దనపనికి సిగ్గుపడక వైవెచ్చు పరమసాధువునతె బైబడి కొట్టుటకు సిద్ధపడును. ఇదినిజమేనా?

వివ:- సత్యముకాళేమి?

మహి:- అంతకంటెను ససత్యపవర్తనముకు దిగి మిథ్యావినయముతో నాతని పాదములను సేవించినచో నప్పుడాతడు నీకునేవరుడైపోవును. అందువలన మనకు మంచి కితాబులు లభించుటయే కాక మనకాంతికి భంగములేకుండ నుండును. బాగుగ నాలోచించినచో నిజయే దేశభక్తి. కాని మన గోరాకీమాతమున్నగోపము- ఆతడు హిందువుడైకప్పుటినుండియు సగ్రసోదరుడనని నన్ను గౌరవించు చుండెను. కాని యిప్పుడేమో నామాట లాతనికి నచ్చుటలేదు. కాని, యేమి చేయుదును. ఆతడు సోదరుడు! ఆసత్యసంబంధమునందుగూడ సత్యమునే చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. వివచూ! ఆయుత్తరమునొకసారి చూడుము! ఉండుముండుము! నేను చిత్తువ్రాసి యున్నాను. అదితీసికొని వచ్చెదను.

ఆని చెప్పుచు మహిముడు తంబాకు సేవించుచు వెలుపలకుబోయెను. అప్పుడు గోరా విషయునిగాంచి 'వివచూ! నీవన్న గారి గదిలోనికిఁబోయి చూచుచుండుము. ఇంతలో నేను నాయుత్తరమును బూర్తిచేసికొందును.' అనియెను.

౨

'వివచూన్నారా? నేను పూజాచంద్రములొనికి రానులెండి! భయములేదు. అన్నీకృత్యములు మగిసివో మీరొకసారి యాగదిలోనికి రండు! మాటాడవలసిన పనియున్నది. ఎవ్వరైనను సన్యాసులు వచ్చినచో నింక మీదర్శనమే దొరకదు. అందు వేతనే యిప్పుడు వచ్చి మనవిచేసుకొనుచున్నాను! మఱచిపోక యొకసారి రండు" అని భర్తకుదెలిపి యానందములు యింటిపనులు చేసికొనుటకుఁ బోయెను.

కృష్ణదనూభుడు శ్యామలకేరీరుల తరగతిలోనివాడు. ఆతడంత పాడుగరి కాడు. అతనిమొగ మంతయును నెరసినగడ్డముచేత గప్పబడియుండును. అందలిపెద్ద కన్నులుమాత్రమే స్పష్టముగ గానవచ్చుచుండును. ఆతడెప్పుడును గైరికవసనము లను ధరించి చేతిమందుఁ గవండలువును, బాదములయందుఁ బాదుకలను చాల్చి యుండును. అతని నడినెత్తియంతటను బట్టదలయుయ్యెను. మిగిలిన కుంతలములను జేర్చి యాతడు మొగముమీదనే ముడివైచుకొని యుండును.

పశ్చిమము నందున్న దినములలో నాతడు గోరాతోఁగలసి మద్యమాంసములను భుజించినవాడే. ఇప్పుడాతనికి దేశమునందలిపూజారులు, పురోహితులు, వైష్ణవులు సన్యాసులు మొదలగువారి పాదములపైబడి పృథ్విని జూపుటయే పాపమును

జ్ఞానము కలిగినది. అట్టివారిలో నిష్కపాతఁడు గౌరవింపనివారెవ్వరును లేరు. క్రొత్త సన్యాసియొక్కడైన నగపడినవో నాతనియొద్దఁ గ్రొత్తమాగ్గమును నేర్చుకొనవలయునని ప్రియత్నించుచుండును. నిగూఢముగు ముక్తిపథమునందును, నిగూఢముగు యోగ మాగ్గమునందును నాతనికింకల యాశకు మేరలేదు. తాంత్రికసాధనము నభ్యసించవలయునని యాతఁడుపదేశమునంబి కొంతకాలము ప్రియత్నము చేసెను. అప్పుడొక బౌద్ధపురోహితుని దర్శనములభించుటచే నాతనియుపదేశములవలనఁ గృష్ణదయాళుని ప్రభుమోక్షకే మిప్పుడు మాటిపోయెను.

అతని ముప్పదియవయేట నాతనిప్రభుభార్య యొకమగశిశువును బ్రసవించి స్వగర్భస్థులయ్యెను. తల్లిచావునకుఁ గారణమయ్యెనను కోపముతో నాతఁడాబిడ్డను మేనమామగారియింటికిఁ బంపివైచి యావైగాగ్యముచేఁ బశ్చిమమునకు వెళ్లిపోయెను. మఱి యాటుమాసములకుఁ దరువాతఁ గాశివాళియగు సార్వభౌముని మనమరాలిని, బిత్తహీనను, ఈయానందములు నాతఁడు పెండ్లిచేసుకొనియెను. పశ్చిమదేశమునందే యాతఁడుద్యోగముచేసి పెద్దయధికారుల గౌరవమును సంపాదించియుండెను. ఇంతలో సార్వభౌముడు మరణించుటచే నితరప్రాంతకు లెవ్వరును లేని యానందమును నాతఁడు తన మొద్దకే తీసికొనిపోయెను.

సిపాయిమ్యూటీని సమయమునందుఁ గృష్ణదయాళుఁడు తన స్వేచ్ఛితనముచే నొక రిద్దఱు పెద్దదొరలప్రాణములను రక్షించెను. అందుచే నాతనికి యశస్సును, జాగీరును గూడ లభించెను. మ్యూటీని ముగిసిన కొలఁదికాలములోనే యాతఁడుద్యోగమును వదిలుకొని పసిబిడ్డయగు గోరాను దీసికొని కొంతకాలము కాశీయందు నివశించి యుండెను. గోరా కైదేడ్ల వయసు వచ్చునప్పటికి గృష్ణదయాళుఁడు కలకత్తానగరమునకు వచ్చి యుప్పుడు తనపెద్దకుమారుఁడగు మహిమునిగూడ మేనమామయొద్దనుండి తనయింటికిఁ బిలిపించుకొని పెద్దవానినిఁ జేసెను. ఇప్పుడు మహిముఁడు తనతండ్రి గౌరవమునుబట్టి దొరతనమువారి ప్రైజరీలో నతిగౌరవముగఁ బనిచేయుచుండెను.

గోరా చిన్నతనమునుండియుఁ తనబడియందును బడిపిల్లలయందును నభి కాంక్ష చేయుచుండెను. ఉపాధ్యాయుపండితుల జీవితములు మంచివికావని నిరూపించుటయే యాతనిప్రధానోద్దేశము, నామోదము నైయుండెను. అతనికిండుక వయసు వచ్చినప్పుడే బడిపిల్లల క్లబ్బునందు “అస్వతంత్రులై యెత్వరు జీవింపగోరుదురు ? ఇరువదికొట్ల ప్రజలనివాసము!” అను విషయములనుగూర్చి యింగ్లీషు భాషయందుపద్య సింఛి త్సుద్రవిద్రోహులకు నేనాపత్తియయ్యెను. క్రమముగా గోరా బాలకసభయను గుర్తిండును భేదించుకొని వచ్చి యువకసభయందుఁ గాకలీస్వరమును విస్తరింపఁజేయుచుండెను. అది కృష్ణదయాళుని హృదయమున కతి కుతూహలముగ నే యుండెను.

నూచుచుండగనే నగరమందు గోరాకు గౌరవపపత్తులు వర్ధిల్లుచుండెను. కాని యింటినుంచుమాత్ర మట్లులేదు. మహిమండప్పనికి యుద్యోగముచేయుచుండెను. ఆతఁడు గోరానుజూచి యొకప్పుడు “దేశాభిమానాగ్రణి” అనియు నొకప్పుడు “అపరవారీశముఖుడు!” అనియు బరిహసించుచుండెను. అందుచే గోరా యప్పుడప్పుడన్న ను గొట్టఁబోవుటగూడ జనుగుచుండెను. గోరాకుగల యాంక్షలే మద్దేషముకై యానందమయి మనసున విచారించుచుండెను. ఆమెయితః శాంతింపఁజేయుట కనే విధముల, బ్రయత్నించెను. గాని లాభములేకపోయెను. గోరా శీఘ్రులయందును ఘట్టములయందును నెట్లయిన నింగ్లీషువారితో డీకొనఁగలిగినచో, దనజీవనము ధన మగునట్లు తలంచుకొనుచుండును.

కొంతముగా నప్పుడు గోరా కేశవచంద్రుని యుపన్యాసములకు ముగ్ధుడై బ్రహ్మసమాజముచే విశేషముగా నాకర్షింపబడియెను. నురలనిప్పుడు కృష్ణదయా శుండు పూర్వాచార పరాయణుడై గోరా తన గదిలోపలికి వచ్చుటకుఁగూడ సహించుండెను. ఆతఁడు ప్రత్యేకముగ నొకయిల్లుకీసికొని ద్వారమునందు సాధనాక్రమము అనుపేరుతో నొకబోర్డును గట్టకొనియెను. తండ్రియట్లుచేయుట గోరాకుగష్టముగా నుండెను. ‘ఈమూఢత్వమున నేను సహింపఁజాలను! ఇదివాకన్నులకు తూలమువలె నన్నచి.’ అనిచునుకొనుచు గోరా తండ్రితోడి సర్వసంబంధములు తెగదెంపుజేసుకొ యొక్కిడికైనఁ బోవుటకుఁ ప్రయత్నించుచుండెను. ఆనందమయి యాతని నెట్ల మందలించి, బోధించుచుండెను.

గోరా మనకాశము వొరికినప్పుడెల్లఁ దండ్రీకడకు వచ్చుచుఁ బోవుచుండి బ్రాహ్మణపండితులతో వాదములుచేయుట కారంభించుచుండెను. అది తర్కనే కాను. విచారణమనియే చెప్పవచ్చును. అందుజాలమంది పండితులకుఁ పాండిత్యము కంటె ధనలోభమే హెచ్చుగానుండుటవలన వారు గోరా నతిక్రిమింపఁజాల యాతఁడనినఁ దెచ్చులెవరి భయపడుచుండిరి. వారిలోఁగేవల మొకవారచంద విద్యావాగీశ్వరునియందు మాత్రమే గోరాకు గౌరవము కలిగెను.

కృష్ణదయాశుండ్రి విద్యావాగీశ్వరుని వేదాంతచర్చకొరకు నియోగించియుండెను. గోరా మొట్టమొదట నీతనితోఁగూడ నుద్ధత భావముతో వివాదపడుటకుఁ ప్రయత్నించెను, గాని యిదికొనసాగలేదు. విద్యావాగీశ్వరుఁడు కేవలము పండితుఁడు మాత్రమే కాక యత్యాశ్చర్యకరముగ నుదారస్వభావుఁడు కూడ నైయుండెను. కేవల సంస్కృతవిద్యాభ్యాసమువలన నిట్టి తీక్షణప్రశాంతబుద్ధి లభించునని గోరా యు హించియొన నుండలేదు. విద్యావాగీశ్వరుని నడవడియందు శాంతిక్షమములును ధైర్య గాంభీర్యములును బరిపూర్ణములై యుండుటచే నాతనియెదుట గోరావిధేయత చూపుట నుండఁజాలకపోయెను. అప్పటినుండి గోరా వారచంద్రునియొద్ద వేదాంతదా

నములను జదువుట కారంభించెను. గోరా యేపనియైనను సగముసగము చేయువాఁడు కాదు. ఆతడు కేవలము నప్పుడు దర్శనాలోచనమునందే నిమగ్నుడైపోయెను.

ఘటనా క్రమమున నాసమయమునం దొక యాంగ్లేయ మతగురు వొకపత్రిక యందు హిందూశాస్త్రములను సమాజమును నెదిరించియావిషయమున దనతోవాదించుటకు హైందవపండితుల నాహ్వానించెను. ఆదిమాచి గోరా మండిపడియెను. ఆపకాశము దొరికినప్పుడెల్ల దాను శాస్త్రములను లోకాచారములను నిందించుచు విరుద్ధమతస్తుల నెంతగాఁబ్రేడించుచున్నను నిప్పుడు విదేశస్తుడొకఁడు హిందూమతము నధిక్షేపించుట గోరా కంతుకముతోఁ బొడిచినట్లయ్యెను. గోరా యప్పుడు పత్రికా మూలముననే వాదించుట కారంభించి పత్రికపక్షము హిందూమతమునందును, సమాజము నందును నాలోపించిన దోషములలో నొకదానినైనఁ గొంచెపైన వంగికరింపలేదు. పత్రికాధిక్షేపమునకే నేను ప్రతిపక్షముల ననుసంతకమున వాదము జరిగెను. గోరాయొకఁగోపమునడంచుకొని యింగ్లీషులో “హిందూయజ్ఞ” అను నొకపుస్తకమును వ్రాయవారంభించెను. అందుసాధ్యమైనంతవఱకు సమస్తయుక్తులను శాస్త్రములను నుద్ఘాటించి హిందూధర్మమును గూర్చియు హిందూసమాజ శ్రేష్ఠత్వమునుగూర్చియుఁ బ్రమాణములను సంగ్రహింపవలెననియెను. ఈవిధముగా గోరా మిషనరీలతో వాదించి తుదకు దనవాదమును నెఱ్ఱించుకొనియెను “నాదేశము విదేశీయుల కోర్టులయందు, విదేశీయుల శాసనానుసారముగా విచారింపఁబడుటకు నేనంగీకరింపను. ఏమైన నేమి విదేశీయులయాదర్శములతో మే మేకీభవింపజాలము. మాజన్మభూమియందలి యాచారములను విశ్వాసములను, శాస్త్రములను సమాజములను గౌరవించుటయందు మే మెవ్వరియొద్దను నించుకంతయైన సంకుచితులమై యుండఁజాలము సబలముగ—సగర్యముగ మాదేశగౌరవమును మా నెత్తివైఁచెట్లకొని మాదేశమునకు మాకు నెట్టియవమానమును గలుగకుండ గక్షించుకొందుము” అనిచెప్పుచు గోరా గంగాస్నానములను సంధ్యాసౌకములను జేయుటకారంభించెను.

ఆతఁడు నెత్తివైచినొక చిన్నిజుట్టుపిలక నుంచుకొని తినుట త్రాగుట మొదలగు వానిలోఁగూడ బాగరూకుడైయుండెను. ఇది మొదలంతయు పత్రికాదినమున సంధ్యా కాలమున దల్లిదండ్రుల పాదధూళిని దలనుదాల్చుట కారంభించెను. ఇదివరకు వలె నింగ్లీషుభాషలో ‘కాడ్, స్నాజ్’ అని నిందించుటమాని గోరా తనయన్నగారగు మహిమని జూడగనే లేచి నమస్కారముచేయు మొదలుపెట్టెను. ఈయాకస్మికభక్తింగాంచి మహిముఁడు నోటికివచ్చినట్లెల్ల ననుచున్నను గోరా దానికిఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుటలేదు. గోరా తనయుపదేశముచేతను నాచరణముచేతను దేశమునందలి కొంతమంది దనతోఁ జేర్చుకొనఁగలిగెను.

ఆసమాజమువారందఱును నాకలి సహాయముచే నెవ్వరిగనుండి “మేము మంచిచెడ్డలనుగూర్చిగాని, సభ్యతాసభ్యతలనుగూర్చిగాని యొకరియొద్దఁ బ్రకటించు కొను నుద్దేశము గలవారముకాము. మాకుమేమే తోఁడుగా గేవలమును మాకష్టమును ములను మేమే యనుభవించుచుందుము.” అని పలుకుదు సర్వసంసిద్ధులైయుండిరి.

గోరామొదలం గలిగిన యీనూతనపరివర్తనము కృష్ణదయాళున కెంతమాత్రము నిష్టముగ లేకుండెను. ఆతఁడొకనాఁడు గోరానుబిలిచి ‘బాబూ! హిందూకాస్త్రములి గంభీరమైనది. మహర్షులు స్థాపించిన యీధర్మమునుగూర్చి దెలిసికొనుట సామాన్యులకు సాధ్యముకాదు. నీవిట్టిపనికిబూనుకొని కష్టపడకుండుటయే మంచిదని నాకుఁదోచుచున్నది. నీవు చిన్నవాడవు. ఇంగ్లీషువిద్య బాగుగ నభ్యసించితివి. నీవు బ్రాహ్మసమాజమునఁ జేగినవో వారందఱును నీవుచెప్పినట్లు చేయుచుందురు. నీవట్లు చేయుట నాకెంతమాత్రమును గష్టముగనుండదు. మఱియు సంతోషముగ నే యుండును. కాని నీవిహర్షము నే యనబంధించినవో నీకంతగా నుపయోగముకలదు. ఇది నీకుఁ దగినపద్ధతిగాదు.’ అనియెను.

గోరాః— అదియేమి యట్లునుచున్నారు? నేను హిందువుడను. నాకిప్పుడు గాకున్న నెప్పటికైనఁ బ్రయత్నించినవో హిందూధర్మతత్త్వము తెలియకమానదు. ఎప్పటికిని దెలియకున్నవో నవ్వుమాడిని బరిత్యజింపవచ్చును. నేను పూర్వజన్మమున హిందూసహజసంబంధమును విడువఁజాలనివాఁడ నగుటచేతనే నాకిప్పుడీబ్రాహ్మణ జన్మము లభించినది. ఇట్లే పృథివిజన్మమునందును హిందూధర్మము నవలంబించుచుఁ దట్టుతుడను సర్వోత్తమస్థానముఁ గాంచెదను. ఎదైనఁబొరపాటుచే నిప్పుడైనఁ ద్రోవ తప్పినను మరల ద్విగుణీకృత వేగముతో యధామార్గమునకు మరలవలయును.

కృష్ణదయాళుఁడు తలదిగిప్పుడు “కాని, బాబూ! హిందువునని చెప్పుకొన్నంత మాత్రమున హిందువుకానేరదు. ముస్మానుకా వచ్చును—క్రిష్టియను కావచ్చును కాని హిందువగుటయా? ఏతమాట! అదిమాత్రము సాధారణ కార్యముకాదు!” అనియెను.

గోరాః— ఆమాట నిజమే కాని నేను హిందువునై జన్మింపఁగలుగుటచేతనే సింహస్వారమునొద్దకు రాఁగలిగితిని. ఇప్పుడు సరిగఁ బ్రయత్నించినవో నతిసులభము గనె నాపలఁబరవేకంపఁగలను.

కృష్ణః - బాబూ! నేను నీతో వాదింపఁజాలను. కాని నీమాటయందును సత్యము లేకపోలేదు. ఎవ్వరికర్మఫల మెట్లున్నదియో యట్లుకాకమానదు. దానినిమాత్రమే వ్యయ నష్టగింపఁజాలరు. భగవత్సంకల్పమునకు మనమేమి చేయగలము? మనకేమి తెలియును?

భగవదుద్దేశము, కర్మఫలము, సోహంవాదము, భక్తితత్త్వము ననుసీసమస్తవిషయములను గృష్ణదయాశుండు సరిపూర్ణముగను, సమానముగనే గ్రహించెను. కాని వీని సమన్వయమునుగూర్చి గాని ప్రయోజనమునుగూర్చిగాని యాతనికింతవఱకు నెంతమాత్రము ననుభవము కలుగలేదు.

ఇన్నాళ్లకు నేడు కృష్ణదయాశుండు స్నానాహ్నికములను ముగించుకొని యానందమును గదిలోనికివచ్చి యొకబల్లపై దనచిత్రాసనమునే పఱచికొని యెట్టి సంపర్కమును దనకుఁగలుగకుండునట్లు చూచుకొని సావధానముగఁ గూర్చుండియుండెను.

ఆనం: — మీమీ తపస్సులో నింటిగొడవయే లేకుండఁబోయినది. కాని నేను మాత్రము నిరంతరమును గోరాకొఱకు భయపడిపోవుచున్నాను.

కృష్ణ: — భయమేమి!

ఆనం: — నేను సరిగాఁ జెప్పఁజాలను. గోరా యిప్పుడు హిందూమతము నవలంబించి పనిచేయుచున్నాడు. క్రమముగా నందువలన నెట్టికష్టములు సంఘటిల్లునో యని భయపడుచున్నాను. ఈతనికి వడుగు చేయవద్దని నేనప్పుడే చెప్పియుంటిని. మీరు నామాట లెక్కచేసినారు కారు. మెడలో రెండుమూడునూలుపోచలను వైచినంత మాత్రమున వచ్చినదియు లేదు; పోయినదియులేదని నాకు సమాధానము చెప్పితిరి. కాని యవి వట్టి నూలుపోగులుకాలేదు. ఇంతఱకును బుట్టిముంచినవి!

కృష్ణ: — ఔను. ఆతప్పంతయును నాదే—నీబలవంతముచేతనే నేను పొరఁబడితిని. అప్పుడు నీవారని నెంతమాత్రము విడువఁజాలకుంటిని. ఆదినములలో నేనును నిర్లక్ష్యముగా నుంటిని. ధర్మకర్మములుగూర్చి నాకిప్పు డెట్టిజ్ఞానమును లేనేలేదు. ఇప్పుడైనచో నట్టిపని చేయఁగలుగుదునా?

ఆనం: — మీరేమన్ననుసరియే! నేనుమాత్ర మధర్మము చేయలేదు. నేనావిడ్డవ బెంచుట కంతకష్టపడితిని! మీరే యెఱుఁగుదురు. ఎవ్వరేమిచెప్పిన నట్లు చేసితిని! ఎన్నిచుందులు ఎన్నిచుంత్రములు నుపయోగించితిని! మీరెఱుఁగరా? ఒకనాటి రాత్రి సజ్జనిండఁ బువ్వులంచుకొని శివపూజ చేయుచున్నట్లు కలఁగంటిని తరువాతఁ గొంతసేపటి కాపువ్వులు మాయమైపోయి యంతఃకంటెను వెల్లగు పిల్లవాఁడొకఁడు నాకాసజ్జలో నగపడియెను. అప్పుడు నాకేమియును బోధపడలేదు. నాకన్నుల నీరు నిండిపోయెను. నేనప్పుడావిడ్డను తత్తరముతోబోయి యెత్తుకొంటిని. తోడనే నాకు విద్యాభంగమయ్యెను. తరువాతఁ బరిసములు గాకుండఁగనే నాకీగోరా లభించెను. ఇది నా కీశ్వరప్రసాదము! నేనారని నెట్లువిడువగలను? నేనీతనిని బూర్వజన్మమున గర్భమునుధరించి యెంతయో గష్టపడియుండును. అందుచేతనే యీతఁడు నన్నమ్మాయని పిలుచుటకు వచ్చియున్నాడు. ఈతఁడెంత విధాయకుఁడుగా మనకు

లభించెనో యాలోచించి చూడెడు. అప్పుడు నలువంకల హత్యలు యుద్ధములు జరుగుచున్నవి. మనమే ప్రాణభయముచే చచ్చిపోవుచుంటిమి. అట్టిసమయమున వర్ధరాత్రి వేళ నాయాంక్షలయొక్కత మనఁబట్టికి వచ్చి దాగినది. ఆ మెనింటనుంచుకొనుటకు మీరు భయపడితిరి. నేనప్పుడు మీకుఁదెలియకుండ నా మెను బతులసాలలోఁగాంచితిని. అక్కాత్రియే యామె యొకమగశిశువును బ్రసవించి మరణించినది. అట్టితల్లి దండ్రులులేని యాబిడ్డను నేను బెంపకున్నచో నాతఁడెట్లు బ్రతుకును? మీరప్పుడా బిడ్డను పొదిరికొప్పగింపవలయునని తలఁచితిరి. పొదిరి యాబిడ్డకు దిల్లియా తండ్రి యా? అతఁడేల యొప్పగింపవలయును? అతఁడేల యాబిడ్డను రక్షించును? అట్లు లభియించిన యాబిడ్డ కడుపునంటుట్టిన బిడ్డకంటెదక్కవా? మీరేమిన్నను సరియే నాబిడ్డ నెవ్వఁడు ప్రసాదించెనో స్వయముగా నాతఁడే తీసికొనవలయును గాని నా ప్రాణము లుండగా నేనీతని నెవ్వరికి నొప్పగింపఁజాలను.

కృష్ణః— ఆసంగతి నాకుఁదెలియును. అందుచేత నీవునీగోరాతోనే యుండుము. నాకా యభ్యంతరమేమియునులేదు. ఆతఁడుమనబిడ్డయేయని చెప్పుచున్నప్పుడాతనికి వదుగుచేయకున్నచో సంఘములో గౌరవము కలుగదు. అందుచేత నేయాతని నుపనయనము చేసితిమి కాని యిప్పుడు చెండుసంగతులలోచింపవలసి యున్నది. న్యాయానుసారముగా నాసర్వసమును మహిమునకే చెందవలసియున్న — ఆలాగు —

ఆనంః— మీ ఆస్తిలో భాగమెవ్వరు కోరుచున్నారు? మీ సర్వస్వమును మహిమునకే యాయవచ్చును — అందొకవైసయైనను గోరాకక్కఱలేదు. వాడు మగవాడు! బాగుగఁ జదువుకొన్నవాడు స్వయముగా సంపాదించుకొంగలవాడు వానికొకరిధనములో భాగమెందుకు? వాడు బ్రతికియుండుటయే పదివేల, నాకెట్టి భాగ్యముతోడను బనిలేదు.

కృష్ణః— అక్కఱలేదు ఆతనికంత యన్యాయముచేయను. భూసంపత్తియంతయు గోరాకేయిచ్చెదను. అందువలన నాతనికి వత్సరమునకు నేయిరూపాయిలు వచ్చును. ఇప్పుడాతని వివాహమునుగురించి యాలోచింపవలయును. ఇదివఱకుజరిగిన దేదియో జరిగినది. ఇక నేనాతనికి బ్రాహ్మణకన్యనమాత్రము హిందూమతప్రకారము పెండ్లిచేయదలఁచుకొనలేదు. నీకుఁగోపమువచ్చినను సగయే; ఏమైనను సరియే —

ఆనంః— ఆహాహా! మీకువలెఁ బ్రపంచ మంతయును గంగానదియే పరమహింపవలయుననునట్టి ధర్మజ్ఞానము నాకులేదు. బ్రాహ్మణకన్యనే పెండ్లిచేయవలయు నని నేనేల కోరవలయును? ఎలపట్టుపట్టవలయును?

కృష్ణః— బ్రాహ్మణులబిడ్డవై యుండియు నీకెట్టిహుటుయనుచున్నావు?

ఆనంః— అయిన నేమి? నేనునాబ్రాహ్మణత్వమును వదలుకొన్నాను. మన మహిముని పెండ్లిసమయమున కిరస్తానీదాసనని నన్నందఱును నిందించియేయున్నారు.

లభించెనో యాలోచించి చూడుడు. అప్పుడు నలువంకల హత్యలు యుద్ధములు జరుగుచున్నవి. మనమే ప్రాణభయముచే చచ్చిపోవుచుంటిమి. అట్టిసమయమున వర్ధరాత్రి వేళ నాయాంక్షయయవతి మనంబుంటికి వచ్చి దాగినది. ఆ మెంటునుంచుకొనుటకు మీరు భయపడితిరి. నేనప్పుడు మీకుఁదెలియకుండ నామెను బతులపాలలోఁగాంచితిని. ఆత్మాయే యామె యొకమగశిశువును బ్రసవించి మరణించినది. అట్టితల్లిదండ్రులులేని యాబిడ్డను నేను బెంపకున్నచో నాతఁడెట్లుబ్రతుకును? మీరప్పుడా బిడ్డను పొదిరికొప్పగింపవలయునని తలఁచితిరి. పొదిరి యాబిడ్డకుఁ దల్లియా తండ్రియా? అతఁడేల యొప్పగింపవలయును? అతఁడేల యాబిడ్డను రక్షించును? అట్లు లభించిన యాబిడ్డ కడుపునంబుట్టిన బిడ్డకంటెదక్కవా? మీరేమన్నను సరియే నాబిడ్డ నెవ్వఁడు ప్రసాదించెనో స్వయముగా నాతఁడే తీసికొనవలయును గాని నా ప్రాణము బుండగా నేనీతని నెవ్వరికి నొప్పగింపఁజాలను.

కృష్ణః— ఆసంగతి నాకుఁదెలియును. అందుచేత నీవునీగోరాతోనే యుండుము. నాకా యభ్యంతరమేమియునులేదు. ఆతఁడుమనబిడ్డయేమని చెప్పుచున్నప్పుడాతనికి వడుగుచేయకున్నచో సంఘములో గౌరవము కలుగదు. అందుచేత నేయాతని సుపయనము చేసితిమి కాని యిప్పుడు చెండుసంగతులలోచింపవలసి యున్నది. న్యాయానుసారముగా నాసర్వసమును మహిమునకే చెందవలసియున్న—అలాచు—

ఆనంః— మీ ఆస్తిలో భాగమెవ్వరు కోరుచున్నారు? మీసర్వస్వమును మహిమునకే యియవచ్చును— అందొకవైసయైనను గోరాకక్కఱలేదు. వాడు మగవాడు! బాగుగఁ జరుపుకొన్నవాడు స్వయముగా సంపాదించుకోగలవాఁడు వానికొకరిధనములూ భాగమెందుకు? వాడు బ్రతికియుండుటయే పదివేలు, నాకెట్టి భాగ్యముతోడను బనిలేదు.

కృష్ణః— అక్కఱలేదు అతనికంత యన్యాయముచేయను. భూసంపత్తియంతయు గోరాకేయిచ్చెదను. అందువలన నాతఁకి వత్సరమునకు నేయిరూపాయిలు వచ్చును. ఇప్పుడాతని వివాహమునుగురించి యాలోచింపవలయును. ఇదివఱకుజరిగిన కేదియో జరిగినది. ఇంక నేనాతనికి బ్రాహ్మణకన్యకమాత్రము హిందూమతప్రకారము పెండ్లిచేయదలఁచుకొనలేదు. నీకుఁగోపమువచ్చినను సరియే; ఏమైనను సరియే—

ఆనంః— ఆహా! మీకువలెఁ బ్రపంచ చుంతుయును గంగానదియే పృథహింపవలయుననునంతటి ధర్మజ్ఞానము నాకులేదు. బ్రాహ్మణకన్యక పెండ్లిచేయవలయు నని నేనేల కోరవలయును? విలపట్టుపట్టువలయును?

కృష్ణః— బ్రాహ్మణులబిడ్డవై యుండియు నీవెట్టిచూటుయనుచున్నావు?

ఆనంః— అయిన నేమి? నేనునాబ్రాహ్మణత్వమును వదలుకొన్నాను. మన మహిముని పెండ్లిసమయమున కిరప్తానీదానని నన్నందఱును నిందించియేయున్నారు.

అప్పుడు నేనన్నీటికి సంగీకరించి మారుమాటచెప్పకుండా దివ్యకొనియే యుంటిని. లోకులందఱును నన్ను గిరస్తానీయనుచున్నారు. ఇంకను ననేకవిధముల ననుకొనుచున్నారు. నేనందఱిమాటలను సహించి చెప్పుచున్నాను! కిరస్తానీలుమాత్రము మనుష్యులుకారా? మీరుమాత్రమే గొప్పజాతివారని పరిమేశ్యరుండు నిశ్చయించి యాదరించి యున్నచో నాతఁడొకప్పుడు పటానుల పాదధూళియందును, మఱియొకప్పుడు మొగలాయీల పాదధూళియందును నిప్పుడు కిరస్తానీల పాదధూళియందును మీతలలను దొరలించుట కేల యంగీకరించును?

కృష్ణ:— ఆమాటలకేమిలెమ్ము! నీవాఁడుదానవు. ఆనంగతులు నీవు గృహింపఁజాలవు. కాని, సంఘమొకటియున్నది. దాని కంతయును దెలియును. దానిని నీవు గౌరవింపవలయును.

ఆనం:— నాకుఁ దెలిసికొనవలసిన పనిలేదు. నేను గోరాను నాల్పిడ్డగానెంచుకొని పెంచుకొన్నప్పుడే నాయాచారవ్యవహారములను మఠమునుగూడ విదలుటన్నాను. నేనుమఠముకొఱకు భయపడి యెప్పుడును దాఁగియుండలేదు! నేను ప్రత్యక్షముగనే ప్రవర్తించుచు నెల్లర నిందలకును లొనగుచునేయున్నాను. కేవల మొక్కసంగతి మాత్రమే దాఁచియుంచితిని. దానికొఱకే నేవుని కెక్కడఁగోపము వచ్చునో యని భయపడుచున్నాను. చూడుడు! గోరా కిదియంతయును జెప్పి నేయవలయునని యున్నది తరువాత నేమైనను సరియే.

కృష్ణదయాళుఁ డాత్రముతో 'వలదు. వలదు. నేను జీవించియుండగా నానాస్వము బయటఁబెట్టువలదు. గోరానే తెలిసికొననిమ్ము! తెలిసింతరువాత నాతఁడేమి చేయునో నునిమూఁగింపఁజాలము. సమాజములో గోలవుట్లును. ఇంతేకాదు; దొరతనమువాకేమి చేయుదురో చెప్పఁజాలము. గోరాతండ్రి యుద్ధములో మరణించినట్లును, నాతనితల్లి ప్రసవించి మరణించినట్లును మన మెఱిగియుండియు నప్పుడు రిపోర్టుచేయలేదు. ఇప్పుడది యంతయును గలసి పెద్దగండరగోళమగును. అట్లయినచో నాసాధనయును, భజనయును, మంటఁగలసిపోవును. ఇంకను నెట్టికష్టములు కలుగునో!" అనియెను.

ఆనందములు నిరుత్తరయై కూరుచుండెను. కృష్ణదయాళుండు గాంత నేపటిసఱకు నూరకుండి యనంతరము మెల్లగా గోరా పెండ్లివిషయమై నేనొకవిధముగా నాలోచించితిని. మరేతభట్టాచార్యుండు చిన్నతనమునందు నాతో జదువుకొన్నవాఁడు. ఆతఁడు స్కూల్లో ఇనస్పెర్టరుపనిచేసి కెన్వై తిసికొని యిప్పుడుకలకత్తాయందున్నాఁడు. ఆతఁడు ఘోర బ్రహ్మసామాజీకుఁడు. ఆతనియంటఁ జాలమంది కన్యలున్నట్లు వినియున్నాను. గోరా కెట్లయిన నాతనితో జనువు గలిగించినచో వాఁడు తఱచుగా నాయుంటికే బోవుచుండును. అప్పుడు వాని కాకన్యకలలో నెవ్వ

పైనఁ బెండ్లియాడవలయు నను కోరిక కలుగవచ్చును. తరువాత దేవుఁడున్నాఁడు! అనియెను.

ఆనం: — ఏమనుచున్నారు? గోరా బ్రహ్మసామాజికుల యిండ్లకుఁ బోవుటయొక్క ఇష్టదాతనికా కాలము తిరిగిపోయినది.

ఇట్లునుచుండఁగ నే గోరా తన మేఘమందరి స్వరముతో 'అమ్మా! యని పిలుచుచు నాగదిలోఁ బ్రవేశించి కృష్ణదయాళుఁడట నుండుటఁగాంచి విస్మితుఁడై పోయెను. ఆనందమయి చటూజనలేచి యాతనియొద్దకుఁబోయి 'ప్రేమాళువుగార్లనయనములతో 'ఏమిదాబూ! ఏమికావలయును?' అనియెను.

"విశేషమేమియునులేదు. ఏమియు నక్కఱలేదు. కూర్చుండుము" అని చెప్పి గోరా వెడలిపోవుట తుద్యుక్తుడగుచుండెను. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడ 'అమ్మా! కొంచెముసేపు కూర్చుండుము! నిన్నొకమాట యడగవలసి యున్నది. నాబాప్సాణమిటుకొఁ దొక్కఁడిప్పుడు కలకత్తాకువచ్చి హెదోతలాయందు వసించి యున్నాఁడట!" అనియెను.

గోరా: — పరేశభట్టాచార్యుఁడా?

కృష్ణ: — ఔను, నీవారని నెఱ్ఱెఱుంగుదువు?

గోరా: — మనవిసయుని యిల్లాకని యింటియొద్దనే, వినయునివలన నేనాతని సంకతి వినియుంటిని.

కృష్ణ: — నీవారని తేమసమాచారమును దెలిసికొని నాకుఁ జెప్పెదవా?

గోరా యిండుక నేపాలోచించి యాకస్మికముగా "రేపటియందయమున నచ్చటికిఁ బోయెదను" అనియెను. ఆనందమయి యామాటకించుక వింతపడియెను. గోరా మరల నాలోచించి యంతలోనే 'రేపు నేనచ్చటికిఁ బోఁజాలను." అనియెను.

కృష్ణ: — ఎందుచేత?

గోరా: — రేపు నేను త్రివేణికిఁబోవలయును.

కృష్ణదయాళుఁ డాశ్చర్యముతో 'త్రివేణియా?' అనియెను.

గోరా: — ఔను. రేపు సూర్యగ్రహణస్నానము!

ఆనం: — అదియేమిపని గోరా! స్నానముచేయఁదలంచినచోఁ గలకత్తాయంద గుంజలేదా? త్రివేణి లేకయున్నచో నీకు స్నానముకాదా? ఇక్కడస్నానము చేయ వాంఛింతును మూఁడులేనా?

ఆమాటకు గోరా యెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. చాలమంది తీర్థయాత్రికు లచ్చటికి వత్తురను నుద్దేశముతో గోరా త్రివేణికిఁ బోవలయునని సంకల్పించుకొనియెను. కాకము దొరకినప్పుడెల్ల నాతఁడు తనసమస్తసంకోచములన, సకలపూర్వసంస్కారములను

రములను బరిత్యజించి దేశమునందలి సామాన్య లందఱితోడను కలసి సమానశ్చేత్రమున సమభావముతో నిలిచి 'నేను నీవాడను! మీరు నావారు!' అని చెప్పకొనుట కభిలాష పడుచుండును.

౭

సగమురాత్రినేళకే యాక సమంతయును నిర్మలమైనట్లు వినియుండు పాిత్రః కాలమునలేచి చూచి తెలిసికొనియెను. అప్పుటి యాప్రభాతకాంతి పసిబిడ్డపాలబుగ్గలనై జీఱునవ్వుబోలి నిర్మలమై వికసించియుండెను. ఒకటిరెండు తెల్లని మేఘశకలములు మాత్రము నిష్ప్రయోజనముగ నాక సమనం దందందుఁ దిరుగాడుచుండెను.

వినియుండు వరదాబోనిలువఁబడి పులకితకరీరుఁడై యాప్రభాత సౌందర్యమును దిలకించుచుండెను. అప్పుడు పరేశబా బాకచేతితోఁ గఱ్ఱను, రెండవచేతితో సతీకుని హస్తమును బట్టుకొని యావీధిని బోవుచుండెను. సతీకుఁడు తలయెత్తి వినియునిగాంచి చప్పటలు చాచుచు 'వినియబాబూ!' అనికేకవైచెను. అప్పుడు పరేశుఁడును మొగ మెత్తి వినియునిఁగాంచెను. తోడనే వినియుండు క్రిందికిదిగియును పరేశుఁడు సతీకునితోఁగూడ వినియుని చుందిరమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు సతీకుఁడు వినియునిచేయి పట్టుకొని మీరాదినమున మాయింటికి వచ్చెదనంటిరా. రాలేదేమి?' అనియెను. వినియుండు సన్నేహముగ నాబాలుని వెన్నువైదట్టుచు మందహాసము చేసెను.

పరేశుఁడు సావధానముగఁ దనచేతికఱ్ఱను బల్లపైనుంచి తుర్చిపైఁ గూర్చుండి 'ఆనాడు మీరులేకున్నచో మేము చాలఁగష్టపడిపోయి యుందుము! చాల నుపకారము చేసితిరి." అనియెను.

వినియుండు వ్యస్తహృదయముతో 'నేనుచేసిన దేమన్నది? అనియెను.

అప్పుడు సతీకుఁ డాకస్మికముగా 'వినియబాబూ! మీరుఁ గుక్కరేదా!' అని ప్రశ్నించెను.

విని:— లేదు కుక్కలేదు.

సతీ:— కుక్కను బెంపకపోవుటయేమి?

విని:— ఆమాట నాకెప్పుడును దోచలేదు.

పరే:— ఈసతీకుఁడాదినమున మాయింటికి వచ్చినట్లు వినియుంటిని. చాలనల్లరి చేసెనుగాఁబోలును! వీఁడెప్పుడు నిట్లే వదరుచుండును. అందుచేత నే వీనికి వీనిసోదరి 'భక్తియార్ ఖిల్లీ' యని పేరుకట్టినది.

విని:— నేనుకూడ మాటకారి నే! అందుచేతనే మాయిద్దఱికిని స్నేహము కలిసినది. ఔనా సతీకా?

సతీకుడామాట కుత్తరము చెప్పలేదు. కాని తన మాతన నామకరణము విషయమునకు దెలిసిపోవుటచే దవగారవమునకు భంగముగలిగెనని యాతడు మనసులో సిగ్గుపడుచు ‘అదియును మంచిదే. భక్తియార్ భ్రష్టియును మంచివాడే. విషయబాబూ! భక్తియార్ భ్రష్టి యర్థముచేసెనా? ఆతడు బంగాళమును జయించెను. గదా” అనియెను.

విషయండు నవ్వుచు మొదట నాతడు యుద్ధమేచేసెను. ఇంకనిప్పుడు యుద్ధముతోఁ బనిలేదు. ఇప్పుడాతఁడొక్కటిధోరణిగా మాటలాడుటయే గాని బంగాళావిజయముతో నాతనికి బనిలేదు. అనియెను.

ఈవిధముగా గొంతసేపు సంభాషణజరిగెను. అంతరికంఠెను దిక్కువగా మాటాడినవాడు పరేకుడు. ఆతడు కేవలమును నుప్పునను శాంతవదనముతో నడుమనడుమ నవ్వుచు నొకటికొండుమాటలాడుచుండెను. నెలపువీసికొను సమయమున నాతడు టర్పినుండి దిగిలేచి “మాయిల్లీవైపుననేయున్నది.” అనియెను.

సతీ:— ఈయనకు మనయుల్లు తెలియును; ఆనాడీయన నాతోఁగలసి మన యింటి గుమ్మమువఱకును వచ్చియున్నాడు.

ఆమాటకంతగా సిగ్గుపడవలసిన పనిలేదుగాని విషయమ కదియేమో దొంగతనము చేసి దొరికిపోయినట్లు మనసులో సంకోచము కలిగెను.

పరే:— అట్లయినచో మీరు మాయిల్లెఱుఁగుదురు. కావున నెప్పుడైన మీరు-

విస:— అట్లుమీరు నెలవీయనక్కఱలేదు. నేను—

పరే:— మన మొక్కచో నుండియు నింతవఱకును గలిసికొనుటయే లేదు.

విషయండు వీధివఱకును వచ్చి పరేకుని పాగనంపి ద్వారమునొద్ద నించుక సేపు విజృంభణముండెను. పరేకుడు మెల్లమెల్లగ నడచుచుండెను. సతీకుడేమేమో మాటలాడుచు నాతని ననుసరించి పోవుచుండెను. విషయండు తనలో “ఈపరేక రాబునంటి వృద్ధుని నేనెచ్చటను జూడలేదు. ఈతనిపాదధూళిని తలఁదాల్చువలయుని కోరికయగుచున్నది. ఈసతీకుడో, అతివచుక్కతి గలపిల్లవాడు! బ్రతికితాగుగ నన్నచో గొప్పవాడు కాఁగలడు. వీరికంతబుద్ధియో యంత సరళతయున్నది” అని యనుకొనియెను.

ఆఖాటకుడును, వృద్ధుడును నెంతమంచివారైనను వారియెడల నీయల్పపరిచయ మాత్రమున నింతటిన్నేహమున, భక్తియుఁగలుగుట యసంభవమేకాని విషయమిచ్చ దయమింతకంటె సధికపరిచయమైనచో సహింపఁజాలదనియేతోచుచున్నది. అప్పుడు విషయండుఁడత నెట్లయిన బరేకునింటికిఁ బోకతిప్పదనియుఁ బోకున్నచో మర్యాద కాదనియు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని గోరాబోధించిన భారతవర్ష మాతనిఁ గూర్చి “నీవచ్చటికి బోవలదు! జాగ్రత్త!” అని నిశ్చయించుచుండెను. విషయండు

తరుచుగా సమాజము నిషేధించిన నియమముల నన్నటిని బాలించుచుండెను. అనేక సమయముల యందాతడు సంకేయముగఁదోచిన నియమములనుగూడ నంగీకరించెను. ఇప్పుడాతని వృద్ధియాంతము వందొక విద్రోహభావము కలిగెను. భారతవన్దననినఁ గేవలమును నిషేధముల ప్రత్యక్షస్వరూపమువలె నాతనికిఁ దోచెను.

ఇంతలో నేవరుఁడు వచ్చి వంట యైనదని చెప్పెను. కాని వినియుఁ దింకను స్నానమే చేయలేదు. పండ్రెండవ గంటలయ్యెను. ఆతఁడాకస్మికముగా 'నేనుభోజనముచేయును. మీరుపొందు.' అని యొక గొడుగు వైచుకొని వీధిలోఁబడియెను. ఒక యత్తరీయమైనను బుజముపై వైచుకొనలేదు; తిన్నగా గోరాయంటికిఁ బోయెను. గోరా ప్రతిదివమును మధ్యాహ్న సమయమున 'ఆమ్ పాఠ్ఠ' విధినున్న హిందూహిత సమాజమునందుండి బంగాళమునందున్న తమసమాజమువారి కందఱును జాబులు వ్రాయుచుండును. అచ్చటనే యాతనిభర్త లాతనియపదేశములం గాంచుచు నాతనికిఁ దోడుపడి పనిచేయుటయే ధన్యత్వముగా భావించుచుండును. నేటిదివమునఁగూడ గోరాయచ్చటికే పోయియుండెను. అందుచే వినియుఁ దొక్కిపారిగా గంతువైచి యంతఃపురమున నానందమయి గదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడానందమయి భోజనము చేయుచుండెను. లక్ష్మీదాసి పాఠ్యమునఁ గూర్చుండి యామెకు వడ్డించుచుండెను.

ఆనందమయి యాశ్చర్యముతో వినయునింగాంచి 'ఏమిటాబూ! ఇప్పుడు వచ్చితివి?' అనియెను.

వినయుఁ డామెదగ్గఱకుఁబోయి కూర్చుండి 'అమ్మా! నాకుఁజాల నాకలిగా నున్నది. అన్నమునెట్టుము!' అనియెను.

ఆనందమయి వ్యస్తచ్ఛాదయముతో 'అయ్యో! బాబూ! ఎంతపనిజరిగినది! వంటబ్రాహ్మణుఁడిప్పుడే వెళ్ళిపోయినాడు. మీరు-హజీ-' అనియెను.

విన:— నేను నీయింట బ్రాహ్మణుని చేతియన్నమును దినుటకై రాలేదు! అట్లయినచో మాయింట బ్రాహ్మణుఁడులేడా? ఆతఁడేమిపాపముచేసినాడు? నేనిప్పుడు నీపాత్రలోని ప్రసాదమును భుజించుటకే వచ్చియుంటిని-లక్ష్మీ! నాకొక గ్లాసుతో మంచినీళ్లను దెచ్చినెట్టుము.

లక్ష్మీ జలమునుదెచ్చెను. వినయుఁడు గడగడత్తాగెను. అప్పుడానందమయి యొక నేటును దెప్పించి తనపాత్రలోనియన్నము నతిప్రేమతో దానినిండ నెత్తి యాతని కొసంగెను. వినయుఁ డెన్ని దినములనుండియో తిండిలేనివానివలె నాయన్నమును దినుచుండెను.

ఆనందమయి వృద్ధయవేదన యిప్పుడు దూరమైపోయెను. ఆమె నుపగ్రసన్న వదనముఁగాంచుటచే వినయునిగుండెలలోని బరువుదిగిపోయెను. ఆనందమయి బాలీను

కుట్టుచుఁగూరుచుండెను. వినయుఁడామె పొదములచెంతఁ జేలివైఁ దలనుంచుకొని యర్థశాయియై పడియుండెను. మఱియు నాతఁడు ప్రపంచమంతయును మఱచిపోయి పూర్వమువలెనే యత్సాహముతో నానందమయితో మాటలాడుచుండెను.

ఈబంధముకటి లెగినను, వినయుని హృదయమునందింకొక బంధ మతిరుస్సువామ గా నుండెను. ఆతఁడానందమయి మందిరమునుండి వెడలి యొక్కసారిగా వీధి వెంట బయలుదేఱెను. పొదములు భూమిపైఁ బువనంతటి వేగముతో నాతఁడు పోవుచుండెను. ఆతఁడింతవఱకు నొరులకడఁ దెలుపుటకుఁగూడ సంకయించుచున్న కార్యము నిప్పుడందఱియొడుటను బ్రత్యక్షముగఁ జేయవలయునని నిశ్చయించుకొనియెను. వినయుఁడొక మహూర్తములో 78 వ నంబర గృహద్వారమునొద్దకుఁ జేరుకొనియెను. అప్పటికే యావలివైపుచుండి పరేకుడు నచ్చటికివచ్చి చేరుకొనియెను.

“వినియబాబూ! దయచేయుము! చాలసంతోషముగానున్నది.” అని చెప్పుచు పరేకుడు వినయుని వీధిగదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁజేసెను.

ఒకచిన్న టేబిలు, క్రింద నొకపక్క నొకబెంచి, మఱియొకవైపునఁ గట్టి తుర్చిలును బెత్తపుఁగుర్చిలును, గోడపై నొకవైపున రంగువైచిన యేనుకీకొస్తుని పటమును, మఱియొకవైపున గోళచంద్రా నీనుని పటమునుండెను. టేబిలుపై నొకటిరెండు వార్తాపత్రికలుండెను పక్క నొకపేపరు పెయి టుండెను.

ఒకమాలఁ జిన్న యలమారుండెను. దానినిండ వరుసలువరుసలుగా థియేటరు పార్కునుగారిచే రచింపఁబడిన పుస్తకములన్నియు నమర్చఁబడి యుండెను. అలమారు నకుఁ బైభాగమున నుడ్డతోఁ గప్పఁబడిన యొక గ్లోబుండెను.

వినయుఁడు కూరుచుండెను. కానిచూతని హృత్పిండ మతివేగముగఁ గొట్టుకొని పోవుచుండెను. ఆతనివెనుకవైపుననున్న ద్వారమును దెఱచుకొని యెవ్వరైన నాలోపలఁ బ్రవేశింతురేమో యని గూఠీరుచుననునకుఁ దట్టుచుండెను.

పరే:— వినయబాబూ! నేఁడు సోమవారముగావున సుచరిత్ర నామిత్రునికుమార్తెకుఁ జరుపుచెప్పుటకై వారియింటికిఁ బోయినది. చదువుకొనవానిలోఁ దనయ్యాఁడు వారుగూడ నుండుటచే సతీకుడు నామెతోడనే యచ్చటికిఁ బోయియున్నాఁడు. ఇప్పుడేవారిని నేనచ్చటికిఁబంపి వచ్చితిని. ఇక గొంతయాలస్యమైనచో మీదర్శనము దొరకక పోయియే యుండును.

ఆమాటవిని వినయుఁ డొక్కసారిగా నాశాభంగమును, హృదయపరితాపము ననుభవించెను. పరేకునితో నాతఁడు మనోహరముగను సహజముగనే మాటలాడెను. ప్రపంచవశమునఁ బరేకుఁడువినయునిచరిత్రమంతయును దెలిసికొనియెను. వినయునకుఁ

దట్టించుకుంటేను. ఆతనిపివతండ్రి స్వగ్రామమునందే యుండి జమిని జూచుకొనుచుండెను. అతనికిరువురు తనయులుండిరి. వారిరువురును వినయునితోగలసి యొక చోటనేజదువుకొనిరి. అందుఁబెద్దవాఁడిపప్పుడు జిల్లాకోర్టులోఁ జేరుగలవకీలైయుండెను. చిన్నవాఁడు చదువుకొను సమయమునందే యీకలకత్తానగరమున మరణించెను. వినయుఁడు డిప్యూటీ మేజిస్ట్రేటుపనికొఱకుఁ బ్రయత్నించునని పివతండ్రి యాశపడుచుండెను. కాని వినయుఁడెట్టియత్నమును జేయక నిర్దేశక కార్యములయందు నియుక్తుఁడైయుండెను. ఈసంగతులన్నియును బరేకుఁడు దెలిసికొనెను.

గంటనేపయ్యెను. పనిలేకుండ నూరకచాలనేపు గూరుచుండుట మర్యాద కాదని యెంచి వినయుఁడులేచి 'నాప్రియమైన సతీశునిజూచుట కలుగవందులకు విచారగా నున్నది. నేనువచ్చితని యాతనితోఁజెప్పుడు!' అనియెను.

పరే: — ఇతనించుక నేపొగినవో నాతనిఁగూడఁ జూడవచ్చును. వారువచ్చుచేరయైనది. ఆలస్యముకాదు.

ఆచిన్నచుటవై నాధారపడి మగలఁగూర్చుండుట వినయునకుఁ జిన్నతమము గాఁదోచెను. పరేకుఁడింకొకసారి నిర్బంధించినవో నాతఁడాఁగియే యుండును. కాని పరేకుఁ డధికప్రసంగము చేయుస్వభావము కలవాఁడుకాఁడు. అందుచే వినయునకు నెలవుగ్రామమునవలసియే వచ్చెను. అప్పుడు పరేకుఁడు "మీరప్పుడప్పు డొకసారి దయచేయుచుండుడు" అనియెను.

వినయుఁడు వీధిలోనికివచ్చెను కాని యప్పుడాతనికిఁ దనయింటికిఁ బోవలసినబనియేమియు నున్నట్లు దోచలేదు. అచ్చట నేమియుఁబనిలేదు. ఆతఁడు పత్రికలలో లేఖలను వ్రాయుచుండును. ఇంగ్లీషునందాతని లేఖలను జాలయంది గౌరవముతోఁ జదివి యానందించుచుండిరి. కొన్నాళ్లనండి యాతనికి వ్రాయుటకుఁ దోచుటలేదు వ్రాయుటకు బల్లయొద్దఁ గూర్చుండుటయే తడవుగా నాతనిమనసు చెదరిపోవుచుండెను. అందుచేతనే వినయుఁడిప్పు డింటివైపు తిరుగక యాకారణముగ మఱియొక వైపునకుబయలుదేరినను. ఆతఁడు రెండుమూఁడడుగులు వడచునప్పటికే 'వినయబాబూ! వినయబాబూ!' అనియొక బాలకంఠస్వరము బిగ్గఱగా వినవచ్చెను.

వినయుఁడు వెనుదిరిగి చూచెను. ఒకయద్దెబండిలోనుండి తొంగి తొంగి చూచుచు సతీశుఁడట్లు పిలుచుచుండెను. ఆబండిలో నింకొకగుకూడఁ గూర్చుండియుండిరి. దున్నెలనుబట్టి వారెక్కో తెలిసికొనుట యాతనికింత కష్టము లేకపోయెను. బంగారీ పెద్దమనుష్యుల మర్యాదననుసరించి యాతఁడాబండివైపునకుఁ జూపులు నిగుడింపకుండ నుండుటకు సమర్థుఁడు కాకపోయెను. ఇంతలో నచ్చటనే బండిదిగి సతీశుఁడువచ్చి యాతనిచేయపట్టుకొని "రమ్మ! మాయింటికిరమ్మ!" అనియెను.

వివ:— నేనిప్పుడు మీయింటియొద్దనుండియే వచ్చుచున్నాను.

సతీ:— ఆహా! మీయింటి నేనిప్పుడు వచ్చితివా?

సతీకుని నిర్బంధమును వివయుడు తప్పించుకొనఁజాలకపోయెను. ఆబాబుడు వివయుని బంధితునివలె గావించి గృహంబునఁ బ్రవేశించి బిగ్గఱగా 'బాబా! వివయబాబును దీసికొనివచ్చితిని' అనికేకవైచెను. పరేశుడు లోపలినుండి వచ్చి వివయునింగాంచి మందహాసముచేయుచు 'బలవంతునిచేతికి దొరకితిరి. శిశువుగఁ దప్పించుకొనుట కవకాశములేదు. సతీకా! మీయింట్లను విలువును!' అనియెను.

వివయుడు లోనికిఁబోయి కూర్చుండెను. ఆతనిగుండెలు కొట్టుకొనుచుండెను. పరేశుఁడాతనిగాంచి 'మీకాయాసముగ నున్నట్లున్నది! సతీకుడు కొంటెపిల్లవాఁడు బలవంతుగఁ లాగికొనివచ్చెను గాఁబోయెను! అనియెను. సతీకుడు తన సోదరిని వెంటఁబెట్టుకొని యాగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు వివయుఁడొక మృదుమధుర మృదులము నాఘ్రాణించెను; అంతలోనే పరేశుడు 'రాధా! వివయబాబు వచ్చెను. నీవీయన నెఱుఁగుదువు!' అనిపలికిన పలుకు నాకర్షించెను. అందుచే వివయుఁడవరిపడి మొగ మెత్తిచూచెను. మచరిత యాతనికి వరుసాగ్రముచేసి యెడరుగ నొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండెను. ఈసారిమాత్రము వివయుడు ప్రతిసమస్కారము చేయుట మఱచిపోలేదు.

మచ:— మీరు వీధి వెంటఁబోవుచుండిరి. సతీకుడు మిమ్ములను జూచి యెంత యాపిన నాఁగక బండిలోనుండి తొంగి తొంగిచూచుచు మిమ్ములను బిజవనారంభించెను. మీరేదియో పనిమీఁదఁ బోవుచుండి యుండురు—ఇట్లుంటి యేమియును లేదుగదా!

మచరిత నిస్సంకోచముగఁ దనతో మాటలాడునని వివయు దూహించియై నుండలేదు. ఆతఁడు నివ్వెఱుపడి తత్తరముతో "లేదు చెడిపోవు పని యేమియును లేదు" అనియెను.

అప్పుడు సతీకుడు మచరితకొంగు పట్టుకొని లాగుచు 'అక్కా! ఒకసారి తాళము నిమ్ము! నాసంగీతపుబెట్టెను దెచ్చి వివయబాబునకుఁ జూపించెదను" అనియెను.

మచరిత నవ్వుచు 'ఈభక్తియా' భిల్లీతో సహవాసముచేసినవారికి నెవ్వరి యుండదు. వారితనిసంగీతము వివవలసినదే. ఇంకను నన్నికష్టములైనఁబడవలసినదే. వివయబాబా! నీ యీశ్వరీహితుడు చిన్నవాఁడేకాని యీతని స్నేహధికారము మాత్రము చాలగొప్పది. దీనినిమీరు సహింపఁజాలుదుకో చాలకో మాత్రము నీ నెఱుంగను" అనియెను.

ఇట్లు నిస్సంకోచముగఁ దనతో సంభాషించుచున్న మచరితతో స్వభావముగ మాటలాడుటకు వివయునకు సాధ్యముకాకపోయెను. ఆతఁడుసిగ్గుపడఁగూడదని ప్రతిజ్ఞ

చేసికొనయును నేదియోయొకవిధమున దొంగచాటుగా నతికియు నతుకనట్లు 'లేదు-
ఏమియునులేదు. మీరట్లు — నేను — నాకట్లుండుట చాలసంతోషమే!' అనియెను.

ఇంతలో సతీశుడు సోదరియొద్దనుండి తాళమును దీసికొనిపోయి సంగీతపుఁ
బ్రెట్టెను దీసికొనివచ్చెను. అదియొక యద్వపుఁబ్రెట్టెలోఁ దరంగిత నీలసముద్రమువలె
నల్లనిరంగుల గుడ్డవై నాటపడవతోఁగూడ నమర్పబడియుండెను. సతీశుడు సంతో
షముతో దానిని వాయించుట కారంభించెను. ఆస్వరముతోఁగూడ నాయాటప
డవకదిలుచుండెను. ఆపూడాబాలుడు పడవ వింకను వినయునినంకను చూచును, దన
నృదయోత్సాహము నడచుకొనఁజాలక యడేపనిగ వాయించుచుండెను. ఈవిధము
గా సతీశుడు నడుమనుండి వినయుని సంకోచమును మెల్లమెల్లగాఁ దొలగించుచుండె
ను. నడుమనడుమఁ దలయెత్తి యొకసారి సుచరిత్రతోఁగూడ నాతఁడు మాటలాడు
చునేయుండెను.

ఇట్లు కొంతసేయినతరువాత లీలయాగదిలోనికి వచ్చి 'అయ్యయ్య, నమ్మయును
మిమ్ములను మేడమీఁదికి రమ్మనుచున్నార.' అనిచెప్పెను.

౯

మేడమీఁది వరండాలో నొకబల్లపైఁదెల్లనివస్త్రము పరుపబడియుండెను. దా
నికిఁజూట్టును కుర్చీలచుర్పబడెను. ఆచక్రము పట్టగోడవంచను జిన్నచిన్న కుండీల
తోఁ బూలమొక్కలుంపఁబడియెను. ఆయూరనే వీధిలోని దిగిపెనఁచెట్టికొమ్మలును,
దమాలవృక్షకాఖలు నలముకొనియుండెను. వాని నవపల్లవ బల వన్న జలక్షోభితములై
మిలమిల మెరయుచుండెను. ఇంకను సూర్యాస్తమయము కాలేదు. పశ్చిమాకాశము
నుండి నీరెండ యావరండాయందొక భాగమునకుఁ బ్రసరించుచుండెను.

మేడపై నెవ్వరునులేరు. కొంతసేపటికి సతీశుడు తెల్లనినల్లని రంగులుగల
కుక్కపిల్లను వెంటబెట్టుకొని యచ్చటికివచ్చెను. ఆకుక్కపేరు తుండే. ఆకుక్కనేర్పిన
విద్యయంతయును సతీశుడు వినయునకుఁజూపించెను. అది ఒక కాలెత్తి సలూచుచే
యును; తలశీలవైనుంచి ప్రణామముచేయును; చిన్నబిస్కట్టుముక్కను జూపినచోఁ
దోకవైఁగూర్చుండి రెండుకాళ్ళనుజోడించి భిక్షుడుగును. ఈవిధముగా గుక్క
సంపాదించిన కీర్తిని సతీశుడు తనవశముచేసుకొని గర్వపడుచుండును. ఈయశోలాభ
మాత్రమున నాకుక్క కించుకంతయు నుత్సాహములేదు. అది 'కీర్తికంటే బిస్కట్టు
ముక్కనే యెక్కుడుగా గౌరవించుచుండును.

ఏదియో యొకగదిలోనుండి రమణీమణుల మందహాసములును, గొతుకకలనిస్వ
సములును, వానితోగూడ నొక పురుషకంఠస్వరమును వినవచ్చుచుండెను. అంతలేని
యాహాస్యాలాపములు వినయుని నృదయాంతరమునందొక యపూర్వ మాధుర్యమును,
దానితోఁగూడ నొకవిధమగు నీర్వాణవేదనమును గలిగించుచుండెను. ఈవిధముగా

మందిరములోపలి నుండరీమణుల యానంద కలకల స్వనములను వినియుండు తనవయస్సు వచ్చిన తరువాత నెన్నఁడును వినియుండలేదు. ఈయానంద మధురరస మాత్రని కెంతవమీపమునఁ బొంగిపరలుచున్నను, వాతని, కదిదూరమునందున్నట్లే యుండెను. అప్పుడు వినియుండు చెవులు గింగురుమనునట్లు సతీకుండు పలుకుచున్న పలుకులలో నొక్కదానినైనను మనసుంచి వినుటకు సమర్థుఁడు కాఁజాలకపోయెను.

ఇంతలో పరేకునిభార్య తనమువ్వుగుతనయలను వెంటఁబెట్టుకొని యటకువచ్చెను. వాటితోఁగూడ నొకయువకుఁడుకూడ వచ్చెను. ఆతఁడు వారికి దూరబంధువు.

పరేకునిభార్య పేరు వరదాసుందరి. ఆమె యంతవిన్నవయనుచికాదు. కాని యామె యతిప్రయత్నముతో నలంకరించుకొని వచ్చినట్లు చూచినమాత్రముననే భోధపడును! ఆమె చాలాకాలము క్రిందటివఱకును సామాన్యస్త్రీలవలెనే కాలముగడిపి చూకస్థితిముగా మారి యిప్పటికాలపు నాగరికయువకులను మిరి చరింపవలయునని యాత్రపడుచుండెను. అందుచేతనే యామె సింక్రాపీర యంతగా గరగరలాడుచుండును. ఆమె జోటిపడిమ లంతగా టకటకలాడుచుండును. ఆమె యాపృథ్వియందలి యన్ని కస్తువులను బ్రాప్త్యాసామాజిక జపయోగించునవి యగునా కాదాయని కడు బాగురూపితోఁ బరీక్షించుచుండును. ఆకారణముచేతనే యామె నుచరితకు రాధా వాణి యనువాదమును మార్చివైచెను.

ఆమె నెద్దకుమార్తె పేరు లావణ్య. ఆమె లావుగానుండును. నగుమొగముతో నుత్సాహముగా నుండును. అందరితోడను గలసిమెలసి మాటాడుట యామెకెంతయో వేడుకగా నుండును. ఆమెమఖమండలము వర్షలమై, కన్నులు వికలములై తరీరచ్చాయ సముష్ణులక్యామలమై యుండును. ఆమె వేషభూషణ రచనలయందంతటి వేడుకపడు స్వభావముకలదికాదు. కాని యావిషయమున నామె తల్లి యిష్టముననుగురించి ప్రకర్తించుచుండును ఎత్తుమడిమలుగలజోళ్ళను! దొడుగుటయోమెక్కిష్టములేదు! అయినను మానుటకనకాశములేదు! ఉదయమునందే దుస్తులను దొడుగునయమునందల్లియే యామెకు పాడవులైచి చెక్కలట రంగునైచుచుండును. ఆమె లావుగనుండుటచేదల్లి యామెకు దుస్తులను గుత్తముగఁ గుట్టించును. వానిని దాల్చి యామె మరల నొక్కఁబడిన లేలువలె నుండును.

రెండవకుమార్తె పేరు లత. ఆమె యెల్లవిషయములందును నప్పగారికి విపరీతముగ నుండును. ఆమెయక్కఁడెఁ బొడుగు-సన్నము-మజ్జియు నించుకనలుపుఆమె విశ్రాంతిలేని—తనదోఁచినపద్ధతిని మెలంగుట కిష్టపడుచుండును. ఆమె స్వప్తముగ ను, నిద్రముగను, ఖండితముగను మాటలాడుచుండును. వరదాసుందరియామె యనిన భయపడుచుండును. ఆమెమనసు నొప్పించుటకు దల్లి యెంతమాత్రమును సాహసింపఁజాలదు.

చిన్న బిడ్డయగు లీల పడునొకొండెడ్లది. ఆమె పరుగెత్తుటయందును, గంతులు వ్రేచుటయందును, నల్లరిచేయుటయందును మిగులసమర్థురాలు. ఆమెకును సతీశునకును నిరంతరమును బోరాటము జరుగుచునే యుండును. విశేషించి తుక్కనగూర్చియే నాదినాదయని యాయరువురకును జగడము! ఇంతవఱకుది యెవ్వరిదైనట్లును దేలనేలేదు. ఆతుక్కయింతవఱకు నెవ్వరిని దనయధికారిగా నిశ్చయించుకొనలేదు. కాని యాయరువురిలోపను సతీశునే యదియెన్నుకొనియుండెను. ఏమనిన—తీల యనుగ్రహవేగమును భరించుట కాశుద్రోజుంతువు సహింపఁజాలకబోయెను. అబాలిక యాదంముకంటె నాబాలకుని కాసనమే దానికి సహ్యముగా నుండెను.

వరదానుందరి వచ్చినతోడనే వినయుండు లేచి యించుకవంగి ననుస్కారముచేసెను. అప్పుడు పకేకుండు భార్యంగాంచి “అదినమున వీరిగృహమునందే మేము” అనియెను.

వర:— ఔను! మంచియుపకారముచేసినారు. మీకు నేననేక ధన్యవాదములఁగావించుచున్నాను.

అమాటలువిని వినయుండు సంవచితుడై యెట్టిబ్రతుకృత్తరమును జెప్పఁజాలక పోయెను. ఆకాంతలతో విచ్చిని యువకునితోడనే యాతఁడు సంభాషించుచుండెను. అతని పేరు నుధీరుడు; కాలేజీలో బియ్యే పరీక్షకు జదువుచుండెను. అతని యాకృతిదర్శనీయమైనది. గౌరవర్థులు; అతఁడు నులోచనములను దాల్చియుండెను. అతనికిప్పుడే నూగుమీసములు మొలకెత్తుచుండెను. అతని వృద్ధయము చంచలమైనది. ఒక్కచోనొక ఘడియైన గూర్చుండఁజాలఁడు; ఏదియో యొకపని చేయుచునేయుండును. అతఁడెప్పుడు నాఁడువారితోగలసి నవ్వుచుఁ బరిహసించుచు నల్లరిచేయుచుండును. వారుకూడ నాతనిఁ దర్జించుచుందురు. కాని యాతఁడు లేకున్నచో వారి కొకనిమిషమైనగడవదు. సర్కసులు చూపించుటకు, జూయలాజికల్ గార్డెననకుఁ దీసికొని పోవుటకును, మంచిమంచివస్తువులను గొనితెచ్చి పెట్టుచుండుటకును నాతఁడు సిద్ధముగానుండును. స్త్రీలతోగలసి యంతనిస్సంశయముగా నుధీరుండు మెలంగుట వినయున కాశ్చర్యముగను, గొర్రెత్తగనుదోచెను. ఇట్టివ్యవహారమునుగూర్చి వినయుండు మొదటమనసులోనే యాతని నిందింపఁ దొడగెను. కాని క్రమముగా నాతనివృద్ధయమునఁదిరస్కారముతోఁబాటు నీర్వాభావముకూడ సమ్మిళితమయ్యెను.

వరదానుందరి వినయునింగాంచి ‘మిమ్ములనొకటి రెండుసారులు సమాజములోఁ జూచినట్లున్నదే!’ అనియెను.

వినయునకప్పుడు తనతప్పు బయలుబడినట్లయ్యెను. అతఁడవాతశ్రేయముగా సిగ్గుపడుచు “ఔను, నేను కేశవచంద్రుని యుపన్యాసమును వినుటకై యప్పుడప్పుడు వచ్చితిని” అనియెను.

వర:— మీరు కాలేజీలో జదువుకొనుచున్నారా?

విన — లేదు ఇప్పుడు చదువుకొనుట లేదు.

వర:— ఎంతవంతుడనివారి?

విన:— ఎం. యే, ప్యాసు చేసితిని.

అమాటని బాలకునింబోలియున్న యాయవకునియందు వరదాసుందరి కిత్తంత ప్రేమ యుదయించెను. అప్పుడామె పరేకునివంకఁ దిరిగి నిట్టూర్పు విడుచుచు “చున మనూ బ్రతికియున్నవో నిప్పటికి వాడును ఎం. యే. ప్యాసుగునుగాదా!” అనియెను.

వరదాసుందరి ప్రథమసంతాన మగు నునోరంజనుడును తొమ్మిదవయేటనే మరణించెను. వియవకుడు పెద్దపరీక్ష ప్యాసుయినను, బెన్జాయుద్యోగము చేసినను బెన్జ పుస్తకమును వ్రాసినను, మంచిపనిచేసినను దవకుమారుడు జీవించియున్నవో నిట్లు చేయఁ గలుగును గదా యని వరదాసుందరి భావించుకొనుచుండును. ఏమైనను ఆ తండ్రు లేడు. ఇంక నిప్పు డామెకుఁ దనకుమార్తెల గుణములను జనసమాజమునందుఁ బచారము చేయుటయే యవశ్యకర్తవ్యమై యుండెను.

ఆమె తనకుమార్తెల చదువునుగురించి విశేషముగా వినయునకుఁ దెలియజేసెను. తనకుమార్తెల బుద్ధిగుణమునుగూర్చి దొరసాని యెప్పుడెప్పుడేయేరీతిగా గౌరవించెనో యాసంగతులుకూడ వినయునకుఁ తెలుపకుండ నుండలేదు. ఒకప్పుడు గరత్న స్కూలులో బహుచతురులొప్పు సందర్భమున లెఫ్టినెంటు గవర్నరు దొరయు, దొర సానియు వచ్చియుండిరి. అప్పుడువారికిఁ బున్నహారము వైచుటకు బడిపిల్ల లందఱి లోను లావణ్యమయి యొక్కతయే నియోగింపఁ బడియెను. అప్పుడు దొరయును దొర సానియునుకూడ లావణ్యమయి నెన్నియో ప్రియభావణములతో నాదరించిరి. ఆ సంగతియు వామె వినయునకుఁ దెలుపకపోలేదు.

కుట్టుతుడ కామె లావణ్యమయింబిలిచి “అమ్మా! కుట్టుపనినిగురించి నీకు బహు మానము వచ్చినదికాదా? ఏది! దానిని దీసికొనిరమ్ము!” అనియెను.

ఊలుగారముతోఁజేయఁబడిన చిలుక-ఇదియాయెంటికి వచ్చుమిత్రులచేతను బంధువుల చేతను విఘాతించినది. ఇది చాలాదినములక్రిందట దొరసాని సాయముచే లావణ్యమయిఁజేయఁబడినది. ఈరచనమునందు లావణ్యమయి గొప్పతనమున్నదని కాదు— నూతనముగ నుండుటచేఁ బ్రదర్శనీయమయ్యెను. అప్రదర్శన మెందులకని పరేకుడు వారించుచునే యుండును. గాని క్రమముగా నాతఁడెట్లు చెప్పుటమాను కొనియెను. లావణ్యమయి యాయూలుచిలుకనుదెచ్చి చూసెను. వినయుడు విస్మయవిస్ఫూరిత నయనములతో నందలి చిత్రరచనముం గాంచుచుండెను. అంతలో సేవకుఁ డువచ్చి పరేకబాబునకొకయుత్తరమునిచ్చెను. పరేకుడాచీటిని జదువుకొని ప్రభువు వదనముతో “బాబును మేడమీఁదికి దీసికొనిరమ్ము!” అనియెను.

వర:— వారెవరు?

పర:— నాచిన్న నాటి స్నేహితుడు కృష్ణదయాళుడు. నాకు పరిచితునిఁ జేయుటకై తనకుమాదుని బంపియున్నాఁడు.

ఆకస్మికముగ వినయుని గుండె గుభిల్లుతునియెను. మొగము వివర్ణమైపోయెను. పరక్షణనుండే యాతఁడు ధైర్యము తెచ్చుకొనియెను. ఇప్పుడాతఁడెట్టి ప్రతికూల వాదమునైనను ఖండించి తన్ను సమర్థించుకొనుటకు సంసిద్ధుడైయుండెను. బ్రాహ్మ సామాజికుల వగౌరవముగఁ జూడవలయుననియు, వారిని బాగుగఁబరికిలించి పరీక్షింప వలయుననియు గోరా మొదటినుండియు బోధించుచు వినయిన కించక యుత్తేజమును గలిగించి యుండెను.

౧౦

ఒకతరువులో రుచ్యములగు ఖాద్యవస్తువులను, తేనీటికిఁ గావలసిన వస్తువులను, సిద్ధముచేసి యొక సేవకునిచేఁ బట్టించుకొని సుచరిత్ర మేడమిఁదికి వచ్చి కూర్చుండెను. ఆసయమునకే సేవకునితోఁగూడ గోరాయనచ్చటఁ బ్రవేశించెను. గుడ్డిర్లుమును శుభ్రమునగు నా గోరా రూపమును, వేషమును గాంచి యందఱును విస్మితులైపోయిరి.

ఆతని కపాలమున గంగామృత్తి కారేఖలు ముద్రితములై యుండెను. ఆతఁడొక ముదుకంఠవతిని గట్టి పట్టుపట్టిలుగల చొక్కాను దొడిగి ముడుక చొకమును భుజముపై వైచుకొని స్వదేశపాదరక్షలను దాల్చియుండెను. ఆతఁడు వర్తమానకాల నూతన పద్ధతులకు చిరుద్దముగా మూర్ఛి భవించి విద్రోహమువలెఁ గానవచ్చుచుండెను. ఆతని యిట్టి వేషము నిదనఱకు వినయుడును జూచియుండలేదు. ఇప్పుడు గోరా హృదయమున నొకవిశోధాగ్ని కూడాఁ బ్రజ్వరిల్లిపోవుచున్నది.

ఆతఁడు ప్రాంతకాలమున నొకస్త్రీమరువై నెక్కి గృహణ స్నానమునకు యాత్రికులతోఁగలసి తిరవేళికిఁబోవుచుండెను. మార్గమధ్యమున నొక్కొక్క స్త్రీమనుండి చాలమంది స్త్రీ లొకరిద్దఱుపురుషుల సాయముదీసికొని స్త్రీమరునెక్కుచుండిరి. కాని కావలసినంతపోటు లేకపోవుటచే సమృద్ధముగా నుండెను. కాలిబురదచే స్త్రీమరుంతయును బాడియుగుటవలనఁ దొందరలో నెక్కినప్పుడు బాటి కొందరు గంగాజలమునఁ బడిపోవుచుండిరి. కొందఱిని కళాసులు లోగిస్తెచుచుండిరి. ఎక్కినవారు కొందరు తమతోడివారు రాతదని వెనుదిరిగిచూచి వ్యాకులపడుచుండిరి నడుమ నడుమ జడివాన యొకటిరెండుసారులు కురిసి వారిని దడిపివైచుచుండెను. కూర్చుండు తావంతయును బురదతో నిండియుండెను. పాపమిప్పుడా యాత్రికుల మొగములును, గన్నులును భయము, చాంచల్యము ఉత్కంఠ, కగుణ మన్న గుభావములచేసిండి

యుండెను. సామాన్యులగు వా రేమిచేయఁగలరు? స్త్రీమరు నాయకుఁడు మొదలు నేన కునివఱకు నెవ్వరును దను కెట్టిసాయమును జేయకుండుటచే నేమియు గత్యంతరముం గానక వారు కొట్టుమిట్టాడుచుండిరి. ఇంతేకాక కళానులుకూడ వారిని భయపెట్టు చుండిరి. అట్టిసమయమున గోరా సాధ్యమైనంతవఱ కాయాత్రికులకు సహాయము చేయుచుండెను.

అప్పుడు వైని మొదటిక్లాసు డెక్కుమీఁద నొకయాంగ్లేయుఁడును నొకనవనాగ రిక బంగాళీబాలును గూర్చుండి పరస్పరమును హాస్యశంభాషణము చేసికొనుచు జాట్టు లు కాల్చుకొనుచు జిత్రిమగఁ జూచుచుండిరి. అప్పుడప్పు డాయాత్రికుల కష్టము లను వారి యవివేకమునుగూర్చి పరిహసించుచు నాయాంగ్లేయుఁడు నవ్వుచుండెను. బంగాళీబాలును వానితోగూడఁ బండ్లిగిలించుచుండెను. ఈవిధముగా నొకటిరెండు వేదములు గడచునప్పటికి గోరాయఁక సహింపఁజాలకపోయెను. తోడనే యాతఁడు వైకిబోయి వజ్రగర్జనము చేయుచు “చీ! మీక్షస్థిగులేవా” అనియెను. ఆంగ్లేయుఁడు కఠోరదృష్టితో గోరా యాపాద మస్తకమును బరిక్షించెను. అప్పుడు బంగాళీయున కుఁడు “సిగ్గా? బోను; మనదేశమునం దింతమంది పతివ్రతలని మూఢులైపోయిరిని స్థిగు పడవలసిందే!” అనియెను.

గోరామొగ మెఱివడిపోయెను. ఆతఁడు తీవ్రస్వరముతో ‘మూఢునిమించిన పశువుకూడనున్నాఁడు, వాఁడే వృద్ధయములేనివాఁడు’ అనియెను.

బంగాళీ కోపముతో “నివిక్కుడ నిలువఁగూడదు. ఇదిమొదటిక్లాసు. ఇది నీచోటుకాదు!” అనియెను.

గోరా:—కాదు. నీవంటివానితోఁ గలసియుండుచోటు నాకక్కరలేదు. ఈ యాత్రికులున్నచోటే నాచోటు! మీక్లాసునకురమ్మని నన్ను మీరు బలవంతపెట్టవలదు.

అనిచెప్పి గోరా క్రిందికిదిగిపోయెను. తరువాత నయాంగ్లేయుఁడు తనపడక కుప్పీ చేతులవైఁ బొదములను సాచి పరుండి యొకనవలను జరుపుకొనుచుండెను. ఆత నితో నున్న బంగాళీయునకుఁడు మరిలనాతనితో మాటలాడుటకు బ్రయత్నించెను, కాని యాంగ్లేయుఁడు వినిపించుకొనలేదు. ఆతఁడు తాను సామాన్యులగు నేగస్తుల వంటివాడని గానని నిరూపించుటకై బట్టరునుదిలిచి ‘తినుటకేమైన నున్నదా?’ అని పూర్తినించెను. బట్టరు లేదు. కొంచెము తేనీరు, కొత్తైయుమాత్రమే యున్నది” అని యెను. ఆమాట విని దొరకు వినుపించులాగున నింగ్లీషుభాషతో బంగాళీయునకుఁడు ‘ఈస్త్రీమరునందు సదుపాయములు చాలహీనముగా నున్నవి?’ అనియెను.

దొర యెట్టిపక్కత్తరము నీయలేదు. అప్పుడాతని బల్లవైనుండి న్యూగు చేపరు క్రిందపడిపోయెను. తోడనే బంగాళీలేచి దానిని దీసి దొరకిచ్చెను. కాని యాదొర

యాతనికొక్క ప్రశంసావాక్యము నైనను బహుమానముగ నీయలేదు. స్త్రీమరు చందన వగరమునకుఁబోయెను. అందఱును దిగిపోవు సమయమున వాకస్మికముగా దొర గోరా యొద్దకువచ్చి తనటోపి దీసివైచి 'అయ్యా! నేనుచేసిన తప్పునకు సిగ్గుపడుచున్నాను. నన్ను క్షమింపవలయునని కోరుచున్నాను.' అని వేడుకొని వెడలిపోయెను. కాని చదువుకొన్న బంగారీ వాఁడు సామాన్యులగు తనవారి దుర్గతిని గాంచుచుఁ దానేమో గొప్పవానివలె విదేశీయునితో నవ్వించుచుండేనాని, తుదకైనఁ దనతప్పు తెలిసికొని పశ్చాత్తాపపడలేదను కోరికనుచే గోరా హృదయము దగ్ధమైపోవుచుండెను. దేశము నందలి జనసామాన్యమంతయు నిజే తమ్ముఁ దామవమానించుకొనుచు దుర్గతికి లోనై పోవుచున్నారు. పశువులతో సమానముగఁ జేసినను సహించుచున్నారు దేశమంత యు నిట్టి యజ్ఞానముచే నికృష్టమై పోవుటకు గోరాగుండెలు పగిలిపోవుచుండెను.

దేశమునకుఁ జిర కాలమునుండి సంభవించుచున్న యవమానము దుర్గతినిగాంచుచు విద్యాధికు లగు వారేమియును కలుగఁజేసికొనక తమ్ముగానట్లు నిర్భయముగా సంచరించుచు నదియే తమకంతయో గౌరవముగా భావించుచున్నారు. ఇది యన్నిటికంటెను గోరాహృదయమును బాధించుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁడిప్పుడు విద్యాధికులగు వారివనస్థ పుస్తక విజ్ఞానమును, వారియనకరణ సంస్కారములను సంపూర్ణముగ నాక్షేపించుటకే కపాలమున గం గామృత్తికా రేఖలనుదాల్చి చెప్పలబోడు తొడిగి కొని వికసితహృదయముతో బ్రాహ్మసామాజికుల యింటికి వచ్చియుండెను.

గోరా యిప్పటివేషముం గాంచి యుద్ధవేషముని వివరముఁ డనుకొనియెను. గోరా యిప్పుడచ్చటి కెందుకొఱకు వచ్చెనో తెలియకుండుటచే వివరమునిచ్చాదయమున భయమును నించుక సంకోచమును, విరోధభావమును గూడఁగలిగెను.

వరదాసుందరి వివరమునితో మాటలాడుచున్నతనేపును సతీకుండొకమూలఁ గూర్చుండి బొంగరము తిరిప్పుకొనుచు నాటలాడుకొనుచుండెను. గోరావచ్చినతోడనే యాతఁడాయాటమాని వివరముని ప్రక్కకు వచ్చి నిలిచి తడేకదృష్టితో గోరాను జూచుచు వివరముని చెవిచెంతఁ జేరి "నీన్నేహీతుఁడాతఁడేనా?" అని ప్రశ్నించెను. వివరముఁడు 'జేను!' అనియెను.

గోరా మేడమీఁదికి వచ్చినప్పుడే యొకసారి వివరముని మొగమువంకఁజూచెను. మఱి యాతనిఁజూడనట్లే యుండెను. ఆతఁడు పరేకునకు నమస్కారముచేసి, నిస్సంశయముగా లేబిజుఁడనున్న యొకఁడున్నీవలకులాగి వారికిఁ గొంచెముదూరముగావైచుకొని కూర్చుండెను. అచ్చట నాఁడువాండున్నారని యొక నాతఁడు లక్ష్యముచేయలేదు. అట్లుచేయుట యాతని కగౌరవముగా నగపఱలేదు. అట్టి యసభ్య చరిత్రునియెదుట నుండి తనబిడ్డలను దీసికొని పోవలయునని వరదాసుందరి భావించు

చుండెను. ఇంతలో బరేకుడామెను బిలిచి 'ఈరనిపేరు గోరామోహనుడు. నా స్నేహితుడగు కృష్ణదయాళుని కుమారుడు' అనిచెప్పెను.

అప్పుడు గోరా యామెవంకకుఁగిరిగి నమస్కారము చేసెను. 'నువరిత యిది వరకే వినయునివలన గోరాసంగతి వినియున్నను, నీవచ్చినవాఁడే వినయుని మిత్రుఁడని యామె తెలిసికొనజాలకపోయెను. పృథమదృష్టియందే యామెకు గోరాపైఁ గోపము కలిగెను. ఇంగ్లీషు చదువుకొన్న వారిలో నింతటి పూర్వాచారపశ్చాత్తాపము ముండుటం గాంచి సహించియుండునంతటి సంస్కారమును, సహనభావమును నామెకు లేవు.

పరేకుడు తనబాల్యమిత్రుఁడగు కృష్ణదయాళునిఁగూర్చి గోరాకుఁ జెప్పఁ దొడంగెను. మాచిన్నతనమున మేమిరువురును గాలేజీలో జరగానుండి చదువుకొన్నాము. మాయరువురిబుద్ధులును గొండకేఖరుములపై నుండెడివి. ఎట్టిదానిని విశ్వసించు వారముకాము; హొటలులో భుజించుటయే కర్తవ్యకార్యముగా భావించెడివారము. మేమిరువురమును జాలదినములు సంధ్యాసమయమున గోల్దీర్చి కయందుండి ముసలాశ్రయ దుకాణమున కబాబులను దినుచు రాత్రి రెండుజాములవరకును హిందూసమూహ సంస్కారవిషయమునఁ జర్చించుచుండెడివారము.

వరదాసుందరియంతయును విని ఇప్పుడాయన యేమి చేయుచున్నారు? అని పూర్నించెను.

గోరాః— ఆయనయిప్పుడు హిందూమతాచారములను బాలించుచున్నారని వరదాసుందరి కోపముతో మండిపడుచు "అట్లుచేయుట కాయనకు సిగ్గు లే పోయినదా" అనియెను.

గోరా నవ్వుచు సిగ్గుపడుట దుర్బలస్వభావుల లక్షణము! కొందఱు కొందఱు తండ్రిపేరు చెప్పకొనుటకుగూడ సిగ్గుపడుచుందురు" అనియెను.

వరః— పూర్వమాతఁడు బ్రాహ్మసామాజికుఁడు కాఁడా?

గోరాః— ఒకప్పుడు నేనుకూడా బ్రాహ్మసామాజికులొనివాఁడనే.

వరః— ఇప్పుడు మీరు సాకారోపాసమునఁ విశ్వసించుచున్నారా?

గోరా — కారణములేకుండ సాకారమును నిరసించునంతటి కుసంస్కార వాహ్మదనుమనకులేదు. సాకారమును నింకించునంతమాత్రమున దానికి లోప కలుగునా? ఆ కారణహస్యమును ఛేదించుటకు సమర్థు లెవ్వరున్నారు?

పరేకుడు మందహాసముచేయుచు "ఆకారమనఁగనే యంత విశిష్టమై యుండును," అనియెను.

గోరాః— అతము లేకున్నచోఁ బ్రకాశమేలేదు. అనంతుఁడు దవప్రకాశ కొఱకే యంతము నాశ్రయించుచుండును. కాకున్నచో నాతనికిఁ బ్రకాశమెక్క

ఎవ్వనికీ బ్రాహ్మణులతో యాతనికి సంపూర్ణత్వమున లేదు. వాక్యమధ్యమునందలి భావమువలెనే యాకారమధ్యమున నిరాకారము పరిపూర్ణమై యున్నది.

వరదాసుందరి తలయూచుచు “నిరాకారముకంటె సాకారమే పరిపూర్ణమైన దనియీ మీరు చెప్పుచున్నారు?” అనియెను.

గోరా:—నేను చెప్పకపోయినంతమాత్రమున వచ్చినట్లేమియునులేదు. ఈప్రపంచమునం దాకారము మనమాటలవై నాధారపడి యుండలేదు. నిరాకారమే సత్యముగాఁ బరిపూర్ణత్వము నందియున్నచో నిక సాకారమున కెచ్చటను జోటులేకయే యుండును.

ఈ యుద్ధతుని వాదమును ఖండించి యెవ్వరైన నీతనికిఁ బరాభవము కల్పించిన బాగుగ నుండునని నుచరిత వేడుకపడుచుండెను. వినయుఁదాతనిమాటల నాలకించుచు నూరకుండుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. గోరా యెంతతీవ్రముగ మాటలాడుచుండెనో యాతనికి దిరస్కరింపవలయునను నుద్దేశము నుచరిత హృదయములో నంత కంటె దీవ్రమగుచుండెను.

ఇంతలో సేవకుఁడు తేనీరుకొఱకు వేడినీళ్లను దెచ్చెను. నుచరితలేచి తేనీరు సిద్ధముచేయు పనియందుండెను. నడుమనడుమ నొకసారి వినయుఁడు భయముతో నుచరిత మొగమువంకఁ దిలకించుచుండెను. ఉపాసనాసందర్భమున నిప్పుడు గోరా చెప్పినమాటలయెడలఁ దనకభిప్రాయభేదములేకపోయినను బిలువని పేరంటముగా నితర మతస్థుల యింటికివచ్చి గోరావారికి విరుద్ధమగు తనచభిప్రాయమును నిస్సంశయముగా బ్రకటింపుట వినయునకుఁ జాలకష్టముగా నుండెను. గోరా యిప్పటి కిలాచరణముతోఁ బరేళిని యాత్మసమాహిత ప్రసన్న భావమును బోల్చి యెల్లవిధములవిమర్శింపఁగా వినయుని హృదయము పరేళునియెడల భక్తిప్రపూర్ణమైపోయెను. అప్పు డాతఁడు తనలో ‘అభిప్రాయభేదములతో నిమిత్తములేదు. అంతఃకరణమధ్యమునఁ బూర్ణత్వము స్థిరమైనది, ఆత్మ ప్రసన్నత్వము—ఇవియన్నిటికంటెను దుర్లభములైనవి. మాటలలోఁ గొన్ని సత్యములును, గొన్నియసత్యములను గ్రహించి యెంత తర్కించిన నేమిలాభము? అనుభవమునందు సత్యమైన దేదియో యదియే శుద్ధసత్యము’ అనిభావించుకొనియెను.

పరేళుఁడు సంభాషణ సమయమునం దప్పుడప్పుడు తనకన్నులను మూసికొని తనహృదయాంతరాళమునందలి దివ్యశక్తిని నాకర్షించుచుండును. ఇదియతని కభ్యాసము. అప్పటి పరేళుని నిర్మలాంతఃకరణ విశిష్టంబగు శాంతవదనమును వినయుఁడు తడేకదృష్టితో గాంచుచుండెను. అట్టి వృద్ధునియందు భక్తినిఁజూపక మొండివాదము చేయుచున్న గోరాను జూచి యాతఁడు చిరాకుపడుచుండెను.

సుచరిత తేనీయసిద్ధముచేసి పరేతుని మొగమువంకఁ జూచెను. ఎవరికీయవచ్చునో యొప్పురి కీయఁగూడదో యని యామెకు సంశయముకలిగెను. అప్పుడు వరదాసుండు గోరానుజూచి “మిరివి యొమియునుఁ దీసికొనరుకాఁబోలును!” అనియెను.

గోరా: — తీసికొనను.

వర: — ఏమి? జాతిబోవునా?

గోరా: — ఔను.

వర: — మీరు — జాతిని విశ్వసించురా?

గోరా: — ఏలవిశ్వసించఁగూడదు? సమాజమును గౌరవించుచున్నప్పుడు జాతి గూడ గౌరవింపవలయును.

వర: — సమాజము చెప్పినవానినెల్ల మీరు నమ్మెదరా?

గోరా: — నమ్ముచున్నచో సమాజమునకు భంగముకలుగదా?

వర: — కలిగినచో నష్టమేమి?

గోరా: — అందఱును గూర్చుండియున్న కొమ్మవిరిగిపోయినచో నష్టములేదా! సుచరిత మనసుజూ నత్యంతవిరక్తయై “అమ్మా! ఈ వృధావాదమువలన నేల భము? వారు మనలేనీరు త్రొగరు!” అనియెను.

అప్పుడు గోరా తనతీవ్రదృష్టి నొకసారి సుచరితవంకకు మరలించెను. సుచరిత వినయునివంకఁ జూచి యిందుక సంశయముతో “మిరి? —” అనియెను.

వినయుఁడెప్పుడును తేనీరు త్రొగలేదు; ముసల్మానులు చేయుకొట్టెలను, బిస్మిట్లను దినుట యాతఁడు చాలదినములు మానివైచెను. కాని యిప్పుడు తినకుండ నుండుట లేదు. వినయుఁడప్పుడు ధైర్యముతో మొగమెత్తి ‘తినకేమి?’ అని గోరాముఖమువలె జూచెను. గోరా యొచ్చిప్రాంతమున రేఖామాత్రముగనున్న కఠోరహాస మాత్రము కగపఁడెను. వినయునకా తేనీరుతిక్తముగను, నరుచిగనే యుండెను; కాని యాతఁడు త్రొగుటమాత్రము మానలేదు. అప్పుడు వరదాసుండు తనలో “అహ! ఈ వినయ కుమారుఁడు చాలమంచివాఁడు.” అని యనుకొని గోరా యొద్ద నుండి తనదృష్టిని వినయునివంకకు మరలించెను. అదిచూచి పరేతుఁడు తన కుర్చీని గోరాకు సమీపముగఁ దీసికొని మృదులస్వరమున నాతనితో సంభాషించుచుండెను.

ఇంతలో చీనాబాదమునాల్వా నమ్మవాఁడొకఁడు వీధిని బోవుచుండఁగా లీ మాచి చచ్చటలు చఱుచుచు “అన్నా! సుధీరా! ఆచీనాబాదమువానినిఁ బిలుపుము!” అనియెను. ఆమాటలోనే సతీతుఁడు లేచి వరిండా పిట్టగోడ యొద్దకుఁబోయి వాని గేకలువైచి పిలువఁదొడఁగెను.

ఆ సమయమునందొక పెద్దమనుష్యుఁ డెచ్చటికి వచ్చెను. అతని నందఱును “పానూబాబూ!” అనిపిలుతురు. కాని యాతనిపేరు హారానచంద్రనాగుఁడు. ఈతఁడు

బుద్ధిచుంతుడనియు; విద్వాంసుడనియు సమాజములోఁ బ్రసిద్ధియున్నది. ఏపక్ష ముండును, నెట్టిమాటయు నింతవరకు స్పష్టముగాఁ జెప్పకపోయినను నీతనికిని సుచరిత్ర నకును బెండ్లియగునను నూనా యా కాసము వఱకు నావరించి యుండెను. పానూబాబు హృదయము సుచరితయందు లగ్నమయ్యెనునుట కెవ్వరికిని సందేహము లేదు. దీని ననుసరించియే యాకస్మలందఱును సర్వగా సుచరితను బరిహాసము చేయుచుండిరి.

పానూబాబు స్కూలుమాష్టరుపని చేయుచుండెను. వరదాసుందరి స్కూలు మాష్టరని చెప్పి యాతని గౌరవించుటలేదు. ఆతఁడు తనకుమార్తెలలో నెవ్వరినైన బ్రేమించుటకు సాహసింపలేదుగానా యనియే యామె కాతనియెడల గౌరవము! ఆమెకుఁ గాఁబోవు జామాతలు డిప్యూటీ మెజిస్ట్రేటుగిరి యనులక్ష్యమును భేదింపఁగల వారై యుండవలయునని యామెకొరిక.

సుచరిత్ర హారానబాబున కొకకప్పుతేనీటి నిచ్చుచుండగా లావణ్య దూరమునుండి యామె మొగమునకుఁజూచి తానించుక మొగము తిప్పుకొని నవ్వెను. ఆ నవ్వును వినియుండు చూడకపోలేదు. స్వల్పకాలములోనే యొకటియెందు విషయములందు వినియుని దృష్టియించుక తీక్షణముగను, సతర్కముగను బ్రవర్తింపఁదొడంగెను. పూర్వమాతని కింతటిదర్శన నైపుణ్యములేదు. హారానబాబును, సుధీరుఁడును నీయింటి లోని యాఁడువాండ్రొ కందఱును చాలదినములనుండి పరిచితులై యుండిరి. వారు నీరి జీవితచరిత్రములో నేకీభవించి యుండుటయేకాక యింటియందలి స్త్రీల పరస్పర రహస్య సంజ్ఞలకుఁ గూడ లక్ష్యములై యుండిరి. ఇది కేవలమును విషయను కనన్యము గాఁ దోచెను.

హారానబాబు వచ్చుటవలన సుచరిత్ర హృదయమునందొకింత యాశకలిగెను. ఆతఁడెట్లయిన వానించి గోరాకు గర్వభంగముచేసి తనయొడలిమంట చల్లార్చునని యామె యుద్దేశము! ఆతని తర్కములకామె యిదివఱ కనేకపర్యాయములు విరక్తి యేయై యుండెను. కాని యిప్పుడాతర్కవీరునింగాంచి సుచరిత్ర యానందముతో హృదయమునఁ దేనీరును నొసంగెను.

పరే:—పానూబాబూ! ఈతఁడు నాన్నేహితుని—

హారా:—నేనీతనిని బాగుగ నెఱుంగుదును. ఈతఁడొకప్పుడు మనబ్రాహ్మ సమాజమునం దత్యుత్సాహము గల సభ్యుడై యుండెను.

అని చెప్పి హారానబాబు గోరాతో మాటలాడకుండగనే లేవీరు త్రాగుటకై యుపక్రమించెను. అప్పుడు సుధీరుఁడు సివిల్ సర్వీసు పరీక్ష ప్పాఠయి యింగ్లండు నుండివచ్చిన యొక బంగాళీయువకుని గౌరవించు సందర్భమును గుఱించి ప్రస్తావించెను హారానబాబు తూష్టిభావముతో మన బంగాళీ లెంతెంతటి పరీక్షలు ప్పాఠయినను సరి యే, వాకేమియును జేయఁజాలరు, ఏబంగాళీయైనఁ గలెత్తురుపని చేసెనా? జడ్జిపని

యముగఁ జేసివైచెను. ఆ తర్కతోలహలముచే విషయనిచ్చెవులు గింగురుమనిపోవు
యడెను. పరేకుడు సాయంకాలపార్ధసమునకై లేచిపోయి యుద్యానవనమునందలి
కుక చంపకవృక్ష వేదికపైఁ గూరుచుండెను. వరదాసుందరికి గోరా యెడల నెంతటి
ముఖ్యముకలిగెనో హారానబాబునెడలనంతటి సామఖ్యము కలిగియుండెను. ఆయుభ
కుల వాదము నామె కసన్యాయుగా నుండుటచే వరదాసుందరి విషయనింగాంచి
‘విషయబాబూ! మనము లోనికీఁబోవుదము రమ్ము!’ అనియెను.

ప్రేమపూర్వకముగా నామె యాదరమునుబట్టి విషయన కటనండి తప్పకలోని
బోవలసి వచ్చెను, వరదాసుందరి తనకుమార్తెలనుగూడఁ పిలిచెను. సత్రికుఁడా వాద
నకుఁ బూర్వమే కొంచెము బాదమునాల్యాన తీసికొని తనకుక్కతో నంతర్ధానుఁ
ఁబోయెను.

వరదాసుందరి లోపలికిఁబోయి లావణ్యంగాంచి ‘అమ్మా! నీనోటుబుక్కను
నిశానినచ్చి విషయబాబునకుఁ జూపుము!’ అనియెను.

అయింటికిఁ గ్రొత్త గ వచ్చినవారి కందఱును దననోటుబుక్కను జూపుట
వాణ్యముయి కభ్యాసమై యుండెను. విషయనకుఁ జూపవలయునని యామెయును
కిడుకపడుచు నే యుండెను, గాని యావృధావాదము జరుగుచుండుటవలన నవకాశము
లిగినది కాదు.

విషయఁడాబుక్కను దెఱచి చూచెను, అందుమూర్, లాంగ్ ఫెల్లా మొదలగు
యంగ్లీషుకవుల పద్యములు లిఖింపఁబడి యుండెను. అందలియత్నములు పట్టిపట్టి వ్రాసి
ట్లు చక్కగా నగపడుచుండెను. విషయముల నామములును, బద్ధముల పృథమా
మరములును, జక్కని జిలుగములతో వ్రాయఁబడియెను. ఆదస్తూరీ చూచి విష
యఁడు నిజముగా విస్మితుడయ్యెను. ఆదినములలో నట్టి యింగ్లీషుపద్యముల నాఁడు
వాండు? కాపీచేయఁగలుగుట యెంతగౌరవము! అప్పటివిషయని యాభిముఖ్యముం
గాంచి వరదాసుందరి తన చెండఁబిడ్డయగు లలితంబిలిచి ‘అమ్మా! నీకీపద్యములు——’
అనియెను.

విస్మయముగా “అమ్మా! నాకాపద్యములారావు. నాకివి బాగుగ జ్ఞప్తియందు
లేవు” అనిచెప్పి దూరమునందున్న కిటికీయొద్దకుఁబోయి వీధినకఁజూచు చుండెను.

వర:—బాబూ! ఈమె కిన్నియును వచ్చును. కాని యాడంబరముగాఁ దనకు
వచ్చునని చెప్పకొనుట దీనికిష్టములేదు. ఈమె చిన్నతనమునుండియు నిట్లేయున్నది.
ఎంతమఱు సమయమందైన నీమె కన్నీరుపెట్టుకొనదు. ఈవిషయమున నీమె తండ్రిని
బోలినది.

అని యావిధముగా లలితవిద్యాబుద్ధులను గుఱించి విషయనకుఁ బరిచయము
కలిగించెను. ఇక లీల వంతువచ్చినది. మొట్టమొదట మాత్రము లీల సిగ్గుపడియెను,
కాని పిమ్మటఁ గిలకిలనవ్వుచు సంగీతపుఁ బైకైవలె నర్థములేకుండ నొక్క గుక్కలూ

“Twinkle twinkle little Star” అనుపద్యమును గడగడఁజదివితైలియఁగ సంగీతవిద్యాపరీక్ష జరుగునని యనుకొని యొక్కపరుగున నటనుండి వెడలిపోయెను.

ఆవల మేడవై నింకను బ్రబలముగా వాదము జరుగుచు నేయుండెను. కృమముగా హోరానబాబు కోపము ముదురుటచేఁ దిర్క్కుమును విడిచి తిట్లులానికి దిగుచుండెను. ఆతని యసహనభావమునకు విరక్తయై సుచరిత సిగ్గుపడి గోరాపక్షము నవలంబించెను. అది హోరానబాబునకు హృదయశల్యముగా నుండెను. ఆకసుమున సంధికారమును, కాళివణమేఘములును ఘనీభవించుచుండెను. వీధిలోఁ బువ్వులమ్మవారు పుష్పహారములఁ దీసికొని కేకలువైచుచుఁ బోవుచుండిరి. ఎదుటనున్న తమాలకాఖయందలి చిగురు జొరపమున మిణుగురు పురుగులు మిలమిలమెరయుచుండెను. ఆపొక్కునున్న పుష్పహారజలంబులవై నిబిడాంధకారచ్ఛాయ లలమికొనియుండెను.

పరేశుఁడు సంధ్యోపాసనము గావించుకొని మరల మేడమీఁదికి వచ్చెను. ఆతని గాంచి గోరాయన హోరానబాబును సిగ్గుపడి తమవాదమును విరమించిరి. అప్పుడ గోరాలేచి నిలువఁబడి ‘రాత్రియైపోయినది. నేను మరల నింకొకప్పుడు వచ్చెదను!’ అనియెను.

ఇంతలో వినయుఁడును లోపలినుండి సెలవుగైకొని మేడమీఁదికివచ్చెను. హోకుఁడు గోరానుజూచి “బాబూ! నీకు బుద్ధిపుట్టినప్పు డెప్పుడైననిటకువచ్చుచుండుము. కృష్ణదయాశుండు నాసోదరునివలె నుండెడివాఁడు. ఆతనికి నాకు నిప్పుడుమతభేదము కలిగినది. అందుచేఁ జూచుకొనుటయైనఁ దటస్థించుటలేదు. ఉత్తరప్రత్యుత్తరములైనను లేవు. అయినను జిన్న నాటి నే నీ హాభావము మాత్రము రక్తనాళములలోఁ బ్రవహించుచునే యున్నది. కృష్ణదయాశుని సంబంధమువలన నీవుమాకుఁ జాలదగ్గఁజవాడవైతివి.” అని ప్రేమచురు కాంతస్వరముతోఁ బలుకుచు వాదముచే నలసియున్న గోరా హృదయమునకు విశ్రాంతిని గలిగించెను.

మొట్టమొదటమాత్రము గోరా పరేశునంతగా లెక్కచేయలేదు. కాని తెడలి పోవునప్పుడుమాత్ర మారేఁడు భక్తిపూర్వకముగాఁ బరేశునకుఁ బ్రణామము చేసి పోయెను. అప్పుడు గోరా సుచరితతో నెట్టిమాటయు నాడకుండఁగనే సెలవు గైకొనకుండఁగనేపోయెను. అఁడుదియగు సుచరిత మగవాడగు తనయెదుట నుండుటకుఁ దా నాచరణరూపముగా సంగీకరించుటయే యగౌరవమని గోరాకుఁ దోచెను. వివరయుఁడును బరేశునకు వంగినమస్కరించి సుచరిత వంకఁదిరిగి యామెకును నమస్కరించి సిగ్గు పడుచుఁ దత్తరముతో గోరా వెనువెంటనే వెడలిపోయెను.

వినయుఁడును గోరాయన నట్లు వెడలిపతోడనే హోరానబాబు తొందరగాఁ బరేశునియొద్దకువచ్చి ‘మనశ్రీల నింటికివచ్చినవారందఱితోడను మాటాడనిచ్చుట నాకంత బాగుగఁ దోచుటలేదు!’ అనియెను.

నుచరిత యదితఱకే లోలోపలఁ గోర్ధముతో మండిపోవుచుండెను. ఇంక నామె వచుకొనఁ జాలక “బాబా! అట్టినియమము నే గౌరవింపవలసివచ్చినచో నింతటి డి మేము మీతోఁగూడ మాటాడుట న్యాయముకాదు, అనియెను.

హారా. — సమాజమువారితో మాత్రము మాటాడవచ్చునను నియమ మొకటి ఁడవలయును.

పరేశుఁడు నవ్వుచు “నీవు పారివారికజనానాపద్ధతి నొకదానినిఁజూపి క్రమ గ సమాజమున కంతకును మరల జనానాపద్ధతిని గల్పింపఁజూచునున్నట్లున్నావు! సకలమతములయందలి పెద్దమనుష్యులతోడను గలసి స్త్రీలు సంభాషించుట చితమనియే నాయుద్దేశము! అట్టియవకాశము కల్పింపకున్నచో బలవంతముగ వారి శస్త్రుల నడ్డగించినవారమగుదుము! ఈవిషయమున భయపడుటకుఁగాని, సిగ్గుపడుట గాని కారణ మేమియును లేదు” అనియెను.

హారా. — భిన్నమతములవారితో స్త్రీలు కలిసియుండఁగూడదని చెప్పుటలేదు. బయెదుట నెట్లు మసలవలయునో యితరమతములవారి కాగౌరవము తెలియదని శ్రుచున్నాను.

పరేశ. — కాదుకాదు అట్లునుకొనుట తప్పు! అది గౌరవము తెలియకపోవుట. అది కేవలమొకవిధమైన సంకోచము—స్త్రీలతోఁగలసి మెలసి యుండినఁగాని సంకోచము పోనేందు.

అదినమున వాదమునందు గోరా నోడించి నుచరితయెదుటఁ దనజయపతాకము ఁపవలయునని హారానభావంతో యాశపడియుండెను. మొదట నుచరితయు మాళతోనే యుండెను. కాని దైవయోగముచే నదివిపరీతమైపోయెను. ధర్మవిశ్వాసందును, సామాజిక నియమముల యందును గోరా భిన్నాభిప్రాయుఁడై యు స్వదేశాభిమానము, స్వజాత్యభిమానము ననువిషయముల యందుగల నుచరిత ప్రాయమున కారఁడనుకూలుఁడై యుండెను. అమెయెల్లప్పుడును స్వదేశవ్యవహార సు గూర్చియే యాలోచించుచుండఁనది కాకపోయినను, స్వజాతినందను విన్నంత గ్రమన గోరాయప్పడాకస్మికముగ సింహనాదము చేయుచు విజృంభించుట యా కృదయాంతరమునందున్న దేశాభిమానభావమున కనుకూల ప్రతిభ్యనివలెనుండెను. టి ధైర్యముతో; నింతటి దృఢవిశ్వాసముతో నామెయెదుట దేశమునుగూర్చి నిధముగ మాటాడిన వాడింతవఱ కెవ్వరును లేరు.

ఇంతేకాక గోరాయును విషయండును పెడలిపోయినతరువాత హారానభాటు మొదల నవమానకరమగు నపవాదమునారోపించెను, అప్పుడేనుచరిత నీచస్వభావుఁ

శ్రీరాము లేశమాత్రమును లేదు -- అంతటి కఠోరంబును, బ్రబలంబు నగు నాతని నదాసీనభావమును సహించుటకుఁగాని, తిరస్కరించి త్రొక్కివైచుటకుఁగాని నుచ కిప్పుడసంభవముగా నున్నదా? అంతమంది ప్రతిపక్షులయెదుట నాతఁడాత్మగౌర వును బోఁగొట్టుకొనకుండఁ బ్రాగర్భ్యముచే మండిపడుచు వాదమునకు దీకొని యును. ఆసమయమునందొకప్పుడు నుచరిత హారసభాబు చేసిన యన్యాయవాదమును మెచ్చుకొననట్లుగపడెను; అప్పుడొకసారి గోరాయామె మొగమువంకఁజూచెను. మాపునందు లేశమాత్రమైనను సంకోచభావములేదు! ఆచూపులలో నెట్టిభావము దో యవేద్యముగానుండెను. 'ఈయువతికి సిగ్గులేదా? ఈమెకింత గర్వమా? గవారలు మాటాడుకొనుచుండఁగా బిలువని పేరంటముగా నిచ్చటి కేలవచ్చినది? యప్పుడాతఁడు తనమనసులో ననుకొని యుండునా? ఒకవేళ నిజముగా నప్పు తని మనసులో నట్లేయున్నను నంతమాత్రమునఁ బోయినదేమి? ఏమియునులేదు. ని నుచరిత వృద్ధులుమింకను బరితపించుచునే యుండెను. దానిని మఱచిపోవు కను, గప్పివైచుటకును నామె యనేక ప్రయత్నములను జేయుచుండెను. కాని ధ్యమగుటలేదు. గోరావై నామెకుఁ గోపమున్నది, ఆతఁడు దురాచారి యనియు, ద్ధతుఁడనియు నామెచుననులో నిందించుచుండెను. కాని, ఏపులకాయుండును క్రికఁతుండు నగు నాతని నిస్సంకోచద్వష్టి స్ఫుటి సమ్మఖమునఁదా నెంతయో హీనంగా నుండెనని నుచరిత యనుకొనుచుండెను. వివిధముచేతను నామె తన గౌరవమును నపుకొన జాలకుండెను.

నుచరిత యీవిధముగాఁ జాలరాత్రివరకును మనఃపరితాపము ననుభవించుచుఁ గారుచుండెను. వీపములను సన్నముగఁ జేసికొని యింటివారందరును నిద్రించు ఁడిరి. ఇంతలో ద్వారము మూసినచప్పుడయ్యెను. సేవకులు పనులను ముగించుకొని నిద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నట్లామె గ్రహించెను. అప్పుడు లలిత రాత్రిదుస్తులు వాల్చి యచ్చటికి వచ్చి నుచరితతో మాటాడకుండ నామెప్రక్కనే యొకగోడ నుకొని నిలిచియుండెను. లలిత తనవైఁ గోపగించినదని గ్రహించి నుచరిత మనసు నే నవ్యక్తమొనెను. నేఁడు లలితయును నామెయు బయండవలయునని నిశ్చయించు నియుండిరి. నుచరిత యామాటయే మరచిపోయెను. కాని మఱచిపోయినని చెప్పిన గత్రమున లలిత కుమించునదికాదు. అన్నింటికంటె మఱపునే యామె గొప్పతప్పుగా విించుచుండెను. సమయోచిత వాక్యములచే నామె సమాధానపడునదియును గాదు. తనవరకు నామె యెట్లో నూహించి యొంటరిగాఁ బరపువైఁ బడియుండెను. ఆలస్య మునకొలదియు నామెకోపము హెచ్చిపోవుచుండెను. తుదకామె యెట్లును సహించజాలక ప్రక్కవిడిచి లేచివచ్చి మానముచేతనే తానింకను మేల్కొని యున్నట్లు కిలియఁజేయుటకై యచ్చటికి వచ్చెను.

సుచరిత్ర నవ్వుచు 'ఎదియోయొకరకము!' అని చెప్పుచు నున్నతకుభ్రమలలాట
నన దిలకధారణముగావించి యున్న యాగోరామూర్తి నొకసారి మనమునకుఁ దెచ్చు
'ని తిరస్కరించెను. అట్లు నిందించుటకుఁ గారణమేమనఁగా — ఆతని కపాలము
దలలి గంగామృత్తి కాలిలకమునందుఁ బెద్దపెద్ద యక్షరములతో 'మీతో నాకెట్టి
సంబంధము లేదు!' అని లిఖింపఁబడి నట్లుండెను. ఈభేదబుద్ధి సంబంధమును దుర్లభ్య
వను ధూళిపాలు చేయఁగలిగినప్పుడు గాని సుచరిత్ర యొడలిమంట చల్లారదు—

కృమముగా నాలోచన లడఁగిపోయెను. ఇరువురును నిదురించిరి. రాత్రి రెండు
ంటలవేళ సుచరిత్ర మేల్కొంచి చూచెను. వర్షము కురియుచుండెను. నడుమ నడుమ
మతెరను భేదించుకొని వచ్చి విద్యుత్కాంతలు కన్నులు మిఱుమిట్లు గొలుపు
చుండెను. గదిలో నొకమూల నింతరణకును వెలుఁగుచున్న దీపమారిపోయెను. అనిశ్శబ్ద
కిధ్వసమయమునందు—ఆయంధకారమునందు — ఆ యవిరామ వర్షనిస్వనములందు—
సుచరిత్ర హృదయమునందేదియో యొకవిధముగు వేదన యగుచుండెను. ఆమె యిటు
యి దొరలుచు నిద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించెను. లలిత వోయిగఁ గాథముగ నిదు
రుచున్నందుల కనూయపుట్టినది గాని సుచరిత్ర కిఁచుకంతయైనను నిద్రపట్టినదికాదు.
మె చిరాకుతో శయ్యనుండి లేచి వెలుపలికి వచ్చి తలుపునొద్ద నిలిచి చూచుచుం
డును. అప్పుడప్పుడు వాయువేగముచే వానజల్లామెవైకి వచ్చుచుండెను. ఇప్పుడు
గ్రలఁ దిరిగితిరిగి పాయుకాలపు సంగతులన్నియు నొక్కొక్కటిగా నామెహృదయ
నఁ బొడకట్ట వారంభించెను.

ఆసంధ్యారాగ రంజితముగు వరండాయం దాగోరా ప్రచండ వదనమండలము
స్థితిత్రమువలె నామెస్మృతిపటమునఁ దోచుచుండెను. మఱియు వాదమునందు విని
పించిపోయిన మాటలన్నియును గోరా గంభీర ప్రచండ స్వరముతోఁగూడ నొక్కొ
క్కటిగా జ్వప్తికి వచ్చుచుండెను. చెవులలోఁ బ్రతిధ్వనించు చుండెను.—“మీరెవ్వరి
నివేటలమునుచున్నారో, నేనాజాతివాడనే. మీరెసంస్కారము దుష్టమైన దను
న్నారో ఆసంస్కారమే నాది. మీరు మీదేశమును జేరిమింపనంతరణకు — మీ
శమునందలి ప్రజలతో సమానముగ నిలువఁబడనంతరణకు—దేశమును నిందించు మీ
టినుండి వెలువడు నొక్క యక్షరమునైనను నేను సహింపజాలను!” అనిగోరాపలుకు
చుండును. దానికిఁ బ్రతికృత్యరముగా మారాసబాబు 'ఇట్లున్నచో దేశమును బాగు
చేయుటెట్లు?' అనియెను. గోరాగర్జించి లేచి బాగుచేయుటయా? అదితరువాతి
గట! బాగుచేయుట కంటెను జేరిమించుట గొప్పది. శ్రద్ధగలిగి యుండవలయును.
సమందఱు మేకముకావలయును. అప్పుడు దేశము తనంతటఁదానే బాగుపడును.
మారువేరై దేశమును ఖండఖండములుగఁజేయుచున్నారు. దేశమంతయును జెడ్డసంస్థా

౧౨

గోరాయుడు విషయమును వీధిలోనికి వచ్చినతోడనే విషయమును 'సోదరా! గా! కొంచెము మెల్లగానడువును! నీయడుగులు నాయడుగులకంటె జాలవెద్దవి. కడుగులుసాచి వడిగనడచుటచే నాకు నీతోఁగలసివచ్చుట కాయాసముగానున్నది' యెను.

గోరా:—నేనొంటిగనే పోవఁదలఁచితిని. నాకనేకవిషయములను గుఱించి తోచించుకొనవలసి యున్నది.

అనిచెప్పచు నాతఁడు స్వాభావిక శీఘ్రగమనముతోఁ బోవుచుండెను. విషయి వృద్ధయము పరితపించిపోవుచుండెను. విషయఁడిప్పుడు గోరాకు విరుద్ధముగా యమోల్లంఘనమును గావించెను. ఈవిషయమున గోరా యాతనిఁ దిరస్కరించి గాట్లు పెట్టినచో విషయసకు గుఱముగ నే యుండును. ఒక్కతుపాను పట్టినచోవారి కాలస్నేహమును నాకాశము నిష్కళంకమే యైయుండును. అట్లు జరిగినచో విషయఁడికి నిట్టూర్పు విడిచి బ్రతికితి ననుకొనియే యుండును.

గోరాయుట్లు కోపగించి తన్నుఁ బరిత్యజించి పోవుట విషయన కన్యాయముగా పడలేదు. ఆయిదపుర చిరస్నేహబంధమున కింతకాలమున కిప్పుడొకవిధముగా శ్వాసము కలిగెను.

ఆ వర్షరాత్రియందలి నిస్తబ్ధాంధకారమును జలింపజేయుచు నడుచునడుచు వర్షపు మోహాన్నించుచుండెను. విషయుని వృద్ధయమున దుస్సహమగు భారముతోఁ బుండుండెను. చిరకాలమునుండి పట్టియున్న మార్గమును విడిచి తనజీవిత మింకొక తనమార్గమునకు మరలుచునట్లారవికిఁ బొడకట్టెను. ఆయంధకార మధ్యమునం ప్పుడు గోరా యొకవైపునకుఁబోయెను; విషయుడు మఱియొక వైపునకుఁబోయెను.

మఱునాటి యుదయమున లేచునప్పటికి విషయుని వృద్ధయము లేలికయైబోయెను. రాత్రియంతయు నాలోచనలతో నాతఁడు తనవృద్ధయ వేదనను నిష్కారణముగఁ జెంచుకొనియెను— ఉదయమున లేచి విమర్శింపఁగా గోరాతోడి స్నేహమునను, బరేశుని పరివారముతోడి సంభాషణసంబంధమునకును గేవలము పరస్పరవిరోధముయొను లేదని యాతనికిఁ దోచెను. అప్పుడు విషయుడు తాను రాత్రి పడిన రితాపమునంతయును దలంచుకొని "ఎంతపని జరిగినది" అని యొకసారి నవ్వునియెను.

తోడనే యాతఁ డొక యంత్రరీయమును బైనివైచుకొని త్వరితగమనముతో గోరాయంటికిఁ బోయెను. అప్పటికి గోరా క్రిందిగదిలోఁ గూర్చుండి వార్తాపత్రికను చదువుకొనుచుండెను. విషయుడు వీధిలో నుండగనే గోరాచూచెను. కాని విష

గోరా:—సమాజరక్షణ మనఁగాఁ కేవలమును గౌరవమును గాపాడుకొనుట
న?

విస:—అన్ని సమయములయందు నట్లుకాదు చూడుముగోరా! సమాజ కాసనము
శ్చదయమునకుఁ గష్టముగా నున్నప్పుడు మాత్రము నేను—

గోరా యింక కాంతమును సహింపఁజాలక వివరములకు మాటాడనీయక గర్జిం
, “నీవు మాటిమాటికిని నీహృదయాఘాతమును గూర్చియే చెప్పుచు సమాజమునల్ప
వానిగను, నీచమైనవానిగను దోసివైచుచున్నావు కాని సమాజమున కాఘాత
వో నానాధయంతవరకు న్యాయమునో నీవనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనఁ గలిగినవో
కష్టమునుగూర్చి తెలుపుటకు సిగ్గుపడియే యుండువు! పరేశబాబు కుమార్తెల
యముల కించుకకష్టమును గలిగించుట నీవు దుస్సహముగాఁదోచెను, కాని స్వల్ప
చుగు నీచునకష్టముకొఱకు సంఘమునంతను బాధించుటకు సిద్ధపడఁగలిగితివి!”
మీను.

విస:—గోరా! అట్లయినవో సత్యముచెప్పుచున్నాను. ఒకగ్లాసు తేనీరుత్రాగి
మాత్రమున నే దేశమున కంతకును బాధకలిగినవో నానాధయందేశమున కుప
ము కలుగఁగలదు. ఈమార్గము ననుసరించియే ప్రయత్నించినవో దుష్ఫలమగు
దేశము నుద్ధరింపవచ్చును.

గోరా:—ఓచుహాళయా! ఈయుత్తలన్నియు నేను నెఱుంగుదును. నేనంతటి
హీనుఁడనని తలంపవలదు. కాని యిది యన్నియునుబ్రక్కతి విషయములు కావు.
ప్రచేసినబిడ్డ మందు మింగినప్పు డారోగ్యవతియగు తల్లి యానాధమును దాను
యితనికి బోధించును నీకును నాకునుగల సంబంధముబట్టి. ఇది యుక్తివచనము
ప. ఇందుఁ బ్రేమ ప్రధానమైనది. అట్టి ప్రేమయే లేకున్నవోఁ దల్లికిని, బిడ్డకును
సంబంధము నష్టమైపోవును. ప్రేమ లేకున్నవోఁ గార్యమును నష్టమైపోవును.
ప్పుడు తేనీటిగ్లాసునుగూర్చి వాదించుటలేదు. కాని సమాజము తోడి సంబంధ
, విచ్ఛేదము కావించుటకు నేను సహింపఁజాలను. దానిముదఱఁ దేనీటిని బరత్స
కుట యేపాటిపని? పరేశబాబు తనకులహృదయములకుఁ గష్టముగలిగించుట
క్కులకాయా? విదేశీయులగునందఱితోడను గలసిమెలసి యేకమైయుండుటయే
సేటి యవస్థలో మనకిన్నిటికంటెను బ్రధానకార్యమైయున్నది. అట్లు కలిసికొన్న
ప తేనీరు త్రాగుటయో, మానుటయో యను విషయము రెండుమాటలలో సిద్ధాం
, గాఁగలదు.

విస:—అట్లయినవో నాకు రెండవ తేనీటిగ్లాసు చాలకాలమువఱకును లభింపదు
పోలును!

గోరా:—అక్కఱలేదు. ఎంతయోకాలము పట్టుదు! కాని, విసయా! ఇంకను నే
దులకు? హిందూమతమునందలి ప్రయవిషయములతోఁగూడ నన్నును విడువవలసిన
యము వచ్చినది! కాకున్నవోఁ బరేశబాబు ప్రతికూలకు మనకష్టముగా నుండదా?

వియుండలేదు. కాని, వినయుండు తన గౌరవముమాట యేమైనను స్నేహగౌరవ మాత్రము బాగుగఁబఱికిలించుచుండును. పతేశబాలు నింటికిఁబోయి తానుగోరా డల నెన్నఁడును జేయు యపచారమును జేసితిని వినయుండు తెలిసికొనియేయుండు. కాని యట్లుచేసినందులకు గోరా తన్నుఁబరిహసించి తిరస్కరించు నని మాత్రమే తఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. అట్లు కాక గోరా యీవిధముగాఁదన్నుఁ దృణీఁచిపోవునని యాతఁడూహించియైన నుండలేదు. వినయుఁడిట్లు విడిచి కొంతదూరము త్రొము పోయి మరల వెనుకకుఁదిరిగి వచ్చెను. మిత్రభావమున కెట్టి యగౌరవము గునో యనుభయముచే నాతఁడు గోరాయింటికిఁ బోఁజాలకపోయెను.

అప్పుడు వినయుండు గోరా కొకయుత్తరమును వ్రాయఁదలంచి కలమును, గాగి యను తీసికొని గూర్చుండెను. అతఁడు వ్రాయుచు నకారణముగాఁ గలము మొద్దుగ్రయుచున్నదని వినిగిరిని యొకకత్తితో దానిని జాగరూకతతో సంస్కరించుండెను. ఇంతలోఁ గిందినండి “వినయా!” అనుకేక వినఁబడియెను. తోడనే వినండు కలమును గిందఁ బడవైచి తొందరగాగిందికిఁబోయి “సోదరా! మహిమా! రుచేయును! వైకిరమ్మ!” అనియెను.

మహిముండు మేడమోదికి వచ్చి వినయుని మంచముపైఁ గూర్చుండి యింటిందలి వస్తువనుదాయమును బాగుగఁ బరీక్షించుచు “మాడుము వినయా! నాకు యిట్లు తెలిసికొనవలయుననియే కాక యప్పుడప్పుడు నీక్షేమ సమాచారములు తెలిసి నవలయుననికూడఁ గోరిక కలుగుచుండును. కాని మీరు ప్రకృతకాలపు నాగరిక లకులు. మీయింట తంబాకు దొరకుట కవకాశములేదు — అందుచేతనే విశేష చౌజనములేక —” అనియెను.

వినయుండు తత్తరముతో లేచెను. అతనింగాంచి మహిముండు నీవిప్పుడు బజారుఁబోయి నాకే తంబాకుతెచ్చిపెట్టవలయునని యనుకొనుచున్నావు కాఁబోలును! క్షుణ్ణులేదు. నూతనముగా నపరిశుభ్రమగు చేతులతోఁ జేసినహుక్కాను నే నుపయోగింపఁజాలను” అనిచెప్పి యొక విననకట్టి నందుకొని విసరుకొనుచు “నేఁటి యాదిరమునఁ బగటినిద్రకు నీళ్ళువదలుకొని నీయింటికి వచ్చుట కొకముఖ్యకారణమున్నది. ప్ర నాకొకయుపకారము చేయవలయును!” అనియెను.

విన:—ఎట్టియుపకారము?

మహి:—చే నెదనన్నచోఁ చెప్పెదను.

విన.—నాచేతనైనచోఁ జేసెదను.

మహి:—అదికేవలము నీచేతనే కాఁగలదు. మఱియేమియునుగాదు. నీవొక్కరి ‘డోడ’ యనినఁ జాలును!

మహిమండ్రు సాధారణముగా విడిచిపెట్టుస్వభావము కలవాడగుకాదు. ఆతఁడప్పుడు వినయుని స్థితిని గూర్చి తేసివైచెను. వినయుఁడేమి చెప్పుటకును దోచకందకు ఆలోచించుకొనుటకు నాకించక గడచియవలయును!” అని వేడుకొనియెను.

మహి:—అలాగే! నేను మాత్రమే మిరాత్రియే స్థిరపరుపును చెప్పితివా?

విస:—కాని, నేను మావాళ్ళతో—

మహి:—ఔను! వాళ్ళతోఁ తెలుపకుండ నెట్లు? మీపినతండ్రి జీవించియుండుగా నాతనియిష్టము వచ్చినట్లే వడచుకొనవలయును.

అని చెప్పిమహిమండ్రు తనజేబులో మిగిలియున్న తమలపాకుల నన్నిటిని దీసి 'ని నవలకొనుచు దనయభీష్టము సఫలమైనట్లుగ నే భావించుకొనుచు వెడలిపోయెను.

ఈవివాహవిషయమగుర్చి యానందమయి యంతకుముందే వినయునియొద్ద న్యాపదేశముగా బ్రస్తావించి యుండెను. కాని వినయుఁడప్పుడామాట చెవినబెట్టలేదు. ఇప్పటిప్రస్తావనమైనను వినయుఁడంతగాఁ బాటించలేదు. కాని యాత్రశ్చరణనివృద్ధయమనందొకచో స్నానమును గాంచకపోలేదు. ఈవివాహముస్థిరపడినో వినయుఁడు గోరాకుటుంబములోనివాఁడగును. అప్పుడు గోరా వినయుని సులభంగా విడువఁజాలడు. వివాహన్యాసారమును వృద్ధయవేగముతోఁ గలిపి ముడిట్టుట యింగ్లీషుపద్ధతియని యాతఁడెంతవరకును బరిహసించుచుండెను. అందుచేత నేమిజిని బెండ్లియాడుట యాతని కసంబద్ధముగాఁ దోచుటలేదు. ఈవిషయమును జేంచి మహిమండ్రు గోరాతోఁ బ్రస్తావించక మానఁడని యాతఁడనుకొని సంతోషించెను. ఈసంస్కర్షణము గోరా తన్ను నిర్బంధించు ననికూడ నాతఁడు భావించుచున్నయెను. తాన మహిమనియొద్ద దనసమ్మతిని దెలుపకపోవుటచే మహిమండ్రు రామాలమునఁ దన్ను నిరోధించుటకుఁ బ్రయత్నించు ననియును భావించుచున్నయెను.

ఈయాలోచనలతో వినయుని వృద్ధయమవసన్నమైపోయెను. వినయుఁడప్పుడు 'రాయంకికి బోవలయును'ని యుక్తియమును బ్రెసివైచుకొని బయలుదేరినను, కేడు కొన్నియడుగులు నడచునప్పటికి నెనుకనుండి 'వినయబాబూ!' అని పిలిచియున్నది. వినయుఁడు తిరిగిచూచెను. సతీశుఁడాతని బిలుచుచుండెను. అప్పుడు తీసుని వెంటఁబెట్టుకొని వినయుఁడు మరల నింటఁ బ్రవేశించెను. సతీశుఁడు జేబుండి యొకరుమాలుమాటును బ్రెసివైచి 'దీనిలో నేమున్నదో చెప్పుకో!' అనియెను.

వినయుఁడు "తలకాయ, కుక్కపిల్ల—" అని యీవిధముగా నసంభవములగుటలుచెప్పి సతీశునిచేఁ గాదనిపించుకొనియెను. అప్పుడు సతీశుఁడు మాటను విన్నయెదునల్లనిపండ్లను బ్రెసివైచి "యివియేమియో చెప్పుము చూతము!" అనియెను.

న్నటిని దనకుఁ జేరమఱువ్వకముగఁ బంపి తనయెడల నాత్మీయత్వమును బ్రకటించి నన్న యామెను గౌరవింపకుండుట విషయనకు దుర్లుభతయ్యెను.

విషయఁడు పరేశబాబు నింటియొద్దకుఁ బోవునప్పటికి లోపలనుండి పానూబాబు, మఱికొందర పరిచితవ్యక్తులును వెలుపలికి వచ్చుచుండిరి. ఆనాఁడు లీల జన్మము కావున వారంబును మధ్యాహ్నాక భోజనముకు నిమంత్రితులై యుండిరి. వృఢ పానూబాబు విషయని జూచియుఁ జూడవట్లు వెడలిపోయెను.

లోపలఁ బ్రవేశించునప్పటికి విషయనకు హాసకోలాహల ధ్వనులును, గమనానంద కల్పనలు విసవయ్యెను. మధీరుఁడు లావణ్య తాళపుఁజేరిని దొంగిలించెను; తేకాదు—ఆమె డ్రాయరులోని నోటుబుక్కునుదీసి యందలి కవియశఃపార్థినిలక్షేపించు పద్యముల నాదొంగ నలుపుగియెదుటను జదువుటకుఁ బయత్నించుచుండెను. అధికారణముగా నుభయపక్షములకును సంఘర్షణ మగుచుండెను. అప్పుడామల సమరరంగమున విషయఁడు ప్రవేశించెను.

అతనింగాంచినంత నే లావణ్యపక్షమువారందఱు సంతర్థానమైపోయిరి. సతీకుఁడు క్రయానందమును బంచుకొనుటకై వారివెన్నంటియే పోయెను. మఱికొంత నేపటికి సరిత యాగదిలోనికివచ్చి “అమ్మ మిమ్మింనుక నేపాఁగుచున్నది. ఆమె యిప్పుడే వచ్చును. తండ్రిగా రనాథబాబుగారి యింటికిఁ బోయియున్నాడు. ఆయనకూడఁ రలోనే వచ్చెదరు!” అనియెను.

సుచరిత్ర యప్పుడు విషయని సంకోచభావము తెడలించుటకై గోరాప్రస్తావము నున్నవ్యయ “ఆయన యింక నెప్పుడును మాయంటికి రారని తోచుచున్నది!” యెను.

విస:—ఎందుచేత?

సుచ:—మేము పురుషులయెదుట బహిరంగముగా సంచరించుట యాతనికి ధర్మముగాఁ దోచినది. అఁడువాండ్రొల్లు విడిచి బయటికి వచ్చుట యాతఁడు సహించాలఁడని తోచుచున్నది.

దీనికిఁ బ్రతికృత్తరము చెప్పుటకు విషయఁడు చిక్కులఁబడియెను. అవాదమును కింపకలయునని యాతనికి గుతూహలముగ నే యుండెను. కాని యసత్యము చెబ్బుట ట్లు? విషయఁడప్పుడు సుచరితఁ గాంచి ‘అఁడువాండ్రొక్క గృహకార్యములయందు పూర్ణమగు శ్రద్ధ తేకయున్నవో వారిస్వధర్మనిష్ఠకు నష్టము కలుగునని గోరా ద్వేషము!’ అనియెను.

సుచ:—అట్లయినవో శ్రీ పురుషులు కలిసియింటిపనులను వీధిపనులను శ్రుత్యైక గవిభాగించుకొనుట బాగుగా నుండును; అప్పుడు పురుషుని లోపలికి రానిచ్చి వారివీధిపనులన్నియు తెడిపోవునని చెప్పవలసి యుండునుగదా! మీరునుమీ ప్రియమితములూఁ జేరినవారేనా?

విషయం డింతవఱకు శ్రీసీతీసంబంధమున గోరామతమునే యవలంబించి యుండెను. ఆమతము ననుసరించియే యాతఁడు పత్రికలకుఁగూడ వ్రాసియుండెను. కాని యీవిషయమున విషయని స్వతంత్రాభిప్రాయ మింతవఱకును వెలువడి యుండలేదు.

వివ:— కేవలము నీసందర్భమున మనమందఱును నభ్యాసమునకు దాసులమై యున్నాము. అందుచేతనే శ్రీలు, వీధిలోఁ దిరుగుచుండగా జూచినప్పుడు మనః కష్టము గలుగుచున్నది. అదియన్యాయమనిగాని, యకర్తవ్యమనిగాని యితరులు నిందించినవో దానిని ఖండించుటకు మనమనేకవిధములగు ప్రమాణములను నిరూపించుటకు బ్రయత్నించుచుండుము. ఈసందర్భమున యుక్తికేవలము నుపలక్ష్యమాత్రమైనది. సంస్కారమే ప్రధానము!

సుచరిత గోరాప్రస్తావమును విడువక యేవియో చిన్న చిన్న ప్రశ్నలకు జైరు చుండెను. విషయండును గోరాపక్షమున దాసుజైప్పవలసిన దంతయును బాగుగనే చెప్పుచుండెను. ఇంతయుక్తియుక్తముగను నింతయుదాహరణ పూర్వకముగను, నింత స్పష్టముగను విషయంఁడిరవ కెన్నడును మాటలాడియుండలేదు. తనమతమును గోరా సయిత మింతస్పష్టముగను, సుమజ్జ్వలముగను జెప్పఁజాలునో చాలఁదో సందేహమే! తనబుద్ధికిని, బ్రబోధసామర్థ్యమునకును నింతటి యపూర్వోత్తేజము కలిగినందులకును విషయని హృదయమున నొకవిధమగు నానందముదయించెను. ఆయానందముచే నాతని వదనమండలము నీప్రివంతము కాఁజొచ్చెను. విషయంఁడప్పుడు సుచరితఁగాంచి 'చూచుము! ఆత్మానంద' తన్నదాను దెలిసికొనవలయునని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. అట్లు కాకున్నచో ముక్తిలేదు. మాగోరా యీయాత్మ ప్రబోధమును భరత స్వమంతటను వ్యాపింపఁజేయుటకే యావిర్భవించెనని చెప్పఁగలను! నేనాతని మాన్యమానవునిగాఁ దలంచుటలేదు. మనవంటివారి హృదయములన్నియును, దుచ్చార్షణములకును, నవీనప్రలోభములకును వివశములై పోవుచున్నప్పుడుగూడ నాతఁ డొక్కఁడే యీసమస్తనిక్షిప్తతామధ్యమున సుస్థిరుఁడై నిలవఁబడి సింహగర్జనముతో "ఆత్మానంద విద్ధి" అను పునాతన దిగ్దమంత్రమును ప్రబోధించుచుండును."

ఈవిధముగాఁ జాలనేపటివఱకు నాలోచన జరుగుచునే యుండెను. సుచరితయు నాత్రముతో విషయమేయుండెను. కాని, యింతలో నాకస్మికముగా సతీకుఁడు ప్రకృగదిలోనుండి కేకలువైచుచు

‘సర్వదృష్టమైన జగముమాయ యటంచు

సర్వజీవితంబు స్వప్నమనుచు

సత్యమరయకుండ సర్వము తొట్రిలుచుండ

బోధనంబునేయఁ బోకుమోయి!’

అని యొకగీతమును బాడుచుండెను. పాపము, సతీశునకుఁ దమయింటికి వచ్చి పోవువారియెదుటఁ దనవిద్యాప్రాగల్భ్యమును జూపుట కవకాశములేదు. లీలగూడఁ దనయింగ్లీషుకవిత్వా పఠనముచే సభలో మెప్పుందుచుండును. కాని వరదాసుందరి యొప్పుడును సతీశుని సభకుఁ బిలుచుటలేదు. మఱియు నెల్లవిషయములందును సతీశుఁడు లీలకుఁ బ్రతిద్యుందియై యుండెను. ఎట్లయిన నామెకు గర్వభంగము చేయ వలయుననియే యాతనిప్రధానోద్దేశము! నిన్నను వినయునియెదుట లీలకుఁ బరీక్షయై నది. అప్పుడనాహుతుడగు సతీశుఁడామె నోడించుట కెట్టి ప్రయత్నమును జేయలేదు. చేసినను, వరదాసుందరి యాతని నడ్డగించియే యుండును.

అందుచేతనే యిప్పుడాతఁడు ప్రక్కగదిలోఁ గూర్చుండి యుచ్చైస్వరముతో నీవిధముగాఁ గార్యచర్యయందుఁ బ్రవృత్తుడైయుండెను. ఆపాట నాలకించి నుచరిత సవ్య నాఁపు కొనఁజాలకపోయెను.

ఇంతలో లీల విడిపోయినజడ వెన్నునఁ బీరాడుచుండ నచ్చటికివచ్చి నుచరితను గొంగిలించుకొని యామెచెవిలో నేమియో చెప్పుచుండెను. అప్పుడే సతీశుఁడును జటాబున వచ్చి లీల వెనుక నిలువఁబడి 'లీలా! చెప్పుము చూతము! మనోయోగము అనగానేమి? " అనియెను.

లీల:—చెప్పును.

సతీ:—ఓన్! చెప్పవు తెలియదుగనుక చెప్పవు!

వినయుండు సతీశునిదగ్గ అకుఁ దీసికొని సవ్యచు 'నీవు చెప్పుము! మనోయోగ మనగా నేమి?' అనియెను.

సతీశుఁడు సగర్వముగాఁ దలయెత్తి 'మనోయోగమనగా, మనోనివేళము!' అనియెను.

అప్పుడు నుచరిత "మనోనివేళమనగా నీకేమిబోధపడినది?" అనిప్రశ్నించెను.

అత్యయిని వివత్తునఁ బడఁదోయింట్లు కాత్మీయుఁడు కాక మఱియెవ్వఁడు సమర్థుఁడు కాఁగలఁడు? సతీశుఁడా ప్రశ్నమును వినయు వివసట్లుగా నొక్కపరుగునవ్యలకుఁ బోయెను. వినయుండు పతేతునింటినుండి సెలవు గైకొని గోరాయంటికిఁ బోవఁ దలచి వచ్చియుండెను. ఇంతసేపటినుండియు గోరా ప్రస్తావమే చెప్పుకొనుచుండుట వలన నాతనికాయద్దేశము మఱియును బ్రబలమయ్యెను. అందుచేతనే యాతఁడు గడియారము నాలుగు గంటలు కొట్టుట నాలకించి చటాబునఁ గుర్చీనుండిలేచెను.

అప్పుడు నుచరిత "మిరిప్పుడే పోవలయునా? అమ్మ మీకొకట దేసరుసిద్ధము చేయుచున్నది. ఒక్కొండుక నేపాఁగి పోఁగూడదా?" అనియెను.

విషయమునకిది ప్రక్కగాలేదు— అజ్ఞవలెనుండెను. అందుచే నాతడట్లేకూర్చుండిపోయెను. ఇంతలో లావణ్య సింబుదుస్తులనుధరించి శుచ్చటికి వచ్చి ‘సోదరీ!’ లేసీను సిద్ధమైనది. అమ్మ మేడమీడికి రమ్మన్నది!’ అని చెప్పెను.

మేడమీడికిబోయి విషయము టీతాగ్రుటయందుఁ బ్రవృత్తుడై యుండెను. ఆప్పుడు వరదాసుందరి తనపుత్రికల జీవితచరిత్రమంతయు నాతనికిఁ దెలుపుచుండెను. లలిత సుచరితను గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయెను, లావణ్య యొకకుర్చీకైఁ గూర్చుండి కుట్టుపని చేసికొనుచుండెను. కుట్టుపని చేయునప్పు డామె కోమలాంగుళము లెంతయో నుందరములై యుండునని యెవ్వరో యొకప్పుడు ప్రశంసించియుండిరి! ఆప్పటి నుండియు నామె యేదియో ప్రత్యేక కారణ మున్నప్పుడు తప్ప యెల్లప్పుడును బదిచుండియెడుటనే కుట్టుపని చేయుచుండును.

ఇంతలోఁ బరేశుండు వచ్చెను. సాయంకాలమయ్యెను. నేఁడాదివారము ఉపాసనా మందిరమునకుఁ బోవలసియుండెను. అప్పుడు వరదాసుందరి విషయమునిగాంచి ‘అభ్యంతరము లేకున్నచో మీరును మాతోఁగూడ సమాజమందిరమునకు వచ్చెదరా?’ అనియెను. విషయమునండి వ్యతిరేకమగు ప్రత్యుత్తరమురాలేదు. తరువాత రెండుబండ్లు చేసికొని యందఱును బౌద్ధనామందిరమునకుఁ బోయిరి. వారచ్చటి నుండి వెలుపలికివచ్చి మరలఁ బండ్ల నెక్కుచున్నప్పుడు సుచరిత యాకస్మికముగా నదరిపడి ‘అదిగో! గోరామోహనబాబు బోలుచున్నాడు!’ అనియెను!

గోరా వారినిజూచియే యుండుననుట కెట్టిసంశయమునులేదు. కాని చూడనట్లే యాతఁడతి త్వరితముగఁ బోవుచుండెను. అప్పటి గోరా యాధృత్యమునకును, నశిష్టత్వమునకును, విషయండు లజ్జించి పరేశబాబుయెడఁగఁ దలవంచుకొనియెను. కాని తన్నుఁ జూచియే గోరాయితటి ప్రబలవేగముతో విముఖుడై పోవుచుండెనని విషయండు స్పష్టముగాఁ తెలిసికొనియెను. అందుచే నింతవఱకు నాతని హృదయమున వెలుగుచున్న యానందతేజోరశ మొక్కసారిగా సంతర్ధానమైపోయెను. విషయని భావపరివర్తనమును, నందులకుఁ గల కారణమును సుచరిత యప్పుడే గ్రహింపగలిగెను. మిత్రుండగు విషయని యెడల నిట్లు బ్రవర్తించినందులకును బౌద్ధసమాజము నింత యన్యాయముగ నగౌరవించినందులకును గోరాయెడల సుచరితకు మరలఁ గోపముకలిగెను. అతని నెట్లయినఁ బరాభవింపవలయునని యామె మనస్సులోనే సంకల్పించుకొనియెను.

౧౪

గోరా మధ్యాహ్నభోజనము చేయుచుండెను. ఆనందము యటకు వచ్చుచు వచ్చుచు ‘నేఁటిఉదయమున విషయండు వచ్చియున్నాడు! నీవారని జూచితివా?’ అనియెను.

గోరా భోజనపాత్రనుండి మొగము నెత్తకయే “అ! చూచితిని” అనియెను.

ఆనందమయి సమీపమునకు వచ్చి కూర్చుండెను; చాలసేపటివఱకును మాటాడలేదు. తరువాత నామె “ఆతని నుండుమని చెప్పమనే యున్నాను. ఏమోగాని యాతఁడు పరాకుగ లేచిపోయినాఁడు.” అనియెను.

గోరా యెట్టి ప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. మరల నానందమయి ‘ఆతనిమనస్సున కేదియో కష్టము తోచినది. గోరా! ఆతఁడెట్లుండుట నే నెన్నఁడును జూడలేదు! నామనఁంతయును గలఁగిపోవుచున్నది!” అనియెను.

గోరా మాటాడక భోజనముచేయుచుండెను. ఆనందమయి గోరానత్యధికముగ బ్రేమించుచునే యుండును. గాని యాతఁడనిన నిండుక భయపడుచుండును. అప్రసన్నుడై యున్నప్పుడామె యాతనితో మాటలు పెట్టుకొని తొందర కలిగింపదు. ఇప్పుడైనను నామె మాటాడకయే యుండును. కాని విషయని కొంతకాలమె మనసున వేదన కలుగుచుండుటచే నిట్లు సంభాషించినది. ఆమె మరల గోరానుద్దేశించి ‘బాబూ! ఇటు చూడుము! పరమేశ్వరుడనేక జీవులను సృష్టించెను. కాని యందఱకు నొక్కటే త్రోవను దెఱచి యుంచలేదు! విషయుండు నిన్నుఁ బ్రాణముతో సమానముగఁ బ్రేమించి యున్నాఁడు. నాఁడు నీవుచేయువాని నన్నిటిని సహించుచున్నాఁడు. కాని ఆతఁడు నీతోవనే రావలయునని బలవంతపెట్టుట సహజసముకాదు.” అనియెను.

గోరా:— అమ్మా! మఱికొంచెము పాలు తెచ్చి పెట్టుము!

ఇంతటితో సంభాషణ మాఁగిపోయెను. అనంతర మానందమయియును భోజనము చేసి తనపట్టువుపై మానముతోఁ గూర్చుండి కుట్టుపని చేసికొనుచుండెను. ఇంతలో లక్ష్మీవచ్చి యొక సేవకుని యుపచారమునుగూర్చి యామెకు నివేదింపవలయునని వృధాప్రయత్నము చేసిచేసి తుదకొక బల్లపైఁ బరుండి నిదురించెను.

గోరా యంత్రములను వాగ్దానికొనుచుఁ జాలసేపు కాలక్షేపము చేసెను. గోరా తనవైఁగోపముగ నున్నాఁడని విషయుండిదివఱకే స్పష్టముగ గ్రహించియుండెను. కాని యాగోపము నెట్లయిన శాంతింపఁజేయుటకై విషయుండు గోరాచెంతకు వచ్చి యుండలేదు. కారణము తెలియక గోరా యెల్లపనులయందును విషయుని యడుగుల చప్పుడు వినుటకై చెవియొగ్గియే యుండెను. పొద్దుపోవుచుండెను. విషయుండు వచ్చుటలేదు. వాగ్దానియటమని గోరాశేచుటకు సిద్ధముగనుండఁగా మహిముఁడా గదిలోనికి వచ్చి కుర్చీపైఁగూర్చుండి “గోరా! శకముఖి పెండ్లిమాట యేమాలోచించితివి?” అనిప్రశ్నించెను.

ఈమాట గోరా యొకప్పుడైనను భావించి యుండలేదు. కేవలము నపరాధము చేసినవానివలె నాతఁడూరక నిర్విణ్ణుడై కూర్చుండెను. అప్పుడు మహిముఁడర

కుల్లములు చెయ్యటను గూర్చియు, గృహమున భనాభావమై యుండుటంగూర్చి యుం డెలిపి యుపాయ మాలోచింపు మనియెను. గోరా యెంతయో యాలోచించి కర్తవ్యమును నిశ్చయింపఁజాలకపోయెను. మహిమఁడప్పడు వినయునిరూట నూచిం చెను. మహిమఁడింత తలక్రిందుగా నిప్పుకు మాటాడవలసినపనిలేదు. కాని గోరా యభిప్రాయమేమో, యతఁడేమిచెప్పినో యని మహిమఁడు భయపడుచుండెను.

ఈసందర్భమున వినయునిమాట వచ్చునని గోరాయెన్నఁడును స్వప్నమునందై నను భావించి యుండలేదు. పెండ్లియాడకుండ దేశోద్ధరణ కార్యములయందే జీవితము లను గడవవలయునని గోరాయును వినయుఁడు నిరవక నిశ్చయించుకొని యుండిరి అందుచేతనే గోరాయప్పడు “వినయుఁడు పెండ్లిచేనుకొనునా?” యని ప్రశ్నించెను.

మహి:—ఇదియేనా మిహిందూత్వము? ఎన్నిపిలుక లుంచుకొన్నను, నెన్ని బొట్లు పెట్టుకొన్నను నెముకలను బట్టియున్న యింగ్లీషుపద్ధతి మార్యము మిమ్ములను విడువదు. కాస్త్రప్రకారము బ్రాహ్మణమారునకు వివాహమునది యొకసంస్కార మని యెఱుంగవా?

మహిమఁడిప్పటి యువకులవలె నాచారము నుల్లంఘించుటయును లేదు. కాస్త్రముల ననుసరించుటయును లేదు. హోటలులో భోజనములు చేసి గొప్పతనమును ప్రదర్శించుట గాని, గోరావలె నిరంతరమును కృత్రిమ్యుతుల రాధాంతసిద్ధాంతములు చేయుచుండుట గాని వివేకలక్షణముగా మహిమఁడు భావించుటలేదు. కాని “ఏదేశ మునం దాయాచారము!” అనునట్లు గోరాయెచుట కాస్త్రమునే ప్రదర్శింప వలసినకాఁ డయ్యెను.

ఈప్రస్తావము చెందుదినములకు ముందుగనే జరిగినవో గోరా వినపించుకొన కుం డెడివాఁడే—కాని యిప్పుడాతఁడెంతమార్యము నుపేక్షింపఁ జాలకపోయెను. ఇంతే కాక యాప్రస్తావమును బట్టి యిప్పుడే వినయునింటికిఁబోయి యొకసారి చూడవలయు నని గోరా కుద్దేశము కలిగెను, తుట్టుకుదకు గోరా మహిమని జూచి “మంచిది! విన యుని యభిప్రాయ పెట్లున్నదియో చూచెనను!” అనియెను.

మహి:—అది తెలిసికొన నక్కఱలేదు. అతఁడు నీమాట నెంతమార్యము నతి క్రమింప జాలఁడు. కాని జెప్పుటయును మంచిదే. నీవుగూడఁజెప్పవచ్చును.

ఆసంధ్యాసమయముననే గోరా వినయునియింటికిఁ దుపానువలెఁబోయిచూచెను. ఇంట నెవ్వరును లేరు. సేవకునిఁబిలిచి యడుగఁగా “బాబు 78 నెంబరుగృహమునకుఁ బోయియున్నాడు” అనిచెప్పెను. పశేఖబాబు కుటుంబముమీఁదను బ్రహ్మసమాజ ముమీఁదను గోరా కొక్కసారిగా విరుద్ధభావమును, విరక్తిభావమును కలిగెను. అప్పుఁ డు గోరా తనవృద్ధతనుభవమున భయంకర విదోహభావము తాండవమాడుచుండఁగా

బరేకుని యింటివైపునకుఁబోయెను. వినయన కష్టముగ నున్నను బ్రాహ్మసామాజీ కులగు నారిప్పదయము మండిపోవునట్లు స్పష్టముగా మాటలాడవలయునని గోరానిశ్చయించుకొనియెను. ఆతఁడు తిన్నగాఁ బరేకునింటికిఁ బోయెను. కాని యచ్చట నెవ్వరును లేకపోయిరి. అందఱును బ్రార్థనామందిరమునకుఁ బోయియుండిరి. వినయండు కూడ బోయియుండునా యని యాతని కొక్కిరింపేపు సంతయు కలిగెను. కాని యాతఁడిపాటికి నాయింటికిఁ పోయియుండునని గోరా యనుకొనియెను.

గోంయిఁక నటు నిలువఁజాలక స్వాభావికమగు శరవేగముతో మందిరము వైపునకుఁబోయెను. గుమ్మమునొద్దకుఁబోయి చూచునప్పటికి వినయండు ఐరదానుం దరితోఁగూడ బండి నెక్కుచుండెను. నట్టనడిపితిలో సిగ్గులేక యిరరకుటుంబస్త్రీలతోఁగలసి యొక్క బండివై నెక్కి చనుచుండుటయా? మూఁడుఁడా! ఈవిధముగా నింతలో నే నాగపాత బద్ధుడవై పోయితివా? ఇంతశీఘ్రముగ—ఇంతసులభముగ—ఇంక నే నేమనునకు గౌరవములేదు!— గోరా గిట్టువఁ దిరిగి ప్రిబలవేగముతో వెడలి పోయెను. బండిలోని యంధకార మధ్యమునందుండి వినయండు వీధివంకఁబరిశీలించుచు మోముతోఁ గూరుచుండిను.

‘అచార్యునియుపదేశ మితని హృదయాంతరాళమునఁ బనిచేయుచున్నది. ఈతడేమియును మాటాడుటలేదు’ అని వరదా నుందరి యనుకొనియెను.

గోరా రాత్రియింటికివచ్చి చీకటిలో మేడమీఁద నిటునటు తిరుగుచుండెను. మహిముండు వగర్చుకొనుచు నచ్చటికివచ్చి ‘మనఘృణులైక్కులు లేనివారగదా! వారు మూడంతస్తుల మేడలు కట్టుకొనుటయెందులకు? భూచరులగు మానవు లాకాశ విహారము చేయుటకు భేదరులు సహింతురా?— గోరా! నీవువినయునియొద్దకుఁ బోయితివా?’ అనియెను.

గోరా దానికి సరిగాఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పక వినయునితో ‘శశిముఖిఁబెండ్లి యగుట యసంభవము!’ అనియెను.

మహి:—ఏమి? వినయన కిష్టములేదా?

గోరా:—నాకిష్టములేదు!

మహిముండు చేతులు త్రిప్పుచు ‘సరిసరి! మరల నింకొక నూతన చాంచల్యము కలిగినట్లున్నదే! నీకిష్టములేదా? కారణమేమి?’ అనియెను.

గోరా:—వినయుని మాసమాజమున నిలిపి యుంచుట చాలకష్టమని నాకు దోచుచున్నది. మనయింటివిడ్డ నాతని కిచ్చుట నాకిష్టములేదు.

మహి: — ఎంతమందియో హిందూమతాభిమానులను జూచితిని. కాని నీవంటి వానినెచ్చటను జూడలేదు. నీయెదుట గాశీపండితులుకూడ నిలువనట్లు కనబడుచు న్నది. నీవు భవిష్యత్ఫలమును నిర్ణయించువానివలె నగపడుచున్నావు. అతడు క్రిష్టియనుడయినట్లును, గోమాంసమును దినుకాతివాడై పోయినట్లును నీకు గలవచ్చినదని కూడ నెప్పుడో యొకప్పుడు చెప్పుదువు.

అని యిట్లెన్నియోమాటలాడి మహియుడు తుదకు “నేను నాబిడ్డ జొకమూర్ఖుని చేతిలోఁ బెట్టజాలను. చదువుకొన్నవాఁడు. బుద్ధిమంతుడైనవాడెప్పుడైన శాస్త్రము నతిక్రిమించున గాక! ఆతప్పున కాలనితో వాదించి యాతనిఁ దిరస్కరింప వచ్చును. కాని యతనిపెండ్లి కడ్డమరచ్చి ‘నాబిడ్డకు శాస్త్రచేయు చున్నావేమి? నీకన్నియునుఁ దలక్రిందులాలాచనములు!” అనిచెప్పుచు మహియుడు క్రిందికి దిగిపోయి యానంద మయింగాంచి “అమ్మా! నీవొకసారి గోరాను మందలించుము” అనియెను.

ఆనందమయి యుద్విగ్నచిత్తముతో “ఏమిజరిగినది?” అనియెను.

మహి:—విషయండు మనశశిఖరి బెండ్లియాడునట్లు నేనొక విధముగా వంగీకరింపఁజేసి యుంటేని. సాయం కాలము గోరానుగూడ సమ్మతింపఁజేసితిని. ఇంతలోనే గోరా విషయండు సంపూర్ణముగ హిందువుఁడు కాఁడనియు, మనుపరాశరులమతముతో నాతనికిఁ గొంచెమో గొప్పయో యభిప్రాయభేదమున్నదనియు, పుష్పముగా గ్రహించినట్లు చెప్పి యిండిపడుచున్నాడు. తోపము కలిగినప్పు డాతఁడెట్లుండునో నీకే తెలియును. కలియగమున జనకుడెవ్వడైనను బణము నేర్పఱచి పగిలించినప్పుడుగాని గోరా నీతాడేవైనను కీరాణుచంద్రుడైనను గౌరవింపఁడు నేను పందెమువైచి చెప్పఁగలను. మనుపరాశరులకుఁ తరువాత నీప్రపంచములో నాతఁడు నిన్నొక్కతెను మాత్రమే గౌరవించుచుండును. కావున నాబిడ్డ యుద్ధరింపఁబడుటకు నీవిప్పుడొక గతిని గల్పించుము! అటువంటి వరుడెంత ప్రయత్నించినను మనకింక లభింపఁడు!

అని చెప్పి మహియుడు మేడమీఁద గోరాకును దనకును జరిగిన సంభాషణ మంతయు నెఱింగించెను. విషయనియెడల గోరా విరోధభావము కలిగియున్నట్లు తెలిసికొని యానందమయి మిగుల మర్విఘ్న హృదయయై పోయెను. తోడనే యామె మేడ మీఁదికిఁ బోయెను. గోరా యప్పటికిఁ బ్రచారమును మాని గదిలోనికిఁ బోయియొక కుర్చీవైఁ గాళ్ళుసాచి యొకకుర్చీవైఁ బరుండియుండెను. ఆనందమయియును నొక కుర్చీని దెచ్చుకొని యాతని కెదురుగఁ గూర్చుండెను. గోరా యానందమయినిగాంచి ఇంద్రవజ్రవైకుంఠ పాదములను దీసివైచి లేచికూర్చుండెను.

అనఁ—బాబూ! గోరా! నాదియొకమాటయున్నది. విషయనితో జగడమాడకుము! మీయిరువురును సోదరులుగ నే నేను భావించుచున్నాను. మీయిరువురిలో నెడఁబాటు కలిగినచో నేను సహింపఁజాలను!

గోరా:— బంధువు బంధమును ద్రోంచుకొనడలచుచుండగా మారక యాతని వెను వెంటఁదిరుగుచు నేను నాకాలమును వ్యర్థము చేసుకొనఁజాలను!

ఆనం:— బాబూ! మీయిరువురిలో నేమి జరిగినదో నేనెఱుఁగను. కాని, విన యుండు బంధమును ద్రోంచుకొనఁ దలంచుచుండెనని విశ్వసించుచున్నావు. అట్లయినచో నిక నీ స్నేహబంధమునకు దృఢత్వ మెక్కడనున్నది?

గోరా:— అమ్మా! నేను తిన్నని నడవడినిమాత్రమే పేర్చిమింతును. చెండవనాక యందఱు గు పెట్టు స్వభావముగలవారి పాదములు నానొకనుండి తొలగింపఁబడవలసి నదే. ఇది నాకుఁగట్టమైనను సరియే, వారికిఁగట్టమైనను సరే.

ఆనం:— ఏమి జరిగినదో చెప్పుము చూతము! బ్రహ్మసామాజికుల యింటికిఁ దఱచుగఁ బోవుచుండుటయేనా యాతని యపరాధము?

గోరా:— ఇంకనుజాల సంగతులున్నవి తల్లీ!

ఆనం:— ఉండిన నుండనిమ్ము! కాని నేనొక్కమాట యడిగెదను. నీవు సకల విషయములను దిరస్కరించుచుచువు. నీవు పట్టినపట్టు నెవ్వరును విడిపింపఁజాలరు. అట్టి నీవు వినయునిపట్టు నంత తేలికగాఁజూచెదవేమి? ఒకవేళ నవినాశుఁడు మీసంఘమునుండి విడిపోవఁదలఁచినచో నీవు మలభముగా నాతనిని విడువఁగలవా? నీకన్నుల యెదుట వినయుఁడింత లోకువయైపోవుట నీ స్నేహితుఁడగుట చేతనేనా?

గోరా మాటుమాటాడక భావించుకొనుచుండెను. ఇప్పటి యానందమయి మాటలవలన గోరాకుఁ దనవృద్ధయము విస్మయముగాఁ గానవచ్చెను. స్వధర్మ నిర్వహణము కొఱకాకఁడు మిత్రత్వమునుగూడఁ బరిత్యజింప వలయుననియే యంతఃపఱకును దలంచి కొనుచుండెను. ఇప్పుడది యంతయును దప్పతోవయని యాతనికి స్పష్టముగా నగ పడుచుండెను. గోరా తనకు స్నేహభిమానమున బాధ కలుగుటచే వినయునకు స్నేహ సంబంధమున నంత్యశ్చ చేతువలయునని ప్రయత్నించి యుండెను. కానియిప్పుడా తఁడు వినయునితోడి సంబంధమును నిలుపుకొనుటకు స్నేహమే సర్వసమర్థమైనదనియు మఱియొక విధముగాఁ బ్రయత్నించుట స్నేహమున కిగౌరవమనియు సంపూర్ణముగ గ్రహించుకొనియెను.

తనమాట గోరావృద్ధయమునకు నాటినదని యానందమయి గ్రహించి మఱియేమియు మాటాడకుండఁ జల్లగా వెడలిపోవుట కుద్యమించెను. ఆకస్మికముగ గోరాయు నదగిపడిలేచి చిలుకకొయ్యనున్న యత్తరీయమును బైనివైచి కొనియెను.

ఆనం:— ఎక్కడకుఁబోయెదవు బాబూ?

గోరా:— వినయునియొద్దకు—

ఆనం:— వంటయైనది భోజనముచేసి మఱిపొమ్ము!

గోరా:—నేనిప్పుడు పోయి వినయని దీసికొనివచ్చెదను. అతడుకూడ నిచ్చటనే భుజించును.

ఆనందమయి మాటుమాటు చెప్పక క్రిందికిబోవుచు మెట్లపై నడుగుల చప్పుడు విని యాగి—“ఇదిగో! వినయఁడు వచ్చినాఁడు!” అని యామె యనుచుండఁగానే వినయఁడు వచ్చిపడియెను. ఆనందమయి కన్నులఁ నీరునిండిపోయెను. ఆమెప్రేమార్థ హృదయముతో వినయని వెన్నుపైఁ జేయివైచి దువ్వుచు “బాబూ! వినయా! నీవు భోజనము చేసి రాలేదా?” అనియెను!

విన:—లేదమ్మా!

ఆనం:—నీవిక్కడనే భుజింపుము!

వినయఁడు గోరావంకఁ జూచెను. అప్పుడు గోరా “వినయా! నీకు వేయేండ్ల యాయవ్యమున్నది! నేనిప్పుడే నీకొఱకు రావలయుననుకొంటిని. నీవే వచ్చితివి!” అనియెను. ఆనందమయి హృదయ భారము తీరిపోయెను. ఆమె తత్తరముతోఁ గ్రిందికి దిగిపోయెను.

ఇరువురు మిత్రులును గదిలోఁ గూర్చుండిరి. ఎవ్వరినోటికిని మాటలు వచ్చుట లేదు. అప్పుడు గోరాయే యేదియో యొకమాట యెత్తుకొన “వినయా! మన చిన్నతనమునం దొక జమ్నాక్షిక్ టీచరుండెడివాఁడు. అతఁడు మంచిబోధకుఁడు నుమా!” అనియెను. కాని తమ మనసులోని మాటలను వెలువరించుట కెవ్వరును సాహసించజాలకుండిరి.

తరువాత వారిరువురును భోజనమునకుఁ బోయిరి. భోజనసమయమున వారిమాట నబట్టి ఆనందమయి వారిమనసులోని తెర యొకను మాయమై పోలేదని గ్రహించఁ గలిగెను. అప్పుడానందమయి “వినయా! చాలరాత్రియైనది, నీవీరాత్రియిచ్చటనే పరుండుము! ఇంటికిఁ గలుగు పంపెదను!” అనియెను.

వినయఁడు గోరా మొగమువంక బెదరిబెదరి చూచుచు ‘భుక్త్యా రాజవదాచకేత్’ భుజించుచి వీధుల వెంటఁదిరుగుట శాస్త్రసమ్మతముగాదు. కావున నేనిచ్చటనే శయనించెదను” అనియెను.

భోజనాంతరమున నిరువురు మిత్రులును మేడమొదికిబోయి యొక చాపదాబాపైఁ బఱచుకొని కూర్చుండి యుండిరి. భాద్రతదమాసము—శుక్లపక్షచంద్రికలలో నాకాశము తేలిపోవుచుండెను. పలుచనైపోయిన తెల్లని మేఘశేకలములు కుసుకు పొట్లు పడుచున్నవియంబోలె నప్పుడప్పుడొక్కొక్కసారి చంద్రకాంతికి మాంద్యమును గల్పించుచుఁ బోవుచుండెను. ఎల్లయెడల దిగంతములపర్యంతమునగల నానా విధమందిరముల నిమ్రొన్నతచ్చద శ్రేణులయందును, వాని నడుమనడుమ నున్నవాని

సమవిషమ వృత్తాగ్రములయందునుగూడ వెన్నెలలును, ఛాయలును సమ్మిలితములై యనిర్వేద్యంబును, నప్రయోజనంబును నగు నొక ప్రకాండస్వరూపమును దాల్చి యుండెను.

చర్చిలోని గడియారము పదునొకండు గంటలు కొట్టెను. మంచునమ్మవారడు తనతుదికేకను వైచి వెడలిపోయెను. బండ్లునడుచుచున్నాడు తగ్గిపోవుచుండెను. గోరా యింటివీధియందు జాగరణ లక్షణము లేవియును లేవు. కేవలము సమీపమునందలిగుట్ట పుసాలలోని గుట్టముల సకిలింపులును ముక్కల భౌభౌరావములు, నప్పుడప్పుడువిన వచ్చుచుండెను. ఇరువురును గొంతనేపటివఱకు మానముతోనే యుండిరి. వినయుండు మొట్ట మొదటఁ గొంచెము సంశయించి కృమముగా ధైర్యమువహించి తనమనసులోని మాటలకు బంధవిముక్తిని గావించెను. వినయుండు 'సోదరా! గోరా! నాచూదయము నిండిపోయినది! ఈమాట లన్నియును నీకువచ్చునని నేనెఱుగుదును! కాని నీకుఁ జెప్ప కున్నచో బ్రతుకజాలను! అది మంచిదియో చెడ్డదియో నేనెఱుఁగను — కాని దాని యెదుట నెట్టిచాతుర్యమును నిలువదని మాత్రము నిశ్చయముగఁ జెప్పఁగలను. పుస్తక ములలో ననేకవిషయములనుగూర్చి చదివి నాకన్నియును దెలియునని నేటివఱకును, సంతోషించుచునే యున్నాను. చిత్రిపటమున వదిని జూచినప్పుడు — ఈదుట గులభిమేయని భావించుకొంటిని—కాని యిప్పుడు నిజముగా జలమధ్యమునఁ బ్రవేశించి యీదుట సాధారణకార్యము కాదని స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనఁగలిగితిని!' అని యీవిధముగా వినయుండు తనజీవితమునఁ దోచిన యశ్చర్య భావోదయమునుగూర్చి రహస్యముగా గోరాయెదుట నుపోద్ఘాతమును గావించెను.

వినయుండు చెప్పుచుండెను — ఇప్పుడాతనికి సమస్త దినములయందును, రాత్రుల యందును, నెచ్చటను దెరహి లేనట్లును, సమస్తాకాశమునందు నిచ్చటను నెట్టి మిత్రుండును లేనట్లును దోచుచు సమస్తము నొక్కసారిగా నిండి నిబిడీకృతమై యుండెను. వసంతకాలమున మధుపూర్ణమగు వికసనోన్మూళకదళీపకుమమువలె నుండెను. ఇప్పుడు సమస్తమును నాతని కభిముఖముగా నుండెను. సమస్తము నాతని స్పృశించుచుండెను. సమస్తమును నొకవిధమగు నూతనభావముచేఁ బరిపూర్ణమై యుండెను. ఈ ప్రపంచము నింతగాఁ బ్రేమించుచున్నట్లును, ఈ యాకాశము నింతయాశ్చర్యముగఁ గాంచుచున్నట్లును, ఈయాలోకనము నింతయపూర్వముగఁ బ్రశంసించుచున్నట్లును, ఈపీఠులయందలి పథికప్రవాహము నింతసత్యముగ భావించుచున్నట్లును, నాతఁడంతవఱకు కెఱుంగనే యెఱుంగడు! ఆతఁడు తనశక్తినింతను నాకాశమునందలి నూయ్యునివలెఁ బ్రపంచమునకుఁ జిరంతన సామగ్రిగాఁ జేయవలయునని సంకల్పించుకొనియెను.

ఈవిధముగా వినయుండు దానెవ్వరినిగూఱించి యీమాట లన్నియును జెప్పుచుండెనో నులభముగా బోధపడకుండునట్లు మాటలాడుచుండెను. ఎట్టి నామ నిర్దేశ

మును జేయుటలేదు. కూచన జేయుటకుఁగూడ నాతనికి సంకోచము కలిగెను. ఇట్లు మాటాడి తానపరాధముచేయు చున్నట్లుకూడ నాతఁడు గ్రహింపఁగలిగెను. జోనుఇది యన్యాయమే — అవమానమే — కాని యిప్పు డీనిర్ణయ నిశ్చయముయమున — నీనిస్త్రా కాళ మధ్యమున మితుగిని సమాధమునఁ గూర్చుండి విషయుఁ డీయపరాధ లేకమును, బరిమార్చితముగఁ జేసికొనఁజాలకపోయెను.

అహ! ఏమి యావదనమండలము! ఆకోమలదనమున జీవకళ యెంతసుకుమార ముగఁ బ్రకాశించుచున్నది! ఆనవ్వులలో నాయంతఃకరణ మెట్టివంత కాంతులతో విస్ఫుల్లమగుచున్నది! ఏమి యాలలాటమునందలి జ్ఞానలేజము! ఏమియాచిగురుతోఁగలి తెప్పలనీడల మిలమిలమెఱయు నాకన్నుదోయి యనిర్వచనీయ సౌందర్యము! అహ! ఆనస్తయిలు నేవకును స్నేహమునకును వినియోగించి తమ సౌందర్యమును సార్థక పఱచుకొనుచున్నవి.

విషయుఁ డీవిధముగాఁ బ్రకాశించుచుఁ దనజీవనమును, యావనమును ధవ్యమైన వానిగా భావించుచుండెను. ఆతని హృదయమంతయు నానందప్రపూర్ణమై యుండెను. లోకములోఁ జాలమంది జనులు దేనిని దమజీవితమునందు సంపూర్ణముగాఁ గనుగొనఁ జాలకుండఁగ నే మరణించుచున్నారో, యట్టి ప్రేమమూర్తి నిష్కడు విషయుఁడు తన కన్నులయెదుట మూర్తీభవింపఁజేసికొని సందిర్శించుచు నానందించుచున్నాఁడు! ఇంక కంటె నాశ్చర్యవిషయమేమున్నది?

కాని, ఇదియేమివెట్టి! ఇదియేమి యన్యాయము! ఆన్యాయమే యగుఁగాక! ఇంక సవరించుకొనుట కుపాయము లేదు. ఈప్రవాహమునందే పడి యేదియో యొక యొడ్డు నకుఁ జేరవలయును. లేదా దీనిలోనే తేలిపోవలయును! లేదా దీనిలోనే మునిగి పోవలయును! ఇంక నుపాయాంతగములేదు! ఉద్ధరింపఁబడవలయు నను కోరిక యును లేదు. ఎప్పటికైన నీసమస్త సంస్కారములను, నీసమస్తస్థితులను మఱచిపోఁగలుగుట యే జీవితమునకు సార్థకపరిణామము!

గోరా మాటాడక వినుచుండెను. ఈమేడవై నాయురుపురకు ననేక సంభాషణ ములతో నిదివఱ కెన్నియో వెన్నెలరాతులు గడచిపోయినవి. వివిధసాహిత్యములను గూర్చి వివిధలోక చిత్రములనుగూర్చి వివిధసమాజ హితపద్ధతులనుగూర్చి భవిష్యజ్ఞాన సంబంధమున నిరుత్థరకును గలుగుచుండు వివిధ సంకల్పములను గూర్చి యిదివఱకా యిద్దరికిని సంభాషణము జరిగెను. గాని యిప్పుటి మాదిరి సంభాషణ మెన్నఁడును జరి యుండలేదు. మానవహృదయమునందలి యిట్టి సత్యపదార్థము, ఇట్టిప్రబలప్రకాశము తీ విధముగా వెన్నెండన గోరాకుఁ బ్రత్యక్షగోచరముకాలేదు. ఇట్టివిషయములన్నియు

గవిత్వాకర్షణములనియెంచుచు నితరకాలమువఱకును గోరా సంపూర్ణముగ నుపేక్షించి యుండెను. కాని యిది యిప్పుడు ప్రత్యక్షసిద్ధము లగుటచే నాతఁడు తోసివేయఁ జాలకపోయెను. ఇంతేకాదు—ఆ యావేగ మాతని హృదయమునందును వ్యాపించెను. ఆయఁచ్ఛాస్త్ర మాతని సకలంగకములయందును విద్యుద్వేగమున నుప్పొంగెను. ఆతని యావసంబంధముగ నొక యగోచరిస్థానము నావరించుకొనియున్న తెర యప్పుడొక్కి నిమిషములో విడిపోయెను! ఇంతకాలమునుండియు రుద్ధమైయున్న యాభాగమున కరన్ని శీఘ్రచంద్రిక లొక్కసారిగాఁ బ్రవేశించి యొకవిధముగ ప్రేమను వర్ణిల్లజేసెను.

చంద్రికఁడప్పటికే గిరిందికిదిగిపోయెను. నిద్రపోవుచున్న వాని మొగమునందలి నవ్వువలె నప్పుడు తూర్పుదిక్కునం నాలోకాభాస మల్పమాత్రమైయుండెను. ఇంత సేపటికి విషయనిమనము తేలికపడియెను. అప్పుడాతని కిండుక పంకోచము కలుగుటచే గొంతసేపూరకుండి పిమ్మట “గోరా! ఇప్పటికి నాసంభాషణ చుంతయును నీకు తుద్రముగాఁ దోచియుండును. నీవు నీమనసులో నన్ను నిద్రించుచుంటివి కాఁబోలును! కాని యేమిచేయుదును. నీయెదుట నెన్నఁడు నేదియు దాపచాలన—ఇప్పుడును దాపలేదు. నీవుగ్రహించినను సరియే, గ్రహింపకున్ననుసరియే!” అనియెను.

గోరా:—విషయా! ఈసమస్త విషయములను నేను సరిగాఁ దెలిసికొంటినని చెప్పఁజాలను. రెండుమాడు దినములక్రిందటివఱకు నీకును దెలియును! జీవితమునందలి యిట్టియావేగములను, నావేశములను, తుద్రయులై నవని నేనింతవఱకు నుపేక్షించుచున్న మాటమాత్రముసత్యమే.—కాని నిజముగా నివిత్సాద్రయములుకావు. వీనికిత్తిని వీని గాంభీర్యమును, నేను ప్రత్యక్షము చేసికొనలేదు. అందుచేత నే యిది యవస్త్రపులనియు మాయామాత్రములనియు నేననుకొంటిని. కాని నీయందిప్పు డట్టితీవ్రానుభవమును గన్నలారఁ జూచియుండియు నేనెట్లుసత్యము చెప్పఁగలను? ముఖ్యవిషయ మేమనిన—స్వధర్మనిరతుఁడగు వాఁడితర ధర్మములయందలి సత్యము తనకింట నల్పమైనదిగా భావింపకున్నచోఁ గార్మనిర్వహణము చేయఁజాలఁడు. అందుచేతనే పరమేశ్వరుఁడు దూరవస్త్రపులు మానవదృష్టులకు నూత్నములగునట్లుగాఁ జేపియున్నాఁడు. స్వసత్యములను సమానముగఁ బ్రత్యక్షముజేసి మానవుని విపన్నియగునిగాఁజేయలేదు. మన మొక్కటేదిక్కు ననుసరించిపోవలయును. అన్నిటి నొక్కచో గుదిగ్రుచ్చువలయునను లోభమును దృఢింపవలయును—అప్పుడుగాని సత్యముగ్రహింపఁజాలము. నీవిప్పుడెచ్చటనిలిచి నీసత్యమూర్తిని బ్రత్యక్షము చేసికొంటివో, యాసత్యమూర్తిని గూర్చి నేనును నీవునిలిచినచోటున నిలిచి యలీవాదము చేయఁజాలము. అట్లయినచో నాజీవితసంబంధముగ సత్యమును వదలుకొనవలసి వచ్చును. ఈమార్గమైనఁ గావలయును; లేదా యామార్గమైనఁ గావలయు!

విను:—సోదరా! వివరములను చెప్పితిని గోరా కావాలను! నేను నన్ను భరించు కొని నిలిచియున్నాను. నీవు నిన్ను దృఢించుకొని నిలిచియున్నావు!

గోరా యసహ్యభావముతో 'వినయా! మాటమాటకును గవిత్వము చేయకును. నీమాటలనుబట్టి నేనొక సంగతిని స్పష్టముగా గ్రహించితిని. నీజీవితమున నీవిప్పుడొక ప్రబలసత్యము నెదుట నిభిముఖుడవై నిలిచియున్నావు. దానితో నాటలాడినలాభము లేదు. సత్యమును గ్రహించినంత నే దానియంతాత్మ సమర్పణము చేయవలయును. అంతకంటె మజ్జియొక యుపాయములేదు. నే ననుసరించిన మార్గమున బట్టి యందలి సత్యమునుగూడ వెప్పటికైన నీవలెనే నేనును సంపాదించగలనని నాయుద్దేశము. నీ వెప్పుడును బుస్తకములను జదివి ప్రేమపరిచయమునందే పరితృప్తుడై వగుచుంటిని. నేనునట్లే చదువుచు స్వదేశప్రేమనే తెలిసికొనుచుంటిని. పుస్తకములలోని ప్రేమ కంటె ననుభవసిద్ధముగు ప్రేమయెంత సత్యమైనదియో నీవిప్పుడు గ్రహింపఁగలిగితిని. ఇప్పుడా ప్రేమ నీ సచరాచర సమస్త ప్రపంచము నావరించుకొని యున్నది. దీనినుండి నిష్క్రమించుటకు నీకెచ్చటను దావులేదు—ఈవిధముగనే స్వదేశప్రేమ యెప్పటి కైన సంపూర్ణరూపమేయో నాకు బ్రకృత్యమైనచో నాదినమున నాకును జోటు లేకుండఁజేయును. ఆదినముననే యది నాసమస్త ధనస్థానిములను, నాయస్థియజ్ఞారక్తములను, నాయుకాలోకములను, నాసర్వస్వమును ననాయానిముగ నాకర్షించివైచును. స్వదేశ సంబంధముగు నాసత్యమూర్తి యెంతయూత్సర్జకమైనది! ఎంతయపురూపమైనది! ఎంతనుశ్చితమైనది! ఎంతనుప్రసన్నమైనది! ఆనానందము ఆవేదన ఎంతప్రపంచమైనది! ఎంతప్రబలమైనది! అది వననిర్మలమిదోలి యొక్క నిమిషముగో జననమరణములను దాటిపోవును! నీమాటలనుబట్టి నాకాసత్యమూర్తింగూర్చిన యనుభవము కొంచెముగాఁ గలుగుచున్నది! నీజీవితమునందలి యాయనుభవ మిప్పుడు నాజీవితమున గాఢమువలె నున్నది. నీవలె నేనుగూడ నాసత్యము నెప్పటికైన ననుభవించఁజాలఁదనో చాలదనో చెప్పఁజాలకున్నాను, కాని నేను పొందగోరని యనుభవమును ఛాయాపాత్రముగ నీమాటముననే గ్రహింపఁగలిగితిని!

అని పలుకుచు గోరాలేచి యటునిటుఁ దిరుగ నారంభించెను. పూర్వదిక్కునం దోచిన ప్రభాతకాంతం లాతనియెదుట మాటలాడుచున్నట్లును, వార్తలనుబ్రకటించుచున్నట్లును, బ్రాచీనతపోవన సంబంధములగు వేదమంత్రముల నుచ్చరించుచున్నట్లును బొడకట్టెను. గోరా సర్వాంగకములను బులకించిపోయెను. ఒక్కనిమిషమారడు స్తంభితుడై నిలువఁబడిపోయెను. ఆతని బ్రహ్మరంధ్రము భేదించుకొని యొకజ్యోతిర్లగ్నము నామృత్యుజాతమిదోలి బయలుదేలి యొక జ్యోతిర్మయశతపత్రమును సుమస్తాకాశమునందు వ్యాపించులాగున వికసింపఁజేసినట్లూతనికిఁదోచెను. ఆతని సమస్త ప్రాణములును

సమస్త చేతనములును, సమస్త శక్తులు నొక్కసారిగా దానియందానంద నిశ్చేషితములై పోయినట్లు పొడకట్టెను!

గోరా తన్నుదానే మఱలించుకొని వచ్చి యాకస్మికముగా 'వినయా! నీవిట్టి ప్రేమనుగూడ దాటువలసియున్నది. అచ్చటనే యాగిపోయినవో లాభములేదు. నన్నిపు డావ్యసించిన మహాకీర్తి యెట్టిసత్యస్వరూపిణియో యొకప్పుడు నీకు జూపించెదను. నా హృదయమిప్పుడానందముచే నిండిపోయినది. నేనెప్పుడు నిన్ను మఱి యెవ్వరి చేతులలోనను విడువజాలను!" అనియెను.

వినయుండు గోరాసమీపమునకువచ్చి నిలువఁబడియెను. గోరా యప్పుడాతని నొకవిధమున సహృద్యత్వానుభూతిఁ గొనించుకొని 'తమ్ముడా! వినయా! మనము మరణించినవో నొక్కసారిగా మరణితము! మనమిరువురము నొక్కటిగా నుండము మనకెవ్వరును విచ్ఛేదమును గల్పింపజాలరు! భేదమును గూర్చజాలరు!" అనియెను.

గోరా యీగభీరోత్సాహవేగము వినయుని హృదయాంతరాళమును గూడఁ దిరంగితముగఁ జేసివై చెను. వినయుఁడేమియు మాటాడకుండ గోరా ప్రేమాకర్షణవలన కాత్మసమర్పణముల గావించుకొనియెను. ఆయిరువురు సట్లే కాఁగిలించుకొని ప్రచారము చేయుచుండిరి. పూర్వాకాశమున నుదయరాగ మలమిళియెను. అప్పుడు గోరా 'సోదరా! నేను నాదేవిమూర్తిని గాంచినస్థానము సౌందర్యస్థానము కాదు—అది దుర్భిక్షదారిద్ర్యములును, దుఃఖావమానములును గలస్థానము! అక్కడ బాటలు పాడి పువ్వులతోఁ బూజకాదు—రక్తమునర్పించి పాణిములతోఁ బూజింపవలయును! నాకుమాత్రమిదియే యన్నిటికింటె నానందముగా నుండును. అచ్చట నుఖనిస్పృతి యెంతమాత్రములేదు! ఆత్మకీర్తిపూర్ణముగ జాగరణమే నిండియుండును! అది మధుర మోహనమూర్తి కాదు!—దుష్టమును దుస్సహమునగు నొక యావిర్భావము! ఎంత నిష్ఠురమైనది! ఎంతభీకరమైనది, అందలికఠిన ఝంకారము సప్తస్వరముల యేకీభావ వివానందముకంటెను గభీరతమందై యుండును. తలచుకొన్నవో నాహృదయమున నుల్లాసము పొంగిపోవుచున్నది. ఇదియే పురుషానందమని నాకుదోచుచున్నది. ఇదియే జీవిత సంబంధముగ తాండవవృత్తము! పురాతన ప్రళయ యజ్ఞమండమునందలి యగ్ని జ్వాలలలో నూతనమనోజ్ఞ దివ్యమూర్తిని దర్శించుటకే పురుషనిసాధన! రక్తవర్ణముగ నాకాశక్షేత్రమున బంధముక్తంబును, జోతిర్మయంబునగు భవిష్యత్తును జూడఁగలిగి తిని! ఈయాసన్ని ప్రభాకాకాంతులలోపలను జూడఁగలిగితిని! చూడుము! వినయా! నాగుండెలలో నెవ్వరో డమరుకమును మ్రోగించుచున్నాడు!" అని వినయుని చేయి పట్టుకొని గోరా తన గుండెలపైఁ బెట్టుకొనియెను.

వి:—సోదరా! గోరా! నేను నీతోడనే యుండెదను. కాని, నీ వెన్నడును నన్ను మఱియొకలాగు తలంపవలదు. విధివలె నిర్దయుడవై నీవునన్నొక్కసారిగా నీతో నీడ్చుకొనిపోమ్ము! మనమిరువురము నొక్కదారినిబోవుదము. కాని నాకు నీయంతటి శక్తిలేదు!

గోరా:—మనయిరువురిలోనను బ్రకృతిభేదమున్నది. కాని యొకమహానంగమున మనభిన్నప్రకృతులను మనమేకముచేసికొనవలెను! నీయందును నాయందునుగల ప్రేమను మన మా యనంత ప్రేమయు నందైక్యము చేయవచ్చును. ఆ ప్రేమ యట్టి సత్యస్వరూపమును దాల్చినంతవఱకు మనయిరువురిలోనను ననేకాఘాతములును, సంఘాతములును, విరోధములును, విచ్ఛేదములును, గలుగుచునే యుండును. మనప్రేమకు సత్యత్వము కలిగినచో నప్పుడు మనము భిన్నత్వమును బంధుత్వమును గూడ మఱచిపోయి ప్రపంచమగు నాత్మసమర్పణ మధ్యమున నాత్మబలముచే నేకీభావముంగాంచి నిలువగలము! ఈదుర్భరానందమే మనమిత్రత్వమునకు శేషపరిణామము కావలయును!

విసయండు గోరాచేయి పట్టుకొని “అట్లే యగుగాక!” అనియెను.

గోరా:—అంతవఱకును నేను నిన్ను నేకవిధముల బాధించుచుందును. నాబాధ లన్నియును నీవు సహింపవలయును. ఏమనిన—ఈ మనమిత్రత్వమే మనజీవితమునకు బరమలక్ష్యముగాఁ జూచుకొనఁగూడదు. అయినను దానినివర్జిల్ల జేసికొనుటకే ప్రయత్నింపవలయును. కాని తృణీకరింపరాదు. అది లేకున్నచో నుపాయమునులేదు. అది వర్జిల్లినప్పుడే మనయత్నము సర్వము సార్థకము కాగలదు.

ఇంతలో నడుగులచప్పుడు విసవచ్చుటచే గోరాయదరిపడిచూచెను. ఆనందమయి మేడమీదికి వచ్చినతోడనే యాయిరువురును రెండుచేతులఁబట్టుకొని గదిలోనికిఁగిరి కొనిపోయి “పొండు! ఈపాటికిఁ బరుండుడు!” అనియెను ఆప్పుడు గోరావిసయు లిరువురును ‘మాకింక నిద్దురరాదమ్మా!’ అనిచెప్పిరి. ‘వచ్చును!’ అనిచెప్పచు నానందమయి యొక కేయ్యవై వారిద్దరిని బరుండఁజేసి తలుపులుమూసి వారిపక్కయొద్ద గూర్చుండి విసరుచుండెను.

వి:—అమ్మా! నీవు విడరుచుఁగూరుచున్నచో మాకు నిద్దురరాదు.

ఆనం:—ఎందులకురాదో చూతము! నేనిక్కడనుండి లేచిపోయినచో మీరు మరల మాటలకారంభింతురు.

అయిరువురును నిద్రించినతరువాత నానందమయి మెల్లగా గదినుండి వెలుపలికిఁ బోయెను. ఆమె మెట్లను దిగుచుండఁగా మహిముండు మీఁదికెక్కుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఆనందమయి యాతని నడ్డగించి ‘ఇప్పుడు వలదు! రాత్రియంతయును వాళ్ళకు నిద్రలేదు. ఇప్పుడే నేనువారిని నిద్రింపఁజేసి వచ్చుచున్నాను!’ అనియెను.

మహి:—అహాహా! ఏమిమిత్రత్వము! పెండ్లిమాట లేమైన జరిగినవేమో తెలిసి నదా?

ఆనం:—తెలియదు—

మహి:—ఏదియోకొంచెము జరిగియే యుండును. ‘ఎప్పటికి లేచెదరు? శిష్యు ముగాఁ బెండ్లిజరుగకున్నచో నెన్నియో విఘ్నములు కలుగింపును.

ఆనందమయి నవ్వుచు ‘వారినిద్రోపుటలోమాత్రము విఘ్నములులేవు. వారి దినచర్యమువందే లేచెదరు!’ అనియెను.

౧౬

“మీరు సుచరిత కింకను బెండ్లిచేయరు కాదా?” అని వరదాసుందరి పూర్తిం చెను.

పరేశబాబు స్వాభావిక కాంతగంభీరభావముతోఁ గాంతనేపటివఱకును గడ్డ మును దువ్వుకొనుచుఁ బిమ్మట మృదుస్వరముతో “వరుఁడెక్కడ నున్నాఁడు?” అని యెను.

వర:—ఏమి? పానూబాబునకు సుచరితకు పెండ్లిమాటలు జరుగనే జరిగినవి. మనమందఱము నెఱుంగుదుము! సుచరితయు నెఱుంగును.

పర:—రాధారాణి పానూబాబును సరిగా నెన్నుకొన్నట్లు నాకుఁ దోచుట లేదు.

వర:—ఈమాటలు నాకంత బాగుగఁదోచుటలేదు. సుచరితను మనము మన బిడ్డలకంటె నెప్పుడైనఁదక్కువగాఁ జూచితిమా? అందుచేతనే యీమాటకూడఁజెప్ప వలసివచ్చుచున్నది. ఆమెకీ పూర్వేకభావమే? పానూబాబువంటి విద్వాంసుఁడు. ధార్మికుఁడు తన్నఁగోరియున్నాఁడు, ఈయనకాశము సామాన్యముగఁ బోఁగొట్టు కొనవలసినదా? మీరేచున్నను సరియే మనలావణ్య యీమెకంటె నెన్నియో విషయ ములందభిరురా! నేనిప్పుడు చెప్పుచున్నాను. ఆమె సుచరితవలె మనము నిర్దేశించిన వరుని బెండ్లియాడవని చెప్పదు! ఎన్నటికినిఁ జెప్పదు! మీరీవిధముగా సుచరిత యహం భావత్వమును వర్ణి జేయుచున్నచో నిక నామెకుఁ దగినవరుఁడు దొరుకుటయే సుర్లభ మైపోవును.

పరేశుఁడికఁ నేమియు మాటాడలేదు. వరదాసుందరితో నాతఁడెప్పుడును వాద ముచేయుఁడు! విశేషించి సుచరితవిషయమున నసలే వాదము చేయుఁడు!

సుచరితతల్లి సతీకునిబ్రాసవించి మరణించెను. ఆప్పటికి సుచరిత కైడేండ్లవయసు! ఆమెతండ్రి రామకరణ హవల్దారు. భార్యమరణానంతరమున బ్రాహ్మసామాజికు ఁడయ్యెను. మఱియు రైతులరుక్మార్థమువలన నాతఁడు స్వగ్రామము విడిచి డాకాకు వచ్చి పోస్టాఫీసులో నుద్యోగము సంపాదించుకొని యుండెను. ఆసమయము

నందేయాతనికిఁ బరేశబాబుతో విశేషమైత్రికలిగెను. అప్పటినుండియు సుచరిత్ర పరేశుని దనతండ్రితో సమానముగఁ జూచుకొనుచుండెను. ఇంతలో రామకరణుఁ డాకస్మికముగ మరణించెను. అతఁడు మరణసమయమునఁ దనసర్వస్వమును బుత్రికా పుత్రపుత్రులు సమానభాగములుగాఁ దీసికొనవలయుననియు, వారు పెద్దవారగువఱకును బరేశబాబు వ్యవహరించుచుండవలయు ననియు మరణశాసనము వ్రాసి బిడ్డలను బరేశున కొప్పగించెను. అది మొదలుగా సతీశుఁడును; సుచరిత్రయుఁగూడఁ బరేశుని కుటుంబమువారై యుండిరి.

పానూబాబు విశేషాత్సాహముగల బ్రాహ్మసామాజికుఁడనియు, సకల సమాజ కార్యములయందును నాతనిచేయి యుండుననియుఁ బాతవులిదివరకే వినియున్నారు. అతఁడు రాత్రిపాఠశాలయందు శిక్షకుఁడు, పత్రికాసంపాదకుఁడు; స్త్రీవిద్యాలయ కార్యదర్శి—అతని కెంతమాత్రమును శాంతిలేదు. ఈయవకుఁడెప్పటికైన బ్రహ్మ సమాజమునందత్తున్న తాథికారముం గాంచునని యందఱు నాశపడుచుండిరి. అతని యింగ్లీషు భాషావైకల్యమునుగూర్చియు, దర్శనశాస్త్ర పారదర్శిత్యముం గూర్చియు సమాజమునందే కాక వెలుపల విద్యార్థులలోఁగూడ విఖ్యాతి వ్యాపించియుండెను. ఈ సకలవిశేష కారణములను గైకొని సమాజమువారివలెనే సుచరిత్రయును, పానూబాబును విశేషముగ గౌరవించుచుండెను. ఆమె డాక్టరుండి కొంతగాఁ గలకత్తాకు వచ్చిన దినములలో నెట్లయిన పానూబాబుతోఁ బరిచయము చేసికొనవలయునని యామెకు గుతూహలము కలుగుచుండెను.

తుట్టుతుదకు సుప్రసిద్ధుఁడగు హారానబాబుతో నామెకుఁబరిచయము కలుగుటయేకాదు, హారానబాబు తన హృదయమునందలి ప్రేమభావమును సుచరిత్రయెదుట నిస్సంకోచముగఁ దెలుపఁగలుగునంతటి చమత్కారముగలిగెను. అంతటినుండి యాతఁడు సుచరిత్ర లోపములను బూరించుటయందును, నామెతప్పులను సవరించుట యందును, నామెయుత్సాహమును కఠిలఁజేయుటయందును, నామె యున్నతి సాధనముంగూర్చి మూలోచించుటయందును నిమగ్నుఁడైయుండెను. దీనినిబట్టి యాతఁడామెను దనకుఁ దగినసహధర్మిణిగాఁజేసికొనఁగోరి ప్రయత్నించుచుండెనియెల్లరకునుస్పష్టపడిపోయెను. అంతటినుపసిద్ధుఁడగు హారానబాబు హృదయమును జయింపఁగలిగి నందుల కప్పుడు సుచరిత్రయును దనచుననులో భక్తిసమ్యక్కితముగు గర్వానుభవమును గాంచియుండెను.

పెద్దవారలెవ్వరును బ్రస్తావింపకపోయినను సుచరిత్రను హారానబాబునకే యిచ్చుటనిశ్చయమని యందఱును భావించుకొనిరి. సుచరిత్రయును దనచుననులో వల్లేయనుకొని యాతఁడు సమాజహితమునకై తనజీవితము నెట్లు ధారపోయుచుండెనో యట్లే తానును శిష్య సాధనములమూలమున నాతనికుపయోక్తురాలను గావలయునని యొకవిధ

మగు నత్కంత కలిగియుండెను. ఈవివాహకల్పన యామెకు భయము, సంభ్రమము, బాధ్యతా నిర్దేశము మొదలగువానిచేఁ గల్పింపఁబడిన యొకవిధముగు తాత్వికవలె బోధయగుచుండెను. అది యాద్యముచేయుట కుపయోగించునదిగాని సుఖముగ నివసించుటకుఁ కాదు—అది యైతిహాసికముగాని, పారివారికముగాదు!

ఇట్టిస్థితిలోఁగూడ గన్యకపక్షమువారి కందఱకు నీవివాహము సౌభాగ్యదాయక మనియే తోచుచుండెను. కాని హారానబాబుమాత్రం మన్యోన్యాయరాగము లేకుండ బాగుగనుండునంతమాత్రముననే బెండ్లి చేసికొనట పరమోత్కృష్ట జీవితబాధ్యతల నెఱిగియున్న తనవంటివానికి దగినపనికాదని భావించుచుండెను. ఈ వివాహమువలన బ్రహ్మసామాజ్యమున కెంతవఱకు లాభము కలుగునో సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనకుండఁ గార్య ప్రవృత్తుఁడుగుటకాతఁడు సంశయించుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁడాదిక్కునుండి సుచరిత్రను బరీక్షించుచుండెను.

పరీక్షించుటయును, బరీక్షింపబడుటయుఁగూడ నయ్యెను. హారానబాబు క్రమముగాఁ బరీక్షుని కుటుంబమునకుఁ బరిచితుఁడైపోయెను. ఇంటివారందఱు నాతని పానూబాబుని పిలుచునంతటి చనవయ్యెను. ఇప్పుడాతని విగ్రహము నింగ్లిషువిద్యాభాంధారముగను, దత్తజ్ఞానసాధారముగనుబ్రహ్మసమాజ మంగళావతారముగను జూచుట యసంభవమయ్యెను. ఇప్పుడాతఁడందఱియొడుటను నొకమానవమాత్రుఁడుగనే యుండెను. ఇప్పుడాతఁడు కేవల గౌరవసంభ్రమముల కధికారిగాక, గుణదోషములకుఁ నిష్టానిష్టములకును నధీనుఁడైపోయెను.

ఆశ్చర్యవిషయమేమనిన—హారానబాబు సంబంధ మగు నేభావ మిదివఱకు సుచరిత్ర భక్తి నాకర్షించియుండెనో, యాభావమే యిప్పుడామె హృదయమునకాఘాతమగుచుండెను. హారానబాబు బ్రహ్మసమాజమునకు రక్షకుఁడైయుండి సమాజ సత్యమును, సమాజమంగళమును, సమాజసౌందర్యమును బాలించుభారమును వహించుపట్టున సమర్థునికలె గానవచ్చుచుండెను. మానవునకు సత్యముతోడి సంబంధము భక్తి సంబంధమే—అది మానవుని వినయవంతునిగాఁజేయును. అదిలేక యహంకారమును నౌధత్యమును గలవానవునియందు సత్యము నెదుట ముద్రాత్మముగ నగపడుచుండును. ఈవిషయమున సుచరిత్ర హారానబాబును, పరీక్షునితోఁబోల్చి చూచి భేదమునుగ్రహింపకుండ నుండఁజాలకపోయెను. పరీక్షుని ప్రశాంతవదనమును జూచినంతనే యాతని హృదయ మందిలి సత్యమహాత్మ్యము కన్నులబడుచుండును—హారానబాబు మొగమునందల్లుగు పడుటలేదు. అతని బ్రాహ్మత్వ మనియెడు నొకవిధముగు సుగ్రీమైన యాత్మ ప్రకాశ మన్నిటికంటెను మంచి మాటలయందును గార్యములయందును నమంగళ స్వరూపము తో బహిర్గత మగుచుండును.

హారానబాబు బ్రాహ్మసమాజమంగళమును గూర్చి యాలోచించుపట్టునఁ బరేశ బాబునందుగూడఁ దప్పు పట్టకమానఁడు. అట్టిసమయములయందు నుచరిత యా హత భుజంగినివలె నసహిష్ణురాలై పోవుచుండును. ఆకాలమున బంగాళాదేశమునందలి ఇంగ్లీషువిద్యాధికులలో భగవద్గీత చదువునాచారములేదు. కాని పరేశబాబు నుచరితచే నప్పడప్పుడు గీతను జదివించుచుండెను. మహాభారతమంతయు నాతఁడు నుచరితకుఁ జదివి వినిపించియుండెను. హారానబాబున కది సమ్యక్తముగాలేదు. ఆతఁడెట్టిగ్రంథము లేవియు బ్రాహ్మగృహము లందుండఁగూడ దనుపక్షములోనివాఁడు! ఆతఁడు వీని నెన్నఁడును జనునలేదు. రామాయణము, భారతము, భగవద్గీత ఇవి యన్నియు హిందువుల గ్రంథములని యాతఁడు వేటుపఱచుచుండును. కాస్త్రుచర్చలయందును మంచి చెడ్డల నిర్ణయించు సకలవిషయములందును బరేశబాబు బ్రాహ్మనియమములను, నబ్రాహ్మ నియమములనుగూడ ఖండించుచుండును. అది హారానబాబునకు హృదయతల్యము గానుండును. పరేశునియందు బహిరంగముగఁ గాని రహస్యముగఁ గాని దోషాశోపణము చేయుట నుచరిత యెంతమాత్రమును సహింపఁజాలకుండెను. హారానబాబుబ్లౌపవర్తించుచుండుట చేతనే క్రమముగా నుచరిత కాలని యందుఁ గలుపుదోచెను.

ఈవిధముగాఁ దనసాంప్రదాయ కోత్సాహజేగముచే హారానబాబు నుచరిత హృదయమునండి నానాటికి వైముఖ్యమును బొందుచుండెను. కాని యిప్పటికినివారి వివాహవిషయమై యెవ్వరికి నెట్టిసంశయమును గలుగుటలేదు. ఎవ్వఁడైన నొకఁడు భర్తృసమాజమును దుకాణమునందుఁ దనపేరునఁ బెద్దముఠరములతోడి పెద్దతరగతి టిక్కెట్టును గొనియున్నను, గ్రహముగా నితరలోకమునందాతఁడు తనయల్ప మూలత్వమును రానే గ్రహింపఁగలఁడు! అందుచేతనే పరేశబాబు హారానుని వాంఛితమును గూర్చి యసహ్యించుకొనలేదు. హారానబాబు నందఱును సమాజమునకు భవిష్యదాలంకారస్వరూపముగ భావించుచుండిరి. ఆతఁడును వారియభిప్రాయముల నంగీకరించియే యుండెను. హారానబాబువంటి వారియెడఁ నుచరితకు సమ్మతిలిగెనో లేదో యను విషయమే విచారణీయము—హారానబాబు నుచరితకెంతవఱకు నచ్చియుండెనో యాసంగతి యామె హృదయమునకే తెలియకుండెను.

ఈవివాహవిషయమున నుచరిత యుద్దేశము తెలిసికొనుట ముఖ్యమని యెవ్వరును భావింపలేదు. అట్లే నుచరితయును దనసంగతిని భావించుకొనలేదు. బ్రాహ్మసమాజమునందలి యందఱవలెనే యామెయును ప్రేమర్తించుచుండెను. హారానబాబు “నేనీ మెను బెండ్లియాడెదను” అని చెప్పిన నాటినుండియు నామె వివాహరూపముగు కర్తవ్యము నంగీకరించియుండెను.

ఈ విధముగనే జరుగుచుండెను. ఇట్లుండగా నాదినమున గోరా యెదుట నుచరిత హారానబాబుల గూర్చి యొకటికెండు తీవ్రవాక్యముల నుచ్చరించి యుండెను. ఆస్వరమునబట్టి యామె హారానబాబునంతగా గౌరవించుటలేదని పరోక్షమున తెలుపబడినది. ఆయనవారి హృదయములను గలియకుండుటకు గారణమున్నదని యెంచి యే పరోక్షమున వరదానుందరి పక్షమున బూర్వమువలె నిష్పాదు పరిత్యక్తరమియగు జాలకపోయెను. అప్పుడు వరదానుందరి నుచరితను రహస్యముగఁ బిలిచి “నీవు మీ కెంద్రిగారికి విచారమును గూర్చుచున్నావు” అనియెను.

ఆమాటవిని నుచరిత యదరిపడియెను. ఆమెపారపాటున నైనను, బరోక్షుని హృదయమున కెన్నడును గన్పము గలిగింపజాలదు. అప్పుడు నుచరిత విచిత్రవదనముతో ‘అమ్మా! ఇదియేమి? నేనేమిచేసితిని!” అనియెను.

వరదా—నాకెల్లు తెలియును తల్లీ! నీవు పానూబాబును బ్రేమించుటలేదని యాయనకుఁ దోచినది కాఁబోలును! నీకు నాతనికిని వివాహము స్థిరపడినట్లు బ్రహ్మ సమాజమువారందఱు నెఱుంగుదురు. ఇట్టిస్థితిలో నీవుమాత్రము—

నుచరిత—అమ్మా! అట్లనియెద వేమి? నేనెవరి యొద్దను నసంబద్ధముగ నేమియు మాటాడలేదే!

నుచరిత కాశ్చర్యపడుటకు గారణ మున్నది. ఆమె హారానబాబు నెడలఁ గేవలము విరక్తయై యున్నమాటనిజమే—కాని వివాహమునగూర్చి యామె యెప్పుడును మనసులో నైనను నెట్టియాలోచనమును జేసికొని యుండలేదు. తనసమస్త జీవితముఖ దుఃఖములు నీవివాహమునందే యిమిడి యున్నవని పాపమామెకుఁ దెలియదు. ఆదినమునఁ బరోక్షబాబునెదుటనే తాను హారానబాబును దిరస్కరించినసంగతి యామె కప్పుడు జ్ఞప్తికివచ్చెను అందుచేతనే యాతఁ డుద్విగ్నుడై యుండెనని గ్రహించి నుచరిత పరితపించి బోవుచుండెను. ఆమె యిట్టి తప్పిదమిదివరకెన్నడును జేసియుండలేదు. ఇక నెన్నడును జేయనని సంకల్పించుకొనియెను.

అంతలో హారానబాబు వచ్చెను. వరదానుందరి యాతని తనగదిలోనికిఁ బిలిచి “మంచిది. పానూబాబూ! నీవు మానుచరితను బెండ్లియాడెదనని యందఱు ననుకొనుచున్నారు. కాని నీనోటినుండిమాత్రం మెప్పుడును నొక్క మాటయైనను వినలేదు. నీకు నిజముగా నట్టి యభిప్రాయమే యున్నయెడల స్పష్టముగాఁ జెప్పకపోవుటకుఁ గారణమేమి?” అనియెను.

హారానబాబు బింక విలంబనమున కోర్వజాలకుండెను, ఎట్లయిన నుచరితను దనబంధిగాఁ జేసికొనుటయే ముఖముని యతఁడనుకొనియెను. తనయందలి ప్రేమను గూర్చి, బ్రహ్మసమాజ హితమునగూర్చి యొక్కతాపరిశీలనముగూర్చి యోచించుట

యవంతర కరణీయముగా నాతనికిఁ దోచెను. తోడనే యాతఁడు వరదాసుందరి గాంచి 'పునరుక్తిగా నుండునని నేనీవిషయమునుగూర్చి మాటాడుటలేదు. నుచరిత పదునెనిమిదవ యేటికొకటకుఁ బ్రతీక్షించుచున్నాను" అనియెను.

వర:— మీరింకను బొడిగించుచున్నారా? నేను పదునాలుగేండ్లు వయసేచాలు ననుకొనుచున్నాను.

ఆనాఁడు లేనీరుత్సాగునప్పుడు పరేకుండు నుచరిత భావముంగాంచి యాశ్చర్య పడియెను. ఆమె యంతశృద్ధతో హారాసభాబు నెన్నఁడును గౌరవింపలేదు. ఆతఁడు వెడలిపోవుటకు కుద్యమించుచుండఁగా లావణ్యచేసిన కల్పకళను బరిక్షింపవలయునని చెప్పి నుచరిత యాతని నావి కూర్చుండఁజేసెను! అందుచే బరేకుని నృపయము నిశ్చింతమయ్యెను, ఆతిఁదప్పుడు తానపారభాటు పడితినికొనియెను. ఈయిరువురి లోనను నిదవణ కొకవిధమగు ప్రణయకలహము జరిగినది. మరలనిరువురు నెప్పటివలెనే కలిసికొన్నారు!' అనిభావించి యాతఁడు మనసులోనే నవ్వుకొనియెను.

హారాసభాబు వెడలిపోవునప్పుడు పరేకునియెదుట వివాహ ప్రస్తావముందెచ్చెను. ఇతఁ నాలస్యము చేయుట నాకిష్టములేదనికూడఁ జెప్పెను! పరేకుఁడిండుక యాశ్చర్యముతో 'నీవు బదునెనిమిదేండ్లు వయసు వచ్చినతరువాతఁగాని కన్యలకుఁ బెండ్లిచేయరాదని చెప్పితివి కాదా? ఇట్లునీవు పత్రికలలోఁ గూడఁ బ్రకటించితివి!' అనియెను.

హారా:— ఈమాట నుచరిత యెడల వర్తింపదు. ఏమనిన ఆమె మనఃపరిణామము వయోవృద్ధులగు స్త్రీలకంటెను మించియున్నది.

పరేకుండు ప్రకాంత దృఢస్వరముతో 'పానూబాబూ! అట్లేయుండుఁగాక! అయినను విశేషమగు నహితములేనప్పుడు నీవితము ననుసరించి రాధాగణితమును పూర్ణమగువరకును బ్రతీక్షించుటయే కర్తవ్యము!' అనియెను.

హారాసభాబు తనదౌర్బల్యము బయల్పడినందులకు లజ్జితుడై 'నిశ్చయముగాఁ గర్తవ్యమే. కేవల విషమము నాయుద్దేశ మేమనిన— ఒకదినమున మనవారి నందఱను లిలిచి యాశ్చర్యపూర్ణముగా వింది సంబంధము స్థిరపఱచుకొనవలయునని" అనియెను.

పరే:— సతే; చూచిమాటురే!

౧౭

రెండుమూఁడు గంటలు నిద్రించినతరువాత గోరాకు మెలకువవచ్చెను. పార్శ్వమున నింకను వినయుండు నిద్రించుచుండుటంగాంచి యాతనినృపయమానంద ప్రపూర్ణమై పోయెను. ఒకపీయమైన వస్తువును బారవైచిశాన్నట్లు కలఁగని యంతలో మేల్కొని యావస్తువును జూచిశాన్నప్పుడెంత యానందముగ నుండునో గోరాకిప్పుడట్లుండెను. వినయుని బరిత్యజించినచోఁ దనజీవిత మెంతవఱకుఁ గుంటుపడిపోవునో గోరా

యప్పుడు మేల్కొని లేచి ప్రక్కను నిద్రించుచున్న వినయనిజూచి యనుభవము నకుఁ దెచ్చుకొనియెను. ఈయానంద ఘాతముచే నాతఁడు చంచలఁడై తొందరగా వినయని మేల్కొల్పి 'వినయన్నది రమ్మ!' అనియెను.

గోరాకుఁ బ్రతిదినమును జేయువిధాయక కార్యమొకటి యున్నది. ఆతఁడు చదువుకొన్న నిమ్మజాతి బాబరయిండ్లకుఁ బోవుచుండును. వారికుపకారము చేయుటకుఁ గాని, యుపదేశము చేయుటకుఁ గాని కాదు — కేవలమొకసారి వారిని జూచుటకే పోవుచుండును. తనతోఁ జదువుకొన్న వారినిగూడ గోరా యితఁగాఁ జూడఁడనియే చెప్పవచ్చును. ఆబాలకులందఱును గోరాను దాదాతాకురని పిలుచుచు నాతని హక్కులమున సభ్యర్థించుచుందురు. కేవలమును వారి యాతిధ్యమును స్వీకరించుటకే గోరా తంబాకును సేవించుచుండును.

వారిలో నందుడనువాఁడు గోరాకుఁ బ్రధానభక్తుఁడై యుండెను. ఆతఁడొక్క వడ్రంగికొడుకు! ఇరువదిరెండేండ్లవాడు, ఆతఁడు తనతండ్రిదుకాణమునందుండి కట్టపెట్టెలను జేయుచుండును. ఆతఁడు ఫుట్ బాల్ క్రీకెట్టు మొదలగు నాటలయందద్వితీయుఁడు. ఖేలనరంగమునందాతని మించిన వాఁడెవ్వఁడును లేడు. గోరా యొక ఖేలనరంగమును స్థాపించి యందుగొప్ప యింటిబిడ్డలతోఁగూడ నీవడ్రంగిపిల్లలనుగలిపి యాటలాడించుచుండెను. నందున కన్ని యాటలును సమానముగాఁ జెలియెను. ఆతఁడాటలయందు 'మేలుచేయి వడయుచుండుట గొప్పయింటిబిడ్డల కందఱకు ననూయాకరముగా నుండెను. కాని గోరా కాసనముచే నాతని నెవ్వరు నేమియుఁ జేయఁజాలకుండిరి.

ఒకనాఁడా నందునికాలిలో 'ఉలి గ్రుచ్చుకొనియెను. అందుచే నాతఁడాటకు వచ్చుటలేదు. గోరా కొన్ని దినములనండి వినయనిగూర్చి విచారము కలిగియుండెను అందుచే నాతనికి నందునిజూచుట తటస్థింపలేదు. నేటి ప్రాతఃకాలమున గోరా వినయని వెంటబెట్టుకొని నందుని జూడవలయునని బయలు దేసెను. వారట్లు యింటి గుమ్మమునొద్దకుఁ బోవునప్పటికి లోపలనుండి యాడువాండ్ర కొదనధ్వనివినవచ్చెను. నందునితండ్రిగాని మరియితర పురుషులుగాని లోపలలేరు. ఆప్రక్కనొక తంబాకుదుకాణమున్నది. ఆయంగడివాఁడు వచ్చి నేటి తెల్లవారుజామున నందుడు మరణించెనని చెప్పెను.

నందుడు మరణించెను! అంతటి స్వాస్థ్యము, అంతశక్తి, అంతటి తేజము, అంతటి హృదయము, అంతటి యల్పవయసు—అట్టి నందుడే తెల్లవారుజామున మరణించెను! నందుడొక సామాన్యఁడగు వడ్రంగి పిల్లవాఁడు—ఆతనియభావముచే నింతటి ప్రపంచము నందొకచిన్న కుటుంబమునకు మాత్రము కొలదిసేపుమాత్ర మేకవ్యముగానుండును. కాని, గోరాకప్పుడు నందునిమరణ మతిదారుణముగను, నసంగతముగను నసంభ

గను దోచెను—అతడు ప్రతివస్తువును జీవకళతో జూచుచుండును. ఇంతమంది జీవించియున్నాడు కాని యాతనివంటి ప్రచురపాణి యొక్కడనున్నాడు!

అతడు ధనరాగతముచే మరణించెనని తెలియవచ్చెను. నందునతండ్రి డాక్టరు కొఱకు బ్రయత్నించెనుగాని నందుని తల్లిమాత్రము తనబిడ్డకు భూతము పట్టినదని చెప్పి డాక్టరు వలదని బలవంతముగ నడ్డగించెను. భూతవైద్యుడు రాత్రియంతయు నాతని శరీరమున రక్షణవైచెను; కొట్టెను; మంత్రములు చదివెను. జబ్బు హెచ్చుచేసెను! అసమయమునందే నందుడు గోరాను బలవంతముచేసెను. అతడు నచ్చి డాక్టరు వైద్యము చేయించునెనో యనుభయముచే దల్లి సమ్మతించలేదు. గోరా యీసంగతులన్నియును తెలిసికొనియెను.

అటునండి తిరిగివచ్చునప్పుడు వినయుడు “అహ! ఎంతటి మూఢత్వమున కెంత కాన్పియెనది!” అనియెను.

గోరా:—ఇట్టిమూఢత్వము నొకమూలకు దోగిపైచి వెలుపలనున్నచో కాంతి లభించునని నీవనుకొనుచున్నావు కాబోలును! కాదు ఈప్రబల మూఢత్వమునకు బ్రబలశక్తి యయ్యెనని నీళ్ల స్పష్టముగా దెలిసికొనఁగలిగినను, నీవీవిషయమును నీసన్నిధి నండి యొక్క యాక్షేపాక్తి మాత్రమున దోగినివేయఁజాలవు.

మనసునందలి యుత్తేజముచే గోరాపాదవిక్షేపము కృతముగా వేగవంతముగు చుండెను. వినయుఁడాతనిమాటకు మాటుచెప్పక వేగముగా నాతనితో నడచుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. గోరా యిండుక నేపూరకుండి యాకస్మికముగా “కాదు వినయా! నానందుని జంపివైచిన భూతవైద్యుని దెబ్బ నన్ను బాధించుచున్నది. నాదేశమునంతను బాఠించుచున్నది. ఇట్టివిషయములన్నియు స్వల్పములనిగాని, విచ్చిన్నముటనములనిగాని నే నెంతమాత్రము నుపహంపఁజాలను” అనియెను.

అప్పుడుగూడ వినయుడు నిరతరుడై యుండుటచే గోరాగర్జించుచు “వినయా! ఇప్పటి నీవుననులోని యుద్దేశము నేనుగ్రహించితిని! ఇట్టివానికిఁ బ్రతి కారములేదనియు నున్నను నట్టిది లభించుకాలము చాలదూరమునందున్నదనియు నీ వనుకొనుచున్నావు! నేనట్లునుకొనుటలేదు— అనుకున్నచో జీవింపఁజాలకయే యుండును—నాదేశమున కెట్టి మఘాతమైనను దానికిఁ బ్రతికారమున్నది. అది యెంతగొప్పదైనను నేనేచేయుఁగలను. అది నాకెంతమాత్రము నసాధ్యముకాదు— ఈవిద్యాసము నాహృదయమున దృఢముగా నుండుట చేతనే నేనీదిగంత వ్యాప్తముగు నింతటి దుఃఖమును, నింతటిదుర్గతిని, నింతటి యవమానమును సహింపఁగలుగుచున్నాను!” అనియెను.

విన:—ఇంత తీవ్రముగా దేశమంతట నాకృమించుకొనియున్న యీప్రబల దుర్గతి కెదురుగా నిలువఁబడి విద్యాసమును నిలిపి యుంచుకొను వంతటి సాహసము నాకులేదు.

గోరా:—దుర్గతి చిరస్థాయియై యుండుననుమాట నేనెన్నటికిని విశ్వసింపఁ జాలను. ఈసమస్త ప్రపంచసంబంధమగు జ్ఞానశక్తియును, బ్రాణశక్తియును దానిని ద్రోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించుచునే యున్నది. విసయా! ఈసంగతి నీకు నేనెన్నియో సారాలు చెప్పితిని, ఇది యసంభవమని నీవుకలలో నైనను భావింపవలదు! మనదేశము నకు ముక్తిలభించును! ఈమాట మనసునందుంచుకొనియే మనము ప్రతిదినమునను సువిధులమై యుండవలయును. భారతవర్ష విముక్తికై యెప్పుడో ముందోప్పుడు మహారణము జరుగఁగలదని మీరందఱును దానివై సాధారపడి నిశ్చింతులై యున్నారు! నేను చెప్పనజేయిన, యుద్ధము జరుగుచునే యున్నది! ప్రతినిమిషమును జరుగుచునే యున్నది. ఇట్టి సమయమున మీరందరును నిశ్చింతులైయుండుటకంటె గాఢమత్యము మఱియొకటి లేదు.

విస:—గోరా! నీకును మాకును చాలభేదమున్నది! మనదేశమందలి మార్గములందును, ఘట్టములందును బ్రతిదినమును జరుగుచుండుసంఘటనముల నన్నిటిని నీవెప్పటికప్పుడే నూతనదృష్టులతోఁ బరీక్షించుచుందువు. ఇట్టివానినన్నిటిని మేము మావిశ్వాస ప్రశ్నాసుములను మఱచినట్లే మఱచిపోవుచుందుము. వీనియందు మా కాశగాని నిరాశగాని లేదు. ఈవిషయమున మాకానందమును లేదు! దుఃఖమునులేదు. దినములపై దినములు గడచిపోవుచున్నవి. ఈప్రపంచ మధ్యమున మాకెచ్చటను మమ్మునుగూర్చి గాని మాదేశమునుగూర్చిగాని యనుభవము కించిన్మాత్రమును లేదు!

ఆకస్మికముగ గోరాముఖ మెఱువడిపోయెను. ఆతని కసాలమునందలి రక్తనాళములు పొంగిపోయెను. ఆతఁడు రెండుచేతులను బిడికిలిబట్టి వీధినుడుమ రెండుగుఱ్ఱముల బండివెనుక నేనడచుచు వజ్రగర్జన స్వరముతో వీధిలోనివారందరును భయపడునట్లు ‘బండినాపుము!’ అనికేకవైచెను. లావుపాటి బంగారీబాబోకఁ డాబండిని నడపుచుండెను. ఆతఁడొకసారి వెనుకకుఁజూచి తనమరుకైన గుఱ్ఱములను జబుకుతో నదలించి యొక్కనిమిషములో నదృశ్యుడైపోయెను.

అప్పుడొక ముసల్మానువృద్ధుఁ డొకజంగిడిలో ఫలములు, కూరలు, రొట్టెలు, పెన్న, మొదలగు నాహారపదార్థముల నుంచి తలవైఁబెట్టుకొని యొకదొరగారి వంటసాలవైపునకుఁ జొచ్చుచుండెను. ఆబంగారీబాబాతనిని దప్పుకొనుమని కేకవైచెను. గాని యావృద్ధుఁడాకేకను వినివినకుండగ నే బండియాతని తలవైఁ బడునట్లునచ్చెను. ఆతఁడెట్లో తప్పించుకొని బ్రతికెనుగాని నెత్తివైచున్న పదార్థములు చెల్లాచెదులై క్రిందఁబడిపోయెను. ఇంతేకాక యాబంగారీబాబు బండివైచుండియే యాతనివంకఁ దిరిగిచూచి యావృద్ధుని నోటికివచ్చినట్లుతిట్టి చబుకుతోఁగొట్టెను. అందుచే నాతని మొగము చీకకొనిపోయెను. పాపమావృద్ధుఁడు ‘అల్లా’ను స్మరించుచు నిట్టూర్పులు

విడుచుచుఁ బడిపోయినకన్నపులను జంగిడిలోని కెత్తుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. గోరా చూచున నచ్చటికిఁబోయి యావస్తువుల నేరి యాతని జంగిడిలోనికిఁ జేర్చు దొడఁగెను. గోరావంటి గొప్పవాడట్టివని చేయుచుండుట కాన్పడ్డుడు సంకుచితుఁడై “బాబూ! మీరేకవస్తువడియెదరు? ఇంక నివి యెందులకును బనికిరావు” అనియెను. అంచెడిపోయినఁ వని గోరాకుఁ దెలియును. తానాపని చేయుచున్నందులకా వృద్ధుఁడు సిగ్గుపడుచుండెననియు నెఱుంగును. సాహాయ్య మను కారణమునఁ జేయుచున్న యీపనిలో నంతవిశేషము లేదనియును నెఱుంగును. కాని యొక పెద్దచునుష్యుఁడా వృద్ధు నవిమానింపఁగా మఱియొక పెద్దచునుష్యుఁడా యవమానితునితోఁ దన్ను సమానునిగాఁ జేసికొని ధర్మ సంక్షోభమునందు సాచుంజన్మమును గల్పించెనని లోకులంగ్రహించుటకై యాతఁడా ప్రయత్నించును జేసెను. కాని యీసంగతిని గ్రహింపఁగలుగుట లోకులకుఁ జాల కష్టము! జంగిడి పూర్తియయ్యెను. గోరా యాముసల్కానునిం గాంచి “నీకు చాలవస్తువు కలిగినది. నీవు దీనిని భరింపజాలవు రమ్మ! మాయంటియొద్ద నీకు వీనిమూల్య మంతయు నిచ్చివైచెదను. కాని నిన్ను బంగారీబాబు తిట్టినప్పుడు నీ వొక్క మాటయైన నాడక యవమానమును సహించియుంటివి! అల్లానిన్నీ విషయమున క్షమింపఁజాలడు!” అనియెను.

వృద్ధుఁ—బాబూ! ఎవ్వడు దోషియో, అల్లా వానికి కాస్తి చేయును. నాకేల చేయును?

గోరాః—దోషమును సహించువాఁడు కూడ దోషియే. ఏమనిన—వాఁడు ప్రపంచమునం దొక దోషమును సృష్టించినవాడగుచున్నాఁడు. నీకు నామాట బోధపడలేదు. కాని యిప్పుడు తెలిసికొనుము. మంచితనముగ నుండుటయే మతధర్మముకాదు. అట్లుండుటవలన దుష్టులను వర్జిల్లఁ జేసినట్లుగును. మీ మహమ్మదీసంగతిని స్పష్టముగ గ్రహించుటచేతనే యాతఁడు మంచితనమును రూపమునిచ్చి మతమును వ్యాపింపఁజేయలేదు.

అక్కడకు గోరాయిల్లు దూరమగుట చే వృద్ధుఁడు విషయమింటికిఁ గొనిపోఁబడియెను. గోరా విషయమి డ్రాయరునొద్ద నిలవఁబడి “సామ్యుతీయుము!” అనియెను.

వివా—అంతలొందరయేల—కొంచెమాగుము! నేనిచ్చెదను.

అని యాతఁడు తాళమును వెదకుచుండెను. అగపడలేదు— గోరాయింక నాఁగక డ్రాయరుతలఁపును బలవంతముగఁ బట్టిలానెను. తోడనే దుర్బలమైయున్న బీకము పట్టకదలి తలఁపు తెఱవఁబడియెను. అప్పుడు గోరాకు ముందుగా నాపెట్టెలో నొక చిత్రపటము కన్నులఁబడియెను. అది పరేశబాబు కుటుంబ చిత్రపటము! దానిని విషయము సంతోషవలన సంపాదించియుండెను.

గోరా కొంతసామ్యు తీసి ముసల్కానునకిచ్చి యాతనిఁ బంపివైచెను. కాని యా చిత్రపటమును గూర్చి యేమియును మాటాడలేదు. అక్కడట్లూర కుండుటంగాంచి విస

యుండును మాటాడజాలకపోయెను. తరువాత నొకటిరెండు మాటలు జరిగెను. విసయుండు స్వప్నుడయ్యెను. అప్పుడు గోరా యాకస్మికముగ లేచి 'నేను పోయెదను' అనియెను.

విస:—ఓహో! నీవొక్కడవే పోయెదవా! అయ్య నన్నుగూడ మియింటికి భోజనమునకుఁ బిలిచినది. కావున నేనుకూడ వచ్చెదను.

ఇరువురను బయలుదేరిరి. తొలగిపోగా గోరా యేమియును మాటాడలేదు. ఆ ద్రావిడరాజుని చిత్రిపటమును జూచినతోడనే గోరా యాకస్మికముగాఁ దనజీవితముతో నెట్టిసంపర్కమును లేని యొక మాగ్ధము ననుసరించి విసయునిచ్చాదయమింకను బ్రవహించుచునే యున్నదని స్మరించుకొనియెను. గోరాయెట్లు మానమును వహించుటకుఁ గారణమును విసయుండు గ్రహించెను. కాని దానిని బలవంతముగ భంగించుట కాతఁడు సంకయించెను. గోరా వృద్ధయము పడినవోట నొకవిధమగు నిరూఢసత్యమున్నదని కూడ విసయుండు గ్రహింపకలిగెను.

ఇంటియొద్దకుఁ బోవునప్పటికి మహిముండు ద్వారమునొద్ద వీధివంకజూచుచు నిలువఁబడియుండెను. ఆతఁడా మిత్రు లిరువురను గాంచి విశేషములేమి? రాత్రి యంతయును మీమామిడియైతేదు. ఇంతనేపటికటకు నింటికిరాకుండుటచే నేతొగ్గన లానైన హాయిగ నిద్రించుచుంటిరేమో యనకొంటిని. తక్కువపొద్దు పోలేదు! విసయా! పొమ్మ! స్నానమునకుఁ బొమ్మ! అనియెను.

అట్లు విసయుని స్నానమునకుఁ బంపి మహిముండు గోరానుచూచి 'గోరా! నీతో జెప్పిన మాటనుగూర్చి యేమైన నాలోచించితివా! విసయుండనాచారి యని సందేహించినవో నీరొజులలోఁదగిన హిందూవరుఁడెక్కడ దొరకును? కేవలము హిందువైన నేమిలాభము? చదువుకొన్నవాఁడు కావలయును, అదియు నిదియును గలిగియున్నవో నాతఁడు కేవలము కాస్త్రసమృత్తుఁడును గాదు—కాస్త్రనిషిద్ధుఁడును గాఁడు మధ్యముఁడై యుండును. నీకొక్కమాత్రమన్నవో నామతముతో నీవేకీభవించి యుండువు!" అనియెను.

గోరా:—అన్నా! మీరుచెప్పినమాట సత్యమే. విసయుండుకూడ సభ్యంతరము చెప్పడనుకొందును.

మహి:—ఒక్కమాట విసయునియందగి కార మెవ్వగి? గావలయును? నీయందగి కారమే సర్వప్రధానమైనది! నీవొక్కసారి విసయునితోఁ జెప్పుము! నాకింతకంటె నేమియునక్కఱలేదు. నీమాట ఫలించినను నదియే—ఫలింపకున్నను సరియే—

గోరా:—సరే—అలాగే!

మహిముండు తనలో "ఈసారి మిత్రులు దుకాణమున భక్ష్యములకును గొల్లవాని దుకాణమునఁ బాటపెట్టుగులకు నుత్తరువు చేయుదును" అని యనుకొనినెను.

గోరా తొందరగా వివరములనుగలసికొని 'వివరము! శశిముఖుని నీకుఁ బెండ్లి చేసెదనని దాదా గట్టి పట్టు పట్టి యున్నాఁడు. నీ యభిప్రాయమేమి?' అని పూర్తిచెను.

వివ:—నీయభిప్రాయమేమో ముందుగాఁ జెప్పుము!

గోరా:—నాకదియేమో చెడ్డగాఁ దోచుటలేదు.

వివ:—ఇదివఱకు నీవు చెడ్డయనియే చెప్పితివి మనయరువురిలో నెవ్వరును పెండ్లి చేసికొనఁగూడదనియే నిశ్చయించుకొంటిమి.

గోరా:—ఇప్పుడు సవరించుకొందము. నీవు పెండ్లిచేసికొనుము—నేను జేసికొనను.

వివ:—ఒక్కయారోయందు పృథక్ఫలమేమి?

గోరా:—పృథక్ఫల మగు నను భయముచేతనే నేనిట్లేర్పఱచితిని. పగమేళ్ళయఁ దొక్కికొక్క మానవుని విశేషభారగృస్తునిగను, నొక్కొక్కని సహజముగనే భార విహీనునిగను గల్గించుచుండును. ఈయిరువురును సమానముగా నుండవలసివచ్చినచో నిందోఁడు బహిర్యారమును దనవై నెట్టుకొన వలసియుండును. నీవు వివాహభారమును వహించినచో నప్పుడు నీకును నాకును సమానత్వము గలుగును.

వివయుండు నవ్వుచు "నీవు చెప్పినకారణములనుబట్టి నావైపుననే బరువుండవలయును!" అనియెను.

గోరా:—ఈభారమును సహించుటకు నీకభ్యంతరమున్నదా?

వివ:—తూనిక సమానమగుటకుఁ జేతికి దొరకిన దేదివైచినను సరిపడును. అది రామైననేమి? ఇటుకయైననేమి? ఏమైనను సరియే—

గోరా యీవివాహమునుగూర్చి యంతయుత్సాహముతోఁ జెప్పుటకుఁ గారణము వివయుండు గృహింపకపోలేదు. పశేశబాబు నింటిలోనివారి నెవ్వరైనను దాను పెండ్లియాడుదునని గోరాయనుమానించుచుండెనని తెలిసికొని వివయుండు నవ్వుకొని యెను. మధ్యాహ్న భోజనానంతరమున రాత్రినిద్రను విర్యుకొనుట మూలముననే పగలుగడచిపోయెను. ఆపగలువారి కెట్టిసంభావణమును లేకపోయెను. సంధ్యాంధకార చ్ఛాయలు జగద్రంగమున దెరవైచినప్పుడు—ఆమిక్రులయిరువురి హృదయము లలోనిను దెర చిగిపోయినప్పుడు—మేడమీఁద వివయుండాకాశమువంకఁ జూచుచు "గోరా! చూడుము! కేవలొక్కమాట చెప్పుచున్నాను. మన స్వదేశ కేంద్రముయందొక విధమగు గొప్పయనుభూతిత్వ మున్నట్లు నాకుఁ దోచుచున్నది! మనము మన భారత వ్యవస్థను సగముగాఁ జేసి చూచుచున్నాము!" అనియెను.

గోరా:—ఎట్లు చూచుచున్నాము?

విను:- మన మీ భారతవర్షము కేవలము పురుషులదని మాత్రమే చూచుచున్నాము. స్త్రీలది యెంతమాత్రమును గాదనియే—

గోరా:- సీవు లోపలను, వెలుపలను, జలములను, స్థలములను, శూన్యములను, ఆహారములందును, నామోదములందును, కార్యములందును, సర్వస్థలములను, స్త్రీలను గూర్చి ఇంగ్లీషువారివలె జూడదలచుచున్నావు. పురుషులకంటె స్త్రీలనే యధికముగ జూడవలయునని నీయుద్దేశము; దానియందు మాత్రము దృష్టిసాచుంజన్యమునకు నష్టము కలుగలేదా?

విను:- కాదు కాదు. నీవీవిధముగా నామాటలను దోసివేయవలదు. ఇంగ్లీషువారివలె జూడవలయునని యెవ్వరుచెప్పిరి? మనదేశమునందలి స్త్రీ భాగమునుగూర్చి మనమంతగాఁదగుఁజీ నాలోచించుటలేదని చెప్పితిని. నీమాట చెప్పుచున్నాను— నీవొక్క నిమిషములోనైనను స్త్రీలనుగురించి యాలోచించుటలేదు. ఈప్రపంచము స్త్రీహీనమైనట్లుగ నే నీవు భావించుచుందువు. ఇట్టి జ్ఞాన మెన్నటికిని సత్యజ్ఞానము కానేరదు.

గోరా:- నేను మాయత్ముని జూచినప్పుడు ఆమెను భావించినప్పుడు— ఈదేశమునందలి సమస్త స్త్రీల నాస్థానమునందే చూచి తెలిసికొనుచుందును.

విను:- ఇవి మఱిపించుటకుఁ జక్కగాఁ గూర్చినమాటలేకాని వేఱుకావు. ఇంటి పనులలో నింటిలోని యాత్మికుస్త్రీలతోఁ బరిచయమున్నంతమాత్రమున నది స్త్రీజాతి యందంతటను సత్యపరిచయము మాత్రముకాదు. ఇంగ్లీషుచతురు మనసరించి మాటాడినచో నీవు మండిపడియెదవు. నేనట్లు చెప్పదలచుకొనను లేదు. మన స్త్రీ లెంతవఱకేవిధముగా సమాజమునఁ బ్రకాశితలై యున్నవో వారియర్హదకు భంగముకలుగకుండనందునో నేను చెప్పఁజాలను. కాని వారిని బ్రచ్చన్నలందేసి యుంచుటచే మన దేశస్థులందఱు నర్థ సత్యజ్ఞానులై యున్నారనియు, వారివృద్ధయములయందుఁ బూర్ణ ప్రేమయుఁ బూర్ణశక్తియు మాత్రము ప్రకటితమగుట లేదనియు నేను చెప్పగలను.

గోరా:- వినుయా! పగలు, రాత్రి, యనునవి దినమునకు రెండుభాగములు. అట్లే పురుషులు స్త్రీలును సమాజమునకు రెండుభాగములు. సమాజస్వభావము ననుసరించి స్త్రీలు రాత్రినివోలి ప్రచ్చన్నులు. వారిసమస్త కార్యములును నిగూఢములు, నిభృతములు అస్వాభావిక సమాజమునందు బలవంతముగ రాత్రి పగలు చేయఁబడుచుండును. అందు పిపప్రకాశములచే రాత్రియంతయును నృత్యగానములచేఁ గడచిపోవుచుండును. అంతమాత్రమున నేమిలాభము? రాత్రిసంబంధము లగు న్విభావనిభృతకార్యముల కన్నిటికిని నష్టముకలుగును. క్లాంతి యతిశయించుచుండును. తీతిపూరణముగాక యుండును— మానవుడునృత్తుఁడైపోవును. మనము మన స్త్రీలను బహిరంగకర్మక్షేత్ర

మునకుఁ దెచ్చినచోఁ వారి నిగూఢకార్యవ్యవస్థ యంతయును జెడిపింపును. అందువలన సమాజస్వాస్థ్యమునకును శాంతిని భంగముకలుగును. సమాజమునందొక విధమగుమత్తత ప్రవేశించును. ఆమత్తతయే శక్తి యనుభాంతి కలుగును. కాని యాశక్తియే వినాశమును గలిగించును. సమాజశక్తి కొకభాగము పురుషుఁడు; రెండవభాగము స్త్రీ-పురుషుఁడు వ్యక్తుడు. వ్యక్తుడన్నంతమాత్రముననే ప్రధానుఁడు కాఁడు. స్త్రీయవ్యక్తి; ఈయ వ్యక్తి శక్తిని వ్యక్తిగాఁజేయదలంచినచో సమస్తమూలభనమును వ్యయపఱచిసమాజమును దారిద్ర్యమున ముంచివైచినట్లుగును. అందుచేతనే పురుషులందరును యజ్ఞ తేత్రముననిలిచి, స్త్రీలందరును భాండారములయందు నిలిచియున్నచో నవ్వుడు స్త్రీలదృశ్యలెయున్నను యజ్ఞము సర్వసంపన్నమగునని చెప్పుచున్నాను. సమస్తశక్తి నొక్కసారిగా నొక్కవైపున నొక్కచోట నొక్కరీతిగా నుపయోగించువాడున్మత్తుఁడే కాని చేయకాదు!

విను:—గోరా! నేను నీమాటకుఁ బ్రతివాదము చేయదలచుకొనలేదు. కాని నేన చెప్పినమాటకు నీవును సరిగాఁ బ్రతివాదము చేయుటలేదు! ప్రధానాంశము.

గోరా:—వినుయా! దీనినిగుఱించి యెంత మాటాడినను వాదము ముగియదు. స్త్రీలవిషయమున నీవు యోచించుచున్నంతబాగుగా నేనుయోచించుట లేదని యంగీకరించుచున్నాను. నీకావిషయమున ననుభవమున్నది. నాకాయనభవమును గూర్చిన ప్రయత్న మెప్పుడును సఫలముకాలేదు. అందుచే నీసంబంధమున నాకభిప్రాయభేదము కలుగుచున్నది. ఇంతవఱకు నేనంగీకరించుట చాలునా?

గోరా యీప్రసంగమును వాటివైచెను. కాని బీజమునువిడచివైచినను నదియొక ప్రదేశమునందుఁ బడి యనుకూలసమయమున నంతురించుట కభ్యంతరముండదు. గోరాయంతవఱకుఁ దినజీఃకక్షేత్రమున స్త్రీలను దూరముచేసియేయుంచెను. అట్లుచేయుట యభావముని ని లోపమునిగాని యాతఁడు కలలోనైనను భావించలేదు. ఇప్పుడు వినయుని యవస్థగాంచుటచే లోకమున స్త్రీలకుఁగూడ విశేషశక్తియును బ్రభావమును గలవని గోరాకు గోచరించెను. కాని 'వారిస్థాన మెక్కడ, వారిప్రయోజన మేమి' అను విషయములగూర్చి యాతఁడికిను స్థిరపరచుకొన జాలకుండెను. అందుచేతనే వినయునితో నీవిషయమున వాదించుట యాతనికి బాగుగ లేకపోయెను. వినయుని యభిప్రాయము నంగీకరించుటకుఁగాని త్యజించుటకుఁగాని గోరాశక్తుఁడు కాకపోయెను కావుననే యాతఁడావాదమును వదలుకొనియెను!

వినయుఁడు రాత్రి యింటికిఁబోవుచున్నప్పు డానందమయి యాతనిం బిలిచి "వినుయా! శకముఖిని నీవు పెండ్లియాడు సంగతినిశ్చయమైనదా?" అనిప్రశ్నించెను.

వినయుఁడు కిగ్గుతో నవ్వుచు 'అమ్మా! స్థిరపడినది. ఈశుభకార్యమునకు గోరాయే సంధానకర్తయైనాఁడు' అనియెను.

అనఁ—శోముఖి మంచిబిడ్డ—కాని బాబూ! నీవు చిన్నతనపుఁబనిచేయవలదు. నీహృదయము నేనెఱుఁగుదును! కొంచెము మోమోట పెట్టుచున్నారని యెంచి తొందరపడి పనిచేయకుము. ఆలోచించుకొనుటకు నీకుఁగావలసినంత సమయమున్నది. నీవైనను బాబుడవు కావుగదా! ఇంతగొప్పకార్యము నశ్రద్ధగాఁ జేయఁగూడదు!

అని బోధించుచు నాతనివీపుపై దువ్వుచుండెను. వినయఁడేమియు మాటాడక మెల్లమెల్లగా వెడలిపోయెను.

౧౮

వినయఁడానందమయి మాటలను భావించుకొనుచు నింటికిఁబోయెను. అనందమయి చెప్పిన యేమాటయును వినయఁడింతవఱకెన్నఁడు నుపేక్షించి యుండలేదు. ఆరాత్రియాతనిహృదయము నందొక భావము ముద్రింపఁబడియెను.

మఱువాటి యుదయమున లేచునప్పటి కాతని కొకవిధముగు బంధమునుండి విడిఁగడినట్లుగా ననుభవమునఁదోచెను. విశేషమాల్యము నొసంగి గోరా స్నేహబుణమును దీర్చఁగలిగితిమని యనుకొనియెను. వినయఁడిొకవైపున శశిముఖినిఁ బెండ్లియాడి జీవితవ్యాప్తముగు నొక బంధమును గల్పించుకొనుట కంగీకరించి మఱియొకవైపున నింకొక బంధమును వదల్చుకొనుటకు బాధ్యుఁడై యుండెను. వినయఁడు బ్రాహ్మ వివాహము చేసికొనుటకు లబ్ధుఁడైయుండెనని గోతాయనుమానించి యామిధ్యాసంచయమునకు శశిముఖి వివాహమును బామినుఁజేసి నిశ్చితుఁడై యుండెను. అటు తరువాత వినయఁడు నిస్సంశయముగాఁ బరేశబాబునింటికి రాకపోకలు పొగించుట కారంభించెను.

వినయఁడెంత చనవుగలవోటనైనను నాత్మీయునివలె సంపరించు స్వభావము కలవాఁడుకాదు. కాని గోరావిషయమున సంశయము దూరమైనతోడనే యాతఁడు కృమముగాఁ బరేశునియింటివారందఱికిని జరకాలబంధునివలె నైపోయెను. నుచరితహృదయము వినయనినైనించుక వ్రాలి యున్నదని భావించి మొట్టమొదటఁ గొంత కాలము వఱకును లలితహృదయము వినయనినై గత్తిని దూయుచుండెను. కాని నుచరిత భావమంతగా నాతని యెడలఁ బడుపాతము వహింపలేదని లలితయిప్పుడు గ్రహించెను. అందుచే నిప్పుడామె హృదయమునందలి విద్రోహము దూరమయ్యెను. వినయబాబు చాలమంచివాడని చెప్పుటకు లలితహృదయమున కిప్పుడెట్టి కష్టమును లేకుండ బోయెను.

పానూబాబుకూడ నింతవఱకును వినయనియెడల విముఖుఁడై యుండెను. ఆతఁడుకూడ నిప్పుడు వినయఁడు పెద్దమనుషుఁడే యని యంగీకరించుచుండెను. ఆతఁడు గోరా మంచివాఁడు కాడని చెప్పుట చేతనే వినయఁడు మంచివాడను భావమును

నూచించుండెను. వినయుండెప్పుడును పానూబాబుతో వాదము పెట్టుకొనుట లేదు. అట్టివాదము జరుగకుండుటకే సుచరిత్రప్రయత్నించు చుండెను! అందుచేతనే టీటేబిలి నొద్ద వినయుడు శాంతిభంగముచెయకుండ నుండెను.

కాని పానూబాబు లేనప్పుడు సుచరిత్ర వినయునితో శాతనివృత్తివిషయమును గూర్చి మాటలాడుచుండెను. ఇంతటివిధ్యాధికులగు గోరాయును వినయుడునుగూడఁ బ్రాచీన దురాచారముల నేల మన్నించుచుండిరి. తెలిసికొనవలయు సనుకుతూహల మామెకు వర్ధిల్లుచుండెను. ఇట్టిచుత్తము నవలంబించియున్న గోరాను గాని, వినయుని గాని యామె స్వయముగా నెఱుంగకయే యున్నచో సుచరిత్ర ఇండవమాట వినకుండ వారిని గర్హించియే యుండును. కాని గోరాను జూచినప్పటినుండియు నామె యాతని నంతగా నగౌరవించి తననుటోచుండితోసివేయుఁజాలకుండెను. అందుచేతనే యామె గోరా మతమును, జీవితమును సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనుటకై పృశ్నలమైఁ బృశ్నలను వ్రైచి వినయు నడుగుచుండెను. అన్ని మతములను గూర్చియుఁ దెలిసికొనుటయే సుచరిత్ర బుద్ధిమతి యగుట తపాయుచుని పరేశబాబు నిశ్చయించుకొనియుండెను. అందుచేతనే గూతఁడెన్నఁడు నావాదమున కభ్యంతరమును గల్పింపడయ్యెను.

ఒకనాడు సుచరిత్ర వినయునింగాంచి “గౌరవోహనుండు నిజముగానే జాతి భేదమున గౌరవించుచుండెనా? కాక దేశభిమానముచే నట్లు చెప్పుచుండునా?” అని పృశ్నించెను.

విన:—సోపానపరంపర యొకదానికంటె నొకటి మీఁదై విభాగింపఁబడవలయు నని నీవంగీకరింతువా?

సుచ:—అట్లున్నచోఁ గ్రిందినుండి మీఁదికెక్కుట కనుకూలముగా నుండునని యంగీకరింతును. లేకున్నచో వానిప్రయోజనమేలేదు. సమానప్రదేశమున సమానముగ నున్న మెట్లతోఁ బ్రయోజనమేమున్నది?

విన:—మన సమాజముకూడ నట్టి సోపానపరంపరయే. క్రిందినుండిమీఁదికెక్కింపుటయే దానియుద్దేశము! అదిమానవ జీవితమున కొకవిధముగు పరిణామమునుగల్పించుచుండును! సమాజమే—ప్రపంచమే పరిణామశీల మైనదని చెప్పఁజూచినచో నిక నెట్టివిభాగ వ్యవస్థతోడను నిమిత్తములేదు. కాని యట్లయినచో నైరోపీయా సమాజములవలె నొకదాని నొకటి మించవలయునను నుద్దేశము ప్రబలినిరంతరమును బోరాటములు జరుగుచునే యుండును.

సుచ:—మీమాట నాకు స్పష్టముగా బోధపడుటలేదు! ఏయుద్దేశముచే సమాజమున వర్ణవిభాగము కల్పింపఁబడెనో యాయుద్దేశము సఫలమైనట్లు మీరు నిరూపింపఁగలరా?

విను:—ఈ ప్రపంచమున సఫలతా స్వరూపమును నిరూపింపఁ గలుగుట యసాధ్యకార్యము! భారతవర్షము సామాజిక పక్షపాతి జాతిభేదమును నుత్తరము నిచ్చి యున్నది. ఆయుత్తర మింకను విస్మృతముగాలేదు—ఇప్పటికి నాప్రత్యుత్తరము భూమ్యంతరాళములఁ బ్రతిభ్యనించుచునే యున్నది యూరపుఖండమింకను సమాజ పరిశ్రమ కింతకంటె మంచియుత్తర మేదియు నిచ్చియుండలేదు. అచ్చటఁ గేవలము గం దర గోళమును బోరాటమును మాత్రమే జరుగుచున్నవి. కాని, భారతవర్ష సంబంధ మగు సిప్రత్యుత్తరమింకను సాఫల్యముకొఱకుఁ బ్రతీక్షించుచునే యున్నది.

నుచరిత సంకోచముతో 'మీరుకోపబడవలదు. సత్యము చెప్పఁడు! ఇవి యన్నియును గౌరవహాననమొటలకుఁ బ్రతిభ్యనులేనా? కాక మీరు సంపూర్ణముగ విశ్వ సింఛియే చెప్పచున్నారా?' అనిపూర్వించెను.

వినియుండు నవ్వుచు 'నేను సత్యమునే చెప్పచున్నాను. గోరామతమునే విశ్వ సింఛవలయునను బలవంతము నాకులేదు. సమాజమునందు జాతిభేదవిషయమునఁ గాన వచ్చు వికృతులను జూచినప్పుడు నాసంకేతముల నాతనికిఁ దెలుపుచునే యుండును. కాని యప్పు డాతడు గొప్పవస్తువునందలి పృథ్వీస్వల్పభాగమునుబట్టి పరీక్షించినచో సందేహములు కలుగుననియు, విజిగిర కొమ్మునుబట్టిగాని, రాలినయాకును బట్టిగాని వృక్షసంబంధమును చుమపరిణామమును నిశ్చయింపఁరాదనియు, వనస్పతినే పరీక్షించి దానిమంచిచెడ్డల నెఱుంగుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయు ననియు బోధించుచుండును.

నుచు:—ఆకులను, కొమ్మలనుబట్టి నిర్ణయింపరాదుగాని ఫలమునుబట్టి నిర్ణయింప వచ్చును. జాతిభేదఫలము మనదేశమున కెంతవఱకు వుపకరించినది?

విను:—నీవిప్పుడు చెప్పినది యవస్థాఫలముకాని, కేవలమును జాతిభేదఫలము కాదు. కదలినదంతముతో నమలినచో మనకు బాధగానుండును. అది దంతములతప్ప గాదు—కదలినదంతముతప్ప. నానాకారణముచే మనలో వికారమును దౌర్బల్యమును గలుగుచుండును. అంతమాత్రమున భారతవర్షాభిప్రాయమే వికృతమైనదిగా మనము భావింపఁగూడదు. గోరా యిందుకొఱకే తఱచుగా 'స్వస్థుడవై యుండుము.—సమస్తాడవై యుండుము!' అనిబోధించుచుండును!

నుచు:—మంచిది. అట్లయినచో బ్రాహ్మణులు నరదేశతలని మీరంగీకరింతురా?

విను:—ఈపృథ్వీయందలి గౌరవములన్నియును జాలవఱకు మనముఃత్పించు కొన్నవే—బ్రాహ్మణుని యదార్థ బ్రాహ్మణునిగాఁ జేయగలిగినచో నది సమాజమునకు సామాన్యలాభ మనకొఱివా? మనము నరదేశతలనే కోరుకొనుచున్నాము. మనము బుద్ధివ్యాధిముగా యధార్థముగా సమస్తాంతరికరణములతోడను వాంఛించినచో నరదేశతలను బడయఁగలుగుదుము! అట్లుకాక మూఢులమై ప్రసరించినచో సమస్త

దుష్కర్మములను జేయుచు తనకిరంబులవైఁ బాదధూనిని బ్రసాదించు మూలముననే జీవితమును గడుపుకొనుచుండు నరదేవతను వర్ణించెనునవార మగుదుము.

మచ:— మీరుచెప్పిన యిట్టి నరదేవతలెచ్చటనైన నున్నారా?

విస:—ఉన్నార! బీజములందు వృక్షములిమిడియున్నట్లే యున్నారు. భారత వర్ష సంబంధమగు నాంతరంగికాభిప్రాయమిట్టి ప్రయోజనమధ్యమునందే యున్నది. ఇతరదేశములన్నియును నిల్లింగ్టన్ వంటి సేనాపతులను, న్యూటన్ వంటి వైజ్ఞానికులను రాత్ చైట్లవంటి లక్షాధికారులను గోరుకొనుచుండును—కాని, మనదేశ మెప్పుడును బ్రాహ్మణులనే కోరుకొను చుండును. ఎవ్వఁడుభయంకరుఁడు కాకుండునో, యెవ్వఁడు లోభమును నిరసించుచుండునో, యెవ్వఁడు దుఃఖమును జయించునో, యెవ్వఁడుభావమును లక్ష్యముచేయకుండునో, యెవ్వఁడు పరబ్రహ్మమునఁ జిత్తమును నిలిపి యుండునో యాతఁడే బ్రాహ్మణుఁడు! గభిరుండును, కాంతుండును, ముత్తుండు నగు నట్టి బ్రాహ్మణునే భారతవర్షము వాంఛించుచున్నది. అట్టి యదార్థ బ్రాహ్మణుని బొందగలిగినప్పుడే భారతవర్షమునకు స్వాతంత్ర్యము లభింపగలదు! మనము రాజా నెదుటఁదలవంచి యుండియు నత్యాచారము లనియెడు బంధనములలో మెడలు దూర్చుచుండుట లేదా? కేవలమును మనము మనభయములకు చివకులము; మనలోభములకు వివశులము! మనమూఢత్వములకు దాసానుదాసులము! బ్రాహ్మణులను దపస్సు చేయనిమ్ము; వారే భయమునుండియు లోభమునుండియు మూఢత్వమునుండియు మనల నుద్ధరించెదరు గాక! మనము వారినుండి యుద్ధమును గోరవలదు! వాణిజ్యమును గోరవలదు! మఱి యెట్టి బ్రయోజనమును గోరవలదు!

ఇంతవరకు నూరిక వినుచున్న పరేశబాబప్పకు మృదులస్వరముతో 'భారత వర్షమన నేమో నేనెఱుఁగుదునని చెప్పజాలను; మఱియు దాని వాంఛితమేమో, యది యెప్పుడు సిద్ధించునో కూడ నిశ్చయము గాఁ జెప్పజాలను. కాని జరిగిపోయిన దినమెప్పుటికైనఁ దిరిగివచ్చునా? వర్తమానమున సంభవమగు దానినే మనము సాధింపవలయును కాని యతీత విషయములకై చేతులుచాచుచు వృధాకాలనారణము చేయుట వలన నేమిప్రయోజనము?' అనియెను.

విస:—నేనును మీరూహించినట్లే యూహించి చాలసారులు గోరాతోఁజెప్పి యుంటిని. అప్పుడు గోరా 'అతీత చరితముని తోసివైచి కూర్చున్నంతమాత్రముననది యతీతమగునా? ఏనశ్యమునుగూడ నెన్నటికిని నతీతము కాఁజాలదు!' అని చెప్పుచుండును!

మచ:—ఇప్పుడుమీరు చెప్పిన యీపద్ధతులు సాధారణజనుల కలవియగునట్లు లెవు. అందుచే మీవీరము దేశమునంతకును వర్తింపదేమోయని సంశయము కలుగుచున్నది.

వివ:— మేము పరమహిందువులమని యలిమానముతోఁ జెప్పుకొనుచుండు దేశీయులందఱును హిందూబంధువులేయని గోరా యెన్నఁడు నంగీకరింపఁడు. ఆతఁడు హిందూధర్మము నంతరంగములనుండియే బాగుగ పరిక్షించుచుండును. ఆతఁడెన్నఁడును హిందూమతము నుఖప్రాణియని తలంచుచుండలేదు. అది యెప్పుడు నేనియో కొన్ని యాకస్మిక సంపర్కములచేఁ గృతించుచుఁ నకారణాఘాతములచే బాధపడుచు నుండునని యాతని యుద్దేశము!

నుచ:— కాని యాతఁడీ యాకస్మిక సంపర్కముల విషయమునఁ జాలవజ్రకు సావధానుడై యుండుననియే తోచుచున్నది.

వివ:— ఆతని సావధానత యత్యద్భుతమైనది! పృథ్విచింతమాత్రమున నాతఁడు ఇతరమతసంపర్కములచే జాతి పోవుననియు, నితరమతభోజనముచే బాపము కలుగుననియు, నివి యన్నియు, నభ్యాంతరసత్యములనియు, వీనినన్నిటిని నేనంగీకరింతుననియుఁ జెప్పుచుండును. కాని యివియన్నియు నుద్రేకపూరితములగు మాటలని నాయభిప్రాయము. ఆతఁడీసంగతుల నందరియెదుటను బిగ్గరగా జెప్పుచుండును. సాధారణజనుల కెక్కడ మతగౌరవమునందశ్రద్ధ కలుగునో యనియు, నితరమతస్తుల వలన దనకెక్కడ నపజయము కలుగునో యనియు నాతఁడెల్లప్పుడును హిందూమతమందలి సామాన్యవిషయములను గూడఁ ద్రోసి వేయక గౌరవించుచు జాగరూకుడైయుండెను. నాయొద్దఁగూడఁ దనశ్రేణిలమును బ్రకటింపకుండ జాగ్రత్తగా మెలఁగుచుండును.

పశ్చ:— బ్రహ్మసమాజమునందుఁగూడ నిట్టివారు చాలమందియున్నారు. వారు హిందూపద్ధతులనన్నిటి ననాలోచితముగఁ బరిహరించుచుండురు. కాని వారు తమ మతమునందలి కుసంస్కారములనుగూడ నంగీకరించుదురని యితర్లు ననుకొనునట్లుగాఁ బ్రవర్తించుచుండురు. ఈప్రపంచమునందెట్టివారి ప్రవర్తనములు సహజములుగా నుండవు. ఊరక నటన మాత్రముననే గందరగోళము చేయుచుండురు. వారు సత్యమును దుర్బలమైన దానినిగా భావింతురు. సత్యమును గౌళలముచేతను బలవంతముచేతను రక్షించుటయే వారి కర్తవ్యవిషయము. ‘సత్యము నావై నాధారపడి యున్నది. నేను సత్యముపై నాధారపడియుండలేదు.’ ఇదియే వారి ప్రధానసూత్రము. నేనెప్పుడును పరిమేశ్వరుని కభిముఖుడనై బ్రాహ్మసమాజమునందైనను సరియే, హైందవ చండీమండపమునందైనను సరియే, సర్వస్థలములయందును, సత్యమునకు సర్వదా విసతుండనై స్వభావముగ విద్రోహరహితముగ సాష్టాంగప్రణామము చేయుదును— బహిర్గతములగు నెట్టి యాటంకములును నన్నుడ్డగింపజాలవు.

అని చెప్పి పరేశబాబు తన వృద్ధతను వృద్ధతాంతరమున సమాధానము చేసి పట్టు తుణకాల స్వల్ప డ్రైయుండెను. ఇంతనే పట్టణము జరిగిన మాటలపై నిప్పటికి పరేశబాబు లొక విధమగు మధురస్వరముతోఁ గలిసియుండెను. అది కేవలము మాటలలోని మధురస్వరమే కాదు—పరేశబాబు జీవితమునందలి గంభీర ప్రకారంత సంబంధమగు మధురస్వరము! అప్పుడు లలితా ముచరితల వదనములములం దానంద భక్తి శ్రేణి ము ప్రకాశితమయ్యెను. వినయుండు మానముతో నుండెను. గోరాయుండుఁ బ్రచండ నిరీక్షభావ మున్న దనియు మతోన్మార్గకులకు మనోవాక్పర్యములయందు సహజ సరళతాంతభావము బుండవలయుననియు, గోరాకట్లు లేవనియు వినయుఁ డెఱిగియుండెను. ఇప్పటి పరేశుని మాటలను విని వినయుఁడాసంగతి మత్తయిన స్పష్టముగా గ్రహించెను.

ఆరాత్రి సుచరిత పరుండి యుండఁగా లలితరచ్చి మంచముపై నొకపార్శ్వమున గూచుండెను. అప్పుడు లలితమనసులో నేదియో యుద్వేగమున్నదని ముచరితగ్రహించెను. అది వినయుని సంబంధమై యుండునని కూడ ననుకొనియెను. అందుచేతనే ముచరిత తా నే మాటలాడుట కారంభించి ‘లలితా! వినయుండు చాలమంచివాఁడు సుమా!’ అనియెను.

లలి:—అతఁడెప్పుడును గోరామాటలనే చెప్పుచుండుటచే నీకు మంచివాఁడు కానేమి?

ఈ మాటలలోని భావమును మాత్రము ముచరిత గ్రహింపలేదు. అందుచే నామె సరళభావముతో ‘అమాట నిజమే! అతఁడు గోరా మాటలు చెప్పుచుండఁగా వినట నాకుఁ బరమానందముగా నుండును. నిజముగా గోరాను జూచినట్లే యుండును.’ అనియెను.

లలి:—నాకంతయానందముగా నుండదు—కోపముగా నుండును.

సుచ:—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమి?

లలి:—గోరా, గోరా, యని రేయంబనలు గోరామాటయే! వినయునిమిమ్మఁడగు గోరా గొప్పవాఁడే యగుగాక! వినయుండు కూడ మనస్సుడేనా?

సుచరిత నవ్వుచు “ఏమి? నీకీ సంశయమేల కలిగింది?” అనియెను.

లలి:—అతని మిమ్మఁడు వినయుని దనప్రత్యేకమును బ్రకటింపుకొనజాల నంతటి యశమర్థునిగాఁ జేసివైచినాఁడు! గాజుపురుగు బొడ్డిగను బట్టుకొన్నట్లున్నది! ఈనీతిలో నాకు గాజుపురుగునందును గోపమే; బొడ్డిగయందు నగౌరవమే!

లలిత మాటలయందలి తీవ్రత్వమును గాంచి ముచరితయేమియు మారాడక నవ్వుచుండెను. అప్పుడు లలిత ‘సుచరితా! నీవు నవ్వుచున్నావు! గోరావినయుని బోలెనన్నెవ్వరైన నాకర్షించి యశమర్థురాలిగాఁ జేయదలచినచో నేనెంతమాత్రమును సహింపజాలను. లోకు లేమనుకొన్న నేమి? నీవుమాత్రము నన్నట్లాకర్షించి యాచు

న్ను రాలిగాఁ జేయలేదు. నీస్వభావముగూడ నట్టిదిగాదు. అందుచేతనే నేను నిన్నుఁ జేరిమించుచున్నాను. నీవు తండ్రిగారియొద్దనుండి యీ యుపదేశమును బడయఁగలిగితివి. ఆయన ప్రకృతుల ననుసరించి స్థానములను నిర్ణయించుచుండును” అనియెను.

ఈమటలుంబమునందు లలితయు, నుచరితయు మాత్రమే పఠనమయ్యెననియు భక్తులై యుండిరి. తండ్రిపేరు విన్నంతమాత్రముననే వారిహృదయములు వికళించిపోవును.

నుచ:—తండ్రిగారితో సమానులెవ్వరున్నారా? కాని వినయబాటు మాత్రమేతి నిపుణులుగా మాటలాడఁగలఁడు! నీవేమన్నను సరియే.

లలి:—అమాటలారనివి కావు గనుక నే యంతచిత్రిముగా నున్నవి. ఆతఁడు స్వయముగ నే మాటలాడినచో నింతకంటె దివ్యముగను సహజముగను నుండును. ఆలోచించి యాలోచించి జ్ఞప్తికిఁజెచ్చుకొని పలికినవాపలుకులు నాకంత బాగుగ లేవు. ఆచమత్కారభాషణములకంటె స్వభావభాషణములే నాకు బాగుగ నుండును.

నుచ:—కోపగింపకుము. సోదరి! గోరామాటలే వినయునకు స్వభాషణము లయిపోయినవి!

లలి:—అట్లేయైనచో నది యెంత యగౌరవము! ఈశ్వరుడు బుద్ధినిచ్చుట యితరులమాటలను వ్యాఖ్యానము చేయుటకా? వాక్కునిచ్చుట యితరులమాటలను జనుక్కరించుటకా? ఇట్టి చమత్కార భాషణములతో నాకుఁ బనిలేదు!

నుచ:—కాని వినయుఁడు గోరావంత గాఁ జేరిమించుచుండెనని యేల భావింప గూడదు. ఆతనితో నీతనిమనసు కలసిపోయినది!

లలి:—(వినుఁగుతో) లేదు! లేదు! లేదు! పూర్తిగాఁగలిసిపోలేదు. గోరాచెప్పినట్లు మెలంగుట యాతని కభ్యాసమై పోయినది! అది ప్రేమకాదు — దాసత్వము! ఆయిరువురిమతము నొక్కటియే యనికూడ నీవు సాహసించి చెప్పుచున్నావు. ప్రేమయున్నచో నాతనిమతముతో నేనేకీభవింపకున్నను నాతని గౌరవింపవచ్చును. గుర్తింపవలయు లేవన్నను నాతనికిఁ దన్నర్పించుకొనవచ్చును. నీవట్లు తలంచుటలేదు. వినయుఁడు గోరాను గౌరవించుచునే యున్నాఁడు. ప్రేమచేతనే—మఱియొక విధముగా గౌరవించుచున్నట్లు నేనంగీకరింపను. అసంగతి యాతనిమాటలలోనే స్పష్టపడుచున్నది. సోదరి! నీవు గృహింపలేదా? నిజము చెప్పుము!

నుచరిత లలితయూహించిన ట్లూహింపలేదు. గోరా సంపూర్ణ స్వరూపమును గృహించుటయందే యామె వ్యగ్రయై యుండెను. ప్రత్యేకముగ వినయుని స్వభావమును బరిశీలించుటయం దామెకుఁ గుతూహలములేదు. అందుచే నుచరిత లలిత ప్రశ్నకుత్తరము చెప్పక సోదరి! నీసిద్ధాంతమే నిశ్చయ మనకొందము! యిప్పుడు నీయుద్దేశమేమి?” అనియెను.

లలి:—అతని మితుని నిర్బంధమునుండి వివరముని విడిపించి స్వాధీనము చేసి కొనవలయు నని నాయుడైతము!

నుచ:—సోదరి! అట్లయినచో, బ్రతుకన్న మేయఁగూడదా?

లలి:—నాప్రయత్న మాత్రమున లాభములేదు. సీపుకొంచెము తలఁచుకొన్నచో నగును.

వివరముఁడు తనయందనురాగము కలిగియుండెనని నిగూఢముగ నెఱిగి యుండి యు నవ్యయ నుచరిత్ర యామాటను నవ్వలాటకిందఁ దోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించెను.

లలి:—అతఁడు గోరా బంధమునుండి విడివడి నీకనుకూలములగు పద్ధతులనకలంబించి యున్నచో నప్పుడు నేను వివరముని చుంచినాఁడందును. ఈతని మత మింకను గోరాతోఁగలిసిపోలేదు. ఈస్థితిలో చుట్టియొకఁడెవ్వఁడైన నైనచో నీపాటికి బ్రహ్మ సామాజిబాలికలన దిట్టించు నొకనాటకమును వ్రాసియేయుండును! ఈతఁడింకనుకాంతముగనే యుత్సాహముగనే యున్నాఁడు. నిన్ను ప్రేమించుచున్నాఁడు. తండ్రిగారి యెడల భక్తిగలిగియున్నాఁడు. అతఁడు గోరావంటివాఁడు కాఁడనుట కిదియే ప్రమాణము. అక్కా! వివరములు నెట్లయిన స్వతంత్రునిగాఁ జేసివీరవలయును! అంతటి వాఁడు కేవలమును గోరాకుఁ బ్రచారకుఁడై యుండుట నాకసహ్యముగా నున్నది!

ఇంతలో “అక్కా! అక్కా!” అనిపిలుచుచు సతీకుఁ డాగడిలోనికి వచ్చెను. వివరముఁడాతని సర్కసులలోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. సతీకునకు సర్కసుచూచుట దియే మొదటిసారి. అందుచే నాతఁడు చాలరాత్రియైనను నుత్సాహముతో సర్కసునగుర్చి వర్ణించుచు “అక్కా! వివరములును బండుట కిక్కడకే తీసికొనిరావలయునని ప్రయత్నించితిని గాని కేళు మరల వచ్చెదనని చెప్పి తనయింటికిఁ బోయినాఁడు! అక్కా! నిన్నుఁగూడ నొక్కసారి సర్కసులలోనికి తీసికొనిపోవలయునని యాతనితోఁ జెప్పితిని!” అనియెను.

లలి:—అతఁడేమనియెను?

సతీ:—అడువాండుని వెద్దపులినికాచి భయపడుదుకేమోయని చెప్పినాఁడు! కాని నేనుమాత్రము పులిని కాచిభయపడలేదు!

అని యాతఁడు తనపొరుషమును బ్రకటించి గర్వముతోఁ గూరుచుండెను.

లలి:—కాదామఱి? మీవివరములు సాహసము తెలిసిపోయినది. సోదరా ఈసారి మేమే యాతని బలవంతముగ సర్కసునకుఁ దీసికొనిపోయెదము.

సతీ:—కేళు పగలే సర్కసుజరుగును.

లలి:—అట్లయినచో బాగుగనున్నది. పగలేపోవుదము!

నుఱు నాఁడు వినయుఁడు వచ్చినతోడనే లలిత 'వినయబాబూ! సమయమునకు వచ్చితిరి! లెండు!' అనియెను.

విన:—ఎక్కడకుఁబోవలెను?

లలి:—సర్కసునకు.

పగటివేళ బహిరంగముగా నాఁడువాండ్రును వెంటఁబెట్టుకొని సర్కసునకుఁ బోవుట! వినయనకేమియుఁ దోచకుండఁబోయెను.

లలి:—గోరాబాబునకుఁ దెలిసినవోఁ గోపపడునాయేమి?

లలిత యిట్లు బ్రశ్నించుటకు వినయుఁడదరితడియెను. లలిత మరల "అఁడువాండ్రతోఁగలసి సర్కసునకుఁ బోవుటకు గోరాకిష్టముండునా?' అనియెను.

విన:—నిశ్చయముగా నుండదు.

లలి:—అయ్యవెట్టిదియో వ్యాఖ్యానముచేసి చెప్పుడు! నేను సోదరి నుచరితను దీసికొని వచ్చెదను. ఆమెకూడ వినను.

ఆమాట పొడిచినట్లున్నను వినయుఁడు నవ్వివైచెను. అప్పుడు లలిత 'వినయ బాబూ! నవ్వెదరేమి? అఁడు వాండుపులినిజూచి భయపడెదరని రాత్రిమీరు సతీ కుఁతోఁ జెప్పితిరట! మీరుమాత్రమెవ్వరికిని భయపడదు కాబోలు?' అనియెను.

తరువాత వినయుఁడాడువాండ్రతోఁగలసి సర్కసునకుఁ బోయెను. గోరాకును దనకును గలసంబంధమును గూర్చి లలితయు నాయంటిలోని స్త్రీలందఱు నెట్టియుద్దేశ మతో నుండిరో వారిమాటలనుబట్టి వినయు డూహించుకొనఁదొడంగెను—

మఱియొకప్పుడు వినయుఁడాయంటికి వచ్చినప్పుడు లలిత రిత్త కుతూహలముతో 'వినయబాబూ! ఆనాటి సర్కసుకథ నంతయును మీరు గోరాబాబునకు నివేదించి తిరా?' అనియెను.

ఈ యెత్తి పొడుపుమాట వినయునిచెవులలో గింగురుమనియెను. అతనికర్ణమాల మురెట్టిబడిపోయెను. అప్పుడు వినయుఁడు "ఇంకను జెప్పలేదు!" అని యుత్తర మిచ్చెను. ఇంతలో లావణ్యయటకు వచ్చి 'వినయబాబూ! ఒక్కసారి వచ్చెదరా? అనియెను.

లలి:—ఎక్కడకు? సర్కసునకా?

లావ:—సరిసరి! ఈవేళ సర్కసెక్కడనున్నది? నారుమాలుపైఁ బెప్పలుతో నందముగా నొకచిత్రిమును వ్రాసి పెట్టినవో నేను డోలుతోఁ గుట్టుకొందును. వినయ బాబు చాల నుందరముగాఁ జిత్రింపఁగలడు!

అనిచెప్పి లావణ్య యాతనిఁ దీసికొనిపోయెను—

౧౯

మఱువాటి యుదయమున గోరావ్రాసికొనుచుండఁగా వినయుఁడాకస్మికముగా వచ్చి యవానశ్శక్తిముగ నే “ఒకవాఁడు నేను పరేశబాబు కుమార్తెలను సర్కసులోనికిఁ దీసుకొనిపోయితిని” అనిచెప్పెను.

గోరా వ్రాసికొనుచునే “ఏంటిని” అనియెను.

వినయుఁడు విస్మితుడై “ఎవ్వరుచెప్పిరి?” అనియెను.

గోరా — అవివాకుఁడు — అతఁడుకూడ నాదినమున సర్కసునకుఁ బోయెను” అని చుట్టియేమియు మాటాడకుండ గోరావ్రాసికొనుచుండెను.

గోరాకిదివఱకే యీ సంగతి తెలిసినది. అవివాకుఁడు మరలఁ జెప్పియుండెను. ఈవిషయమున వర్తనములును వ్యాఖ్యానములును గూడ జరిగియే యుండును. తన పూర్వ సంస్కారమును బట్టి వినయుఁడకిది యంతయును లజ్జాకరముగా నుండెను. ఈ సంగతి యితరుల కెవ్వరికినిఁ దెలియకున్నచో వినయునకు సంతోషముగా నుండును!

రాత్రియంతయును గలలో లలితతో వాక్కులహము చేసినసంగతు లన్నియు వినయునకప్పుడు స్మృతికి వచ్చెను — ‘పిల్లవాఁడు తనసరిరక్షకునకు భయపడినట్లు వినయుఁడు గోరాకు భయపడుచుండును. ఇట్టి తప్పుతోరను బడినచో మనమ్యుడు తనమానరత్నమునే మఱచిపోవును. వినయుఁడును గోరాయును సమానులు. ఇట్టిచో ననమానరత్నము నారోపించి గోరాను బూజించుట వినయుని తప్పు! అట్లు పూజచేయించుకొనుట గోరాకునుదాకే వినయుఁడు బాలకుఁడు కాఁడు. గోరా యాతనికి సరిరక్షకుఁడు కాఁడు!’ ఇదియే లలిత వాదము.

గోరా మాటాడక వ్రాసికొనుచున్న కొలదియు వాఁడిభాణములవంటి లలిత మాటలు వినయుని హృదయమునకుఁ దాఁకుచునే యుండెను. ఆశరాఘాతములను వినయుఁడు తప్పించుకొనఁజాలకుండెను. చూచుచుండఁగ నే వినయున కొకవిధమగు కోపము కలిగెను. “సర్కసునకుఁ బోయినంతమాత్రమున నేమి? ఈ నా విషయమును గూర్చి గోరాయెదుటఁ వీరముగా విమర్శించుట కవివాకుఁడెవ్వఁడు? ఆకుఘ్నగుమ్మడి కాయచేయు విమర్శనములను గోరామాతృమేల చెవియొగ్గి వినవలయును? నేనేమి గోరాకు బానిసకా? ఎవ్వరితోఁగలిసితిను? యెక్కడకుఁ బోయితిను? యీ సంగతు లన్నియు నాతనికి నేనేల నివేదించవలయును? చెప్పకున్నంతమాత్రమున నే నాయున కేమైన నుపద్రవము కలుగునా?” అని యిట్లాతఁడు భావించుకొనుచుండెను.

వినయునకు సహజముగాఁ దన మనసులోని పిఞ్జితన మగపడుచున్నది! అందుచే తనే యాతఁడవివాకునియొడలను, గోరాయెడలను నంతగాఁ గోపపడుచుండెను. ఇంత నేఁటివఱకును దనతో నొక్కమాటయైన నాడలేదని వినయునకు గోరామీఁదఁగూడఁ గోపము.

కలిగెను. సర్కుసునకు బోవుటనుగూర్చి గోరా కఠినముగా నొకటి చెందుమాటలన్నవో మిత్రత్వమునకు సమభావము కనబడి వినయనకుఁ గొంచెముఱుటకలిగియు యుండును. కాని గోరా గంభీరముగ నధికారివలెనుండి మానముచేతనే వినయు నవమానించెను. అందుచే లలిత వాడిబాణములవంటి మాటలు వినయుని హృదయమును మాటిమాటికిని భేదింపఁదొడఁగెను.

ఇంతలో మహిముఁడు హుక్కాతో నచ్చటికివచ్చి డబ్బీలోని తమలపాకులను గొన్నిటిని వినయనకిచ్చి బాబూ! వినయా! మేమంతయు స్థిరపరచుకొన్నాము. ఇంక మీపినతండ్రియొద్దనుండి జాబువచ్చినవో నిశ్చింతగా నుండును. నీవాయన కుత్తరము వ్రాసితివా?" అనియెను.

ఇప్పుడీ పెండ్లిమాట వినయనకుఁ జిరావుగానుండెను. ఇందు మహిముని తప్పే మియు లేదని యాతఁడెఱుంగును. మాట యిచ్చుటయు నైపోయినది. కాని, వినయన కది యెంతో దీనత్వముగా దోచుచుండెను. ఆనందవయి యాతని నొక విధముగా హెచ్చరించినది. ఆతనికిఁగూడ నీవివాహ మంతయిష్టముగాలేదు. కాని గందరగోళములో నొక్కనిమిషములో నెట్లు స్థిరపడిపోయినది! గోరా యాతని బలవంతపెట్టెనని చెప్పుటకు నలనుపడదు. వినయఁడభ్యంతరము చెప్పినప్పుడుగదా గోరా బలవంత పెట్టుట? అట్లు జరుగలేదు! కాని—ఈకానిమీదనే లలితమాట బల్లెపుఁబోటువలె వినయుని దాఁకెను—అప్పుడెట్టిబలవంతమును లేదు గాని చిరకాలము నుండియున్న పృథుత్వమాతని లోఁబరచుకొనియెను. వినయఁడు ప్రేమచెతను మంచితనముచేతను గోరాయధికారము ననాయాసముగా సహించుట కలవాటుపడియుండెను. అందుచే నాయధికారమే మిత్రత్వము నెత్తికెక్కి కూర్చుండెను! వినయఁడీ సంగతి యింత వరకు నూహింపనేలేను. కాని యిప్పు డంగీకరింపకుండుట కుపాయములేదు. అందుచే నాతఁడు తళిముఖిని బెండ్లియాడి తీరవలయును!

విన:—లేదు. ఇంకను మాతండ్రిగారికి జాబు వ్రాయలేదు.

మహి:—అదినాదేతప్ప. ఆయత్తరము నీవు వ్రాయవలసినది కాదు. నేనే వ్రాయవలసినది—వారి సంపూర్ణవిలాస మేమో చెప్పెదవా?

విన:—మికింతలొందయెందులకు? ఆశ్వజ కార్తీకమాసములలోఁ బెండ్లిండ్లు జరుగుట కవకాశములేదు కదా! ఇంక మార్గశిరము—కాని దానికిని గొడవయున్నది. మాకుటుంబములో నెప్పుడో యెవ్వరికో యామాసమునఁ గష్టముకలిగినది. అప్పటి నుండియు మాకుటుంబమునందు మార్గశిరమాసమున కుధికారములు జరుగుటలేదు.

మహిముఁడు హుక్కా నొకమూలనుంచి "వినయా! విద్యాధికులగు మీవంటి వారే యిట్టిపెట్టిలో మునిగిపోయినవో నిక మీచదువంతయును వల్లించి చచ్చుట

నేనా? ఈపాడుదేశములో శుభముహూర్తములు దొరకుటయే కష్టముగా నున్నది. అందువై నింటింటికీ నొకపద్ధతియని యభ్యంతరములు కల్పించుకొన్నచో నింక శుభకార్యములెట్లు జరుగును?" అనియెను.

వివ:—భాద్రపదాశ్విజమాసములన మీరేల యంగీకరించుట లేదు?

మహి:—నేనా? ఏమిచేయుదును బాబూ! భగవంతుని నత్యుక్త పోయినను సరియేకాని భాద్రపదాశ్విజములను, శనిగురువులను తిథినకుత్త్రములను నంగీకరింపక పోయినచో నింటిలో నిలవనేలేదు? అంగీకరింపక యేపనియైనఁ జేసినచో నందెట్టిలోపమైన! గలిగినయెడల మనసునకుఁ గష్టముగ నుండును. లోకము ననుసరించి పోవలయును మలేరియాజ్వరమునకు భయపడిపట్లు లోకాభిప్రాయమునకు భయపడవలయును! నేను సామాన్యముగాఁ ద్రోసివేయఁజాలను!

వివ:—మావాళ్ళకుఁగూడ మార్గశిరమాస మనిన నదియే భయము! ఇంతకు మా పినతల్లి యసలే యంగీకరింపదు!

అని చెప్పి వివయుఁడప్పటికెట్లు తప్పించుకొనియెను. అతని మాటలయందలి స్వరమునబట్టి వివయుని యుద్దేశము మారినదని గోరా గ్రహించెను. కొన్ని దినముల నుండి వివయునిరాక లేదు. పతేకునింటి కారఁడు తలుచుగఁ బోవుచున్నట్లు గోరా వినియుండెను. వివాహసంబంధమున నిప్పటి వివయుని మాటలు గోరాకుఁ గష్టము గలిగించెను. గోరా యింక వ్రాయఁటమాని మొగ మెత్తి “వివయా! నీవొకసారి యంగీకరించితివి. మరల నన్ను గారి నిప్పుడేల సంశయములోఁ బెట్టి బాధించెదవు?” అనియెను.

వివయుఁ డాకస్మికముగ ననహిష్టుడై “నేనంగీకరించితివా, బలవంతముగ నంగీకరింపఁబడితివా?” అనియెను.

గోరా విస్మయించి “కఠినస్వరముతో “నిన్నెవరు బలవంతపెట్టిరి?” అనియెను.

వివ:—నీవు—

గోరా:—నేనా? కేనీవిషయమున నీతో నైదాటుమాటలకంటె నెక్కువ ప్రసంగించితివా? అదియేనా బలవంతము!

నిజముగా వివయుఁడన్నమాటకు నిదర్శనములేదు. గోరా చెప్పిన మాటయే నిజము. గోరా కొలఁదిగనే మాటాడెను; బలవంతముచేయలేదు. కాని యొకమాట సత్యము! గోరా వివయునికడనుండి యాతని సత్యుని లాగికొనియెను. వీనికి బాహ్య ప్రమాణమల్పమే. కాని, యట్టి తగవునందు మానవహృదయమునం దొచ్చు సంక్షోభము మార్త్రమల్పమైనదికాదు! అందుచేతనే వివయుఁడసంగత కొద్ధస్వరముతో “బలవంతము చేయుటకు విశేషప్రసంగ మక్కఱలేదు!” అనియెను.

గోరా యొక్క యదుటున బల్లయొద్దనుండి లేచి “ఏనీ! మఱియొక సారి చెప్పుము! నిన్ను యాచించియో, బలాత్కరించియో యపహరించుట కీనీమాట వరాఁజూట కాదు!” అని పలుకుచు ‘నాదా!’ యని పిలచెను.

తక్కిగదిలో నున్న మహిముడు పిల్లివలె నచ్చటికివచ్చి నిలువఁబడియెను. గోరాయాతనిఁగాంచి “దాదా! శశిముఖిని వినయుండు పెండ్లియాడఁడని నేను మొట్ట మొదటనే చెప్పితిని గాదా? నాకిష్టములేదనికూడఁ జెప్పలేదా?” అని ప్రశ్నించెను.

మహి:—ఔను నీవుతక్కి మఱియెవ్వఁడు నట్లుచెప్పలేడు. మఱియొక సోదరు డైనవో నన్ను బిడ్డపెండ్లివిషయమున మొదటినుండియు నుత్సాహముగ నే యుండును!

గోరా:—వినయనితోఁ జెప్పుమని మీరు నన్నెందులకుఁ గోరితిరి?

మహి:—నీవు చెప్పినవోఁ బనిజరుగునని నేననుకొంటిని. ఇంతకంటెఁ గారణ మేమున్నది?

గోరా మొగమడ్చుచేసుకొని “నాకీవ్యాపారముతో నిమిత్తములేదు. పెండ్లిండ్లను గూర్చుటయే నాపని కాదు! నాకింకను జాలపనులున్నవి!” అని చెప్పుచు నాతఁ డింటినండి వెడలిపోయెను. చాతబుద్ధి యగు మహిముఁడివిషయమున మాటాడకుండఁ గనే వినయుండు నటనుండి లేచిపోయెను. మహిముడు గోడకుఁ జేరగిలఁబడికూర్చుండి నోట మాట లేకుండ హుక్కాను బీల్చుకొనుచుండెను.

గోరా వినయలతోఁ బరస్పరియు నిదివఱకనేక వాక్కులనాములు జరిగిపని కాని యింతటి ప్రచండాగ్ని జ్వాలవంటి వ్యాపార మెన్నఁడును జరుగలేదు. వినయుండు తాను చేసిన యీపనికిఁ బ్రధమమున స్తంభితుఁడై పోయెను. ఆతఁడింటికిఁ బోయి తనవృద్ధయశల్యమున బెఱికినైచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నముచేయుచుండెను. అంతశ్శ్రమ ముగా గోరావృద్ధయమున కంతటియాఘాతమును గలిగించినందుల కారని కాహార విహారములపై నసహ్యభావము కలిగెను. విశేషించి గోరాపై దోషారోపణము చేయుట యాతనికి దుష్కృతముగను, నసంగతముగను దోఁచెను! ఆభాధచే నాతనివృద్ధయముపరికి పించి పోవుచుండెను. ఆతఁడప్పుడు నిశ్చయముగా “నేను చేసినది—అన్యాయము! అన్యాయము!! అన్యాయము!!!” అని యనుకొనియెను.

రెండుజాములైనతరువాత నానందమయి భోజనముచేసి క్కట్టుపని చేసికొనుచు గూర్చున్న సమయమున వినయుండు వచ్చి యామెచెంతఁ గూరుచుండెను. ప్రార్థనకాల మున జరిగినరంగుతి యంతయు నానందమయి మహిమునివలన నిదివఱకే వినియుండెను. భోజనసమయమున గోరామొగము చూచినప్పుడే యేదో పుట్టియునిగినదని యామె గ్రహించియుండెను.

విన:—అమ్మా! నేను తప్పుచేసితిని. శశిముఖి పెండ్లివిషయమున నేనీయుదయ మున గోరానన్న మాటలు చాల నసహ్యములైయున్నవి.

అనం:—అగుఁగాక! బాబూ! మనమునకుఁ గష్టముగా నున్నప్పు డిట్టిపనులే జరుగుచుండును. దాని కేమి! ఈ కోప మొకిటిలెందు దినములకు నీవును మఱచిపోవుదువు; గోరాయును మఱచిపోవును.

విస:—కాని, అమ్మా! కళిముఖునిఁ బెండ్లియాడుటకు నాయభ్యంతర మేమియు లేదు. అమాటయే నీకుఁ జెప్పవచ్చితిని.

అనం:—వత్సా! తొందరపడి పోయితగ్గించుకొనవలయు నని ప్రయత్నించి మఱియొక పోతు తెచ్చుకొనవలదు. వివాహమునది జీవితకాలబంధము—నిరోధము చెండుమాఁడు దినములనాఁటిది!

విసయ్యఁడామె మాటలను వినిపించుకొనలేదు. మరల గోరాయొద్దకుఁబోయి తన యభిప్రాయమును దెలుపుట కారనికె ధైర్యము లేకపోయెను. విసయ్యఁడు మహిముని కడకుఁబోయి పెండ్లి కెట్టియభ్యంతరమును లేదు, మాఘమాసమునఁ జేయవచ్చును. మా తండ్రిగారి సంగీరింపఁజేయుభారము నాడే” అని చెప్పివైచెను.

మహి:—తాంబూలములు పుచ్చుకొనవలయునుగదా, ఎప్పుడు?

విస:—అన్నియును గోరాతో నాలోచించి చేయవచ్చును.

మహి:—మరల గోరాతో నాలోచనమా?

విస:—అది లేకుండ నేదియు జరుగదు

మహి:—అట్లయినచో ఎట్లేచేయుదును కాని—

అనితెప్పి యారఁడు తమలపాకులను నోటవైచుకొని నవలుచుండెను.

౨౦

అనాటికిఁ గాక మఱునాఁడు మహిముఁడు గోరాగదిలోనికిఁబోయెను. అతని వివిషయమున మరల నొప్పించుట చాలకష్టమని మహిముఁడను కొనియెను. కాని మహిముఁడు వచ్చి విసయ్యఁడు చెప్పిన మాటలనన్నింటిని తెప్పినతోడనే గోరా “మంచిది! తాంబూలములు పుచ్చుకొనవచ్చును!” అనియెను.

మహి:—నీవిప్పుడు సరియే యంటిని. మరియొప్పుడైన నడ్డము చెప్పవచ్చు.

గోరా:—నేనెప్పుడును మారక యడ్డముచెప్పను. నిరోధించి—

మహి:—అందుచేతనే నిన్నుఁజేడుకొనుచున్నాను. నీపూరకుండవలదు; నిరోధింపనువలదు! కురుపమునందలి నారాయణ బలముతోఁగాని, పాండవపక్షమునందలి నారాయణునితోఁగాని మాకు నిమిత్తములేదు. నేనే నాయుష్టమువచ్చినట్లు చేసుకొందును. నేను పొరపాటు పడితిని. నీసహాయ్య మింతవిపరీతమైనదని నాకిదివిముకుఁ దెలియదు. ఎట్లయిననేమి! ఈశుభకార్యము జరుగుట నీకిష్టమేనా?

గోరా:—అ! నాకిష్టమే.

మహి:—అట్లయినచో నీయిష్టమే నాకుఁజాలును. నీప్రయత్నముతోఁ బనిలేదు.

ఇంక విషయముని దూరమునం దుంచరాదనియు, నాతని విపత్తిత్రయమునఁ దాను గావలియుండవలయు ననియు గోరా తలచెను. తానుగూడఁ బరేశునింటికిఁ దఱచుగాఁ బోవుచున్నచో విషయము నొకవార్డులో నిలిపి యుంచినట్లుగు నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. జగడము జరిగిన తుఱుఁనాడే యపరాహ్లా సమయమున గోరా విషయమునింటికిఁ బోయెను. ఇంతలో గోరా తనయింటికి వచ్చునని విషయముఁడనుకొనలేదు. ఆకారణము చేవినయని హృదయమున నాశ్చర్యమును శంతోషమును గలిగెను. ఇంతేకాక ముందుగా గోరా యెట్టి విరూపభావము నగపడకుండఁ బరేశబాబు పుత్రికలమాటయెత్తుట ముఖ్యము నాశ్చర్యకరముగా నుండెను. ఈవిషయమున విషయముని హృదయమున కుత్తేజవము కలిగించుటకు గోరా విశేషప్రయత్నము చేయఁకపోయెను. వారామాటలను మరలమరల జెప్పకొనుచుండఁగనే రాత్రియైపోయెను.

గోరా యామాటలనే తలంచుకొనుచు నొంటిగా నింటికివచ్చి నిదురించువఱకును బరేశుని పుత్రికలను గూర్చియే భావించుచుండెను. ఆభావము నాతఁ డేవిధమునను దన హృదయమునుండి మరల్చుకొనఁ జాలకుండెను. గోరా జీవితమునం దిట్టి భావమొకటి కెన్నిఁడును గలుగలేదు. అందు వాండ్రును గుఱించి యాతఁడెన్నఁడును యోచించియు యుండలేదు! ఈజగద్వ్యాపారమునందు స్త్రీ సంబంధమగు నాలోచనము కూడ నొక విషయమే యని విషయముఁడీ సారి సప్రమాణముగ నిరూపించియుండెను.

మరునాడు విషయము గోరాయెద్దకువచ్చి “పరేశునింటికొకసారి పోవుదమా చాలదినములనుండి పోవుటలేదు. వారెప్పుడును నీమాటయే యడుగుచుందురు.” అని యెను.

గోరా మాటమాట చెప్పక యంగీకరించెను. అతని హృదయమునఁ బూర్వమువలె నిరుత్సాహభావములేదు. గోరాకుఁ బ్రాప్రధమమునఁ బరేశబాబు పుత్రికలయెడలఁ గేవల ముదాసీనభావమే యుండెను. తరువాత వారియెడల ననన్తాపూర్ణ మగు నిరోధ భావముండెను. ఇప్పుడాతని హృదయమున నొకవిధమగు కుతూహలభావ ముద్రేకించి యుండెను. విషయముని హృదయ మే కారణముచే నింతగా నాకర్షింపఁబడుచుండెనో తెలిసికొనవలయునని గోరాకిప్పుడు విశేషాభిలాష కలిగెను.

ఆ యిరువురును బరేశునింటికిఁ బోవునప్పటికి సాయంకాలమయ్యెను. అప్పుడు మేడఁ రెండవ యంతస్తుపై దీపమునొద్దఁ గూర్చుండి హారానబాబు పరేశున కొకయింగ్లిషు లేఖను జదివి ఓనిపించుచుండెను. పరేశబాబు మాటమారితోమేగాని యాచడువు గుచరిత విషవలయునని హారానుని యుద్దేశము. సుచరిత యెదురుగా లేబిలువకు దూరము నందొక కుర్చీపై గూర్చుండి విసనకట్టను వెలుతురులో మొగమునకుఁ బాటుచేసుకొని

మానముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. సుచరిత తమ బాధ్యతను ననుసరించి వినవలయు నని విశేషప్రయత్నము చేయుచు నేయుండెను. కాని యుండియుండి యామెమనసు చెదరి పోవుచుండెను.

ఇంతలో సేవకుఁడు వచ్చి గోరావినయల యాగమనమును దెలియజేసెను. అప్పుడు సుచరిత యాకస్మికముగఁ బులకితయైపోయెను. తోడనే యామె లేచిపోవుటకు దృఢమిచ్చుచుండగాఁ బరేశుఁడు “రాధా! ఎక్కడకుబోయెదవు? వారు మనగోరాయును, వినయఁడును” అనియెను.

సుచరిత సంకుచితయై కూర్చుండెను. హారానుని వీర్లు లేఖాపతన మాఁగిపోయి నందులఁ కామెకు సంతోషము కలిగెను. గోరావచ్చెనని యామె తుత్సాహము కలుగక పోలేదు. కాని పానూబాబుండఁగా వచ్చినందులకామె కించుక సంతోషము నస్పృహత యుఁ గలిగెను. ఇరువురకును వాదమున గలహమున గలుగుననియో మఱియొందుచేత నోగాని యామెయట్లుండెను. దానికె గారణమిట్టిదనిచెప్పట కవేద్యముగా నుండెను.

గోరావేరు విన్నంతనే హారానుని మనసున విముఖభావము కలిగెను. గోరా నమ స్కారమున కెట్లో ప్రతిపదస్కారముచేసి గంభీరభావముతో నాతఁడుకూర్చుండెను. హారానుని జూచినతోడనే గోరా యుద్ధముచేయుటకు శత్రుసన్నద్ధుడై యుండెను. వరదాసుందరియును, ముద్గరి తనయులును నెచ్చటికోవిందునకుఁబోయిరి. సాయంకాల మనకుఁ తరువాత వారిని పరేశబాబు తీసికొనిరావలసియుండెను. ఇంతలో గోరా విన యులు వచ్చుటచే జోవుటకుఁ పరేశుఁడించుక సంతయించెను! కాని వారినింటికె దీసి కొనివచ్చుట దప్పనిపని యయ్యెను. అప్పుడు పరేశుఁడు హారానుని, సుచరితను గాంచి “మీరు వీరితోఁగూడఁగొంచెము సేపటివరకును మాటలాడుచుండుఁడు! నేనిప్పుడే తిరిగివచ్చెదను!” అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

మాచుచుండఁగానే గోరాకును హారానబాబునకును వాదము ప్రబలిపోయెను. ఆవాదమునకు వినయమిది:— పరేశబాబు డాకాలో నున్నప్పటినుండియుఁ గలకత్తాకు సమీపమునందలి జిల్లాకలెక్టరు బ్రానుదొరగారితో స్నేహముగలిగియుండెను. పరేశ బాబు భార్యను బుత్రికలను జానానాలోనుంచుట లేదని యదొర యాతని విశేషముగ గౌరవించుచుండెను. ఆదొర తనప్రతి జన్మదినమునందును గృషి ప్రదర్శన సమావేశమును గూర్చుచుండెను. ఈసారి వరదాసుందరి యాదొరగారి దొరకానితోఁ గలిసి కొని తనకుమార్తెల ఇంగ్లీషు భాషాపరిజ్ఞానమును గూర్చి విశేషముగ ముచ్చటించెను. దానివై వాదారసాని రాఁబోవు సమావేశమునకు రెప్పి నెంటు గవర్నరు భార్య సమీతముగ వచ్చుననియు నప్పుడు నీతనయచే నొక చిన్న ఇంగ్లీషు నాటకమును వారియెదుట ప్రియంపఁజేసినవో బాగుగ నుండుననియుఁ జెప్పెను. అందుచే వరదాసుందరి యుత్సాహము మితిమీరిపోయెను. ఆమె యిప్పుడు తనబిడ్డలు చదివిన నాటకమును

ముందుగఁ బగిదర్శించి చూచుకొనుటకై బిడ్డలతోఁగూడ నొకమిత్రుని యింటికిఁ బోయెను. ఈ సమావేశమునకు గోరావచ్చునా రాఁడా యను ప్రశ్న వచ్చినమీఁదట గోరా యనావశ్యక తీవ్రస్వరముతో 'రాడు!' అని చెప్పెను. ఈప్రసంగమున నింగ్లిషువారికిని, బాంగ్లాళీలకును బరిస్పర సమ్మేళన సౌకర్యముల సనుసరించి వాద మారంభమయ్యెను.

హారా:—బంగ్లాళీలదేశపు! ఇన్ని దురాచారములు, నిన్ని దుష్టపద్ధతులును గల మన మింగ్లిషువారితోఁగలసి యుండుటకు యోగ్యులము కాము!

గోరా:—మీమాటయే నిజమైనచో నింతటియయోగ్యుల మగు మన మింగ్లిషువారితోఁగలియవలయునని యాత్రోత పడుచుండుట లజ్జాకరముగాదా!

హారా:—కాని యోగ్యులగువారే వారియొద్ద గౌరవమును బడయుచుందురు. వీరివలె నే మనపరేశబాబు తనయలవలెనే!

గోరా:—ఒక్కరికిమాత్రము కలుగుగౌరవమువలన ననేకుల కి గౌరవము కలుగుచున్నప్పుడు నేనట్టిగౌరవము నవమానముగ నే పరిగణింతును!

ఆయిరువురును నిట్లువాదించుకొనుచుండఁగా సుచరిత దూరమునందుండి విసన కట్టిచాటుననుండి యేకాగ్రదృష్టితో గోరావంకఁ జూచుచుండెను. అట్లురెప్పవల్చుక చూచుచున్నట్లు గ్రహింపఁగలిగియే యున్నయెడల సుచరిత సిగ్గుపడియే యుండును. కాని యప్పుడామె యాత్మ విస్మృత యైయుండెను. గోరా యప్పుడు తన బాహుద్వయము పేబిజువైసాతి ముందటికివంగి కూర్చుండియుండెను. ఆతని ప్రశస్త శుభ్రలలాటమునై దీపకాంతి ప్రసరించుచుండెను. ఆతని ముగమునం దొకప్పుడవజ్ఞాపూర్ణమగు హాసమును, నొకప్పుడు ఘృణాపూర్వకమగు భ్రుకుటియును దరంగితములగుచుండెను. ఆతని ముఖమునందలి ప్రతిభావమునందును నాత్మగౌరవ ముపలక్షిత మగుచుండెను. ఆతని మాటలు కేవలము సామాజికవిత్కములును, నాజ్ఞే పోక్తులును మాత్రమే కావు; ఆతని ప్రతిభావమునందును జిరంతనవిజ్ఞానమును, జిరకాలాను భవమును నిస్సందిద్వరూపమును మూర్తిభవించి యుండెను. ఆమాటలయందు ద్వైతీభావముగాని, దౌర్బల్యముగాని యాఁస్మికత్వముగాని యగుపడుటలేదు. ఆతని కంఠస్వరమే కాక ముఖమండలమును; సహస్ర శరీరమును దృఢభావమును బ్రకటించు నుండెను.

సుచరిత యది యంతయు నాశ్చర్యమతోఁజూచుచుండెను. విశేషమానవత్వమును, విశేషపౌరుషత్వమును గల యొకపురుషునిఁ గాంచఁగలుగుట యామె జీవితమునందిదియే మొదటిసారి గోరాకుఁ బ్రతిపత్తుమనందున్న హారానబాబు చాలలోకువగా నగపడుచుండెను. ఆతని ముఖశరీరాకృతులను, హాసభావములును, నేవభావములును గూడ హాస్యాస్పదములుగాఁ దోచుచుండెను. ఇన్నాశ్చనండియు విషయము కలన గోరాసంగతులను దెలిసికొని యాతఁడొక విశిష్ట మతమునకును, విశిష్ట సామాజము

నకును సంబంధించిన యసాధారణ పురుషుడని నుచరిత భావించుకొని యుండెను. ఆతనిచే నేదేనొక విధమగు దేశక్షేమము సాధింపఁబడు ననికూడ నామె నిశ్చయించుకొని యుండెను. ఆమె యిప్పు డేకాగ్రదృష్టితో గోరాను సమస్త సమాజములకును, సమస్త మతములకును, సమస్తాదేశములకును వేటుచేసి కేవలమును గౌరమోహనునిగ నే కాంచుచుండెను. పూర్ణచంద్రునిఁ గాంచినతోడనే సమస్త ప్రయోజనములను, సమస్త వ్యవహారములను నతిక్రమించి సమద్రుముప్పొంగి పోయినట్లే, గౌరమోహనునిఁ గాంచి నుచరిత హృదయమిప్పుడు సమస్తాలోచనములను, సమస్త సంస్కారములను సమస్త జీవితములను నతిక్రమించి సమస్తమును మఱచి సమస్త స్వరూపముతో నుచ్చృశితమై పోవుచుండెను. మానవుడన నెట్టివాఁడో, ఆత్మయన నేమో యామె యిప్పుడే ప్రప్రథమమునఁ గ్రహింప గలిగెను. అందుచే నామె యిప్పుడు తన్నుఁ దానే మఱచియుండెను.

నుచరితయు తన్నయత్వమును హారానబాబు గుర్తించెను. అందుచేఁగూడ నాతని వాదశక్తి విజృంభింపఁ జాలకపోయెను. ఆతఁడు మిగుల నధీరుడై చటూలన లేచి యెంతో యాశ్చర్యమునివలె “ఒకసారి లోనికిరమ్మ! నీతో మాటాడవలసి యున్నది!” అనియెను.

నుచరిత తన్నెవ్వతో యాకస్మికముగఁ గొట్టిపట్టుగా నదరిపడియెను. హారానబాబునకు నుచరిత పట్లు పిలుచుటకుఁ దగినంతచనవు లేకపోలేదు. మఱియొకప్పుడట్లు పిలచినచో నామెకును సంశయము లేకయుండును. కాని యిప్పుడు గోరా వినయము యెదుట నుండుటచే నామె కామాట యవమానకరముగాఁ దోఁచెను. విశేషించి యామె వదనమునకు నే యేకమనస్కుడై చూచుచున్న గోరాయామె యిప్పటి హారానుమాట కసహ్యపడుచున్నట్లు గ్రహించెను. మొదట నామాట విననట్లే యామె హాసముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. అప్పుడు హారానుఁడు మరల విరక్త కంఠస్వరముతో “వినఁబడలేదా? నీతోమాటాడవలసియున్నది! లోనికి వచ్చెదవా?” అనియెను.

నుచరిత యాతని మొగమునకుఁ జూడకయే “యిప్పుడు కాదు—తండ్రిగారు వచ్చెదరు! అప్పుడు మాటాడవచ్చును?” అనియెను.

వినయుండు లేచి మేము “పోవుదమా?” అనియెను.

నుచరిత తత్పరముతో “వలదు; వినయబాబూ! లేవవలదు! తండ్రిగారు మిమ్ములనుండుఁడని చెప్పి యున్నారు. ఇప్పుడే వచ్చెదనని చెప్పిరిగాదా!” అనియెను. వేట కాని చేతిలోఁ బడిపోవుచున్న విభీతహరిణీస్వరముంబోలి యప్పటి యామె కంఠస్వరమున వ్యావలాననయభావము విస్పష్టమగుచుండెను.

“నేనిక నుండఁజాలను; పోయెదను” అని హారానుఁడు తొందరగా వెడలి పోయెను. కోపముతో వెడలిపోయెను. కాని యామెవమనునదే యాతనికిఁ బశ్చాత్తాపము కలిగెను. కాని మరల లోనికి వచ్చుట కుపాయ మేమున్నది? హారానబాబు పోవు

నప్పుడు సుచరిత గభీరలజ్జారక్త వదనమండలము నవగతముగఁ జేసికొని కూర్చుండియుండెను. ఏమనవలయునో, యేమిచేయవలయునో యామె భావింపనేలేదు. ఆసమయమున నామె నెమ్మొగమును స్పష్టముగఁ జూచుటకు గోరా కవకాశము కలిగెను.

చదువుకొన్న కాంతలు ప్రగల్భతయు, నాధర్మమును కలిగియుండురని గోరాయూహించియుండెను. కాని యిప్పుడు సుచరిత ముఖనిలాసమునందు ఛాయామాత్రము గనైన నట్టిభావమున్నదా? ఆముఖమునందు సముజ్జ్వలబుద్ధిశక్తియే నిస్సందేహముగఁ బ్రకాశితమగుచుండెను. ఆ కోమలసుందరవదనము లజ్జానమృత్యుములచే నెంతటి మనోజ్ఞ విలసితమైయున్నది! ఆముఖకాంతి యెంత సుమహారమైనదిఁ కనుబాహ్యులపై నున్న యానుస్మిద్గలలాటము శరదాకాశఖండమువలె నెంతనిర్మలమై, యెంతస్వచ్ఛమై యున్నది! ఆమె యోగ్యధరపల్లకము లంచంచలములుగ నే యున్నవి; కాని యాయను చ్చారిత వదనమాధుర్యము వానినడుమఁ గోమలకోరకముంబోలియెట్లు భాసిల్లుచున్నది! నాగరిక రమణీయణుల వేషభాషణముల నిదివఱకెన్నఁడును గోరా యింతస్పష్టముగాఁ జూచియుండలేను. అట్టివానియందాతని కసహ్యభావముకూడ నుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత రమణీయదేహమునందలి నూతనరచనలుగల దుస్తుల యలంకార మాతని కన్నులకుఁ జాల బాగుగ నే యగపడియును.

సుచరిత చెయియొకటి లేచియున్నది. ఆచాకెట్లు జూలునడుమనుండి కాన వచ్చుచున్న యాకోమలకరపల్లక మామె కోమలహృదయమునుండి వెడలివచ్చిన శుభ సంవాదమో యనునట్లుగా గోరా కనుభవ మగుచుండెను. దీపప్రకాశితమగు నాకాంత సంధ్యాసమయమున సుచరితను బరివేష్టించియున్న యానందిరమునందలి కాంతియును గుడ్డములయందలి చిత్రప్రతిమలును, గృహకోపకరణరచనయు గృహలంకారమును నొకవిధమగుంత సౌందర్యమును వహించి యున్నట్లు గోరాకు దోచెను. ఆగృహ మంతయు నేనాకుశలయగు నారమణీయణి స్నేహోపచారములచే సౌందర్యమండితమై గోరాకన్నులయెదుట నిమిషములఁ బ్రకృష్టమైనట్లగపడు చుండెను. చూచుచుండగనే కృమముగా నాతనికి సుచరిత కపోలములయందలి చెదనన కుంతిలములు మొదలు, పాదముల జీరాఁడు చీరకుచ్చిల్లవఱకును గలసమస్తమును సత్యసౌందర్యమయముగను విశేష తేజోమయముగను గానవచ్చుచుండెను. ఒక్కసారిగా నామె సమగ్రశరీర, సౌందర్యమును బ్రత్యేకాంగక స్వతంత్రసౌందర్యమును గోరాదృష్టుల నాక్షింపి వైచెను.

కొంతసేపటివఱకు నెవ్వరు నేమియు మాటాడఁజాలక యొక్కటే విధముగఁ గుంతితులై యుండిరి. అప్పుడు వినయుండు సుచరితవంకఁజూచి వెనుకఁదాము మాటాడు కొన్న ప్రస్తావము నెత్తి 'సుచరితా! మనము మనదేశమునుగూర్చిగాని, మన

సమాజమును గూర్చి గాని యేమియు నాశపడుట కవకాశము లేదనియు, నెప్పటికి రక్షిత బాలకులవలె నింగ్లీషువారి రక్షణమునందే నియుక్తులమై యుండవలసియుండు ననియు నీకాదినమునఁ జెప్పియుంటిని. మనదేశములోఁ జాలమంది యభిప్రాయము కూడ నిదియే. ఇట్టి స్థితిలో మానవుఁడు స్వార్థపరుడైనఁ గావలయును! ఉదాసీనుఁ డైనఁగావలసి యుండును. నేనీట్లు నిశ్చయించియే గోరాతండ్రి నెట్లయినబలవంతపెట్టి ప్రార్థించి యొక యుద్యోగమును సంపాదించవలయునని తలంచితిని. కాని గవర్న మెంటు నాకరి నీవు చేయవలదని గోరానన్ను నిరోధించెను”

ఆమాటకు సుచరిత మొగమునందుఁ దోచిన యాశ్చర్యచ్ఛాయం జూచినతోడనే గోరా “గవర్న మెంటువైఁ గోపముచే నేనీట్లు చెప్పితినిని భావింపవలదు! ఆ యుద్యోగమునఁ జేరినతోడనే గవర్న మెంటుకత్తి తమకత్తిగ నే భావించి గర్వముచే దామో దేశస్తుల మనుమాటయే మఱచిపోవుదురు! దినములు గడచిన కొలదియు గర్వము వర్ధిల్లుచునే యుండును! — మాబంధుఁడొకఁడు డిప్యూటీకలెక్టరుగా నుండడి వాడు. ఆయననొకప్పుడు జిల్లాకలెక్టరు చూచి ‘నీతీర్పులలోఁ జాలమందికి విడుదలకే యగపడుచున్నవి. కారణమేమి?’ అని ప్రశ్నించెను. దానివై నాతఁడు ‘దొరగారు! దానికిఁ గారణమున్నది. మీరెవరిని జైలునకుఁ బంపుదురో వారినిఁ గుక్కలుగను బిల్లులుగను మాత్రమే మీరు భావింతురు. జైలునకు బంబవలసిన వారందఱును నా సోదరులని నేను భావింతును. ఇదియే నాతీర్పులలో శిక్షితులసంఖ్య తగ్గుటకుఁ గారణము!” అని ప్రశ్నోత్తరమిచ్చెను. అట్టి డిప్యూటీకలెక్టరులును, గలెక్టరులును నిప్పుడుగూడ లేకపోలేదు. కాని క్రిమముగా నుద్యోగమే జీవితమునకుఁ బ్రధానము కారముగాఁ జూచుకొన నీదివములలో డిప్యూటీలు తమదేశస్తులను గుక్కలకంటె సభములనుగాఁ జూచుచున్నారు. వారి యుద్యోగము వర్ధిలుచున్న కొలదియు దేశస్థులకుఁ గేవలమధోగతి కలుగుచున్నది. ఒకరివై నాధారపడి యున్నతి నందగోరువాడు తనవారిని నీచముగాఁ జూడవలసియుండును. అందుచేతచే వారికన్యాయము చేయుటకుఁ గూడ బాధ్యుఁడు గావలసినవచ్చును. కావున గవర్న మెంటు నాకరివలన దేశమున కెట్టిలాభమున గలుగఁజాలదు!” అని గోరాబల్లవై నొకగుర్తిద్రు గుద్దెను. వత్తి దీపస్తంభము గడగడ చడఁకిపోయెను.

విని:—గోరా! ఈబల్ల గవర్న మెంటుకాదు — ఈదీపము పరేశబాబుగారిది!

ఆమాటవిని గోరాయుచ్చస్వరముతో నవ్వ నారంభించెను. ఆ హాస్యప్రబల స్వరముతో నామందిగతులయు నిండిపోయెను. అట్లుబాలకులవలె నతి ప్రాయురముగ నవ్వచున్న గోరాను జూచి సుచరిత యాశ్చర్యపడియెను. “ప్రబల విషయములను

గూర్చి బాగుగ వృద్ధయమున భావింపఁగలవారే ప్రాణిజనము పొంగిపొరలునట్లు వత్సఁ గలరు!" అనుసంగతి యామెకుఁ దెలియదు.

ఆ దినమున గోరా యెన్నియో విషయములను గూర్చి మాటలాడెను. నుచరిత మౌనముతో నున్నను నామెముఖభావమునందు సమ్మతియగుపడుటచే గోరా యంతైనా హాపూరితవృద్ధయఁడైపోయెను. తుదకాతఁడు నుచరితనే సంబోధించి 'చూడుము! ఒక్కమాట మనసునందుంచుకొనుము! మన సంస్కారములు భ్రాంతిమంతము లనియు నింగ్లీషుపద్ధతుల నవలంబింపకున్నచో మనకేవిధముగను నున్నతి లభించుట కవకాశము లేదనియు భావించుట యవివేకము. అట్లు వారిపద్ధతులను గేవల తనుకరణమాత్రముగ నవలంబించుచున్నచో గృహముగా మన నురక్షిత ప్రాకారవ్యవస్థలను దెలుచివైచు కొనుటయే యగునుగాని, యసంభవమగు నున్నతి యమాలమున నెన్నఁటికిని సంభ వము కానేరదు. నీవీభారతవర్షము నందేయుండుమని నేనునిన్ను వేడుకొనుచున్నాను. ఈ భారతవర్షమునందలి గుణదోషముల మధ్యస్థలమునందే నుద్ధిరముగా నిలిచియుం డుము! వికృతియేమైననున్నచో లోపలినుండియే పరిశోధించుటకుఁ బ్రయత్నింపుము! సర్వరా, సర్వధా దీనినే చూచుచుండుము! భావించుచుండుము! తెలిసికొను చుం డుము! ఎప్పుడును నీ మొగము నావంకకే మరలించియుంచుము! దానితో నైక్యమై పొమ్ము!—దీనికి విరుద్ధముగ నిలిచి వెలుపలనుండి క్రిష్టియన్ సంస్కారములు చిన్న తనము మొదలుగా మనయెదురుకలవఱును వ్యాపించి పోవుచున్నవి. అందుచే నీసంగతి నీవెంతమాత్రము నూహింపఁజాలకున్నావు! ఈసంస్కారములను గేవలమును దోసి వేయవలయును. ఏవిషయమునందును వీని నెంతమాత్రమును విశ్వసింపఁరాదు" అని చెప్పెను.

గోరా వేడుకొనుచుంటినని చెప్పెనుగాని, యదివిజము గాదు. ఆతఁడెట్లాజ్ఞాపిం చెను. ఆతని మాటలయందలి తీవ్రవేగ మితరుల యంగీకారము నపేక్షించి యుండదు! నుచరిత తలవంచుకొని యంతయును వినియెను. ఇంత యాదరముతో నీమాటలను దన్ను ద్వేషించియే గోరాచెప్పుటచే నామెవృద్ధయమునందొక విధమగు నాందోళనయు కలి గెను. నుచరిత యప్పుడు తనసంకుచితభావమును విడిచి సహజముగా వినయునిఁగాంచి "నేనెన్నఁడును దేశవిషయమున నింతగా, విశేషముగా, సత్యముగా భావించియుండ లేదు! కాని యొక ప్రశ్న చేయుచున్నాను. మతమునకును దేశమునకును సంయోగ మనశేమి? మతము దేశమున కితీతమైనదికాదా?" అనియెను.

నుచరిత మధురకంఠస్వరము గోరాచెవుల కతిమధురిముగా నుండెను. ఆమెవిశా లనయనములలో నాప్రశ్న మఱియును మధురముగాఁ దోచుచుండెను. అప్పుడు

గోరా “దేశముకంటె సతతమైనవియు దేశముకంటె సధికమైనదియు నగువస్తువు దేశము నుండియే ప్రకాశించుచున్నది. ఈశ్వరుడిట్లే విచిత్రభావమునందుఁ దనయనంత స్వరూపమును వ్యక్తపరచుచున్నాడు! సత్యమేకమైన దనియు, గావున నేకమత సంబంధమైనదియే సత్యమనియు, ఏకమతసంబంధమును నేకమాత్ర స్వరూపమే సత్యమనియు భావించువారు కేవలము, నేకము నగు సత్యమును మాత్రమే గ్రహించుచుందురు—కాని యనంతమును సత్యమును వారు గ్రహింపజాలరు. అనంత మగు నేకత్వము నంత మగున నేకత్వమునందుఁ దన్నుఁ బ్రకాశింపజేసికొనుచున్నది. నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పచున్నాను! భారతవర్షమునందలి వివృత గవాక్షములనుండియే నీవుజ్ఞానమూర్ధ్విని సందర్శింపగలవు! అందుకొఱకు నీవు సముద్రములను దాటిపోయి క్రైస్తవారాధనకుఁ దిరుము లందలి కిటికీలయొద్దగూర్చుండ నక్కఱలేదు!” అనియెను.

మచ:—భారతవర్ష ధర్మతంత్ర మొకవిశేషమార్గమున దేవుని సన్నిధికిఁ గొని పోవునని మీరు చెప్పుచున్నారా! ఆవిశేషత్వమెట్టిది?

గోరా:—నిర్విశేషుడవయ్యెను విశేషమధ్యమున వ్యక్తుడగునాతడే బ్రహ్మ నిరాకారుడగు నాతనియకార మనంతమైనది. హృస్వదీర్ఘస్థూలనూత్నౌనంత ప్రవాహ మాతనిదే. అనంతవిశిష్టుడగు నాతడునిర్విశిష్టుడు. అనంతరూపుడగు నాతడరూపుఁడు! ఇదియే భారతవర్షధర్మవిశేషము. ఇతరమతము లన్నియు సయ్యాశ్వరుని గొలఁదిగ నో గొప్పగ నో యేదోయొకవిధముగ నేకమాత్రమిశేష మధ్యమున బంధించుటకుఁ ప్రయత్నించుచుండును. భారతవర్షముకూడ నీశ్వరుని విశేషమధ్యమునఁ గనుఁగొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండునుగాని యావిశేషమే యేకమాత్ర మనియు, నేకప్రధానమనియును బరిగణించుటలేదు. ఈశ్వరుఁడావిశేషమున కసంతగుణము లతికృమించియున్నాడను మాట భారతవర్షమునందలి యేభవ్తుఁడు నెప్పుడు వంగికరింపవలెననుండఁజాలడు!

మచ:—సరే జ్ఞానియగువాఁడట్లు చేయఁడు. అజ్ఞానియో?

గోరా:—అజ్ఞాని శుగువాఁడు సమస్త సత్యమును, సమస్త దేశమును గూడ వికృతముగఁ జూచునని నేనిదివరకే చెప్పితిని.

మచ:—కాని మనదేశమునుండి యావికార మింకను దూరముగఁ బోలేదా?

గోరా:—పోవును. ధర్మసంబంధము లగు స్థూలనూత్నములును, బహిరంతరములును, దేశాత్మకము గలిసియే పరిపూర్ణధర్మ మని తేలిసియుండియు నూత్నమును గ్రహింప జాలనివారు స్థూలమును; దీసికొని యనేకద్భుత వికారఘటనములను గావించుచుందురు. కాని యెవ్వఁడు రూపమునందును, వరూపమునందును, స్థూలమునందును,

నూత్నమునందును, ధ్యానమునందును, బ్రత్యక్షమునందునుగూడ సత్యమైయుండునో యట్టివానిన మనోవాక్కాయోక్త్యలచే పాధించుటకై భారతవర్షము సర్వతోభావముగ నదృశ్యబ్రబల ప్రయత్నములను జేయుచున్నది! ఇప్పట్లున మనము యూరపు ఖండ సంబంధమును వస్త్రదళ కళాత్మకమైన యాస్తిక్య వాస్తిక్య సమ్మిశ్రితమగు నొక సంక్షిప్త నీరసవికారమతమునే యేకమాత్ర) కరణ్యముగ నవలంబించుట సమంజసము కాదు.

నుచరిత యేమియు మాటాడకూరకుండెను. గోరామరల 'సీవునన్ను దురభిమానిగా భావించవలదు. హిందూమత సంబంధమున దురభిమానులగువారు చెప్పినట్లు నేనుచెప్పుటలేదు. భారతవర్ష సంబంధము లగు నానావిధ ప్రదర్శనముల యందును, విచిత్ర) చేష్టితములయందును నొకవిధముగా గభీరమును, బ్రహ్మాండము నగునైక్యమును గాంచి యాయనందముచే నేనునృప్తుడనై పోవుచుందును. ఈయైక్యనంద పారవశ్యముచేతనే భారతవర్షమునందలి మూఢజనులతోఁగూడఁగలసి పోవుటకు నాకెట్టిసంతోచమును గలుగుటలేదు. వారందఱును భారతవర్ష సందేశమును గ్రహించినను గ్రహింపకపోయినను సరియే—నేను నాభారతవర్షమునందందఱితోడ నేకమై యుందును. వారికి నానర్వప్యమునందును స్వత్వమున్నది! వారందఱితోననుగూడఁ జిరంతన భారతవర్షనిగూఢానిర్భావము నియత కార్యాచరణము గావించుచునే యున్నదనుటకు నాకెట్టిసంతోచమును లేదు" అనియెను. ఆతనిగభీరకఠస్వరమునకు మందిరమును, గోదలును, బల్లలును, నకలవస్తువులునుగూడఁ గంపించిపోవుచుండెను.

ఈమాట లన్నియును నుచరితకు స్పష్టముగా బోధపడునట్టివికావు. కాని యనుభూతిసంబంధ మగు నస్పష్టసంచారము ప్రప్రథమమున నతిప్రబల వేగముకలదై యుండును. జీవన మనునది కేవలమును నాలుగుగోడలవడుమను గాని సమాజమధ్యమునఁ గాని బంధింపబడునది కాదనిదెలిసికొనుట నుచరిత వృద్ధియనునకుఁ బ్రీడాకారము గానుండెను.

ఇంతలో మెట్లయొద్ద స్త్రీలనవ్రులతోఁగూడిన పదకేబ్రములు విననయ్యెను. వరదాసుందరిని, బిడ్డలను వెంటఁబెట్టుకొని పరేశబాబు వచ్చియుండెను. మెట్ల నెక్కుచుండగాఁ గుఱిరుఁదేదియో పరిహాసము చేయుటచే నాకాంతలలో హాసధ్వని బయలుదేఱెను. లావణ్యయు, లలితయు, సతీకుఁడును నింటఁ బ్రవేశించినతోడనే గోరాను జూచి నివ్వెఱపడి నిలిచిపోయిరి. లావణ్యయటనుండియే వెడలిపోయెను. సతీకుఁడు వినయునికుర్చీ యొద్దనిలువఁబడి యాతినితోఁ నేమేమో విస్మంభాలాపము లాడుచుండెను. లలిత నుచరిత వెనుకను గుర్చీ నానుకొని యామె వెనుక నగపడియు నగపడనట్లు కూర్చుండెను.

పరే:—నేనుమరలివచ్చుట కాలస్యమైపోయినది! పానూబాబు వెడలిపోయెనా?

సుచరిత్ర యాపత్ని కెట్టియుత్తరము నీయలేదు. అప్పుడు వినయుడు “బోను ఆకడాలస్యమును సహింపజాలకపోయెను!” అనియెను. అంతలో గోరాలేచి “ఇంక మేము సెలవు గైకొందుము!” అని చెప్పవలసివినతుండై పరేతునకు నమస్కరించెను.

పర:—శేడు మీతోగలసియుండుట కవకాశము కలిగినదికాదు. బాబూ! అప్పుడప్పుడు తెరపి చేసికొని యొకసారి వచ్చుచుండుడు!

గోరాయన, వినయుడును వెడలిపోవుట కుద్యమించుచుండగా వరదానుందరి వచ్చెను. ఇరువురు నామెకు నమాస్కారముచేసిరి. అప్పుడామె “మీరిప్పుడే పోయెదరా?” అనిపూరించెను.

గోరా:—బోను!

పర:—వినయబాబూ! నీవుభోజనము చేసి పోవుదువుగాని—నీతో మాటాడ వలసినపని యున్నది?

సతీకుండు గంతులు వైచుచువచ్చి వినయునిచేయి పట్టుకొని “బోను;మాయమ్మ వినయబాబును బోనీయదు! ఈతఁడీరాత్రికి మాయింటనే యుండును!” అనియెను. వినయుడు: కుంతితుండై మారుమాట చెప్పజాలకుండుటగాంచి వరదానుందరి గోరాను జూచి “వినయబాబునుగూడ మీరు వెంటబెట్టుకొని పోయెదరా? ఈయనతో మీ కావశ్యకముగు పనియున్నదా?” అని పూరించెను.

గోరా:— ఏమియులేదు—వినయా! నీవుండుము! శేనుపోయెదను!

అనిచెప్పి గోరా వెడలిపోయెను. వినయు నాచువుని వరదానుందరి గోరాను గోరుచున్న సమయమునందే యొకసారి వినయుండు లలిత మొగమువంకఁ జూడకుండ నుండజాలకపోయెను. లలిత చిరునగవుతో మొగము మరల్చుకొనియెను. లలిత కావించుచుండు నిట్టికొంతెత్తనపుఁజిలునవ్వుల బరిహాసముల నెదిరించుటకు వినయుండు సకుర్కుండుకాజాలకుండెను—ఇప్పటి లలిత చిరునగవుతోడి గౌరవచూపాతనికి మఱి యొకవాఁడి బాణమయ్యెను. అప్పుడు లలిత మృదులస్వరముతో “వినయబాబూ! మీ ిదినమునఁ దప్పించుకొని పోయిన బాగుగ నుండును!” అనియెను:

విన:—ఏమి?

లలి:—అమ్మ మీ మొక్క వివక్షనఁ బడదోయఁ జూచుచున్నది. జిల్లాకలెక్టరు వారి కృషిపరిధర్షన సమ్యేతన సమయమున నాటకమును బృథ్వించుట కొక యభి శత తక్కువగా నున్నాడు. అమ్మ యందుకొఱకు మిమ్మేర్పాటు చేసికొన్నది.

వినయుండు వ్యస్త భావముతో “ఎంతపని జరిగినది! ఈపని నావలనఁగాదు!” అనియెను.

లలి:—(నవ్వుచు) ఆసంగతి నేనమ్మతో ముందే చెప్పితిని. ఈయభినయమున బ్రేషించుటకు మిమ్ములను మిమిత్తుడంగీకరింప నీయఁడని కూడఁ జెప్పితిని!

విషయమునకు మఱియొక యాఘాతమయ్యెను. ఆతఁడు నామిత్తునిమాట యటుంచుచు! సప్తజన్మములనుండి యెన్నఁడును నేనభినయమున నేమో యెఱుంగను! నన్నేల బలవంతపెట్టెదరు?

లలి:—జన్మజన్మాంతరముల నభినయించియే వచ్చితి మని మేమందఱము ననుకొనుచున్నాము!

ఇంతలో వరదాసుందరి వచ్చెను. లలిత యామెంగాంచి ‘అమ్మ! నీపూరక ముందుగా విషయబాబు నభినయమునకుఁ బిలువఁదలఁచితివి. ఆతని మిత్తుడంగీకరించిన తరువాత నైనచో—” అనియెను!

విషయఁడు కాతరస్వరముతో ‘ఇందు మిత్తునియంగీకారముతో నావశ్యకము లేదు. అభినయించుటకు నాకు సామర్థ్యము లేదు!” అనియెను.

వరదా:—అందుకొఱకు మీరు సంశయింపవలదు. మేము ముందుగ మీకు నేర్పి యే తీసికొనిపోవుదము! చిన్న చిన్న బిడ్డలకే తెలియుచున్నప్పుడు మీకుఁ దెలియదా? విషయనకింక దప్పించుకొనుట కుపాయము లేకపోయెను.

౨౧

గోరా స్వాభావిక వేగమును విడిచి యన్యమనస్కుడై మెల్లమెల్లగ నడచుచు నింటికి బోవుటకు సహజమార్గమున వదలి చాలనేపు తిరిగితిరిగి గంగయొడ్డు రోడ్డునుబట్టి పోవుచుండెను. ఆకాలమువాటికి గంగానదీజల ప్రదేశమునఁగాని గంగాకూలస్థల ప్రదేశమునందుఁగాని వర్తకనభ్యతా సంబంధమగు లాభలోభ మాకృమించుకొని యుండ లేదు. అప్పటి కింకను గంగాతీరమునై రైలుగాని, గంగానీరమునై వంతెనగానిగల్పింప బడియుండలేదు. అప్పటి శీత కాల సంధ్యాసమయములందు నగరనిశ్వాసకాలావ్య మా కాళము నింత నిలిడముగా నాకృమించుకొనుటలేదు. అప్పటి గంగానది బహుదూర మునందలి నిర్జన హీమాలయ శిఖరమునుండి కలకత్తానగర రజోలివృత్తవస్తతా మధ్యము నకు కాంతి సందేశమునే మోసికొని తెచ్చుచుండెను!

గోరా మనసు నాకర్షించుటకుఁ బ్రకృతి కింతవఱకెన్నఁడు నవకాళము కలుగ లేదు. గోరా హృదయ మెప్పుడును స్వకార్యాలోచనములతోనే కొట్టుకొనిపోవు చుండెను. నానికి స్థలజలాకాశములతో నెంతమాత్రము నిమిత్తమే లేకపోయెను. అది వీనిని లక్ష్యము చేయుటయే లేదు. కాని యిప్పుడు గంగాజలోపరిభాగమునందలి యాకాశ ము తన నవతృపులచే నభిషిక్తమైయున్న యంధకారమాలమున నాతని హృదయము ను నిశ్చబ్దముగా స్పృశింప నారంభించెను. గంగానది నిస్తరంగితమై యుండెను.

తీరమునందలి కొన్ని నాకలలో దీపములు వెలుగుచుండెను; కొన్ని దీపహీనములై యుండెను. తీరమునందలి దట్టములగు చెట్లగుంపులలో గాలచ్ఛాయ ఘనీభూతమై యుండెను. వానివైభాగమున బృహస్పతిగ్రహ మంధకారాంతర్యామింబోలి తిమిరమును భేదించుచున్న తనయని మేమ దృష్టితో నుద్గీర్ణమై యుండెను.

ఇప్పుడీ ప్రాధాన్య నిస్తబ్ధప్రకృతి గోరావృదయ శరీరముల నభిభూతములుగాఁ జేయుచున్నట్లుండెను. గోరావృత్తిండ సంఘటనముతో సమతాళమున నాకసమునందలి నిరాశంధకారమూర్తి నర్జనముచేయుచుండెను. ప్రకృతియంతకాలమునకు ధైర్యము వహించి గోరాయంతఃకరణమునందలి యేద్యారము తెఱచబడియెనో గాని యాలోచన నిమిషములలో బ్రవేశించి భద్రతాప్రపూర్ణుడుగా నాతనివృదయదుర్గము నాకగిమించు కొనియెను. గోరా యంతకాలమువఱకును దనవిద్యాబుద్ధులచేతనే యాలోచించిపనులను గావించుచుఁ గేవలమును స్వతంత్రుడై యుండెను—ఇప్పుడేమైనది? ఆతఁడిప్పు డొక్కించుక పృథ్వీ నంగీకరించిన మాతృమున నేగభీరతుడు నీనీలజలములను నిలిదతుడు నీనీలకూలమును, సముదారతుడు నీనీలాకాశమును నాతని నొక్కసారిగా నావరించు కొనియెను! కావున నాతఁడిప్పుడు పృథ్వీకల్లో లొంగిపోయెను.

వీధిప్రక్కనున్న వర్తక కార్యస్థానమునందలి యేద్యారవనమున విదేశీలతయొకటి యేపరివిరములగు పువ్వులనుండి వెలువడు కోమలమ్మదుల పరిమళముచే గోరావ్యాకులవృదయమువై రాస్తప్రసారణము గావించుచున్నట్లుండెను. అగంగానది యాతని కీలోకాలయ కర్మక్షేత్రమునుండి దూరముననున్న యొక యనిర్దేశ్యస్థానము నంగునిర్దిశ్తే శమునఁ జూపించుచున్నట్లుండెను. ఆచునిర్దేశ్యస్థానమున నిర్జననదీతీరమునందలి వృక్షములు కాఖలచే దట్టముగ నొండొంటి నలముకొని వింతపూవులను బూచియుండెను; వింతనీడలను బ్రసరించి యుండెను. అచ్చటి నిర్మలనీలాకాశముకింది పగళ్లు వికచనయన దృష్టిలాపములంబోలియు, రాత్రులు లజ్జావనతనయన పక్షచ్ఛాయలంబోలియు విలసిల్లుచుండెను! నలుదెసలనుండియు మధుగావర్తములు బయలుదేలి యపూర్వశక్తులతో నాతని నాకన్నించి యిదివఱకెన్నడు నెట్టిపరిచయమును లేని గభీరస్థానమునకు గొనిపోవుచున్నట్లయ్యెను! ఒక్కసమయమునందే యాతని సమస్తవృదయమును వ్యధానాగ్నములతో నీవైపునుండి యావైపునకుఁ గొట్టుకొనిపోవుచుండెను. ఇప్పుడీ హేమంత నిశాసమయమునందు — ఈనదీతీరమునందు ఈయవ్యక్తనగర కోలాహలమునందు— ఈయన్నుట నక్షత్రాలోకమునందు—విశ్వవ్యాపియు, సనకుంఠియు, నజ్ఞాతమునగు నొకమాయావిని సాన్నిధ్యమున గోరా యాత్మవిస్మృతుడై నిలువఁబడి యుండెను. ఇంతవఱకు నీతఁడేమాయాతేవిని నంగీకరింపకపోవుటచేతనే యిప్పుడామె కాసనబంధుడు నింద్రజాలము తనసహస్ర వర్ణనూత్రియతో గోరామజలస్థలాకాశసహితముగా

నలుదెసలనుండియు బంధించివైచెను! గోరా తన్నుఁగూర్చి తానే విస్మయఁడైపోయి యానిగ్జన నదీభుట్టమునందొక సోపానముపైఁ గూలఁబడిపోయెను.

ఆతఁడప్పుడు తనలో నాజీవితమునం దీకొత్త యనుభవ మేలకలిగినది? దీనితో నేమైనఁ బ్రయోజన మున్నదా? నాజీవిత సంకల్పముసారముగా నాచ్యుదయమునఁ బదిలపఱచుకొన్న విధిబంధములలో దీనికిఁగూడ నెచ్చటవైనఁ జోటున్నదా? కాక యిదివానికి విరుద్ధమైనదా? అయినచో దీనితోఁబోరాడి జయమందగలనా?" అని యీవిధముగా దృఢముష్టియై పుక్కించుకొనుచుండెను. ఆకుణమునందే సున్నిగ్ధ వికా లనయనములనుండి వెలువడిన విజ్ఞానోజ్జ్వలంబును, వినమ్రకోమలంబును, విభావనుండ రంబును, విసంవాద పూర్ణంబును నగునొక మనోజ్ఞదృష్టి యాతనిచునోచుభ్యమునందా కస్మికముగ జాగరితమయ్యెను. అనింద్యనుండరమగు హస్తపల్లవమునందలి కోమలాం గుళి స్ఫుర్చసౌభాగ్యసంబంధమగు నొకానొక యనాస్పాదిత మధురమధారస మాతని ధ్యానసమ్ముఖమున నుపలక్ష్ిత మయ్యెను! గోరాసమస్త శరీరమును బులకితమైపోయెను. వికాకియై యున్న యాతని నాయంధకార మధ్యమునందలి ప్రగాఢానుభవము సమస్త ప్రశ్నలనుండియు, సమస్త ద్వైదీభావములనుండియును మరల్చివైచెను. అప్పుడాతఁడా నూతనానుభవమును మనఃపూర్వకముగ ననుభవించుచుండెను. దీనినిఁ ద్యజంపవలయు నను కోరిక యాతనికిఁ గలుగఁజేలేదు.

గోరా యింటికిఁ బోవునప్పటికిఁ జాలరాత్రియయ్యెను. ఆనందమయి యాతనిం గాంచి 'బాబూ! భోజనమునకు వేళ మించిపోయినది. ఇంతరాత్రిరరకు నేమిచేయు చుంటివి?" అనియెను.

గోరా:—నామనసేమైపోయినదో నాకుఁ దెలియలేదమ్మా! చాలసేపటి వగకును గంగయొడ్డుననే కూరుచున్నాను!

ఆనం:—వినయుండు కూడ నున్నాఁడా?

గోరా:—లేదు! నేనొంటిగ నే యుంటిని.

ఆనందమయి కది యత్యైశ్వర్యముగా నుండెను. గోరా యిదివఱకెన్నఁడును నిష్ప్రయోజనముగ నింతరాత్రివరకును గంగయొడ్డునఁ గూర్చుండి యుండలేదు. ఆతఁ డూరక కూర్చుండి యాలోచించు స్వభావము కలవాఁడు కూడఁగాఁడు. భోజనము చేయునప్పుడుకూడ గోరా యన్యమనస్కుడై యైయుండుట యామెకుసంకోచముగా నుండెను. ఆనందమయి కొంతసేపైనతరువాత మెల్లగా "నేఁడు నీవు వినయునియింటికి బోయితివా?" అనియెను.

గోరా:—లేదు. నేఁడు 'మేమిరువురమును బరేశునింటికిఁ బోయితిమి.

అమాటవిని ఆనందమయి కొంత సేపాలోచించి 'అయింటి వారందఱితోడను నీకు బరిచనుమైనదా?' అని ప్రశ్నించెను.

గోరా:—వివది!

ఆనం:—అయింటిలోని యాడవాండ్రు కవరోధము లేదటగాదా!

గోరా:—ఎంతమాత్రమును లేదు.

ఇదివఱకెట్టి ప్రశ్నలకు గోరా తీవ్రముగఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెడివాఁడు. ఇప్పుడెట్టి లక్షణము కానరాకుండుటచే నానందమయి మరల నూరక కూర్చుండి యాలోచింపఁ దొడంగెను.

యిటునాటి యుదయమున గోరా యెప్పటివలెఁ బెందలకడలేచి ముఖపూజాశ సముచేసికొని తనపనులయందుఁ బ్రవేశింపలేదు. ఆతఁడు తనగదిలోని కిటికీని దెఱచు కొని కొంతసేపటివఱకును నిలువఁబడి తూర్పువైపునఁగల వీధివంకఁ జూచుచుండెను. అవీధికి దూర్బభాగమునందొకపాఠశాల యున్నది. ఆపాఠశాల యావరణమునందున్న పురాతన జంబూవృక్షముపైఁబలుచని తెల్లనిమంచు క్రమ్ముకొని యుండెను. క్రమముగ నుదయానాకొరణములు వ్యాపించి గోరా చూచుచుండఁగనే కొంతసేపటి కామంచు తెరచు వదల్చివైచెను. ప్రభాతబాలాతప మాతమత్రముల సందునందుండి మిలమిల మెఱయుచుండెను. చూచుచుండఁగనే గలకత్తానగరవీధులన్నియును జనకొలసల పరిపూర్ణములైపోయెను.

ఇంతలో నవినాథుఁడు కొందఱు శిష్యులతోఁగలసి వచ్చుచు సందుమలపుసందగ పడి గోరాభావావేశశబలమును బలవంతముగాఁ దెప్పింపివైచెను. అప్పుడు గోరాతనమనమును దాశేనిందించుకొనుచు 'ఈపద్ధతియేమియును బాగుగ లేదు! ఈయాలోచనకన్నఁ టికిని నెడమియగూడదు!' అని యనుకొనుచు గదినుండి వెలుపలికిఁ బోయెను. తన సమాజమువారింటికి వచ్చునప్పటి కసంసిద్ధుఁడైయుండుట గోరాకిది వఱకెన్నఁడును దట్టస్థించియుండలేదు. ఈసామాన్యపంచాయనకే గోరా తన్ను నిందించుకొనియెను. ఇక నెన్నటికిని బరేకునింటికిఁ బోఁగూడదనియు, వివరములతోఁ గొంతకాలము వఱకును గలసి యుండఁగూడదనియు నాతఁడప్పుడు మనసులో నిశ్చయించు కొనియెను. తరువాత నాతఁడు తనసమాజమువారితోఁ గలసి యొక నిశ్చయము చేసికొనియెను. బీరద్వైత మిత్రులతోఁగలసి గోరా వెంట నొకదమ్మిడియైనఁ దీసికొనకుండ మార్గశుభ్యమున దొరికిన యాతిధ్యమును గ్రహించుచు గ్రాండుట్రంకుకోట్లనుబట్టి కొంతకాలము దేశసంచారము చేయుట కేర్పఱచుకొనియెను.

ఈ యపూర్వసంకల్పముచే గోరా యత్యుత్సాహపూరితుఁడై పోయెను. సమస్త బంధములను దొించుకొని యీ విధముగాఁ నిరాభావకమార్గము నవలంబించి పోవుట

యాతనికి బరమానందముగా నుండెను. ఆతని హృదయమందివివక్షకు లోలోపల నుండి యే యల్లుకొనియున్న బాటల మీసంకల్పమాత్రమున విచ్చిన్నమైపోయి నట్లాతనికిఁ జూడకట్టెను. ఈసమస్త భావావేశమును మాయామాత్ర మనియుఁ గర్మయొక్కటియే సత్యమైనదనియు నీప్రబోధవచన మతితీవ్రముగఁ నాతనిహృదయమునఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను. అతఁడు ప్రయాణోద్యమమున బడినది వెడలు బాలకునినిబోలి తనగది నుండి బయలు వెడలెను. ఆసమయమునఁ గృష్ణదయాళుఁడు గంగాస్నానముచేసి కమండలువుతో గంగాజలమును దీసికొని నామావలిని బారాయణము చేసికొనుచు నింటికి వచ్చుచుండెను తీవ్రవేగముతోఁ బోవుచున్న గోరా యాతనిపైఁ బడినతోడనే లజ్జితుడై తత్తరముతో నాతనిపాదములకుఁ బ్రణామము చేసెను. “ఉండుము ఉండుము!” అనిపలుకుచుఁ గృష్ణదయాళుఁడు దూరముగ జరిగెను. పూజ కాకుండఁగనే గోరా ముట్టుకొనుటవలన నాతనిగంగాస్నానఫలము మంటఁగలనిపోయినది! కౌచమును గాపాడుకొనుటకై యాతఁడితర సంపర్కము కలుగకుండఁమెలంగుచుండె ననిమాత్రమే యింతవఱకు గోరా యనుకొనుచుండెను. కాని ముఖ్యముగాఁ దనసంపర్కమునే నిషేధించి యుండెనను సంగతి గోరా గ్రహింపనేలేదు. కృష్ణదయాళుఁడు మైచ్చియని యానందమయిని దూరముగఁ బరిత్యజించెను. మహిముఁడువ్యోగము నంత మునిగి యుండువాఁడగుటచే నాతనితోడి సంపర్కమున కవకాశమే లేదు. ఒక్క కళిమభిని మాత్ర మే తనకఁడు తనయొద్దఁ జేర్చుకొని యామెకు సంస్కృతస్తోత్రములను జెప్పచుఁ బూజార్చనావిధులయందామెను నీక్షితురాలిం గావించుచుండెను.

కృష్ణదయాళుఁడిప్పుడిట్లు తనసంపర్కమునకు సంకయించిన సంగతి స్పష్టముగా గోరాకుఁ దెలిసిపోయెను. అందులకాతఁడు చుననులో నవ్వుకొనియెను. ఈవిధముగా దండితోడి సంబంధమంతయుఁ దనకు విచ్చిన్నమై పోయినను, దండి తనకల్లి ననాచారిణి యని యెంతనిందించుచున్నను గోరామాత్రము తల్లియగు నానందమయిని బ్రాణసమానముగు భక్తి సమర్పణముం గావించి పూజించుచుండెను.

గోరా:—భోజనమైనతరువాతఁ గొన్ని బట్టలను మూలకట్టి విలాసితబాటసారివలె వెన్నునకుఁ గట్టుకొని తల్లియొద్దకువచ్చి “అమ్మా! నేనుకొంతకాలమువఱకును సంచారముచేసి వచ్చెదను” అనియెను.

ఆనం:—ఎక్కడకు బోయెదవు బాబూ!

గోరా:—ఆసంగతి నేనింకను స్థిరపఱచుకొనలేదు.

ఆనం:—పనియేమి?

గోరా:—చెప్పటకు బోధపడినదని కాదు. పోవుటయే యొకపని.

అనందమయి యేమియు మాటాడకూరకుండెను. అదిమాచి గోరా “అమ్మానన్న డ్దగింపవలదని వేడుకొనుచున్నాను. నీకు నాసంగతి యంతయును దెలియును. నేను సన్యాసినగుదునని భయపడవలదు. తల్లివగు నిన్ను విడచి చాలాకాలము నేనొంటిగా నుండఁజాలను!” అనియెను.

తల్లియందుఁ దనకుఁగల ప్రేమనుగూర్చి గోరా యింతవరకెన్నఁడును నోటితోఁ జెప్పియుండలేదు. అందుచే నాతఁడిప్పు డించుక లజ్జితుఁడయ్యెను. అనందపులకిత యగు నానందిమయి యప్పుడాతని భావమును మరలించి “బాబూ! వినయుఁడుగూడ వచ్చునా?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా:—రాఁడమ్మా! వినయుఁడు రాఁడు. వినయుఁడు లేకున్నచో మార్గమునం దును, ఘట్టములయందును నీగోరాకు రక్షణము లేదనుకొనుచున్నావు కాఁబోలును! అమ్మా! వినయుఁడే నాకు రక్షకుడని నీవు పొరపాటుపడుచున్నావు! నేను నిరపాయ ముగ నింటికి వచ్చినతరువాతనైన నీపొరపాటును సవరించుకొనఁగలవు.

అనం:—అప్పుడప్పుడుత్తరములు వ్రాయుచుందువా?

గోరా:—వ్రాయననియే యనుకొనును! వ్రాసినచో మంచిదే. భయములేదమ్మా నీగోరా నవ్వరు నెత్తికొనిపోరు: అమ్మా! నీవు నన్నెంతయో విలువగలవానిగా భావించుచున్నావు. ఇతరులందఱు నట్లుచూడరు. ఎవ్వరైన నాయీమాటవై లోభపడినచో వారికప్పుడే దీని నిచ్చి వేసెదను అంతేగాని దీనికొఱకు నాప్రాణదానమును జేయను. ఈసంగతి నిశ్చయముగా నమ్మియుండుము!

అనిచెప్పి గోరా యానందమయి పాదములకుఁ బ్రణామము చేసి యామె పాద భూమిని దలవైదొల్లెను. ఆమెయు నాతని మస్తకమువై హస్తమునుంచి చేతిని ముద్దు పెట్టుకొనియెను. ఒక్కనిపేధవాక్యమైనను బలుకలేదు. తనకంత కష్టముగ నున్నను నయంగళకంఠే నామె యెన్నఁడును బ్రయాణమయియున నిషేధవాక్యములు పలుకదు. ఆమె తన జీవితమునందేయనేక కష్టనుఖముల ననుభవించినది. ఈబహిః ప్రపంచమంతయు నామె కి పరిచితమైనదికాదు. ఆమెస్వాదయమున భయముమాటయే లేదు: గోరా కేమైన కష్టము కలుగునను శంకయే యామెకుఁ గలుగలేదు. కాని గోరాస్వాద యమునందేదియో విప్లవము కలిగినదని మాత్రమే నిన్నటినుండియును భావించుకొనుచుండెను. ఇప్పటి గోరా యాశ్చర్యక ప్రయాణ మామె సంశయమునకు మఱింత తోడయ్యెను.

గోరా మాటగట్టుకొని యల్లు వెడలిన తోడనే యెఱ్ఱిని జంటగులాబీపువ్వుల గుత్తిని జేతఁబట్టుకొని వినయుఁడాతని కెదురుపడియెను. అప్పుడు గోరా “వినయా! నీకడుము మంచిదో కాదో యీ ప్రయాణమునందే తేలును!” అనియెను.

విను:—ప్రయాణమా యేమి?

గోరా:—ఔను.

విను:—ఎక్కడకు?

గోరా:—ప్రతిభస్విని ప్రభుత్వరము—ఎక్కడకు?

విను:—ప్రతిభస్వినికంటే మంచియుత్తరములేదా?

గోరా:—లేదు. నీవమ్మయొద్దకుఁ బోయివో నంతయును దెలియును. నేను పోయొదను.

అని యాతడతివేగముగఁ బోయెను. వినయుఁడు లోనికిఁ బోయి యానందముయికి నమస్కరించి యామెపాదఘాతాని గైకొని యాగులాబీపూవుల నామె పాదములపై నుంచెను. ఆనందము “ఈపువ్వులెక్కడివి?” అనియెను.

వినయుఁడా ప్రశ్నకు స్పష్టముగా నుత్తరము చెప్పక “మంచివస్తువు లభించుటచే ముందుగాఁ దల్లిపూజకొఱ కుపయోగింపఁదలచితిని!” అనిచెప్పచు నామెపర్యంకమువైఁగూర్చుండి “అమ్మా! ఇదియేమి యన్యతనుస్కవై యున్నావు?” అనియెను.

ఆనం:—ఎందుచేసెట్లనుచున్నావు?

విను:—నీవు నాకెప్పటివలెఁ దాంబూలము నిచ్చుట మఱచిపోయితివి!

ఆనందముయి లజ్జితయై వినయునకుఁ దాంబూలము నిచ్చెను. తరువాత రెండు జాములవఱకును వారికి సంభాషణ జరిగెను. గోరా ప్రయాణమును గూర్చి వినయుఁ డొక్కమాటయైనను స్పష్టముగాఁ జెప్పటంక పోయెను. ఆనందముయి ప్రసంగ వశమున “నీవు నిన్నటి దినమున గోరాను బరేశునింటికిఁ దీసికొనిపోయితివా?” అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁడు సర్వమును స్పష్టముగాఁ దెలియఁజేసెను. ఆనందముయి ప్రతి విషయమును మనఃపూర్వకముగాఁ దెలిసికొనియెను. వినయుఁడు నెలవుదీసికొనునప్పుడు “అమ్మపూజ సాంగమైనది. ఇంక నీచరణప్రసాదములగు నీ నిర్మాల్మ్య కుసుమములను దలపై బెట్టుకొని పోయెదను!” అనియెను.

ఆనందముయి నవ్వుచు నాగులాబీపువ్వులను వినయునిచేతి కిచ్చెను. అప్పుడామె తనలో “ఈకుసుమములు కేవలము సౌందర్యముచేతనే యంతగా నాదరింపఁబడుట లేదు. ఈ యుద్బిజ్జతత్వమున కతీతమగు నింకొక గభీరతత్వ మేయో నిశ్చయముగా వీనిలోపలనున్నది.” అని యనుకొనియెను.

అపరాహ్ణసమయమున వినయుఁడు వెడలిపోయెను. అప్పుడాతని హృదయమున శాన్నియోభావములు తోచెను. అతఁడప్పుడు “ప్రయాణమున గోరాకెట్టి యసౌఖ్యమును గలుగఁకుండుఁగాక! గోరాకును నాకును గల మిత్రత్వమున కెన్నఁడు నెట్టి యాఠంకమును గలుగఁకుండుఁగాక!” అని పరమేశ్వరునిఁ బూర్జించెను.

౨౨

గులాబీపువ్వులనుగూర్చి యొకచిన్న కథ యున్నది!

నిన్నరాత్రి గోరా పరేకునిల్లువిడిచినట్లున్నది. కాని రాత్రి నాటకాభినయమును గూర్చి పుస్తకము జరిగి వినయునివృద్ధయమునకుఁ జాలకష్టమును గలిగించెను— ఈవిషయమున లలిత కెట్టియుత్సాహమును లేకుండుటయే కాక, యీ వ్యాపార మామె కెంతమాత్రము నిష్టమేలేదు. కాని యెట్లునునను వినయు నీయభినయమునం జేర్పవలయునని యామెకుఁబట్టువల కలిగెను. గోరాకు విరుద్ధములగు పనులన్నియును వినయు నిచే జేయింపవలయునని యామె కోవముతోఁ బూనుకొని యుండెను. వినయుఁడు గోరాకు విధేయుఁడైయుండుట లలితకు మితిలేనంత యసహ్యముగా నుండెను. ఎట్లయినను సమస్త బంధములను ద్రొంచివైచి వినయుని దనకు స్వాధీనునిగాఁ జేసికొనుటయే జీవితమునకుఁ జరతార్థత యని యామె భావించుకొని యుండెను.

అప్పుడు లలిత లలితవేణీబంధము చలించునట్లు తలయూచుచు ‘ఏమయ్యా! అభినయమునందు దోషమేమున్నది? అని పూర్ణించెను.

విన:—అభినయమున దోషములేకుండుఁగాక! ఆరోయింటికీఁబోయి అభినయించుట మాత్రము నాకంతభాగుగ లేదు.

లలి:—ఇది మీరుననురాని మాటయేనా? మఱియొక్కరి యభిప్రాయమైనజెప్పుచున్నారా?

విన:—ఇతరుల మనసులలోని మాట చెప్పవలసిన భారమేదియు నామీదలేదు. అట్లు చెప్పుటయునుగట్టమే—నాయభిప్రాయమే నేనుచెప్పుచున్నట్లు నీకునమ్మకము లేదు. ఒకప్పుడు నాయభిప్రాయమును, నొకప్పు డితరాభిప్రాయమును జెప్పుచుందునని నీయూహ కాబోలును?

లలిత యీమాట కెట్టియత్తరమును జెప్పక యొక్కించుక చిటునవ్వుమాత్రము నవ్వికొంచెము సేపూరకుండి ‘వారగాఁగోఁవేళ నాహ్వనించినను నిరాకరించుటయే పీఠత్యమని మీమిత్రు డభిప్రాయపడును గాఁబోలును. ఈమూలమునైన నింగ్లీషువారితో యుద్ధము చేసిఫలము లభించుననికూడఁ దలంచును గాఁబోలును!’ అనియెను.

వినయుఁ డుత్తేజితుఁడై లేచి నామిత్రుడట్లునొనక పోయినను దప్పకుండ నేనట్లే భావించును! యుద్ధము కాకమి? కేవలమును వారు మనల ననాదరించుచుండురు. వారు తమకడవ్రేలితో సంజ్ఞచేసి పిలవినంత మాత్రముననే మనలను గృతార్థులనుగాఁ జేసినట్లు తలంచుచుందురు. అట్టియుపేక్షాభావముతో నుపేక్షామూలముననే పోరాడకున్నచో నిక నాత్మగౌరవమును నిలుపుకొనుట యెట్లు?” అనియెను.

లలితయును సహజముగా నభిమానవతి! వినయుని యీ యభిమానవాక్యములా మె కతిప్రియములే యైయుండెను. కాని లలిత యభిమానవతి యగుటచేతనే తనపక్షమున యుక్తిదౌర్బల్యము కలిగినప్పుడే కారణముగ నెత్తిపొడుపు మాటలచే వినయుని నాహుతునిం గావించుచుండును—తుట్టతుదకు వినయుడు ‘లలితా! ఇంతవాగ్వాద మెందులకు? నీవభినయమున కంగీకరింపలయును. ఇట్లంగీకరించుటమే నాయుష్టము!’ అని చెప్పఁగూడదా? అట్లయినచో నీకోరికను మన్నించి నాయభిమానమును విసర్జించుకొని నుఖపడుదునుగాదా!” అనియెను.

లలి:—సరిసరి! నేనట్లే చెప్పుదును? నిజముగా మీకొకమతమే యున్నచో నది నాకోరిక కొఱకేల పరిత్యజింపఁబడవలయును? కాని యది సత్యముగా నుండవలయుననియే నాయుద్దేశము!

విన:—చుంచిది. నాకునిజముగా నెట్టియభిప్రాయమునులేదు—కాని నీవిప్పుడు నన్ను (గోరకుండఁగ నే నీవాదమునకు విజితుఁడనై యీయభినయమున కంగీకరించితిని. అనువంతలో వరదాసుందరి యటకువచ్చెను. వినయుఁడామెంగాంచి “నేనీయభినయమునకు సిద్ధుఁడనైతిని. ఏమిచేయవలయునో చెప్పుడు.” అనియెను.

వరదాసుందరి గర్వముతో ‘అందుకొఱకు మీరాలాచింపనక్కఱలేదు. మేము ముందుగా మీకునేర్పి సిద్ధముచేసియు తీసికొనిపోవుదుము! కేవల మభ్యాసముకొఱకు మాత్రము మీరు ప్రతిదివమును నియమిత కాలమునకు వచ్చుచుండవలయును!’ అనియెను.

విన:—చుంచిది! నేటికి నెలవు తీసికొందును.

వర:—అదియేమి మాట? భోజనముచేసి మతిపొండు.

విన:—నేడు భోజనము చేయను.

వర:—ఆలాగు కాదు.

ఇక మాటుమాటాడక వినయుడు భోజనముచేసెను. కాని మనుపటివలె స్వాభావిక ప్రృథులత్వము మాత్రములేదు. అప్పుడు సుచరిత్రకూడ నన్యమనస్కులై యూరక కూర్చుండియుండెను. లలితకును వినయునకును వాదము జరుగుచున్న సమయము నందామె వరండాలోఁ బ్రచారము చేయుచుండెను. ఆరాత్రియింక నెట్టి సంభాషణమును జరుగలేదు. వెడలిపోవునప్పుడుమాత్రము వినయుడు లలిత గంభీరవదనమండలము నుపలక్షించి “నేనూరక యంగీకరించితిని కాని నీకు సంతోషమునుమాత్రము గలిగింపఁజాలకపోయితిని!” అనియెను.

లలిత యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పక వెడలిపోయెను. లలిత సహజముగా నేడ్పుటయన నేమో యెఱుంగదు. కాని యిప్పుడామె నయనకమలములనుండి కన్నీరుపొంగి పొరలిపోవుచుండెను. ఏమిజరిగినది? ఎత్తిపొడుపు మాటలచే మాటిమాటికిని విన

యని హృదయమును బాధించుచుంటివని యామె యిప్పుడు స్వయముగా దుఃఖించుచున్నది కాబోలును?

వినయుఁ డభినయమున కంగీకరింపకున్నంతవఱకు లలిత పట్టుదల మెచ్చిపోవుచునే యుండెను. కాని యిప్పుడాతఁ డంగీకరించినంతనే యామె యుత్సాహమంతయును దగ్గిపోయెను. అంగీకరింపకుండుటకుగల పరిబలకారణము లెప్పుడామెకు విశ్వసనీయములై యుండెనో యప్పుడే యామె హృదయమునకుఁ బరితాపము కలిగెను. అందుచేతనే యామె తనలో “కేవలమును నాకోరికను మన్నించుటకే వినయబాబిట్లంగీకరించుట యుచితము కాదు. కోరిక—ఏలమన్నింపవలయును? నాకోరికను మన్నించి నన్ను గౌరవించితివని యాతఁడనుకొనియెను. కాని యాతని యీ గౌరవమును బడయుఁ గలుగుటచేతనే నాకింతటిబాధ!” అని భావించుకొనుచుండెను.

కాని యిప్పుడు వ్యతిరేకించుట యెట్లు? నిజముగా లలితయే యంతవఱకును వినయు నభినయమునకై నిర్బంధించినది. వినయుఁడు గౌరవము నాలోచించి తనకోరికను మన్నించినందులకుఁగూడ లలిత కోపగించుటయా?—ఈ సంఘటనముచే లలితకుఁ దనయందుఁ దనకే యసహ్యభావమును సిగ్గును గలిగెను. ఇట్లుగునని యామె భావించియైన నుండలేదు. లలితకు మనశ్చాంచల్యము కలిగినప్పుడు తఱచుగా ముచరితయొద్దకుఁ బోవుచుండెడిది. ఇప్పుడట్లు చేయక తపభావమును తనహృదయమునందే యడచుకొనుటచే నామె కన్నులనుండి యశ్రువులు వెలువడఁదొడంగెను. కాని యాకన్నీటి నామెయే సరిగాఁ జూచుకొనలేదు!

మఱునాటి యందయమున మధీరుఁడొక పూబంధిని లావణ్యకిచ్చెను. అందెట్టి గులాబీపువ్వులజంతు యొకటియుండెను. లలిత యాబంధిని విప్పి యాగులాబీగుత్తిని దీసికొనియెను. అదిచూచి లావణ్య యాబంధినిబాడుచేసినందులకుఁ గోపించెను. అప్పుడు లలిత “వట్టియాకులను, వట్టిపువ్వులను, నడుమ నుంచిపువ్వులను బంధించుట నాకుఁ ద్రేమగాఁ దోచినది. ఈవిధముగా నన్నిటిసొక్కతో బలవంతముగ సమానముగఁ గూర్చియుంచుట యనాగరికపద్ధతి!” అని చెప్పుచు నాపువ్వుల నన్నిటిని గృహమునందచ్చుటచ్చుట వేఱువేఱుగ నలంకరించి యాగులాబీపువ్వులను మాత్రము తాను దీసికొనియెను.

ఇంతలో సతీకుఁడు వచ్చి “అక్కా! ఈపువ్వు లెక్కడివి?” అనియెను! లలిత యామాటలకు బదులు చెప్పకయే “నీవీదినమున నీమిత్రుని యింటికిఁ బోలేదా?” అనియెను. సతీకున కిప్పుడు వినయనిమాట మనసులోలేదు. కాని లలిత తలంపునకుఁ దెచ్చుటచే నాబాబుఁడు గంతులు వైచుచు “బాను! ఇప్పుడే పోయెదను” అని యాత్రపడియెను.

లలిత యాతనింబట్టుకొని “అక్కడకు బోయి యేమి చేసెదవు?” అని ప్రశ్నించెను. సతీకుడు సంతోషముగా “మాటలాడెదను!” అనిచెప్పెను. అప్పుడు లలిత “నీకాతం దిన్ని బొమ్మల నిచ్చెనుగదా—నీవారని కేమియు నీయనక్కరలేదా?” అని మరలఁ బ్రశ్నించెను.

వివరములు వార్తాపత్రికలలోనిబొమ్మలను గల్పించి సతీకున కిచ్చుచుండెను. వాని నాబాలకుడు వరుసగా నొక పుస్తకములో వంటించుకొనుచుండెను. ఈవిధముగా మంచిబొమ్మలతోఁ దన పుస్తకమంతయు నిండించుకొనవలయు నని సతీకుడు మిగుల వేడుక కలిగియుండెను. లలిత యిప్పటిమాటలన నీబొమ్మల నన్నిటిని వివరమునియొద్ద నూరక తీసికొంటి నని యాతనికిఁ దోచినంతనే చాల కష్టముగానుండెను. ఈప్రపంచమునందు బ్రతిదినము ననేక బాధ్యతలకు లోనుగావలసియుండు నని యప్పుడాతని మనసులో నస్పష్టముగాఁ దోచెను. కాని యాబొమ్మలయం దాశక్తి నాతం దెడలించుకొనుట కష్టముగా దోచెను. కాని వాని నూరక దీసికొనుట యాతని కిప్పుడు చిన్నతనముగా నుండెను. అప్పుడు సతీకుని యుద్విగ్నవదనముఁ గాంచి లలిత యాతనిఁ గొంగులించుకొని “బాబూ! దానికేమిలెమ్ము! మరియొకలాగున కొనవలదు—ఈగులాభిప్రవృత్తులను దీసికొనిపోయి నీవారని కిమ్ము!” అనియెను.

సతీకుఁ డప్పుడేనివయ మింతసామన్యముగాఁ దేలిపోయినందులకు సంతోషపూర్వకముఁడై యాపువ్వులను గైకొని యప్పుడే తన మిత్రునిజుంజమును దీర్చుటకై వెడలిపోయెను. వివరములు వీధిలోనే యాతని కగపడియెను. సతీకుడాతని గట్టిగాఁ బిలుచుచు సమీపమునకుఁబోయి చొక్కాలోపలఁ బువ్వులను దాచుకొని “నీకొరకు నేనేమి తెచ్చితినిో చెప్పుకో!” అనియెను. తుద కెట్లో వివరమునిచ్చే జెప్పుకొనలే ననిపించి సతీకుడు పువ్వులను బయటికిఁ దీసెను.

అప్పుడు వివరముడు “అహ! ఈపువ్వు లెంతయందముగా నున్నవి! కాని సతీకా! ఇవి నీవి కానట్లున్నవే! ఈదొంగను దుదకుఁ బోవలెననివారి కొప్పగింపవలసి వచ్చునేమో?” అనియెను. సతీకుడాపువ్వులు తనవని చెప్పవచ్చునో కూడదో యాకస్మికముగ నిశ్చయించుకొనఁజాలక యాతం డించుక నేపాలోచించి “మాసోదరి లలిత యాపువ్వులను మీకిమ్మని నాచేఁ బంపినది!” అనియెను. ఈమాటల కిచ్చటనే నిన్నుత్తియైపోయినది. నేను మధ్యాహ్నము మీయింటికి వచ్చెద నని చెప్పి వివరముడు సతీకునిఁ బంపివై చెను.

నిన్నటిరాత్రి లలితదెప్పలలనఁ గలిగినబాధ వివరముఁ డింకను మఱవజాలకుండెను. వివరముఁ దెవ్వరికిని గట్టము కలిగించుస్వభావముకలవాఁడుకాదు. అందుచేతనే యెవ్వరును దన్ను నొవ్వనాడకుండవలయు నని కోరుకొనుచుండును. ఇదివరకు

వినయండు లలితన, సుచరితను సమానముగ భావించుచుండును. కాని యిప్పుడంత శ్రుభోటు తిన్న యేనుఁగు మావటివానిని మఱవఁజాలనట్లు వినయండు లలితను నువ్వఁజాలవంఁడెను. ఎటులైన లలితను ప్రసన్నురాలింగావించి కాంతినంద వలయుననియే యాతని ముఖ్యలోచనమైయుండును. ఆతఁడు సాయంకాలమింటికి వచ్చెను. లలిత చిటునవ్వుచే బ్రాహ్మణులు యాయన్న యామాట లన్నియు నొక్కొక్కటిగ నాతని హృదయమునఁ బ్రతిధ్వనించుచుండుటచే నాతనికి నిద్రపట్టలేదు. గోరాకుఁగ నాయామాటగ్రంథనియు, నీకుఁ బ్రత్యేకశ్చయు లేదనియు నామెపరిహసించి యుండును. ఆమాట సత్యముకాదని నిరూపించుట కారఁడెన్నియో కారణముల నూహించుకొని యెను. కాని యాయుత్తలవలన నాతనికిఁ బ్రయోజన మగపడలేదు. విచార—ఆమె యీ పదమును వినయమునకు స్పష్టముగా వ్యతిరేకించి వాదింపలేదు. అందుచేఁ బ్రతి వాదము చేయుట కవకాశములేకుండఁ బోవుచున్నది. ఇన్ని యుపపత్తులున్నను వాదించుటకవకాశములేకపోయినందులకు వినయమునకుఁ గష్టముగానుండును. తేల్లవారి నతడు వాతనైనను లలిత ప్రసన్నురాలుకాలేదు. ఆతఁడన్నియుఁ జేసి యింటికివచ్చి ‘సత్యముగా నేనంతటి యవజ్ఞాపాత్రుఁడ నేనా?’ అని భావించుకొనఁదొడంగెను.

సతీకుఁడైప్పుడువచ్చి లలిత పంపినదని చెప్పి గులాబిపువ్వుల నిచ్చుట వినయని హృదయమున కించుక యుల్లాసమును గలిగించెను. అప్పుడాతఁడు తనలో ‘నేనభినయ మున కంగీకరించుటయే సంతతి నిదగ్గవస్వరూపముగా సంతోషించి లలిత నాకీపువ్వులను బంపినది!’ అని భావించుకొనియెను. ఆతఁడాపువ్వుల నింటియందుంచి బయలుదేరి వలయునని మొదట ననుకొనియెను గాని ఈ కాంతికుసుమములను దల్లిపాదములపై నుంచి పవిత్రములుగఁ జేసి తీసికొనిరావలయును!’ అనియెంచి యానందముయొద్దకు పోయెను!

ఆసాయంకాలము వినయండు పరేతునింటికిపోవునప్పటికి సతీకుఁడు లలితయొద్ద బడిపాఠము జెప్పించుకొనుచుండును. వినయండు లలితంగాంచి రక్తవర్ణముయొద్దనుచు కనెనది! కావున సంతకుసుమములు స్వేదములైనవో నుచితముగానుండును!’ అనియెను. లలిత యాభావమున గ్రహింపఁజాలక వినయనివంకఁ జూచుచుండును. వినయండుప్పుడు తెల్లలూలగుత్తి నొకదానిని రుమాలునుండి తీసి లలితకుఁ జూపుచు ‘నీపుష్పములు లెంతయందము కలవైనను వానియందించుకొనిభవిష్యమున్నది! నా పుష్పము లంత యందమైనవి కాకపోయినను కాంతిని కుభ్రితను, నమ్రతను నూలించు నీసన్నిధిని నిలచియున్నది!’ అనియెను.

లలిత తనకర్ణములముందుఁ గెంజాయగదుర ‘మీరేపువ్వులను నాపువ్వులని చెప్పుచున్నారా?’ అని ప్రశ్నించెను.

విషయముడపరిశ్రమచే “నేను పొరపాటు పడితిని. ఈ సతీకు డెవ్వరిపువ్వుల నెవ్వరికిచ్చెనో?” అనియెను.

తోడనే సతీకుఁ డుచ్చైస్వరముతో “సరిసరి! అక్కయే యీపువ్వుల నిమ్మని చెప్పినది!” అనియెను.

విస:—ఎవ్వరి కిమ్మని?

సతీ:—మీకే—

లలిత మొగ మెఱుఁగెను. సతీకుని వెన్నవైజఱుచి నీవంటి మూఁడు నెచ్చటను జూడలేదు. విషయబాబు బొమ్మల నిచ్చినందుల కీ పువ్వుల నిచ్చెదనంటివి గాదా?’ అనియెను.

సతీకుఁడు హఠబుద్ధియై బోను. ఆమాట నిజమే—కాని నీవే యట్టిమ్మని చెప్పి యివి!’ అనియెను.

సతీకుని మఱివింపఁబోయి లలిత మఱియొక చిక్కునఁ దగులుకొనియెను. ఆ పువ్వులు లలితవేయని విషయముఁడు స్పష్టముగా గ్రహించెను. కాని యట్లులెలియకుండవలయు ననియే లలిత యభిప్రాయ మనికూడ గ్రహించెను. అప్పుడు విషయము “నీపువ్వులకంటె నావి చిన్నవియేకాని, నాపుష్పములలో నీ పగ్గనూనములలోవలెఁ బొరపాటేమియునులేదు. మనపరస్పర వివాద నిష్పత్తికీ కుసుమములు శుభనూనకములై యున్నవి!” అనియెను.

లలిత తలయూచుచు మన వివాదమేమి; దానికి నిష్పత్తి యేమి; అనియెను.

విస:—ఒక్క సారిగా సర్వమును మాయయేనా? వివాదము, పువ్వులు, నిష్పత్తి యన్నియును మిథ్యలేనా? శుక్తియందు రజతభ్రమయే కాదు—కేవలము శుక్తియే భ్రమయా! దొరగారియింట నాటకాభినయము మాటకూడ—

లలి:—అది భ్రమకాదు! దానినిగూర్చి కలహమేమున్నది? దానికొఱకు మీరంగీకరింపవలయునని నేను పోరాడితినియు, మీరంగీకరించినంతనే నేను కృతార్థురాలైతినియు భావించుచున్నాను కాబోలును! నిజముగా మీకిష్టమే లేకయున్నచో నొకరిమాటవినియేల యంగీకరింపవలయును?

అని చెప్పచు లలిత యాగదిలోనుండి వెడలిపోయెను. ఆమె నాటకాభినయమునకు బలవంతపెట్టినందులకు విషయమి యెరుటఁ తనతప్పు నంగీకరింపవలయునని యిది వఱకు స్థిరపరచుకొనియుండెను. కాని యీప్రసంగముతో నిప్పుడామె యుద్దేశమంతయును మఱిపోయెను. అయభినయమునుగూర్చి తానంతదూరము వ్యతిరేకముగ వాదించుటవలనఁ గలిగినమామె మనఃకష్ట మింకను బోలేదని విషయము డెనుకొనియెను. విషయము దానిషయమునఁ బైకంగీరించెను. గాని తాపల నాతనికిఁ గష్టముగ నేయుం

దేనది లలితమనస్సు జ్ఞోభించుచుండెను. ఆమె హృదయమున నిట్లు బాధపడుచుండుట విషయునకు గట్టయుగ నే యుండెను. ఇంక నీవిషయమున నెన్నడును బహిహసమునకైన వాదించగూడదనియు నీయభినయ కార్యమునందుఁ దానుదాసీనుడైయున్నట్లెతరు లెవ్వరును దోషారోపణము చేయకుండునట్లు మిగుల శ్రద్ధతోను నైపుణ్యముతోను గార్యమును సంపూర్ణముగ నెరవేర్చవలయుననియు నాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

సుచరిత్ర నేటిప్రాతఃకాలమునండియుఁ దనగదిలో నొంటిగఁ గూర్చుండి “క్రైస్తవమతకరణము” అనునొక యింగ్లీషు మతగ్రంథమును జదువుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. నేఁడామె యితర కార్యములయందు మనసు పెట్టలేదు. కాని యప్పుడప్పుడామె మనసు దెదురుచుండుటచే నతీరములు శాయామాత్రము లై పోవుచుండెను. ఆపరక్షణమునందే యామె తన్ను నిందించుకొనుచు మఱింతస్థిరబుద్ధితోఁ జదువుటకు బ్రయత్నము చేయుచుండెను—ఒకప్పుడొక కంఠస్వర మామెకు విసవచ్చుటచే విషయ బాబు వచ్చుచుండెనని యామెకుఁ దోచెను. తోడనే యామె యదరిపడిలేచి మఱియొకగదిలోనికిఁ బోవలయునని యాత్రాపడియెను. కాని యంతలోనే తనయస్తిమిత భారమును నిందించుకొనుచు మరలఁగూర్చుండి చదువుకొనఁదొడంగెను. మరల నేదియో శబ్దమైనట్లు తోచుటచే నాలించి వినుటకుఁ బ్రయత్నించెను.

తటచుగా విషయండు ముందువచ్చుటయును, తరువాత గోరా వచ్చుటయును జరుగుచుండెను. నేడుకూడనట్లే జరుగు నేమోయని యామెకు భయము గా నుండెను. ఆమెకప్పుడు గోరావచ్చు నేమోయను భయమును, గాకుండు నేమోయను సంశయముచే న్నొదయావేదనమునుగూడఁ గలుగుచుండెను.

ఇంతలో లలిత యామెగదిలోనికి వచ్చెను. సుచరిత్ర యామె మొగమువలనఁ జూచి “ఏకేవములేమి?” అనియెను.

లలిత:—ఏమియును లేవు.

సుచ:—ఇంతనేపటివఱకు నెచ్చట నున్నావు?

లలిత:—విషయబాబు వచ్చియున్నాఁడు—ఆయన నీతో మాటలాడఁదలఁచి యున్నట్లున్నది.

సుచ:—నీవుకూడా రావా?

లలిత యధీర స్వరముతో నీవు పోయిమాటాడుము. నేను తరువాత వచ్చెదను!” అనియెను.

సుచరిత్ర వెలుపలగదిలోఁ బ్రవేశించి సతీకునితో మాటలాడుచున్న విషయమిం గాంచి విషయబాబూ! తండ్రిగారు పికారుపోయినారు. ఇప్పుడే వత్తురు. తమ

నాటకపాఠము నొప్పగించుటకై లీలయును, లావణ్యయును మాష్టగుగారింటికిఁ బోయి నారు. లలిత మాత్రము పోలేదు. మీరుపోయి పరీక్షయిచ్చిరండని చెప్పి వారినిబంపి వైచినది. అనియెను.

విన:—నీ కీ నాటకమున సంబంధములేదా?

సుచ:—అందఱును నాటకమాడు వారైనచో నిఁకఁ జూచువారెవ్వరు?

ఇట్టి సందర్భములలో వరదానుందరి సుచరితను మాటలచేతనే సంతోషపెట్టి తప్పించివైచుచుండును. అందుచేతనే యీసారికూడా సుచరితకు దవసామర్థ్యము ప్రదర్శించుట కవకాశముగలిగినది కాదు. వినయుండును సుచరితయుఁ గలిసికొన్నప్పుడు సంభాషణమునకుఁ దెంపులేకుండ నుండెడిది. కాని, యిప్పుడు భయపక్షములయందును విఘ్నము తటస్థించుటచే మాటలేతోచుటలేదు. సుచరిత యింక గోరామాటయొత్త గూడదని యొట్టుపెట్టుకొని వచ్చియుండెను. వినయుండును మనుపటివలె గోరాను గూర్చి మాటాడఁజాలకుండెను. లలితయేకాక యింటివాండఱును గోరానొక నీచోప గ్రహముగా భావించుచున్నారని యెంచి వినయుండిక నాతనిమాట యెత్తకయే యుండెను.

సుచరిత వినయునితో నెట్లోయొకటి రెండుమాటలాడి సతీకుని బొమ్మలపుస్తకమును గూర్చి సతీకునితో నేమేమో సంభాషింపఁదొడఁగెను. మఱియు నడుమనడుమ బొమ్మలను సరిగా నంటించుకొనలేదని సతీకునిపైఁ గోపపడుచుండెను. సతీకుఁడామెతో బిగ్గజగా వాదప్రతివాదములు చేయుచుండెను. ఇక వినయుండు బల్లపైనుంచిన తనపువ్వులగుత్తివంకఁజూచుచు లజ్జాసంకుభితవృద్ధయముతో “ఈపువ్వులను గౌరవము కొఱకైన లలిత కిచ్చుట యుచితముగా నుండును!” అని భావించుకొనుచుండెను. ఇంతలో నడుగులచప్పుడు వినవచ్చుటచే సుచరిత వెనుదిరిగి చూచెను. హారానబాబు వచ్చుచుండెను. సుచరిత బెదరిచూచినట్లందఱికిని స్పష్టపడుటచే నామె మొగమెఱివడిపోయెను. హారానుఁడొక టుర్పిపైఁగూర్చుండి “ఏమి వినయాబాబూ! మీ గోరా బాబు రాలేదేమి?” అనియెను.

అనావశ్యకముగ హారానుఁడిట్లు పశ్చింపుటకు వినయుండు విరక్తుడై “ఏమి? మీకాతనితో బనియున్నదా?” అనియెను.

హారా:—మీరు వచ్చితిరి. ఆయనరాలేదు! ప్రాయశఃముగా నిట్లు జరుగుటలేదు. కాన నిట్లు పశ్చించితిని.

వినయునకు బాలకోపము కలిగెను. కాని యది వెల్లడియగునను నుద్దేశముతో సంతోషముగా “అతఁడిప్పుడు కలకత్తానగరమునలేడు!” అనిచెప్పి యూరకుండెను.

హారా:—ప్రచారమునకుం బోయె ననుకొందును!

వినయనకు సహింపరావంతకోపము కలుగుటచే దాని కెట్టి ప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. నుచరితయును మాటాడకుండ నటనుండి లేచిపోయెను. హారానుడతివేగముతో నామెను వెంటించెను. కాని యామె యాతని కందలేదు. దూరమునుండియే యాతఁడు “నుచరితా! నీతో మాటాడవలసిన పనియున్నది!” అని కేకవైచెను.

నుచ:— నాకిప్పుడు స్తిమితముగా లేదు.

అనిచెప్పుచు నామెతన శయనగృహమునకుఁ బోయెను.

ఇంతలో వరదాసుండరి వచ్చి నాటకాభినయమునుగూర్చి కొన్ని సంగతులను బోధించుటకై వినయనిఁబిలుచుటచే నాతఁడు గదిలోనికిఁబోయెను; తరువాత నప్పుడే వచ్చి చూచికొనియెను గాని, వినయనకాబల్లవైచెనున్న పువ్వులగపడలేదు. ఆరాత్రి యభినయపరీక్షకు లలిత యెంతమాత్రమును రాలేదు! నుచరిత యాయింగ్లీషుపుస్తకము నొడిలో నుంచుకొని నోపలిదీపము నొకమూలఁజాటుగా నుంచి చాలరాత్రివఱకును వెలుపలి యంధకారమును జూచుచుఁ గూర్చుండియుండెను. అప్పుడామె కన్నుల యెదుట నొకయపూర్వము నపరిచితమునగు దేశము మరీచికంబోలి కానవచ్చుచుండెను. ఆమెజీవితమునందలి సమస్తాజ్ఞానభవములకును, ఆదేశమునకును విశేష భేద మగుపడుచుండెను. అచ్చటి వాతాయనములయందలి దీపకాంతులు తిమిరనశీధిని యందతి నక్షత్రములంబోలి నుదాగతుల రసవ్యాచువందు మనసునకు భయముగొలుపుచుండెను. మఱియు నామె కప్పుడు “నాజీవితము తుచ్చమైనది ఇంతకాలము నేను నిశ్చయ మనుకొన్నది సంతయాక్షిప్తమైఁట్లు తోచుచున్నది. కేనిదివఱకు జేసిన పనులన్నియు సర్వ హీనములైనవి! ఇచ్చటకే జ్ఞానము సంపూర్ణము కావచ్చును. కర్మము మహాత్వమును గాంచవచ్చును! జీవితమునకు పార్థక్యము లభింపవచ్చును! ఈయపూర్వంబును, నపరిచితంబును, భయంకరంబు నగు దేశమునందలి యజ్ఞాతసింహద్వారము నెదుట నన్ను నిలిపినవారెవరు? నాచ్చుదయ మిట్లేలకొట్టుకొనుచున్నది? అగ్రసరంబులు కాఁగోరియు నాపాదము లిట్లేల ప్రభించి పోవుచున్నవి?” అని యీవిధముగా నాలోచనము ను తోచుచుండెను.

౨౩

నుచరిత కొన్ని దినములనుండి యుపాసనయందు మనసుంచియుండెను. కాని మనుషటికంటె నధిఃముగ నే పరేకునాశ్రయించుటకుఁ బయత్నించుచుండెను. ఒక నాఁడు పరేకుదొంటిగాఁ గూర్చున్నప్పుడు నుచరితవచ్చి యూరక యాతనిచెంతఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు పరేకుఁడును పుస్తకమునుబల్లవైచుంచి “ఏమిరాధా!” అనియెను.

నుచ:— ఏమియునులేదు.

అనిచెప్పి బల్లవైసన్న పుస్తకములను, గాగితములను సవరించుచు నొకనిమిషమైన తరువాత “బాబా! పూర్వమువలె నన్ను జదివించుట లేదేమి?” అనియెను.

పరేశుఁడు సప్రేమముగఁ జిఱునవ్వునవ్వుచు “అమ్మా! నీవు నాపాఠశాలలో నంతయునుఁ జదివి యుత్తీర్ణురాలవైతివి. ఇంక నీవు స్వయముగనే చదువుకొని గ్రహింపగలవు!” అనియెను.

నుచు:—కాదు. నేనేమియును గ్రహింపఁజాలను. మునుపటివలెనే మీయొద్ద జదివెదను.

పరే:—మంచిది. లేపటినుండి యారంభింపుము!

నుచరిత కొంతసేపూరకుండి యాకస్మికముగా ‘బాబా! ఆదినమున విషయబాబు జాతిభేదముగూర్చి విశేషముగఁ జెప్పియున్నాఁడు. మీరు నాకావిషయమున నేమియును బోధింపలేదేమి?” అనియెను.

పరే:—అమ్మా! నేనుగాని యితరులుగాని, బోధించిన బోధనలను మాత్రమే చిఱుకపలుకులవలె నేర్చుకొనుట గాక మీరు స్వయముగా నెల్లవిషయముల నాలోచించి తెలిసికొనవలయునని నాకోరిక! ఈసంగతి నీకును దెలియును. ప్రశ్న సరిగా మనసులో జాగరితము కాకముందే యుపదేశము కావించుట యాఁకలి కాకముందే యన్నము పెట్టుటవంటి దగునున్నది. అందువలన నరుచియు, నజీర్ణమును గలుగుచుండును. నీవు నన్నిష్టాదు ప్రశ్నించితివి. కావున నాకుఁ దెలిసినదానిని జెప్పెదను.

నుచు:—నేను మిమ్ములను బ్రశ్నయే యడిగితిని. మనము జాతిభేదమును నిందించుటకుఁ గారణమేమి?

పరే:—ఒకపిల్లి విస్తరిలోఁ గూర్చుండి యన్నము తినినను దోషములేదు. కాని యొకమనుష్యుఁడాయితఁ బ్రవేశించినచో నన్నమును బారవేయవలయును. మనుష్యునందే మనుష్యున కసహ్యభావమును బుట్టించు నీజాతిభేదపద్ధతి యధర్మముకాక మఱియేమందువు? మనుష్యుల నింతభయంకరముగా నవమానించుట తత్కృతమానించుటయేగను!

నుచరిత గోరామాటల ననుకరించి ఇప్పటి సమాజవికృతుల ననుసరించి యనేక దోషములు కలుగవచ్చును. అది సమాజదోష మనవలయుఁగాని యాదోషమును బ్రధాన ధర్మమున కాకోపించుటయేల?” అనియెను.

పరే:—ఆప్రధానవస్తువెక్కడ నున్నదియో తెలిసినచోఁ జెప్పఁగలిగి యుండును. కాని దేశమునందు మానవులు మానవులనే యసహించుకొనుటయు, నవమానించుకొనుటయుఁ బరస్పరభేదముతోఁ జూచుకొనుటయు మనము కన్నులారఁ జూచు

చున్నాము! ఇట్టి యవస్థలో నేదియో కాల్పనికప్రధాన ధర్మముమాట యాలోచించుచు మనసున కూటట గలిగించుకొనుట యెట్లు?

నుచరిత చాలసేపటివరకును బరేశుని మాటలభావమును మనసునఁ బట్టించుకొనుచు దుదకు 'బాబా! అట్లయినచో నీసంగతి యంతయును వినయపాటునకు భోధింపఁగూడదా?' అనియెను.

పరేశుఁడు నవ్వుచు 'వినయపాటు గ్రహింపఁజాలదని నేనాతనికిది' యంతయును బోధించుట మానలేదు. వారెప్పుడు సర్వోత్కృష్టసత్యమగు ధర్మమువైపు నుండి తమ హృదయములం దీవిషయమునుగూర్చి యాలోచింతురో యప్పుడే వారికిది యంతయును నీతఁడిగారి బోధనలతో నిమిత్తము లేకుండఁగ నే స్పష్టపడిపోవును. ఇప్పుడు వారస్మదిక్కునుండి చూచుచున్నారు. కావున నిప్పుడు వారి యెడల నా బోధనము లెంతమాత్రమును బనిచేయఁజాలవు.'

గోరావక్యములను శ్రోద్ధతో వినుచున్నప్పుడైనను నామె హృదయమున సంకయ సహితముగ వివాదమే కలిగి బాధాకరముగా నుండెడిదిగాని శాంతి కలిగెడిది కాదు. ఇప్పుడామె పరేశునితో మాటలాడి క్షణకాలములో నా విరోధభావమునుండి విముక్తిపందఁగలిగెను. నుచరిత గోరానుగాని, వినయునిగాని పరేశునికంటె గొప్పవారుగా నెల్లును భావించియుండలేదు. పరేశుని యుద్దేశముతో నేకీభవింపని వారియెడల నామెకు గోపముగూడఁ కలుగుచుండెను. ఇప్పుడు గోరాతో మాటలాడిన తరువాత నామెకాతని మాటల యం దవజ్ఞతనుకాని, కోపముగాని, చూపఁజాలకుండుట యామెకుఁ గష్టముగ నే యుండెను. అందుచే నామె చిన్నతనమునందు వలెనే పరేశు నా శ్రోయించి యెల్లప్పుడు నుండవలయునని వ్యాకులపడుచుండెను. ఆమె లేచి ద్వారము వరకును బోయి వరలవచ్చి పరేశుని వెనుకభాగమునఁ గుర్చివై జేతులానుకొని నిలిచి 'బాబా! నేఁడు మీరు నాతో గలసి యుపాసనచేయవలయును!' అనియెను.

పరే.—అలాగే తల్లీ!

తరువాత నుచరిత తనగదిలోనికిబోయి రలుపు మూసుకొని కూర్చుండి యా మాటల నగ్రాహ్యములుగాఁ జేసికొనుటకు బ్రోత్సహించుచుండెను. కాని జ్ఞానవిశ్వాస బ్రోద్ధివలన గోరా ముఖ మామెకన్నులకుఁ గట్టినట్లేయుండెను. "గోరామాటలు వట్టి మాటలు కావు. ఒక్కొక్క మాటయు నొక్కొక్క గోరామే! గోరా మాటలలో నా కృతియున్నది; గతియున్నది; ప్రాణమున్నది! ఆమాటలు విశ్వాసబలముచేతను, స్వదేశప్రేమ పరితాపముచేతను, బరిపూర్ణములై యుండును. అది ప్రతివాదములకు లోఁబడునవి కావు. వానియందు సంపూర్ణ మానవత్వమున్నది. అది సామాన్యమానవత్వము కాదు. వానిని బూర్వపక్షముచేయుట కెవ్వరును సమర్థులుకాఁజాలరు!" అని యావిధముగా

నామెచ్చదయమునకుఁ దట్టుచుండెను. ఇట్టిద్యుండ్య భావమధ్యమునం బడుటచే నుచరితకుఁ గన్నుల నీరు నిండుచుండెను. ఎవ్వరో తన్నీలైవీభావమధ్యమునఁ జొరికినైచి తామారక దూరమునుండి చూచుచున్నట్లా మె కనుభవమగుచుండెను. అందుచే నామె చ్చదయము పగిలిపోవుచుండెను. పరితాపముచే నామె తన్నుఁదానే నిండించుకొనఁ దొడఁగెను.

౨౪

“ద్రోహం” కవిచేఁ బద్యరూపముగ గచింపఁబడిన “సంగీతశక్తి” అను నాటకమును, వినయుఁడు ముఖ్యము చేసికొని చదువుటకును శ్రీలంకఁ నభినయరంగమున వేవరచినలతో నుండి కావ్య లిఖితవ్యాపారములను గూర్చి మూకాభినయములం గావించుటయే కాక సమయోచితములగు నింగ్లీషుపాటలను, బద్యములను జదువుచుండుటకును నేర్పాటు జరిగెను. వరదానుందరి కష్టపడి నాటకాభినయమునకు వినయునిఁ దనూరు చేయవలసియుండునని యనుకొని యుండెను. ఆమెకింగ్లీషునందు జ్ఞానము సామాన్యమే యైనను సమాజమునందలి యొకరిద్దఱు పండితులవై నామె యీవిషయమున నాధారపడి యుండెను.

కాని ప్రదర్శన మారంభించినతోడనే వినయుఁడు చదువుట కారంభించి వరదానుందరికిని బండితులకునుగూడ నత్యాశ్చర్యమును గలిగించెను. తమసమాజమువాఁడు కాని వినయుని దిద్ది తీర్చవలయునను కోరిక వరదానుందరికిఁ దీరినది కాదు. ఇంతవరకును వినయుని సామాన్యముగఁ జూచువారందఱు నిప్పటియాతని యాంగ్లేయ భాషువైదుష్యమును గాంచి విస్మితులై యాతని గౌరవింపకుండ నుండఁజాలక పోయిరి. హారాన బాబు కూడఁ తన పత్రికకుఁ గొన్ని లేఖలను వ్రాసి యీయవలయునని యాతని వేఁడుకొనియెను. మధీరుఁడు తమవిద్యార్థి సమాజమునం దొకటి రెండుపన్యాసముల నీయవలయునని యాతని బ్రార్థించెను.

లలితయకస్థ యద్భుతముగా నుండెను. వినయుఁడిప్పు డీయభినయ విషయమున నెవ్వరిసహాయము నవేక్షింపకుండుట యామెకు సంతృప్తిగను నసంతృప్తిగను గూడ నుండెను. వినయుఁడు తమసమాజములో నెవ్వరికిని లోకువపడకుండుటయే కాక యందఱికింపైను గొప్పవాఁడుకూడ నయ్యెను. ఆకఁడిప్పుడు తనశ్రేష్ఠత్వమును భావించుకొనును. ఆతనికిప్పు డెవ్వరియొద్దను నేర్చుకొనవలసిన డేదియును లేదు — లలిత కదియే కష్టముగా నుండెను. వినయునిపట్ల నామెయేమి కోరుకొను చున్నదో, యెట్లుండిన నామెకు శాంతిగా నుండునో యామెకే బోధపడుటలేదు. అప్పు డప్పుడామె యప్రసన్నత చిన్నచిన్న విషయములయందలి తీవ్రభావమునందు స్పష్టపడుచు వినయునకు లక్ష్యమగుచుండెను. వినయుని పట్లఁ దానిట్లుండుట గౌరవము కాదని లలిత

తెలిసికొనగలిగియే యుండెను. తెలిసికొని యామె పరితపించుచుండెను; తనతప్పు విద్వంసకృత్యములను కష్టపడి ప్రాయశ్చిత్తుచుచునే యుండెను; కాని సామాన్యవిషయములందుగూడ గలుగుచున్న యామె యంతర్జ్వాలను శాంతింపజేసికొనుట కామె కెట్టి యుపాయమును దోచుటలేదు. ఇదివఱకామెయే యీ విషయమున విషయని బలవంతపెట్టి యుప్పించినది. ఇప్పుడాతని నొక్క సారిగా మరలించవలయు నను నుద్దేశ మామెను గలచివైచుచుండెను. కాని యిప్పుడే సమస్తాయోజనమును విపర్యస్తముగఁ జేసి విషయుఁడకారణముగ నేచుని చెప్పి తప్పించుకొనఁగలఁడు? సమయము కూడ సమీపించినది! విషయుఁడు తననైపుణ్య మంతయును జూపి తానే యీ విషయమునందుత్సాహముతోఁ బనిచేయుచున్నాఁడు! ఇఁక దప్పించుట కుపాయ మేమున్నది? తుదకు లలిత కేమియుఁదోచక తల్లింగాంచి 'నేనీయభిషయమునఁ బనిచేయఁజాలను!' అనియెను.

వరదాసుందరికిఁ దనబిడ్డయగు లలితసంగతి బాగుగఁదెలియును. అందుచే నామె యత్యంతమున శంకితయై "ఎరుచేత?" అనిప్రశ్నించెను. 'ఈపని నాచేతఁగాదు!' అని లలిత ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

విషయుఁ డసమర్థుఁడు గాఁడని నిశ్చయింపఁబడి నప్పటినుండియు లలిత విషయు నియొద్దఁ దననాటకభాగము నొప్పించుటకుఁ గాని శుభినయభ్యాసముఁ గావించుట కుఁగాని యిష్టపడలేదు. ప్రత్యేకిముగ నేనే యభ్యాసము చేసికొందునని చెప్పివైచెను. ఇందువలన నందరి యభ్యాసమునకును భంగముకలిగెను. కాని లలిత రెండుమాత్రము నంగీకరింపలేదు. తుదకు వారు లలిత లేకుండఁగ నే యభ్యాసము కావించుకొను చుండిరి. తుట్టుతుడ కిప్పుడు లలిత చక్కోత్సాహమునకును భంగము చేయుటకు సిద్ధపడి యుండెను. ఇది వరదాసుందరికిఁ దలపైఁ బిడుగునదిన ట్లుండెను. లలితయిఁకఁ దన మాట వినదని వరదాసుందరికిఁ దెలియును. అందుచే నామె యిప్పుడు పరేతుని కరణమును గోరెను. పరేశభాబు సామాన్యవిషయములలోఁ దనకుమార్తెల యిష్టానిష్టములను శాసించువాఁడుకాదు. కాని యాతఁడు కలెక్టరునొద్ద నంగీకరించి యీ యభినయ విషయమునఁ బోత్సాహమును గూర్చుచు నుండెను. సమయముకూడ సమీపించినది. ఇది యంతయు నాలోచించుకొని పరేతుఁడు లలితను బిలిచి యామెమస్తకమున మాస్తము నుంచి "అమ్మా! లలితా! నీవిప్పుడు వదలుకొన్నచోఁ జాలదప్పుగా నుండును నుమా!" అనియెను.

లలిత కుద్ధకంఠస్వరముతో "బాబా! నేనేపని చేయఁజాలను. నాచేతఁగాదు." అనియెను.

పరే:—నీవు బాగుగ నభినయింపజాలకున్నచో నపచారములేదు; కాని, కేవల మభినయింపకుండుట తప్పు!

లలిత తలవంచుకొని నిజమబడియిందెను. పరేకుండు మగల “అమ్మా! ఈ భారమును నీవు వహించినప్పుడు సరిగాఁ దీర్పకలదా? ఇది కోపము తెచ్చుకొని తప్పించుకొన వలసినసమయము గాదు. కష్టముగా నున్నను నీకిది కర్తవ్యము. అంగీకరింపవలసిందే!” అనియెను.

లలిత తండ్రి మొగము కంకజాచి ‘అంగీకరించితిని’ అనియెను.

అనాటిసాయంత్రముననే లలిత వినయునియొద్దఁ దన సమస్త సంతోషమును దూరము చేసికొని యనుపమాన సామర్థ్యముతోఁబంతును పట్టినదియుఁబోలెదనయభి నయభాగము నొప్పగించివైచెను. వినయు డిదివర కామెచదువును వినయుండలేదు; ఇప్పుడు వివి పరమాద్భుత విచక్షుడై పోయెను. ఆహా! తేజోమయమగు నాయుచ్చారణ మెంతస్పష్టముగ నున్నది! అందెచ్చటను నొక్కించుకయైనను దడఁబాటు లేదు. ఆభావప్రకాశమెంత నిస్సంశయముగ నున్నది! విని వినయుఁడాకాశీతం బగు నానందము ననుభవించెను. ఆమనోహర కంఠస్వర మాతని హృదయందుఁ జాలనేపటికఱకును బ్రతిధ్వనించుచుండెను. పాతకుల మధుర కంఠస్వరమునుబట్టి కూడ గవితలు శ్రోతలకు మనోమోహనకరములై యుండును. చెలువంపుఁ జిగురుఁగొమ్మలలో వికసించిన పువ్వులవలెనే పాతకుల కల స్వనములలోఁ దిలకించుకవితలు శోభాసంపన్నములై యుండును.

లలితయును గర్జితుముగా వినయునియొద్దఁ గవితాప్రసంగమును గావింప నారంభించెను. ఆమె యంతకఱకును దన తీవ్రభావముచేతనే వినయును భ్రేజితునిం గావించుచుండెను. సమయము వచ్చినప్పుడెల్లఁ దిరస్కారవచనములచేతను దీవ్రహాస్యముల చేతనే వినయుని నొప్పించుచుండెను. లలిత యెప్పుడేమి చేయునో, యెప్పుడేమిచేయునో యనియే వినియుండు సంతోచింపవలసినవచ్చుచుండెను ఆమె యసంతోష భావరహాస్యమును భేదింపజాలక వినయుండు నిరంతరము నామెనుగూర్చియే యాలోచించుచుండెను. తెల్లవారి నిద్రనుండి లేచునప్పటికే యాతని కామె మాటలు స్మృతికి వచ్చుచుండెను. ఆతనికిఁ బ్రతిదినమును లలిత యీ వేళ నెఱుంగునునో యని నాలోచనమే తోచుచుండెను. ఆమెయందొక్కించుక పగిలిన భావ మగపడిన నాడు వినయుండు నిట్టూర్పువిడిచి బ్రతికితిననుకొని యామెయెల్లప్పుడు నిట్లుండుట కేమిచేయవలయునో యని యాలోచించు కొనుచుండెను. కాని యేయింపాయమును వోచక కేవలమును వినయుఁడామె కదీనుండైయుండెను.

ఈవిచారములనడుచు నిప్పటిలలిత కావ్యపఠనసాధుర్యము వినయునకుఁ బరమానంద దాయక మయ్యెను. తనయానందమును గూర్చి యెట్లు పరిశంసించవలయునో యాతనికిఁ జోచుటలేదు. లలిత మొకమనెదుట మంచిమాట చెప్పటఁగూడ వానికి సామానము కలుగుటలేదు. మంచి మాటకు మానవులు సంతోషింతురను సామాన్యనియమము లలితకు వర్తింపజేయో యని యాతనికి సంశయము కలిగెను. అందుచేతనే వినయుఁడు తన యానందావేశమును బట్టఁచాలక వరదానుందరితో లలిత భాషవైదుష్యమును గూర్చియు, బఠనసాధుర్యమును గూర్చియు విశేషముగఁ బరిశంసించెను. అందువలన వినయుని విద్యాబుద్ధులయెడల వరదానుందరికి గౌరవమును విశ్వాసమును మఱింత దృఢపడియెను.

మఱియొక వింతసంగతి! లలిత తన యభినయకాళల్యమును వాక్పాతుర్యమును బ్రసంశనీయము లైనట్లు గ్రహించినతోడనే నిరుపదగ్రహకరముగ నోడ సముద్ధతరంగములనుండి దాటిపట్టుగా నామె తన కర్తవ్యాభిజ్ఞతనుండి తరింపఁగలిగెను. అప్పటి నుండియు లలిత తన తీవ్రప్రభావమును వినయుని యెడల నుపయోగించుటలేదు. వినయునకు వైకుంఠముఁగూర్చుపని యేదియు నామె చేయుటలేదు మానివైచెను. ఈ యభినయకార్యముఁ బామె యుత్సాహముతో వినయునితోఁగలసి మెలసి పనిచేయుచుండెను. చదువుటయందును, నభినయించుటయందును, నామె వినయుని యుపదేశమునే శ్రేణి నుచుండెను.

లలిత యట్లు మాటుట వినయుని గుండెలలోని పెద్దబరువు దిగిపోయినట్లయ్యెను. ఆతనికిప్పుడానందమయి యెద్దకుఁబోయి బాలకునివలె నాటలాడు కొనవలయునను సంతటి యానందము కలిగెను. వినయునకప్పుడు సుచరిత్రతో నెన్నియో మాటలాడవలయునని యుండెను. కాని సుచరిత్ర నేఁడాతని కకపడనేలేదు. అవకాశము కల్పించుకొని లలితయొద్దఁ గూర్చుండి సావధానముగ మాటలాడవచ్చును. కాని లలిత తనమాటలను దీవ్యముగా విమర్శించు ననుసంశయముచే సమాజముగా నాతనికి మాటలేతొణకవు.

లలితయప్పుడప్పుడు “ఇవి నీమాటలేనా? మఱియొకటివా?” అనుచుండును. ‘నాకింతకయను వచ్చినను, పుస్తకజ్ఞానమే గాని యనుభవజ్ఞానము కలుగలేదు! అందుచే నాజ్ఞానము గ్రంథముద్రాణాలయమువంటి వైపోయినది” అని వినయుఁడు చెప్పుచుండును. ‘నీవు బాగుగా మాటాడుటకుఁ బ్రయత్నింపుము? నీమాటలే నీవు సరిగా మాటాడవలయును. నీవు చమత్కారముగా మాటాడినప్పుడెల్ల నీమాటలు నీవికావని సంశయము కలుగుచుండును!” అని లలిత చెప్పుచుండును. అందుచే నిపుణులుగా మాటాడినవో లలిత సంశయించునని వినయుఁడు సులభముగను, సంక్షేపము

గను మాటాడవలసి వచ్చునుండెను. ఏదైన నలవాటుచే నొక యలంకారవాక్యము నోటినుండి వెలువడినంతగానే విషయనకు సంశయము కలుగుచుండెను.

అకారణముగఁ గ్రమ్మకొన్న చుట్టు వదలి లలితవృద్ధయమిప్పుడు నిర్మలమై యుండెను. ఆమె పరివర్తనముఁగాంచి వరదాసుందరియు నాశ్చర్యపడియెను. లలిత యిప్పుడు మాటమాటకు నడ్డముచెప్పుచు విముఖమై యుండుటలేదు. అన్ని పనుల యందును నుత్సాహముతో మెలంకుచుండెను; రాజబోవు నభినయ సందర్భమునకు వలయు పరికరములనుగూర్చి నూతనోత్సాహముతో నాలోచించుకొనుచుండెను; ఆవిషయమున నందఱును బ్రోత్సహించుచుండెను. వరదాసుందరి కందుచే సంతోషము కలుగవలసినజే కాని యామె కప్పుడు ధనవ్యయమునుగూర్చి యాలోచన కలిగెను. అకారణముచే లలిత యంగీకరించినప్పుడు కూడ నామెకిందుక కష్టముగనే యుండెను. కాని యామె లలిత యుత్సాహము నడ్డగించుటకు సాహసింపఁజాలక పోయెను. లలిత సంతోషము తోఁ జేయుపనులయందెట్టిలోపము కలిగినను సహింపఁజాలదు. అందుచేతనే యామె సామాన్యముగ నెట్టిపనికిని బూతుకొనదు!

లలిత యిట్టియుత్సాహముతో నుచరితయొద్ద కనేకపర్యాయము లాశ్రమతోఁ బోయియుండెను. నుచరిత నవ్వుచునే మాటాడినది. కాని లలితకుమాత్ర మేమో మన నునకుఁ గీష్టముగఁ దోచుచుండుటచే మనసులోనే కోపగించుకొని మరలినచ్చుచుండెను. ఒకనాఁడు లలిత తండ్రికడకుఁ బోయి “బాబా! ఆక్క నుచరిత యింటనే గూర్చుండి చదువుకొనుటయును, మేము మాత్రము నాటకాభినయమునకు శ్రమ పడుటయునా? ఇది తగదు! ఆమెకూడ మాతోఁగలసి పనిచేయవలయును!” అనియెను.

నుచరిత కొలది దినములనుండి చెలులతోఁ గలియఁ జేయుగ మెలఁగుచున్న సంగతి పరేకుండు గ్రహించియే యుండెను. ఈయవస్థ యామెనడవడి కుచితము కా దని కూడా నాతఁడు తేలికించుచుండెను. ఇప్పటి లలిత మాటలవలన నుచరిత వృద్ధయ మున సంతోషముగ నందఱితోడను గలసి యుండఁజాలనంతటి వ్యత్యస్థభావ మేదియో కలిగియుండెనని పరేకుండనుకొనియెను. అప్పుడు పరేకుండు “అమ్మా! ఈసంగతి మీయవ్వతోఁ జెప్పలేదా?” అనియెను.

లలి:—అవ్వతోఁజెప్పెదను. కాని యక్క సంగీకరింపజేయు భారము మీ యందే యున్నది!

పరేకబాబు చెప్పినతోడనే నుచరిత యెట్టి యభ్యంతరమును జెప్పఁజాలక తన కర్తవ్యపాలనమున కగ్రసర యయ్యెను.

నుచరిత గదినుండి వెలుపలికి వచ్చినతోడనే విషయఁడామెతో మునుపటి వలెనే మాటాడఁదలచెను. కాని యామె యభిముఖ్యమును బడయఁజాలకపోయె

న. ఆమె మొగమునందును, జాపులయందును బ్రసన్నత కానరావలయును. ఆమెను సమీపించి జాలకపోయెను. కలిసి మెలసి యుండుటయందును బసులయందును సుచరిత్ర మనువుగూడ నిర్లిప్తతతోనే యుండెడిది. కాని యిప్పుడది స్పష్టముగా నగపడుచుండెను. సుచరిత్ర కృమముగా నభినయాభ్యాస సమయములయందు గూడ బ్రత్యేకముగనే యుండెను. పనులలో నావశ్యక మైనంతవఱకే కలుగఁ జేసికొనుచుండెను. ఈవిధముగాఁ జూచుచుండఁగనే సుచరిత్ర వినయనకు దూరమైపోయెను!

కొలది వినయమునండి గోరా లేకుండుటచే వినయండు తఱచుగాఁ బరేళునింటికి వచ్చుచుఁ బోవుచుండెను. వినయని స్వభావమునం దిట్టి యవారికి భావముం గాంచి పరేళుని యింటివారెల్లరును సంతోషముతో నుండిరి. వినయండును నిరాపరాధకమగు స్వాతంత్ర్యరాధునిగాంచి యెన్నఁడు నెఱుంగనియానందము ననుభవించుచుండెను. అయింటివారందఱు నాతని గౌరవముగాఁ జూచుచుండుటచే నాతండు తనగౌరవమును మఱింత కర్చిల్లఁజేసికొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఇట్టిప్రకృతి ప్రసారణ సమయమున—ఇట్టి స్వాతంత్ర్యరాధన సమయమున వినయనకు సుచరిత్ర దూరమైపోయెను. ఈ లోపము—ఈయపరాధము మరియొకప్పుడైనచో దుస్సహముగ నే యుండును. కాని యిప్పుడది సామాన్యముగ జరిగిపోవుచుండెను. లలితకూడ సుచరిత్ర భావాంతరమును గ్రహించి యామెను మునుపటివలె నాదరించుటలేదు! చదువునందు, నభినయమునందును గల యత్సాహమే యిప్పుడు లలితకూడయమున నిండియున్నదామేమి?

ఆస్థిక్తిముగ సుచరిత్ర యభివ్రుతమునఁ జేరుటంగాంచి హారానుండును సంతోషముతో నుండెను. హారానుండప్పుడు తానుగూడ 'Paradise Lost' నుండి కొంత భాగమును జదివెదననియును, Dryden నాటకమువై సంగీతమును గూర్చి యొక చిన్న యుపన్యాసము నిచ్చెదననియును జెప్పెను. వరదాసునందరి కీమాట యుపన్యాసముగా నుండెను. లలితకును సంతృప్తిగా లేదు. కాని, హారానుండివరకే యీ విషయమునుగూర్చి కలెక్టరుతో మాటలాడి వచ్చెను. లలిత యీవిషయమునఁ గలెక్టరు సమ్మతింపఁడని దెప్పినప్పుడు హారానుండు కలెక్టరుగారి యత్తఱువును జూపి యామెను నిరుత్తరంగావించెను.

గోరా పని లేకుండఁగనే ప్రయాణముచేసెను. ఎప్పుడు వచ్చునో యువ్వరికిని తెలియదు. సుచరిత్ర యీ విషయమున నేమియు నాలోచింపకపోయినను నెప్పటి కప్పుడే గోరా నేడు వచ్చునను నాత యామెనుననులొక గలుగుచుండెను. ఆయాత్ర నేవిధముచేతను నామె లోగిసివైచుకొనఁజాలకుండెను. గోరా యుదా సీనతయొక దన చనుసునందలి యపార్యతయు సుచరిత్రను బీడించుచున్నప్పుడు, ఎట్లయిన నీజాలమును

ద్రొంచుకొని పాటిపోవలయునని యా మెహ్మదయము వ్యాకులపడుచున్నప్పుడు హారానుడు నుచరితఁడై సంబంధమును స్థిరపరుపకవలయునని మరలనొకసారి పరేతునిగోరెను! అప్పుడు పరేతుఁడు “వెండికిరికను వ్యవధానమున్నది కదా! ఇంత తొందరగా స్థిరపరచుకొనుట యెందులకు?” అనియెను.

హారా:—వివాహమునకు ముందుఁ గొంతకాల మీసంబందావస్థతోఁ గాలయాపనము చేయుట యుభయుల హృదయ పరిణామములకును ననుకూలముగా నుండును. సాంసారిక బాధ్యతలు లేకుండియు సంబంధము గలిగి యుండుట యను నీవివాహపూర్వపరిచయ మొకవిధముగా నాధ్యాత్మిక సంబంధమువంటిది. ఇది చాల నుపకారకమైనది.

పరే:—తుంచిది. అట్లయినచో నుచరిత నడిగిచూడుము!

హారా:—ఆమె యిదివరకే యంగీకరించినది కాదా?

హారా నునియెడల నుచరిత మనోభావమున గూర్చి పరేతునకింకను సందేహము గనేయుండెను. అందుచే నాతఁడు నుచరితను బిలిచి హారానుని యభిప్రాయమును దెలిపెను. నుచరితయును దినద్విధాగ్నిస్తబీవనము నెచ్చటనో యొకచోట సంపూర్ణముగా నర్పించువైచుకొనుటయే నుంచినది యెంచి తోడనే నిశ్చింతతోఁ దనసమ్మతినిదెలియఁజేసెను. పరేతుని సందేహ మంతయును దూరమైపోయెను. వివాహమునకుముందే బంధింపబడుట యుక్తమగునో కాదో బాగుగ నాలొచించుకొమ్మని పరేతుఁడు చెప్పెను. కాని నుచరిత యెంతమాత్రము నభ్యంతరము చెప్పలేదు. నాటకాభినయ మైనతరువాత నొకనాడందఱును బిలిచి వివాహసంబంధము స్థిరపఱచుట కేర్పాటు జరిగెను.

నుచరితకుఁ దనహృదయ ముప్పుడు రాహుగ్రాసమునుండి ముక్తమై నట్టొకించుక సేపు తోచెను. అప్పుడామె తనలా “హారానుని బెండ్లియాడి సమాజకార్యములయందే నాహృదయమును బంధించి యుంచవలయును! హారానబాబునొద్దఁబ్రతిదినమును ధర్మతత్వసంబంధములగు గ్రంథములనుజదివి యాపద్ధతుల నవలంబించి యుండవలయును” అని స్థిరపఱచుకొని యప్పియనుని తోచుచున్నను నాకార్యమును జేయుటకు మనఃపూర్వకముగఁ బ్రతిజ్ఞ చేసికొనియెను.

హారానుఁడు ప్రికటించుచున్న పత్రిక నెన్నఁడును నుచరిత చదివియుండలేదు. ఆపత్రిక యిప్పుడు ముద్రిత మైనతోడనే నుచరిత కందెను; హారానుఁడే తంపుచుండెనని నుచరిత గ్రహించెను. ఆపత్రిక నందికొని యామె గదిలోనికిఁ బోయి ప్రియత్నపూర్వకముగానందలి మొదటి పంక్తి నుండియుఁ జదవనారంభించెను; తాను శిష్యురాలుగా భావించి కృద్ధతో నందలి యుపదేశముల ననుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనుచుండెను.

కాని పడవ నడచుచు నడచుచు నాకస్మికముగాఁ గొండకుఁ దాకి వెనుకకు మరలెను—ఆపత్రికలో ‘పూర్వకాల వాయుగ్రస్తులు’ అనుపేరుతో నొక వ్యాసమున్నది. అందు వర్తమాన కాలమునందుండి పూర్వకాలమునకు మొగము దిగిపెచ్చుచు వారినిగూర్చి నిందలున్నవి. యుక్తులంత యసంగతములుగ లేవు. ఇట్టియుక్తులను సంఘానించుట సుచరిత్ర క్షిప్రమే—కాని యావ్యాసమును జదివినంతనే యానిందలన్నియును గోరాను గూర్చియే యని యామెకుఁ దోచెను. అందు గోరాపేరులేదు; ఆతనివ్రాతల యుల్లేఖమును లేదు; తుపాకీగుండలతో నొకమానవునిఁ గొట్టి యొకపైనికుఁడు సంతోషించుచున్నట్లే యావ్యాసము ప్రతివాక్యముచేతను నొక సజీవపదార్థమును భేదించి యొక విధమున హింసానందముచే బ్రస్తుతితమై యుండెను.

అందుచే నావ్యాసము సుచరిత్ర కసవ్యాముగా నుండెను. అందలి ప్రతియుక్తిని బ్రతివాదముచే భండించివేయవలయునని యామెకుఁ దోచెను. గోరాతలఁచుకొన్న దీనిని దుష్టన నెఱుగకొట్టి ధూళిపాలు చేయుఁగలుగునని యామె యనుకొనియెను. తోడనే గోరా సముజ్జ్వలవదనమండల మామెకన్నులకు గట్టినట్లే యాతని గంభీరకంఠ స్వరమామె వృద్ధయాంతరాళమునఁ బ్రతిఘనించుచున్నట్లయ్యెను. ఆతని యసామాన్య వదనము నెదుట ఆతని గభీరభావణములయెదుట నీవ్యాస లేఖకుఁడు నీచాతినీచునిఁ జోలె కానవచ్చుచుండెను. సుచరిత్ర యప్పుడా పత్రికను గ్రిందఁబారవైచెను.

చాలకాలమున కానాఁడే సుచరిత్ర వినయునికడఁ గూరుచుండి ప్రసంగవశమున “మంచిది. మీరిదివఱకుఁ పత్రికలకు వ్రాసియుపవ్యాసములన్నియును నాకుఁ జదువుట కిచ్చెదనంటిరి. ఈయలేదేమి?” అనియెను. సుచరిత్ర వృద్ధయమున భావాంతరము కలుగుటచేఁ దానాకాగితముల నిచ్చుట కవకాశము లేకపోయెనని చెప్పక వినయుఁడు మర్యాదగా ‘నేను వానన్నిటిని సంగ్రహించి యుంచితిని. కేపు తెచ్చియిచ్చెదను” అనియెను.

నలునాఁడు వినయుఁడు పుస్తకమును, గొన్ని కాగితములను దెచ్చి సుచరిత్ర కిచ్చెను. సుచరిత్ర వానిని వీసికొనియెను. కాని చదువలేదు. ఒకపెట్టెలో భద్రముగా వాచి యుంచెను. చదువవలెనని కోరిక యుండియును జదువలేదు. ఆమె తన చిత్ర మనకుంకాంపల్లము కలిగింపనట్లు పతిజ్ఞచేసికొని హారానని కానవాధీనముగాఁ జేయవలయునని మఱియొకసారి తన్నుదానె హెచ్చరించుకొనియెను!

—౨౫—

ఆదివార ముదయమున నానందమయి లేసిన సిద్ధము చేయుచుండెను. ఆమె కెంతఁ గూర్చుండి కళముఖి తాంబూలములకు వక్కలను గత్తిరించి పోగుచేయుచు

నింతలో వినయ్యఁడు వచ్చుటచేఁ దనయొడిలోనున్న తమలపాకుల నటు బాగవిడిచి యొక్క పరుగున గదిలోనుండి యవ్వలకుఁబోయెను.

వినయ్యని కందఱియందును సమభావమే. ఇంతవఱకును శశిముఖి యాతనికడ నెంతయో చనువుగలిగి యుండెడిది; ఆయుధయులకు నెన్నియో వాదములు జరుగుచుండెడివి. శశిముఖి వినయ్యని జోళ్ళనుదాచి యాతనితో వాదము నెట్లుకొనుచుండెడిది. వినయ్యఁడామె చిన్నతనపుఁబనులను గొన్నింటిని మెఱుఁగులు పెట్టి వర్ణించి పరిపాసించుచుండెడివాఁడు. ఆవియన్నియు నశత్రువులని యామె మొదటినుండియు వాదించుచుండెడిది. తుదకట్లు నిరూపింపఁజాలక యటనుండి పాఱిపోవుచుండెడిది. ఆమెయును వినయ్య నేదోవిధముగాఁ బరిపాసింపవలయునని ప్రయత్నించుచుండెడిది. కాని రచనాశక్తియందు వినయ్యనితోఁ జాలలేకపోవుచుండెడిది. ఎట్లయినను వినయ్యఁ డింటికి వచ్చినది మొదలు శశిముఖి నాతనితో నల్లరిచేయుచు నేయుండెడిది. ఒక్కొక్క దినమున నాయరువురి యల్లరిం గాంచి యానందమును శశిముఖిగూర్చి కోపముకూడఁ జూపుచుండెడిది. కాని దోషము శశిముఖిని కాదు. వినయ్యఁడామె కట్టి యుద్వేగముఁ గూర్చుచుండెడివాఁడు. అందుచే నామె యత్సాహము నడఁచుకొనఁజాలకపోయెడిది.

అట్టి శశిముఖి యిప్పుడు వినయ్యనిఁ జూచినంతనే పరుగెత్తి పోయెను! అదిచూచి యానందము నవ్వెను. ఆనవ్వునుఖమైననవ్వుకాదు. ఈయల్ప సంకుటనము వినయ్య నకు దారుణాఘాతమగుటచేఁ గొంత సేపటివఱకు నాతఁడు మాటాడఁ జాలకపోయెను. శశిముఖివినయ్యల వివాహ మసంగతమైనను జిన్నచిన్నమాటలచే నదియెట్లోస్థిరపడి పోయినది. వినయ్యఁడు గోరా మిత్రత్వము నాలోచించియే సమ్మతించెను; అంతేకాని బాగుగ నాలోచించుకొనలేదు. అంతేకాక వినయ్యఁడు మనదేశమున వివాహమువ్యక్తిగతము కాదనియు, నది పారివారికనునియు వ్యాసములనుగూడ వ్రాసియుండెను! ఆతఁడుకూడ నీవిషయమున నెట్టిచూలోచనమునకును నెడమియలేదు ఇప్పుడు శశిముఖి తన్నుఁజూచి మగఁడని సిగ్గుపడిపోవుటంగాంచుటచే వినయ్యక కప్పు డామెకును దనకును గల భావసంబంధము స్పష్టపడియెను. తాస్యభావమునకు విరుద్ధముగాఁ దన్నెంతవఱకు గోరా యీడ్చుకొని పోయెనో తెలిసికొని వినయ్యఁడు కోపముతోఁ దన్నుదాను నిందించుకొనియెను; మొదటినుండియు నీవిషయమునఁ దన్ను నిషేధించుచున్న యానందమును దూరదృష్టింగూర్చి ప్రశంసించుచు వినయ్యఁడామె మొదల భక్తిపూర్ణుడయ్యెను.

ఆనందముని వినయ్యని మనోభావము నెఱిగి యాతనిహృదయమును మఱియొక వైపునకుఁ ద్రిప్పినెంచి “బాబూ! నిన్నటిదినమున గోరాయుత్తరము వచ్చినది గుమీ!”

అనియెను. వివరములు పరాగుగనే 'ఏమనిచాగినినాడు?' అనియెను, 'తనసంగతు లేమియును లేవు. దేశమునందలి నిమ్మజాతులవారి దుర్గతలను గాంచి దుఃఖపడుచు వాగినినాడు. కలెక్టరుచేయు నన్వాయములకు ఘోషపురమువారు పడు బాధలను గూర్చి వర్ణించి వాగినినాడు.' అని యానందమయి చెప్పెను.

వివరముఁడప్పుడు గోరాయెడల గలిగిన విరుద్ధభావోద్వేగముచే నసహిష్టుడై "గోరాదృష్టి యెప్పుడు నితరులమీఁదనే — మనసమాజమునందలి దురాచారములను మనము తొలగింపఁగలిగినప్పుడు మనకీపని చాల నుత్తము మైనదని చెప్పుకొనుటకు బాగుగ నుండును!" అనియెను. ఆకస్మికముగ నట్లు గోరావై దోషారోపణముచేసి వివరముఁడు దాను పరిత్యేకముగ నిలిచినందుల కానందమయి చిఱునవ్వు నవ్వెను.

వివ:—అమ్మా! నీవు నవ్వుచున్నావు. వివరమున కాకస్మికముగ నింతకోపమేల కలిగినదనుకొనుచున్నావు కాబోలును! చెప్పెదను వినును! నుద్ధరుఁడొక నాఁడునన్ను వైచిట్ల స్టేషనునొద్దనున్న తనమిత్రుని బంకాశాకుఁ డీసికొనిపోయెను. మేమునేరూల స్టేషను విడచినప్పటినుండియే వర్ష మారంభమైనది. శోదపురపు స్టేషనునొద్ద బండి యాగినప్పు డొకవిశేషమును జూచితిమి. దొర దుస్తులను దాల్చియున్న బంకా యొకఁడు తన నెత్తివై మంచిగాడుగు వైచుకొని తనభార్యను బండినుండి దింపెను. ఆమెచంటిబిడ్డ నెత్తికొని యొకమురుగుగడ్డ నాబిడ్డవైఁగప్పి చూవానలోఁ దడియుచు నొక్కప్రక్కను నిలువఁబడి యుండెను. చలిచేతను, సిగ్గుచేతను నామె వడఁకిపోవుచుండెను. ఆతఁడుమాత్రము నెత్తివై గొడుగువై చుకొని హాయిగా మాటాడక చూచుచుండెను. అనిమిషమునందే నాకు 'అమ్మా! ఈమన దేశములో నెండలోనైనను, వానలోనైనను, గొప్పవారికైనను గొలఁదివారికైనను నాఁడువాండ్రొక నెత్తివై గొడుగుగక్కఱలేదా?" అని విచారము కలిగినది. ఆకడఁజ్జే సిగ్గులేక గొడుగువైచుకొని చూచుచునే యుండెను. పాపమామె నుట్లే మాట్లాడక తడిసిపోవుచుండెను. ఇంతకంటె లజ్జాకరమగు వ్యాపారమేమైననున్నదా? ఈసంగతి స్టేషనులోనున్న యొక్కనికైనను దప్పుగాఁబోవినదా? స్త్రీల నెల్లవిధముల వట్టిమాటలతోఁగాకుండ హృదయపూర్వకముగ నాదరింపవలయునని నేనప్పుడే పరితిజ్ఞ చేసికొంటిని.

అని చెప్పుచు వివరముఁడు తనధోరణికి లజ్జితుడై 'అమ్మా! వివరముఁడప్పుడప్పు డీవిధముగా నుపన్యసించి యుండెననియు నిదియు నొక యుపన్యాసమే యనియునీవు భావింపవలదు. ఆభ్యాసవశమున నామాటలే యుపన్యాసములవలె నుండును. ఇందిప్పడు వక్తృత్వావిశేష మేదియును లేదు. దేశమునం దాఁడువాండ్రొక భాగమై యున్నారని నేనిదివరకు భావింపలేదు. ఎన్నఁడు నాలోచించి యుండలేదు. అమ్మా! నేనింక విశేషించి మాటలాడను. అట్లు మాటలాడినచో మనఃపూర్వకముగఁ జెప్పినవి కావని

యితరులు విశ్వసింపక పోవచ్చును. అందుచే నీక వక్తృత్వమును దగ్గించెదను.” అని చెప్పినతోడనే యుత్సాహదీప్త హృదయముతో సెలవు గైకొని పోయెను.

అప్పుడానందమయి మహిమనిం బిలిపించి ‘బాబూ! మన శక్తిముఖితో వినయ సమర బెండ్లి కుదరదు.” అనియెను.

మహి:—ఏమి? నీకిష్టములేదా?

ఆనం:—ఇది తుదకు జరుగదు గావున నాకిష్టములేదు. జరిగినచో నిష్టముగా కేమి?

మహి:—గోరా యిష్టపడియెను. వినయఁడంగీకరించెను. ఇంకను సంశయ మేమున్నది? ఇంక నీకిష్టములేకున్నచో వినయఁడు మానుకొనవచ్చును. ఈ సంగతి నాకు బాగుగ దెలియును.

ఆనం:—వినయనిగూర్చి నాకు నీకంటె బాగుగఁ దెలియును!

మహి:—గోరా కంటెనా?

ఆనం:—ఆ—అందుచేతనే యెల్లవిధముల నాలోచించి నాయభిప్రాయమును తెప్పితిని.

మహి:—మంచిది. గోరావచ్చును గానా?

ఆనం:—మహిమా! నామాటవినము! దీనినిగూర్చి బలవంతముగఁ బ్రయత్నించి నచోఁ దుదకు గందరగోళము పుట్టును. గోరా మరల నీవిషయమున వినయముతో మాటాడుట నాకిష్టములేదు!

‘అట్లే చూచుకొందము.’ అని తరులపాములు నమలుచు మహిముఁడు కోపముతో వెడలిపోయెను.

౨౬

గోరా బయలుదేరినప్పునాతనితో, అవినాశుఁడు మతిలాలు, వసంతుడు, రమా పతియు నలుగురును గలిసిపోయిరి. కాని, గోరా నిర్దయోత్సాహ వేగమునకు వారు తాళమును వేయఁజాలకపోయిరి! అం దవినాశవసంతులు జబ్బు చేయుటచే నాలుగైదు దినములలోనే కలకత్తాకుఁ దిరిగివచ్చిరి. గోరాయందలి భక్తిచే రమాపతియు మతిలాలును మారేమ్రాతని నొంటిగా విడిచి పోఁజాలక పోయిరి. కాని వారతనితోఁ బడు కష్టములకుఁ బరిమితలేదు. గోరాపోయినచో నొక్కటేపోక—నిలచినచో నొక్కచోటనే నిలుకడ! విభివిరామము లేదు! గోరా బ్రాహ్మణుఁడని చెప్పి యే గృహస్థుఁడైన నాతిథ్యమునకుఁ బిలిచినచో నాయంట నెట్టి యసదుపాయములున్నను నాతఁడెచ్చటనే దినములకొలది నిలిచి పోవుచుండెను. ఆతని యుపన్యాసముల నాలకించు కుతూహలముతో గామిస్తులందఱు శాశిని విడువజాలకుండిరి.

కలకత్తాకు వెలుపలనున్న గొప్పకుటుంబమువారును, జడువుకొన్నవారును నెట్లుండికో తెలిసికొనఁగలుగుటకు గోరాకిదియే మొదటిసారి. ఈపనికాండగ్రావ్య భారతవన్ మొంతవరుల చిచ్చిన్నమై, సంక్షిప్తమై దుర్బలమై యుండెనో, ఆత్మశక్తి నెటుంగక యాత్మచంగళము నాలోచింపక మొంతవఱకువాసినమై యుండెనో, కొలఁదిదూరమునందలి గ్రామములలోనే యెంతటి పరస్పర వ్యత్యాసముకలిగియుండెనో, ఈవికాలకర్మక్షేత్రమునఁ బ్రయాణముచేయుట కాత్మకల్పితములగు నెన్నెన్ని యడ్డంతులు పొలిసాకములై యుండెనో నీచక్రమే యెంతవఱకు గౌరవముగఁ జూడఁబడుచుండెనో, దానియెదుట సంస్కారమున కెంతమాత్రము నెట్లు నిలువనీడ లేకుండఁ బోవుచుండెనో, దానివృద్ధయ మెట్లు విద్రించుచుండెనో పూజమెట్లు కడలంబియుండెనో వైతస్యమెట్లు క్షీణమైయుండెనో యదియంతయును గ్రావ్య జనులనడుచు మెలంగకున్నచో గోరాకుదెలియకపోయియే యుండును. గోరాయొక గ్రామమునందుండఁగ నందొక యిల్లంట్టుకొనియెచ డిరివారందఱును గోలపెట్టుచుఁ బరుగులెత్తుచు నేడ్చుచుండుటయే కాని పత్రికారమును జేయుజాలకపోయిరి. విపత్పత్రికాగ్రామ నెడలగ్రావ్యజను లెఁతయఁవర్ధులై యుండికో గోరా యప్పుడు తెలిసి కొనియెను. ఆయూరికి సమీపమునఁ జెఱువైనను లేదు. ఆఁడువాండుగ్రామము నుండి నీరు తెచ్చుకొనుచుండుదురు. ఇట్లున్నను భవనంశులగువారి కైనను దమయింట నొకనూయి త్రవ్వించుకొనవలయు ననుమానా తోఁచలేదు. ఇదివఱకుఁగూడ నాయూరు చాలసారులు కాలిపోయినది. అది దైనదుర్విపాకమనియెంచి నిరుపాయులై యుండిరేకాని యూరివారెవ్వరును సమీపమునందొక చెఱువైనను త్రవ్వించుకొనలేదు. ఒక్కయూరునఁగూర్చియే యిట్లుండఁగా దేశమునంతనుగూర్చి యాలోచించుట గోరాకప్పుడెంతయో కష్టముగాఁ దోచెను. ఈవిషయమున మతిలాలుగాని, రమా పతిగాని యేమియు నాలోచింపకుండుట గోరాకన్నటికంటెను నాశ్చర్యముగా నుండెను. అంతేకాక గోరా సంతోభపడుచుండఁగా వారిది యసంగత మనికూడా నని యుండిరి. “సామాన్యులందఱు నిట్లేయుందురు, ఇట్లే భావించుచుందురు; ఈకష్టములు వారికి గష్టములుగాఁ దోపవు; ఇంతకంటె నెక్కుడుగా మెలంగుట వారికి డరిబముగాఁ దోచును! ఈయజ్ఞానము, ఈమాంద్యము, ఈదుఃఖానుభవము—ఇది యంతయునుజేసి యెంతటి భయంకర దుస్సహ భారమై యున్నది! మనదేశమునందలి శిక్షితులు, నశిక్షితులు, భరితులు, దగిదుగ్రిలు మొదలగు నందఱితలలమీఁదను నీ భారము పడియేయున్నది! అదియెవ్వరినిగూడ ముందఱికిఁ గదలనిచ్చుటలేదు!” అనిగోరాయప్పుడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. అందుచే కేయంబవ లాతనివృద్ధయము క్లిష్టమైపోవుచుండెను.

ఇంటికడనుండి బాబు వచ్చినదని మతిలాలు తెడలిపోయెను. ఇంక గోరాతో రమాపతియొక్క (దుమాత్ర) మే యుండెను. ఆయిరువురును గృహముగాఁబోయి యొక యేటియొద్దను నున్న ముసఁగి పల్లెయందుఁబ్రవేశించిరి అందు బసకొఱకు హిందూ గృహములను తెదుకగాఁ దుదకొక మంగలివానియిల్లగపడియెను. ఆమంగలియు నాతని భార్యయు నొకతరుకపిల్లవానిని బెయ్యకొనుచుండిరి. నిష్టాపరుడగు రమాపతి కదికేలమును నికష్టముగాఁ దోచెను. ఆమంగలి యనాచారమునుగూర్చి గోరా విందించుచు “అయ్యా! మనము వారీ యందుము; వాకు అల్లా యందురు. వీనిలో నేమియు భేదమగు పడుట లేదా?” అనియెను.

అప్పటికప్పుడే యెండ తీవ్రమైపోయెను; ఏరు దూరము; నమమ నిసుక కాతి యున్నది. రమాపతి దానాతాపముతో “హిందువులకుఁ బానయోగ్య మగుజల మెచ్చట దొరకును?” అనిప్రశ్నించెను. ఆమంగలియింట నొకనూయియున్నది; కాని యాచారము లొపించునని రమాపతి యనీటిని ద్రాగుటకు విరక్తుడయ్యెను. అప్పుడు గోరా ‘ఈబాలునకుఁ దల్లిదండ్రులున్నారా?’ అని ప్రశ్నించెను. ఇరువురు నున్నారు; కానీలే నట్లే!’ అని మంగలి బదులు చెప్పెను. “అదియేమి?” అని గోరా యడిగెను. మంగలి యాకథ యంతయును తెప్పెను—

వారు నివసించు జమిందారీ యంతయును నీలిపంట పండించుదొరల యిజారా క్రిందనుండెను ఏటియొద్దనుఁ బండించు నీలిపంటనుగూర్చి రయతులకును దొరలకును తీవ్రని వివాదము కలిగెను. అందుకు నంగీకరించిరి. కానిఘోషపురపు రయతులుమాత్ర మేటి బాడవను దొరలకు వశపఱచుటకంగీకరింపలేదు ఆయూరివారందఱును దురకలే. వారి నాయకుడగు ఫరూసర్దారు దేవునికైనను భయపడువాఁడుగాఁడు. ఆసంఘోషములో నతఁడు పోలీసువారి నెదిరించి జైలునకుఁబోయి వచ్చెను. ఆతనికింట నన్నము లేకుండఁబోయెను. అయిన నాతఁడట్లే యుండెను. మే నేజరుదొరగారు పోలీసుల లతో స్వయముగ వచ్చి యాయూరిరయతుల పంటలన్నియును బలవంతముగఁ దీసికొనిపోయిరి. ఆసలహములో ఫరూసర్దారు కుడిచేయివిరిగిపోయెను. ఆతరువాతఁగూడ గృహమునఁ బోలీసు గందరగోళము హెచ్చి ప్రజల బాధల కంతము లేకపోయెను. ప్రజల సొత్తులకుఁ గాని, స్త్రీల గౌరవములకుఁగాని, రక్షణ లేకుండఁబోయెను అందు చే నూరిలానివారు చాలమంది లేచిపోయిరి. ఫరూకుటుంబమునకు గతిలేదు. కట్టు బట్టలు రిప్ప వారికేమియును లేదు. వారిట్టియవస్థలో బయటికిరాఁజాలకుండిరి. వారి కొక కుమారుఁడుండెను. వాఁడామంగలి భార్యను “పిన్నీ” అని పిలుచుచుండును. అందుచే నామె యాచిత్తను దనయింటికే దెచ్చి పెంచుచుండెను! ఆయూరిలోని కట్టలమింకను నడఁగ నలేదు పోలీసువారి నేన యింకను నిలిచియున్నది. వారెప్పుడు

వచ్చి యేమిచేసినను నూరివారికి దిక్కులేదు. పోలీసువారు మంచిచెడ్డలఁ జూడకుండ దినదినము నందఱను బాధించుచుండిరి. ఇదివఱకెన్నడును పోలీసువారి గ్రామమునకు వచ్చి యింతదౌర్జన్యము చేయుటలేదు. ఈయూరిలో నొక్కయువకుఁడు మాత్రము దొరకకుండఁ బాఠిపోయెను. ఆతని యనుసంధానముకొఱకు పోలీసువారింకను నిచ్చటనున్నారు. ఇదివఱ కిచ్చటివారిని జాలమందిని వారు జైలునకుఁ బంపియున్నారు. ఈగ్రహచార మెప్పటికి వదలునో తెలియదు—ఇది కథ!

గోరా యాకథనినను నింకను లేవదలఁదుకొనలేదు. రమాపతి ప్రాణములు పోవుచుండుటచే “ఇచ్చటికి హిందూగ్రహ మేదియైన సమీపమున నున్నదా?” అని పూర్నించెను.

మంగ:— ఇక్కడకు మూడుమైళ్ళ దూరమున నీలిప్పాక్షరీ యున్నది. దానికి తహశిద్దారు బ్రాహ్మణుడే. ఆతని పేరు మాధవచట్రీ.

గోరా:— మంచివాఁడేనా?

మంగ:— యచుదాతవంటివాఁడు! అంతనిగ్ధయుఁడు, నంతటి చతుత్కారియు నెచ్చటనులేడు. ఆతఁడే యీపోలీసులవారికర్పణన్నియునుమామీదఁగట్టినవాఁడు! అందాతనికిగూడఁ కొంతలాభముండియుండును.

ఆమంగలిభార్య యాతురకపిల్లవానికిఁ దలయంటి స్నానము చేయించుచుండుటం గాంచి రమాపతి యసహ్యించుకొని యింకవచ్చట నిలువఁజాలక ‘గోరాబాబూ! పోవుదము రమ్మ’ అనియెను. గోరా బయలుదేరునప్పుడు మంగలింబిలిచి ‘ఈబాధలు పడుటకంటె నెక్కడకైనను బోఁగూడదా? నీకెచ్చటను జుట్టములులేరా’ అని ప్రశ్నించెను.

మంగ:— చాలదినములనుండి వీరితోఁగలసి యున్నాను. నేనుహిందువును; నాకుభూమితోఁ బనిలేకుండుటచే ఫ్యాక్టరీవారు నన్ను బాధించుటలేదు. ఇప్పుడీ యూరిలోఁ దగినచుగ వాఁడేలేడు. నేనుకూడఁబోయినచో నిచ్చటియాఁడు వాండ్రందఱును బెంగపెట్టుకొని చచ్చిపోవుదురు.

గోరా:— మంచిది. భోజనమైనతరువాత మరలవచ్చి నిన్నుఁ గలిసికొందును.

ఆకలివేడిచే రమాపతి కీయూరివారిమీదఁగూడఁ గోపము కలిగెను. ఇంటికి బలవద్దిశోభమునకుఁ దలయొగ్గుట వారిబుద్ధిహీనతయే యని యాతనికిఁ దోచెను. వీరికిఁ దగినకాశ్చియే యైనదని యాతఁడనుకొనెను. ఇట్టిదరిద్రులను బోలీసు నిర్బంధము నందుంచవలసినదే యనియు, గొప్పవారితోఁగలసి యుండవలయును గాని విశోధము లేచ్చుకొని పౌరుషము చూపుట తగదనియు, ఫ్యాక్టరీదొరలీవిషయము బాగుగ నే చేసిరినియు నాతఁడు భావించెను.

అయెండలో నినుకలలో గోరా యేమియుమాటాడక రమాపతితో నడచిపోయి ఘ్యాట్టరి సమీపమందున్న చెట్లగుంపునఁ బ్రవేశించి “రమాపతి! నీవు భోజనమునకుఁ బోమ్మ! నేనా మంగలియింటికిఁబోయెదను” అనియెను.

రమా:— అదియేమి? నీవు! భోజనముచేయవా? చటన్ణియింట భుజించి మఱి పోవుదము.

గోరా:— నాకర్తవ్యము నేనుచేసికొందును. నీవు భోజనముచేసి తిన్నఁగా గలకత్తాకుఁబోమ్మ! నాకింకను ఘోషపురములోఁ గొన్నితినము లుండవలసినచున్ననని తోచుచున్నది—నీ వట్లుండజాలవు.

గోరావంటి మతాచారి మేచ్చునింట నుండెదనని చెప్పటచే రమాపతి సర్వాంగ కమలును గంటకితము లైపోయెను. గోరా యిప్పుడన్న పానములనుద్యజించి ప్రాయో పవేశము చేయఁదలంచెనా యని యాతఁడు భావించెను. ఆకలిచే నాతనికి నినుమ మొక యుగముగానుండెను. అలాచించుట కవకాశములేదు. ఎట్లయినఁదప్పించు కొనిపోవలయునని యెంచి రమాపతి గోరాను బలవంత పెట్టలేదు. చూచుచుండఁ గనే గోరా దీర్ఘ శరీరము, దీర్ఘచ్ఛాయతోఁగూడ నెండలోఁబడి నిర్జనతప్త వానికా మధ్యమునుండి యొంటిగాఁ దిరిగిపోయెను.

మంగలి యొంటిగావచ్చిన గోరానుజూచి యాశ్చర్యపడియెను. గోరా యా మంగలి చేదతోనే యానూతినీళ్ళు తోడికొని త్రాగెను. తరువాత గోరా యాతని యింట వంటచేసికొని భుజించి “నేను నీయింట నాలుగైదుదినములు లుండెదను” అని యెను. ఆమంగలి భయభక్తులతోఁ జేతులు జోడించుకొని “ఈయల్లునియింట మీ వంటివారుండఁగోరుటకంటెను గావలసినదేమి? కాని మీరచ్చట నుండుట పోలీసు వారి కనుమానముగ నుండునేమోయని భయము గానున్నది.” అనియెను.

గోరా:— నేనుండఁగా బోలీసువారు నిన్నేమిచేయుటకును సాహసింపఁజాలరు. అట్లుజరిగినచో నేను నిన్ను రక్షింతును.

మంగ:— అయ్యో! మీరు రక్షించినను నాకురక్షణముండదు. నేనేదియో మోసముచేయుటకై మిమ్ము దీసికొనివచ్చితినిని పోలీసువారు తప్పుసాక్ష్యమును సిద్ధ ముచేసి నన్ను దండింతురేమా? ఇంతవఱకు నేనీయల్లరిలోఁ జిక్కుకొనకుండఁదప్పించు కొని యుంటిని. నేనుగూడ నీయూరువిడిచి పోవలసినచున్నచో నిచ్చటివారందఱును జచ్చిపోవుదురు.

గోరా పట్టణమునందే పెరిగినవాడగుటచే మంగలిభయమునకుఁ గారణమును దెలిసికొనఁజాలకపోయెను. న్యాయపక్షమున నుద్ధిగముగ నిలుచుటయే యన్యాయపక్ష మునకుఁ బ్రతీకారమని గోరా యుద్దేశము! ఈవిషన్న గామమును నిస్సహాయస్థితి

లో విడిచిపోవుట యాతని కిష్టములేకుండెను. అప్పుడు మంగలి యాతని పాదముల పైబడి “బాబూ! మీరు బ్రాహ్మణులు. మీరు మాయింటికతిథులై వచ్చి యుండఁ గాఁ బొమ్మనుటకంటె నపచారము లేదు. కాని మీరు మాయింట నున్నచో బోతీసు వారివలన భయముకలుగునని నాయందు దయగలవారు కావుననే మీతో మనవిచేసు కొనుచున్నాను” అనియెను.

మంగలిబుద్ధిలేక యశారణముగ భయపడచుండెనని విరక్తుడై గోరా యప రాహ్మణమయముననే యాయిల్లువిడిచిపోయెను. ఆప్లేచ్చాచారునియింట భోజనము చేసి నందుల కారీనికిఁ గష్టముగూడఁగలిగెను. ఆతఁడాయాసముతో సాయంకాలము నకు నీలిఘోష్టరీ కచేరికిఁ బోయెను. రమారతి భోజనము చేసిచేయకుండఁగనే కల కత్తాకుఁబోయి యుండుటచే గోరా కగపడలేదు. మాధవపుట్టి గౌరవముతో గోరా వాతిభ్యమనకుఁ బిలిచెను. గోరా యగ్నిజ్వాలవలె మండుచు మియింట నేను మంచి నీళ్ళయినను ద్రాగను.” అనియెను. మాధవుడు విస్మితుడై కారణ మడిగెను. గోరాయాతని నత్యాచారి యనియు, నన్యాయప్రవర్తకుఁడనియు దూలనాడి చూపిన లేచెను. అప్పుడు కుర్చీపైఁ గూర్చుండి హుక్కాను సేవించుచున్న పోలీసుఇన్స్పెక్టరు గంభీరముగఁ గూర్చుండి కఠినస్వరముతో “ఎవరునీవు? ఏయూరు?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా యామాటకు బదులుచెప్పక నీ వినిపెక్టరని యెఱుఁగుదును. నీవు ఘోషపురిమనఁ జేసినచర్య లన్నియును విన్నాను. ఇంకనునీళ్లు చేయుచున్నవో” అనియెను.

ఇనః— ఉరితీయించెదవు కాఁగోలునేమి? అట్లే యగపడుచున్నావు. కడుపుఁ గూటికి వచ్చి కన్ను లెఱ్ఱజేయుటయా? ఎవరక్కడ?—

మాధవుడు తత్తరముతోఁబోయి యాతని చేయి పట్టుకొనిఆతఁడనియెందులకు? పెద్దచునుఘ్యుల నవమానింపవలదు!’ అనిచేడుకొనియెను.

ఇనః— ఎటువంటి పెద్దచునుఘ్యుడు? ఈతఁడిట్లు మాటాడుట మిమ్మవమానించుట కాదా?

మాధః— ఆతఁడన్న మాటలోఁదప్పులేదు. కోపపడిన నేమిలాభము? మన మీఘోష్టరీ తొల యన్నము తినుచున్నాము. ఇంతకంటె నింకఁ జెప్పవక్కఱలేదు. కోపమెందులకు బాబూ! నీవు పోలీసు యిన్స్పెక్టరువు; నిన్ను యమభటుఁడనినఁ దిట్టగునా? పెద్దపులి మనుష్యునిఁజంపి తినును. అది సాధుత్వము కాదని దానికే తెలిసియుండినప్పుడు. కాని యేమిచేయును? దానికట్లేతిని శివంపవలసి యున్నది.

మాధవుడు నిమ్మియోజనముగఁ గోపమును బ్రదర్శించు స్వభావము కలవాడు కాదు. ఎవ్వరివలన నెప్పుడపకారమగునో, యెప్పుడుపకారమగునో ముందుగాఁ దెలిసి యెవ్వరుచెప్పఁగలరు? మాధవుఁడెప్పుడు నెవ్వరికైన నపమానముగాని యనిష్టము గాని బాగుగా నూచించియే చేయుచుండును; కాని యూరక వృధాకోపముచే నితరులను నొప్పించి తన సామర్థ్యమును దుర్వినియోగము చేయువాడుకాదు.

అప్పుడినస్పెక్టరు గోరానుజూచి “బాబూ! మేము సర్కారుపనివాండ్రమై వచ్చియున్నాము. ఈవిషయమును గూర్చి యేమిచెప్పినను గందరగోళము పుట్టి మా కొంపలు మునిగిపోవును.” అనియెను.

గోరా యేమియు మాటాడక వెడలిపోవుచుండెను. మాధవుఁడాతని వెంబడించి ‘అయ్యా! నీమాటలోఁదప్పలేదు. మేము కసాయిపని చేసితిమి. ఆ యినస్పెక్టరును జూచితివా? ఆతనిప్రక్కను గూర్చుండుట కూడఁబాపము! ఆతనిచే నోటితోఁ జెప్పుకాలనంతటి దుష్కర్మల నెన్నిటిలో జేయించితిని. ఇక పెంతయో కాలముండదు. నాబిడ్డవెండ్లికి దగినడబ్బు కెందుముండేదల్లో సంపాదించుకొని కుటుంబముతోఁ గాకిరి బోయెదను. ఒక్కొక్కప్పుడురి పెట్టుకొని చావలయునని తోచుచుండెను. బాబూ! ఈరాత్రి యెక్కడకుఁబోయెదరు? ఇక్కడనే భుజించి పరుండుడు. ఆయినస్పెక్టరు మీ సమీపమునకైన రాకుండునట్టియేర్పాటు చేయుదును” అని వేడుకొనియెను.

అందఱికంటెను గోరాకాకలి యెక్కువ! నేటి మధ్యాహ్న భోజన మాతనికి పరిపడలేదు. కాని యిప్పుడాతనియొడలు మండిపోవుచున్నది; ఇక్కడనుండుటక్లిష్టము లేక తుదకాతఁడు ‘నాకుఁజాలఁ బనియున్నది!” అనిచెప్పినైచెను.

మాధ:—అట్లయినవో నాగుండు మీకు లాంతరునిచ్చెదను.

ఆమాటకు బదులుచెప్పక గోరావెడలిపోయెను. మాధవుఁ డింటికివచ్చి యినస్పెక్టరును జూచి ‘ఈతఁడు కలెక్టరునొద్దకుఁ బోవును. నీవుకూడ నేఁడొకమనుష్యుని బంపుము!’ అనియెను.

మాధ:—ఎందుకొఱకు?

మాధ:—చుట్టి యేమియును లేదు. ఈనెద్దమనుష్యుఁ డెక్కడనుంచి వచ్చి యిక్కడిసంగతులను దెలిసికొనఁ బ్రయత్నించుచుండెనో తెలిసికొనవచ్చుటకు మాత్రమే.

౨౨

కలెక్టరు జాన్ దొర సాయంకాలమున నేటియొడ్డున సికారు తిరుగుచుండెను. ఆతనితో హారానబాబుకూడ నుండెను. దూరమున దొరసాని పరేకునితనయలను

వెంటబెట్టుకొని బండిపై గాలిని కారుచేయుచుండెను. బాగాన దొర తఱచుగాఁ జెప్ప మనుష్యులకుఁ దోటవిందులు చేయుచుండును; శుభకార్యములకుఁ బిలిచినఘో గొప్పవారియిండ్లకు బోవుచుండును. పాతకాలలయందలి బహుమతుల పరీక్షలకు సభాపతిత్వముఁగాంచుచుండును. ఉత్సవములు గానసభలకును బోవుచునందఱితోడను గలసి మెలసి యుండును.

ఆతనిభార్య మిషనరీకన్య యగుటచే వారియింటఁదఱచుగా మిషనరీ స్త్రీలకు టీపార్టీజరుగుచుండును. ఆతఁడాజిల్లాలో నొకబాలికాపాతకాలను స్థాపించి బాగ్గి త్రగఁగఁ బరిపాలించుచుండెను. పరేశునితనయులు బాగుగఁ జనువుకొన్న వారగుటచే నాదొం వారిని గౌరవించుచుఁ దఱచుగా బాబులు వ్రాయుచు క్రిష్టమసులూ వారికి మరగ్గింపులను బహుమానముల నిచ్చుచుండెను.

కృషిపరివర్తనసమావేశ మారంభ మగుటచే హానుఁడు, నుధీరుఁడు, విస యుఁడు, వరనాసుందరి, యామెబిడ్డలునుగూడ వచ్చియుండిరి. పరేశుఁడీసమ్యక్మున నుండఁజాలక యెంటిగా నింటనే యుండిపోయెను. ఆతని పరితఱకు నుచరిత యాగదలఁచెను గాని పరేశుఁడు మరయదకాదని చెప్పి యామెనుగూడఁ బంపివై చెను. వారందఱు నిప్పుడు సర్కారుబంకాలోనుండిరి. కమీషనరుదొరగారు సత్ప్రీతులై వచ్చిన నాటిసాయంకాలమే నాటకాభినయమున కేర్పాటు జరిగెను. అందుకొఱకు కలెక్టరు తనజిల్లాలోని దొరలనెల్ల నాహ్వానించెను. కొందఱు బంగారీ బాబులుగూడ నాహ్వానింపఁబడి వచ్చియుండిరి. వారికి వంటల కొకబ్రాహ్మణుఁడు కూడ నియమింపఁబడియెను.

హారానబాబు విశేషముగాఁ గ్రిస్తుమతమునుగూర్చి కలెక్టరుతో మాటలాడుచుం డెను. ఆతనిమతజ్ఞానమునకు కలెక్టరు మిగుల నాశ్చర్యపడి యింకిను నీవీమతము నేల స్వీకరింపలేదనినకూడ నడిగియుండెను. ఈసాయంకాలము దొరగారు హారానబాబుతో బ్రహ్మసమాజమును గూర్చియు, హిందూసమాజమునుగూర్చియు నాలోచించుచుఁ బిరు గుచుండఁగా గోరా యచ్చటికి వచ్చి “గుడ్ ఈవినింగ్ సార్” అని యెదుట నిలువఁ బడియెను. గోరా కచేరీ సమయమువందు దొరను జూడవలసినదే కాని డిఫేరారుకు లంచమియ్యనివో దర్శనము దొరకదు. అట్లుచేయుట యవమానముగాభావించి యాతఁడీ నీకారుసమయమునఁ జూడవలసినదెచ్చెను. అప్పుడు హారానఁడుగాని, గోరాగాని యొకరినొక రెఱిగియున్న ప్లేట్టిభావమును ప్రకటించలేదు.

గోరాయుద్ధుపాడుగులను గాంచి బంగారీలలోనిట్టివారిని చూడలేదని కలెక్టరు విస్మితుఁడయ్యెను. ఆతనిదుస్తులన్నియును మాసియుండెను. ఒక రుమాలును దలకు బాట్టుకొని పెదరుకట్టును బట్టుకొని గోరా నిలువఁబడి “నేను ఘోషపురమునుండి

వచ్చితిని" అని చెప్పెను. కలెక్టరు విస్మితుడయ్యెను. ఘోషపుర వ్యవహారములను గుఱించి యెవ్వఁడో వచ్చి యాక్షేపించెనని దొర నిన్న జేవినియొండెను. అతఁడే యీతఁడై యుండునని యనుకొని కలెక్టరాతని యాపాదముస్తకమును దీవ్రద్వష్టితోఁ జూచి "నీవేజాతివాడవు?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా:—బంగారీ బ్రాహ్మణుడను.

దొర:—అలాగా! పత్రికలతో నీకు సంబంధ మున్నదనుకొనియెదను.

గోరా:—లేదు.

దొర:—అట్లయినచో నీవు ఘోషపుర మెందులకు వచ్చితివి?

గోరా:—ప్రయాణము చేయుచు మాగ్ధవశమున వచ్చితిని. పోలీసువారిదౌర్జన్యములచే నాగ్రామమంతయు దుగ్ధతిపాలై యున్నది. ఇంకను నుపద్రవములుకలుగునని తోచి ప్రతీకారమును గోరి మీయొద్దకు వచ్చితిని.

దొర:—ఆగ్రామస్తులందరును జాలదుర్మార్గులు.

గోరా:—కారు! నిర్భీకులు; స్వతంతువులు! వారన్వాయములను, నత్యాచారములను నిశ్చబ్దముగ సహించి యుండఁజాలరు!

దొర:—(కోపముతో) ఇక్కడివారిసంగతులు నీకు బాగుగాఁ తెలియవు.

'ఇక్కడిసంగతులు నాకంటెను మీకెక్కువ తెలిసియుండవు?' అనిగోరామేఘు గంభీర స్వరముతో బడులుచెప్పెను.

దొర:—నీవీఘోషపుర వ్యాపారమునఁ గలుగఁ జేసికొన్నచోఁ జిహ్నులలోఁ బడి పోవుదువు! జాగ్రత్త!

గోరా:—మీరే యిట్టిదౌర్జన్యము నడఁగించనప్పుడు, గ్రామస్తుల నింకను బాధింప వలయునని మీరేపట్టుదలయున్నప్పుడు నాఁకిక నుపాయమేమున్నది? పోలీసువారి నెదిరింపవలయునని నేను గ్రామస్థుల నందఱను బోత్సహించుటకై ప్రయత్నింప వలసియుండును.

పచారుచేయుచున్న దొర యాకస్మికముగ నాఁగి గోరాను దీవ్రద్వష్టితోఁజూచి గర్జించుచు 'అబ్బా! అంతపంతమా?' అనియెను.

గోరా మతి యేమియు మాటాడక ధీరగంభీర గమనముతో వెడలిపోయెను.

దొర:—హారనబాబూ! ఇప్పుడు మీదేశస్థులందఱిలోనను నిట్టిదుర్లక్షణములగ పడుచున్నవేమి?

హోరా:—శదువులూ నింతగంభీరభావము వేదు! ఆధ్యాత్మిక చారిత్రికనైతిక జ్ఞాన మసలే లేదు! అందుచేతనే యిట్లున్నారు! ఇంగ్లీషువదిబెదత గాని యందలి మంచిని గ్రహించుట వీరికిఁ జేతగాదు. భారతవర్షము నింగ్లీషువారు పాలించుట

భగవదుద్దేశమేది యావిశ్వాసమీను లంగీకరింపదు. ఎంతచదివినను వీరి కనుభవజ్ఞానము లేదు అదియే దీనికంతకును గారణము.

దొర:— క్రీస్తు సంగీకరింపకున్నచో నీభారతవృక్షమున కెన్నటికిని సంపూర్ణ భర్మబోధము కలుగదు.

హారా:— ఇదియు సోకవిధముగా సత్యమే!

అని హారానుడు తన క్రీస్తు మతజ్ఞానమును గూర్చియు వందలి యభిమానమును గూర్చియు విశేషించి మాటలాడు చుండెను. ఇంతలో దొరసాని యింటికిఁ బోవుచున్నాడని కేకవైచుటచే దొర యదరిపడిపోయి తనబండి నెక్కి హారానునితో మనము రాత్రిమాటలాడుదమని చెప్పి వెడలిపోయెను.

హారానుడు బంగాళాఖండబోయి యారాత్రి కలెక్టరుతోఁ గ్రీస్తుమతమును గూర్చియు విశేషముగ మాటలాడెను. కాని యప్పుడగ పడిన గోరా పృథంసయ్యెత్త లేదు.

౨౮

యేదో యొకవిధముగా నేరమును విచారింపకుండఁగ నే గ్రామస్థులకు భయము పుట్టించుటకై నలువదియేడుగురు పౌరులు కైదునందుంపఁబడిరి. కలెక్టరును జూచిన దిరువాత గోరా వకీలుకొఱకుఁ బ్రయత్నించుచుఁ దనసహపాతియును సాతకడీ హుల్దారచ్చట వకీలుగా నుండెనని తెలిసికొని యాతనియొద్దకుఁ బోయెను. సాతకడీ యాతనిం గాంచి “ఏహా! శౌరమోహనఁడా? ఇచ్చటికేలవచ్చితివి?” అనియెను.

గోరా:— ఛోషపురపుపౌరులను జామీనుమీఁద విడుదలచేయించుటకై వచ్చితిని.

సాత:— ఎవ్వరు జామీనుందురు?

గోరా:— నేనే.

సాత:— నలువది యేడ్వరకు జామీనుండుట నీకుసాధ్యమగునా?

గోరా:— సామ్యు జామీనుమీఁద విడుదలయిచ్చినచో నేను చెల్లించివైతును.

సాత:— తక్కువ సామ్యును ననుకొంటివా యేమి?

మఱువాఁడు కలెక్టరు గారియొద్ద జామీనుకొఱకు దరఖాస్తుచేయఁబడెను. నిన్నటి మలిసవస్త్రధారియగు వీరమూర్తిని గాంచి కలెక్టరాదరభావము ద్రోసివైచెను. పదు నాలుగేండ్ల బాలుఁడు మొదలు, పండ్లుండిన వృద్ధునివరకును గలవారందఱును కైదు లోఁ బడికష్టపడవలసివచ్చెను.

గోరా యీయభియోగమును నడిపింపవలయునని సాతకడీని గోరెను. ఆతఁడు గోరానుగాంచి “సామ్యులెక్కడ దొరకుదురు? సామ్యులందఱు నపరాధులే. మఱియు నిది దొరలతోడి కలహము కావున నిరుగుపొరుగు గ్రామములవారందఱును విచారిం

పంబడిరి, ఇందుఁ జదువుకొన్న గొప్పవారి పోత్తనాక ముండువని కలెక్టరనుమాన పడుచున్నాఁడు. నన్నుగూడ నవమానించు నేమో? ఇట్టియల్లరులకుఁ బ్రతీకారము చేయలేకున్నచో దొరలు గ్రామములో నుండుటకే యిబ్బందికలుగునని యింగ్లీషుపత్రికలు వ్రాయుచున్నవి. ఇట్టిస్థితిలో దేశస్థులే దేశమునందు నుఖముగా నుండుట కవకాశములేదు. దౌర్జన్యములు జరుగుచుండెనని తెలిసియు నారకుండవలసి వచ్చుచున్నది.' అని చెప్పెను.

గోరా:—(తీవ్రస్వరముతో) ఏల యూరకుండవలయును?

సాత:—నీవింకను స్కూలులో నున్నరీతి నే యగపడుచున్నావు. ఎందుల కందువా? నాయుంట భార్యపుత్రులున్నారు. డబ్బు సంపాదించుకొన్నచో దినము గడవక యుపవాసము చేయవలసి వచ్చును. ఇతరుల బాధలు నెత్తిపై బెట్టుకొనుటకును, సంసారమునకును బాలదూరము. ఇంతేకాక యీదేశమున నొక్కనివైబదిచుందిట్లుం బమాధారపడి యుండును. అట్టిచో మఱిపదిచుందిని భరించుట కవకాశముండదు." అనియెను.

గోరా:—అట్లయినచో నీ వేమియును జేయవా? హైకోర్టునకు—

సాత:—ఇది యింగ్లీషువారిని బాధించిన నేరమని నీకుఁదెలియలేదా? ప్రతిజ్ఞారయును రాజే— ఒకచిన్నదొరను బాధించినను నది రాజప్రామాణ్యము. ఉపయోగము లేని విషయమునఁ బనిచేసి కలెక్టరునకుఁ గోపము గలిగించుట నాకిష్టములేదు.

అప్పుడు గోరా కేవలీ పదిగంటలబండిలోఁ గలకత్తాకుఁ బోయి యొకవకీలును దీసికొనిరావలయునని నిశ్చయించుకొనియెను. మరునాఁడతఁడు స్టేషనునకుఁ బోవుచుండగాఁ ద్రోవలో నే ప్రయాణమున కాటంకము కలిగెను.

ఆప్రదర్శన సమాజేశసమయమున నాయూరివిద్యార్థులును గలకత్తావిద్యార్థులును రెండుపక్షములుగాఁజేరి పోటీగా క్రికెట్టు నాడుచుండిరి. అప్పుడు పొరపాటున బంతి చెదరి యొకనికాలికఁ దగిలి గాయముయ్యెను. ఇరువురు విద్యార్థులారనిఁ దీసికొనివుచ్చరిణి యొద్దకుఁ బోయి యొక గుడ్డను దడిపి యారనిగాయమునకుఁ గట్టు కట్టుచుండిరి. అప్పుడు చెరువు కావలివాఁడు వచ్చి వారినిఁ గొట్టుచుఁ దిట్ట నారంభించెను. త్రాగుట కొరకు నీయమింపఁబడిన యావుమ్మరజిలో నెవ్వరును దిగఁగూడదు. ఆసంగతి విద్యార్థులకుఁ దెలియదు. తెలిసినను నొకసామాన్యుడగు పారావాని యజ్ఞును బాలించు నంతటి సహనభావము విద్యార్థుల కుండదు. అందుచే వారందఱును నేకమై యాపారావాని బావగొట్ట నారంభించిరి. ఇంతలో మఱిఒకఁడను పోలీసువారు వచ్చి తిట్టుచు విద్యార్థులను లాటీలతోఁ గొట్టుచుండిరి. ఆ సమయమునకు సరిగా గోరా యచ్చటికి వచ్చెను. ఆవిద్యార్థులందఱు సాతఁడెఱింగినవారే. వారికిట్టి యవమానము కలుగుట

గోరా సహింపక పోలీసువారిని డీకొనియెను. ఇంతలోఁ జాలఁచుంది విద్యార్థులువచ్చి పోలీసువారిని జితుకఁగొట్టి పంపివైచిరి. దారి నే పోవువాఁడంటును గుంపులుగా వచ్చి యిదియంతయును జూచి యానందించిరి. కాని యీతమామె యంతయును దమామెగాఁ బోలేదు.

మాడునాలుగు గంటల వేళదాక బంగారాలలో వివయుఁడు, హోరానుఁడు, లలిత మొదలగువా రందఱు నభినయ పృథర్వమును సరిమాచుకొనుటకుఁ బ్రవృత్తులై యుండిరి. అప్పుడు వివయుఁడెఱింగిన యరువును విద్యార్థులు వచ్చి గోరాను మఱికొందఱు విద్యార్థులను పోలీసువారు తీసికొనిపోయి చెఱయందుంచిరనియు శేషు కలెక్టరు సొద్ద విచారణ జరుగుననియుఁ జెప్పిరి. “గోరా చెఱయందున్నాఁడు!” అను నీమాటకు హోరానుఁడు తిప్ప నందఱు నదతీపడిరి. వివయుఁడు తక్షణమే లేచి తనసహపాఠియును సాతకడీయొద్దకుఁబోయి సర్వమును దెలిపి యాతని వెంటఁ బెట్టుకొని కారాగృహము నొద్దకుఁబోయి గోరానుజూచి “ఈసాతకడీ నీపక్షమున వడిటగా నుండి నిన్ను జామీ నువై విడుదల చేయించును!” అనిచెప్పెను. గోరా “నాకు వడిటను వలదు; నావిడుదల కొఱకుఁ బ్రయత్నమును వలదు!” అనిచెప్పెను.

సాతకడీ వివయునివంకఁజూచి ‘ఇదియేమిమాట? చూచితివా? గోరా ఇంకను బడిపిల్లవానివలెనే మాటలాడుచున్నాఁడు. ఈతని తీవ్రస్వభావ మిప్పటికి నట్లే యున్నది!’ అనియెను.

గోరా:— అద్భుతవశమున నాకుఁ గావలసినంత ధనమును, మిత్రులు నున్నారని యెంచి యామూలమున జైలునుండి విడుదల నందవలయునని నేనూహించుట లేదు. మనదేశమునందును నీతిధర్మములున్నవిని రాజు గ్రహించునట్లు చేయవలయును. ప్రజల యెడల నవిచారఁడై యుండుట రాజునకు ధర్మముకాదు. కాని, యీదేశమున వకీళ్ళకు బిల్లు నిచ్చుకొనలేనివారు జైళ్ళలోఁ బడి చావలసి వచ్చుచున్నది. కోర్టులలో న్యాయము కోట్లకొలది వెచ్చించి కొనవలసి వచ్చుచున్నది. చచ్చిననుసరియేగాని నీనీవిచారణమునం దొకదమ్మిడీయైనను వెచ్చింపఁదలచుకొనలేదు.

సాత:— కాకేపరిపాలన మైనదో లంచములకుఁ దలలే యమ్ముకొనవలసి యుండును.

గోరా:— లంచములఁడిసికొన వలయునని రాజకాసనములేదు. అది శుభి కారుల చేతులలో నున్నది. ఇప్పటి న్యాయసభలలో నిలువఁబడి వాదియైనను, బ్రతివాదియైనను దోషియైనను నిర్దోషియైనను గన్నీరు విడువలసినదేగదా! మఱియు నిర్ధనఁడగువానికి వ్యవహారమున జముముగాని, గౌరవముగాని లేదు. ఇంక దొరతనమువాకే వాదులగు నావ్యవహారమునంటిదానిలో వకీళ్ళును బ్యారిష్టరులును వారిపక్షమే. నాకు న్యాయము

లభించినవో మంచిదే. లేకున్న నాయదృష్టము! విచారణయందు వకీలుతోఁ బ్రయోజనమే లేనప్పుడు సర్కారు పక్షమున వకీలేలే? ప్రయోజమున్నచో గవర్నమెంటు నకు విరుద్ధపక్షమునఁగూడ నొకవకీలుండవలసిన యావశ్యకమేమున్నది? ఇది ప్రజల యెడల శత్రుత్వముకాదా? ఎట్టి రాజభర్తయు!

సాతః— సోదరా! కోపపడియెదవేమి? సివిలిజేషను చౌకనరుకు కాదు. నూత్నవిచారణ కావలసియున్నచో నూత్నకాసనములఁ జేయవలయును. అట్లు చేసినచో కాసనవ్యవసాయకులు లేక పనులొగిపోవును. వ్యవసాయకులున్నప్పుడే క్రియ విక్రియములుండును. అందుచేతనే కోర్టులు న్యాయసంపాదనమును జేయు క్రియవిక్రియ వ్యాపారులచే నిండవలసినచ్యును—ఇచ్చట ధనములేనివాని కపజయమే—కాని, నీవు రాజువైనవో నేమిచేసెదవో చెప్పుము.

గోరా— వేలకొలది జీతములు తీసుకొనుచున్న యభికారులకే యర్థముకాని చట్టము లున్నప్పుడు నిర్భాగ్యులగు వాదిప్రతివాదుల పక్షపు వకీళ్ళుఖర్చులు దొరతన మువారు భరించిన బాగుగానుండును. న్యాయమగుతీర్పు జరిగినతరువాత ఖర్చులు ప్రజలపైఁ గట్టరచ్చును.

సాతః— మంచిది. ఆదినము లింకనురాలేదు. నీప్రభుత్వమురాలేదు. నీవిప్పుడు సభ్య ప్రభుత్వమువారి కోర్టునందుఁ బ్రతివాదియై యుంటిని, నీవు ధనమును వెచ్చింపవలయును. లేదా వకీళ్ళ నాశ్రయింపవలయును. ఇంతకింటి నీకిప్పుడు మూడవగతి తేదు.

గోరా— ఏప్రయత్నమును జేయకున్నచో నేమగునో యగతియే నాకుగలుగనిమ్ము. ఈరాజ్యమునఁ గేవలము నిరుపాయఁడగువాని కేగతియో నాకు నదియే— వినయుఁడెన్నియోవిధముల ననునయించెను. కాని గోరా వానిని జెవినిబెట్టక “అకస్మికముగా నీవిచ్చటి కేలవచ్చితివి?” అనియెను. వినయుని మొగమెఱ్ఱినయ్యెను. గోరా జైలునందుండెను గాని లేకున్నచో వినయుఁడాతనికొక దీప్రయముగానే బదులు చెప్పి యుండును. అతఁడు నామాటకేమి?—ఇప్పుడు నీవు”—అనియెను.

గోరా— నేను రాజుగారి యతిధిని నవ్నాయన గౌరవించుచున్నాను. నిన్నెవ్వరు నిటకుఁ బిలువలేదే!

వినయుఁడు గోరాకు విడుదలయగుట యసంభవమని యెంచి వకీలు శేర్పాటచుటమాని “నీవిక్కడ భుజింపఁజాలవు. నీకు భోజనము పంపుట కేర్పాటుచేయుదును” అనియెను. “నీవేల వృధాశ్రమ పడియెదవు? జైలులో నందఱివలెనే నేనును భుజింతును. నాకుమాత్ర మితరభోజనమేల?” అని గోరా బదులుచెప్పెను.

వినయుఁడు మనఃకష్టముతో బంగాళాకుఁ బోయెను. నుచరిత యొకగదిలోఁ దలుపులు మూసికొని యుండి కిటికీ నుండి వినయుని రాక తెదురు చూచు చుండెను.

అందఱిలోడను గలసియుండుట యామెకు దుస్సహముగా నుండెను. దీనవిదనముతో వచ్చుచున్న వినయనింగాంచి యామెహృదయమున భయసంశయములు కలిగెను. ఆమె యెట్లో మనసు కుదుట పఱచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించి పుస్తకమును జూచుకొనుచుఁ గూర్చుండెను. లలిత యిష్టములేకపోయినను నొకగదిలోఁ గూర్చుండి కట్టు పని చేసికొనుచుండెను. లావణ్య సుధీరునితో నాడుకొనుచుండెను. లలిత వారిని జూచుచుండెను. హారానుఁడు కాఁబోవు ప్రగర్భమునుగూర్చి వరదాసుందరితో నాలోచించుచుండెను. వినయఁడు వచ్చి సుచరిత్రతో గోరావృత్తాంతముఁ జెప్పెను. సుచరిత్ర కొయ్యవడిపోయెను. లలిత కట్టుపని మానివైచి కందిన మోగముతో వెలుపలకు వచ్చెను.

వర:—వినయబాబూ! నీవుచుట్టియెకలాగుండవలదు. గోరా బాబునుగూర్చి నేను దొరసానిని వేడుకొందును.

విన:—వలదు మీరట్లు చేయవలదు. ఇది గోరాకు దెలిసినచో జీవితమున్నంత వఱకు నన్నాతఁడు తుమింపదు.

సుధీ:—ఆతనిపక్షమున సహర్షించుటకుఁ దగినయేర్పాటు చేయవలయును.

బామిననకుఁ గని వకీలును బెట్టుటకుఁ గాని గోరాయిష్టపడుటలేదని వినయఁ డుచెప్పెను. హారాను డసహ్యభావముతోఁ ‘పోనిమ్మ! ఎన్ననకీవట్టిగొడవ’ అనియెను. లలితకు హారానుని యందెట్టిభావ మున్నను నింతవఱకామె యాతని నెదురించుటలేదు. ఇప్పుడామె తీవ్రభావముతోఁ దలయూచుచు ‘ఇదివట్టిగొడవకాదు! గోరాబాబు నుంచిపనియే చేసెను. కలెక్టరు మనపై నేరము మోపినప్పుడు మనలను మనమే కాపాడుకొనవలయును. వారిపెద్దజీతములకొఱకు మనము పన్నులనిచ్చుకొనుచునే యున్నాము. ఇంతకు వారిబాధలనుండి తప్పించుకొనుటకు వకీళ్ళకు ఫీజులుకూడా నిచ్చుకొనవలయునా? ఇట్లు న్యాయమును సంపాదించుట కంటె జైలునకుఁ బోవుటమంచిది!” అనియెను.

లలిత యిట్లుకన్నెదిరించునని యాతఁడెన్నఁడు ననుకొనలేదు. ఇప్పుడామెయింత తీవ్రముగ భాషించుట యాతని కాశ్చర్యముగా నుండెను. హారానుడప్పుడు లలితను దర్శించుచు ‘ఈసంగతులన్నియు నీకేమి తెలియును? వట్టిచదువులను మాత్రము చదివి యెట్టి యవభవజ్ఞానమును లేక యెట్టిబాధ్యతయునులేక తిరుగుచుండు నాతలాయుల యున్నత్రప్రలాపములను విని నీతల తిరిగిపోయినట్లున్నది.” అని మందలించి నిన్ను గోరాకును, గలెక్టరుకును జరిగిన సంవాదమంతయును దెలిపెను. ఘోషపుర వ్యాపార మిదివఱకు వినయనకుఁ దెలియదు. అదివిని వినయఁడింక గోరాను కలెక్టరు తుమింపుట యసంభవమని యనుకొనియెను.

హారానుఁ డేయుద్దేశముతో నీసంగతి యంతయును దెలిపెనో యాయుద్దేశము నిష్ఫలమై పోయెను. ఇంతవఱకును హారానుఁడు గోరానుజూచినట్లే చెప్పక యూరకుండెను. ఇప్పుడు గోరామొడల నమాయసుబ్రకటించుచు మాటాడెను. ఇందువలన నాతని నీచత్వము వెల్లడియగుటచే నుచరితకు హారానునియొడలఁ గోపము కలిగెను. ఎదిరించి చూడవలయునని యుద్దేశము కలిగెను. కాని యామెక్లియెట్లో మనము విప్రకౌని పుస్తకము విప్పి కంపితకరములతోఁ బ్రకృతిములను దిరుగవైచుచుండెను. అప్పుడు లలిత యుద్ధతభావముతో “హారానబాబు దొంగయభిప్రాయముతో నేకీభవించుఁగాక! ఎట్లయినను ఘోషపురవ్యాపారమున గౌరవహారానబాబు గొప్పతనమే స్పష్టపడుచున్నది!” అనియెను.

౨౯

నేడు లెప్టి నెంటుగవర్నరు వచ్చుటచే కలెక్టరుసరిగా బదిలంటలకుఁగ చేరికివచ్చి విచారణలన్నియును ద్వరగా ముగించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. సాతకడీబాబు విద్యార్థులపక్షమున నిలిచి యామూలముగాఁ దనమిత్రున కుపకారము చేయఁదలంచెను. కాని విచారణపద్ధతులనబట్టి నేరము నంగీకరించి వేడుకొనుటయే మంచిదని యెంచి విద్యార్థులు బాధ్యత లెటుంగనివారనియు, కృతహారజ్ఞానము లేనివారనియు నెన్నియో చెప్పి తమింపవలయునని కలెక్టరును వేడుకొనియెను. కలెక్టరు విద్యార్థుల వయస్సును, నేరమును ననుసరించి యొడుమొదలిరువది యొడువఱకును వారికి బెత్తపుదెబ్బల శిక్షను విధించెను. గోరాకు కఠీలులేదు. గోరా స్వయముగనే పోలీసువారి దౌర్జన్యమును గుఱించి చెప్పదలంచెను, గాని కలెక్టరాతనిఁ దీవ్రముగఁ దిరస్కరించి మాటాడనీయక పోలీసువారి నడ్డగించిన నేరమునకై యాతనికొక నెల కఠిన శిక్షను విధించి దయయుంచి నీకీస్వల్పశిక్ష వైచితిని చెప్పి తన్నుఁదాను కీర్తించుకొనియెను. అప్పుడు సుధీరుఁడును వివరములును గోర్తనందే యుండిరి. వివరముండిక గోరామొగము చూడఁజాలక పోయెను. ఆతనియూపిరి యాఁగిపోయినట్లయ్యెను; ఇక నట నిలువఁజాలక వివరములు చూడవలెనని పత్తికిఁబోయెను. అప్పుడు సుధీరుఁడు బంగాళాకు స్నానభోజనము లకై పోవుదము రమ్మని వివరము వేడుకొనియెను. వివరము దొక చెట్టునీడనుగూలఁ బడి “సుధీరా! నీవుహామ్య! నేను కొంచెము నేపాఁగి వచ్చెదను!” అనిచెప్పెను. సుధీరుఁడు వెడలిపోయెను.

ఎంతసేపట్లు కూర్చుండెనో వివరమునకుఁ దెలియుటయేలేదు. సూర్యుఁడు తల మీఁది నుండి పడతుటి కొరగిపోయినతరువాత నప్పుడొకబండి వచ్చి యాతని సమీపమునందాఁగెను. వివరముఁడు తలయెత్తి చూచునప్పటికి నుచరితాసుధీరులు బండినుండి దిగి యాతనియొద్దకు వచ్చుచుండిరి. అప్పుడు తత్తరపడి వివరముఁడు లేచి నిలువఁబడి

యెను. నుచరిత యాతని సమీపించి ప్రేమాద్వైతస్వరముతో “వినయబాబూ! రమ్మ!” అనియెను. వినయంబు కాకస్మికముగాఁ జైతన్యముకలిగెను. అప్పుడు వీధిలోనివారందఱును దన్న వింతగాఁ జూచుచున్నట్లు తోచుటచే వినయండు తత్తరముతో బండి నెక్కినను. (తోటలో నెవ్వరు నెట్టిచుటుయు నాడఁజాలకపోయిరి.

అందఱును బంగాళాఖంఁ బోయిరి. అప్పటికొక కలహమారంభమయ్యెను. నేను కలెక్టరుదొరయింటికి రావని లలిత పట్టుపట్టి కూర్చుండెను. వరదానుందరి వివమ సంకటమునఁ బడిపోయెను. లలిత యసంగత విద్యోహమునకు హారానుండు కోర్కెవివ శుఁడైపోయెను. ఇప్పటి బాలిక బాలకు లందఱును గ్రహపదేశము నంగీకరింపఁ చెడి పోవుచుండిరినియు మంచిచెడ్డల నెఱుంగక యెల్లవారితోడఁ గలసి మెలసి యుండుట చేతనే యిట్లు తటస్థించుచుండె ననియును, హారానుండు తఱుచుగాఁ జెప్పుచుండును.

వినయండు విచ్చివతోడనే లలిత “వినయబాబూ! వన్న తమింపుము” నేను మీవివయమున గొప్పయపరాధము చేసితిని. మీరప్పుడు చెప్పినమాట నేనెంతమాత్రమును గ్రహింపఁజాలనైతిని. ప్రపంచజ్ఞానము లేకుండుటచేతనే నాకట్టిపారబాటు కలిగినది! ఈభారతవర్షమునకు దొరగారి కాసనమె యాశ్వరవిధాన మని పానూబాబు చెప్పుచున్నాఁడు! అక్లయనవో నీకాసనమును మనోవాక్కర్మలచే నిందింపవలయు నను నిచ్చ కలుగుటయును విధాతృవిధానమే” అనియెను. హారానుండు క్రుద్ధుడై “లలితా! నీవు—” అనియెను.

లలిత హారానునివంకనైనఁ జూడఁ “ఊరకుండుండు! నేను మీతో మాటాగుట లేదు!— వినయబాబూ! మీరెవ్వరికొఱకును మన్నింపనక్కరలేదు. నేఁడెట్లును నభివయము జరుగదు!” అనియెను. వరదానుందరి సంభ్రమముతో నామాటను ద్రోసివైచి “లలితా! మంచిగాననే! వినయబాబునకు స్నానభోజనములమాట యూహింప నక్కఱలేదా? ఒంటిగంట దాటిపోయినది చూచితివా? చూడుము! చూడుము! వినయబాబు మొగ మెట్లు వాడిపోయినదో!” అనియెను.

విన:—మనయందరమును దొరగారి యతిధులము! నేనీయింట స్నానభోజనములు చేయఁజాలను.

వరదానుందరి వినయంబుని బ్రతిమాలుకొని బుజ్జగించుచు నుచరిత మొదలగువారందఱు నూరకుండుటఁగాంచి కోపించి ‘మీరందఱు నేమిచేయుచున్నార? నుచరిత! వినయబాబునకు నీవైనను బోధింప నక్కరలేదా? మనము మాటయిచ్చితిమి; అందఱకు నావ్యసములు జరిగినవి; ఏలాగో మర్యాదగా మనమీదినము గడుపుకొనవలయును; లేకున్నచో వారేమనుకొందురో! చూడుము! ఇంక మనము వారియెదుటదల యెత్తుకొనగలమా?’ అనియెను.

నుచరిత మాటాడక తలవంచుకొని కూర్చుండెను. విషయమును సమీపముననే యున్న నదియొద్దకుఁ బోయి స్త్రీయై నెక్కిపోయెను. ఆస్త్రీయరు రెండుగంటలకు లోపలనే యటనుండి బయలుదేటి కలకత్తాకుఁ బోయి రేచెనిమిది గంటలకు మరల నిచ్చటకి వచ్చును—హారానబాబు కోధముతో గోరా విషయమును నిందించుట కారంభించెను. నుచరిత చటాలునఁ గుర్చినుండి లేచి గదిలోనికిఁబోయి తలుపు మూసికొని కూర్చుండెను. కొలది నేపటిలోనే లలిత యాగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పటికి నుచరిత రెండుచేతులతోడను, గన్నుల మూసికొని పఱుపువై బోరగిలఁ బడియుండెను. లలిత లోపలినుండి తలుపుగొల్పెమువైచి మెల్లమెల్లగఁ బోయి నుచరితప్రక్కను గూర్చుండి యామె నీలకొఱములను గరాంగుళులతో సంస్కరింప నారంభించెను. చాలనేపటికి నుచరిత కాంతయైనప్పుడు లలిత బలవంతముగ నామెను వెలికిలఁ దిప్పి మొగమునొద్ద మొగముచేర్చి చెవిలో ‘అక్కా! నాకుఁ గలకత్తాకుఁ బోవలెనని యున్నది. నేడు దొరయింటికిఁ బోవలెను!” అనియెను.

నుచరిత చాలనేపటి వరకును బదులు చెప్పలేదు. లలిత మాటిమాటికి నట్లేచెప్పుచుండుటచే నుచరిత లేచికూర్చుండి ‘సోదరీ! అదియెట్లు? నాకుమాత్రం విప్లమున్నదా తండ్రిగారి యజ్ఞయగుటచే వచ్చితిని! ఆయాజ్ఞ చెల్లింపకుండ మనము పోవుటయెట్లు? అనియెను.

లలిత:—తండ్రిగారి కిచ్చట నిట్లు జరుగునని తెలియదు. తెలిసినచోఁ బంపకయే యుండురు.

నుచ:—సోదరీ ఆసంగతి మనకెట్లు తెలియును?

లలిత:—అక్కా! నీవుండఁగలవా? ఆదొరయింటికిఁ బోఁగలవా? నేమయు వేసికొని నాటకమాడఁగలవా? నానాలుక కోసినను రక్తమైన వెలువడునుగాని యొక్క మాటయైన వెలువడదు!

నుచ:—ఆసంగతి నాకును తెలియునుతల్లీ! కాని యానరకబాధను సహింపవలయును. ఇంక గత్యంతరము లేదు! ఈదినము జీవితమునందెన్నఁడును మఱపురానిదినము!

నుచరిత యిట్లుచెప్పుటయు లలిత కోపముతో నాయిల్లుపడిచి తల్లియొద్దకుఁ బోయి ‘అమ్మా! మీరు బయలు పోరా?’ అనియెను.

వరదా:—నీకుమతిపోయినదా’ రాత్రి నాటక మైనతరువాతఁ బోవచ్చును.

లలిత:—నాకిప్పుడు కలకత్తాకుఁ బోవలసి యున్నది.

వరదా:—అదియే మట్లను చున్నావు?

లలిత:—నుధీరా! నీవిక్కడ నేయుండువా?

గోరాకు శిష్యులు గుట నుద్దీర్చినట్లు గ్రంథముగ నేయుండెను. కాని పెద్దదొరల యొద్దఁ దనవిద్యను బ్రదర్శింపవలయు ననుకొనిక వారఁడు త్యజింపలేక యస్పష్టస్వరముతో విడిచినచుట కిష్టములేనట్లు నూచించెను.

అప్పుడు వరదాసుందరి 'ఈగొడవలతోనే ప్రార్థిద్దామనిచున్నది! అయిదుగంటలవఱకు నెవ్వరును బ్రక్కలనుండి లేవవలదు. కొంచెము విశ్రాంతిని పొందవలెనని రాత్రి యభివ్యక్తమున మొగములువాడి వికారములుగా నుండును' అనిచెప్పి బలవంతముగా నందఱను నిదురింపజేసెను. నూచరిత్రకు నిద్రపట్టలేదు. లలిత పఱపువైగూర్చుండియే యుండెను—ఇంతలో స్త్రీయరుకూసెను. కదలుటకు నిర్ధముగా నుండెను. వినయుండు డెక్కుమీఁదనుండి చూచెను. ఒక స్త్రీ యతివేగముగ స్త్రీయరుకొద్దకు వచ్చుచున్నట్లుతని కగపడియెను. వేషభావణములనుబట్టి యామె లలితయైయుండు ననుకొనెను గాని నమ్మలేకపోయెను. సమీపించినప్పటి కామె లలితయే! వినయుండప్పుడామె తన్నుఁ దీసికొనిపోవుటకై వచ్చుచుండెనని భావించెను. ఆమెకుగూడ నీయభివ్యక్తము మిష్టములేదు గదాయని మరల ననుకొనియెను. అంతలో లలితవచ్చి స్త్రీయరు నెక్కెను. డెక్కునుండిదిగి వినయుండామెయొద్దకు వచ్చుటయు లలిత "నన్నుఁ బైకేదీసికొనిపోయ్యు" అనియెను.

విన:— స్త్రీయరు కదలిపోవుచున్నది.

"ఆసంగతి నేనెఱుంగుదును" అని చెప్పించు లలిత మెట్లవైనుండి వైకెక్కిపోయెను. స్త్రీయరుకూయును గదలిపోయెను. వినయుండు లలితను మొదటితరగతి డెక్కుపై గూర్చుండఁజేసి యామె మొగమువంకఁదిలకించి నిశ్చబ్దప్రీతి ముంగావించెను.

లలి:— నేనిక్కడ నుండఁజాలక కలఁత్రాకు వచ్చుచున్నాను.

విన:— వారందఱు నెఱుంగుదురా?

లలి — ఇంతవఱకెఱుంగరు. చీటివ్రాసి పెట్టితిని చూచినచోఁ దెలిసికొందురు.

ఆమె ముస్సూసకార్యమునకు వినయుండు స్తంభితుడై సంకోచముతో 'కాని.'

లలిత యింక మాటాడనీయక స్త్రీయరు కదలిపోవుచుండగా నింకను కాని మేమి? ఆడువాండ్రై పుట్టుటచేతనే సర్వమును సహించి యుండవలసినదా? మాపక్షమున గూడ న్యాయాన్యాయములును సంభవాసంభవములు నన్నవి! నేటి యాహ్వానమును గౌరవించిపోయి యచ్చట నభినయించుటకంటె వాత్మహత్య చేసికొనుటయే మేలని తోచినది!" అనియెను. ఇంక నీవిషయమున చుంచిచెడ్డ లాలోచించి మనసు పాడు తేసుకొనుటెందుల కనియు జరుగవలసిన దేదియో జరిగిపోయెననియు వినయుండు

భావించి యూరకుండెను. కొంతసేపైనతరువాత లలిత “నేను మీగోరాబాబు నొక మాదిరిగా భావించి యుంటిని. ఎందుచేతనో గాని మొదటినుండియు నాతనిజూచుట యాతని మాటలు వినుట నాకసహ్యముగా నుండెను. ఆతని తీవ్రభావణములను విని మీరందఱును దలలూచుచుండుట నాకుగోపముగానండెను. నాస్వభావమే యట్టిది. పనులయందును, మాటలయందును దీవ్రభావము గలవారిని నేనుసహింపలేను కాని గోరాబాబితరుల విషయముననే గాక స్వవిషయమునగూడ నట్లేయుండెను. ఆతని స్వభావమేయట్టిది. అట్టివానిని నేనుచూడలేదు.”

లలిత యీవిధముగా విడువకుండ మాటాడుచుండెను. ఇది కేవలము గోరాయెడల ననుతాపముచేతనేకాదు—తానిప్పటి కన్నియును దృఢించి తప్పు చేసినచిత్తవను సంకోచ మామె హృదయమున దలనూపుచుండెను. చేసినపని మంచిదగునా కానా యను సంగతి తేల్చుకొనవలసి యున్నది. ఇంతేకాక వినయవిరోధి నొంటిగా స్త్రీమయమై నుండుట—ఇది యింతటి సాహసకృత్యమని యామె మొదటభావించలేదు. కానిస్మిగుపడినచోఁ జేసినపనియంతయు లజ్జాకరమైపోవునని యామెహృదయము కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. అందుచేతనే యామె యిట్లు విడువకుండ మాటలాడుచుండెను. వినయుండు మాటాడఁజాలకుండెను. ఒకవంక గోరాయవమానము, ఒకవంక దొరయింటికి విసేదమునకు వచ్చితిమని స్మిగ్గు, ఒకవంక లలిత సంబంధముగు నాకస్మికావస్థ—ఇన్నియును గలసి వినయని వాక్యహీనునిగాఁ జేసివైచెను.

పూర్వమైనచో లలితసాహసమును వినయుండు తిరస్కరించియే యుండును. ఇప్పుడట్లుతోఁచుట లేదు. ఆతనికి విస్మయముతోఁగూడ నాసక్తియుఁ గలిగియుండెను అందఱిలోనను దానును లలితయు మాత్రమే గోరాయవమానమునకు సామాన్య ప్రతికారమును జేయఁగలిగితిమని నానందముకూడ వినయనకుఁ గలిగియుండెను. ఈ విషయమున వినయన కెంతమాత్రమును కష్టములేదు. కాని లలితమాత్రము తనకర్మ ఫలమునఁ జాలదినములవరకును బాధపడవలసి యుండును. లలితకు గోరాయెడల నసహ్య భావముండెనని వినయుండెనుకొనియెను. ఆలోచించిన కొలదియు నామెయద్భుత పరిజ్ఞానమును, సాహసమును, నధర్మమునందలి నిరసనభావమును వినయనకుబ్రహ్మచారి నీయము లగుచుండెను. ఆవిషయమునఁ దనకుఁగలిగిన భక్తిభావము నెట్లు ప్రకటింపవలయునో వినయనకుఁ దోచకుండెను. లలిత యిదివరకు వినయనిఁ బరశంతుండనియు సాహసహీనుఁడనియు నిందించియుండెను. వినయఁడిప్పుడది నిశ్చయమే యనుకొనియెను. ఆతఁడెన్నఁడును దనబంధుమిత్రుల నుపేక్షించి యిట్లు సాహసించి తనయుద్దేశమును నిలుపుకొనలేదు. అనేక సమయములయందు వినయుండు గోరాకుఁ గష్టముగానుండునని తన స్వభావమును మార్చుకొని యుండెను. అనేక సమయములందు గోరావతమునే తనమతముగాఁ జిన్నచిన్నయుక్తులతోఁదన్ను దానే మఱపించుకొనియెను.

వినయుడంతయు నాలోచించుకొని లలితయే తనకంటె స్వతంత్ర హృదయ యని నిశ్చయించుకొనియెను. తానిదివఱకు లలితను మనసులో నిందించిన సంగతి తలచుకొని వినయుడు బజ్జితుడయ్యెను. అప్పుడాతడు లలితను జేరి క్షమాప్తార్థముగా వింపదలంచెను. కాని యెట్లు గావింపవలయునో యాతనికి దోచలేదు. లలిత కమనీయమూర్తి వినయుని మనోనయనములను మహిమామయములుగఁ జేసివైచెను. ఆరతుజీయమూర్తి యపూర్వపరిచయముచేఁ దనజీవితము సార్థకమయ్యెనని వినయుఁ డప్పుడు భావించుకొనియెను.

30

లలితను వెంటఁబెట్టుకొని వినయుడు పశేకునింటఁ బ్రవేశించెను. స్త్రీమరుసుండి దిగువఱకును వినయుడు లలితయందలి తనమనోభావమును గ్రహించుకొని యుండలేదు. ఆతనిమనసెప్పుడును లలితకు విరోధముగనే యుండెను. ఆమెను కాంతింపఁ జేయవలయునను నాలోచనతోనే యాతని దివము గడచిపోవుచుండెను. వినయుని జీవితమున స్త్రీమాధుర్య నిర్మలతేజఃతో నుచరితయే ముందుగ సంధ్యాతారవలె నుదయించినది. ఆసందర్భవానందమె వినయుని ప్రకృతికిఁ బరిపూర్ణత్వము బ్రసాదించినది. కాని యింతిలో నింకొకనక్షత్రము జ్యోతిర్మయమూర్తితో నుదయించుటయు, మొదటినక్షత్రము దికాంతరాళమున కొరఁగుచుండుటయు వినయునకు స్పష్టముగా ననుభవమగుచుండెను.

అందఱిని విడిచివచ్చి లలిత స్త్రీమరకిన్నవాడే యామెయు నేను నేకపక్షమై యందఱకును బ్రతికూలముగనుంటి మని వినయుడనుకొనియెను. ఇందు లలితయందఱను బరిత్యజించి తనపక్షమునకు వచ్చియుండె ననుసంగతి వాతఁడు మఱవఁజాలకుండెను. ఏకారణముచే నేమి లలితకిప్పుడు వినయుడందఱిలో నొక్కనినింటివాడు మాత్రముకాదు. లలితపార్శ్వమునం దాతఁడొక్కఁడే—ఒక్కఁడుమాత్రమే. ఆమె బంధుమిత్రులందఱును దూరమున — అతఁడొక్కఁడే సమీపమున! ఈసామీపి సంబంధమగు పులకపూర్ణస్పందనము విద్యుద్గర్భాంబుదముంబోలి యాతని హృదయంతరాళమున విబ్రుంభించుచుండెను. అప్పుడా డెక్కువైఁ బరుండి లలిత నిద్రించుచున్నప్పుడు వినయుడు తానుగూడఁ దనతాళన నిద్రింపఁజాలక జోళ్ళను విడిచి కెలుపల నిశ్చబ్దులుగఁ బచారుచేయుచు నామె కెట్టి యపాయమును గలుగకుండనట్లు చూచుకొనుచుండెను.

రాత్రి గంభీరాంధకారము—మేఘకూనవ్యవగు నంతరాళము తారకాచ్ఛన్నమై యుండెను. తీరములందలి తరుశ్రేణి నీలభీత్రికవలె నిబిడమై నిస్పృహమై యుండెను. క్రిందనదీజలము నిశ్శబ్దముగఁ బ్రవహించిపోవుచుండెను. లలిత నిద్రించుచుండెను! మఱియేమియునులేదు — సుందరమును విశ్వాసపూర్ణమున నీ నిద్రనుమాత్రమే లలిత వినయుని హస్తముల యందర్పించుకొనియెను. ఈనిద్రనే మహామూల్యముగు రత్నముగా భావించి వినయుఁడు దీనిని రక్షించుభారమును వహించి యుండెను. తల్లిదండ్రులుఁ సోదరీసోదరులు నెవ్వరునులేరు. ఒకయపరిచిత శయ్యయందప్పుడు తన సుందరదేహమునువాల్చి లలిత నిశ్చింతతో నిదురించుచుండెను! అనిద్రాకావ్యము నందలి ఛందఃపరిమాణముల నిరూపించుచు నిశ్వాసప్రశ్వాసములు కాంతభావముతో యాతాయాతములగు చుండెను. ఆరవణీహృదయమునందలి మధురకోమలత్వముచేమండితములగు కరపల్లవములు శయ్యపై సంత్రాగ్ధ విక్రాంతిఁ గాంచియుండెను. ఆసుందరీ మణి నిపుణ కబరిభరమునందొక్క వేణియును జెదరియుండలేదు. కుసుమకుసుమారంబులగు నామెపాదములు తన మధురగతిచేష్టల కుత్సనావసాన సంగీతములకుంబోలె స్వప్తిశిష్యై శయ్యపై సమ్మిళితములై యుండెను. ఆయే కాంతసమయమున నా మధుర మూర్తి వినయుని హృదయమును గల్పనలతో నింపివైచెను. శుక్తిమధ్యమున ముక్తాచుణి యుంబోలి గ్రహతారాలంకృత నిశ్శబ్దతిమిరావృతాకాశ మండలమధ్యమునందు లలితా సుందరి యానిద్ర—ఈడ్కోలాసుందర సంత్రాగ్ధ విక్రామము—ప్రపంచమున కేకమాత్రైశ్వర్యమువలె వినయునియెదుటఁ బ్రతిభానీతముగుచుండెను. “నేను మేల్కొంచి యున్నాను! నేను మేల్కొంచి యున్నాను—” అను నీవాక్యము వినయుని విస్ఫారిత చక్షుః కుసారములకుండి యభయశంఖధ్వనింబోలి బయలుదేలి మహాకాశమునందలి యనిమేషజాగ్రత్పురుషుని నిశ్శబ్దవిన్వనముతో సమ్మిళితమై పోయెను.

ఆకృష్ణపక్షరాత్రియం దింకొకమాటకూడ వినయునిహృదయమును బాధించుచుండెను—నేటిరాత్రి గోరా జైలులో నున్నాఁడు! ఇప్పటివఱకును వినయుఁడు గోరా సుఖదుఃఖములకు సమభాగియై యుండెను; వేఱగుటకిదియే ప్రథమము! జైలులో నుండుటకు గోరా భయపడువాఁడు కాఁడని వినయుఁడెఱుఁగును. కాని మొదటి నుండియు నీవ్యాపారమున వినయునకు సంబంధము లేకపోవుటయు, గోరాకొక్కనికి మాత్రమే యీశిక్ష జరుగుటయుఁ దటస్థించినది! ఈమిథుల జీవితప్రవాహము లీస్థలముననే విచ్ఛిన్నములై పోయెను. మరలఁ గలియుట తటస్థించినచో నప్పడీలోపము తీరునా? ఇప్పుడు బంధుత్వమునందలి సంత్రాగ్ధత్వమునకు భంగము కలుగలేదా? జీవితమునందింతటి దుర్లభము నింతటి యఖండమునగు బంధుత్వము! ఒక్కరాత్రియందే;

వినయున కొకవంక కూనృత్వమును, మఱియొకవంక బూర్ణత్వమును నొక్కసారిగా ననుభవమునకు వచ్చుచుండెను—జీవిత సంబంధములగు సృష్టి ప్రళయములు సంధ్యా కాలమున స్తబ్ధములై యంధకారమునంక నిరీక్షించుచుండెను!

బండి పకేళునింటియొద్దకు వచ్చెను. దిగునప్పుడు లలితపాదము లెట్లు వడకెనో, లోపల బ్రవేశించుట కామెయెట్లు బెడరుచుండెనో వినయుండు స్పష్టముగా గ్రహించెను! (కోధావేశముచే దాను చేసిన యపరాధ మింత యని లలిత నిశ్చయించుకొన జాలక యుండెను. పకేళబాబు తనతో నెట్టి సంభాషణమును జేయఁడని లలిత భావించెను. మాటాడకుండుటయే గొప్పశిక్ష! ఆశిక్షయే యన్నిటికంటె నధికముగా భావించి లలిత భయపడుచుండును. లలిత సంతోచమును భావించి వినయుండింక నేఁబోయెదనని యెను. లలితకుఁ దన యనికి యిష్టమున్నదో లేదో తెలిసికొనవలయుననియే యాతఁ డెట్లు చెప్పెను. అప్పుడు లలిత “రమ్మ! తండ్రిగారియొద్దకు రమ్మ!” అనియెను.

లలిత యీసంభ్రమానురోధమునకు వినయుఁడానందితుఁ డయ్యెను. ఆమెను లోపల బ్రవేశపెట్టవంతమార్గముననే యాతనిపని తీరిపోదు! ఈ వ్యాపారమునందు లలితతో నాతనిజీవితమున కొక విశేషబంధము కలిగినది. అందుచేతనే యాతఁడు లలితపార్శ్వమునఁ దైర్పర్యముతో నిలువఁబడియుండెను. లలిత భారమంతయుఁ దనపైనున్న దను భావము వినయునకొక మధుర స్పర్శమువలె సకలంగకములను విద్యుత్సంచారముచేయుచుండెను. లలిత తనదక్షిణహస్తమును గ్రహించియున్నట్లాతని కనుభవమయ్యెను. అందుచే నాతని పురుషచ్ఛాదమును పూర్ణానందపూరితమై పోయెను. లలితవైఁ పకేళుండు కోపించినచోఁ దప్పవంతయుఁ దప్పవైఁ బెట్టుకొనవలయుననియును, ఆమె యవమానమును దానభరింపవలయుననియు, ధర్మకవచమువలె నామె కెట్టి యఘాతమును గలుగకుండఁ దాను గాపాడవలయుననియు వినయుండు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని లలిత నిశ్చయాభిప్రాయమును వినయుండు గ్రహింపజాలకపోయెను. ఆమె తప్పవంతయు వినయునివైఁ డెట్టఁదలఁచుకొనలేదు. సర్వమును దండితో స్పష్టముగాఁ జెప్పదలఁచుకొనియెను! గనివలనఁ గలుగు ఫలమంతయుఁ దానే గ్రహింపఁ దలఁచుకొనియెను! అంతే కాని మీనియమును గప్పిపుచ్చుట యామెకిష్టములేదు.

నేటి యందయమునండియు లలిత వినయునిపై మనసులో నేమో కోపగించి యుండెను. అదియసంగతమే యని యామె తెలిసికొనియెను. అందుచే నామెకిష్టపము తగ్గుటకు బదులుగా హెచ్చిపోయెను.

స్త్రీమరులో నున్నంతసేపును నామె మనోభావ మన్యవిధముగానుండెను. లలిత చిన్ని పుటినుండియుఁ గోపముచేతను, బట్టుదలచేతను నభావనీయములగు ననేక కార్యములను జేసియుండెను. కాని యీ పనిమార్గము దుస్సాహసమైనది. ఇందు వినయుండు

గూడఁ గలసియుండుట యొకవంకఁ సంకోచముగన, మఱియొకవంక సంతోషముగను నామెకుఁదోచెను. ఈహర్షసంకోచములచే నామె మనసు మధితమైపోవుచుండెను. ఆమె యిప్పు డితరపురుషు నాశ్రియించి యున్నది; ఆతనితో వచ్చియున్నది; చెంత నెవ్వరును బంధువులులేరు—ఇవియే యామెసంకోచకారణములు! సంశయజనకంబగు నిట్టి యవస్థలో వినయుండు గౌరవముగాఁ బ్రసరించిన తనకుమారులమును బ్రదర్శించుటచే లలితకుఁ బరమానందముగా నుండెను. ఇప్పుడు వినయుండు తమతో విలాసముగాఁ గాలక్షేపము చేయుచుఁ దమ సేవకులయెడఁలగుట నాశ్రియమునఁబ్రదర్శించుచు మెలఁగు వినయుండు మాత్రమే కాదు! ఆతఁడు లలితభద్రతాభారమును సంపూర్ణముగ వహించియుండియు, గౌరవముతోఁ దనదూరత్వమును రక్షించుకొనుచు లలితహృదయమునకు మఱింతదగ్గఱనాడెపోయెను. ఈయూహలతో లలితకుఁ రాత్రి సరిగా నిద్రపట్టలేదు. ఆమె కఠి శీఘ్రముగఁ దెల్లవారిసట్లుతోచెను. ఆమె మెల్లగా క్యాచితులపు తెఱచి చూచెను. శేషరాత్రియందలి శశిగార్ద్రమగునంధకార మొకను నాకాశనదీతీరవనశ్రేణుల నాక్రిమించి యుండెను. శివవారములుమాత్రము నదీజలములఁ గలస్వనమును జాగరికముగఁ జేయుచుండెను. కళాను పయన చేసికొనుచుండు సవ్యడి వినవచ్చుచుండెను. లలిత వెలుపలకువచ్చి చూచెను. అనతిదూరమున లెత్తపుఁ గుర్చిపై దుప్పటము గప్పుకొని వినయుండు నిద్రించుచుండెను. రాత్రియంతయు వినయుండిచ్చటనే కావలికాచి యుండెనని గ్రహించి లలిత హృదయము కొట్టుకొని పోయెను. ఇంతసమీపమునందుండియు నితరదూరము లలిత ద్వారముకడ నిలిచి యాహేమంత పృథ్వాపాంధకారమున, నపచిత నవీన్యశ్య మధ్యమన నొంటిగ నిద్రించి యున్న వినయునివంకఁ జూచుచుండెను. ఎదుట దిగంతములం దోచు తారకలు నిద్రించుచున్న వినయుని బరివేషించియున్నవియుంబోలె నగవడుచుండెను. లలిత హృదయ మప్పుడు గాంభీర్యమాదుర్యములచేఁ బరిపూరిత మైపోయెను. మాయచుఁ జూచుచుండఁగనే లలితకున్న లశుగ్రహాస్థములైపోయెను. ఆసంగతి యామెకుఁదెలియనే తెలియదు! తనతండ్రితోఁగలసి తానుపోసిండుచున్న దేవత యప్పుడు పాతౌత్కరించి చేయి పట్టుకొన్నట్లు లలితకుఁ దోచెను. మఱియుఁ దలుపులనవిదంబును నిద్రితంబును నగు నదీతీరమున—నంధకారమునకును నవినాలాకమునకును బ్రథమనిగూఢ సహగస్థానమునఁ, బవిత్రసంధిజులునఁ— బరిపూర్ణనక్షత్రసభామధ్యమున, ననావారవీణానిర్గిత మగు దివ్యసంగీతము దుస్సహనంద వేదనముఁ గూర్చుచు మెఱసి పోవుచుండెను.

ఆసమయమున నిద్రించుచున్న వినయునిచేయి యొకటి కదిలినంతనే లలిత చటాలునఁ దలుపు మూసికొని పర్యంకమునఁ బడియుండెను. ఆమె సకలాంగకము

లును జల్లనైపోయెను; గుండెలు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. అంధకారము దూరమయ్యెను. అప్పుడు లలిత మొగము కడిగికొని వెలుపలకు తరలవచ్చెను. అంతకు ముందే విషయుండు లేచి పూర్వతీరమునందలి పృథమపృథాతాభ్యుదయముం గాంచుచుండెను. ఆతడు లలిత వచ్చుటం గాంచి దూరముగాఁ దప్పుకొనుట కుద్యమించుచుండెను. అప్పుడు లలిత “విషయబాబూ!” అని పిలిచి విషయుండు సమాపించినంతనే “రాత్రి నీకు బాగుగ నిద్రపట్టలేదనుకొనియెదను!” అనియెను. ‘పట్టకపోలేదు!’ అని విషయుండు జదులుచెప్పెను.

తరువాత నెవ్వరును మాటాడలేదు. అన్వలియొడ్డున కిళరసిక్తముగు నాకాశరసమున మాసన్న సూర్యోదయ స్వర్ణకాంతిని సముజ్జ్వలముగఁ జేయుచుండెను. ఆయరువురును గూడఁ దమజీవితమునందట్టిప్రభాతమును గాంచియుండలేదు! ప్రభాతాలోకమివిధముగా వారి నెన్నడును సృజించియుండలేదు — అకాశము కూన్యముకాక యొక విధముగు విస్మయనిశ్చలమనందస్పష్టిరంగ కనిమేషదృష్టితోఁ జూచుచున్నట్లు గ్రహింపగలుగుట వారికిదియే పృథమపర్యాయము!

స్త్రీతరు కలకత్తాకు వచ్చిన తరువాత విషయుండొక బండినిగుదిర్చి లలితను దానిపై నెక్కించి తాను బండివాని ప్రక్కను గూర్చుండెను. ఆసమయమునఁ గలకత్తా పీఠులందఱి బండిపోవుచున్నప్పుడు చటాలున లలితహృదయభావము మాఱిపోయెను. ఈప్రతికూల సమయమున రాత్రి విషయునితో స్త్రీతరునందుండుట, విషయు నాశ్రయించి యుండుట, సంగతులనిబోలి విషయుండు తన్ను బండిపై నెక్కించి తీసికొని పోవుట—ఇది యంతయు నామెకు బాధాకరముగఁదోచెను. ఘటనావశ్యమున దన కర్తృత్వభారము విషయునిపైఁబడుట యామె కసహ్యముగా నుండెను. ఇట్లుగుటకుఁ గారణమేమి? రాత్రి సంబంధముగు నాచుధుఁ సంగీతము దినసంబంధముగు కర్మక్షేత్రమునకు వచ్చి యాఁ స్థితిముగ నింతఃకోర మైపోయినదేమి?

అందుచేతనే ద్వారమునకును వచ్చి విషయుండు పోయెననుటచే లలితకు తుంతికోపము కలిగెను. తాను విషయునితోఁగూడి తండ్రియొద్దకుఁ బోవుటకు సంశయించుచున్నట్లు విషయుండనుకొనెనని లలిత భావించెను. అట్టిసంశయ మెంతమాత్రమునులేదని నిరూపించుటకును, తండ్రితో నన్ని సంగతులును దెలుపుటకును నిశ్చయించుకొనుటచేతనే లలిత యపరాధినివలె విషయుని బోనిచ్చినదికాదు. విషయునితోడి సంబంధము పూర్వమువలెనే నిర్మలముగాఁ జేయవలయుననియే యామెయుద్దేశము! అంతే కాని నడుచునడుచు సంశయములు లోపములు గల్పించి తన్ను విషయునకు భారముగాఁ జేయవలయునని యామె భావించలేదు!

30

విషయమిది, లలితను జూచినంతనే సతీకుడు పరుగెత్తుకొని వచ్చి యిరువురినడుమను నిలచి యిరువురిచేతులను బట్టుకొని “వెద్దక్కరాలేదా?” అని పూర్నించెను. విషయమిట్లుంటుంటే నలుదెసలఁ బరికించి నుచరితయా? ఏమైనది? తప్పిపోయినది!” అనియెను! సతీకుడు విషయమిది దొంగిలెత్తెనని వట్టిమాట! సోదరి! లలితా! నీవుచెప్పము అనియెను. అప్పుడు లలిత “వెద్దక్కరేవువచ్చును” అనిచెప్పి పరేశబాబుగదివైపునకు బోవుచుండెను.

సతీకుఁ డాయీరువురి చేతులను బట్టుకొని “ఇప్పుడు మనయింటికవ్వరు వచ్చికో చూపించెదను రండు!” అనియెను. లలితయారని బామ్మని తొంగివెచ్చుచు “ఎవ్వరు వచ్చినవేమి? నాకుఁ జిరావుకట్టించకుము! ఇప్పుడు నేను తండ్రిగారి యెద్దకుఁ బోవలయును!” అనియెను. అప్పుడు సతీకుడు “ఆయన పికారుపోయినారు. ఇంతలో నారు” అనియెను.

అమాట లలితావిషయంబు కిరువురిమీఁద గవ్వముగనే యుండెను. అప్పుడు లలిత “వచ్చినవారెవరు?” అనియెను. సతీకుడు “చెప్పను! విషయబాబూ! నీవుచెప్పకో?” అనియెను. విషయంబు దెప్పియోపేళ్ళు చెప్పి తుదకు మీయక్క లలిత మాది వచ్చిన తరువాత నేనుగూడ వారిని జూడవచ్చెదననియెను.

సతీ:— మీరిరువురును గావలయును.

లలిత:— ఏగదిలో నున్నారు?

సతీ:— మూడవయంతిస్తుగదిలో నున్నారు.

అందరును మూడవయంతిస్తునకుఁబోయిరి! అచట నొకటో బొగ్గదవయస్కుయగు నొకఁ డ్రీ కుర్చీపైఁ గూర్చుండి నులూచనములనుదాల్చి కృత్రివాసరామాయణమును జనువుకొనుచుండెను. ఆమె కేబుద్దియైదేడ్డ వునుండును; మొగము నెరుకు కుంతలములు విరళములైయుండెను; కాని మొగమింకను బరిపక్వఫలముఁబోలి ప్రష్టిగనే ఉండెను. ఆమెభూమిభగ్యముని బచ్చాకుబొట్టుండెను. శరీరమునం దలంకారములు లేవు. విధవవలె నగపడుచుండెను. ఆమె వారిని జూచినతోడనే చటాటనలేచి మేలిమునుగు సవరించుకొని లోనికిఁబోవుట కుద్యమించెను. అంతలో సతీకుఁడామెచేయి పట్టుకొని దొడ్డమ్మా! పారిపోయెదవేమి? ఈమె మాసోదరిలలిత! ఈయనవిషయబాబు “వెద్దక్కరేవువచ్చును” అనిచెప్పెను. లలితయేమి నెలుంగదు కావున మాటాడక నిలువఁబడిపోయెను. విషయంబుదామెకు ననుస్మరించుటయు లలితకూడ నాకని ననుకరించెను. అప్పుడామె తత్తరముతో లోపలికిఁ బోయి చాపఁదెచ్చివైచి “బాబూ! అమ్మా! కూరుచుండుడు!” అనియెను.

లలితావినయములు కూర్చున్న తరువాత నామెయును గుడిచేతితో సతీకుని గొంగిలిండుకొని కూర్చుండి 'మీరు నన్నెలుగరు! ఈసతీకునితల్లి మాచెల్లెలు' అనియెను. ఆమె విశేషముగ మాటాడలేదు గాని యామె జీవితమునందలి గభీరకోకాశ్రింపనిక్తమగునొక పవిత్రతేజ మామెముఖమునందును, గంధస్వరమునందును స్పష్టముగ గానవచ్చుచుండెను. సతీకునిఁ బ్రేమతోఁ గొంగిలిండుకొన్న యాదొడ్డమ్మంగంధవతినే యింతవఱకును రమణీజీవితచరిత్ర మించుకంతయు నెలుంగని వినయుని హృదయము కరుణరస పూరితమైపోయెను. అప్పుడు వినయుఁడు "సతీకుఁడింతవఱకును నన్ను దాదా యని పిలువక వినయబాబూ! యని పిలుచుట తనదొడ్డమ్మ నాకును దొడ్డమ్మయే యగునని కాబోలును! ఇంక నట్లుపిలిచినచో నేను జగడము చేయక మానను" అనియెను.

అప్పుడా దొడ్డమ్మకు మనసు వివకమైపోయెను. ప్రియదర్శనుఁడును, ప్రియభాషియు వగువినయుని సతీకునిగ నే భావించి యామె 'బాబూ! మీయమ్మయెచ్చట నున్నది?' అనియెను. వినయుఁడు "మాయమ్మ చాలాకాలముక్రిందట నే లేదు! కాని లేదని నేను నానోటితోఁ జెప్పజాలను" అని చెప్పి యార్ద్రనయనములతో నానందము నొక్కపారి భావించుకొనియెను. తరువాత వారిరువురకును గొత్త లేకుండఁ జాలవఱకు సంభావన జరిగెను. లలిత మాటాడక కూర్చుండి యుండెను.

లలితలేచి పోయెడలఁచెను గాని పోజాలదయ్యెను. ప్రథమదగ్ధనమునఁ జాలనేపు! అంతేకాక యామెమనసు బాగుగ లేదు. అపరిచితయగు నామెతో వినయు డనాయాసముగా సంభాషించుచుండుట యామె కంతయిష్టముగా లేకుండెను. అందుచే వినయుఁడు లఘుచిత్తుఁడని తనమనసులో లలిత నిందించుచుండెను. ఆతఁడు విచారముతో మారక కూగుచున్నచో నప్పుడుమాత్రము లలితసంతోషించునా? తండ్రిగారి యెదుటఁ బడి భాషించుభారమంతయుఁ దననెత్తిమీఁగ నేపడినట్లు వినయుఁ డిట్లున్నాడేమని యప్పుడు నిందించును! ఇంతవఱకును గారణము నిన్నటిరాత్రి మధురసంగీత మీపగటివేళ బాధాకరమైపోయినది! విమియ నుఖకరముగ లేదు. అందుచేతనే నేఁడు లలిత మనసులోఁ బ్రతివిషయమునందును వినయునితోఁ గలహించుచుండెను. ఇప్పటివినయుని యేవ్యాపారమును లలిత మనసులోనిపోరాటము నడగింపఁజాలకుండెను. ఇదియెట్లు సంకోభితమగునో యంతర్యామి కొక్కనికే యెఱుక!

ఆలస్యమై పోవుచుండెను. పరేకుభావించును రాలేదు. లేచిపోవలయునను నుద్దేశము ప్రబలమగుచుండెను. వినయుఁడింకను దొడ్డమ్మతో మాటాడుచునే కూగుచుండెను. లలితయింక నధీరయై వినయునిమాటల కడ్డమునచ్చి "మీరెవ్వనికొఱకుఁ గాలక్షేపము చేయుచున్నారు? తండ్రిగారిప్పుడు వత్తురో తెలియుటలేదు. ఒక

సారి గోరాబాబు తల్లియొద్దకుఁ బోఁగూడదా?" అనియెను. వినయుండదరిపడియెను. లలితవిరక్తస్వర మాతఁడెఱిగినదే. ఆతఁడప్పుడు లలితమొగమువంకఁ జూచి చటాబున లేచెను. ఆతఁడెవ్వరికొఱ కాలస్వము చేయుచున్నాఁడు? ఇక్కడ నేమియును బని లేకపోవుటచేతనే యాతఁడు పెడలిపోయెదనని ద్వారమునొద్దనే చెప్పియుండెను. లలిత యాతనిఁ బోవద్దనిచెప్పి మరల నట్లు ప్రశ్నించుటా?"

వినయుండదరిపడి లేచుటఁగాంచి లలిత విస్మితయైపోయెను. వినయుని ముఖము సందలి సహజమందహాస మొక్క పూర్వార్థముతో దీపాబ్జకమువలె సంతరించి పోయెను. వినయునివ్యధిత వదనమునుగాని, యాతనియాకస్మిక భావపరివర్తనమునుగాని లలిత యెన్నఁడును జూచియుండలేదు. అప్పటియాతని మెగముచూచినంతనే లలిత హృదయమునఁ దీవ్రపరితాపకళాఖార మివ్రైపునుండి యవ్రైపునకు మరలమరల కబ్బా యమానము కాఁజొచ్చెను. అప్పుడు సతీకుఁడాత్రిముతో లేచి వినయునిచేయు పట్టు కొనిబ్రతిమాలుచు 'వినయబాబూ! కూరుచుండుము; పోవలదు! దొడ్డమ్మా! వినయ బాబునకు భోజనముపెట్టుము! అక్కా! లలితా! ఈయన నేల పొమ్మనియెదవు?" అనియెను.

విన:— సతీకా! ఇప్పుడు కాదు మఱియొకప్పుడు వచ్చెదను. ఆలస్యమై పోయినది!

మాటలు స్వల్పమే కాని కంఠస్వర మక్రూరుద్ధమైనట్లుండెను. ఆకరుణస్వరము సతీకుని దొడ్డమ్మ చెవులకుఁగూడఁదోఁచెను. ఆమె యొకసారి వినయునివంకను నొక సారి లలితవంకను జూచి యిరువురినడుమను నేదియో యద్భుతలీల ఖేలనము చేయు చున్నదని భావించెను.

తోడనే లలిత యేదియో సాకుచెప్పి లేచి తనగదిలోనికిఁ బోయెను. ఆమె తనకుఁదానే యీవిధముగా దుఃఖము దెచ్చుకొనుట యిదివరకెన్నిసార్లలో యైనది!

౩౨

వినయుండప్పుడు లజ్జావేదనలచే హృదయము పరితపించుచుండ నానందమయి యింటివైపునకుఁ బోయెను. ఆతఁడింతనేపటివఱకును దల్లియొద్ద కేలపోలేదు. మఱచి పోయెను! లలితతోడనే విశేషప్రయోజన మున్నట్లాతఁడు భావించెను! ఆతఁడు కల కత్తాకు వచ్చినతోడనే యానందమయిని దర్శింపలేదని యీశ్వరుఁడాతని ప్రయోజన మును భగ్నుముచేసి తగినకాస్తిగావించెను. తుదకు లలితనోటినుండి 'గోరాబాబు తల్లి యొద్దకైవఁబోఁగూడదా?' అనుమాట వెలువడియెను. గోరాబాబు తల్లిమాట వినయునికంటె సధికముగా లలిత హృదయమునఁ దోచుట యెన్నఁడైన జరుగునా?

లలిత యామెను గోరాబాబుకల్లి యని చూపుమే యెఱుంగును. కాని విషయుకామె జగన్మాతృసంబంధుడు నేకమాతృప్రకృత్య పృథివీ!

ఆనందమయి స్నానముచేసి మేళానైః గూర్చుండి మంత్రోపతనము చేసికొను చుండఁగా విషయుఁడు తత్తరముతోఁ బోయి యామె పాదములపైఁబడి పొరలుచు “అమ్మా!” అనియెను. ఆనందమయి యాతనికలపై ధూళిని దులుపుచు ‘బాబూ! విషయా!’ అనియెను. ఆతల్లివంటి మధురకంఠస్వర మెవ్వరికున్నది? విషయుని సమస్త శరీరమునను గగుఱరసము ప్రవహించెను. ఆతఁడఘృజలమును గంఠమునందడచుకొని మృదుకంఠముతో “అమ్మా! నేనాలస్యముచేసితిని!” అనియెను. ఆనందమయి నాకంఠ యుఁ డెలిసినదని చెప్పి గోరా శిశువుఁ బూర్వమే వ్రాసినయుత్తరమును విషయునకుఁ జూపెను. అందిట్లున్నది:—

‘అమ్మా! నీగోరాకుఁ గారాగృహ మనినఁగల్గములేదు. కాని నీమనసు కష్టపడుట యాతఁడు సహింపఁజాలడు! నీదుఃఖమే నాకు శిక్ష యగును. కాని కిత్తెరు నన్ను శిక్షింపఁజాలఁడు! నీబిడ్డ కొక్కనికే యిట్టిగతి గలుగుట లేదుకల్లి! ఎందఱో తల్లులబిడ్డ లెట్టికష్టము లేకుండ జైలులోఁబడియున్నారు. నేనును వారితో సమ సుఖదుఃఖముల ననుభవింపఁగోరుచున్నాను. నాకోరిక ఫలించునప్పుడు నీవు సంతో ఛింపవలెను. అమ్మా! ఒకప్పుడుకలుపుదివములలో నారూపాయలసంచి పోయినసంగతి నీకుజ్ఞప్తియిన్నదా! అయిదునిమిషములలోఁదిరిగివచ్చిచూచునప్పటికేఁ బదిరూపాయల సంచియును బోయినది. వానితో మఱికొన్ని రూపాయలను జేర్చి నీపాదజలమునకుఁ గలశమును కేయింపవలయు ననుకొంటిని! అప్పుడు నాకాదొంగనై వృధాకోపావేశము కలిగినది! అంతలో నాకస్త్రిముగ దేవుఁడు నాకు నుంచిబుద్ధిని బ్రసాదించుటచే ఈ దుర్బిక్ష దినములలో నాఠేఁడీసామ్యతోనుఖముగా బ్రతుకును!” అనితోచినది. అంత లోనే నాహృదయక్షోభమంతయు కాంతించినది. ఇప్పుడు నట్లే నేను కోరుకొనిజైలు నకుఁ బోవుచుంటిని భావించుచున్నాను. అందుచే నాకెట్టి కష్టమును దోచుటలేదు. ఎవ్వరిమీఁదను గోపములేదు. ఆహారవిహారకష్టములుగల జైలునందే నేనాతిధ్యమును గ్రహించితిని ఇప్పటివాసంచారమునందు దొరికినవోఁ దిని దొరకనివోఁ బుస్తపడికష్ట సుఖముల ననుభవించితిని. కష్టముల కలవాటుపడితిని. అందుచే జైలునందు నాకెట్టి కష్టానభవమండదని నీవునమ్మియుండుము! నేనింటియొద్ద సుఖముగా నున్నప్పుడు నాకు వెలుపలనున్న కష్టములను దెలిసికొనుట కవకాశము లేకపోయినది. ఈప్రపంచ మునందలి యపరాధులును నిరపరాధులునుగూడ నేక ప్రజలీశ్వరదత్తమగు విశ్వాధికారమునుండి వచ్చితిలై బంధనావమానముల పాలగుచుండి రనుసంగతి నాకింతవఱకును దెలియనేలేదు. ఇప్పుడు నేనెట్టివారి కష్ట సుఖములకు భాగవారి నై యుండఁదలచితిని.

ఈప్రపంచమునందుఁ బాలమంది కృత్రిములైయుండిరినియుఁ బెద్దమనుష్యులుగాగౌరవంపఁబడుచున్నారు. అట్టివారితోఁజేరి గౌరవమును వర్ణిల్లఁజేసికొనుట నాకిష్టములేదు. అమ్మా! నేనీసారి ప్రపంచముతోఁ బరిచయముజేసికొని యనేకకళలు ననుభవించితిని. ఈజగమునందు విచారభావమును వహించువారే కృపాపాత్రులు! తాముకీటలననుభవించుచు, నొరులను కిక్కింపక జైలునందుండువారికే పాపశాంతికాంగలదు! వారే పాపములను, వానికిఁ దగినప్రాయశ్చిత్తములను నిరూపించుపెద్దలు! జైలునకుఁ జెలుపల నుండి నుఖసన్మానముల ననుభవించువారి కెన్నటికిని నేవిధముగను పాపశాంతిలేదు. నేనెట్టి నుఖసన్మానములను ధిక్కరించి మానవకళకమును చిన్నమును వక్షమునందాల్చి జెలువడితిని! అమ్మా! నీవు కన్నీరుపెట్టుకొనకుండ నన్నాశీర్వదింపుముతల్లీ! భృగుచూర్ణి పదాఘాతముచేఁ గలిగినమచ్చను శ్రీమహావిష్ణువు చిరకాలమువఱకును విశుమున ధరించియుండెను. ప్రపంచమునందలి యాధత్వ మెచ్చట నన్యాయముగఁ బదాఘాతము చేయునో యాచిన్నామనే పరమేశ్వరుఁడు తనవక్షమునై గాఢతరముగఁజేసికొనుచుండును! ఆచిన్నామే యాపరాత్నరున కలంకారమైననో నప్పుడింక నాకొరకు మనస్తాప మెందులకు? నీవు నాకొఱకు దుఃఖించుట యెందులకు? —”

ఈయుత్తరమువచ్చినతోడనే యానందమయి మహిమని గోరాయొద్దకుఁబంపఁబరియత్నించెనుగాని మహిమఁడు దొర తనకు నెలవీరుడనిచెప్పి గోరాతోందరనుగూర్చి నిందించుచు నీవ్యవహారమునఁ దానుగలుగఁజేసికొన్నచోఁ దనయుద్యోగము కూడఁ బోవునని చెప్పెను. ఈసంగతి భర్తయును కృష్ణదయాళునకుఁ బెంపుటయనావశ్యకమని యానందమయి భావించెను. గోరానుగూర్చి యామె భర్తయెడల మగ్నాంతకాభిమానము కలిగియుండెను. కృష్ణదయాళుఁడు గోరాను బుత్రినిగనె భావింపకవిరుద్ధభావముతో నుండెను. ఆనందమయికృష్ణదయాళులదాంపత్యమధ్యమున గోరావింధ్యపర్వతమువలె నడ్డముగానుండి యాదాంపత్యమును విభజించినైచెను. అందొకవంకఁగేనల శుద్ధాచారియగు కృష్ణదయాళుఁడు; మఱియొకవంక మైచ్చు గోరాసహితయును నానందమయి! గోరాజీవితచరిత్రము నెఱింగియున్న యాయగువురినడుమగల తొగిన కట్టుపడియుండెను. ఈకారణముచే గోరా ప్రేమబాధ్యత లన్నియు నొక్క యానందమయిమీదనే పడియుండెను. గోరాభ్యుదయమున కామెయే యెల్లవిధములఁ బ్రయత్నించుచుండెను. గోరామంచిచెడ్డల కన్నిటికి నామెయే యుత్తరవాదియై యుండెను. గోరాదుడుకుదవమునుగూర్చి యనేకులనేకవిధములుగా నామెకుఁ జెప్పుచుండిరి. ఆమె యందఱును దగిన సమాధానములు చెప్పుకొనుచుండెను. గోరా సామాన్యడా? ఆతని మందలించుట కెవ్వరికైన సాధ్యమా? అయినను నానందమయి యాతని కెట్టి కష్టమును గలుగకుండఁ బెంచి పెద్దవానిని జేసెను! పడరాని మా

టలఁ బడినది, ఎవ్వరి కేమియు ననలేదు. పడరాచికష్టములఁ బడినది; ఎవ్వరికి నెట్టి కష్టమును గల్గింపలేదు!

కృష్ణదయాళుఁడు గంగాన్నా నముచేసి శుచివేషముతో మంత్రజపముచేసికొనుచు లోపలికి వచ్చుచుండఁగా నానందమయి కిటికీలోనుండి చూచెను; కాని యాతని దర్శింపఁజాలకపోయెను; నిషేధము; నిషేధము; నిర్వృత్తినిషేధమే! తుదకొక నిట్టూర్పువిడచి యానందమయి మహిమనియింటికిఁబోయెను. మహిమండపపుడు పీటపైఁ గూర్చుండి పత్రికను జదువుకొనుచుండెను. భృత్యుడాతని శరీరమునఁ దైలమర్థనము గావించుచుండెను. ఆనందమయి యాతనింగాంచి “మహిమా! నీవొకమనుష్యుని దోడ్చివినవో నేనైనను బోయి గోరాను జూచినచ్చెదను. ఆతఁడు జైలునకుఁ బోయినచో నీక నాకుఁజూచుట కవకాశమే యుండజేమో!” అనియెను.

మహిమఁడు మైకెట్టున్నను గోరాయందాతనికిఁ బ్రేమయున్నది. ఆ నిర్భాగ్యుని జైలునకుఁ బోనిమ్మ! ఆవేడుకకూడఁ దీరనిమ్మ!” అనివెంటనే మహిమఁడొక గొల్లవానిఁ బిలిచి వక్రఖర్చున కాతనిచేతికిఁ గొంతసొమ్ముచ్చి గోరాకడకుఁ బంపించి నెలవుదొరికినచోఁ దానుకూడఁ బోవుటకు స్థిరపఱచుకొనియెను. మహిమఁడెన్నఁడును గోరాపైఁ గోపము వహింపజాలఁడని యానందమయి యెఱుంగును. ఆతఁడు కావలసినపని చేయుటం గాంచి విని యామె తనగదిలోనికిఁ బోయెను. గోరా యిప్పుడున్న యపరిచితస్థానమున నాతని కిష్టమగుపరివారము గాని, లోక సంబంధములగు వేడుకలుగాని యుండవని యానందమయి స్పష్టముగా గ్రహించి యుండెను. ఆమె యిప్పుడు తనమాపులయందలి నిశ్శబ్దవేదనచ్చాయ లోస్థాధరములమదిగ్రీశములగుచుండ నూరికూర్చుండి యుండెను; ఇంతలో లక్ష్మీ దానియేడ్చుచురాఁగా నామెను మఱియొక గదిలోనికిఁ బంపివైచెను. సమస్తోద్వేగమును నిస్తబ్ధభావమునందే పరిపాకము గావించుట యామెకుఁ జిర కాలాభ్యాసము! నుఖదుఃఖముల నామె యెంతకాంతభావముతో గ్రహించుచుండునో యామెహృదయముకంటె హృదయాంతర్యామికే గోచరించుచుండును!

ఆనందమయి కేమిచెప్పవలయునో వినయునకు బోధపడలేదు కాని యామె యెవ్వరిసాంత్వనవాక్యములకును నిరీక్షించియుండలేదు. ప్రతీకారము లేని దుఃఖము కలిగియున్న తనయొద్దకువచ్చి యితగులూజడిల్లజేయుట యామెస్వభావమునకు సంకోచముగాఁ దోచుచుండెను. ఆమెఅప్పుడేమియు మాటఁడఁజాలకున్న వినయునింగాంచి “బాబూ! నీకింకను స్నానములేకట్లున్నది! పొమ్మ! స్నానమునకుఁబోమ్మ! పొద్దుపోయినది!” అనియెను. వినయుఁడు స్నానముచేసివచ్చి భుజించుచుండఁగా నాతనిప్రక్కను గోరాలేకుండుటఁగాంచి యానందమయి హృదయమునందప్పుడు హాహాకారము

కలిగెను. “గోరా యిప్పుడు జైలులోని యన్నము తినుచున్నాడు! అయన్నమునిర్మయ కాసనముచే గట్టువైసది. దానిలోఁ దల్లిచేతులయందలి మాధుర్యము లేదు!” అని తలంచుకొని యానందమయియును సహింపఁజాలక యటనుండి వెడలిపోయెను.

33

పరేశుఁడింటికి వచ్చినతోడనే యాసమయమునవచ్చిన లలితఁగాంచి యాకొంటె బిడ్డ యేదియో కొంటెపని చేసినదని గ్రహించి జిజ్ఞాసదృష్టితో నామె మొగమువంక గాంచుటయు లలిత “బాబా! నేను చక్కవచ్చితిని; అచ్చట నుండలేక పోయితిని.” అనియెను. పరేశుఁడు “కారణమేమిమ్మా!” అనియెను. గోరాబాబును గలెక్కడై జనఁ దెట్టివాఁడని లలితచెప్పెను. ఈసందర్భమున గోరా యెట్లు వచ్చెనని వ్రళ్ళించి పరే శుఁడు లలితవలన నంతయును దెలిసికొనియెను. తోడనే గూతనికి గోరాతల్లిమాట తలంపునకు వచ్చుటయు నాతఁడు మిగుల విచారించెను. ఒకదొంగకువలనే గోరాకును శిక్షవిధించుట కలెక్కర్తనకు నుభధసాధ్య మయ్యెను. ఇది కేవల చువాగరికత యనియు నధర్మమనియుఁ బరేశుఁడు భావించెను. మానవుని యెడల మానవుని నొగ్రాత్యయము పరిపంచకమునందలి శున్నిహింసలకంటెను భయంకరమైనది! గానినై సహజశక్తియు గలసి యెట్లు బ్రచండప్రకాండమును గావించుచుండునో, గోరాశిక్ష వినుటవలనఁ బరేశునకది యంతయును గన్నులగట్టిన ట్లగపడుచుండెను. పరేశుఁడూరక యాలో చించుచుండుటఁగాంచి లలిత యుత్సాహముతో “బాబా! ఇది నాకణమగు నవ్యామ ముకాదా!” అనియెను.

పరేశుఁడు సహజ కాంతస్వరముతో “గోరా యేమిచేసి నో నాకు సరిగఁ దెలి యలేదు. కాని యాతఁడు తనకే రవ్వబుద్ధియందలి ప్రబలాదృక్తియచే నది కాకోల్లంఘనము గావించి యుండుననుకొందును. అదిగోరాపక్షమునఁ దప్పని చెప్పుట ప్రకృతి విరుద్ధము సందేహములేదు! కాని ఆమ్మా! ఏమిచేయను! ప్రకృతికాలమున న్యాయ బుద్ధి యొకను నంతటినిచేకలాభమును గాంచియుండలేదు. ఇప్పటికిని బొరపాటు నకును, నపరాధమునకును నొక్కటే శిక్షజరుగుచున్నది. దీనింగూర్చి యొకమానవునిపై దోషాశోపణముచేయుట కవకాశములేదు. ఈసాపమందఱినెత్తిమీఁదను బడియున్నది” అని యాకస్మికముగాఁ బరేశుఁ డాబ్రిస్తానమును మార్చి “ఆమ్మా! నీవెవ్వరితో వచ్చెతిని?” అనియెను.

లలిత బలవంతముగా ధైర్యము తెచ్చుకొని “వినయబాబుతో వచ్చితి” ననియెను. ఆమె వైకౌతధైర్యముతోనున్న ను లోపలిదుర్బలత్వ మగపడుచునే యుండెను. ఆమె యామాట సహజస్వరముతోఁ జెప్పఁజాలకపోయెను. ఎచ్చట నుండియో

సిగ్గు వచ్చిపడియెను. ఆసిగ్గును మొగమునందగ పడనీయకకుండఁ బ్రయత్నించినకొలఁదియు నది వర్ధిల్లిపోవుచుండెను.

చంచలయు దుర్జయయినగు లలితను పరేశుఁడు తనయ లందఱికంటె సధికముగఁ జేరిమించుచుండెను. ఆమె పనులందఱకును వెగటుగ నే దోచునుగాని యామె నడవడిలో సత్యపగల్గయున్నది. పరేశుఁడు దానినే గౌరవించుచుండును. ఆమె లోపమే యందఱికన్నులఁ బడుచుండును గాని యలోక సామాన్యమగు నామెగుణము నెవ్వరును గ్రహించి యాదరింపరనిపూడ నాతఁడెఱుంగును. పరేశుఁ డాగుణమునే యిత్తు పూర్వకముగఁ బరిశీలించుచుండెను. ఆమె తీవ్రస్వభావము నడ్డగించి యామె హృదయమునందలి చూత్యమునకు భంగముకల్గించుట పరేశునకిష్టము లేకుండెను. ఆతని తక్కినయురువురు తనయలును జక్కనివారనియే చెప్పవచ్చును. వారి శరీరచ్ఛాయయు ముఖలక్షణమునుగూడ నుందరముగా ముండునుగాని, లలితవారికంటె నలభ్యముఖసౌందర్యవిషయమునగూడ మతభేదమున్నది! అందుచేతనే లలితకుఁ ద్వరగాఁ బెండ్లిచేయవలయునని వరదాసునందరి లొందఁపడుచుండెను. పరేశుఁడు లలితముఖము నందలి వర్ణసౌందర్యమునుగాని, యామె శరీరమునందలి యవయవ సౌందర్యమునుగాని చూడలేదు! ఆమె యంతరంగమునందలి గంభీర సౌందర్యమునే చూచుచుండెను. ఆసౌందర్యమునఁ గేవలలలిత్యమేకాదు—స్వాతంత్ర్యమును దాద్యమునుగూడ నుండెను. ఆదాద్యముమాత్ర మందఱకును మనోహరముగానుండదు! అదిలోకుల నాకర్షించును. కాని చాలమందిని దూరమునకుఁ దోసివైచెను. ఆమెయందింటో నెవ్వరికి నిష్టముండదని యెంచి పరేశుఁడు తఱచుగా లలితకు దనయొద్దనే యుంచుకొనును—ఆమె నెవ్వరును తమింపరనిచెప్పి తానేయామెను గౌరవించుచుండును.

లలిత విషయానితో నొంటిగ వచ్చితిని చెప్పినతోడనే పరేశుఁడామె యీవిషయమునఁ జాలదినములనుండి కన్నమును నహించి యుండెనని తెలిసికొనియెను. ఆమె చేసినతప్పు చిన్నదైనను లోకులామెకుఁ బెద్దకెత్త చేయుదురు. ఈవిషయమై పరేశుఁ డాలోచించుచుండఁగా లలిత “బాబా! దొరగారియతిధ్యమునందు మవదేశస్తులకించు కంఠము గౌరవములేదు. కేవల మతగ్రహముమాత్రమే. ఇదిచూచి నహించినేనవ్వుట నుండుటయే యుచితమా?” అనియెను.

పరేశున కీప్రశ్న సామాన్యమైనదిగాఁ దోచలేదు. ఆతఁడు దానికి బదులు చెప్పక నవ్వుచుఁ గుడిచేతితో నామె తలవైమెల్లగగొట్టి ‘వెట్టిదానా!’ అనియెను.

ఆపరాష్టానమయమున నీసంఘటనముఁగూర్చి యాలోచించుకొనుచు నింటివెలుపలఁ బరేశుఁడు పచారుచేయుచుండఁగా విషయాదువచ్చి యాతనికి నమస్కరించెను.

పరేశుడు డాక్టర్నితో గోరావిషయమునఁ జాలవఱకుఁ బ్రస్తావించెను. కాని లలితనుదీసి కొనివచ్చినసంగతి యడుగ నేలేదు. తరువాతఁ జీకటిపడుచుండుటంగాంచి పరేశుడు “విషయశాబూ! పొద్దుపోయినది! లోపలికిఁ బోవుదమురమ్ము!” అనియెను. విషయఁ డు నేనుమాయొంటికిఁ బోయెదననియెను. పరేశుడు రెండవసారి బలవంతముచేయలేదు. అప్పుడు విషయఁడు బెదరి బెదరి రెండవయంతస్తువంకఁ జూచుచు మెల్లమెల్లగా వెడలి పోయెను.

లలిత పైనుండి విషయని జూచుచునే యున్నది. పరేశునితో మాటలాడినతరువాతఁ బైకిఁవచ్చునని యామె యనుకొనియెను. ఇంతలోఁ బరేశుఁ డొక్కడే పైకి వచ్చెను. విషయఁడు రాలేదు. లలిత బల్లపైనున్న పుస్తకములను, కాగితములను జిందరమందరగఁ బారవైచి లేచి గదినుండి వెడలిపోవుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడామెంబిలిచి యామెవిషణ్ణవదనమునఁ బ్రేమపూర్ణదృష్టిని స్థాపించి “లలితా! ఒక బ్రహ్మసంగీతమును బాడుము!” అనిదీపమును వెలిగించెను.

౩౪

మఱువాఁడు వరదానుందరియూ దక్కినవారందఱును వచ్చిరి. హారానుఁడు లలితపైఁ గోపము నడఁగించుకొనఁజాలక యింటికైనబోవుండఁ బరేశునొద్దకుఁ బోయెను. వరదానుందరి లలితవంకఁ జూడనైనఁ జూడక కోపముతో మాటాడక సంభ్రమముతోఁదనగదిలోనికిఁ బోయెను. లీలాలావణ్యలకును లలితపైఁగోపముకలిగెను. లలితా విషయము లేక వారిసాటకాభినయమున కెల్లవిధముల లోపముకలిగెను! సుచరిత్ర హారానుని కొద్దిగా వేళముతోఁగాని, వరదానుందరి యశుప్రార్థితపవాక్యములతోఁగాని, లావణ్యలజ్జా నిరుత్సాహముతోఁగాని కలియక కేవలము నిస్తబ్ధయై యుండెను. ఎట్లో యామెపని యామె చేసేవైచినది ఇప్పుడును నామె యంత్రపుబాహ్యులలే నందఱివెనుకను నిలిచి లోపలఁ బ్రవేశించెను. సుధీరుఁడు లజ్జానతాప సంకుచితుఁడై వీధిగుమ్మమునొద్దనుండియే తనయొంటికిఁ బోయెను. లావణ్య యాతనిఁ బిలిచినది గాని లాభములేకపోయెను. హారానుఁడు పరేశునిగదిలోఁ బ్రవేశించినతోడనే ‘చాలనన్యాయము జరిగిపోయినది!’ అనియెను.

లలిత పరేశునిగదియందే యుండెను. ఆమాటవివరబడినతోడనే యామెతండ్రి కుర్చీ వెనుకఁకుడేగి నిలువఁబడి హారానునివంకఁ దడవదృష్టిం గాంచుచుండెను. అప్పుడు పరేశుడు ‘హారానుశాబూ! లలితవలన నన్ని సంగతులును దెలిసినవి. జరిగినదానిని గూర్చి యిప్పు డాలోచించుటవలన లాభములేదు’ అనియెను. హారానుఁడు పరేశుని శాంతసంయతభావమును దుర్బలస్వభావముగాఁ దలంచుచుండును. అందుచేతనే

యాతఁడెప్పు డవజ్ఞానూచక స్వరముతో 'కార్యమేమో జరిగిపోయినది. కానిచరిత్ర మున్నదిగదా. అందుచేతనే యది యేమైపోవునో యని మన మాలోచింపవలసి యున్నది! మీరింత చనువీయకున్నచో లలిత యింతపని చేయగలదా? ఈవ్యాపార మంతయు విన్నచోఁ జనవిచ్చి లలితన బాడుచేసితివి ననుసంగతి మీరే తెలిసికొనఁ గలదు!" అనియెను.

పరేశుఁడు వెనుకకుఁ జిరిగి లలితను దవపార్శ్వమునకుఁ దీసికొని నవ్వుచు హారా నునిం గాంచి 'బాబూ! బిడ్డలను బెద్దలం జేయుటకుఁ జేసెనుయే ప్రధాన మైనదని సమయమునచ్చినప్పుడు నీవే తెలిసికొనఁగలవు!" అనియెను. లలితయుప్పుడు తండ్రిని గాఁగలింపుకొని 'బాబూ! మీకున్నానమునకు వేళయైనది! లేండు!" అనియెను. పరేశుఁడు హారాననివంకిఁ జూచుచు మృదుస్వరముతో 'కొంచెమునేపాఁచుము! వేళ మించిపోలేదు!" అనియెను. లలిత స్థిగ్రస్వరముతో 'కాదుబాబూ! మీరున్నానము నకుఁబొండు! మీరు నమృతమును నేను పానూబాబునొద్ద నుండెదను" అనియెను.

పరేశుఁడు తెదలిపోయెను. లలితకుర్చీపై గంభీరముగ కూర్చుండి హారానుని వంక స్థిరదృష్టిగాంచుచు 'మీకు మీయిష్టమునచ్చిన ట్లందఱితోడను మాడలాడుట కధికారము కలదనికొనుచున్నారు కాబోలును!" అనియెను.

నుచరిత లలితను బాగుగ నెఱుంగును. ఇప్పటి లలితస్థితింగాంచి నుచరితహృద యము చుఱియొకప్పుడైనచో నుద్విగ్నమైపోయియుండును. ఇప్పుడు నుచరిత కిటికీ యొద్దఁగుర్చీపైఁ పుస్తకమునఁ బఠ్యములను చిరుగవైచుచుండెను. హృదయభావముల నడంపుకొనుటకు నుచరిత చిర కాలమునుండి యలతాటు పడియుండెను. కొలది దిన ములనుండి యనేకాఘాతముల వేదనలుచేరి యామెహృదయము నెంతగా బాధించుచు న్నున నామె యంతకంటెనుఁ శక్యబ్రుముగా నోర్పుకొనియుండెను. ఇప్పుడానిశ్శబ్ద తాభారము దుస్సహమై యుండెను. అందుచేతనే లలిత తన యభిప్రాయమును హారా నునకుఁ బెలుపుటకు సిద్ధమై కూర్చున్నప్పుడు నుచరిత రుద్రహృదయమునకు నుక్తిలాభ మును బడయుట కవకాశము దొరకెను.

లలి:— మాయెడల మాతండ్రిగారి కర్తవ్యము మాతండ్రిగారికంటె మీకే యెక్కువ తెలియుననికొనుచున్నారా? ఈసమస్తవ్యాపారమునకును మీరే ప్రధానాచార్యుఁడనికొనుచున్నారు కాబోలును!

లలిత యింతటి యాధర్మ్యముంగాంచి హారానుఁడు ప్రప్రథమముననే హతబుద్ధియై పోయెను. కొంతసేపటి కతఁడు సరిగా నుత్తరము చెప్పఁబోవుచుండఁగా లలిత వారినిచి 'ఇంతకాలముకలుకును మేము మీశ్రేయ్యత్వము సహించి యుంటిమి. కాని యిప్పుడు మీరు తండ్రిగారికంటెను గొప్పవారుగాఁ జూచుచున్నారు. అట్లయినచో నీయింటివారెవరు నిక సహింపఁజాలరు—మా సేవకులపర్యంతము—" అనియెను.

హారా:— లలితా! నీవు—

లలిత యమాటకడ్డమువచ్చి తీవ్రస్వరముతో “ఊరకుండుడు! మీమాటలను జాలగావింటిమి! ఇప్పుడు నామాటవినుడు; మీకు విశ్వాసము లేకున్నచో సోదరి నుచరిత నడుగుడు!—మీరెంతగొప్పవారు కాదలచియుంటికో మాతండ్రిగారంత కంటె వేయిరెట్లు గొప్పవారు. మీరు మాకుపదేశింపవలసిన దేమైన నున్నయెడల మీకే యుపదేశించుకొనుడు!” అనియెను. హారానుని మొగము నల్లపడిపోయెను! ఆతఁడు చటాలున లేచి ‘నుచరితా!’ అనియెను. నుచరిత పుస్తకమునుండి మొగ మెత్తిచూచెను. ఆప్పుడు హారానుడు ‘నీయెడటనే లలిత నన్నవమానించినది!’ అని యెను.

నుచరిత మృదులస్వరముతో ‘మిత్రులమానించుట లలిత యద్దేశముకాదు. తండ్రిగారిని మీరు గౌరవింపవలయునని చెప్పినది. ఆయనవంటి సన్మానకౌగిలులు మనకిక నెవ్వరున్నార?” అనియెను. హారానబాలు లేచిపోవలయు ననుకొనెను గాని పోలేకపోయెను. ఆతఁడు గంభీరముగ గూర్చుండిన. ఆయింటియందాతనికి గౌరవము తగ్గుచున్న కొలదియును దానిని నిలుపుకొనవలయునని యాతఁడధికప్రయత్నమును గావించుచుండెను. ఆశ్చర్యించినకాళ్ళి ధిలమగుచున్నప్పుడు దానిని బలవంతముగ నూదిపట్టుటవలన భగ్నమైపోవుననుసంగతి యాతఁడు తెలిసికొనఁజాలకపోయెను. హారానుడట్లే కోపగాంభీర్యముతోఁ గూర్చుండియుండెను. లలిత నుచరిత ప్రక్కను గూర్చుండి మెల్లమెల్లగ నేమేమో మాటాడుచుండెను. ఇంతలో సతీకుండచ్చటికివచ్చి నుచరిత చేయిపట్టుకొని ‘అక్కా! రమ్మ’ అనియెను.

నుచ:— ఎక్కడకు?

సతీ:— రమ్మ! నీకొకచిత్రముచూపించెదను. సోదరి! లలితా! నీవుచెప్పలేవా?

లలి:— లేదు.

దొడ్డమ్మసంగతి నుచరితకు సతీకుడు చెప్పునఱును లలిత చెప్పుకుండుట కంగీకరించి యుండును. అందుచేఁ జెప్పలేదు. ఇప్పుడు సతీకుడే చెప్పెను. అతిథినివిడిచి నుచరిత పోవఁజాలక ‘తండ్రిగారు ప్సానముచేసి రానిమ్ము! నేనుతరువాత వచ్చెదను!” అనియెను.

పరేకుడు వచ్చినతోడనే సతీకుడేరువురిక్కలను వెంటఁబెట్టుకొని లోనికిఁ బోయెను. హారానుడు పరేకునింగాంచి ‘నుచరిత సంబంధవిషయమున మన మనుకొన్నట్లు కావించుట కిక నాలస్యము చేయవలదు. రేపాదివారము జరిగించిన బాగుగా నుండును’ అనియెను.

పరే:— అవిషయమున నానుభ్యంతరమేమియునులేదు. నుచరితయిష్టపడినచో నట్లే చేయవచ్చును.

32

అనాడు లలితకడనుండి వచ్చినతరువాత మరల నచ్చటికి బోవుట విషయమునకు గట్టముగానుండెను; తనకూస్యమందిరము కూడ నాతని కసహ్యముగ నేయుండెను. మఱునాటి యుదయముననే యాతఁడానందమయియొద్దకుఁబోయి 'అమ్మా! నేను కొన్నాళ్ళు నీయొద్ద నుండెదను!' అనియెను. గోరాకొఱకు దుఃఖించుచున్న తన కూటం కలిగించుటకు విషయఁడిట్లనియెనని గ్రహించి యానందమయి పరితాపపడుచు 'నేమియు ననక ప్రేమతో' విషయని దరిజేర్చుకొని యొడలు నిమగ్నమండెను.

విషయఁ డాయితటనే యాహారవిహారములఁ గావించుచు నుండెను. అప్పుడప్పుడు మునుపటివలె దనకు సరిగా జరుగుటలేదని పట్టుపట్టుచుండెను. ఎప్పుడు 'నేదియో మాటాడుచు నానందమయిని మఱిపింపఁ జూచుచుండెను. ఆతని మనసు కూడ బాగుగలేని సంధ్యాసమయములందామె నింటిపనుల చేసికొననీయక యొకచో గూర్చుండఁజేసి తనచిన్న నాటికథలను ముచ్చటించుచుఁ కాలక్షేపము చేయుచుండెను. ఆనందమయి తనకుటుంబజీవిత వృత్తాంతమును జెప్పుచుండెను. అప్పుడు విషయఁడు 'అమ్మా! ఎప్పుడు నీవు మాయమ్మవు కాకుండఁబోవుదువో' యని నేను నిరంతరమున భయపడుచుందును' అనియెను.

ఒకనాటిసాయంత్రమునఁ జాఁపవైఁగూర్చున్న యానందమయి పొదములపై విషయఁడు తనతలనుంచి 'అమ్మా! నానకు ప్రవిద్యాబుద్ధులును మరల జేవుని కిచ్చి వైచి బాబుడనై నీయొడిలో నాడుకొనవలయునని యున్నది. కేవల మీప్రపంచమున నీకంటె నిక నాకేమున్నదికల్లీ!' అనియెను. విషయని కంతస్వరమున హృదయ భారాక్రాంతచు నాయాసము ప్రకటితమగుచుండుటంగాంచి యానందమయి హృదయము విప్లవవ్యధాకులమైపోయెను. ఆమె విషయని దరిజేర్చుకొని యాదలనల్లఁదడవుచు గొంతనేపూరమొడి "బాబూ! పరేశబాబునింట నందఱును జేమముగ నున్నారా?" అనియెను.

ఈప్రశ్నకు విషయఁడదరిపడి లజ్జకుఁడై "అమ్మయొద్ద నేమియును దాఁచుట కవకాశములేదు అమ్మ నాయంతర్వామి." అనియనకొని మంతిరస్వరముతో 'ఆ! అందరును బాగుగనే యున్నారా?' అనియెను. అప్పుడానందమయి "నాకాయితీ కాంతలతోఁ బరిచయముచేసికొనవలసియున్నది. మొదటగోరాకు వారనిన నిష్ఠకు లేకుండెడిది. అట్టివాని యనన్యభావమునుగూడఁ దొలగించినవారు సాధారణులై యుండరు!" అనియెను. విషయఁడుత్సాహముతో "నీకు వారిపరిచయము కలిగి

వలయునని నాకునగోరిక యున్నది. గోరాకిష్టమండదని 'నేనుమాటలేదు' అని యెను. ఆనందమయి యూరకుండి 'అందుఁ జెప్పిల్లకేరేమి?' అనిప్రశ్నించెను.

ఈవిధముగా మాటలు జరుగుచుండఁగా లలితప్రసంగము వచ్చెను. వినయుఁ దావివయమును సంతోషముగాఁ ద్రోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించెను. ఆనందమయి యట్లువిడువక మనసులో నవ్వుకొనుచు 'లలిత బుద్ధిమతి యని వినియుంటిని!' అని యెను.

విన: — ఎవ్వరు చెప్పిరి?

ఆనం: — నీవే చెప్పితివికాదా?

ఇదివఱకు వినయుఁడు లలితయెడల నెట్టి సంకోచభావమునులేక యున్నప్పుడు తానామత్రావస్థయం దానందమయితో లలిత బుద్ధిమతియని చెప్పియుండెను. ఇప్పుడాతఁడామాట మఱచిపోయెను. ఆనందమయి యిదిపుణ్యముగఁ బ్రశ్నించుచు లలితయెడలం గలవినయుని హృదయభావముతోఁగూడ నాయురుపురిచరిత్రమునందలి ప్రధానాంశములను సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁగలిగెను. గోరాశత్రు విచారించి లలితయేకాంకియై తనతోఁగూడస్నేహపూర్వకముగా నున్న సంగతి గూడ వినయుఁడు చెప్పివైచెను. మాటలాడుచున్న కొలఁదియు నాతనియుత్సాహ మతిశయించిపోవుచుండెను. ఆప్రసంగమున కెక్కడ నడ్డము కలుగునో యనుభయముతో నాతఁడు విడువకుండ మాటాడుచుండెను. అప్పుడు వినయునకు లలితమూలముననే తనకింతటి స్వతంత్రీకర్త కలిగినదనికూడ భావించుకొనియెను. ఇంతలో రాత్రిభోజనమునకుఁ బిలుపునచ్చెను. అప్పుడు వినయుఁడాకస్మికముగఁ గలనుండి మేల్కొన్న వాఁడనందోలి తనమనసులో మాటలన్నియు దల్లికిఁ జెప్పివైచితినిగదా యని సంతోషించెను. ఆతఁడెన్నఁడును దల్లయొద్ద దసమను దాఁచుకొనలేదు. ఆనందమయి యంతయునువిని, యంతయును గ్రహించి వినయుఁడు సిగ్గుపడకుండఁగనే షర్యమును జెప్పివైచెనని యనుకొనియెను. వినయునకింతవఱకును దనతల్లియెరుటఁ దనజీవితచరిత్రమును దాఁచుకొనకుండఁ జెలిపి పవిత్రము చేసికొనలేదుగదా యనువిచారము హృదయవిధ్యుత్తున ముచ్చలె నుండెను. ఇప్పుడామచ్చ ముసిపోయినది!

రాత్రియానందమయి యాప్రసంగమునుగూర్చి చాలసేపుయోచించుకొనియెను. గోరాజీవితసమస్య యుత్తరోత్తరజటిలమై లోఁచుచుండెను. పరీక్షబాబు గృహమునందేదో విమానంప తేలవలయునని యనుకొని యామె యేవిధముగనైన నాయంటి యాడువాండ్రును జూడవలయునని నిశ్చయించుకొనియెను.

3౬

మహిముని యింటిలోని నారందఱును వినయునితో కళిముఖికిఁ బెండ్లి సిగ్గుపడి నట్లే భావించియుండిరి. కళిముఖి వినయునికగపడుటకే సిగ్గుపడుచుండెను. కళిముఖి

తల్లితో విషయనకుఁ బరిచయము లేదనియే చెప్పవచ్చును. ఆమెచాల గుట్టయినది. ఆమె యింటిలోను పెప్పుడును మూఁయబడియే యుండును. ఆమెసంగతి యేదియును భర్తకుఁ జక్క నితరులకెంతమాత్రమును దెలియదు. ఆమెయందు భర్తకునను స్వాతంత్ర్యము లేదు. ఆమె గిరినగిత దాఁటుట కాశనిఁ సాహసములేదు! ఈవిధముగా మహిమని రాణియగు లక్ష్మీమణి కామెప్రపంచ మంతయు సంపూర్ణముగ స్వాధీనమై యుండెను. అచ్చట లోపలివారు వెలుపలకును, వెలుపలివారు లోపలకును బ్రవేశించుమాన్యు నిరాభాధకముగ లేదు. గోరాయధికారుముకూడ లక్ష్మీమణియహునందుఁ బనిచేయను, ఆరాజ్యవిధానమున ద్వైధభావములేదు. విధానాధీశ్వరి లక్ష్మీమణియే - క్రిందకోస్త మొదలు మ్రోగోర్థువఱకు సమస్తమును లక్ష్మీమణియే—ఎన్జిక్యుటివ్, జ్యుడిషియల్ శేఖరములేదు. ఇతర ప్రపంచమునందు మహిమఁడు స్వతంత్రుడేకని లక్ష్మీమణి యధికారమునందు మాత్రము కేవల మస్వతంత్రుడై యుండెను.

లక్ష్మీమణి విషయని దెఱచాఁటునుండియే చూచియుండెను. విషయఁడు గోగ కు బాల్యమిత్రుడను కారణముచేతనే యామె తనకుమార్తె నాతని కీయదలఁచి యుండలేదు. అతఁడు తనయొద్దఁ గట్టుము వాంఛింపఁడను కారణముచేతనే శశిమఖి నాతని, కిచ్చుట కంగీకరించి మహిమనిగూడ బలవంతపెట్టెను—విషయఁడిప్పుడు తఱచుగా రింటికి వచ్చుచునే యున్నను గోరానుగూర్చిన విచారముచే మహిమఁ డాతనియొద్దఁ బెండ్లిమాట తలపెట్టుటలేదు.

నేడాదివారము. లక్ష్మీమణి మహిమని సప్తాహికదివానిద్రోకు భంగము కలిగించుటచే విషయఁడానందమయియొద్ద బంకించందుని రంగదర్శనమును జరుపుచుండ గాఁచుచుఁజూచి యున్నది. అతఁడు ముందుగా విషయనకుఁ దాంబూలమిచ్చి గోరామూఢత్వమును నిందించుచుఁ గ్రోవముగా నాతనికెప్పుడువిడుదలయగునో దినములను లెక్కింప నారంభించెను. అప్పుడాతని కాకస్మికముగా మార్గశిరమాసము సగము గడచిపోయినట్లు తలఁపునకువచ్చెను. తోడనే యాతఁడు విషయనిఁగాంచి 'విషయా! మార్గశిరమాసము మీకుఁబ్రమునకు మంచిదికాదని చెప్పుట యుక్తియుక్తముగలేను, పంచాంగములలోని నిషేధములే కాక కుటుంబ నిషేధములనుగూడ మన్నించుచున్న వో నిక శుభ కార్యములు జరుగుటయెట్లు?' అనియెను.

విషయఁడు సంశయించుచుండుటఁగాంచి యప్పుడానందమయి మహిమనిని గాంచి 'విషయఁడు చిన్న నాఁటినుండి శశిమఖిని జూచుచున్నాడు. ఈతని కామెను పెండ్లియాడవలయునని లేకయే మార్గశిరమాసమును విషపెట్టి నాఁడు!' అనియెను.

మహి:— ఈమాట మొదటనే చెప్పవలసినది!

ఆనం:—స్వయముగా గ్రహించుకొందురనియే యతని యుద్దేశము! మహిమా! పెండ్లికొడుకులే దొరకరా? గోరాను రానిమ్మా! వాడు చాలమంది నెఱుంగును ఏ సంబంధమైన నొకటి చూచుకొనవచ్చును!

మహిముని మొగము నల్లనడిపాయెను. అతడు కొంతసేపూరకుండి ‘అమ్మా! నీవు వినయునిమనసు వాడుచేయకున్నవో నాతఁడీషయమున వభ్యంతరము చెప్పఁడు!’ అనియెను. వినయుఁడు వ్యస్తహృదయముతో ‘నేమో చెప్పఁబోవుచుండఁగా నానందమయి వారించి ‘మహిమా! నిజముచెప్పితిని! నేనీతని బ్రోక్ష హింపఁజాలను వినయుఁడు క్షుణ్ణవాఁడు; తెలియక యేపనియైనఁజేసినవో, తుదకుఁ జిక్కులు కలుగును!’ అని యానందమయి వినయునకు బాసటయై నింద యంతయుఁ దనమీఁదఁజే పెట్టుకొనియెను. అది తెలిసికొని వినయుఁడు తనదుర్బలత్వమునకు లజ్జితుఁడయ్యెను. మహిముఁడొక వినయుని బ్రశ్నింపక ‘సవతితల్లి యెప్పుడును సవతితల్లియే’ అనియును కొనుచు వెడలిపోయెను.

మహిముఁడెట్లు తన్ను లోకములోని సవతితల్లిలవలెనే భావించియుండెనని యానందమయి గ్రహించెను. కాని యీవిషయమునఁ దన్ను లోకులేమనుకొందురో యను సంశయాభాసమైన నామెకుఁ గలుగలేదు. ఆమెయెప్పుడు గోరా నొడిచుండుఁ జేర్చుకొనియెనో యాదినమునుండియే లోకుల యాడికల నన్నిటిని దృఢీకరించి కైదుచుండెను. ఒక్కసత్యమునుమాత్రము దాచి యుంచితిని యామె నిరంతరమును బాధపడుచుండెను. లోకనింద లాబాధను జాలనఱుకుఁ దగించినైచుచుండెను. లోక నిందలనుండి తనపనులను వేఱుచేసికొనుట మొగటినుండియు నామెకభ్యాసమై యుండెను. అప్పుడానందమయి వినయునిం గాంచి ‘బాబూ! నీవు చాలదినుములనుండి పరేళు నింటికిఁ బోవుటలేదు కాఁబోలును!’ అనియెను.

వివ:— జేను.

ఆనం:— నీవుప్రేమగునుండి వచ్చినతరువాత నొక్కసారియును బోలేదు.

అనియైనను జాలనాళ్ళు కాలేదని వినయుఁడిదివఱ క్కానందమయికిఁగూడ దగ్గనము దుర్లభమగునట్లు తఱచుగాఁ బరేళునింటికిఁ బోవుచుండెను. ఆలెక్కనుబట్టి చూడఁగా నిది చాలదినుములనియే చెప్పవచ్చును. వినయుఁడు తనయుత్తరీయమునందలి నూలుపోగులను లాగి యూరక నాలిపెట్టుచుఁగూరుచుండెను. ఇంతలో నేనకుఁడువచ్చి “అమ్మా! ఎవ్వరో స్త్రీలు వచ్చియున్నారు?” అనియెను. వినయుఁడు తత్తరముతో లేచి నిలువఁబడియెను! “ఎవ్వరు? ఎక్కడనుండివచ్చిరి” అనిప్రశ్నించుచుండఁగ నేలలితానుచరితలు లోపలఁ బ్రవేశించిరి. వినయుఁడు గదినుండి వెడలఁజాలక స్తంభితుఁడై నిలువఁబడిపోయెను. ఆయిరువురు యువకులు నానందమయికిఁ బ్రణామముచేసిరి.

లలిత వినముని విశేషముగ లక్షింపలేదు. సుచరిత యాతనికి నమస్కరించి 'జేతుమా! అని పూజించి యానందముయిం గాంచి 'అమ్మా! మేము పరేశబాబు గృహముండి వచ్చితిమి!' అనిచెప్పెను.

ఆనందము వారి నాదరముతోఁ గూర్చుండఁజేసి 'అమ్మా! మాకు మీపరిచయము తెలుపనక్కఱలేదు. నేనుమిమ్ములను జూడలేదుగాని మాయింటిలోనివారివలెనే మిమ్ములను బాగుగా నెఱుఁగుదును!' అనియెను. కృతముగా సంభాషణ పెరిగిపోయెను. వినయాఁడు మాటాడ కూరకుండుటంగాంచి సుచరిత యాతని మాటాడింపఁదలంచి 'మీరు చాలదినములనుండి నూయింటికి వచ్చుటలేదు' అనియెను.

వినయాఁడు లలితవంక నొక్కసారిచూచి సుచరితనుద్దేశించి "తఱచుగారచ్చి విరక్తికలిగించుటచే స్నేహమునకే భంగముకలుగు నేమో యనిభయపడితిని!" అనియెను. సుచరిత నవ్వుచు "స్నేహముతఱచు గారచ్చి విరక్తి కలిగించుటచే కోరుచుండునని మీరెఱుంగరు కాఁబోలును?" అనియెను. ఆనందము నవ్వుచు 'అమ్మా! ఆతనికిఁ దెలియకేమి? మీకేమని చెప్పుదును? దినయంతియును నాతో నుండి పని తోఁచనీయకుండ నాతో మాటాడుచునే యుండును. స్నేహమునకు విరంతుర సాన్నిధ్యమెట్టి కుభకరమైనదో యీతనికిఁ బూర్తికఁదెలియును.' అని ప్రేమచయ దృష్టితో వినయాని వంకఁజూచెను.

విన:— అమ్మా! పరమేశ్వరుఁడు నీ శాంతస్వభావమును నామూలముగాఁ బరిక్షించుచున్నాఁడు.

సుచరిత లలితకు సంజ్ఞచేసి 'సోదరి! వింటివా? మనపరీక్ష ముగిసినట్లున్నది. పూర్వనైట్లు తోఁచుటలేదా?' అనియెను. లలిత యేమియుమాటాడలేదు. ఆనందము నవ్వుచు "మావినయాఁడిప్పుడు తనధైర్యమును బరిక్షించుకొనుచున్నాఁడు. ఈతని వృద్ధయము మీకింకను దెలియుటలేదు. సాయంకాలము మొదలు మీమాటకంటె క్షేత్రముటలేదు. పరేశబాబుమాటవచ్చినంతనే యొక్కసారి పొంగిపోవుచుండును.' అనిచెప్పి యామె లలిత మొగమువంకఁ దిలకించుచుండెను. లలిత బలవంతముగాఁ గన్నులెత్తెనుగాని యేమిలాభము? అవిరక్తవిగ్నములైపోయెను.

'అమ్మా! లలితా! మీకుఁ ద్రాగినిమిత్తము మావినయాఁడెందఱితోడనో కలహము తెచ్చుకొనియెను. వారితని జాతిభృష్టుఁడగుమాడ బహిష్కరింపఁదలంచిరి— వినయబాబూ! అట్లుచూచెదవేమి? నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను. ఇందు సిగ్గుపడవలసినదేమున్నది లలితా?'

ఈసారి యానందము లలిత మొగము వంకఁజూచినంతనే లలితకన్నులువారి పోయెను. అప్పుడు సుచరిత 'వినయబాబు మమ్ములఁ నాత్మీయులుగనే చూచుకొను

చున్నాడని మేమెఱుంగుదుము. దానికిగారణము మాయందలి గుణముకాదు. అతని యందలి ప్రేమస్వభావమే! అనియెను. అమాటకు సంతోషించి యానందమయి 'అమ్మా! అంతేకాదు. నేను వీనిని జిన్న పట్టించుండి చూచుచున్నాను. ఈతనికి మా గోరా యొక్కదే మిక్కిలు. తమ సంఘమువారిలో నెవ్వరితోడను వీడు కలిసి యెఱుంగఁడు! కాని మిమ్ములను జూచినప్పటినుండియు నాకే వీనిదర్శనము దుర్లభమైనది. అందుచే నాకు మీమీద గోపముగనుండెను. కాని యిప్పుడు మిమ్ములను జూచిననును మీపక్షముననే చేరితిని. అమ్మా! మీవంటివారి నెవ్వరు గౌరవింపరు!" అనిచెప్పెను నామె లలితానుచరితలను స్పృశించి కరాంకులుచేతనే ముద్దుపెట్టుకొనియెను.

నుచరిత విషయాని మనఃకష్టముంగాంచి దయాద్రవిత్రమతో 'విషయబాబూ! తండ్రిగారు వచ్చి కృష్ణదయాళుబాబుతో మాటాడుచున్నారు!" అనియెను. విషయండు తత్తరముతో వెఱుపలకుఁ బోయెను. అప్పుడానందమయి గోరావిషయంల ప్రాణమిత్రోత్సమంశూర్చి ముచ్చటించెను. లలితానుచరితల కాసంగతి యిదిగఱకే తెలియును. ఆనందమయి తనజీవితమునం దీయిదపురినే తన మాతృప్రేమార్థముచే నర్పించుచుండెను. ఈప్రేమంశమునం నామెకు వీరికంటె బిలియపప్పు వేదియనులేదు. ఒకమాలిక శివునిఁబూజించుచట్లుగా వీరి నామె స్వహస్తములతోఁ బూజించినది. వీరు నామె గూరాధనమును సర్వమును గ్రహించిరి. ఆనందమయి తనకోడఁడతలగు గోరావిషయంల చరిత్రమును ప్రేమరస ముట్టిపడుచట్లు మధురముగ సమజ్జ్వలముగ వారికిఁ దెలుపుచుండెను. లలితానుచరితలు తనివితరక వినుచుండిరి. వారి కిదిగఱకే గోరావిషయంలయెడల గౌరవముండెను. ఈతల్లి ప్రేమమూలమున నదియిప్పుడు దృగుణీకృతమయ్యెను.

అప్పుడు లలిత గోరాను శిక్షించినకలెక్తరునందుఁ దనకుఁ గలగోపమును బ్రకటించెను. ఆనందమయి నవ్వుచు "అమ్మా! గోరానుశూర్చి చేసిన పడుచున్న దుఃఖి మాయంతర్యామికే తెలియును! కాని, యాదొరపై నాకుఁ గోపములేదు. నాకు గోరా సంగతిబాగుగాఁ దెలియును. నాడు తనకు మంచిదని తోచినపని చేసితిరను. కాన ననును లత్యయి చేయఁడు! ఇప్పుడు గోరాయును, దొరయునుగూడఁ దమ కర్తవ్యములను జేసియున్నారు. ఇందువలన దుఃఖిపడవలసినవారికే దుఃఖిము కలిగినది. గోరాయందుకొఱ కంతమాత్రమును విచారించుటలేదు. ఆతనియుత్తరమును జూడుడు!" అని యానందమయి గోరా యుత్తరమును వారికిచ్చెను.

ఉత్తరము చదివినతరువాతఁ గొంత సేపటివఱకు మువ్వరును నిశ్చబ్దలై కూర్చుండియుండిరి. ఆనందమయి చీరచెఱఁగుతోఁ గన్నుల నొత్తుకొనియెను. ఆసన్నీటియందుఁ గేవలమాతృస్నేహదుఃఖిమేకాదు—ఆనందమునుగూడ, గౌరవమునుగూడ సమ్మిళితములై

యుండెను. ఆమె 'గోరా' సాధారణుడా! కలెక్టరునుగూడ కుమించుచునిగాని, దయఁజూపుచునిగాని ప్రార్థింపని గోరా! ఆతఁడు తప్పునొప్పుకొని కారావాస కష్ట భారమును గోరి నెత్తిపైఁ బెట్టుకొనియెను. గోరా నిర్భయముగా నాకష్టమును సహింపఁగలిగెను. గోరాతల్లిమాతృము సహింపలేదా?' అనుకొనియెను.

లలిత యాశ్చర్యముతో నానందముయొక్క మొగమువంకఁ జూచుచుండెను. లలిత హృదయమునందు బ్రాచ్యసంస్కారములే దృఢపడియుండెను. ఆధునిక జ్ఞానములేని హిందూయువకులయెడల నామెకుగౌరవములేదు. హిందూయువకుల మూఢత్వముల గూర్చియే యామెకుఁ జిన్నతనమునుండియు వరదానుండని బోధించి యుండెను. అందుచే నిప్పటి యానందముయొక్క సంభాషణసన్మానములు లలిత కద్దుతములుగాఁదోచెను. అట్టి సామర్థ్యము, అట్టికాంతి, అట్టివైపుణ్యము, అట్టివివేచనము—అది యంత యుంఁగాంచి లలిత యాతేజోమూర్తియెదుటఁ దన్నొక యల్పకణముగా భావించుకొని యెను. ఆమెహృదయము సంతోషభరితమై ప్రోవుచుండుటచే వివరమునివంకఁ జూచుటకుఁ గాని యాతనితో మాటాడుటకుఁగాని సమర్థులరాలు కాకపోయెను. కాని, కాంతి నేని వాకరుజాహ్లాదుగు నానందముయొక్క ముగముమాచినంతనే లలితచనస్థాపము చల్లారి పోయెను. అప్పుడు లలిత యానందముయొంఁగాంచి 'అమ్మా! మిమ్ముఁజూచినంతనేగోరా బాబున కంతక క్షియెట్లుకలిగెనో 'మేము తెలిసికొనఁగలిగితిమి!" అనియెను.

ఆనం:— అదిసరికాదుతల్లీ! గోరా సాధారణ తనయండే యైనవో నాకింతటి క్షియెట్లు లభించును? ఇంతటిదైర్యముతో నింతటి దుఃఖమును సహింపగలకక్షి నా కారనిమూలముననే కలిగినది!

32

లలిత హృదయ చుప్పడిఁతగా నేల సంతోభించుచుండెనో దానినిగూర్చి యొక సంగతి చెప్పవలసియున్నది.

కొలఁదికాలమునుండి ప్రతిదినమును దెల్లవారి లేచినతోడనే లలితహృదయమున 'నేడు వినుబాబు రాలేదు' అని తోచుచుండెను. దినమంతయు నామె ప్రతి నిమిషమును వివరమునిరాకకే నిరీక్షించుచుండెను. వినయుండు వచ్చి క్రిందిగదిలోఁ బకకబాబుతో మాటలాడుచుండెనేమో యని యామె ప్రతిక్షణమును శంకించుచుండెను. అందుచే నామెదినమంతయు వెట్టిరానివలె నటునిటుఁదిరుగుచు రాత్రిపరంబి యేమేమో భావించుకొనుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. ఆమె కేమియును స్తిమితముగ లేదు. అప్పుడప్పుడేడ్చుచుండెను—ఒకప్పుడు కోపముకూడఁ దెచ్చుకొనుచుండెను. ఎవ్వరిపైఁ గోపమో తెలియదు! తనపైనే యని తోచుచున్నది! 'ఇదియేమి! నేనబ్బితువటయెట్లు?' అనిభావించుకొనుచుండెను. ఏవైపుమాచినను నామెకుఁ దోచు యగుపడుటలేదు. ఈవిధముగా నెన్నొళ్ళుగడచును?

వినయఁడు హిందువనియు, నాథనితోఁ దనకుఁ బెండ్లి జరుగదనియు లలిత యెఱుంగును. అయినను నామె తన మనసును మరల్పుకొనఁజాలక లజ్జాభయములచేఁ గృశించి పోవుచుండెను. వినయఁడు తనయడల విముఝుఁడు కాఁడని లలిత యెఱుంగును. అందుచేతనే మనసు లీప్స కౌనుట యామెకుఁ గష్టమగుచుండెను. ఆమె మేడవైననుండి వినయని యాశాపథమును నిరీక్షించుచుండియు నాథఁడెక్కడవచ్చునో యని భయముకూడ పడుచుండెను. ఇట్లామె బాధపడుచు నేటియుదయమున ధైర్యము నిలుపుకొనఁజాలక వినయఁడు రాకుండుటచేతనే తనకింత దుఃఖముగా నుండెననియు, నొక్కసారి యాతనిఁజూచినచో శాంతికలుగుననియు భావించుకొనియెను.

అప్పుడామె సతీకుని దనగదిలోనికిఁ బిలిచెను. సతీకుఁడిప్పుడు దొడ్డయ్య మాట లలాఁబడి సర్వమును మఱచియుండెను. లలిత యాతనిగాంచి “వినయబాబుతో నీకు విరోధము వచ్చినదనుకొందును! ఎప్పుడును నీకాతనిమాటయె కాని యాతఁడు తిరిగిమాడ నైనఁ జూచుటలేదు!” అనియెను. సతీకుఁ డంగీకరింపక ‘అలాగా అట్లెన్నటికిని జరు గదు!’ అనియెను.

కుటుంబమునఁ జిన్నవాఁడగు సతీకుఁడు తనగౌరవమును సుప్రమాణముగ నిరూ పించుకొనుటకై యెప్పుడు నిట్లే దృఢముగ మాటాడుచుండును. తోడనే యాతఁడు పరుగెత్తుకొనివినయనింటికిఁబోయి తిరిగివచ్చి ‘అక్కా! ఆతఁడింటియొద్ద లేడు! మన యింటికే వచ్చుననుకొనియెదను’ అనిచెప్పెను.

లలి:—ఇన్నాళ్ళ నఱకును రాలేదేమి?

సతీ:—ఎన్నాళ్ళయినది?

అప్పుడు లలిత సుచరితఁడగుబోయి “అక్కా! మనమొకసారి గోరాబాబు తల్లిని జూచినవచ్చిన బాగుగనుండును” అనియెను. “వారితో మనకుఁ బరిచయములేను గదా యని సుచరిత సంశయించెను. గోరాబాబు తండ్రికిని దమతండ్రికిని బాల్యమిత్ర త్వమునుగూర్చి లలితజ్ఞప్తికిఁదెచ్చెను. అప్పుడు సుచరిత యుత్సాహితయై “సోదరి! నీవుపోయి తండ్రిగారి నెలవడుగుము!” అనియెను. నీవేపోయి యడుగవలయునని లలిత బలవంతపెట్టెను.

ఈదశ సుచరితయే పరేశుని నెలవడిగెను. పరేశబాబు నేనుకూడ వచ్చెదనని యెను. పృయాణము స్థిరపడినతోడనే లలితమనసు మారిపోయెను. ఎక్కడనుండియో, యభిమానమును, సంశయమును వచ్చి యామెను వెనుకకు లాగుచుండెను. ఆమె సుచ రితం గాంచి “అక్కా! తండ్రిగారితో నీవు పొమ్ము! నేను రాను!” అనియెను. సుచ రిత లలితచేయి పట్టుకొని “ఇదియేమి! నీవులేక నేనొంటిగాఁ బోవునునా? అమ్మవు గదా! సోదరివిగాదా! రాతల్లీ! గోలపెట్టుము!” అనియెను

లలిత బలవంతముచే బయలుదేరినను, కాని యామె వినయనిచే విజితయైనది! వినయఁడామె యింటికి వచ్చుటలేదు! అట్టి వినయని జూడఁ బోవుచుంటినను పరాధ

వాభిమాన మామెవ్వదయమును బాధించుచుండెను. విషయనింజూచుటకే యానంద మయి యింటికి దానువచ్చినట్లు విషయండు భావింపకుండుటకై లలిత యెట్లో కష్టపడి ధైర్యము వహించి విషయనివంకఁ జూడనైన జూడలేదు! ఆతనికి నమస్కారమైనఁ జేయలేదు! ఆతనితో నొక్కమాటయైన నాడలేదు. విషయండు తననుభవ మానందమయి మూలమున బడులపడుటచే లలిత యిట్లువజ్జు 'చేయుచున్నదని భావించుకొని యెను. లలితకూడఁ దన్నుఁ జేరిమించియే యుండునని భావించుకొనుటకుఁగూడఁదగిన యాత్మాభిమానము విషయనకులేదు—

తరువాత విషయండు పరేకునికడనుండి వచ్చి లలిత కగపడకుండఁ దలుపువాఁ టున నిలిచి 'పరేశబాబు బయలుదేఱినాడు! మిమ్ములను రమ్మనుచున్నాడు!" అని చెప్పెను. అప్పుడానందమయి "అనియెట్లు" ఫలవారమైనఁ జేయకుండఁగనే! ఆలస్యముకాదు! బాబూ! నీవిక్కడఁ గూర్చుండుము! నేనిప్పుడే వచ్చెదను! వెలుపల నిలువఁబడియద నేమి? లోపలికిరమ్మ!" అనియెను. విషయండు లోనికివచ్చి దూరము గాఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు లలిత సమాజభావముతో "విషయబాబూ! మీరు మీ మత్తుకొడగు సతీకుని మిత్రత్వమును బూర్తిగా వదలుకొంటిరోలేదో తెలిసికొనుటకై వాఁడు నేటియందయమున మీయింటికి బోయినాడు!" అనియెను.

ఆకస్మికముగ దైవవాణి నాలకించిన మానవునింబోలి విషయండు విస్మితుడై యదరిపడియెను. ఆ భావమందటకు స్పష్టపడుటచే నాతఁడు లజ్జితుడయ్యెను. స్వభా వసిద్ధమగు నైపుణ్యముతో నాతఁడు బదులుచెప్పలేకపోయెను. అతఁడు తనమొగంబు నను, గర్జనములను గెంపుగదర "సతీకుండు మాయింటికి బోయెనా? నేనింటఁ నుండుటలేదు!" అనియెను.

లలిత యాచిన్నమాటకే విషయనివ్వాదయ మపరిమితానందభరిత మయ్యెను. ఒక్కనిమనములో నిశ్వాసనిరోధక మగు దుస్వప్నముంబోలియున్న యాతని ప్రబలసంకేయ మంతయును దూరమైపోయెను. ఇంతకింటె నాతని కీప్రపంచమున గోర దగినతేమియులేదు. అతఁడప్పుడు తనలో 'బ్రతికితిని! లలితకుఁ గోపములేదు నాయందెట్టి సందేహమును లేదు!' అని యనుకొనియెను. కృమముగా సమస్త నిర్బంధములును వదిలిపోయెను. నుచరిత నవ్వుచు 'విషయబాబూ! నీవు మమ్ములను భీకర నఖదంతశృంగములుగల కూర్చిరజంతువులుగను, నాయుధపాణులగు దమ్యులుగను సంకేతించు చున్నట్లున్నావే!' అనియెను.

విషయండు 'ఈప్రపంచమున బూకరించి మాటాడఁజాలక యూరకుండువారే యపరాధులగుచుండురు! సోదరి! నీమాట బాగుగలేదు. నీవుదూరముగఁబోయిదూర మైతిరని యితరులపై నేరమారోపించుచున్నావు' అనియెను. విషయండు నుచరితను సోదరియని పిలుచుట యిదే మొదటిసారి. ఆపిలుపు నుచరిత చెవుల కమృతమువలె నుండెను. ప్రథమదిర్భాసమునందే యామెకాతనిపై సౌహృద్యము కలిగెను. అది యిప్పుడు సంపూర్ణమయ్యెను.

ఆపాయంకాలమునఁ బరేశ్వరుడు లలితానుచరితలను దీసికొని యింటికిఁబోయెను. వినయుఁడప్పుడానందమయికడకుఁ బోయి 'అమ్మా! నిన్నిప్పుడు పనిచేసికొననీయను. మేడమీఁదికి రమ్మ!' అనియెను. వినయుఁడువచ్చుదయోదోకము నాచికొనఁజాలకుండెను. ఆనందమయి మేడమీఁదికి బోయి కూర్చుండి వినయునిఁగాంచి "బాబూ! ఏమిచెప్పెదవో చెప్పుము!" అనియెను. వినయుఁడు "నేనుచెప్పనదేదియును లేదు! నీవుచెప్పుము!" అనియెను. లలితానుచరితలంగూర్చి యామెయభిప్రాయము తెలిసికొనవలయునని వినయుని యూహ. అప్పుడానందమయి 'నన్నిందులకేనా తీసికొనివచ్చితివి? నాకేమియును మాటలులేవు!" అనియెను.

వినయుఁడు 'అమ్మా! నిన్నిచ్చటికిఁ దీసికొని రాకున్నచో నీసూర్యాస్తమయ సౌందర్యము నీకన్నులఁబడునా?' అనియెను. ఆదినమునఁ గలకత్తాకాశమున మౌగిరి నూర్చుడు మలినభావముతోనే యస్తంగతుండగుచుండెను. వర్షవైచిత్ర్యమేమియును లేదు. ఆధూమబాష్పమృధ్యమున వృక్షకిరణము లస్పష్టములుగనే యుండెను. కాని యాహ్లాదసంధ్యాధూసరత్వముకూడ వినయున కందముగనే యుండెను. నలువెనులు వారని దట్టముగ నావరించి యున్నట్లును నాకాశ మతని స్పృశించుచున్నట్లును దోచుచుండెను.

ఆనం:— లలితానుచరితలు చాలకుండివారు!

వినయుఁడామాటతో నాగనీయలేదు. అతడిన్నాళ్ళనుండియుఁ దనకును వారి కినిగల పరిచయమునుగూర్చి యెల్లసంగతులను విశేషముగఁ దెలియఁజేసెను. అప్పుడానందమయి యాకిన్మీకుగ నొక్కనిట్టూర్పు విడిచి 'మనగోరా నుచరితను బెండ్లియాడినచో బాగుగనుండును' అనియెను. వినయుఁ డొక్క గంతువైచి 'అమ్మా! ఈ మాటయే నాకెన్ని సార్లులో తోచినది. నుచరిత గోరాకుఁ దగినది!' అనియెను.

ఆనం:— కాని, పెండ్లియగుటెట్లు?

విన:— కాకేమి? గోరా నుచరిత సంగీకరింపఁజూడని నాయుద్దేశము!

గోరా మనసెవ్వరిచేతనో యాకర్షింపబడియె నని యానందమయి యిదివఱకే గ్రహించి యుండెను. ఇప్పటి వినయుని మాటలవలన నామె నుచరితయే యెయుండునని భావించుకొనియెను. ఆనందమయి కొంతసేపాలోచించి 'కాని' నుచరిత హిందువును బెండ్లియాడునా?' అనియెను.

విన:— అమ్మా! గోరాయే బ్రాహ్మయువతిని బెండ్లియాడఁజేకూ! నీకిష్టమున్నదా?

ఆనం:— నాకిష్టమున్నది. లేకేమిబాబు! శ్రీ పురుషుల వృద్ధయనమృతసమేవివాహము! దానికి మంత్రములతోఁ బనిలేదు. ఎట్లయినను నీశ్వరప్రార్థనముతో స్థిరపడవలసినదే!

వినియ్యి చూడయ భారము దిగిపోయెను. ఆతఁడు త్యాగముతో 'అమ్మా! నీపిట్ట చెప్పకు నాకదబ్బతిముగా నున్నది; ఇంతటి యాదార్యము నీ వెవ్వరివలన సంపాదించితివి?' అనియెను. ఆనందముయి నవ్వుచు 'గోరా మూలముననే' అనియెను.

వివ:—గోరా యిట్లెలచెప్పున?

ఆనంద — చెప్పకేమి? నాజ్ఞానమంతయును గోరావలనఁ గలిగినదే. ఈశ్వరుఁడు నాకు గోరాను బ్రసాదించినప్పుడే మానవత్వ మెంతవరకు సత్యమైనదియో, మానవుఁడు మానవునితో భేదము కల్పించుకొని పోరాడుట యెంతవర కధర్మమైనదియో యంతయును నేను గ్రహింపగలిగితిని! బాబూ! బ్రాహ్మసామాజికులన నేమి? హిందువులన నేమి? మానవహృదయమున నెట్టిజాతిభేదమును లేదు! అచ్చటనే పరమేశ్వరుఁ డందఱనుగూర్చి తానుఁగూడ నచ్చటనే కూడియుండును! దానిని విడిచి మంత్రములచేతను, మతముచేతను సమ్యేథనము చేయఁజూచుట యేమిలాభము?

వినియ్య:—దానందముయి పాదములవైఁ బ్రణమిల్లి "అమ్మా! నీయుపదేశము నా కిప్పుడేమైనది. నాదిని మిప్పుడు సార్థకమైనది." అనియెను.

3౮

సుచరితఁ డెదతల్లియును హరిమోహినిమూలమునఁ బరేశునికుటుంబమునందఁకాంతి కలిగెను. ఆ కారణము తెలుపుటకుఁబూర్వమే హరిమోహిని సుచరితకుఁ చెప్పినయూహ జీవిత చరిత్రయును సంక్షేపముగ నీక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాము!

"నేను మీతల్లికంటె రెండేండ్లు పెద్దదానను. ఇంటియందు మేమిరువురమే బిడ్డల మగుటచే గాఢాబమునఁ బెరుగుచుంటిమి! వినతంగుఱు క్రిందఁ గాలుంచసీయకుండ చుమ్ములను బెంచుచుండిరి. నేను నా యెనిమిదవయేటనే పాలసాయందలి విభ్యాకర వంశజులగు రాయచౌదరుల యింటికోడలనైతిని. వారు కులవంతులే కాక భాగ్యవంతులుకూడ నైయుండిరి. కాని నాకుమాత్రము గుఱుపడునదృష్టము లేకపోయినది. మాపుట్టింటివారికి, నత్తింటివారికిని గలహములు కలిగెను. వారు మరలఁ బెద్దిచేసికొనవలయుననికూడ భయపెట్టిరి హఠాఁడి) యిది యంతయు ననుభవించి భాగ్యవంతుల కాఁడుబిడ్డ నీయఁకూడదని యెట్లుపెట్టుకొనియెను.

నేను చిన్నతనమునుండియు సత్యవారింటనే యుండి యందఱకును వంటచేసి పెట్టుచుండెడిదానను అత్తవారింట నేఁబడిచుండివరకుఁ దినువాడండిరి. ఎప్పుడును నాకు వేళకుఁబడిలేదు! శయనించుటకు నిర్దిష్టస్థలమునులేదు. అంతఃపురకాంతలలో నెవ్వరియొద్దనో పరుండి నిద్రించెడిదానను. ఇంటివారందఱకును నాయందసన్యాభావమే! నాభర్తాగారికిఁగూడ నట్లే యుండెను. చాలకాలమువఱకును వారునన్ను దూరముననే యుంచెరి.

“నాకు బదులేదవయ్యేట మనోరమయన నొకతనయకలిగినది. ఆడుబిడ్డయగన్నం దుల కింటివారు నన్ను మఱింతబాధింప నారంభించిరి. ఆకష్టములవకుమ నాయొకపుత్రి కయే యిండుకయూరటయు నానందమును గల్పించుచుండెను. ఆబిడ్డను దండెగాని యింటిలో నెవ్వరుగాని యాదరింపకుండుటచే నేనే ప్రాణపదముగఁ జూచుకొని పెంచుకొనుచుంటిని. మఱిమాడేడ్లకు నాకొక మగశిశువు కలిగెను. అప్పటికి నాకు గృహిణిగా నుండుటకుఁ దగినయోగ్యతకూడఁ గలిగెను. అత్తగారు నాకులేనేలేదు— మనోరమపుట్టిన రెండేడ్లకు మామగారుకూడ మరణించిరి. తరువాత నాభర్తగారు నామఱిదులును వేటుపడిరి.

మనోరమకుఁ బెండ్లియాయెడ నచ్చినతోడనే పొల్నాకుఁ బదిమైళ్ళదూరము నందలి సిమూలాగ్రామమునం దామెకు సంబంధము చేసితిమి. వరుడు కుమారస్వామి పరఁ జక్కనివాఁడైయుండెను నేనెంతకష్టపడితినో యీశ్వరుడప్పుడు నాకంతటి నుఖమును బ్రసాదించెను. తుట్టతుదకు నాస్వామికి నాయందధికాదరము కలిగెను. ఆయన నాతోఁ జెప్పకుండ నేపనియుఁ జేయుటలేదు. ఇంతసౌభాగ్యము నేనుసహింపఁగలనా? ఇంతలోఁ గలరావలన నాభర్తయును బుత్రుఁడునుగూడ నాలుగుదినములు పొచ్చుతర్గ్ధగా మరణించిరి. భావించుటకుఁగూడ దుస్సహములగు దుఃఖములను మానవులు సహింపఁగలరని దృష్టాంతము చూపుటకుఁ గాఁబోలును, పరమేశ్వరుడు నన్నింకను బ్రతికించియున్నాడు.

కృమముగా నాయల్లునిసంగతి తెలియవచ్చెను. కమనీయకునుమములచాటునఁ గాలసర్పముండునని యివ్వంకొందురు? వాడు దుస్సహనాసముచేఁ జెడిపోవుచున్న ట్లైప్పుడును నాబిడ్డయైనఁ జెప్పియుండలేదు! అల్లుడప్పుడప్పుడు నాయొద్దసామ్మ తిసి కొనిపోవుచుండెను. ఈప్రపంచమందొక నాకెవ్వరున్నాడు! నాసామ్యంతయు నిక నెవ్వరికి? అందుచేతనే కొంచెమడిగినను నెక్కువగా నిచ్చుచుంటిని. నేను సామ్మచ్చి తనభర్తను బాడుచేయుచుంటివని నాబిడ్డ నావైఁగోపపడుచునేయుండెడిది. నాయల్లుడు తాగుఁబోతెచెడిపోయెను. నేనేసామ్మచ్చి యాతని బాడుచేసితివని తెలిసికొని విచారించితిని.

అంతటినుండి నేను సామ్మాయకుండుటచే మనోరమ నాచేమాన్నించినదని నా యల్లుడు గృహించి నాబిడ్డను బాధింపదొడంగెను. బిడ్డబాధ చూడఁజాలక చాటుగా నేనాతనికి మరల సామ్మాయ నారంభించితిని, కాని, యాతఁడు మామనోరమను బాధించుట మానలేదు. ఇట్లుండఁగా నొక నాఁడాకస్మికముగా మామనోరమ పల్లకినెక్కి మాయంటికి వచ్చెను. ఏమమ్మ! కలురుపంపకుండ నిట్లు వచ్చితివని నేనడిగితిని. కలురు పంపకుండ నాడుబిడ్డ పుట్టింటికి గాఁగూడదాయని నవ్వుచు నామి బదులుచెప్పినది.

మావియ్యపురాలు చాలనుత్తమరాలు! మామనోరమ యప్పుడు గర్భవతిగా నుండుటచే నామెయే మాయించికిఁబలపెనది. తనకొడుకు బాధ తప్పించుటకై కోడలి నిట్లామె పుట్టింటికిఁ జంపెనని నేనప్పుడూహింపలేదు.

మనోరమ మాయంట నుండుటచే నల్లనకు నాయొద్దసొమ్ము తీసికొనుట కవకాశ ములేకుండెను. అందుచే నాతఁడు తనభార్యను బంపవలయునని నన్ను నిర్బంధింప పోగెను. కృమముగా మనోరమయెదుటనే వన్న సొమ్ముకుగ నారంభించెను. అప్పుడు మనోరమ నావెట్టెతాళములను దీసికొని తనయొద్దనే యుంచుకొనియెను. ఇంక లాభ ములేక నాయల్లుఁడొక నాఁడు వచ్చి బలవంతముగా మామనోరమను దీసికొనిపోయెను.

అమ్మా! ఏమనిచెప్పుదును! ఆరాతియే గర్భపాతమై మనోరమ మరణించినట్లును రహస్యముగ దహనసంస్కారము జరిగినట్లును నాకుఁగబురువచ్చెను! అప్పుడు నేను పడినదుఃఖమునుగూర్చి చెప్పుటవలన నేమిలాభము! నాసర్వమును బోయినను నాకుఁ గన్జములు మాత్రము పోలేదు. నాభర్తయును, బుత్తుఁడును బోయినప్పటినుండియు నామఱుదులు నాయాస్తి కొఱత కాళపడుచుండిరి. నాయనంతరమున వారికేయెందును, గాని యంతవఱకును వారు సహింపవలయుండిరి. అదివారితప్పుకాదు. నావంటి నిర్భాగ్యురాలు బ్రతికియుండుటయేతప్ప! నా సొమ్ములో నొక్క దమ్మిడియైన నామఱుదు లకుఁ దక్కుకుండ నాభర్తమిత్రుఁడగు నీలకాంతుఁడు నాపక్షమునఁ బనిచేయుచుండె ను. మనోరమ మరణించినతరువాత నామఱుదులు నన్నుఁగడించువారివలె వచ్చి 'నీవీ యవస్థలో సంతారమునందుండుట మంచిది కాదు. తీర్థయాత్రలు చేసికొనుట మంచిది. నీభర్తలకు మేము యేర్పాటు చేసెద' మని బోధించిరి.

తరువాత నేను మాగురువుగారినిం బిలిపించి "మహాత్మా! నేనీదుఃఖమునుండి తప్పించుకొనుట కుపాయమేమి? నేనగ్నిహోత్రమధ్యమునం దున్నాను. నాకచ్చటను కాంతిలేదు. నాయీపరితాపాగ్ని జ్వాలలు చల్లారునుపాయమును నాకు బోధింపుడు" అని ప్రార్థించితిని. ఆయననన్నుఁ బూజామందిరమునకుఁ దీసికొనిపోయి యొకగోపాల విగ్రహము నిచ్చి "దీనినిఁ బూజించుకొనుచుండు"మని బోధించెను. నేను సర్వాంతః కరణములచేతను దేవుని రేముంబరలు పూజించుచుంటిని. కాని, యాతఁడు నాపూజ లను గృహింపకున్నచో నేను పూజించుట యెట్లు? ఆతఁడెట్లు నాపూజలను గృహిం చునో నేనెఱుంగను!

తరువాత నేనునీలకాంతునిఁ బిలిచియేమియుఁదొఁచక "నాయాస్తియంతయును మఱుదులకు నా"ని యిచ్చివైచెద" నని చెప్పితిని ఆతఁడన్నియు నడిఁగిపోయిన నా

కాస్తీయెందులకు నీలకాంతుఁ డంగీకరింపలేదు. అయినను నేనాతనికిఁ దెలియకుండ సర్వస్వమును మఱుదులకు వ్రాసియిచ్చితిని. నీలకాంతున కైదునందల నీయఁబోయి తిని. కాని యాతఁడు తీసికొనక కోపగించి వెడలిపోయెను. నేను పూజా మందిరము ననేయండి పూజచేసికొనుచు నుంటిని. నామఱుదులు మరల నన్నుఁ తీర్థయాత్రలకు బాహ్యునిరి. ఆడువాండ్రొక్కత్ర వారింటికింబైను నధికములగు పుణ్యతీర్థము లెక్కడ నుండునని నేను చెప్పితిని.

కాని నేనాయెంటిలో నుండుట కూడ వారికిష్టము లేకపోయెను. నీదేవునిఁ దీసికొని నీవుపోవలయునని నన్ను నామఱుదులు నిర్బంధించిరి. నాజీవితమునకేమైన నిచ్చుటకుఁగూడ వారంగీకరింపలేదు. ఇతఁ గత్యంతరము లేక నాదేవునిఁ దీసికొని నావెండియైన ముప్పదిపాణుగెండ్ల కొక్కసారిగా నత్తవారిల్లువిడచి నీలకాంతుని కడకుఁ బోదలఁచితిని గాని యాతఁడప్పడే నాకంటె ముందుగా సంసారమును విడిచి జ్ఞానదావనమునకుఁ బోయియుండెను. అప్పుడుకొందరు తీర్థయాత్రీకులతోఁగలిసి కాళికి బయలుదేలి పోయితిని. కాని యీ పాపవ్యాదయమున కెక్కడను కాంతిలేక యుండెను. నేను ప్రతిదినమును నాదేవుఁడైశించి “దేవా! నేను నిన్ను నాస్వామితోడను సంతానముతోడను సహనముగ భావించి నమ్ముకొని యున్నాను.” అని ప్రార్థించుచుంటిని. కాని యాతఁడు నా పార్థనము నాలకించుటలేదు. నానమస్తాంగకములను దుఃఖిజ్వాల నావరించుకొన్నను నాగుండెలు పగిలిపోవుటలేదు. ఆహా! మనుష్యప్రాణ మెంతకఠినమైనది?

నేనెనిమిదవయేట నత్తవాంటికిఁ బోవుటయేకాని మరల నెన్నఁడును బుట్టింటికి రాలేదు. మీయమ్మ వెండ్లికి రావలెనని యెంతో ప్రయత్నించితిని గాని, లాభములేక పోయెను. తరువాత తండ్రిగారి జాబులవలన మీపుట్టుకలున, మీయమ్మ మరణమును వినియుంటిని. కల్లియొడిని విడచిన తరువాత మిమ్ములను న్నాయొడిని జేర్చుకొనుటకు జేవుడింతవఱకును నవకాళము కల్పింపలేదు! ఎన్ని తీర్థయాత్రలు చేసినను బామరత్వ మింకను వదలుటలేదు. ప్రియవస్తువును బడయవలయు నను వ్యాదయత్నము మింకను జావలేదు! అప్పుడు మీసంగతి తెలిసికొనవలయునని ప్రయత్నించితిని. మీతండ్రి మతభ్రష్టుడయ్యెనని వింటిని ఏమిచేయుదును? మీయమ్మయును నేను నొక్కతల్లి బిడ్డలము.

కాళిలో కొక పెద్దమనుష్యునివలన మీసంగతి తెలిసికొని యిచ్చటికి వచ్చితిని. పరేశబాబు దేవతాపూజను గౌరవింపఁడని యెఱుఁగుదును. కాని దేవుఁడారిని యెడలఁ బ్రసన్నుడై యన్నట్లాతని మొగము చూచినంతనే తోచుచున్నది! పూజనందినచో దేవుఁడు మఱచిపోఁడని నేనెఱుంగుదును. పరేశబాబు బెట్టి పూజచేసి

జేవుని బ్రహ్మని జేసికొనియెనో నేనును దెలిసికొనవలయును. ఏమైనను సరియే! కట్టి ఇంక నేనొంటిగా నుండఁజాలను! జేవునిదయ యెట్లున్నదో యట్లుగును. కాని నాబిడ్డలగు మిమ్ములను విడిచి యింక నేనొక్క నిమిషమైనను జీవింపఁజాలను!—”

3౯

పరేశుఁడు వరదానుందరి యింట లేనప్పుడు హరిమోహినికి దనయింట నాకోయ మొసంగి యా మెయాచారమున కట్టివిఘ్నములు గలుగకుండు నట్టియేర్పాటులను గావించి యుండెను. వరదానుందరి వచ్చినతోడనే తనయింట నీయభావనీయప్రార్థన రావలయుమని మండిపడిపోయెను. ఆమెభర్తగాంచి తీవ్ర స్వరముతో “నేనది సహింపఁజాలను” అనియెను. పరేశుఁడు కాంతముతో మమ్మందఱను సహింపఁజాలి వనీవు దిక్కుమాలిన యొకవిధవను సహింపఁజాలవా?” అనియెను.

“ఈయనకు వ్యవహారజ్ఞానములేదు. సంసారమునందలి కష్టములుములనుగూర్చియో లోచనయేలేదు! ఆకస్మికముగ దోచినపని చేయుచుండును! ఎంతచెప్పినను నెంతకోప గించినను నెంతయేడిచినను బాపముమార్చితలే నుద్ధిరుండై యుండును! ఇట్టివారితో నెవ్వకోపఁగలరు? ఏమిచేసిన నేమియునవఁగూడదు! ఇట్టియవస్థలో నేయవలి కాపురము చేయఁగలదు!” అని వరదానుందరి యనుకొనుచుండెను.

హరిమోహినికి నుచరితను జూచినప్పటినుండియుఁ దనమనోరమను జూచినట్లే యుండెను. ఆయిరువురిదియు నొక్కటేయిదు; రూపగుణస్వభావము లొక్కటే విధముగా నుండెను. హరిమోహిని యాకస్మికముగ నుచరితను ననుకనుండి చూచిననోరము ననుకొని యదరిపడుచుండును. ఆమె యొక్కొక్కప్పుడు సంధ్యాంధకారమున నొంటిగాఁగూర్చుండి యేడ్చుచుండును. అప్పుడు నుచరిత వచ్చినంతనే యామెను గొఱిలించుకొని “అహ! నాకు మనోరమను గొఱిలించుకొన్నట్లే యున్నది! అది యింక రాదలఁచుకొనలేదు. బలవంతముగ నేనేదానికి నెలవిచ్చి పంపివైచితిని. ఈప్రపంచమునందెప్పటికి నేనిధముగను నాశిక్ష కవసానము లేదు. నాకుఁ గావలసిన శిక్షయైనది—ఈసారి యదియే వచ్చినది! ఆరూపుతోనే, గూనగు మొగముతోనే మరలవిచ్చితిని! ఇదిగో! నాబంగారుకట్టి! నారత్నాలరాశి! నావరాలమాట!” అని నుచరిత నెమ్మొము నిమిరుచు ముద్దుపెట్టుకొని కన్నీరు విడుచుచుండును. నుచరితయి నకుంపురారితనయనయై దొడ్డమ్మను గొఱిలించుకొని “అమ్మా! తల్లియాదరము నాకెంతయోకాలము లభింపలేదు. ఇప్పుడు మాయత్య ముజలరచ్చినట్లున్నది! తీవ్ర దుఃఖవేదనచే జేవునిగూడ బ్రార్థింపఁజాలనప్పు డలివారుణ పరితాపముచే నంతరంగము శుష్కమైపోయినప్పుడు—ఎన్నియో సమయములయం దెన్నియోసారుణ నే

సమ్మాయని పిలిచితిని. ఆపిలుపుల నాలకించి మాకుమ్మయే యిప్పు డిట్లు వచ్చినది!" అని చెప్పుచుండును.

వారిమోః—అమ్మా ఆట్లవలదు. నీమాటలు వాకానందమునే కాక భయమును గూడఁ గల్పించుచున్నవి! ఓగోపీవల్లభా! మరలఁ నాకీదృష్టి కల్పింపకుము! నాకుఁ జేమింపవలయువనిలేదు! మనసు తాయితేనుకొనఁదలఁచితిని! కాని సాధ్యపడుట లేదు! స్వామీ! దుర్బలహృదయ నగునన్న దయఁజూడుము! నన్నిఁక బాధింపవలదు! అమ్మా! పొమ్ము పొమ్ము! నాయెడుట నిలువకుము! అమ్మా! నాకుఁభ్రాంఠినిఁ గల్పింపకుము!—గోపాలకృష్ణ! జీవితేశ్వరా! గోపాల! నానీలమణీ! నన్ను మరల విపత్తునఁ బడద్రోయకుము!

సుచః— అమ్మా! నీవునన్ను బలవంతముగా నిడిపించుకొనఁజాలవు! నేను నిన్నెన్నఁటికిని విడువను. నేనెప్పుడును నీయొద్దనే యుండెదను.

అనిచెప్పి యామెనత్తుమునఁదలనుంచి బాలికవలె నూరకుండెను. రెండుదినముల తోనే యీతల్లిబిడ్డల యరువురిసంబంధమున గాలముచేఁ జరిగజింపరావంతటి గభీర తమమై పోయెను. అందుచే వరదానుందరి విరక్తియై 'ఏమి! మచరిత యేనాడును మాయాదరము నెఱుంగవల్లేయున్నది! ఈదొడ్డమ్మ యిన్నాళ్ళు నెక్కడనున్నది? చిన్నతనమునుండియుఁ జెంచినది మేము! ఇప్పటికి దొడ్డమ్మ యిలువేల్పయినది! ఎంత చెంచినను బ్రెమెప్పులే కాని, దీనిమనసు మంచిదికాదని నేనిదివఱకే నానాధునకుఁ జెప్పి యుంటిని. మేము దీనికిఁజేసిన దంతయును బూడిదలొఁ బోసినపన్నీరై పోయినది.' అని యనుకొనుచుండెను.

తననాథుఁడు తనయిష్టమున జెల్లనీయఁడనియు, వారిమోహినింగూర్చి యేమి తప్పుగఁ జెప్పినను నాతనికిఁ గలుపుగ నే తోచు ననియును వరదానుందరి యెఱుఁగు ను. అందుచేతనే యామెకుఁ గోపము హెచ్చి పోవుచుండెను. పరేకుఁడేమనుకొనినను సమాజములొని పెద్దమనుష్యులచే నాతనికిఁ జెప్పింపవలయునని యామె ప్రయత్నించుచుండెను; సహజమువారి నందఱును చిలిపించి వారియెడుట వారిమోహిని సంగతులను దెలిపి యాక్షేపించుచుండెను; ఆమెహిందూత్వము, ఆమెపూజలు, ఆమెయాచారములు ఇవియన్నియు నింటిలోబిడ్డలఁకు గుసంస్కారబోధకములై బాధించునని యామె నిరంతరమును వాదించుచుండెను.

ఇంతేకాక యామె యెల్లవిషయములందును వారిమోహినికిఁ బ్రాతికూల్యములను ఘటించఁజేయుచుండెను; ఆమెకు నీళ్ళుతెచ్చు గొల్లవానికి సమయమునకు మఱియొక పని చెప్పుచుండెను; ఇదియేమని యడిగినచో రామదీనునిచేఁ దెప్పించుకొనఁ గూడదా యనుచుండెను; రామదీనుఁడు హీనకులఁడగుటచే వారిమోహిని

యాతని నీళ్ళు త్రాగదని వరదాసుందరి యెఱుంగును: 'అంతయాచారము కలది ను యింట నేలయుండవలయును? ఇక్కడ జాతిభేదము పెట్టుకొనుటకు నీటలేదు.' అని యావిధముగాఁ జెప్పెను నామె ప్రతిఘటించుచుండెను. "బ్రహ్మసమాజ మిది వఱకే క్రమముగా కిధిలమైపోవుచున్నది! క్రమముగాఁ బనిచేయుటలేదు. నా సాధ్యమైనంతవఱకు నేనట్లు కాకుండఁ జూచుకొందును! ఇతరులు నన్ను నిందించినను సరియే! నాబంధువులు నాతో విరోధించినను సరియే! నేనన్నిఁటికిని దలయొగ్గి యుండెదను. ఈప్రపంచమున సత్కార్యములు చేయుచున్నపుడు పులందఱకును నిందా విరోధములను సహింపవలసియే యుండును!" అని వరదాసుందరి యందఱితోడను జెప్పచుండెను.

హరిమోహిని నావిఘ్నము లేవియును జయింపఁజాలకపోయెను. ఆమె కష్టశాధన నీహంతముం గాంచవలయునని పంతుమెట్టైనా యన్నట్లుండెను. ఆమె ఈ యంతరిమనందలి దుస్సుహదుఃఖముతో సమానముగ బాహ్యమునఁ గూడఁ గళోరాచారములచే దినదినమునఁ గష్టములను సృష్టించుకొనుచుండెను. ఈవిధముగాఁ గష్టముల నలవాటుచేసికొనుటయే యామెశాధన! ఆమెకు జలముదొరకుట కష్టముగాఁ దోచినంత నే యామె వంటయే మానివైది దేవునకు నివేదించినపండ్లను, పాలను మాత్రమే యాహారముగాఁ గైకొని కాలము గడపుకొనఁదొడంగెను అది నుచరితరుఁ గష్టముగా నుండుటంగాంచి హరిమోహిని 'అమ్మా! ఇదియే నాకు నుభయముగా నున్నది! నాకిందువలన లాభమున్నది. ఈయాహారము నాకానందముగనే యున్నది' అనియెను. నుచరిత కష్టముతో "అమ్మా! నీనిక నేయితరుల జలాహారములను దీసికొనకున్నచో నీసేవకుఁ బనికవత్తువా?" అనియెను.

హరి:— అదియేమి తల్లీ! నీకు నచ్చినవత్తమునందే నీవుండుము! నాకొఱకు నీవు చూటుతోకఁ ద్రొక్కువలదు. నిన్న దరికిఁజేర్చుకొని, కాఁగిలిండుకొని ప్రతిదినమును జూచుకొనుభాగ్యము నాకులభించినది. ఇదియే నాకానందము. పరేశబాబు నీకుగురువు; తండ్రిగఁటివాఁడు; నీవాయన యుపదేశమునే గౌరవించి మెలంగినచో నీత్యుండు నీకు శుభ మొసంగును!

వరదాసుందరి కల్పించుకష్టముల వన్నిటిని గొంచమైన నెఱుంగనట్లే హరిమోహిని సహించియుండెను. పరేశుండు ప్రతిదినమునవచ్చి 'మీకెట్టిలోపమును లేదు గదా?' అని యడుగుచుండెను. ఏమియును లోపములేదని యామె చెప్పచుండెను. వరదాసుందరి యశ్చాయమునకు నుచరిత మండిపడిపోవుచుండెను. కాని యామె తృప్తికరించు స్వభావముకలదికాదు. ఆవిషయమునుగూర్చి యామె యెన్నఁడును బరేశునితో గట్టిమాటయొక జెప్పలేదు. ఇది వెల్లడించుట మర్యాదకాదని యామె

లోలోపలనే సహించియుండెను. ఈ కారణముచే నుచరిత కల్లప్పుడును బొడ్డమ్మ యొద్దనే యుండవలసివచ్చెను. నుచరితకుఁ గష్టముగా నుండుటఁ గాంచి కృమముగా మరల హరిమోహిని వంటచేసికొనఁ దలఁచెను. అప్పుడు నుచరిత 'అమ్మా! నన్ను నీ వెట్లుండుచున్న నట్లేయుండెదను. నే నేస్వయముగా నీకు జలము తెచ్చునట్లునుగొని పొంపుము!' అనియెను.

నార:— అమ్మా! నీవు తెచ్చెదవు. కాని నీనీళ్లు నాదేవున కుపయోగించునా? నీవు మఱియొకలా గనుకొనకుము!

నుచ:— అమ్మా! నీదేవునకు జాతిభేదమున్నదా? ఆరికిని తాపమున్నదా? ఆయనకును సమాజమున్నది కాబోలుకేమి?

కుదకు హరిమోహిని, నుచరిత నిష్ఠతోఁ దవకుపచారములుచేయుట కంగీకరించెను. నతీకుఁడుకూడ నామెయొద్దనే భుజించుచుండెదనని పట్టుపట్టెను. ఈవిధముగా నామెవ్యయము గలసి పరేకునంటియందు మఱియొకచిన్న సంసార మయ్యెను. లలిత యీరెండు సంసారములకును నడుచు నేతువునలె నుండెను. వరదాసుందరి తన తక్కినబిడ్డల నావంకకుఁ బోనిచ్చుటలేదు. కాని లలితనుమాత్రం మామె యడ్డగింపఁ జాలకఁజూయెను.

౪౦

వరదాసుందరి తమ సమాజమువారిని దఱుముగాఁ బిలిపించి తమ మేడమీఁదనే సభలు చేయుచుండెను. హరిమోహినియును సమాజగ్రామ్య సరళభావముతో నందఱ నాదరించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెనే గాని వారు తన్నవమానింతురని సంకోచించుట యైనలేదు. ఏదోయొకవిధముగా హిందూసమాజాచారములనుగూర్చివరదాసుందరి వారి యెదుట నాక్షేపించుచుండెను. చాలమంది స్త్రీలు వింతగా హరిమోహినింగాంచుచు వరదాసుందరిమాటల నామోదించుచుండిరి. నుచరిత తల్లిచెంతనే కూర్చుండి యిది యంతయును సహించి చూచుచుండెను; నేనును నాతల్లిపక్షమే యని వారికిఁ దోచు నట్లు ప్రయత్నించి ప్రవర్తించుచుండెను. ఒకకోణున విందు జరిగినప్పు డందఱును నుచరితను భోజనమునకు రమ్మని పిలిచిరి. నుచరిత రావనియెను. అప్పుడు వరదాసుందరి 'కేవలమిప్పుడు నుచరిత హిందువైపోయినసంగతి మీకుఁ దెలియదా? ఈమె యిప్పుడు మనతేనీరు త్రాగదు' అనియెను. "నుచరిత హిందువైనదా? ఏకాలమున కేమిజరుగునో యెవ్వరుచెప్పగలరు!" అని యొకరనిరి. అప్పుడు హరిమోహిని వ్యస్త హృదయముతో 'రాధా! కెళ్ళుచుమ్మా!' అనియెను. సమాజమువారందఱును నుచరిత నిట్లుదెప్పుచుండుట హరిమోహినికిఁ గష్టముగానుండెను. కాని నుచరితమాత్ర మంగీకరింపదయ్యెను.

ఒకనాడొక బ్రాహ్మయవతి వేడుకకొఱకుఁ బాదరక్షలతో హరిమహాః యంటఁ బ్రవేశింపఁ జూచుటయు నుచరిత యామెనడ్డగించి “లోపలికి రావలదు!” అనియెను.

యవః— ఏమి?

నుచః— లోపల నామె జేవుడున్నాఁడు.

యవః— జేవుడున్నాఁడా? ఆమెప్రతిదినమును జేవునిఁబూజించునా?

హరిః— ఔను. గ్రామంపకేమి?

యవః— ఆజేవునియందామెకు భక్తియున్నదా?

హరిః— భక్తిసామాన్యముగ లభించునా తల్లీ! భక్తిదొంకినచో బ్రతికియే పోవును! నేను నురదృష్టవంతురాలను!

ఆవృథు లలితకూడ నచ్చటనుండెను. ఆమె మొగ మెఱ్ఱిజేసికొని యాయవని నుద్దేశించి “నీవుపాసించు జేవునియందు నీకుభక్తియున్నదా?” అనిప్రశ్నించెను.

యవః— సరిసరి! భక్తిలేకున్నచో నెట్లు?

లలిత తీవ్రముగఁ దలనూఁచుచు “నీకుభక్తిలే నేలేదు సరిగదా; అదియెట్లు లభించునోకూడ నీకుఁదెలియుదు!” అనియెను. నుచరిత సమాజమునుండి వేటుపడకుండుట! హరిమహాని యెంతయో ప్రియత్నించెను గాని లాభములేకపోయెను.

ఇకపాటు వరదాసుందరీహారానులకుఁ బరస్పరము మనోభావములు చెదరియుండెను. ఈవ్యాపారమునలని నిప్పుడు మరలచారికి సమభావము కలిగెను. బ్రాహ్మసహ బాదర్శములకు భంగముకలుగకుండ వేయికన్నులతోఁజూచుచుండువాడొక్కహారా బాబేయని వరదాసుందరియు, బ్రాహ్మకుటుంబములు నిష్కలంకిములుగా నుండుటకై కష్టపడి పనిచేయుగృహిణియొక్క వరదాసుందరియే యని హారానుఁడును నంగీకరియొద్దఁ బొగడుకొనుచుండిరి. వారిహగర్తలలో ఛాయామాత్రిముగఁ పరేకబాబున గూర్చి నిందకూడానుండెను. హారానబాబానాఁడు పరేకునియొద్ద నున్న నుచరితని గాంచి “నీవిప్పుడు విష్ణుప్రసాదమును భుజించుట కారంభించితివంట! నిజమేనా?” అనిప్రశ్నించెను.

నుచరిత మొగ మెఱ్ఱిజేసుకొని యామాట వినిపించుకొనకుండఁగ నే బల్లమైనన్న కలందానువైగలములను సవరించుచుండెను. పరేకుఁడు కరుణార్ధదృష్టితో నొకసారి నుచరితని దిలకించి “హారానబాబూ! మనముభుజించుచున్నదిమార్గి మీశ్వర ప్రసాదముకదా?” అనియెను.

హారాః— కాని, నుచరిత శోనయాశ్వరునిఁ దృణింపఁజూచుచున్నది?

పరేః— అట్లేయినచో నందుకొఱకు విచారించుటవలన లాభమేమున్నది?

హారా:— ఏటినిబడి కొట్టుకొనిపోవుచుండగా నెట్లోయొడ్డు జేర్పబ్రయత్నించుట మంచిదికాదా!

పరే:— కాని యందఱునుగలసి తలవైరాళ్ళను పసరుటమాత్రము తీరమునకుఁ జేర్చుప్రయత్నము కానేరదు. పానూబాబూ! స్వప్ననిశ్చతుఁడవై యుండుము. నేనీ సుచరితను జిన్న పృటినుండి యెఱుఁగుదును. ఈమె మునిగిపోవుచున్నచో నాకు మీయందఱికంటెను ముందుగ నే తెలియును. నేవట్టిస్థితిలో నూరకుండగలనా?

హారా:— సుచరిత యిచ్చటనే యున్నది. మీరడుగఁగూడదా? ఈమెమన యందఱి తేనీరును వ్రాగుట లేదట! అది యసత్యమా?

అప్పుడు సుచరిత మానమును విడిచి 'నేను తేనీరు తాగిగుటలేదని తండ్రిగారెఱుఁగుదురు. ఆయన సహించియుండుటచేతనే నేవట్లు చేయుచుంటిని. మీకెవ్వము లేకున్నచో మీరందఱును మీయిష్టమువచ్చినట్లు నన్ను నిందింపుడు. తండ్రిగారిని బాధించెద లేల? మీవిషయమున నెన్నియోవిధముల కాంతి వహించియున్నందుల కాయన కిదియూ ప్రతిఫలము?' అనియెను. హారానబా బాళ్ళర్యముతో "ఇప్పుడు సుచరిత తనపక్షమును సమర్థించుకొనుమాటలను జేర్చియున్నది!" అని భావించుకొనుచుండెను.

పరేశుఁడు కాంతిపిరియుండు; తనవిషయమునఁగాని యితరులవిషయమునఁగాని విశేషముగఁ దర్కించుస్వభావము కలవాఁడుకాఁడు. తానెవ్వరికిని లక్ష్యముకాకుండ నిగూఢముగ జీవయాత్రచేయుచుండెను. పరేశుని యాభావమును హారానుఁడునిరుత్సాహ మనియు, నాదాసీన్యచునియు భావించియుండెను. హారానుఁడు తతమఁగా బరేశుని గూఢాస్థితింగూర్చి యథితేషించుచుండెను. పరేశుఁ డట్టిసమయములందు 'ఈశ్వరుడు సచలాచలము లను నిరుదెఱంగుల వస్తుజాలమును సృజించియుండెను. నేనందుఁ గేవల మచలవస్తువును నావంటివానివలనఁ గాఁదగినపతలనే దేవుఁడుచేయించుచుండును. తీరని కోరికలఁ గోరుటవలన లాభమేమున్నది? నానయను చెల్లిపోయినది. నాకేళక్తి యున్నదో యేది లేదో యాసంగతి తేలిపోయినది. ఇప్పుడు నాకుఁ దొందరకలిగించుటవలన లాభములేదు' అనిచెప్పుచుండెను.

ఉదాసీన హృదయములకుఁగూడ నుత్సాహము పుట్టింపవచ్చునని హారానుని యుద్దేశము! జడచిత్తమును గర్తవ్యపథమునకు ముల్గించుటయందును, స్థితిజీవితమును బశ్చాత్తాపముచేఁ జేర్చుటయందును దనకు సహజ సామర్థ్యమున్నదని యాతనినమ్మకము. ఏకాగ్రమును బలిష్ఠమునగు తన కుభాకాంక్ష నెవ్వరును జాలాకాలము ప్రతిఘటింపఁజాలరని యాతనివిశ్వాసము. తన సమాజమునందలి వ్యక్తిగతదోషములను సవరించు భారమంతయుఁ దనమీఁదనే యున్నట్లుతాఁడు స్థిరనిశ్చయఁడై యుండెను. తన

యలవ్యపృథ్వావమే లోలోపలనుండి పనిచేయుచుచున్నదని యాతని నిశ్చయము, సుచరిత్ర జీవితచరిత్ర మంతటి ప్రశంసాపాత్ర మగుటకుఁ గానే కారణమని యాతఁడు పొంగిపోవుచుండెను. ఆ మెజేవితముమూలముననే తనయద్భుతప్రభావము ప్రకటిత మగునని యాతఁడాశపడుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత్ర యిట్లు మాజీపోవుట తన శామర్థ్యములోపమని యాతఁడనుకొనలేదు. ఆతప్పంతయు నాతఁడు పరేతుని నైతికై వైతైను. పరేతుబాబు నందఱును ప్రశంసించునప్పుడు హారానుఁడు వారితోఁగలయుటలేదు. తానట్లు పొగడకుండుటచేతనే తనప్రాశస్త్యము వెల్లడి యగునని యాతని యూహ. హారానబా బన్నియు సహింపఁగలఁడు గాని తనసమాజహితమువకై తానబోధించుపద్ధతులను విడిచి స్వబుద్ధిచే స్వతంత్రమౌగముల నవలంబించువారి యపరాధములనుమాత్రము సహింపఁజాలఁడు. తనయుపదేశమును దిరస్కరించువఱకు నాకాతఁడు బోధించుచునేయుండును; మాటిమాటికిని వారి నాకర్షించుచునే యుండును, ఇంజను పనిచేయుచుండఁగా మిఁ నాఁగఁజాలనట్లే యుత్సాహము పనిచేయుచుండఁగా నాతఁడత్యుపవరణము చేసికొనఁజాలఁడు. విముఖకర్ణములకు వేయిమాటలు విని పించుటకైనను నాతఁడు వెనుదీయఁడు.

ఇది సుచరిత్రకుఁ జాలకష్టముగా నుండెను. తనకొఱకుఁగాదు. పరేతబాబు కొఱకు. పరేతునిగూర్చి సమాజము నారందఱును జెప్పుకొనుచుండిరి ఈ యశాంతి నివారణోపాయ మేమున్నది! హరిహాసీని నమృతస్వభావముతో శంత్రాగ్రతగ మసలుకొనుచున్నను నింటిలో నందఱకు నసవ్యముగనే యుండెను. ఆమె మనముగ మను, సంకోచమును గలసి సుచరిత్రను బ్రేరిచినమును దహించివైచుచుండెను. ఈ యాపత్తునుండి విడిపడు నుపాయము సుచరిత్రకేవిధమునను నగ పడుటలేదు. ఇట్లుండఁగా వరదాసుందరి సుచరిత్రకుఁ ద్వరగాఁ బెండ్లిచేయవలయునని పరేతునిఁ బీడించుచు “ఇక సుచరిత్రభారము మనవై నుండవలసిన పనిలేదు. అది యిప్పుడు తనమనసు వచ్చినట్లు పోవుచున్నది. దానిపెండ్లి యాఁగిపోయినపో నేను నాబిడ్డలతో మఱియొకవోటికిఁ బోయియుండెను. దానినడవడి బిడ్డలకందఱకు ననిష్ట కారణమగుచున్నది. మీరును వరునాత ననుతాపపడక మానరులెందు! లలిత మునుపిట్లున్నదా? అదియు నిప్పుడు తనయిచ్చవచ్చినట్లు మసలుచున్నది. వీనికంతకును గారణ మేమందురు? సిగ్గునీగ్గు! ఆనాఁడెచేసినపని! అందులో సుచరిత్రచేయి లేదందురా? మీకు మీబిడ్డలకంటెను సుచరిత్రయనినఁ బోవు! అందుచేతనే నేమియునుఁ జెప్పుటలేదు, కాని యెన్నార్పు చెప్పక యూరికుండఁగలను.” అనియెను.

పరేతుఁడు సుచరిత్రకై విచారించలేదు గాని, కుటుంబమునందలి యశాంతికై చింతితుఁడయ్యెను. వరదాసుందరి చిన్నచిన్న కారణములను గల్పించుకొనిచేయుచున్న

యాదోభనమంతయు నిరర్థకమైనను నది దుర్వారమైనదని పరేశుడు తెలిసికొనియెను. వివాహము సంభవమగు నేని ఐర్తమనావస్థయందు నుచరితకు శాంతిరముగ నే యుండునని భావించి పరేశుడు 'పానూబాబూ నుచరితను సమృద్ధిపఱజేసినవో! బెండ్లి జరుగుట కెట్టియభ్యంతరమునులేదు." అనియెను. వరదానుందరి వినుచుతో 'ఇంకను నెన్ని సార్లు కావలయును మీరు మాటాడవారకుండుండు. ఇంతగందగోళ మెందులకు! పానూబాబువంటివరుడు దొరకువా? మీకు గోపమైనను నిజము చెప్పుచున్నాను. నుచరితయే యాతనికి దగినది కాదు.' అనియెను.

పరేశుడు— ఆతనియెడల నుచరిత కెట్టిభావమున్నదో నాకింకను స్పష్టముగాఁ దెలియలేదు. అందుచేతనే యాయరువురు నంగీకరించువఱకును నే నీవిషయమునఁ జేయిచేసికొనఁజాలను.

వరః— ఇన్నాళ్ళకుఁ దరువాత మరల నంగీకారమనవేమో నాకు బోధపడుట లేదు. దానికి బోధించుట నాచేఁతఁగాదు. లోపల నొకలాగు, వైకొకలాగు.

అని యామె హారానబాబునకుఁ గలుగుపంపెను. నాటి వార్తాపత్రికలో వర్తమాన బ్రహ్మసమాజదుర్గతిగూర్చి వ్రాయఁబడియుండెను. అందుఁ బరేశుని కుటుంబమునుగూర్చి యన్యపదేశముగా వ్రాసినసంగతు లందఱకును స్పష్టము లగుచుండెను. వ్రాసినలేఖకుఁడెవ్వఁడోకూడ వ్రాఁతనుబట్టి స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచుండెను. నుచరిత యాపత్రికనుజూచి చించివైచుచుండెను. ఆమెకు దానిని బరమాణువులుగాఁ జేచి పారవేయవలయు ననుసంతటికోపముకలిగెను. ఇంతలో హారానుడువచ్చి యామె ప్రక్క నొకకుర్చీవైచుచుండెను. ఆమె యొక సారియైన మొగమెత్తి యాతనివంక జూడక కాగితమును జించివైచుచుండెను. అప్పుడు హారానుడు "నుచరితా! నీతో నిప్పుడొక ముఖ్యవిషయమునుగూర్చి మాటాడవలసియున్నది" అనియెను. నుచరిత యట్లే కాగితమును జించుచు గోళ్ళకింక స్వాధీనిముకాకుండుటచే గత్తితోఁ గోసివైచుచుండెను.

ఇంతలో నచ్చటికి లలిత వచ్చుటయు హారానుడు 'లలితా! నేనిప్పుడు నుచరితతో మాటాడవలసియున్నది." అనియెను. లలిత వెదలిపోవఁ జూచుచుండఁగా నుచరిత యామెచెఱుగు పట్టుకొని యావెను. అప్పుడు లలిత 'అక్కా! పానూబాబు నీతో మాటాడునటగాదా?" అనియెను. నుచరిత బదులుచెప్పక యామె చెఱుగువదలకయే యుండెను. అందుచే లలిత నుచరితకుర్చీమీఁదనే యొక ప్రక్కను గూర్చుండెను. హారానుఁ డంతరాయములకు లొంగువాడు కాదు. అతఁడిక నుపోద్ఘాతము లేకుండగనే మాటాడుట కారంభించి 'నుచరితా! నీకు సమృద్ధియైనవో! దనకభ్యం

తరము లేదని పరేశబాబు చెప్పినాడు. అందుచే శేరిట్టు స్థిరపడుకొంటిని. శేషటి యాదివారము కాక ప్రైవారమునాడు "

ఆమాట ముగింపనీయకుండఁగనే సుచరిత "కాదు." అనియెను. సుచరిత నోటి పెంట సముద్ధతముగను, సంక్షిప్తముగను, స్పష్టముగను వెలువడిన "కాదు" అను నీమాట విని హారాను డడరిపడియెను. సుచరిత 'కాదు' అను నీవాఁడిబాణములతోఁ దన మాటలన్నిటిని మౌనముననుండే ఖండించివైచునని హారానుఁడు భావించియైననుండ లేదు. అతఁడు తెల్లపోయి "కాదా? కాదనుట కర్థమేమి? ఇంకను గొంతకాలహాగ కలయుననియా?" అనియెను.

సుచ:— కాదు.

హారా:— వినచో నీయభిప్రాయమేమి?

సుచ:— (తలవంచుకొని) పెండ్లి శాశ్వతములేదు.

హారా:— (చాతాకుఁడై) ఇష్టములేదనిన నర్థమేమి?

లలిత యప్పుడు దృఢస్వరముతో 'పానూబాబూ! మీకిప్పుడు జేకభాషాజ్ఞాన ముకూడ లేకుండఁబోయినదా?" అనియెను.

హారానుఁడు లలితవంకఁ గతారముగఁజూచుచు 'నేను మాతృభావము మఱచి పోయితినుటకైనను సంగీకరింతును గాని యింతకాలమునుండి నమ్మియున్న యీమానస భాషణములను బొరబాటుగ గ్రహించితినుట కెంతమాత్రము సంగీకరింపఁ జాలను' అనియెను.

లలి:— మానవస్వభావము గ్రహించుటకుఁ గొంతకాలము పట్టును. ఈధర్మము మీయెడలను వర్తించును!

హారా:— నామనసులోఁగాని మాటలోఁగాని యింతవఱ కెట్టి వ్యత్యయమును గలుగలేదు. నాదైదప్పు వెట్టుటకు నేనెవ్వరికి నవకాశమియలేదని దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను! ఇది నిజమే కాదో సుచరితను చెప్పునును!

లలిత మరల నేమో చెప్పబోవుచుండఁగా సుచరిత వారించి 'మీరు తెప్పిన మాట సత్యమే! మీతప్పేదియును లేదు!' అనియెను.

హారా:— తప్పులేకున్నచో నీవు నాయెడల నీయస్థాయ మేల చేసితివి?

సుచ:— (దృఢస్వరముతో) దీనిని మీరస్థాయమే యన్నచో నేనీయస్థాయ మనే చేయుదును! కాని—

ఇంతలో వెలుపలనుండి 'సోదరి!' అని పిలుపు వినఁబడియెను. సుచరిత యా సందమతో 'వినయబాబూ! దయచేయుము!' అనియెను. అంతలో వినయుండువచ్చి సోదరి! పొరపాటున నీవు వినయబాబు వచ్చెనునకొంటివి! లేదు. నేను వినయుం

దను మాత్రామే!" అని చెప్పవచ్చు హారానుని యప్రసన్న వదనముఁగాంచి "హారాన బాబూ! చాలా దినములనుండి యగపడుటలేదన మీరుఁ గోపముగనున్న నా యేమి!" అనియెను. హారానుఁడు పరిహాసమున కన్నట్లుగా 'కోపపడవలసియే యున్నది. కాని మీరిప్పు డనవచ్చుమున వచ్చితిరి. నేను నుచరితతో మాటాడవలసి యున్నాను' అనియెను. విషయఁడు సంశయముతో "నేను వచ్చుట కెప్పుడు మంచిసమయమో నా కింతవఱకు బోధపడలేదు. అందుచేత నే వచ్చుటకు సాహసంపఁ 'జాలకుంటిని.' అని చెప్పి పోవుట కుద్యమించుచుండెను.

నుచరిత తత్తరముతో "విషయబాబూ! పోవలను! మామాటలైపోయినవి. కూర్చుండుము!" అనియెను. తాను వచ్చుటచేతనే నుచరిత కష్టమునుండి విడివడియెనుని గ్రహించి విషయఁడు కుర్చీపై గూర్చుండి "అశ్రేయమిచ్చినవో నేను విడువఁజాలను కూర్చుండుమని చెప్పినవో గూర్చుండుటయే నాస్వభావము! సోదరి! నాసంగతి తెలిసికొనియే నన్నుండుమనవలయును. కాదేని మనకిరువురకును గష్టములుకలుగును!" అనియెను. హారానుఁడు మానముతో నిశ్చలఁడై కూర్చుండి 'నేను చెప్పవలసిన మాటలు చెప్పవఱకు నిట్లే వేచియుండెనను.' అని మానముచేతనే తెలియఁజేసెను. కలుపల నుండి విషయని కంఠస్వరము విసవచ్చినతోడనే లలితవృద్ధయ రక్తము పొంగి పోయెను. ఆమె యతికష్టముతో భానగోపనము చేసికొనఁ బ్రయత్నించెను. గాని సాధ్యము కాకపోయెను. విషయఁడు లోనికి వచ్చినతరువాత లలితయారితో 'వెప్పటివలెమాటాడఁజాలకపోయెను. ఆమెదిక్కులు చూచుచుఁ దోచుచు పనులు చేయుచుండెను; ఒకసారి లేచిపోవలె ననికూడఁ బ్రయత్నించెను గాని నుచరిత చెఱఁగు వదలినది కాదు!

విషయఁడు నుచరితతోడనే మాటాడుచుండెను. అంతటివాక్కులత్వము గల యాతఁడుకూడ లలితతోనొక్కమాటయైన నాడఁజాలకపోయెను. అందుచేతనే ద్విగుణవేగముతో నాతఁడు నుచరితతో మాటాడుచుండెను. కాని లలితావిషయంల యీ నూతన సంకోచము హారానునకు గోచరము కాకపోలేదు! తనతో నింతప్రగల్భయై భాషించిన లలిత యిప్పుడు విషయనియొద్ద సంకోచపడుచుండుటకు హారానుఁడు మండిపడుచు సమాజమునకు భిన్నులగువారితోఁ దనపుత్రికలకు నిరాఘాటపరిచయావకాశము కల్పించి దురాచారములకుఁ ద్రోవమాపుచున్న పరేశుని మనసులో నిందించుచు దీనికి దగినఫల మారఁజెప్పటికైన ననుభవించునని శసించుచుండెను.

చాలనేపు గడచెను. హారానుఁడు లేచిపోదని తేలిపోయెను. అప్పుడు నుచరిత 'విషయబాబూ! దొడ్డమ్మ నిన్నుఁజూచి చాలనాల్గయినది. ఆమె తఱచుగా నీమాట యడుగుచుండును. ఒకసారి యామెను జూడవలదా?" అనియెను. విషయఁడు

చటాటనలేచి 'బొడ్డమ్మను నేను మఱచిపోయితిని నన్ను నిందింపవలదు!' అనియెను. నుచరిత విషయుని హరిమోహినియొద్దకు తీసుకొనిపోయెను. అప్పుడు లలితయునులేచి "పానూబాబూ! మీకు నాతో మాటలాడవలసివచ్చినది యేమియు లేదనుకొనియెదను!" అనియెను.

హారా:—లేదు. నీకు మఱియొకచోట బనియున్నదని తోచుచున్నది నీవును జోయెదవు కాబోలును!

లలిత యామాటతోని భావమును గ్రహించెను. ఆమె యుద్ధతభావముతోఁ దలయుచుచు నాభావమును స్పష్టముగఁజేసి "ఔను. విషయబాబు చాలదినములకు వచ్చెను. ఆతనితో మాటలాడవలదా? అంతవఱకును మీరొంటిగఁ గూర్చుండి యేమి చేయుదురు? మీరుప్రాసినవ్యాసమునైనఁ జదువుకొనకుండ సోదరి నుచరిత యాకాశమును దుసకలుచేసి కుక్కులోఁ బాజువైచినది. ఇతరులవ్యాసములు మీకు సవ్యాములైనవో నీ కాశితములను చదువుకొనుడు!" అనితెప్పచు ద్రావ్యులలో దాఁచియుంచిన గోరావ్యాసములను దీసి యాతనిచేతి కిచ్చి చటాటన వెడలిపోయెను.

హరిమోహిని విషయనింగాంచి పరమానందభరిత యయ్యెను. కేవలము విషయుఁడు ప్రియదర్శకుఁడని మాత్రమే కాదు—ఈయింటికి వచ్చువారందఱును హరిమోహినిని వెరసుగాఁ జూచుచుండురు. అందఱును గలకత్రావారే అందఱునుబాగుగఁ జదువుకొన్నవారే కానివారిభేదభావమును, దిరస్కారావమానములును, నామెచ్చదయమునకు బాధాకింమలై యుండెను. విషయుఁడు వారికంటె దక్కువచదివిన వాఁడు కాఁడు. ఆతఁడును గలకత్రావాఁడే. అయినను విషయుడామె వెంతమాత్రము నగౌరవింతుటలేదు. ఆత్మీయురాలినిగా భావించి గౌరవించుచుండెను. అందుచే గొలఁదిపరిచయముచేతనే విషయుఁడు హరిమోహిని కాత్మీయుఁడై పోయెను.

విషయుఁడు హరిమోహినియొద్ద నున్నప్పుడులలితయచ్చటికి సహజముగాఁబోజాలకుండేడిది. కాని యిప్పుడు హారానుని యెత్తిపొడుపుమాటలచే నామె సంకోచమంతయును బోవుటవలన లలిత యుత్సాహముతో మేడమీదికి హరిమోహిని యొద్దకుఁ జోయి యెడతెగకుండ విషయునివోడనే సంభాషించుట కారంభించెను. నిమిషములో నదియొక సభయైపోయెను. నడుచునడుచు వారిసవ్యులు క్రిందిగఁదిలో నొంటిగఁ గూర్చుండియున్న హారానునకుఁ గర్ణకూలములై విషవచ్చుచుండెను. ఆతఁడికి నొంటిగాఁగూర్చుండఁజాలకవరదానుందరితో మాటాడి తనవచ్చదయతాపమును కేమింపఁజేసికొనదలంచెను. నుచరిత హారానునిఁ బెండ్లియాడుట కంగీకరింప లేదనునంగతి వరదానుందరి విని యింక ధైర్యమును నిలుపుకొనఁజాలక "పానూబాబూ! నీవిప్పుడు

చల్లగా నూరకున్న వో లాభములేదు. ఆమె సంపూర్ణముగా సమాజము వారందఱి యెదుటను నంగీకరించినది. అందఱు నీవెట్లైకై యెదురుమాచుచున్నారు. ఇట్టిస్థితిలో నది వలదని చెప్పినంతమాత్రమున సంతయు వదలుకొనఁగూడదు. నీయవకాశమును నీసంతమాత్రమును విడువవలదు. తరువాత నదియేమిచేయునో చూడము!” అనియెను.

ఈవిషయమున హరసున కుత్సాహము కల్పింపనక్కఱయేలేదు. ఆతఁడు దృఢచిత్తుడై కూర్చుండి తనలో “అకారణముగా బాధ్యత నేలవదలుకొనవలయును? సుచరిత్రు నదలుకొనుట నాకొకగొప్ప పని కాదు. కాని సమాజమునఁ దలవంపులకు సహింహ బాలను” అని యనుకొనియెను.

వినయుఁడు తనయాత్మీయతను బలపఱచుకొనుటకై హరిమోహిని నేమైనఁబెట్టుమని యడిగెను. హరిమోహిని తొందరతో నొకపశ్యమునఁ గొన్ని నానఁబోసిన సెనగలు మిఁగఁడ వెన్న, పంచదార, అరటిపండ్లును జేర్చి యొకకంచుచెంబుతో బాలను గూడఁ దెచ్చి యాతనియెదుటఁబెట్టెను. వినయుఁడు నవ్వుచు ‘ఆసమయమున నాఁకలియని చెప్పి వొడ్డమ్మకుఁ దొందరకలిగింపఁదలచితిని; కాని నాకే పరాభవమైనది!” అని యాడంబరముతో వానిని భుజించుటకు గూర్చుండెను. ఇంతలో నటకు వరదాసుందరి వచ్చుటయు వినయుఁడామెకు నమస్కరించి “నేను క్రిందఁ బాలసేపుంటిని. మీదర్శనము కాలేదు.” అనియెను. వరదాసుందరి యామాట కెట్టియోత్తరమును జెప్పక సుచరిత్ర నుపలక్షించి “ఇదిగో! ఇక్కడనేయున్నది! నేనుకొన్నట్లేయినది! సభచేసినారు! సరసాహోదములతోనున్నారు! పొద్దుటనుండి పానూబాబు వీరితోఁటమాలికలె వీరికొఱకుఁ గాచుకొనియున్నాఁడు! చిన్న నాఁటినుండివీరినిఁబెంచితిని. ఎన్నడునిట్లు లేదు! యిప్పుడువీరికీబుద్ధులెట్లు పుట్టుచున్న వో తెలియుటలేదు! మాయంట నెన్నఁడు లేనిపద్ధతి యిప్పుడారంభమైనది. సాటివారియెదుటదలయెత్తుకొనుటకుసీగ్ధగానున్నది. ఇన్నాళ్ళనుండి నేర్పినవిద్యాబుద్ధులు తుదకీరితిగాఁ బరిణమించినవి! ఏమిది” అనియెను.

హరిమోహిని కృష్ణహృదయముతో సుచరితఁ గాంచి “క్రింద నెవ్వరో వేచియున్నారని నేనెఱుంగను. ఎంతతప్ప! అమ్మాపామ్మా! కీఘ్రిముగఁబొమ్మా! నే నపరాధము చేసివైచితిని!” అనియెను. ఇందులేతమాతృమైనను హరిమోహినితప్ప లేదని లలిత చెప్పఁజూచెను, కాని సుచరిత్ర యామెనడ్డగించి మారుమాటచెప్పక క్రిందికి దిగిపోయెను.

వరదాసుందరికి వినయునియం దిష్టము కలిగియుండెనని యిదివఱకే చెప్పియుంటిమి. వినయుఁడు తమకుటుంబగౌరవముంబట్టి కృతముగా బ్రాహ్మసామాజికుడగునని గూడ నామె నిశ్చయించి యుండెను. ఆతనిని దానే యింతివానిగాఁ జేసినది

యామె గర్వపడుచుండెను; ఒకరిద్దరితోఁ గూడ నట్లు చెప్పియుండెను. అట్టి వినయఁ దీర్చుడు శత్రుశిఖరమునఁ దుండుటగాంచి యామెహృదయము జ్వాలామయమైపోయెను. మఱియు దనతనయ లలితయే గూతనిపునఃపఠనమునకు సహకారిణి యగుటగాంచి యాజ్వాలలు ద్విగుణీకృతము లైపోయెను. అప్పుడామె యాత్మస్వరముతో 'లలిత! ఇక్కడ నీకేమైనఁ బనియున్నదా?' అనియెను.

లలి:—ఉన్నది. వినయబాబు వచ్చియున్నాఁడు—అందుచేత

వర:—వినయబా బెచ్చటకు వచ్చెనో యచ్చటనే. యాతిభ్యమును గైకొనున! నీవు కిరిండికిరమ్ము! పని యున్నది!

తన్నుఁగూర్చియు, వినయనిగూర్చియు, హారానుఁడు తల్లితో నేమియో చెప్పి యుండునని లలిత నిశ్చయించుకొనియెను. అట్లు చెప్పుట కాతఁడెవ్వడని యామెకోపముతో "అమ్మా! వినయబాబు చాలనాల్భకు వచ్చినాఁడు; ఆతనితోఁ గొంచెము నేపు మాటాడి వచ్చెదను" అనియెను. వరదానుందరి లలిత కంఠస్వరము గ్రహించి మఱి బలవంతము చేయలేదు. లలిత యవిధేయత జూపినచో హరిమోహిని యెదుటఁ దనకుఁ బరాభవమగు నేమో యని వరదానుందరి సంశయించి వినయనితో నికమాటాడకుండఁగ నే వెడలిపోయెను. లలిత వినయనితో మాటాడివచ్చెదనని తల్లితోఁచెప్పినది కాని వరదానుందరి వెడలిపోయినతరువాత నచ్చట నెవరికి నుత్సాహము లేకపోయెను. మువ్వరు ఒక్కటేరితని గుంతితులైయుండిరి. కొలది సేపటిలో నే లలిత తనగదిలోనికిఁ జోయి తలుపు మూసికొనియెను.

హరిమోహిని యాయుంటియందెట్టి యవస్థలోనున్నదో వినయనకు బాగుగఁ దెలిసిపోయెను. ప్రసంగవశమున నామె చరిత్రముకూడ నాతఁడు గ్రహించెను. అన్ని మాటలు నైసర్థమత హరిమోహిని "బాబూ! నావంటి యనాధల కీలోకమునఁ బోటులేదు. ఏతీర్థమునకైన బోయి యీశ్వర సేవా నియగ్ననై యుండుట నాకుచిత మైనపని. నాయొద్ద నిప్పటికి మిగిలియున్న స్వల్పభవముతో నాకింకను గొన్ని దినములు గడచును. ఇంకను జీవించియున్నచో నెవ్వరియింటనైనఁ వంటచేసేనెట్టి కాలము గడపవచ్చును. కాశీలో నెందరట్లు జీవించుటలేదు! కాని పాపాత్మురాలనగు నేనట్లు చేయఁజాలకున్నాను ఒంటిగఁ గూర్చున్నచో నాసనుస్తదుఃఖములను స్మృతికి వచ్చుచుండును. నాగోపాలమూర్తి నాకడ నెవ్వరి నుండనిచ్చుటలేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు మాతిపోవు నేమో యని భయముకూడ నగుచున్నది. ఈరాధారాణీసతీశులు నాచావున కభ్యంతరగానున్నారు. వీరియెడఁబాటు తలచుకొన్నంత నే నాప్రాణము లెగిరిపోవుచుండును. అందుచేత నే వీరినెక్కడ విడువవలసి వచ్చునోయని రేయింబవలు భయపడుచుందును. కాకున్నచో సర్వమును బోగొట్టుకొన్న నేనుకొలదిదినములలో నే వంతగా ప్రేమింప

వలయును! బాబూ! నీకొక్కటేమాట చెప్పుచున్నాను. ఈబిడ్డలను జూడఁగలిగి నప్పటినుండియే మనఃపూర్వకముగ నాదేవపూజ సాగుచున్నది. వీరినిక విడుచుటయే తటస్థించినచో నాదేవుఁడు నల్లరాయియైపోవును!” అని చెప్పుచు నామె వస్త్రాంచలముచేఁ గన్నుల నీరొత్తుకొనియెను.

౪౦

సుచరిత క్రిందిగదిలోనున్న హారానొద్దకుఁబోయి “మీరు మాట్లాడవలసిన దేమియో చెప్పుఁడు” అనియెను. హారానుఁడు కూర్చుండిచూచునియెను. సుచరితకూర్చుండలేదు. అట్లే నిలువఁబడియుండెను. అప్పుడు హారానుఁడు “సుచరితా! నీవు నాయెడల వన్యాయముచేసితివి” అనియెను. “మీరును నాయెడల వన్యాయముచేసితితి.” అనిసుచరిత బదులుచెప్పెను. హారానుఁడు “ఏమి! నేను నీతో శేమనిశెప్పి యెట్లు చేసితిని!” అనియెను. సుచరిత వెంటనే మాటలో మాటగలిపి “న్యాయాన్యాయములు మాటలలో నేనా? మాటలపై నాధారపడి మీరు నాయెడల పక్కిమముగఁ బ్రవర్తింపఁదలంచితిరా? ఒక్కసత్యము చేయి యసత్యములకంటెను గొప్పదికాదా? నేను పొరపాటుపడి యుండవచ్చును. మీరుపొరపాటు నే నిలువఁబెట్టఁదలంచుట న్యాయమా! నేను పొరపాటు పడితినిని యిప్పటికిఁ దెలిసికొన్నాను. కావుననే వెనుకటిమాట లేవియు నంగీకరించుటలేదు. తెలిసినవెనుకఁగూడ నంగీకరించుట యన్యాయము గాదా!” అనియెను.

హారానుఁ డెంతయోచించినను సుచరిత యిట్లుమారుటకుఁ గారణ మూహింపజాలఁడయ్యెను. ఆమె సమాజస్థబ్ధత్వమును నమృత్యుమును నిప్పుడెట్లు పరిణమించిపోయినచో తెలిసికొను శక్తికూడ నాతనికి లేకపోయెను. అతఁడప్పుడు సుచరిత నూతనపరిచితులనుగూర్చి మనసులోనే నిందించుచు ‘సుచరితా! నీవు పొరపాటు పడితివా’ అనియెను.

సుచ:— ఆప్రిత్యలన్నియు నేల? మునుపు నాకిష్టమున్నది. యిప్పుడులేదు. ఇదిచాలదా?

హారా:— మనము సమాజమువారియెదుటఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పవలయును గాదా! అప్పుడు నీవుమాత్రం మేమిచెప్పగలవు! నేనైన నేమిచెప్పగలను?

సుచ:— నేనేమియుఁ జెప్పను. మీకుఁ జెప్పవలసియున్నచో సుచరిత యల్పవయస్కు యనియు, బుద్ధిమాలినదనియు, మతిలేనిదనియు మీయిష్టమువచ్చినట్లు చెప్పుఁడు! కాని యీవిషయమున నిదియే నాతుదిమాట!

హారా:— ఇదియే తుదిమాట కానేరదు. పరకబాబు—

అనుచుండఁగ నే పరేశుఁడువచ్చి “పానూబాబు! నామాట వచ్చినదేమి?” అని ప్రశ్నించెను. అప్పుడు సుచరిత గదిలోనుండి వెడలిపోవుచుండఁగా హారానుఁడు “సుచరితా! నీవు పోవలదు! పరేశబాబునొద్ద నంతయుఁ దేలిపోవలయును” అనియెను. సుచరిత వెనుకకుఁదిరిగెను. హారానుఁడు బరేశుఁగాంచి ఇన్నాళ్లయిన తరువాత నిప్పుడు సుచరిత పెండ్లికంగీకరించుటలేదు. ఇంతటి ఘనవిషయమునం దిన్నాళ్లవఱకు నీమె యీవిధముగా నటించుట యుచితముగా నున్నదా! ఇది మీకుఁగూడ నగౌరవము కాదా!” అనియెను.

పరేశుఁడు సుచరిత యాదలఁదడవును “అమ్మా! నీవిచ్చట నుండనక్కఱలేదు. పొమ్ము!” అనియెను. అచిన్నమాట కొక్కనిమిషములలో సుచరితకన్నుల నీరు నిండి పోయెను. తోడనే యామె యటనుండి వెడలిపోయెను.

పరేశుఁడు — సుచరిత తనమనసు తాను బాగుగఁ దెలిసికొనకుండఁగనే మీ పెండ్లికి వచ్చుటించినదను సంశయము నాకుఁ జాలకాలమునుండియున్నది. అందుచేతనే నే నింతవఱకును సమాజము నెదుట సంబంధనిశ్చయము చేసికొనవలయు నను నీకోరికను నెఱవేర్చుఁ జాలకపోయితిని.

హారా: — సుచరిత అప్పుడు తెలిసియే యంగీకరించినదనియు నిప్పుడు తెలియకయే నిష్కేధించుచున్నదనియు మీకు సంశయము కలుగుటలేదా?

పరేశుఁడు — ఎట్లయినను గావచ్చును కాని యిట్టి సంశయావస్థలో వివాహము కాఁజాలదు.

హారా: — మీరు సుచరితకు సద్బోధ చేయఁగూడదా?

పరేశుఁడు — నేను నాపాద్యమైనంతవఱకు కెన్నఁడు నామెకు దుర్బోధచేయుట లేదని నిశ్చయముగా నెఱుంగుము.

హారా: — మీరట్లేచేసినచో సుచరిత యీవిధముగా మారుట యెన్నఁటికి సంభవింపదు. మీకుటుంబమునందు నేఁడుజుగిన యీవ్యాపార మంతయును మీ యవివేచనాఫలమే యని నేను మీమొగమునెదుటనే చెప్పుచున్నాను.

పరేశుఁడు — (చిఱునగవుతో) నీవన్నమాట నిజమే — నాకుటుంబమునందలి మంచి తెడ్డలన్నియు నావిగాక మఱియెవ్వరివి?

హారా: — మీరీవిషయమున నెప్పటికైనఁ పశ్చాత్తాప పడకమానరు.

పరేశుఁడు — పానూబాబు! పశ్చాత్తాపము భగవత్కృపవలనఁ గలుగును! నేను పాపమునకు వెఱచినట్లు పశ్చాత్తాపమునకు వెఱవను.

ఇంతలో సుచరిత గదిలోనికివచ్చి పరేశునిచేయి పట్టుకొని “బాబా! మీయుపాసనకు వేళ్ళయైనది!” అనియెను. పరేశుఁడు పానూబాబునుజూచి “ఇప్పుడేవచ్చెద

నుండుము!’ అనియెను. ‘ఉండను.’ అనిచెప్పి హారానుడతి త్వరితముగ వెడలి పోయెను.

౪౨

ఒక్కసారిగా బహిరంతరములఁ దుములసంగ్గమును సంఘటిల్లి సుచరితను భీతురాలినిగాఁ జేసివైచెను గోరాయెడల నామెకుఁగల మనోభావ మిన్నాశ్చర్యవలన దెలియకుండఁగ నే బలపడి గోరావైచునకుఁ బోయినప్పటినుండి సంపూర్ణముగ విస్మయమై దుర్నివారముగఁ గానవచ్చుచుండెను. దానికైయేమిచేయవలయునో యది తుదికేనిధముగఁ బరిణమించునో యామె యిండుకంతయు నూహించుకొనుటలేదు. ఆమెయొసంగతి యెవ్వరికినిఁ జెప్పక తనలోఁ దానే కుంతితయై పోవుచుండెను. ఈ నిగూఢ పరితాపముచే రహస్యముగ నొక్కచోఁ గూర్చుండి తనలోఁదానే యాలోచించుకొని కార్యనిశ్చయము చేసికొనుటకైనను నామె కివళాళము దొరకుటలేదు. పానూబాబు సమాజమునందంతటను నల్లరిచేయుట కారంభించుచుండెను. ఈసంగతులు వార్తాసత్రికలవఱకును వచ్చునట్టి లక్షణములు కానవచ్చుచుండెను. ఇన్నిటికంటె ను నామె పెద్దతల్లివిషయము మజ్జితబాధాఃరముగా నుండెను. శీఘ్రముగ నామె కేదియో యేర్పాటుచేయవచ్చునో మాటదక్కదు. సుచరిత యప్పుడు తనజీవితమునందెది యొక సందిగ్ధ ప్రణామనియుఁ జిరపరిచితి మగుమాగ్ధమునఁ జిరాభ్యస్తమగు భావముతోఁ బ్రచారముచేయుచున్నది సుచరితయొద్దనుండి దెలిసికొనియెను.

అట్టి కష్టసమయమునందామెకుఁ బరేశుఁడొక్కఁడే కరణ్యుడై యుండెను. ఆమె యిప్పు డాతని యాదరమును గోరుటలేదు. ఆతనియపదేశమును వాంఛించుట లేదు. ఆతని మొగమునెదుటఁ జెప్పఁగూడని మాటలెన్నియోయున్నవి. లజ్జాకరంబగు హీనతావశఃబున నాతనిచెంత వెల్లడించుటకు యోగ్యములుకాని మాటలెన్నియో యున్నవి. కాని కేవలమును బరేశబాబుజీవితమును, నాతనిన్నీహమును మాత్రమే సుచరితకు జనకోత్సాహమునందలి వాత్సల్యమును, జననీవత్సమునందలి ప్రేమమును బ్రసాదించుచుండెను.

ఇది శీతకాలమగుటచేఁ బరేశుఁడు సాయంకాలముల నుద్యానవనమునకుఁబోవుట లేదు. ఇంటికిఁ బడమటనున్న యొకచిన్నగది గుమ్మమునొద్ద నొకయాసనముపైఁ గూర్చుండి యాతఁడుపాసన చేయుచుండెను. శుష్కకుంతలాంశుక మగు నాతనికాంత వదనమునైనస్తంభతినూర్యకాంతి ప్రసరించుచుండెను. ఆసమయమున సుచరిత నిశ్చబ్దముగవచ్చి మానముతో నాతనిచెంతఁగూర్చుండి తనకాంతవ్యధిత వృద్ధయము నాతని యుపాసనా గభీరతాంతరమున నిమజ్జితముఁగావించి యుండెను. నేటి యుపాసనాంతమునందుఁ బరేశబాబు తనచెంతఁ గూర్చుండియున్న ప్రయతనములఁ బ్రయ

శిష్యురాలునకు సుచరితంగాంచి యనిర్వచనీయంబు లగు తన యాధ్యాత్మిక మనుషా
లోకినంబులచే నాబాలికిను బరివేష్టించి సమస్తాంతఃకరణంబులచేతను నిశ్చలముగ
నామె నాశీర్వదింపఁగలడు!

ప్రధానవస్తువుతో నైక్యముచేయుటయే తనజీవితమున కేకమాత్రోపన్యాయముగాఁ
జేసికొని పరేశుఁడెప్పుడును దనచిత్తమును శ్రేయోమయంబును సత్యతమంబునునగు
వస్తువునకే యభిముఖముగఁ జేసికొనియుండెను. అందుచే సంసార మారోగకరభారము
కావడము. ఈవిధముగా నాతఁడు తనలోనుండియే తానొకవిధమగు స్వాతంత్ర్య
లాభముం గాంచియుండెను. అందుచేతనే యాతఁడు మతాచారములనుగూర్చి యి
రులతో నెట్టివివాదములను పెట్టుకొనుటలేదు. సాభాగ్యముంగూర్చి నిబ్బరమున,
సంసారమునుగూర్చి ధైర్యమును నాతనికి సహజమైపోయెను. ఈవిధముగా నాతఁ
డెంత యున్నతుఁడైనను సమాజమువారియెదుట నిండుతుండే యగుచుండెను. కాని
యాతఁడానింద తన్ను బాధించుననిగాని భేదించుననిగాని యెంతమాత్రమును లక్ష్యము
చేయుటలేదు. ఆతఁడు నిరంతరమును దనతో “నాకింక నెవ్వరియొద్దను గోరఁదగిన దేది
యునులేదు. సమస్తమునును నేనాతనియొద్దనుండియే కైకొందును.” అని మాటి
మాటికిని స్మరించి మననము చేసికొనుచుండును.

పరేశుని గభీరనిస్పృహజీవిత శాంతిస్వర్పలాభమును గోరియే సుచరిత యంతయో
యాతఁడొవచ్చి యాతనిచెంతఁ గూర్చుండెను. పాపమివ్వదా యమాయక బాలికవిరుద్ధ
వ్యాదయుమును విరుద్ధసంసారమును దన్నొక్కసారిగా విభ్రాంతిలో ముంచివైచుటచే
నొక్కసారి తండ్రిగారిపాదములవైఁబడి కొంతసేపు పాదధూళిం బొరలినవో దనఁ
కించుక మనశ్శాంతికలుగునని భావించుకొనియెను. మనశ్శక్తివంతను జాగరితముగఁ
జేసి నిశ్చలధైర్యముతో సమస్తాఘాతముల నెదిరింపఁగలిగినవో సకలప్రాప్తికల్యా
ములను దమంతదామే పరాస్తంబులగునని యామె భావించుకొనుచుండెను.

సుచరితవైఁ గోపించుటకుఁ గాని యామెని శిక్షించుటకుఁగాని, కలనుపడ
కుండుటచేతను, బరేశుని స్వాధినునిగఁ జేసికొనుట కెట్టియోశయు లేకుండుటచేతను
వరదాసుందరి కోర్కెను హరిమోహినియెడల నత్యంతదుర్ధాంతమైపోయెను. హరిమో
హిని తనయింటనుండుట వరదాసుందరి కెల్లవిధముల యాతనగానుండెను. నేఁడామె
తండ్రి మృతదినమగుటచే నాపాపనకొఱకామె విషయంబిలువనంపెను. సాయంకాల
ముపాసనయగును. అంతకుముందే సుచరిత మొదలగువారి సాహాయ్యముచే నామె
సభాగ్యహము నలంకరించియుండెను. ఇంతలో విషయంబువచ్చి ప్రక్కనున్న
సోపానములనుండి హరిమోహిని యొద్దకు మేడమీదికి జోవుచుండెను. మనస్సునకు

భారముగ నున్నప్పుడు స్వల్పవిషయములకూడ గొప్పవిగ నే తోచుచుండును. వరదాసుండరి వినయునిపోకం గాంచివంత నే యసహ్యుడుగ క్రోధముతో కృకోలంకానిమును విడచి తత్క్షణమే వారిమోహిని యొద్దకుఁబోయెను. వినయుఁడప్పుడు చాపమై గూర్చిండి యాత్మీయునివలె వారిమోహినితో మాటలాడుచుండెను. అప్పుడు వరదాసుండరి వారిమోహినిగాంచి నీయిష్టమున్నంతకాలము నీవు మాయంట గౌరవముగా నుండవచ్చును. కాని, నీదేవునిమాత్ర మిచ్చట నుంచిచో శాగుగ జరుగదు" అనియెను.

వారిమోహిని చిరకాలము పట్టెటూరియందే యున్నదగుటచే నామె బ్రాహ్మసామాజికులను గొంచె మించుమించుగాఁ గిగ్గిరియులవంటివారినిగా భావించుచుండెను. వారితోఁగలసియుండుట యామెకు విచారముగ నేయుండెను. నానకూడ నట్టి సంబంధమునకు సంకోచించుచున్నట్టామెయును గ్రమముగా గ్రహించెను. ఏమి జేయుటకును దోచక యాలోచించుకొనుచుండఁగా నిప్పుడు వరదాసుండరి వచ్చి స్పష్టముగాఁ జెప్పివైచినది. ఇఁక నాలోచించుట కవకాశము లేదనియు నేడియోయొక పద్ధతి స్థిరపఱచుకొనవలయుననియు నామె నిశ్చయించుకొనియెను. కలకత్తాయంబెచ్చటనైన నున్నచోనప్పుడప్పుడు నుచరితా సతీకులను జూచుచుండవచ్చునని నామె మొదట ననుకొనియెనుగాని పట్టణములో నుండఁగలగునంతటికత్తె యామెకులేదు.

వరదాసుండరి తుపానువలెవచ్చి పోయినతరువాత వినయుఁడు కొంతసేపటివఱకును నలవందుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడు వారిమోహిని "నేను తీర్థయాత్రకుఁబోయెదను. మీరెవ్వరైనను నన్నుఁ దీసికొనిపోఁగలరా?" అనియెను.

విన:— అలాగే. కాని నాలుగైదుదినిము లోపికపట్టవలయును. అంతవఱకును మీరు మాయమైయొద్ద నుండవచ్చును.

వారి:— బాబూ! నాభార మతివిషమమైనది. పరమేశ్వరుఁడు నాతలవైశెట్టి బరువు పెట్టెనో తెలియుటలేదు. నన్నెవ్వరుక భరింపఁజాలకు. నాభారమునాయత్త వారికే దుస్సహమైనప్పుడు నాబ్రతు కెంతహీనమైనదో చెప్పవలయునా? కాని బాబూ! నేనేమియు నెఱుంగనిదానన! శాస్త్రాధ్యయము మాన్యమైపోయినప్పుడు దాని నెట్లయిన బుద్ధులుగఁ జేసికొనవలయునని తిరిగితిరిగి వచ్చుచుండును. కాని నా దురదృష్టము నన్ను వెంటడించియే వచ్చుచుండును. ఇఁక నలదుబాబూ! ఇఁక నెవ్వరి యింటికిఁ బోయినను లాభములేదు. ఈవిశ్వభారమునంతను వహించు విశ్వేశ్వరుని బాదపద్మములనే నేనాశ్రయించెదను. కాని నాకాయపాపము లభింపకున్నది.

అనియమే కన్నుల నీరొత్తుకొనడంకాదు గెను. అప్పుడు వివరములు “దొడ్డమ్మ! నీవట్లుకొన వలదు. మాయమ్మ నందజీతో బాటుగఁ జూడగలదు. ఆమె తనజీవితభాగ మంతయు నీశ్వరునకు సమర్పించినదిగుటచే నీతరులభార ఈమెకింతకష్టముగానందదు. నీనిచ్చటఁ బరేశబాబును జూచితివిగా! మాయమ్మయునట్టిదే. నీవిక మాయబు చెప్పవలదు. ఒకసారి నిన్ను నాత్మీయముఁ దీసికొనిపోయి విడిచెదను. తరువాత నీస్థి మును జూడవచ్చును” అనియెను.

పారి:— అట్లయినచో నామెకు నుండుగాఁ గలుగు —

వివ:— మనము పోవుటయే యామెకుఁగలుగు —

పారి:— సరే. రేపటియందయమున—

వివ — ఈరాత్రి యేల పొంగూడదు?

ఇంతలో సాయంకాలమయ్యెను. సుచరిత వచ్చి “వివయబాబూ! కమ్మ మిమ్ముఁ బిలుచుచున్నది. ఉపాసనా సమయమైవది” అని చెప్పెను.

వివ:— దొడ్డమ్మతో మాటాడుచున్నాను. నేను గాజాలను.

నేడు వరదాసుందరి యుపాసనకుఁబిలుచుట వినయన కెంతమాత్రము నిష్ఠను లేదు. ఇదియంతయు విడలిపినామాత్రమని యాతనికిఁ దోచెను. అప్పుడు పారి మోహిం వ్యస్తమ్మదయముతో “బాబూ! నీవురామ్మ! నాతో మాటాడుచుంటుంటి యామె సహింపజాలదు. నీపని తీర్చుకొని తరువాత నిటుకురావచ్చును” అనియెను. “నీవువచ్చుటయే బాగుగ నుండును” అనిసుచరితయును జెప్పెను.

తాను సభకుఁ బోకున్నచో గుఱుబులనాము కలుగుననియు దీనికంతకుఁ దానే కారణమగుచుననియు వినయఁడప్పు దూషించుకొని యుపాసనకై వెడలిపోయెను. కాని సంపూర్ణ ఫలమాత్రము కలుగలేదు. ఉపాసనానంతరమున భోజనము చేయవలసియుండెను. అప్పుడు వివయముడు నాకాకలి లేదనియెను. వరదాసుందరి యాతనింగాంచి “ఇది యాఁజిలి తప్పుకాదు. నీవు మేడమీద నేదియో యరగించితి వచ్చియుండువు” అనియెను. వివయముడు నవ్వుచు “బోలు లోభులగతి యంతయు నీట్లే యుండును. ఉన్నదానియందలి లోభముచే వారు గాను నానిని బోగొట్టుకొనుచుండును” అనియాతడు లేచిపోవుచుండెను. వరదాసుందరి “మేడమీదికి పోయి దవా?” అనియెను. వివయముడు సంక్షేపముగా నొనని చెప్పి “వెడలిపోవుచు ద్వారము కడనున్న సుచరితంగాంచి చూచుస్వరముతో “సోదరి! ఒకసారి దొడ్డమ్మ కడకుఁ బోయెదను మాటాడవలసిని పని యున్నది” అనిచెప్పి వెడలిపోయెను.

ఆనాడు లలిత యాతిభ్యమునకు నియంత్రయయ్యెను. ఆమె యప్పుడు చాగ నునికడకుఁ బోయి వడ్డించుచుండఁగా నాతఁడకారణముగా “వినయబా బిచ్చట లేడు;

“మేడమీడికి బోయినాడు” అనియెను. ఆ మాటవిని లలిత యచ్చటనే నిలిచి యాతని మొగమువఃకఁజూచి నిస్సంకోచముగా “నేనెఱుంగును. ఆతఁడునాతో మాటాడకుండ బోలేడు! ఈపని ముగించుకొని నేనును మేడమీడికి పోయెదను!” అనియెను.

లలిత నించుకంతయును జఁకింపఁ జాలకుండుటచే హఠానునివ్వదయజ్వాల మఱింత వర్ధిలఁదోడంగెను. విషయండు నుచరిత్రతో నాకస్మికముగ మాటాడి పోవుటయు, నావెనుక నే నుచరిత్రయును పోవుటయు హఠానుండు చూడకుండలేదు. నేఁడా తఁడు నుచరిత్రతో మాటాడఁ బ్రయత్నించి మాటిమాటికి నక్కతార్థఁడయ్యెను. ఒకటిరెండుసారు లాతని నిస్పృహహృదయమునుగూడ. నుచరిత్ర తృణీకరించి పోయినది. అందుచే సభలోదన కిగారవము కలగినట్లు భావించుకొని యాతనిహృదయము పరితపించే పోవుచుండెను.

నుచరిత్ర మేడమీడికి బోవుపప్పటికి హఠాఘాతాని తనసామానంతయును మూటఁగట్టుకొని యెచ్చటికో వెడలిపోవుచానివలె నుండెను. అది చూచి నుచరిత్ర “దొడ్డమ్మా! ఇదియంతయు నేమి?” అని ప్రశ్నించెను. హఠాఘాతాని పృథ్విత్తరము చెప్పఁజాలక యేర్పుదు “అమ్మా సతీకుఁడైన నన్నాడు! ఒక్కసారి పిలువుము! తల్లీ!” అనియెను. నుచరిత్ర విషయవివరంకఁ జూచెను. అప్పుడు విషయండు “దొడ్డమ్మా యిటునండు టందఱును గష్టముగ నేయున్నది. నేనీమను మాయమృత్యుద్దమఁ దీసికొనిపోయెదను” అనియెను.

హరి:— అమ్మా! నేనటునండి తీర్థమునకుబోవఁదలఁచితిని. నావంటిది యీవిధముగా నెవ్వరియింటను నుండుట మంచిది కాదు. చిరకాలమువఱకు నన్ను భరించుటకు సహించువారెవరున్నా?

నుచరిత్ర యీసంగతి యిదివఱకే యూహించుకొన్నది. హఠాఘాతానియీయింట నుండుట యగౌరవమే యని గ్రహించినదగుటచే నామె మాటుమాట చెప్పఁజాలక హాసముతో దొడ్డమ్మా చెంతకుబోయి గూర్చుండెను. గాత్ర యైపోయెను. ఇంట నింకను దీపము వెలిగింపలేదు. ఆహేయంతా నేచ్చాకాశమునఁ దారకలు బాష్ప చున్నమలైయిండెను. అత్తదేవరకన్నలు బాష్పచున్నమలై యిండెనో యాయంధకారమునం దగపడుటలేదు. మెట్లమీదనుండి సతీకుఁడు “దొడ్డమ్మా!” యని విగ్గఱగాఁ బిలుచుచుండెను. “ఏమిబాటూ!” ఆ అనిహాగిమోహిని తత్తరముతో లేచి నిలువఁబడియెను. అప్పుడు నుచరిత్ర “దొడ్డమ్మా! ఈరాత్రినీ వెక్కడవును బోవలదు రేపటియందయమునఁ బోవచ్చును. తండ్రిగారితోఁ జెప్పకుండ నెట్లుపోయెదనో చెప్పుము! అదియపచారముగాదా?” అనియెను.

వరదాసుండరి వారిమోహిని నడమానించిన దని కోర్కెధనుచే చూడపడుచున్న విషయముడీసలగతి యూహింపలేదు. ఒక్కరాత్రియైన వారిమోహిని యటనుండు విషయము కిష్టములేకపోయెను. వారిమోహిని దిక్కులేక సర్వమును సహించితనయింట్ల బడియుండెడిని వరదాసుండరి యనుకొనుచుండెను. ఆమె నీవోద్దేశమునకుఁ బ్రతిక్రియ చేయువలయునని విషయముడు వారిమోహిని నటనుండి తీసికొనిపోవుట కింతుకంటె యు విలంబము నోర్వఁజాలకుండెను. కాని వారిమోహిని యాయుంటు వరదాసుండరి యొక్కతెతో మాత్రమే సర్వప్రధాన సంబంధముకలది కాదని యప్పటి సుచరిత్రులు వలన విషయమున కాకస్మికముగాఁ దలఁపునకు వచ్చెను. ఆగ్రహించి యవమానించిన యామెనుదృఢీకరించి పోయినచో నాదరించి యాకృత్య తెలిసిన యాతని ముచిపోయి నట్లగును! అదికేవల మన్యాయమని తెలిసికొని వినియుండు “చుంచది. పరశబాబునకుఁ దెలుపకుండ నెంతమాత్రమును బోగూడదు!” అనియెను.

ఇంతలో సతీశుండు మైకివచ్చి “దొడ్డమ్మా! రష్యావారు భారతవర్షమునాక్రమింప వచ్చుచున్నారంటు! మంచిబాగుగనున్నది!” అనియెను.

విని: నీవెవ్వరిపక్షము?

సతీ:— నేను రష్యావారిపక్షము.

విని:— సరే. అట్లయినచో నింక రష్యావారికి సహాయముకల్పలేదు.

ఈవిధముగా దొడ్డమ్మ సభనుండిపోయెను. పిమ్మట మెల్లమెల్లగా లేచి సుచరిత్ర వెదలిపోయెను. పరశబాబు తలచుగాఁ బరుండుటకు ముందేదయో చదువుకొనుచుండునని సుచరిత్ర యలుంగును. చాలదివసులనుండి సుచరిత్ర యట్టివేళకే యాశనియొద్దకు బోయి ప్రార్థించుచుండుటచే నాతఁడామెకుఁజదివి బోధించుచుండెను. నేడును బరేశుండు తన నిర్ణయమింకను దీపమునొద్దఁగూర్చుండి యెమర్సన్ (Emerson) ని సంపుటమును జదివెనుండెను. సుచరిత్ర మెల్లగా నటకుఁజోయి కుర్చీపైఁ గూర్చుండెను. పరశుండు గ్రంథమును గ్రంథముంచి యామె మొగమువంకఁ జూచెను. తోడనే యామెకు సంకల్పభంగమయ్యెను ఇంక నామె యెట్టి సంసారపుగొడవయు నాతినితో జెప్పఁజాలకపోయెను. “బాబూ! నాకుఁజదివి బోధింపుము!” అనిప్రార్థించెను. పరశుండు చదివి విడిచివేయుచుండెను. రాత్రి పదిగంటలకుఁ జదువుపూర్తియయ్యెను. పరశబాబునిదృక్పటియాటంకము కలుగునో యని సుచరిత్ర యింక నేమియు మాటాడక లేచి మెల్లమెల్లగా నవ్వలికిఁబోవుచుండెను. అప్పుడు పరశుండు ప్రేమస్వరముతో “గాధా!” అనిపిలిచెను. సుచరిత్ర మరల లోనికివచ్చెను. పరశుండు మృదుస్వరముతో “నీవు మీదొడ్డమ్మనుగూర్చి మాటాడవలయునని నచ్చిలివిగదా?” అనియెను.

పరేశుబాబు తనమనసులోనిమాట నెఱింగినందులకు సుచరిత విస్మితయై 'జోను బాబా! కాని యిప్పుడు వలను. రేపు మాటాడుకొందము' అనియెను. పరేశుఁడా మెను గూర్చుండుచునిచెప్పి 'అమ్మా! మీదొడ్డయ్య యిచ్చట గష్టపడుచుండుట నాకు విచారముగానున్నది. ఆమె శతవిశ్వాసమును, నాచారమును లావిభ్యంతల్లికి వెళ్తుగా నుండునని మొట్టమొదట నేనెఱుంగునైతిని, ఆమెకు బాధగానుండెని తెలిసిన తరువాత మీదొడ్డయ్య నీయింట నుంచుటకు సంకోచముగానే యున్నది!' అనిచెప్పెను.

సుచ:— మీదొడ్డయ్య యిటునుండి పోవలయుననియే సిద్ధముగానున్నది.

పరేశ:— ఆమెపోవునని నేనెఱుంగుదును. మీయిరువురుమాత్రమే యామె కాత్మీయులైయున్నారు. మీరామెను దిక్కుమాలించినవలెఁ బంపివైచఁజాలరనియు నేనెఱుంగుదును. అందుచేతనే నేనీవిషయమై కొన్నాళ్లనుండి గూలోచించుచున్నాను.

తనదొడ్డయ్య కష్టపడుచుండెనని పరేశుఁడు గ్రహించినట్లుగాని, యాతఁడా విషయమై గూలోచించుచున్నట్లుగాని సుచరిత యిదివఱకునుమానించినైన నుండలేదు. అంతేకాక యీసంగతి తెలిసినవో నాతనికిఁ గష్టముగానుండునని యామె జాగ్రత్తగా నుఁలుకొనుచుండెను. ఇప్పటి పరేశుని మాటలువిని యామె యాశ్చర్యపడియెను. మఱియు నామె నయినపక్షము లశ్రుజలములచే మెఱసిపోవుచుండెను.

పరేశ:— నేను మీదొడ్డయ్య కొకయిల్లు నిర్దమచేసితిని.

సుచ:— కాని యామెఁతక్కై—

పరేశ:— అదై యిచ్చుకొననక్కఱలేదు. ఆమెయిచ్చుకొనుటేల? నీమీకు వలయును.

సుచరితనోట మాటలేకుండఁ బరేశునివంకఁ జూచుచుండెను. పరేశుఁడు నవ్వుచు 'అమ్మా! నీయిల్లే యున్నది. అదై నిచ్చుకొననక్కఱలేదు.' అనియెను. సుచరిత మఱియును విస్మితయయ్యెను. అప్పుడు పరేశుఁడు 'అమ్మా! కలకత్తాలో మీకురెండిండ్లుండె ననుసంగతి నీవెఱుంగవు! ఆదొకటినీది; ఇంకొకటి సతీకునిది. మగణకాలమున మీరఁడిగి కొంతసామ్మ నాచేతికిచ్చెను. నేనుదానిని వృద్ధిచేసి కలకత్తాలో రెండిండ్లనుగొంటిని ఇప్పటివఱకు నానియద్దెవలనఁ గొంతసామ్మచేరినది. కొలఁదిదినముల కిందటనే నీయిల్లు ఖాళీయైనది. అచ్చట మీదొడ్డయ్యయుండుట కట్టి యాతఁకును లేదు' అనియెను.

సుచ:— అచ్చట నామె యెంటిగా నుండఁగలదా?

పరేశ:— మీరును నావారును నుండఁగా నామె యెంటిగా నేల యుండ వలయును?

సుచ:— మీకీమాట చెప్పుటకే నేనిప్పుడు వచ్చియుంటిని. ఆమె యిప్పుడు పోవుటకు సిద్ధముగానున్నది. ఒంటిగాఁ బంపివైయట యెట్లని : నేను సంకయించితిని. అందుచేతనే మీ యాజ్ఞను గోరివచ్చితిని. మీరెట్లుచెప్పిన నట్లుచేసెదను.

పరే:— మన యింటిపక్కనున్న సుందెఱుగుదువా? ఆసందులో మూఁదొడ్డు దాటిన తరువాతనే నీయిల్లు. ఈవరండాలో నిలుచున్నచో నీయిల్లు కనఁబడదు. అచ్చట మీరున్నచో భయములేదు నేను తఱచుగవచ్చి మిమ్ముఁజూచి మీ జ్ఞేయము తెలిసికొనుచుందును.

సుచరిత గుండెలలోని బరువు దిగిపోయెను. తండ్రిని వదలిపోవుట యెట్లు విచారపడుటకుఁగూడ నవకాశములేకపోయెను కాని పోవుటయేయేమెరు నిశ్చయమై యుండెను. సుచరిత యావేగపూర్ణ స్పృహయముతో మానమునహించి పరేశునిచెంతఁ గూర్చుండెను. పరేశుఁడు స్తబ్ధభావముతోఁ దనయంతఃకరణ మధ్య ను దన్న జేన్చుకొని కూర్చుండి యుండెను. సుచరిత యాతని ప్రియశిష్యురాలు-ప్రియపుత్రిక-ప్రియసుహృత్తు! ప్రాణిప్రియమగు నాతని యీశ్వరగోపాసనలో నామెయొక్కతెరు యొకేభావముంగాంచియుండెను. ఆమె నిశ్శబ్దముగఁ జెంతఁగూర్చున్న యప్పుడే యాతని యుపాసన పరిపూర్ణతం గాంచుచుండెను. ఆతఁడు పృథిదిగమును సుచరిత చీనితిమును సౌభాగ్యమును స్నేహమాలమున విధిల్లఁ జేయుచుఁ దనజీవితమునకునిశేష పరిణామమును గల్పించుకొనుచుండెను. సుచరితవలె నంతటిభక్తితోడను నంతటినిశ్చల భావముతోడను నాతనిచెంత కెవ్వరును జేరఁజాలరు! విశ్రమమును నూకసమువంకనే తిలకించుచున్నట్లైమె తన సమస్త ప్రకృతి నాశనివంకకే యున్ముఖముంగాంచి, యుష్ణాదీతమం గావించుచుండును. ఇంతటియే కాగ్రభావముతో నెవరైన సమీపించినచో మానవునకుఁ ద్యాగశక్తి తనంతనే వర్ధిల్లిపోవుచుండును; అంతఃకరణముజలభార వినమృజలదముంబోలి పరిపూర్ణమై వికరమైబోవును! తనయెడలసత్వంబును, శ్రేష్ఠంబును, ననుకూలంబునగు స్పృహయమునకుఁ బ్రీతిదినము నాత్మప్రధానముం గావించు భాగ్యముకంటె మానవునకింక గోరఁదగినదేమున్నది? అట్టి దుష్కర్మచుగు ముఁద్రోగమును సుచరిత పరేశునకుఁ గల్పించినది. అందుచే సుచరితతో నాతని సంబంధ మతి గట్టియయ్యెను. ఇప్పుడట్టి సుచరితతోడి బాహ్యసంపర్కము విచ్చిన్నమగు సమయము వచ్చినది! జీవనంబు మిచ్చి పండించిన ఫలమును వృక్షమున విడువవలసి వచ్చినది! అందువలన నాతనికిం గలుగుచున్న నిరూఢవేదన నాతఁడంతగ్యామికే నివేదించుచుండెను. సుచరితకుఁ బాధేయము సమకూరినదనియు, నిప్పుడామెకు స్వతంత్రతేఁ బ్రశస్త పదమున శుభదుఃఖములయందును, నాఘాత ప్రతిఘాతములయందును నూతనవిజ్ఞాన లాభముం గాంచుట కాశ్వసము వచ్చినదనియుఁ బరేశుఁడు కొలఁది దినములనుండి

లక్ష్యము చేయుచుండెను. అతడు తనచుననులోనే “అమ్మా! నీజీవితయాత్రను ముఖముగ సాగించుకొనుము! నీవీరజీవితమును గేవలము నాబుద్ధిచేతను నాయాశ్చర్యము చేతను మాత్రమే యాచ్ఛన్నముగఁ జేయుట యెన్నటికిని బాసఁగదు! ఈశ్వరుఁడు నిన్ను వన్నుండి విడిపించి యొక విచిత్రాంతరమున నీకుఁ జరపవలెనాచుముఁగూర్చుటకై యాకర్షించుచున్నాఁడు! ఆ విచిత్రమధ్యమున నీజీవనము సార్థకమగుఁగాక!” అని యనుకొనుచు నాతఁడు చిన్నతనమునుండియుఁ బ్రేమతోఁబెంచిన సుచరితను బనితోఁబ్రసన్నుతామగ్రంబోలి తనదెసనుండి పరమేశ్వరునిదెసకు మరలించి నిడుచుటకు సంసిద్ధుఁడై యుండెను. పరేశునకుఁ వరదానుందరిపైఁ గోపములేదు. సంసారి విరుద్ధానుభవముల కారణంబున మనసునం దెడమిచ్చుటలేదు. సంక్లిష్టోపకూలమధ్యమునం దాకస్మికముగఁ గ్రొత్తవరదవచ్చినచో నొకవిధమగు రంత్రిభము కలుగుననియు, నావరదను, ప్రకృత్యైతర్యమునకు మరలించుటయే దానికై బ్రతికారమనియు నాతఁడెఱుంగును. కొలఁదిదినములనుండితనకుటుంబమునడుమ సుచరితవిషయమున నెన్నఁడును భావించియైన నెఱుంగని కృత్రిములు జరుగుచున్నవనియు, బ్రస్తుతసంస్కార నిర్బంధములచే నామె బాధింపఁబడుచున్నదనియు, నింకను నామెనట్లు బంధించియుంచుట తగదనియు, ముక్తిదానముం గావించినచో నామె యిచ్చవచ్చినరీతిని మెలంగుచు కాంతిలాభముం గాంచుననియుఁగూడ నాతఁడెఱుంగును అందుచేతనే యాతఁడట్టి కాంతిసామరస్యమును సంఘటింపఁజేయుటకు నిశ్చయముగ నాయోజనముం గావించుచుండెను.

ఇట్లు పురుషులు మామతోఁగూర్చుండి యుండఁగ నే గడియారము పడునెకండు గంటలుఁగొట్టెను. పరేశుఁడు లేచి సుచరిత చేయిపట్టుకొని వరండాలోని కామెను దీసికొనిపోయెను. అప్పుడు సంధ్యాకాలమునందలి నూనిరి వదలిపోవుటచే నిర్మలమై యున్న యాకసమున నంధకారములోఁ దారకలు దీప్తిమంతములైయుండెను. పరేశుఁడు సుచరితను దనచెంత నుంచుకొని నూనిస్తబ్ధరాత్రియుం దీవిధముగా నీశ్వరప్రసాద నగావించెను—“ఈప్రపంచమునందలి యనంత్యమంతయును మాయమైపోయి పరిపూర్ణమగు నత్యంతోక్తియే నాజీవితమధ్యమున నిర్మలమూర్తిందాల్చి ముద్భాసితంబగుఁగాక”

౪౩

మఱునాటి యుదయమున హరిమోహిని వచ్చి పరేశునకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించుటయు నాతఁడందరిపడి యిండుక జరిగి వలదువలదనియెను హరిమోహిని కన్నీరు నిండుచు ‘నేనుమీయుజము నెన్నిజన్మములకైనను దీర్చుకొనఁజాలను. నావంటి నిరాధారురాలి కాధారముం గల్పించితిరి. ఇదిమీరుగాక యెవ్వరు

చేయగలడు? ఎంతయిష్టమున్నను నాకెవ్వరు నుపకారము చేయఁజాల రనుకొంటిని— మీయెడల నీశ్వరునకుఁ బరమానుగ్రహమున్నది. అందుచేత నే మీరు మావంటివారి యం దనుగ్రహము కలిగియున్నారు.” అని విన్నవించెను. పరేశుఁడు సంకుచితుడై లేచి “ఇందు నేను చేసినదేదయినను లేదు. అంతయును గాఢారాణిమే చేసినది!” అనియెను. హరిమోహిని గూఢాచారమువచ్చి “తెలిసినది. తెలిసినది. కాని గాఢారాణి మీబిడ్డకాదా? ఆమెచేసినది మీరు చేసినట్లే! చిన్నతనమునఁ దల్లిదండ్రులు పోరుటచే నామె నిర్భాగ్యురాలననుకొంటిని. అట్టి దీనురాలిని భగవంతుఁడెట్టి భవ్యరాలినిగా జేయువని నేనెట్లెఱుంగగలను? దేశదేశములు తిరిగితిరిగి వచ్చి మిమ్ము దర్శించినప్పుడే యీశ్వరుఁడు నాయందుఁగూడ దయగలిగియుండెనని గ్రహించితిని” అనియెను.

ఇంతలో వివరములుపచ్చి “దొడ్డమ్మా! నిన్ను దీసికొనిపోవుటకై యమ్మవచ్చినది” అనియెను. నుచరిత చటాలునలేచి ఆమె యెచ్చటన్నది? అని యడిగెను. “క్రింద మీయమ్మయొద్దనున్నది!” అని వినియుండుచెప్పెను. నుచరిత యాశ్చర్యముతో క్రిందికిదిగిపోయెను. అప్పుడు పరేశుఁడు హరిమోహినినిగాంచి “నేను ముందుగఁ జోయి మీయింటియందన్నియు సమకూర్చివచ్చెదను” అని చెప్పి వెడలిపోయెను. ఆమాటకు వివరములు విస్మితుఁడై “దొడ్డమ్మా! మీకిచ్చట నొకయిల్లున్నట్లే నాకుఁ దెలియదు! అనియెను. “నాకును తెలియదునాబూ! పరేశబాబున కొక్కనికే తెలియును. అని మారాఢారాణి యిల్లుట” అని హరిమోహిని చెప్పెను.

వివరములు సర్వము నామెవలన విని “అమ్మా! నేనీప్రపంచమునం దెవ్వరో యొక్కిరికైన నుపయోగపడవలయునని యనుకొనుచుందును. ఎన్నటకీ నాకట్లు ప్రాప్తింపుటలేదు. ఇంకఱకు మాయమ్మకు నేనేమియుఁ జేయఁజాలకపోయితిని. చేయఁదగిన దంతయు నామెయే నాకుఁ జేయుచున్నది. నీకును నేనెట్టి యుపకారమును జేయక లేపోయితిని. నీవలన నన్ని మోవిభముల నాదరముం గాంచితిని. నిర్భాగ్యుడగు వివరమునకిక బ్రతిగ్రహించుటయే కాని ప్రతివాదము చేయునద్యిష్టములేదు కాఁబోలును!” అనియెను.

కొలఁది నేపటిలో లలితానుచరితలతోఁ గలిసి యానందముయి యెచ్చటికిఁ వచ్చెను. హరిమోహిని యామె కెదురుపోయి “సోదరి! ఈశ్వరానుగ్రహము కలిగినప్పుడు లోపమేమియు నుండదు. నేనెప్పుడు విన్నవించగలిగితిని” అని పలుకుచు నామె చేయి పట్టుకొని చాఁపవైఁ గూర్చుండఁజేసి “సోదరి! ఈవివరమునకు నిరంతరము నీమాటకప్పు వేఱుమాట లేనేలేదు!” అనియెను.

ఆనందమయి నవ్వును “చిన్నతమునుండియు నీని కిదియే జెప్తి. ఏమాటపట్టిన నామాటయే! దొడ్డయ్య ద్వారక నింటికిఁ దీనికొనిపోవలయునని యిప్పు డీతనిపట్టు!” అనియెను.

వివ:— బోను! నేనామాట మొదటినుండియుఁ జెప్పుచున్నాను. ఇంత వయసు వచ్చినతరువాత నాకుదొడ్డయ్య దొరకైనది. నేనే సంపాదించుకొంటిని. ఇంతకాలము వజ్రము దొడ్డయ్య శ్రేణిలోపము నిప్పుడు నేను కష్టపడి తీర్చుకొంటిని.

ఆనందమయి లలితవంకజూచి నవ్వును ‘లేనిదానిని సంపాదించుటయును సంపాదించినదానిని బ్రాణమువలె నాదరించుటయును మావినయనకు బాగుగఁ దెలియును. మీరందఱు నీతని నెట్లాదరించుచుంటిరో నే నెఱుంగును. భావించియైన నెఱుంగని యట్టియాదరము నీతఁడాకస్మికముగఁ బొందఁగలిగెను. మీతో నీతఁడు కలసి మెలసి యున్నందులకు నాకుఁగల యానంద మేమనిచెప్పుదును తల్లీ! మీయింటిపై వునను నిలుపుటవలన మావినయనకు చుహూపకారము కలిగినది. ఈసంగతి యాతనికి బాగుగఁ దెలియును!” అనియెను. లలిత యేమేయో బదులుచెప్పుటకుఁ బ్రయత్నించెను గాని యామెకు మాటలు దొరకలేదు. ఆమె మొగ మెఱ్ఱునడిపొయెను. నుచరిత లలిత యసమర్థతఁగాంచి “అమ్మా! మీవినయబాబు సకల జనలయందునుగల యాంతరిక తేజమునే లక్ష్యముచేయుచుండును. అందుచే నాతనికిఁ బ్రతిజననియందునుగల గుణముమాత్రమే కానఁబడుచుండును. ఇదియే గుణగ్రహణపార్శ్వబుడగు నీతనియందుఁ గల విశేషము!” అనియెను.

వివ:— అమ్మా! నీవు నీవినయని నెంతగొప్పవానిగాఁ దలంచుకొనుచుంటివో, నిజముగాఁ పరిపంచమునందాతని కంతగా గౌరవయోగ్యతలేదు. నీకు స్పష్టపఱుపవలయునని తలంచుచుండునుగాని యహంకారమున నట్లు నేయఁ జాలకుంటిని. కాని యింక జెప్పక తప్పుదు. అమ్మా! ఇంక వలదు. వివయనిమాట యిప్పు డింతవజ్రకే చాలును!

ఇంతలో సతీకుఁడు చిరపరిచిత మగుతనకుక్క నెత్తికొని గంతులు వైచుచు నచ్చటికి వచ్చెను. హరిమోహిని తత్తరముతోఁ జటాటున లేచి ‘నాతండ్రి! సతీకా! కుక్క నిటుండి తీసికొనిపోమ్ము!” అనియెను.

సతీ:— దొడ్డా! ఇదియేమియును జేయదు. నీయింటిలో దూరదులెమ్ము! నీవు దీని నించుక యాదరించినచో నిది నిన్నేమియుననదు!

హరిమోహిని యిండుక యోసరిల్లి “వలదు బాబూ! దీనిని తీసికొనిపోమ్ము!” అనియెను. అప్పుడానందమయి కుక్కతోఁగూడ సతీకుని దరిఁజేర్చికొని యొడిలోఁ గూర్చుండఁజేసికొని “బాబూ! నీవేనా సతీకుడవు! నీవు మావినయని మిత్తుఁడ

వా' అనియెను. వివరముని మిత్రుడుగుగాఁ బరిచితుడగుట సతీతున కంత యసంగతము గాఁ దోచలేదు. అతఁడు : స్పృశయముగా 'బేను!' అని చెప్పి యానందము మొగమువంకఁ జూచుచు గూర్చుండెను. అప్పుడానందమయి "బాబూ! నేను వివరము తల్లినీ!" అనియెను అప్పుడు సుచరిత సతీతునితో నానందమయికి చందనము చేయు మని చెప్పెను సతీతుఁడు సిగ్గుతో నెట్లో పృజాతు ముం గావించెను ఇంతలో వరదా నుందరిపైకి వచ్చి హరిమోహినివంక! జూపకయే యానందమయిగూర్చి 'మీరు ము యింట నేమైన ఫలహారము చేయరా!" అనియెను.

ఆనందం:— ఆహారపానీయములకు నాకెట్టి యభ్యంతరమునులేదు. కాని నేఁడు మాత్రము వలదు గోరా తిరిగి వచ్చినతరువాత నేను మీయింట భుజింతును.

గోరా చెంత లేకుండిన యాసచుచును నానందమయి యాతనికి కప్రియమగు నెట్టిపనియును జేయుట మానివైచెను! అప్పుడు వరదానుందరి వివరమువలనఁ జూచి "వివరము బిచ్చటనే యున్నట్లున్నది! నీవు కావనుకొంటి నే!" అనియెను.

వివ:— నేను వచ్చినట్లు మీరుఁ దెలుపకుండగ నే పోయెద వనుకొంటిగా?

వర — నిన్న నేను పిలిచినప్పుడే నీవు భోజనము చేయవైతివి. నేఁడు పిలువ కుండ వచ్చి భుజింతువా?

వివ:— అట్లుచేయుటయందే నాయాశమెందు! జీతముకంటె లంచము ప్రియ మైనది గాదా?

వివరముఁడియుంట దఱచుగా భుజించుచుండుననియు, నానందమయికుండ దాని కభ్యంతరము చెప్పలేదనియుఁ దెలిసికొని హరిమోహిని మనసులోనే విస్మితమై పోయెను. అందుచే నామెచునను లేకుకొనికు డెను వరదానుందరి పోయినతరువాత నామె యానందమయిం గాంచి నిస్సంకయముగా 'సోదరీ! నీభర్తయెవ్వరు? అని ప్రశ్నించెను.

ఆనందం:— నానాధుఁడు కేవలము హిందువు!

హరిమోహిని మఱి మాటాడఁజాలకపోయెను. ఆనందమయి యామె హృదయ భావమును గ్రహించి సోదరీ! సమాజ మన్నిటికంటెను బ్రధానమై యున్నంతవఱకు సమాజనియమములే గౌరవించితిని. కాని యొక్క నాఁ డాకస్మికముగ నాయింటఁ బరమేశ్వరుఁడు సాక్షాత్కరించెను. అప్పటినుండియు నేను సమాజమును లెక్కిచేయుటలేదు. సర్వేశ్వరుడే స్వయముగవచ్చి నాజాతినపహరించుకొనిపోయెను. ఇంక నెవ్వరినిగూర్చి భయపడవలయును?" అనియెను. హరిమోహిని, కామాటలయర్థముబోధపడ లేదు. ఆమె మరిల "సోదరీ! ఇది నీభర్త కిష్టమేనా?" అనియెను.

ఆనందం:— ఇష్టములేదు. ఆయనకుఁ గోపమే —

వారి:— బిడ్డలకో?

అనం:— వారికి నిష్ఠమలేదు. కాని, వారిసంతోషముకొఱకేనా నాబ్రతుకు? సోదరి! ఈనామాట యితరులకు బోధపడునదికాదు! సర్వజ్ఞుడగు నీశ్వరుని నొక్కనికే తెలియును!

అని చెప్పును నానందమయి చేతులుజోడించి వందనముగావించెను. ఏమిచేసెరి యువతియో వచ్చి బోధించి యీమెను గిప్సయినగాఁ జేసివైచియుండునని వారిమోహిని భావించుకొనియెను. అప్పుడామె మనోదుఃఖ్యమునం దత్యంతము నొకవిధముకు సంశయ ముదయించెను!

లావణ్యయు లలితయు లీలయు సుచరిత వెంటనే తిరుగుచుండిరి. వారత్యుత్సాహముతో సుచరిత నూతనమందిరము నలంకరించుచుండిరి. కాని యాయుత్సాహములో నవ్యుత్పేదనామయం బగు నశ్రుజలము పొచ్చున్నమై యుండెను.

ఇన్నాళ్లవఱకును సుచరిత యెన్నియో విధములఁ బార్శ్వించి పరేశబాబున కుపచారములు చేయుచుండెను. పూలసజ్జలోఁ బువ్వులను నింపుట, బల్లపైఁ బుస్తకములను సువిరిచుట, స్వయముగాఁ బర్యంకము నెండలో వైచుట స్నానాహారసమయములను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుట— అప్పుడీపనులలో విశేష మెవ్వరికిని గవఁబడలేదు. సామాన్యములగ నే తోచెను. కాని సామాన్యములైన యాపనులే— ఒకరుగాకున్న మఱియొకరైనఁజేయుట కనువుపడియున్న యాయుపచారములే— చేయకున్నను సంతగా నిబ్బంది లేని యాసేవలే— ఇప్పుడిరువురి వృద్ధయములను మధించివైచుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత పరేశునింటికే చిన్నపని చేయుటకై వచ్చినను పరేశున కది పెద్దపనిగా నగపడుచుండుటచే నామెనుఁ గన్పముగా నుండెను. ఇంక నీసేవ నేడుగాకున్న రేపైనఁ మఱియొకటి చేతికి లభించునుగదా యని తలంపునకు వచ్చినంతనే సుచరిత కన్నుల నీరు నిండిపోవుచుండెను.

సుచరిత నూతనగృహంబునకుఁ బోవునాటి ప్రాతఃకాలమునఁ బరేశుండు తన యుపాసనాగృహంబునకుఁ బోయి తనపీఠముచెంత సర్వసన్నద్ధమైయున్న పూలసజ్జను, సమీపమున పరిక్షించుచుఁ గూర్చుండియున్న సుచరితను గాంచెను. అతఁడు లీలాలావణ్యలకుగూడ నుపాసనకు రావలయునని పిలిచెను. గాని లలిత వారి నచ్చటికిఁ బోనీయలేదు. పరేశుండు విగ్ధనముగ నిర్మలముగ నుపాసనఁ గావించినవో సుచరిత కాతని యానందమయాశీర్వాదము లభించునని లలిత యాశ! నేటిఁప్రభాతమునం దట్టి యాశీర్వాదమును బడయుట సుచరిత కావశ్యమని భావించి లలిత తృప్తిగాఁగి ప్రార్థనకుఁ శాంతిభంగము కాకుండఁ జూచుకొనియెను.

పరేశుఁ డుపాసనానంతరమునఁ గన్నుల నీరు నించుచున్న సుచరితం గాంచి
 “అమ్మా! వెనుకకుఁ దిరిగి చూడకుము! ఏది పొప్తించినను, ఏది నిన్నెదురుకొనినను
 దానియందు సంపూర్ణముగ స్వతంత్రిచే మంచి నే గల్గిపొంచెదనని శపథము చేసికొని
 పరమానందముతోఁ బ్రవర్తింపుము! ఈశ్వరునకే సంపూర్ణముగ నాత్మసమర్పణముం
 గా వించుకొని యాతని నే యేకమాత్రస్వామియని గాఁ జేసికొనుము! అట్లయినచో మఱి
 తప్పు లోపము మొదలగు నాఁలొఁగూడ నీకు లాభకర మగు మూర్ఖము దొరకఁగలదు.
 నిన్ను నీవు విభాగించుకొని నీలోఁగొంత దేవునియొడలను, మఱికొంత మఱియొకచోట
 ను వినియోగించినచో సమస్తమును దుస్సహమైపోవును! అత్యల్ప మగు మాయాశ్రయ
 ము నీకీక నంత యావశ్యకము కాకుండునట్లు దేవుఁ డనుగ్రహించుఁగాక!” అని
 బోధించెను.

అనంతరము వారిరువురును బయటికి వచ్చునప్పటికిఁ గచేరిగదిలో హారానబాబు
 కూర్చుండి యుండెను. ఇతఁ వెవ్వరియందు నెట్టినిర్భభావము నుంచుకొననిని ప్రతివఁ
 బూనియున్న సుచరిత యాతనిం గాంచి విస్మయమై నమస్కరించెను. తత్క్షణమే
 హారానుఁడు కుర్చీపై నిలువునఁ గూర్చుండి గంభీరస్వరముతో ‘సుచరితా! నీ విన్ని
 దినములనుండియు నాశ్రయించిన సత్యమునుండి వెనుకకు మరలుటచే నాకీదినము దుఃఖ
 దినముగా నున్నది!” అనియెను. సుచరిత యెట్టి ప్రభుత్వతరము న్నరులేదు. కాని
 యామె మృదయాంతరమున శాంతిఁ బొందెను. సమస్తమున మొదటి పోవుచున్న సంత
 గీతమునందప్పు డొకయవస్థరము ప్రవేశించి నట్లయ్యెను. అప్పుడు పరేశుఁడు
 ‘పానూబాబూ! ఎవ్వరు ముందటికిఁ బోవుచుండిరో, యెవ్వరు వెనుకకు మరలుచుం
 డిరో యాంశగతి యాయంతర్యామి కే తెలియును. ఆవిషయమై మనము వెనుపలనుండి
 విచారించుట వృధాయాసమే యగును!’ అనియెను.

హారా:— అట్లయినచో మీ స్వాధ్యయమున నెట్టియాశంక యును లేదా? పశ్చా
 త్తాపడుట కెట్టికారణమును లేదా?

పరే:— కాల్పనికంబు లగు సంశయమును నేను నాచుననునకుఁ దెచ్చికొనను!
 పశ్చాత్తాపకారణము ఘటిల్లకపోయినను బశ్చాత్తాప మెప్పుడు కలుగునో నేనెఱుంగు
 గుదును.

హారా:— నీతనయ లలిత యెంటిగా వినియునితో ప్రీతిరుపై నెక్కి వచ్చిన
 సంగతికూడఁ గాల్పనిక మేనా?

సుచరిత మొగ మెఱువయ్యెను. పరేశుఁడు మృదుస్వరముతో “పానూబాబూ!
 ఇప్పుడు నీ మృదయమేమోగాని తీవ్రముగా నున్నది. ఇప్పుడు నీతో నీవిషయమున
 మాటాడుట నిన్న గౌరవించినటుగును!” అనియెను.

బిలిపించుకొనుడు! గృహస్తుల గృహమధ్యమున నవమానకరముగ మీ మునికారమును జూపుట తగదు!—సోదరి! లలితా! రమ్మపొవుదము!” అనియెను.

లలిత యొక్క యడుగైన గదపక ‘వలదు సోదరి! నేను భయపడిపోవువానను గాను! పానాబాబు చెప్పడలచిన దంతయు వినియే వచ్చెదను. చెప్పనిమ్ము! ఏమి చెప్పనో చూతము!” అనియెను. హారానుడు నిర్విణ్ణుడైపోయెను. ఇప్పుడు పరే కుడు ‘లలితా! వలదు! నేడు సుచరిత మనయింటినుండి తనయింటికి బోవును. ఈ ప్రాంతకాలమునం దెట్టియకాంతికిని నేను సహింపజాలను! హారానబాబూ! మాత్రమే తటిదైన నగుగాక! దయయించి తీయింపుము!” అనియెను. హారానుడు మాటాడక గంభీరముగఁ గూర్చుండి యుండెను. సుచరిత యాతని వర్ణించుచున్న కొలదియు నామెను దక్కించుకొన విలయుననుకొరిక యాతనికి వృద్ధియగుచు నేయుండెడ ఆ సా మాన్యవైతిక బలముచే విజయమును బొందవలెనని హారానుడు దృఢనిశ్చయించి యుండెను.

ఇంకను నాతనియాక వదలలేదు. ఇప్పుడు సుచరిత తనవెదతల్లితో నింకొక యింటికి బోవనున్నది. అచ్చటికి బోయినచో నిక నామె తనకుఁ దక్కుట దుర్లభ మని యాతనికి భీతి కలుగుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁడప్పుడు తన బ్రహ్మాస్త్రములను బదను పెట్టుకొని తెచ్చియుండెను. ఏదో యొకసంగతి నేడే తేలిపోవలయు నని యాతని యుద్దేశము. అతఁడు సమస్తసంకోచములను దూరముచేసికొని వచ్చియుండెను. కాని యెదుటిపక్షమున లలితా సుచరితఁడనాడ నిస్సంకోచముగాఁ దూణములనుండి బాణములను వెలువరచి యాకస్మికముగా నెదురింతునని యాతఁడనుకొనలేదు. వైతిక సంబంధమును తనయాగ్నేయాస్త్రము మహాలేజయతోఁ బరపక్షమునాకమించునని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని, యట్లు జరిగినది కాదు—సమయముమించి పోవుచున్నది! అయినను హారానుడు నిరాశపడలేదు. అతఁడు తనలో ‘సత్యమే జయమైనచో హారానునకే జయమగును! కాని విజయమారక లభించునది కాదు! పోరాడవలయును!” అనిభావించుకొని హారానుడు సన్నద్ధుడై రణరంగమునఁ బ్రవేశించెను.

సుచరిత హరిహరినికడకుఁ బోయి “దొడ్డమ్మా! నేడు నేనందఱితోడను గలసిభుజించెదను. నీవుమఱియొకలాగనుకొనవలదు!” అనియెను. హరిహరినిమాటాడలేదు. సుచరిత సంపూర్ణముగఁ దనయధీనయైపోయినదని హరిహరిని మనసులో స్థిరపఱచుకొనియెను. ఇప్పుడు తనసంపత్తితోఁగూడ బ్రత్యేకగృహమున సుచరిత యుండుట కవకాశము కలిగెను. ఆ కారణముచే సుచరిత తనదే యయ్యె ననుటకు హరిహరిని కెట్టి సంశయమునులేదు. అందుచేతనే యిప్పుడు సుచరిత యాచారమున

దర్శించి యెల్లవారితోడను భుజించెననుట హరిమోహిని కిష్టము లేకుండుటచే నామె యెట్టియంగీకారమును బ్రకటింపలేదు. నుచరిత యప్పుడు దొడ్డయ్య మనోభావమును గ్రహించి “అమ్మా! నేను నిశ్చయముగఁ జెప్పుచున్నాను. దేవుడిందులకు సంతోషింపఁగలడు! నాయంతర్యామి యగు నీశ్వరుఁడు నన్నందఱితోడను గలసి భుజింపుమని ప్రభోదించుచున్నాఁడు! ఆమాట వినుటన్నచో నాతని కాగ్రహము కలుగును! అతని కోపమునకు నేను నీకోపముకంటెను మిగుల భయపడుచుండును!” అనియెను.

వరదాసుందరి హరిమోహిని నవమానించుచున్నంతకాలమును నాకష్టమును బంతు కొనుటకై నుచరిత యామె కిష్టముగు నాచారిమును బాలించినది ఆయవమానమునకు నిచ్చునతి కలిగినప్పుడుకూడ నుచరిత తనస్వాతంత్ర్యము నేల చంపుకొనవలయును? నుచరిత స్వభావమును హరిమోహిని సంపూర్ణముగ గ్రహింపలేదు గ్రహించుటకామె కు శక్తియునులేదు హరిమోహిని నుచరితకోరికను స్పష్టముగా నివేదించలేదు గాని మనసులోఁ గోపించుకొని ‘ఆయ్యో తల్లీ! మానవుల కిట్టి దుస్సంకల్పము తెల్లుపుట్టునో నాకు బోధపడుటలేదు ఎత్తినది బ్రాహ్మణజన్మముగదా!’ అని యనుకొని కొంత నేపూరుకుండి ‘తల్లీ! ఇనొక్కమాట చెప్పెదను నీవేమిచేసినను సరియేకాని రామ దీనుని నీశ్వరుమాత్రము త్రొగవలదు!’ అనియెను.

శుచి:— ఏమమ్మా! ఆతఁడు తనయావుపాలను బిదికి నీకిచ్చుటలేదా! నీ వుపయోగించుకొనుటలేదా?

హరిమోహిని విస్మరిత నయనయై ‘చాలునూరకుండుము! పాలును నీళ్ళును నొక్కటియేనా!’ అనియెను.

శుచి:— (నవ్వుచు) మంచిదమ్మా! నేను రామదీనుని నీళ్ళను ద్రాగను. కాని సతీకునిమాత్రము నీవు బాగోత్తరపెట్టుకొనుము! ఆతఁడెట్టితప్పుచేయునో?

హరి — సరే! వానిమాటకేమి?

మగవాండ్రో యాచార లోపముల కంతగాఁ దప్పులేదని హరిమోహిని యాజ్ఞేశము.

౪౫

హరారుఁడు రణక్షేత్రమునఁ బ్రవేశించెను. లలిత వినియునితోఁ గలసి స్త్రీమయ నుండి వచ్చి నేటికి బదు నేనదినము లయ్యెను. కృతముగా నీమాట యీచెని నుండి యీచెనికే మెల్లగా వ్యాపించుచుండెను. కాని యీరెండుదినములలోనను నా వార్త జీర్ణరణ్యమున దావానలముంబోలి యొక్కపారిగా నంతటి వలముకొనుచుండెను. బ్రాహ్మసమాజ నీతిధర్మములను బాలించువా రెల్లరు నిట్టిదురాచారిములనునిర్మూలించ

వలయునని హాసానుడందఱకును బ్రబోధించుచుండెను. ఈపని చేయుటయు చా
తని కంతకష్టము లేకపోయెను. సత్యముననుసరించి కర్తవ్యము ననుసరించి యితరుల
యపరాధములను దిర్ఘ్మరించి కాసింపుట కుద్యమించినప్పుడు సత్యకర్తవ్య నియమ
లక్షణముం గావించుట మనకంతకష్టముగా నుండదు. ఈవిషయమున బ్రహ్మసమాజ
మునందు హాసానబా బుప్రియసత్యహూషణమున, కఠోరకర్తవ్యసాధనమును గావిం
చుట కుద్యమించినంతనే యుప్రియకాకఠోరతలనుందలి భయముచే నాతని మత్స్యా
హముతో సాహాయ్యము చేయుటకు జాలమంది పరాజ్ఞాఖిలు కాజాలకపోయిరి.
సమాజహితార్థులగువారింజను బండ్లవీడెను బల్లలలహుఁగను నొండొరు యిం
డ్లకుఁ బోయి యిట్టిదుగాచారముల నడఁగింపకున్నచో సమాజ మిడిముం దంధకా
రావృత్తమైపోవునని చెప్పకొనఁదొడగిరి. ఇంతేకాక నుచిత హైందవిమైవననియు
నామె యిత యజ్ఞయగములతోడను, జపతపములతోడను, దేవప్రజలతోడను గాల
క్షేపము చేయఁగలదని కూడ నామాటతోఁగలిసి చెప్పకొనుచుండిరి. చాలదినముల
నుండి లలితమనసులో మహావణము జరుగుచుండెను. ఆమె ప్రతిగాత్రియు శయ
నించుటకు ముంగుగును బ్రతిప్రభాతమును నిదుగనుండి లేచిన వెనుకను, “నీ నెన్నటి
కిని విజితను గాఁజాలను!” అని శిష్యము చేసికొనుచుండెను. ఈవిధముగా విషయని
చింతయే యామె వృద్ధయమఁతట సత్కారము చేయుచుండెను. విషయము (క్రిందిగది
లోనికివచ్చి మాటాడుచున్నట్లు తెలిసినంతనే యామెగుండెలు కొట్టుకొనిపోవుచుం
డెను. ఆతఁ డొకటికెండుదినములు కాకున్నచో నామెవృద్ధుడు మధియనుచేసిండి
పోవుచుండెను. ఆమెతఱచుగా సతీకుని విషయనింటికిఁ బోవుటకుఁ బోత్సహించు
చుండెను. అజినతన విషయని సర్వవిషయములను దెలిసికొనుచుండెను. అట్లు
చేయుట మానలేకున్నకొలఁదియు నామె పరాభవచింత ముఁగితివర్ధిల్లి యామె వధీరు
కాలింజేసివైచుచుండెను. గోరావిషయాలతోఁ బరిచయము కలుగుట కకకాశిమిచ్చిన
బరేశబాబువైఁ కూడ నామెకొకప్పుడు శోషముకలుగుచుండెను. ఏమైనను గుని
వరకు బోగాడెననియు విజితను గానియు నామె ప్రతిజ్ఞచేసికొనియెను. జీవఁగా
త్రివిషయమై యామెవృద్ధయమన నెన్నియోసంకల్పములు యాతాగుతములగు
చుండెను. విరోపా నారీయకుల కీర్తిచరిత్రయల నన్నిటి నామె చదివియుండెను
అట్లుచరించుట యసాధ్యముకాదని యామెకుఁ దోచుచుండెను. ఒకనాఁడామె
తండ్రికిడకుఁ బోయి “బాబూ! నేనెదేనొక మహిళాకళాకాలకుఁ జదువుకొనఁ బో
వుట చుంచిదికాదా?” అని ప్రశ్నించెను. లలితమధాతురవృద్ధయవేదనచే సురుణం
బులగు విలాకనంబులతో నెట్లడుగుచున్నదని యామె మొగమునంకఁజూచినంతనే పరే
కుడుగ్రహించి స్పృగ్ధస్వరముతో “అమ్మా! చదువుకొనకేమి? కాని యంతటికళాకాల

యెక్కడనున్నది? అనియెను. ఆదినములలో బాలికా కళాశాలలు విశేషించితేవు-
గొప్పయింటి యవతులు బుపాధ్యాయునిలుగా నుండుట కింకను ముందంజవైచుటలేదు
అప్పుడు లలిత వ్యాఖ్యలహృదయముతో బాబా! కళాశాలయేలేదా? అనియెను.

పరే:— లేదమ్మ!

లలి:—బాబా! అట్టికళాశాల నొకదానిని స్థాపింపగూడదా?

పరే:—అందులకెంతయో ధనము కావలయును! ఎంతయో జనసాహాయము
కావలయును!

లలిత, సత్కర్మమునందు సంకల్పమును స్థిరముగ నిలుపుటయేకవలెనని యెఱుంగును
గాని దానిని సాధించుమార్గమునం దెన్ని కష్టములున్నవోముందుగ నూహించుకొన
లేదు. ఆమెకొంతనేపటికటకు చూటాడకూరక కూరుచుండి తరువాత మెల్లగా లేచి
పోయెను. తనప్రియపుత్రికహృదయకష్ట మెంతతీవ్రముగనున్నదోపరేకేడప్లేకూర్చుండి
భావించుకొనుచుండెను. ఈగానుఁడానాఁడు వినయునిఁగూర్చి నూచించిన విషయ
మిప్పుడు పరేకునకు స్పృతికిరచ్చెను. నిట్టూర్పువిడిచి యాడుడుతనలోనే “నేననాలో
చితముగఁ బనిచేసితివా?” అని ప్రశ్నించుకొనియెను. ఆతనికి దక్కినబిడ్డలంగూర్చి
నుంతి యాలోచనయేలేదు—కాని లలిత సత్యజీవము వినిర్మలమైనది! ఆమెదేనిని
గూడ నసంపూర్ణముగఁ తెలిసికొనునవికాదు. ఆమె నుభయభయముయందుఁ గొంత
సత్యమును, గొంతసంశయము ననుమాటలేదు.

నాటి మధ్యాహ్నమే లలిత నుచరియింటికిఁ బోయెను. ఆయింటి విశేష
లంకారము లేవియును లేవు. ఒకగదిలో రెండు కంబళములు పలుపఁబడి యుండెను.
అందొకవైపున నుచరితపర్యంకమును, మఱియొకవైపున హరిమోహిని శిష్యులునుండె
ను. హరిమోహిని మంచముపైఁ బరుండదు గావున నుచరితయు గిరిందనే కేయనించు
చుండెను. ఒకవంకచోడవైఁ బరేకునిచిత్రపటము వ్రేలాడుచుండెను. పక్కనున్న
చిన్నగదిలో సతీకునిచుంచమును, దానిపక్క నొకచిన్నబల్లయు, దానిపైఁ గలం
దానువుస్తకములు, పలకలు చిందరవందరగా నుండెను. సతీకుఁడు బడికిఁ బోవుటచే
నిల్లంతయు నిశ్శబ్దమైయుండెను.

హరిమోహిని భోజనము చేసి చాఁపవైఁ బరుండుట మధ్యక్షయగుచుండెను.
నుచరిత విశ్లేషకుంతలములు వెన్నునఁ జేరాడుచుండఁ గంబళముపైఁగూర్చుండి బాలీను
నొడిలోనుంచుకొని యేకాగ్ర చిత్తముతో నేమియో చదువుకొనుచుండెను. లలిత
యాకస్మికముగ వచ్చుటచే నుచరిత లజ్జితయై ముందుగఁ బుస్తకమును మూసివైచి
తనస్థిగుచ్చేతనే స్థిరపడంచుకొని పుస్తకము నెప్పటివలెనే యుంచెను. అది గోరా
యపన్యాసముల సంపుటము!

హరిమోహిని చటూజనలేచి 'అమ్మా! లలితా! రమ్మ! మీయిల్లు విడిచివచ్చివు మొద లేమోకాని నుచరిత మనను బాగుగలేదు. అందుచేతనే యీమె యేదియో చదువుకొనుచుఁ గూరుచుండును! నేనిప్పుడు శయనింపఁదలచి మీరెక్కరైన వచ్చిన బాగుగ నుండునని యనుకొనుచున్నాను. ఇంతలో నీవు వచ్చితివి! అమ్మా! నీకు దీర్ఘాయుష్యమున్నది!" అనియెను.

లలిత తనమనసులోని మాటను వెలువరించుట కారంభించి "సోదరీ! నుచరితా! మన సమీపమున స్త్రీలకొఱకొక కళాశాలను నిర్మించుట యెట్లు?" అనిపంపించెను. ఆమాటకు హరిమోహిని తెల్లబోయి మీరు విద్యాశాల స్థాపించి యేమిచేయుదురు?" అనియెను.

మచ:—సోదరీ! అంతపని మనమెట్లుచేయఁగలము? మనకు సాయముచేయు వారెవ్వరు నాయనగారి నడిగితివా?

లలి:—మనమిరువురము నుపాధ్యాయునిలుగా నుండి పనిచేయఁగలము! పెద్దక్కనాడ దీని నంగీకరించు ననుకొనియొడను.

మచ:—ఒక్కచదువు చెప్పటతోనే తీరదు. పాఠశాలను గ్రహముగ నదవు పద్ధతుల నెఱుంగవలయును. తగినగృహమును సంపాదించవలయును. చదువుకొనుబిడ్డలను సంగ్రహింపవలయును. మూలధనమును జేర్పవలయును. ఇదియంతయు నాడు వాంఛమగు మనము చేయఁగలమా?

లలి:—అక్కా! ఇట్లు చెప్పినవో జరగదు! ఆడువాండ్లమనిచెప్పి మనసు బిగియఁబట్టుకొని మందెరమధ్యమున మడఁగి యుండవలసినవా? జగదుపకారక మగు పనియేమియుఁ జేయనక్కఱలేదా?

లలిత మాటలలోని వేదన నుచరితవృద్ధయ మధ్యమున ధ్వనించుచుండెను. ఆమె యేమియు బదులుచెప్పక యోచించుచుండెను. అప్పుడు లలిత "మనయిరుగు పొరుగుల నెందతో బాలికలున్నారు. వారికి మనము చదువు చెప్పెదమన్నచో వారి తల్లిదండ్రు లానందించెదరు. ఆట్టి బిడ్డలను జేర్చుకొని మనయింటనే చదివించ వచ్చున! దీనికి ధనసహాయమేల?" అనియెను.

ఎవ్వరో యెఱుంగని పిల్లలను దెచ్చి యాయుఁటియందుఁ జదివెంతురనుమాట విని హరిమోహిని యుద్విగ్నయై పోయెను. ఆమె యాయుటఁ బరిశుద్ధాచారముతో గోపాలదేవార్చనము చేసికొనఁదలచి యుండెను. దానికి విఘాతము కలుగునని యీమె వారి కోరికను నిరాకరింపఁదొడఁగెను. అందుపై నుచరిత "దొడ్డమ్మా! భయము లేదు. మేము పిల్లలను గ్రహించిలోనుంచి చదివించుకొనఁచుందుము. నీమేడమీఁది గది కెట్టి యుత్పాతమును గలుగదు—సోదరీ! లలితా! ఎవ్వరైనఁ బిల్లలు చదువుకొనుటకు లభించినవో నట్లే చేయుదుము!" అనియెను.

లలి: — మంచిది. ప్రయత్నించిచూడము!

హరి: — అమ్మా! మీరెల్లవిషయములందును గిరిస్తానీలవతః బ్రహ్మాంశదశరేమి? గృహస్థ రమణులు బడిచదువుచెప్పట నాకంద్రితాతల నాఁడెన్నఁడును నేను విని యుండలేదు!

పరేశుని మేడమీది యాఁడువాండ్రోకును నిరుగుపొరుగు మేడలమీది యాఁడువాండ్రోకును బరస్పరసంభాషణ పరిచయమున్నది. కాని పరేశుని యింటి యాఁడుబిడ్డలకు వయసువచ్చినను బెండ్లికాకుండుటగూర్చి పొరుగువారందఱును వింత గాఁ జెప్పకొనుచుండిరి. అందుచే లలిత వారితో నంతగా మాటాడుట మానివైచెను. లావణ్యయొక్కతె మాత్రమే తమగా మాటాడుచుండును. ఇరుగుపొరుగు సంగతు లం దెలిసికొనట యందామెకుఁ గుతూహలము మెండు! పొరుగిండ్లయందలి ప్రధానా ప్రధానవిషయములన్నియు నెట్లోవచ్చి యామెచెవులఁబడుచుండును. ఆమెదుస్వస్థతో దల దువ్వుకొనుచు సాయంకాలమున మేడమీద సభ నాగించుచుండును.

బడిసిల్లలను సమకూర్చుభారము లలిత లావణ్యవైఁ బెట్టెను. లావణ్య మేడ మీద నుండియే యందఱును బిలిచెను. చాలమంది పిల్లల నుత్సాహముతోఁ జేర్చుట కనుమతించిరి. లలిత సంతోషముతో నుచితయింటియందొక గదిని బాగుచేయించి సిద్ధముగానుంచెను. కాని యాగది శూన్యముగ నే యుండెను. తమపిల్లలను (బామ్మ గృహంబులకుఁ బంపుటకు గృహయజమాను లంగీకరింపరైరి. ఇంతేకాక వారు తమ యాఁడువాండ్రను బరేశునింటి యాఁడువాండ్రతో సంభాషింపకుండ నిర్బంధించి వైచిరి. అంతేకాని వారి సత్సంగత్వములను చున్నింపరైరి లావణ్య కింక మేడమీది కక్కి పొరుగువారితో ముచ్చటలాడుట కవకాశము తప్పిపోయెను.

ఆట్లయినను లలిత తనపట్టువదలక 'చాలమంది మేడలగు బ్రాహ్మబాలికలకు దొరతనమువారి బాలికాపాఠశాలలోఁ జదువుట యసాధ్యముగా నున్నది. వారికిఁ జదువుచెప్పు భారము వహించినచో నుపకారముగా నుండును.' అని యావిషయము నందామె స్వయముగాఁ ప్రయత్నించుటయేకాక నుధిరునిఁగూడ నియోగించెను.

ఆకాలమునఁ బరేశునిబిడ్డల కైదువ్యయ చాలవఱకుఁ బ్రసిద్ధమై యుండెను. ఆక్రీడత్యలోకమున గూడ దాఁటిపోయెను. అట్టివారు జీతము గైకొనకుండ జదువుఁ జెప్పెదరిని విని చాలమంది తల్లిదండ్రులు సంతోషించిరి. మొదట రెండుమూడు దిన ములలోనే రైదుదారుగురుపిల్లలు చేరిరి. పరేశునితోఁగలసి పాఠశాలనుగూర్చి యాలోచించుటతోడను దీనికి నియమముల నేర్పరచుటతోడను, నిది కృద్ధియగు మార్గము లరయుట తోడను లలిత కొకనివిషయమైనఁ దెరపితేకుండెను. పాఠశాల క్రమముగా వర్ధిల్లుచుండెను. సంవత్సరమయ్యెను. పరీక్షాంతరమునఁ బిల్లల కిచ్చు బహుమానవిషయ

మనలలితా లావణ్యలకు వాదము జరిగెను. ఆమె చెప్పిన పుస్తకము లీమెకు నచ్చలేదు; ఈమెయంద్రేకించిన పుస్తకములకామె యంగీకరింపలేదు. పరిశుభలను నిగ్గయించుటలోగూడ వాదము జరిగెను. లావణ్యకు హారానునియం దంతగా నిష్ఠము లేకున్నను నాతని పొండిత్యమునందు గౌరవమున్నది. అట్టివాఁడు తమపాఠశాలకుఁ బరిశుభుడైనచో గౌరవముగా నుండునని యామెయంద్రేకించు కాలిలలిత హారానునకీ విద్యాలయముతో నెట్టిసంబంధముం గల్గించుటకు నిష్ఠపడలేదు.

రెండుమూఁడు దినములలోనే బడిపిల్లలకాక తగ్గిపోయెను. లలిత వట్టిబడిలోఁ గూర్చుండి యడుగులచప్పుడైనప్పుడెల్ల నదరిపడి చూచుచుండెను. రెండుబాములైనను నెవ్వరును రాలేదు. ఏదోగోల పుట్టినదని యామె యనుకొని సమీపమందున్న యొక బడిపిల్ల యింటికిఁ బోయెను. ఆమె యేడ్చుచు “అమ్మా! నన్ను బడికి రాని చ్చుటలేదు. అచ్చటినుఁ బోఁగూడదని మాయయ్య చెప్పినది. కారణము చెప్పలేదు!” అనియెను. లలిత యభిమాననతి. ఒకలకుఁ గష్టముగా నున్నట్లు గ్రహించినచో తానికిఁ గారణ మరయఁజాలదు! ఆమె మాబాలికిం గాంచి “అమ్మా! పోఁగూడదని చెప్పినప్పుడు నీవేమిచేయుదువు?” అనిచెప్పి మఱియొకయింటికిఁ బోయెను అప్పుడాయితీవారు “నుచరిత హిందువై బాతిభేదమును బాటించుచున్నది! ఆయింట విగ్రహారాధనముకూడ జరుగుచున్నది!” అని చెప్పిరి. “అది మీకిష్టములేకున్నచో బడి మాయింటికి మార్చెదను!” అని లలిత చెప్పెను. కాని యంతమాత్రముచే నంగీకారము కుదురలేదు. ఇంకను సంశయముగనే యుండెను. లలిత మఱియొంగువారుకేఁగి నుధీయనిం దిలిది “నుధీరా! దీనికిఁ గారణమేమో సత్యముగఁ జెప్పెదవా?” అని యడిగెను.

సుధీ:— పామాబాలు మీకు వికల్పముగ నున్నాఁడు!

లలి:— నుచరితయింట దేవపూజ యగుచున్నదనియేనా?

సుధీ:— అంతేకాదు!

లలి:— ఇతఁ నేమున్నదో చెప్పఁగూడదా?

సుధీ:— చాల సంగతులున్నవి.

లలి:— నన్నుగూర్చికూడ నేమైన సంశయ మున్నదా?

సుధీ:— దూరకుండెను. లలిత మొగ మెఱుఁచెనీకొని ‘నాస్తిమరు ప్రయాణమున కిది కాన్తియ? తప్పవని చేసియేయున్నచో మంచిపనిచేసి ప్రియశ్చిత్తమునగూర్చు పద్ధతి మనసమాజ మంతమాత్రము నెఱుంగదు. నేనుచేయు సత్కర్మములు కూడ నీసమాజమునకు నిషిద్ధములేనా? నాకును, సమాజమునకును నాధ్యాత్మికోన్నతికై మీరొనరించు పద్ధతు లివియేనా?’ అనియెను.

సుధీ:—అందుకొకట గాదు. విషయబాబున కీవిద్యాలయముతో సంబంధము గలుగు నేమో యని వారిభయము!

లలిత నిలువున మండిపడుచు “అని భయముకాదు! భాగ్యమే! యోగ్యతచే విషయబాబుతో సమానలగువారి సమాజమునం దెందలున్నార?” అనియెను. సుధీ యాడు లలిత కోపముగాంచి సంకుచితుడై ‘ఆమాటనిజమే—కానివిషయబాబు—’ అనియెను.

లలి:—ఆతఁడు బ్రహ్మసమాజికుఁడు గాఁడు. అందుచే బ్రహ్మసమాజమాతని కిఁకీంచుచున్నదా? ఇట్టి సమాజమునందు నాకించుకంతయు గౌరవగుపడుటలేదు.

సుచరిత బడిపిల్లలు రావండుటకు గారణమును దెలిసికొని యేమియు నావిషయ మన మాటాడక మేడమీఁద నూర్చుండి సతీశునకు రాఁబోవు పరిత్రాపారములను బోధించుచుండెను. లలిత సుచరితయొద్దకుఁబోయి “అక్కా! అంతయును వింటివా?” అనియెను. సుచరిత చిఱునవ్వుతో ‘వినలేదుగాని యంతయుఁ దెలిసినది!’ అనియెను.

లలిత:—ఇనియంతయు మఱము సహింపవలసినదేవా?

సుచ:—సహించినచో నవమాన మేమియునులేదు. తండ్రిగారన్నిటికి నెట్లు సహించియుందుఁగో నీవు చూచుటలేదా?

లలి:—సహించి యూరకున్నచో నవ్యాయము నంగీకరించినట్లుగునని నాయుద్దేశము. అన్యాయమును సహింపకుండుటయే యుచితకృత్యమని నేననుకొనియెదను!

సుచ:—అయినచో నీవిప్పుడేమి చేయదలచితివో చెప్పుము!

లలి:—ఆవిషయమున నింకను నేనించుకంతయు నాలొచించుకొనలేదు. ఏమి చేశుజాలుదునో నేనెఱుంగను. కాని, యేదో ప్రతీకారము చేసితీరవలయును. మన యింటి యాడువాండ్రయొడల నీబోద్దేశములు కలవాడు తా మెంతగొప్పవారనుకొనుచు న్నను నయోగ్యులే. వారిని నేనెంతమాత్రమును లక్ష్యముచేయను! వారేమి చేయ గలరో చూతము!

అని లలిత భూభాగమునఁ బరాభూతము, గావించెను. సుచరిత మాఱుమాటాడక లలితచేతులను బట్టుకొని కొంతసేపైన తరువాత ‘లలితా! ఒకసారి తండ్రిగారితో మాటాడిచూడుము!’ అనియెను. లలిత చటాలున లేచి నేనిప్పుడే యాయన కడకుఁ బోయెదను. అని బయలుదేఱెను. ఆమె ద్వారమునొద్దకుఁ బోవునప్పటికి విషయండు తలవంచుకొని వీధినుండి వచ్చుచు లలితఁగాంచి యదరిపడి నిలిచిపోయెను. లలితతో నెట్లు మాటాడవలయునో యాతనికిఁ దోచుటలేదు. కాని యాతఁడు మనసు కుదురు పజుచుకొని యామెమొగమునంగఁ జూడఁకుండ నొక నమస్కారముం గావించి వెడ మొగము పెట్టుకొని వెడలిపోయెను. లలిత కది తప్తలోచన శలకతోఁ గాల్చినట్లుం డెను. ఆమె యతివేగముతో నింటికిఁ బోయెను.

అప్పుడు వరదాసుందరి జమాఖర్చు లెక్కలను జూచుకొనుచుండెను. ఆమె లలిత మొగముగాంచి నిశ్చయపడియెను. గాని లెక్క పుస్తకములనుండి దృష్టిని మరలించుట యామెకుఁ గష్టముగానుండెను. ఒక్కయంకె తప్పినచో గొంపమునిగిపోవునని యామెకు భయము! లలిత యొక కుర్చీనిలాగికొని యామెబల్లచెంతఁ గూర్చుండెను. అప్పటికిని వరదాసుందరి మొగ మెత్త కుండుటచే లలిత 'అమ్మా!' అనిపిలచెను.

వర:—కూరుచుండు మమ్మా! నేను పనిలోనున్నాను.

లలి:—అమ్మా! నేను నీకాలమున వ్యర్థముచేయును. ఒక్కమాట యడిగెదను. వినయ బాబిచ్చటికి వచ్చినాడా!

వరదాసుందరి లెక్కలనుండి దృష్టి మరలించకయే 'విచ్చినాడు.' అనియెను.

లలి:—అతనితో నీవు మాటాడితివా?

వర:—చాలసంగతులు మాటాడితిని.

లలి:—నామాట యేమైన వచ్చినదా?

వరదాసుందరి యొక మాటాడక తప్పదని యెంచి "అమ్మా! నీమాటయును వచ్చినది కృతముగా గందరిగోళమగుచుండుటయు సమాజమునం దపకీర్తి కలుగుటయు వాలోచించి యందులకుఁ దగిన యేర్పాటు చేయవలసివచ్చినది!" అనియెను. లజ్జచే లలిత మొగ మెఱ్ఱునయ్యెను. ఆమెతల తిరిగిపోవుచుండెను. అప్పుడు లలిత 'అమ్మా! తండ్రిగార వినయబాబు నిచ్చటికి రావలదనిరా?' అని పృశ్నించెను.

వర:—అయినకీ గొడవయంతయ్యఁగావలెనా? అట్లయినచో మొదటనుండియు బాగుగ నే యుండును!

లలి:—ఊనాబాబు మనయింటికి వచ్చుచుండునా?

వర:—(ఆశ్చర్యముతో అదియేమే! ఊనాబాబు రాకేమి?)

లలి:—వినయబాబు మాత్రమేల రానూడదు?

వరదాసుందరి మరల లెక్కలఁ జూచుకొన వారంభించి "లలితా! నేను నీతో కాలలేనే! నాయొడలు మండింపకుము! నాకుఁ జాలగఁ బనియున్నది!" అనియెను.

లలిత సుచరితయింటికి బోయినప్పుడు వరదాసుందరి వినయునిఁ బిలిపించి యా తనితోఁ జెప్పవలసి దంతయుఁ జెప్పివైచెను. లలిత కీ సంగతి తెలియదనయే యామె యనుకొనియెను కాని యాకస్మికముగ నింతలోనే తెలిసిపోవుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. ఇది చల్లగాఁ బరిణమింపదనియు, దీనికి సామాన్యముగా నిష్క్రమితి లేదనియు నామె యనుకొనియెను. అప్పుడామె కోపమంతయు నవిశేషకుఁడగు మగనిపై బడియెను. ఇంతయజ్ఞానితోఁ గాఁపురము చేయుట యాడుదానికిఁ గష్టమని యామెకుఁ జోచెను. లలిత హృదయప్రపూర్ణముగ ప్రళయ ధుంధూమాయతమును వహిం

చుకొని క్రిందిగదిలో నుత్తరము వ్రాసికొనుచున్న తండ్రియొద్దకుఁబోయి ‘బాబా! విషయబాబు మనతోఁ గలసియుండుటకుఁ దగినంత యోగ్యుఁడు కాఁడా?’ అని పరీక్షించెను.

ఆపరీక్షనుబట్టి పరేతుఁడు సర్వమును గ్రహించెను. తన కుటుంబమున గూర్చి సమాజమునం గలుగుచున్న యాందోళన మాతనికిఁ దెలియకపోలేదు! ఈవిషయమై యాతఁడు చాలవఱక కాలోచించుచునే యుండెను! విషయమి యెడల లలిత మనో భావముగూర్చి తనకు సంశయము కలుగకున్నచో నాతఁడితరులమాటలను జెవివెట్టు వాఁడు కాఁడు. కాని లలితకు విషయమియం దనురాగమే కలిగినచో నప్పడేమి చేయు వలసి యుండునని పరేతుఁడు మాటిమాటికిని బ్రశ్నించుకొనుచుండెను. పరీత్యక్షముగ వ్రాహ్మధర్మ దీక్షం గైకొన్న వెనుక నిన్నాళ్ళ కాలని కుటుంబమునం దిట్టి చిక్కురేటు స్థించెను అందుచే నొకవంక నాతనిహృదయమున భయమును, గష్టమును బాధించు చుండెను. మఱియొకవంక నాతఁడు తన మనశ్శక్తిసంతతు జాగరితముగఁ జేసికొని ‘నేను ధర్మదీక్షగైకొను సమయమున నొక్క దేవునియందే దృష్టినుంచి కఠినపరిశ్రమయం దుత్తీర్ణుఁడనైతిని! కుఱుము, సంపత్తి సమాజము మొదలగువానికంటె సత్యమే ప్రధానమైనదని యెంచి నాజీవితమును ధన్యముగఁ జేసికొంటిని. అట్టి పరిత్యాగసమయముగు నిప్పుడుకూడ నేనాయాశ్చర్యనియందే లక్ష్యముంచి యుత్తీర్ణుఁడయ్యెదను’ అని నిశ్చయించుకొనుచుండెను. ఆపృథాతఁడు లలితపరీక్షకుఁ బ్రత్యుత్తరముగా ‘అమ్మా! విషయంఁడు చాల మంచివాఁడనియే నాయుద్దేశము! అతఁడెంతటి బుద్ధివంతుఁడో యంతటి విమలచరిత్రుఁడు!’ అనియెను.

లలిత యిందుక సేపూరకుండి ‘బాబా! గోరాబాబుతల్లి మొన్న మనయింటికి వచ్చినది. సోదరి నుచరితతోఁగలసి నేనొక సారి యామెయొద్దకుఁ జోవుదునా?’ అని యడిగెను.

పరేతుఁడొక్కింతసేపటివరకును బదులు చెప్పఁజాలకపోయెను. పరీక్షకు మిట్టి రాకపోకల కలన నవవాదములు పరిబలిపోవునని యాతఁడూహించెను. కాని యీ పని యన్యాయము కానప్పుడు నిషేధించుట యేటికని యాతని యంతరాత్మ బోధించుచుండెను. అందుచే నాతఁడు ‘అమ్మా! మంచిది పోవచ్చును. నాకుఁబనియున్నది. కాని తేకున్నచో నేనుకూడ మీతో వచ్చియేయుందును!’ అనియెను.

౪౬

విషయం దిన్నాళ్లనుండియు నతిధివలెను, నాతీయులవలెను నిశ్చింతగా వచ్చుచుఁ బోవుచున్న స్థలమునందు సమాజసంబంధ మగు నన్ని పర్యవసానము పగిలి మండునని కలలానైన ననుకొనలేదు. పరేతునికుటుంబముతోఁ గలియుట యాతనికి మొట్ట

మొదట సంకోచముగ నే యుండెను. అటునెంతవఱకుఁ జనవుజూపవచ్చునో తెలియక యాతఁడెప్పుడును భయపడుచుండెడివాఁడు! కృతముగా నాసూత్రమును వదలుటే కాక యెట్టి భయాశంకయు లేకుండఁజూయెను. ఇప్పుడాకస్మికముగాఁ దన మూలమున లలితను నిందకలుకుచున్న దని విని యాతనితలమ్రై చితుగు పడినట్లుండెను. లలితయెడల నాతని హృదయసంబంధము సాధారణ స్నేహభావమును మించియుండెను. తామిగువురు నొక్కసమాజమువారు కానప్పుడు తన కట్టికోరిక యుండుట తప్పేయని వినయుండెను. అందుచేతనే యీవిషయమున నిందరికంటెను వినయుని హృదయము త్రొట్టించుచుండెను. తానాయితీయందు విశ్వాసము గల యతిధివలెనే యుచితముగ వర్తించుట లేదనియు నొక్కవిషయమునఁ గపటముగా నుంటిననియు, నెప్పటికైనఁ దననుభావము వెల్లడియైనచో లజ్జాకరముగా నుండుననియు నాతఁడెన్నియో సాకులు భావించుకొనుచుండెను.

ఇట్లుంట నొకనాటి మధ్యాహ్నమున వదిదాసుందరి వినయునిని బిలిపించి “వినయబాబూ! నీది హిందూమతము కాదా?” అనియెను.

విన:—తేను.

వర:—నీవా మతమును విడఁచజాలవు కాదా?

విన:—అసంభవము!

వర:—అట్లయిచచో — నెందుచేత —

అమాటకు వినయునకుఁ బ్రత్యుత్తరము తోచలేదు. అతఁడొక్కసారిగఁదలవలెనుకొని కూర్చుండెను. తానుదొరకపోయితినియు నూత్రచంద్ర వాయువులకడఁ గూడ రహస్యముగ నుంచిన తనహృదయము బయలుపడిపోయిన దనియు గ్రహించెను. పరీక్షణ చేయకొనునో, లలిత యేమని భావించునో, నుచరిత యేమని తలంచునో యని యాతనికి మనోవేదన గలిగెను. స్వద్గమముండి వచ్చిన దేవదూతగా నాతఁడెంతవఱకును గౌరవంపఁబడుచుండెను. అట్టి యధికారప్రవేశమునకు లజ్జితుడై యాతఁడెప్పుడటనుండి తొలఁగిపోవలసిన వాడయ్యెను.

అట్లు పోవుచున్నప్పుడే ప్రాప్రభయమున నుచరితయింటియొద్ద లలిత యాతనిఁ కింటఁ బడియెను. అప్పు డాతఁడు లలితయెనుట దనయుజ్జ్వలము నంగీకరించి తన పూర్వపరిచయమునకుఁ బ్రశ్నయ సమాధానముఁ గావించి కడపటిసెలవు గైకొనవలయునని తలంచెను. కాని యందులకేమిచేయవలయునో యాతనికి తోచలేదు. అందుచేతనే లలిత మొగమువంకనైనంజూడక యొకనమస్కారముం గావించి యాతఁడు కడతిపోయెను.

అతఁడెదివఱకును బరేశునికుటుంబమునకు వేలుగ నే యుండెను. ఇప్పుడు నల్లే యుండెను. కాని యింతభేదమేమి? ఈయేర్పాటిప్పు డింతశూన్యముగ నున్నదేమి? అతని పూర్వ జీవితమున కెట్టిలోమును గలుగ నేలేదు! అతని గోరా యున్నాడు! ఆనందమయి యున్నది! కాని యాతఁడిప్పుడు నీటినుండి వెలువడిన చేపవలె నుండెను. ఎవరికైనా చిన నెచ్చటను జీవితావలంబము దొరకుటలేదు. సాధనంతులములును, జనాశ్రయమునగు నానగరరాజవీధులందంతటను విసయుండు తన జీవితసంబంధ మగు సాండుచ్చామామయవివాళన చిన్నమునే తిలకించుచుండెను! విశ్వవ్యాప్త మగునట్టి శుష్కత్యమును శూన్యత్యమును నాతని కాశ్చర్యము గల్పించుచుండెను. ఎందులకిట్లు య్యెనో, యెప్పుడీట్లుయ్యెనో, యేమిచేయుటచే నిట్లుయ్యెనో యని గూతఁడు వ్యాదము హీనంబును, నిరుత్తరంబు నగుశూన్యము నెదుట మాటిమాటికిని బ్రశ్నించుదొడంగెను.

“విసయబాబూ! విసయబాబూ!”

విసయుండు వెనుదిరిగి చూచెను. ఎదుట సతీకుండు! విసయుఁడాతనిఁ గొని లించుకొని “ఏమిసోదరా! ఏమిమిత్రమా!” అనియెను. విసయుని కంతస్వర మశ్రుతౌర్లమై నట్లుండెను. పరేశునిటి యిం దీబాలకుఁ డెట్టి యానంద మాధుర్యముంగూర్చునో విసయుఁడిప్పు డనుభవించినట్లెప్పుడు వనుభవింపలేదు.

సతీ:—నీవు మాకొత్త యింటికి వచ్చుటలేదేమి? అక్కలాపణ్యము లలితయు నేఁడొక్కడ భుజింతురు. దొడ్డమ్మ నిన్నుగూడ బిలుచుకొని రమ్మన్నది!

విస:—బాబూ దొడ్డమ్మకు వందనముని చెప్పుము! కాని నేనచ్చటికిరాజాలను.

సతీకుండు సానునయంబుగ విసయునిచేయి పట్టుకొని “ఏలరావు! తప్పక రావలయును నిన్ను విడువను” అనియెను.

సతీకుఁడింతపట్టుపట్టుటకుఁ గారణము లేకపోలేదు. బడిలో నావునుగూర్చి యాతనిచే నొకవ్యాసమును వ్రాయించిరి ఆరచనయం దేఁబదింటికి నలువదిమాక్కు లాతినకి వచ్చెను. దానిని విసయునకుఁ జూపవలయునని యాతనికోరిక! విసయుండు విద్వాంసుఁడనియు నాతనిపంటి రసజ్ఞుఁడొక్కఁడే తనలేఖకు మూల్యమును గట్టఁగలఁ డనియు నాతని యభిప్రాయము. అతఁడుదానిని మెచ్చుకొనునప్పుడు లీలకూడ నుండును. గావున నామె యింక నెన్నఁడును దన్నుఁదిరస్కరింపదని సతీకునియంద్రేశము! అందుచే సతీకుఁడే దొడ్డమ్మను విసయు భోజనమునకుఁ బిలుచునట్లు చేసెను. విసయుండు తనలేఖకు బ్రశంసించుట తనయక్కలుకూడ విందుగదా యని సతీకుని యభిలాష! విసయుఁ డెంతపిలిచినను రాకుండుటచే సతీకుండు బలవంతపెట్టెను. విసయుఁ డాతనిం గొగిలించుకొని ‘బాబూ! నీవుమాయొంటికిరమ్మ’ అనియెను. తాను వ్రాసిన కాగితము తనజేబులోనే యుండుటచే సతీకుండు విసయుని యాహ్వానమును

అనం:—గోరా యొకప్పుడు చెప్పినమాట నాకు సత్యముగాఁ దోచుచున్నది. లోపల నన్యాయమునుండి నైకి వ్యాముముగాఁ గనఁబడునది యన్నిటికంటె నపాయకర మైనదని గోరా చెప్పియుండెను. బాబూ! వారి సమాజమునం దశాంతిగలిగినదని నీ వేల పరితపింపవలయును? నీవు నీవ్యవహారమున సత్యముగా నుండినం జాలును.

ఇచ్చట నేవినయొకడు సందిగ్ధముగానుండెను. తన ప్రవర్తనకుభివందనీయుచు గునో కాదో యాతఁడు నిశ్చయించుకొనఁజాలకుండెను. పరమతస్తురాలగు లలితను బెండ్లి యాడుట కవకాశము లేనప్పు డామెయెడల ననురాగము కలిగియుండుట గూడ పాపమని యాతఁడు భేదపడుచుండెను. ఆపాపమునకు దారుణప్రాయశ్చిత్త నమయ మానన్న మెట్లు గ్రహించి యాతఁడు త్రిభుపకుండెను. అప్పుడు వినయం డాక స్మికముగా “అమ్మా! శశిముఖిని నాకు బెండ్లిచేయుట కేగ్నామైనదిగదా! అదిత్వరలో జరిగిన బాగుగా నుండును! నాకుచితముగుతావున నేను బద్ధుడనైయుండి యెట్లును విడివడుట కవకాశము లేనివాడనై యుండుటే మంచిది” అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు ‘అనగా శశిముఖిని నీ సహజభర్మిణిగాఁ జేసికొనక పోయినను సంకలగాఁ జేసి కొందువు కాఁబోలును! ఆహా! శశిముఖి కెంతయదృష్టము’ అనియెను.

ఇంతలో నేవకుడువచ్చి “పరేకునింటినుండి యిరువురు స్త్రీలు వచ్చినారు” అని చెప్పెను. ఆమాటవిని వినయనిగుండె గుభిల్లుమనియెను. వినయని జాగ్రత్తగ నుంచు మని చెప్పటంతై వాగానందమయి యొద్దకువచ్చి యుండురని యాతనికిఁ దోచెను ఆతఁడు పటాళునలేచి “అమ్మా! నేనుపోయెదను!” అనియెను. ఆనందమయి లేచి యాతనిచేయి పట్టుకొని ‘ఇల్లు విడిచి పోవలను! క్రిందిగదిలో వేచియుండుము!’ అనియెను.

వినయండు క్రిందికిపోవుచు వీరితో నిక బనిలేదు. అయినదేమో యైనది. ఇక జచ్చినను నేనచ్చటికిఁ బోఁజాలను. అపగాధమునకు శాస్తి యగ్ని జ్వాలనలై బ్రజ్వలిల్లినప్పుడది యపగాధి దగ్ధుడైపోయినను జల్లారుదు!’ అని యనుకొనియెను. వినయండు గోరావీధిగదిలోఁ బ్రవేశించునప్పటికి మహిముండు తనవెద్దపొట్టమీఁది కోటుబొత్తములను సడలించుకొనుచుఁ గచేరినుండి యింటికివచ్చుచు వినయనిచేయి పట్టుకొని ‘ఇదిగో! వినయబాబు! మంచిది! నేను నీకొఱకే మామచున్నాను!’ అని చెప్పి యాతని గదిలోనికిఁ గొనిపోయి కుర్చీపై గూర్పుండఁజేసి బేబులోని డబ్బీనుండి తాంబూలమును దీసి యాతనికిచ్చి తాను హుక్కాను దెప్పించుకొని పీల్చుచు ‘వినయబాబూ! ఆనిషయమై యేమాలోచించితివి? ఇంకను—’ అనియెను.

వినయని భావము మునుపటి కంటె సుఖముగానున్నట్లు మహిముండు గ్రహించెను. వినయండు తానుచుతో నుండుటే కాక మినుపెట్టికెప్పించుకొని పోవునట్లగపడ

లేదు. మహిముడప్పదే స్థిరపరచుకొనవలయునని నిశ్చయించెను. అప్పుడువినయుడు
 “గోరా యింకను రాలేదుగదా!” అనియెను. మహిముడియొక యూరట నంది
 “అతడు త్వరలోనే వచ్చును! వినయబాబూ! ఫలహారమేమైనా దెప్పించువా? అది
 యేమి నీయొక మంత్రగా వాడిపోయినది? ఆసౌఖ్యముగ లేదుగదా!” అనియెను.

వినయుడు ఫలహార మక్కఱలేదనుటచే మహిముడు తన దొన్నివారిణము చేసి
 కొనుటకై లోనికిఁ బోయెను. వినయుడప్పడు గోరబల్లవై వచ్చు యొక పుస్తకమును
 దీసి పుటలను దిరుగవైచుచుండెను. పిమ్మట నాతఁడా పుస్తకము పెప్పటివలె నంది
 గదిలో నిటనటుఁ బ్రచారము చేయుచుండెను. ఇంతలో నేనకుడువచ్చి “వినయ
 బాబూ! అమ్మగారు పిలచుచున్నారు!” అనిచెప్పెను.

విన:—ఎవ్వరినిఁ బిలుచుచున్నారు?

నేన:—మిమ్ములనే.

విన:—వాఱందఱు నున్నారా?

నేన:—ఉన్నారు.

బడికిఁబోవు పిల్లవానివలె వినయుడు మేడమీదికి బోయి గది గుమ్మముకడ
 నిలిచి సంకయించుచుండగా నుచరితయెప్పటిసవాజసౌహార్ద్రమురకంతస్వరముతో “విన
 యబాబూ! రమ్మ!” అనియెను. వినయను కామాట యచాంచాలబ్ధునుగురత్నాలమాట
 వలెనుండెను. లోపలఁ బ్రవేశించునంతనే వినయుని వెంకమునకుఁ జూచి లలితానుచ
 రిత లాశ్చర్యపడిపోయిరి ఆకస్మిక కఠినాధూతము ననుభవించుచున్నట్లాదని ముఖ
 లక్షణములు గానగచ్చుచుండెను. ఆతని సహస్యవదనమండల మాకస్మికముగ మిశుతల
 గుంపుపడిన సరసశ్యామల సస్యత్రేతమువలె నగపడుచుండెను. అప్పుడు లలిత
 వృద్ధయమునఁ గరుణావేదనలతోఁగూడి నొక్కించుక యానందరేఖకూడఁ బొడకట్టు
 చుండెను. మరియొకప్పుడైనచో లలిత శీఘ్రముగా వినయునితో మాటలాడఁజాలక
 యేయుండును. కాని ఇప్పుడామి వినయుడు గదిలోఁ బ్రవేశించినంతనే “వినయ
 బాబూ! నీతో మాటాడుటకే మేము వచ్చియుంటిమి!” అనియెను

వినయునివృద్ధయమునం దాకస్మికముగ నొకశబ్దభేది యగు నానందబాణముఁగ
 చుక్కొన్నట్టయ్యెను! ఆతఁడుల్లాసకుడైపోయెను. ఆతని వివర్ణమానవదన మానిమి
 వమునిండే ప్రదిప్తమైపోయెను.

లలి:— వినయబాబూ! మేము కొందఱము కలసి యొకచిన్న బాలికపాఠశాల
 ను స్థాపించదలచితిమి!

విన:—(ఉత్సాహముతో) చాలదినములనుండి నాకును నిట్టి యూహాయున్నది!

లలి:— నీవీ విషయమున మాకు దోడ్పడవలయును!

విస:—నాచేత నైసంతకముఁ జేసెదను. నే నేమిచేయవలయునో చెప్పుము!

లలి:—మేము బ్రహ్మసమాజపువారముని హిందువులు మమ్ము విశ్వసించుట లేదు; నీవిషయమునఁ బ్రయత్నింపవలయును!

విస:—మిరీవిషయమున భయపడవలను. నేనున్నాను!

ఆనం:—అమ్మా! ఆపని యీతఁడు చేయఁగలడు! మాటలచే నితరులను వశపరచుకొనుటలో నీతనితో సమానములేరు.

లలి:—విద్యాలయ కార్యనియమముల నేర్పింపవలయును. సమయవిభాగము తరతమ విభాగము వాతపుస్తక నిర్ణయము సమస్తమును నీవుచేయవలయును.

విసయుని కీపని లెక్కలోనిదికాదు. కాని యాతనికిఁ గలవరముగా నుండెను. విసయునిఁ దనబిడ్డలతోఁ జేరవలదని వరదాసుందరి నిషేధించినట్లుగాని, యీవిషయమున సమాజమునందపవాదములు బయలుదేలుచున్నట్లుగాని లలితకుఁ దెలియదా? ఇప్పట్టునఁ దాను లలితతోరిక నంగీకరించినచో నది యామె కనిష్ఠకారణ మగు నేమో యని విసయుని హృదయము బాధపడుచుండెను. లలిత సత్కార్యము చేయుచుఁ దన సాయమును గోరినప్పుడాపని చేయవలయును నాతనికిఁ గష్టముగానుండెను.

ఈ విషయమున సుచరిత్రకుఁగూడ వాత్సర్యముగ నుండెను. బాలికాపాఠశాలకు లలిత విసయుని సాయమును గోరునని యామె కలహానైన ననుకొనలేదు. విసయునిని గూర్చి యిన్నియవపాదములు పుట్టుచున్న యీ సమయమున తరల నీపనియేమి! లలిత యెఱింగియు, వినియుండియు మనఃపూర్వముగ నిట్లు చేయఁదలంచుటకు సుచరిత్ర భయపడియెను. లలితహృదయమున సమాజము నెడల విద్రోహభావ ముండునుగాక! పరాయియగు నీవిసయుని నిట్టిచిక్కులలోఁ బెట్టుట యుచితమా? అందుచేతనే సుచరిత్ర యుత్కంఠితమై ‘ఈవిషయమునఁ దండ్రిగారితో నాలోచింప వలయును. బాలికాపాఠశాలకుఁ బరిశ్రాద్ధికార పదమునకై విసయబావిష్ట డాశపడి యుండలేదు!’ అనియెను.

సుచరిత్ర నేర్పుగాఁ బ్రస్తావమును మార్చినదని విసయుఁడు గ్రహించెను. అందుచే నాతని హృదయమున మఱియొక యఘాత మయ్యెను. ‘ఈపనివలన నెట్టిచిక్కులు కలుగునో సుచరిత్రకుఁ దెలిసినట్లు లలితకుఁదెలిసియుండవలయును కాని లలిత యాభావమునేల పక్కటెంచుటలేదు?’ అని విసయుఁ డాలోచించుకొను చుండెను.

లలి:—తండ్రిగారితో నాలోచింపవలసినదే. కాని విసయబాబు సమ్మతించినచో నాయనతో మాటాడవచ్చును; ఆయనయెన్నటికి నడ్డము చెప్పరు. ఆయనయును

మన పాఠశాలయం దుండవలయును. (ఆనందమయిం గాంచి) అమ్మా! మీరును మమ్ములను వదలగూడదు!

ఆనం:—(నవ్వుచు నేను మీపాఠశాలను దుడిచి శుభ్రపఱుపఁగలను! అంత కంటె నేనేమిచేయగలను?

విస:— అమ్మా! అంతే చాలును! అందుచేఁ బాఠశాల పరమపవిత్రము కాఁగలదు!

లలితా సుచరితలు పెడలిపోయినతరువాత వినయుండు కాలినడకతో నువ్వున మునకుఁ బోయెను. ఆప్పుడు మహిమఁ దానందమయి చెంతకువచ్చి “అమ్మా! విన యుండు చాలవఱకు సమ్మతించిన ట్లున్నాడు! కాగ్యము త్వరలోఁ దీర్చుకొనట మంచి తరువాత బుద్ధియెట్లుమాటునో!” అనియెను. ఆనందమయి విస్మితయై “ఏమనియెదవు? వినయుండు మరల సమ్మతించెనా? నాలోఁ జెప్పలేదే” అనియెను.

మహి:—ఇప్పుడే నేనాతనితో మాటాడితిని. గోరా వచ్చినంత నే స్థిరపఱుచు కొందమని చెప్పినాడు!

ఆనం:—మహిమా! నీకు లోకజ్ఞానము లేదు.

మహి:—నేనెంత మందమత్తినైనను స్వప్నవచనములనుగూడఁ దెలిసికొనఁజాల నంతటి పిల్లవాడను గాను!

ఆనం:—బాబూ! నీకు నామీదఁ గోపము కలుగువని యెఱుఁగుదును. కాని యీమూలమున గోల పుట్టునేమో యని యనుకొనుచున్నాను.

మహి:— పుట్టినఁబుట్టినమ్ము!

ఆనం:—నేను నీకల్లి నగుటచే నంతయు సహించెదను. కాని యశాంతిని సహింపఁజాలను! అట్లుండుట మీబాగుకొఱకే!

మహి:—(నిష్ఠురముగా) మాబాగు చూచుకొనుభారము మమీదనే యుండ నిమ్ము! అట్లయినచో నీవేమాటయు విననక్కఱలేదు! అదిమాకును సుఖముగ నే యుండు ను. శశిముఖిపెండ్లియెట్లో జరిగిపోయినచో దరు వాత మాబాగు చూచుకొనవచ్చును. ఏమనియెదవు?

ఆనందమయి మారుమాటచెప్పక యొక్కటివూర్పు విడచెను. మహిమఁడుఁ జేబులోనితములపాకులను దీసికొని నలుచు నెవలిపోయెను.

౪౭

లలిత పరేకుని చెంతకుఁబోయి “బాబూ! మేము బ్రహ్మసమాజపువార మని హిందువు లెవ్వరును దమబిడ్డలను మాకడకుఁ జదువఁబంపుటలేదు. ఈపనిలోహిందువు

లెవ్వరైన నున్నచో బాగుగ నుండునని యనుకొనుచున్నాను! మీయభిప్రాయమేమి ? అనియడిగెను.

పరే:—మనకు సాయపడు హిందువు లెవ్వరున్నార?

లలిత స్థిరపగచుకొనియే వచ్చెను గాని యాకస్మికముగ వినయించేరు చెప్పట కామె సంశయించెను. ఎట్లో బలవంతముగ నామె సంకోచమును దృఢించుకొని “లేకేమి? వినయభాబున్నాడను కాదా? కాని —” అనియెను. ఈ ‘కాని’ యను పదము కేవలము వ్యర్థప్రయోగమే - ఈయవ్యయపద మవ్యయ మాత్రమే. దాని తోనే సమాప్తమైపోయెను.

పరే:—వినయండా? వినయడంగీకరించునా?

లలితకు యభిమానమునకీమాట యాఘాతమయ్యెను. వినయం డంగీకరింపఁదా? ఆతని సమ్మతింపజేయుట యసాధ్యముకాదని లలిత యెఱుంగును. కావుననే లలిత “బాబా! ఆతం డంగీకరించును!” అనియెను. పరేకుడు ముగ్ధుడై కూర్చుండి “బాగుగ నాలించించుకొన్నచో నాతండ్రినైటికిని సమ్మతింపఁడు!” అనియెను.

లలిత కర్ణమాలములు రక్తరంజితములైపోయెను. ఆమె తనచీరచెఱుంగునం గట్టిన భాగ్యపుగుత్తిని గదలించుచు నూరకుండెను. వీడితచ్చాదయయగు తనయ మొగ మువంకఁజూచి పరేకునిచ్చాదయము సంతుభిత మైపోయెను. కాని యాతనికెట్టి స్వాంతవనమును దోచుటలేదు. లలితకొంతనేపటికి మెల్లగ మొగమెత్తి “బాబా! ఆట్లయినచో మాపాతకాల యేవిధముగను జరుగదా? అని యడిగెను.

పరే:—ఇప్పుడు చాల నంతరాయము అన్నవి. పృయత్నించినచో నెన్నియో యస్పీయములకుఁ దలయొగ్గవలసి యుండును!

“పానూభాబు పంతు ము సెగ్గును! అన్యాయములకు నిశ్శబ్దముగా నంగీకారము కలుగును. ఇది లలితకు దురంతదుఃఖకరముగ నేయుండెను. ఇది తండ్రిగారి కాసన మైనదిగాని మఱియొకరిమాట యైనచో నామె యప్పుడే తృణీకరించివైయెను! ఎట్టి యప్రియమునకై నను భయపడనియామె అన్యాయమును నెట్లుసహించగలదు? ఆమె మెల్లమెల్లగాఁ దండ్రికడనుండి లేచి తనగదిలోనికి బోయెను. అప్పటికామె కొక యంత్రము వచ్చియుండెను. నాస్తాత్రములను బట్టిచూడఁగా నదియామె బాల్యసభి యగు కైలబాల వ్రాసినలేఖవలె నుండెను. ఆమెకుఁ బెండ్లియైనది ఆమె యప్పు డు భర్తయొద్ద బాంకిపురమునందుండెను. ఆయంత్రమునం దిట్లున్నది— ‘చెల్లీ! నీ సంగతులు చాలగవని నామనము చెడిపోవుచున్నది! చాలదినములనుండి నీకు బాబు వ్రాయు వలయు ననుకొనుచుంటిని గాని, సమయముదొరకలేదు. నిన్నుఁగూర్చి యొకరి వలన నొకసంగతి విని నాతండ్రివై చిడుగుపడినట్లయితిని. వారిపే రిందువ్రాయలేదు.

కాని యాచాగ్నిసేవారు నమ్మడగినవారు కారు. ఇట్లుజరుగునని నేనెన్నడును ననుకొనలేదు. నీవొక హిందూయువకుని బెండ్లియాడఁ దలఁచితివట! ఈమాట నిజమైనదా?”

కోర్కెధముచే లలిత సత్వాంగకములును బ్రజ్వలించిపోయెను. ఆమెయొక్క నిమిషమైన నోర్యక తత్వము మే యిట్లు ప్రతిస్పందనము వాగినెను— సఖీ! ఈమాటనిజమే కాదో తెలిసికొనఁగోరి నీవు జాబు వ్రాయుట నా కాశ్చర్యముగా నున్నది; ఈమాట బ్రహ్మసమాజమువారే చెప్పినప్పుడింకను సత్యముకాదేమో యన నీకేల సంశయము కలుగవలయును? తరువాత — నేను హిందూయువకుని బెండ్లియాడెదను వార్త నీతలమై చిరుగుపడినట్లుండెనని వ్రాసితివి! ఎట్టివారిలో వివాహముశని పాఠముకంటె నతివారణముగ నుండునో యట్టి నుభ్యార్థి సాధుయువకులు బ్రహ్మసమాజమునందున్నారనియు నెట్టి యుత్తము వ్రాస్తూ కన్యకయైనను వరింపఁదగిన ప్రభిక్తయువకులు హిందూ సమాజమునఁ గూడ లేకపోలేదనియు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. నేనింతకంటె నీకు విశేషముగ వ్రాయదలచుకొనలేదు — ”

ఈ దినమునఁబరేళుఁ డేవనియును జేయుటలేదు; ఊరక కూర్చుండి యాలోచించుచుండెను. తరువాత నాతఁడు నుచరిత యింటికిఁబోయెను. పరేళుని విచారవనన ముంగాంచి నుచరితవృద్ధయును కలఁగిపోయెను! ఆతనికి విచారము కలుగకుండ జేయు వలయుననియే యామె చాలదినముల నుండి జాగ్రత్తగ మసలుకొను చుండెను. ఆప్పుడు పరేళుఁడు నుచరితను గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి రహస్యముగా “అమ్మా! లలితవిషయమై యాలోచింప వలసిన సమయము వచ్చినది!” అనియెను. నుచరిత కరుణామయ విలోకనములతోఁ బరేళుం గాంచి “బాబా! తెలిసింది!” అనియెను.

పరే:— నేను సామాజికనిందను లెక్కించుటలేదు—లలితయెట్లు—

పరేళుని సంశయముంగాంచి నుచరిత స్పష్టముగాఁ జెప్పఁదలచి “బాబా! లలిత యేసంగతియు నాకడ దాఁచెడిదికాదు. కాని కొన్నాళ్ళనుండి యామె నా యొద్ద నట్లుండుట లేదు.”

పరే:—లలితయభిప్రాయమును నేనామె నడిగికూడఁ దెలిసికొనఁదలఁపలేదు. ఆమె విషయమున నేనేమిచేసిన బాగుగనందునో నాకుఁ దోచుటలేదు. నేను వినయునిఁ దఱచుగా నింటికి రానిచ్చుట యామెకిష్టముంగూర్చి నిట్లయినదా యేమి?

నుచ:—వినయబాబునం దెట్టిదోషమును లేదని మీరే యెఱుంగుదురు. అతఁడు నిర్మల స్వభావుఁడు. అట్టి సాధుపురుషులు లోకమున స్వల్పముగా నుండురు.

పరేళబాబు కొంతసంగతి గ్రహించినట్లు “రాధా! నీవు సరిగాఁజెప్పితివి. వినయుఁడు మంచివాఁడగునో కాఁజో యంతర్యామియును నీశ్వరుడే యెఱుంగును.

అతడుచుంచినాడే! సంతోషములేదు. ఈవిషయమున నేనాతని మాటిమాటికి వందనము చేసెదను” అనియెను.

ఒక్కచిక్క వదలిబోయెను. పరేశున కూపిరితిరిగెను. పరేశుడు దేవుని యెదుట నన్యాయముగ మనసినవాడు కాదు. ఈశ్వరుడు మానవునిం దూచుటకై కూర్చినతాళినునందుఁ బరేశుడు నిత్యదర్శము వంకకే మ్రొక్కుచూపియుండెను. సమాజసంబంధముగ కపటగౌరవము లభించుట లేదని యాతనికెంతమాత్రమును విచారము లేదు. ఇట్టి స్వల్పవిషయము నిప్పటివఱకు గ్రహింపఁజాలక యీవిధముగాఁ బరితపించుట యాతనికార్హమగు దోచెను. అప్పుడాతడు ముచరిత యుక్తమాంగమున దక్షిణహస్తమునుంచి “అమ్మా! ఇప్పుడు నీవు నాకుఁ బ్రజోధమును గల్పించితివి!” అనియెను. ముచరిత తక్షణమే యాతనిపాదధూళిని శిరమునందాల్చి “కాదుకాదు! బాబా! అట్లుయెడలేదు?” అనియెను.

పరే:— సంప్రదాయ మెట్టిదనఁగా—తాను మానవుడైనను సామాన్యజ్ఞానమును గూడె నది చూపించివైచును; సమాజము కల్పించిన బ్రాహ్మ హిందూ విభేదమే విశ్వ సత్యముకంటెను బ్రధానముగాఁ దోచజేయును. ఇంతవఱకు నట్టి యసత్యమార్గము నందే తిరిగితిరిగి చచ్చుచున్నాను—లలిత బాలికాసాతకాలను స్థాపించునట్లేకమును మార్పుకొనలేదు. ఈవిషయమున విషయుని సహాయునిగాఁ జేసికొందునని యామె నన్నుఁ గోరినది!

ముచ:— బాబా! ఇప్పుడు వలదు. కొన్నాళ్ళు పోనిండు!

తాను నిష్పేధించినచో లలిత యుత్సాహమునకు భంగము కలిగించునట్లుగ నేతా యని పరేశుని కరుణార్ద్రహృదయమునకుఁ గష్టముతోచుచుండెను. తేజస్విని యగు లలిత సమాజనిందలను లక్ష్మీముచేయక యన్యాయమునకుఁ విరుద్ధముగఁ బోరాడుటకు సిద్ధముగనుండెననియు, నొక్కతండ్రి కాసనమునకుమాత్రమే తలయొగ్గి యుండెననియుఁ బరేశుడు స్పష్టముగ గ్రహించి యుండెను. అందుచేఁ బరేశుడు “రాధా ఇప్పుడేల యూరకుండవలయును?” అనియెను.

ముచ:— అమ్మకుఁ గోపముగా నుండునేమో?

అమాట సత్యమేయని పరేశునికుఁ దోచెను—ఇంతలో సతీశుడు వచ్చి ముచరిత చెవిలో నేమియో చెప్పెను. ముచరిత “వలదుబాబూ! ఇప్పుడు కాదు; రేపు!” అనియెను. సతీశుడు విమర్శహృదయముతో “రేపుమాకు బడియున్నది!” అనియెను. పరేశుడు ప్రేమహాసముతో “బాబూ! సతీశా! ఏమికావలయును?” అనియెను.

ముచ:— వాడు—ఒక

సతీశుడు వ్యస్తహృదయుడై ముచరిత నోటికిఁ జేయడ్డముచేసి “వలదు! చెప్పవలదు!” అనియెను.

పశ్చాత్తాపము! — బాబూ! అదిరహస్యమైనదే నుచరిత్ర కేలచెప్పితివి?

నుచ: — బాబూ! ఈరహస్యమెట్లయిన మీ చెవి, బడవలయుననియే వీనిముఖోద్దేశము!

సతీకుండు బిగ్గటగా “కాదు! నిశ్చయముగాఁగాదు!” అని చెప్పుచు నొక్క పరుగున వెడలిపోయెను. వినయండు తనవ్యాసముం జదివి వ్రాసినయిచ్చిన ప్రశంసా పత్రమును నుచరిత్రకుఁ జూపవలయునని సతీకుని యుద్దేశము. ఆసంగతి పరేకుని యెదుట రహస్యముగాఁ జెప్పటలో సతీకుని యభిప్రాయ మేమో నుచరిత్ర తెల్లడించి వ్రేచినది. ఇంతసులభముగాఁ దనయూహ బయల్పడిపోవునని పాపము సతీకుఁడెఱుఁగకపోయెను!

౪౮

నాలుగుదినము త్రవతరువాత నొకయు త్తరమును బట్టుకొని హారానుండు వరదా నుందరిచెంతకువచ్చెను. ఇప్పుడిక నాతండు పరేకురయెడల నాశవదలుకొని యుండెను. హారానుఁడాయు త్తరమును వరదానుందరిచేతికిచ్చుచు “నేను మొదటినుండియు మిమ్ములను హెచ్చరించుచునే యున్నాను. కాని యది మీకుఁ గష్టముగా నుండెను. లోలోపల నెట్టిసంగతులు జరుగుచున్నవో యీచీటి చూచినచో మీకే తెలియును!” అనియెను.

అది లలిత కైలచాలకు వ్రాసినయుత్తరము! వరదానుందరి దానిని జదివి “ఏమని చెప్పుదును! ఇట్లు జరుగునని నేనెన్నఁడు ననుకొనలేదు! ఇది నాతప్పుకాదని చెప్పుచున్నాను. మీరందఱును విశేషముగఁ బొగడుచు నామెకన్నలను దల కెక్కించితిరి. బ్రహ్మసమాజమునం దట్టికన్యక లేదంటిరి—ఆ గూదర్భ కన్యక నిర్మలకీర్తి మొకనులయెదుటనే యున్నదిగదా! గోరావినయల నామెయే యింటికిఁ దెచ్చినది! అయినను నేనెట్లో వినయని నామాద్యునకుఁ దిప్పకొంటిని. దానిపై నెక్కడనుండియో హరిహరిహరినివచ్చి నాయెదుట విగ్రహారాధనమును దెచ్చిపెట్టినది; వినయని నాకంటి కిగపడకుండఁ జేసివైచినది! ఇదియన్నియును మీనుచరిత్ర చేసినపనులే. ఆమె మెంతటి యాఁడుదియో నాకు సంపూర్ణముగఁ దెలిసిపోయినది. కాని నేనెన్నడు నేమియుననలేదు. ఆమెను బొంచి పెద్దదానినిఁ జేయుటయే కాని, నాబిడ్డ యనుకొనుట కవకాశము లేకుండఁబోయినది. నాకుఁ దగినప్రతిఫలము కలిగినది! ఇప్పుడు నాకీయు త్తరము చూపు తెందులకు? మీయిష్టమువచ్చినట్లు చేసికొనుండు!” అనియెను.

హారానుండు తనతప్పు వంగికరించి వరదానుందరిని తుమింప వేఁడుకొనియెను. అనంతర మామె పరేకు నటుకుఁబలిచి “ఇదిగోఁ చూచుకొనుడు!” అని యాయుత్తరము నాతనియెదుట బల్లపైఁ బడవైచెను. పరేకుండు రెండుమూడుసారు లాయుత్తర

మును జదివి 'ఇప్పుడేమైందీ!' అనియెను. వరదాసునందరి యుత్తేజస్వరముతో 'ఏమైనదా? ఇంకేమి కావలయును? ఇంకను మిగిలియున్నదా? దేవపూజ, జాతిభేదము సర్వము సంపూర్ణమైనవి! ఇంక హిందూయవకునితో బ్రాహ్మవివాహముకూడ నగును. తరువాతఁ బ్రాయశ్చిత్తము చేసికొని హిందూమతప్రవేశము! ఇంక జెప్పవలసిన దేమున్నది?' అనియెను.

పరేశుఁడు నుండహాసముతో 'నీవేమియుఁ జెప్పవక్కరలేదు. ఇదిచెప్పవలసిన సమయమును గాదు. లలిత హిందూవివాహము చేసికొన నిశ్చయించుకొనె నని నీ వెట్లు స్థిరపఱచుకొంటివి? ఈయుత్తరమునందట్టి భావమేమియు నగపడుటలేదే!" అనియెను.

హరః— మీకిట్లు కనఁబడుటకింకను నేమి యుండవలయునో బోధపడుటలేదు. మీకుఁ దెలివియున్నచో నింతవఱ కేలవచ్చును? ఊత్తరమునం దింతకంటె స్పష్టముగా నెవ్వరు వ్రాయుదురో చెప్పుడు!

హరిః— ఈచీటి లలితకే చూపించి యామెయుద్దేశము నకుఁగుట మంచిదనితోఁచుచున్నది. మీకిష్టమున్నచో నేనే యామెనడిగెదను!

ఇంతలో లలిత తుపానువలె నటుకువచ్చి 'బాబూ! బ్రాహ్మసమాజమునుండి యొక యనామలేఖ వచ్చినది. చూడుడు!" అని యొచ్చీటిని తండ్రికిచ్చెను పరేశుఁడు చదివెను. లలితావినయాలతు వివాహము రహస్యముగ స్థిరపడుటంగూర్చి నిందలతోడను, నుపదేశములతోడను నాయుత్తము నిండియుండెను. మఱియు వివరముఁడు మంచివాఁడు కాఁడనియు కొన్నాళ్ళకు బ్రాహ్మత్వీని దృఢించి హిందూయవకుని వెండ్లియాడుటకును సంశయింపఁదనియు నందు కూచితమైయుండెను. పరేశుఁడు చదివిన తరువాత హారానుఁడుకూడ దానిని జదివి 'లలితా! ఈయుత్తరము చదివి నీవు కోపపడియెదవుగాని, యిట్టితరులు వ్రాయుటకుఁ గారణము నీవు కల్పించినదేకాదా? దానికేమి; ఇదిచూడుము! ఈచీటిన్వయముగ నీవేల వ్రాసితివి?" అనియెను.

లలిత స్పష్టయై కొంతసేపురకుండి 'తెలబాలకును నాకును నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జగుగుచున్నట్లు నీకుఁ దెలియునా? అనియెను. హారానుఁడామాటకు బదులు చెప్పక "ఆమె సమాజకర్తవ్యమునుబట్టి నీకీయుత్తరము వ్రాయుటకు బాధ్యయ్యయ్యెను! అనియెను. లలిత నుస్థిరయై నిలిచి ఇప్పుడు సమాజ మేమనఁ దలచి యున్నదో చెప్పుము!" అనియెను.

హారాః— వివరమునితోడి నీసంబంధమునుగూర్చి సమాజమువారనుకొనుమాటల నన్నిటిని నేను విశ్వసించుటలేదు. కాని నీవలన సర్వమును వివరదలచి యున్నాను!

లలిత కన్నులనుండి నిప్పులాలుకుచుండఁ గుర్చిపైకిఁ గంపితకరమును జూచి

“సమాజమువారిమాటలే నీకు విశ్వసనీయముగ లేవా?” అనియెను. పరేతుడు లలిత వెన్నునజేయించి దువ్వును “అమ్మా! ఇప్పుడు నీచునను బాగుగలేదు. తరువాత మాటాడవచ్చును. ఇప్పుడువలదు!” అనియెను.

హారా:— పరేశబాబూ! మీరు ప్రస్తావమును మార్చ బ్రయత్నింపకుడు!

లలిత మరింత మండిపడి “తండ్రిగారు మాట మరలించ జూచుచుండిరా? ఆయన నీవలే సత్యమునకు భయపడువారుకాదు. సత్యము సమాజముకంటెను బ్రధానమైనదని నాయనగా చెఱుంగుదురు! వినయిని బెండ్లియాడట యసంభవమని గాని, యన్యాయమనిగాని నేనెంతమాత్రమును భావించుట లేదని నీకు నిశ్చయముగాఁ జెప్పచున్నాను!” అనియెను.

హారా:— కాని యాతఁడు బ్రాహ్మధర్మమును వహించుటకు స్థిరపడియెనా?

లలి:— ఎంతమాత్రము స్థిరపడలేదు. దీక్షాగ్రహణము చేయవలయు నను నిర్బంధ మేమున్నది?

వరదాసుందరి యింతవరకును మాటాడుటలేదు. హారానుడు విజితుడై యింకఁ దనకప్పును బరేశునియెదుట నొప్పుకొని యమింపగోరువని యామెకుఁ దోచెను. ఇంక నామె సహింపజాలక “లలితా! నీవుపిచ్చిదానవైతివా? అట్లయెడ వేమి?” అనియెను.

లలి:— అమ్మా! ఇవి పిచ్చిమాటలు కావు! నేనాలోచించియు మాట లాడుచున్నాను. నన్నీ విధముగా నలుదెవలనుండియు బంధించుటను నేనుసహింపజాలను. నేనీహారానబాబు సమాజమునుండి ముక్తివందెదను!

హారా:— ఉచ్చృంఖలత్వమే ముక్తియనకొంటివా?

లలి:— కాదు! నీచాక్రమణమునుండి—యసత్యదాసత్యమునుండి విడివడుటయే ముక్తియని జెప్పుచున్నాను; ఎట్టియన్యాయమును, నెట్టి యధర్మమును లేనిస్థానమున బ్రహ్మసమాజము నన్నెట్లు బంధింపఁగలదు. ఎట్లు స్పృశింపఁగలదు?

హారా:— పరేశబాబూ! చూచితిరా! తుదకెట్లునుని నేనెఱుంగుదును! సాధ్యమైనంతవరకు మిమ్ములను హెచ్చరించుచునే యున్నాను! లాభము లేకపోయినది!

లలి:— పానూబాబూ! చూడుము! నీకుబోధింపవలసిన విషయ మొకటి యున్నది! నీకంటె నెల్లవిధముల సుత్తములగువారిగూడ మందలించవలయు నను నహంకారము నీచునను నందుంచుకొనవలదు!

అని చెప్పిలలిత యటునుండి వెడలిపోయెను.

వర:— ఎంతపనిజరిగినది! సరే—ఇంక నేమిచేయవలయునో యాలోచింపుడు!

పరే:— ఏదికర్తవ్యమో దానినే చేయవలయును. కాని యింతతోందరగ నాలోచించి కర్తవ్యశ్చయము చేయరాదు. నన్ను తమించి యిప్పుడు నాకీవిషయమున నేమియుఁ జెప్పవలదు నే నేకాంతత నభిలషించుచున్నాను.

౪౯

“ఎంతవని జరిగినది?” అని భావించుకొనుచు సుచరిత యొక్కింత నేపుండి లలితను గౌరెలించుకొని, సోదరి! నాకేమో భయముగానున్నది; అనియెను.

లలి:—భయ మేమి?

సుచ:— సమాజమందంతటను గగ్గోలుపుట్టింది. కాని తుదకు వినయబా బంగీ కరింపకున్నచో—

లలి:— ఆతఁ డంగీకరించి తీరును!

సుచ:— నీ వట్లనుకొనుచున్నావు. కాని వినయఁడు తనమతమును దృఢించి యీవెండి క్లిష్టపడఁడని పానూబాబు మనయత్ముడు ధైర్యము చెప్పి పోయినాఁడు! సోదరి! నీవు బాగుగ నాలోచింపకుండఁ బానూబాబుతో నట్లేలమాటాడితివి?

లలి:— అట్లు చెప్పితిని నాకిప్పటికిని విచారము కలుగుటలేదు! పానూబాబు ను, నాతని సమాజమువారును నన్నొక వేటజంతువుగా సముద్రపర్యంతమును దరుముకొని వచ్చితిమనియు, నిచ్చట నేను దొరకిపోవుడుననియు భావించుకొనుచున్నాను. వారి వేటకుక్కల భయముచే వారిపంజర మధ్యమున నిరికికొని యుండుటకు నేను భయపడుదునుగాని, యీసముద్రమును లఘించుటకుఁగూడ భయపడనని మాత్రము వారెఱుంగరు!

సుచ:— ఒకసారి తండ్రిగారితో నాలోచించి చూడవలయును.

లలి:— నాయనగా రట్టికూర్తులతో సంబంధము వెట్టుకొనరని నిశ్చయముగఁ జెప్పుచున్నాను! ఆయన మనల నెన్నఁటికి సంకెలతో బంధింపఁజూచుటలేదు. ఆయనతో సభిప్రాయభేదము కలిగినప్పుడు కూడ నాయన మనయెడలఁ గోపించుటలేదు. అట్టిచో సమాజచ్ఛలంబున మనల నదలించి మననోభ్యున మూయించుటకుఁ బ్రయత్నించునా? ఇట్టివిషయములందమ్మకుఁ గోపము కలుగును గాని, తండ్రిగారు మన స్వతంత్రోద్దేశముల కెక్కడ భంగముకలుగునో యని భయపడుచుందురు. ఆయన యీవిధముగా మనలనుబెంచి యంతవారినిజేసి తుదకు చూరానునివంటి సామాజిక కారాగార భటునిచేతులలో నొప్పగించునా?

సుచ:— మంచిది. ఇందుఁ దండ్రిగారి యభ్యంతర మేమియులేదు; ఇంకఁజేయు వలసినదేమో చెప్పుము!

లలి:— నీ రేమియును జేయకుననిచో స్వయముగ నేనే—

సుచరిత తత్తరముతో లేచి “అక్కటలేదమ్మా! నీవేమియుఁ జేయనక్కఱలేదు! నేనొకయంపాయ చేసెదను” అనియెను.

ఆసాయంకాలమున సుచరిత పరేశునికడకుఁ బోవఁజూచుచుండఁగాఁ బరేశుఁడే యహోటికి వచ్చెను. ఈనడుమఁ బ్రతిదినమున సంధ్యాసమయములందుఁ బరేశుఁ డొంటిక నుద్వానవనమునఁ దలవంచుకొని పచారు చేయును నేమేనో యలోచించు కొనుచునుండెను—సంధ్యాసమయపవిత్రాంధకారము మెల్లగ నాతని హృదయమును సవరించుచుఁ గర్మచుయదినసంబంధము లైన కళంకములను గప్పివైచి యంతరింగ మధ్యమున నిర్మలకాంతిం గల్పించి రాత్రినిశ్చామమునకై గూయత్త పఱచుచుండెను. నేడు పరేశుఁడట్టి సాయంకాల నిభృతధ్యానకాంతి సంఖ్యగమున దృఢించి చింతిత వదనముతో సుచరిత యింటికివచ్చెను. అడుకొనఁదగినవిడ్డ జబ్బుచే నూరక పడియున్న పృథు తల్లి హృదయ మెట్లుండునో యట్లే సుచరిత ప్రేమపూర్ణహృదయము పరేశుని మూనవదనముంగాంచి పరితప్తమై పోయెను. అప్పుడు పరేశుఁడు మృదుస్వరముతో “రాధా! అంతయు వింటివా?” అనియెను.

సుచ:— వింటిని బాబా! కాని మీకంతయలోచనయేల?

పరేశ:— మఱేమియునులేదు! స్వయముగఁ దెచ్చికొన్ని యీతుపాన దెబ్బలు లలిత సహింపఁగలదా యనియే నాయలోచన! ఉద్యోగముచే వదనములనుండి హృదయములనుండి తీవ్రభావణములును, దీర్ఘభావములును వెలువడుచుండును. కాని యవి క్రమముగా ఫలించుట కారంభించినప్పుడు వానిని సహించుకత్తి సన్నమైపోవుచుండును. లలిత యిట్టి సమస్తఫలాలములను బాగుగ నాలోచించుకొనియే తనకర్తవ్యమును నిశ్చయించుకొన్నదా?

సుచ:— సమాజమునుండి కలుగునెట్టి యుత్పీడనమునకును లలిత లొంగునది కాదని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను.

పరేశ:— లలిత కేవలమును గోధముచేతనే యాద్యత్వముం జూపుటలేదని స్పష్టముగఁ దెలిసికొని వలయుననియే నాకోరిక.

సుచ:— లేదుబాబా! అట్లయినచో నేనామాట కంతమాత్రమును జెనియ్యగియే యుండను. ఆమె మనసులోని యెంతటిగభిరభావమైనను గదపినంతనే బయల్పడి పోవుచుండును. లలిత యట్టి స్వభావము కలది. బాబా! వినయబాబు చాలమంది వాడునుమా!

పరేశ:— అతడు ప్రాచ్యసమాజికుడగునా?

సుచ:— నేను సరిగాఁ జెప్పఁజాలను. ఒకసారి గోరాబాబు తల్లియొద్దకుఁ బోయి వత్తునా?

పరేశ:— నీవొకసారి పోవుట మంచిదనియే నేనును భావించుచున్నాను!

౫౦

వివరములు పోలికలను నుదయమునం దొకసారి యానందము యింటినుండి తన యింటికి వచ్చుచుండెను. నేడతడ డింటికి చనునప్పటి కొకయుత్తరము వచ్చి యుండెను. అందు వ్రాసినవారి పేరు లేదు. లలితను బెండ్లియాడినచో నీకెట్టి సుఖమును లేదనియు, నామెమూలమున నీ కమంగళ మగుననియు నిట్టియుపదేశములతో నా లేఖ నిండియుండెను. అందు జిట్టచివర “నీవామెను బెండ్లియాడఁ దలఁచినచో నొకసంగతి యాలోచించుకొనుము! ఆమెకుఁ గానరొగమున్నది-ఆది క్రమముగా త్రియశ్రింద మాటునని డాక్టరు లనుమానించు చున్నారు!” అనికూడ వ్రాయఁబడి యుండెను.

వివరముఁ దాయుత్తరమును జూచి హతబుద్ధి యైపోయెను.

ఇట్టిమాట లూరక సృష్టింపఁబడునని యాకడెన్నఁడు ననుకొనలేదు సమాజ నియమములనుబట్టి తాను లలితను బెండ్లిమాడుట యసంభవమని యందఱును దెలిసిన విషయమే. అందుచేత నే వివరములు లలితను బ్రేమించుట తన యపరాధముగా భావించుకొనుచుండెను. ఈసంగతి సమాజ మంతటను వ్యాపించిపోయినదని వివరముఁ దాయుత్తరమునుబట్టి నిశ్చయించుకొనియెను ఇది కారణముగా లలితకు సమాజ మునం దనమానము కలుగుచున్న దను విచారముచే వివరముని హృదయము సంకుభిత మైపోవుచుండెను. తన నాయుతుతో లలితనాయుడు కలసి పుజలనోళ్లనుండి వెలువడుట యాతనికిని మిగుల లబ్ధానరముగ నుండెను. తనపరిచయమునుగూర్చి లలిత తిట్లు కొనుచు, నిందించుకొనుచు నుండెనియు నిక నామె తన్నుఁగన్నెత్తి చూచుటకైన నిష్టపడదనియు వివరమునిహృదయము కేవలమును బాధపడుచుండెను.

ఆహా! ఏమి మానవహృదయము! ఈయనస్థలలోఁగూడ వివరముని హృదయమధ్యమున నివివంబును, గభిరంబును, మాత్స్యంబును, దీప్రంబును వగు నొకయానంద కేఖ యీవైపునుండి యీవైపునకు సంచరించు నేయుచు నాతని సమస్తసంకోచములను సమస్తానమానములను దూరము చేసివైచుచుండెను! వానికి మరల నాశ్రయ మియ్యకుండవలయునని వివరములు వరండాలో నటునిటు బచారు చేయుచుండెను. కాని యా ప్రభాత తేజమునుండి యొకవిధమగు నుద్రేకభావ మాతనిచునమున నుదయించుచుండెను. వీధులవెంట వస్తువుల నమ్ముకొనువారికే లాతనికి మనశ్చాంచల్యమును గలిగించుచుండెను. బాహిరమగు లోకనిందయే గిరిగిరిరిజింబోలి లలితనుదేల్చికొనివచ్చి వివరముని హృదయతీరమున విడిచివైచెను సమాజమునుండి కొట్టుకొనివచ్చిన యాలలిత మూర్తి నాతఁడు దృఢింపఁజాలకుండెను. ఈలలిత నాది! నాయొక్కనిదే!” అని యాతనిమనసు బోధించుచుండెను. ఇంతదృఢముగా నాతనిమన నెన్నఁడును బోధిం

చుటకు సాహసించలేదు. ఆకస్మికముగ బహిష్కారమునం దిట్టిగోల వెలువడుటచే నీరసాతఁడు తనవృద్ధయును మూసి యొంచుకొనఁజాలక పోయెను.

విషయఁడట్లు చంచలఁడై తిరుగుచు వీధిని వచ్చుచున్న హారానునిఁ జూచెను. ఆతఁడు దనయొద్దకే వచ్చుచుండెననియు నీయనామలేఖ పెంట నేమఱియొక గంధర గోళము పుట్టునున్నదనియు విషయఁడా ఊహమునందే నిశ్చయించుకొనియెను—ఇంక విషయఁడు మనుపటిపలఁ బ్రార్థ్యమును జూపఁజాలక హారాను నొకరుప్పైఁ గూర్చుండఁజేసి హాసముతో నాతనిమాటకొఱ కెదురుచూచుచుండెను.

హారా:—విషయబాబూ! నీది హిందూమతమా?

విష:—ఔను, కాకేమి?

హారా:—నాయీప్రశ్నకుఁ గోపింపవలదు. అనేక సమయములందు మనము మనచుట్టుప్రక్కల నున్న యవస్థల నాలోచింపక యంథులమైఁ చరించుచుఁ గష్టములను సృష్టించుకొనుచుందుము. అట్టిసమయములందు “మనమెవ్వరము? మనహద్దెక్కడ నున్నది? మనకార్యము లెంతదూరమువఱకును బరిణమించినవి? అని యెవ్వరైనఁ బ్రశ్నించినచో నది యప్రియముగ నున్నను వారిని మిత్రులుగనే భావించవలయును!

విష:—ఇంత యప్రాప్తాత మెందులకు? అప్రియముగు ప్రశ్నకై కోపించి నే నెట్టి యత్యాచారమునైనను జేయుస్వభావము కలవాడను గాను! మీరు నిర్భయముగా నన్నెల్ల విషయములను బ్రశ్నింపవచ్చును!

హారా:—నేను నీవై నిచ్చాప్రశ్నకు నెట్టియపరాధమును గూర్చియు దోషాకోపణము చేయఁదలఁచుకొనలేదు కాని వివేచనాలోపనవలనం గలుగుఫలము విషయము మగునను సంగతి నీకు వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు.

విష:—(ఓరక్తభావముతో) అక్కఱలేనిమాట చెప్పినేవలదు. అసలుసంగతి యేమో చెప్పఁడు!

హారా:—నీవు హైందవుఁడవై హిందూసమాజమును విడువఁజాలనప్పుడు, పరేశుని బిడ్డలకు వారిసమాజమునం దపవాదము కలుగకుండునట్లు నీవాయుంట నుచితముగా మెలంగవలసినది!

విషయఁడు గంభీరభావముతో నిండుక సేపూరకుండి ‘హానూబాబూ! సమాజము నారు నేనినుండి యెట్టిమాటలను సృష్టించుచుందురో, యవియన్నియు వారివారి స్వభావముల ననుసరించి యుండును; అట్టివాని కన్నిటికిని నేను భాధ్యుఁడను గాను! పరేశునిబిడ్డలతోడి సంబంధమునుగూర్చి నాసమాజమువారేమైన నిందించినచో నది నాసమాజముతప్పే గాని పరేశుని తనయలది యెట్లుగును?’ అనియెను.

హా:— ఒకకన్నక తల్లిని విడిచి పరపురుషునితో నొంటిగా నాకాయాత్రి చేసినప్పు డావిషయంగూర్చి యోచించుటకు సమాజమున కధికారమే లేదనియ నీయభిప్రాయము!

వి:— బహిష్కరణమునకును, నాంతరంగికాపగాధమునకును మీరుగూడ నొక్కటే స్థానమును బ్రసాదించుచున్నచో నిక హిందూమతమును విడిచి హితులమున జేరవలసిన యావశ్యక మేమున్నది? ఏమైనవేమి! పానుబాబూ! ఇట్టి తర్కవిత్తములతో నెట్టి యుపయోగమునులేదు! నాకర్తవ్యము నాలోచించి నేనే నిశ్చయించుకొందును! మీరిందు నాకెట్టి సాయమును జేయఁజాలరు!

హా:— నీతో నేను విశేషముగా మాటాడఁదలంచుకొనలేదు. నేనొక్కటే మాట చెప్పుచున్నాను. నీవిక దూరముగ నుండకున్నచో గేవల మశ్రయముగా నుండును. పరేకుని యింటఁ బ్రవేశించి కేవలము నొకవిధముగు నకాంతిని గల్పించి వారికెట్టి యనిష్టమును వర్ధిల్లజేసితివో నీవింక గృహింపఁజాలరున్నావు.

అని చెప్పి హానుఁడు వెడలిపోయెను. వినయుని స్వాదయును శూలాఘాత మైనట్లుండెను. సరళివృద్ధయుఁడు, నుదారచిత్తుఁడు నగు పరేకుఁ డత్యాదరముతో గోరా వినయులను దనకుఁబంప మధ్యమునఁ జేర్చుకొనియెను. వినయుఁడు తెలియక యాబ్రహ్మకటుంబ మధ్యమున మాటిమాటికిని దనహద్దును మీరిపోవుచున్న ను నొక్క నాఁడైనఁ బరేకుని స్నేహగౌరవములనుండి వంచుతుఁడు కాలేదు. ఈపరివారమధ్య మున వినయుని ప్రకృతికిలభించిన గ-భీరత మాశ్రయము మఱియొచ్చటను లభింపలేదు! వారి పరిచయమైన వెనుక నే వినయున కొకవిధముగు విశేషసత్యము లభించెను. ఇట్టి యాదరము—ఇట్టియానందము, ఇట్టియాశ్రయము నొసంగిన పరివారమునందు జీరకాల మువఱకు వినయుని ప్రకృతియే శ్రీనివాసకంటక మైయుండెను! పరేకునితనయల కాలని మూలమున నవగావళింపఁగ కలిగినది. లలితభవిష్ణుజ్ఞేయమున కంతకు నాతఁడొక పెద్దమచ్చన దెచ్చిపెట్టెను! దీనికి బ్రతీకారమేమైన యున్నదా? ఆహా! సమాజ మనుకన్తువు సత్యమధ్యమునం దెన్ని సంశయములను గల్పించుచున్నది! లలితావినయుల సమ్మేళనమెట్టి సత్యవిగుద్ధమైనదియును గాదు లలిత సుఖసౌభాగ్యములకై వినయుఁడు తన సమస్తజీవితమును నెట్లర్పించుటకు సంసిద్ధుడై యుండునో లలితావినయుల యంతర్యామి యగు నీశ్వరుని శొక్కినికే తెలియును! ఆతఁడే ప్రేమాకర్షణముచే వినయుని లలిత కింతటిసమీపమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను—ఆతని శాశ్వతధర్మవిధానమున కెచ్చటను నడ్డములేదుగదా! ఈజేవుఁడు బ్రహ్మసమాజమునందుఁ బానుబాబు వంటివారుపాసించునట్టి దేవుఁడుగాక మఱియొకఁడాయేమి? ఆతఁడు మానవస్వాద యంతర్యామియగు విధాత కాఁడా? అట్లయినచో లలితావినయుల సమ్మేళనమధ్య

స్థలమున దంష్ట్రాకరాళవదనమును దెలుచుకొని నిలిచి కేవలసమాజమును మాత్రమే పాటించును, సర్వమనవకర్మభుండగు నీశ్వరునిగూడ లెక్కింపని యా నిషేధము పాప నిషేధము కాదా?

౨౦

వివరమునికడకు హోరానుడు వచ్చినసమయమునదే యువనాకుఁ డానందమయి చెంతకుఁబోయి లలితా వివరములకుఁ బెండ్లి స్థిరపడెనని చెప్పెను.

ఆనం:— ఈమాట యెన్నటికిని సత్యముకాదు!

అవి:— ఏమి? వివరముఁ దెంగికరింపఁడనియా?

ఆనం:— నాకాపంగతి తెలియదుగాని, యింతటి ముఖ్యవిషయము నాతండ్రినైనను నాకుఁ దెలుపకుండ నుండఁడు!

అవి:— ఈమాట నేను బ్రహ్మసమాజము వారివలననే వింటిని. కావున నిది యాసత్యముకాదు. వివరమునియందెట్టి శోచనీయ పరిణామము కలుగునని నేనిదివఱకే యనకొంటిని. ఈవిషయమున గోరానుగూడ హెచ్చరించితిని!

అని చెప్పి యాతఁడు క్రిందికిఁబోయి మహిమునకుఁగూడ నీవార్తను తెప్పి వై చెను.

ఆనంతరము వివరముఁ డానందమయి కడకు వచ్చెను. ఆతని వదనముం గాంచి నంతనే సంతోభితంబగు నాతని యంతఃకరణము విస్పష్టమగు చుండెను ఆనందమయి యాతనికి భోజనము పెట్టి తనగదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁజేసి “బాబూ! నీ విట్లుంటివేమి?” అనియెను. వివరముఁడామె కాయుత్తరము నిచ్చెను. ఆనందమయి దానిం జదివిన తరువాత “అమ్మా! పానూబాబు నేటియందయమున మాయింటికివచ్చి నన్నెన్నియో విధముల నిందించి పోయెను!” అని చెప్పెను.

ఆనం:— ఎందుచేత?

వివ:— నాప్రవర్తనము తమసమాజమునందలి పరేతుని తనయల కపవాద కారణ మయ్యెనని యాతఁడు నన్ను మందలించెను!

అని:— రీతును లలితకును వివాహము స్థిరపడెనని లోకు లనుకొనుచున్నారు. ఇందు నిందాకారణ మేమియు నాకగపడుట వీరు.

వివ:— వివాహమున కివకాళమే యున్నచో నిందకుం గారణమేలేదు. కాని యట్టి సంభావనమైన లేనిచోట నిట్టిమాటలు పుట్టుట యెంతయువ్యాయము! ఏకేషింది లలితవంటి కన్యక యెడల నిట్టినింద కేవలము గాపురువకయ్యే!

ఆనం:— నీకుం బొరువమే యున్నచో నాతని హస్తములనుండి నీవు లలిత సనాతనముగ రక్షింపఁగలవు!

వివ:—అమ్మా! అదియెట్లు?

ఆనం:—ఎట్లా నీవు లలితను బెండ్లియాడుము!

వివ:—అమ్మా! ఏమనుచున్నావు! నీవు వినయుని నెట్టివానిగాఁదలచుచున్నావు?—వినయుఁడు కేవలము నేనొక్కమాట చెప్పినచోఁ బెండ్లియాడుట కంగీకరించుననియు, నిక నెట్టిలోకనిందయు లేకుండ బోవుననియు నాయంగీకారము కొఱకే యీతఁడు వేచి యుండె ననియు నీవనుకొను చున్నట్లున్నది.

ఆనం:—నీకిన్ని మాటలను గూర్చి యాలోచింపవలసిన పని యేమున్నది? నీవు చేయవలసినపని చేసినచోఁ జాలును! నేను పెండ్లియాడుటకు సంసిద్ధుడనై యుంటినిని చెప్పుము!

వివ:—నేనిత యసంగతముగఁ జెప్పినచో లలిత కవమానముగాదా?

ఆనం:—అసంగతమనియెడవేమి? మీవివాహమును గూర్చి ప్రవాద మెప్పుడు పుట్టెనో యప్పుడే యది నిశ్చయముగ సంగతమైపోయినది! నీవెంతమాత్రమును సంకయింపనక్కఱలేదు.

వివ:—కాని, అమ్మా! ఈవిషయమున గోరామాటనుగూడ భావింపవలదా?

ఆనం:—(ద్వితీయముతో) వలదు బాబూ! ఇందాతని మాటతోఁ బనిలేదు. ఆతఁడు కోపమునని నేనెఱుఁగుదును. ఆతనికి నీవైఁగోపము కల్గింపవలయునని నాయుద్దేశము కాదు. కాని యేమిచేయుదును! నీకు లలితయందు గౌరవమే యున్నచో నామెకు సమాజమునం దవమానము కలుగకుండునట్లు చేయవలదా?

కాని, యీమాటలు సామాన్యములైనవా? వినయుఁడిట్లు చేయఁగలఁడా? కారాబద్ధుఁడగు గోరాయెడల వినయుని ప్రేమ ద్విగుణీకృతమై యుండెను. అట్టిచో వినయుఁడు గోరాకు వృద్ధయాఘాతముం గల్పింపఁగలడా? ఇంతేకాక సంస్కారము! సమాజమును మనసుచే లభింపవచ్చునుగాని, కార్యరూపమునఁ ద్యజించునప్పుడనేక స్థలములయందుఁ గొలదిగనో గొప్పగనో యనేకాక్షణములు బాధించుచుండును; అపరిచితంబు లగు నాతంకములను, నవభ్యస్తంబులగు ప్రతివాదములను గారణమరయుకొండ ననుసరించి బోవలసి యుండును!

వివ:—అమ్మా! నిన్నుఁ జూచినకొలది నాకాశ్చర్యముగా నున్నది నీ మనసొక్కసారిగా నెట్లంత కర్మలమైనది? నీవు పదప్రచారము చేయుటలేదు! ఈశ్వరుఁడు నీకు తెక్కలనిచ్చెనా యేమి? నీగమనమున కెప్పుడును నించుకంతయైన నిరోధమేలేదు!

ఆనం:—బాబూ! ఈశ్వరు నాకెట్టినిరోధమును లేకుండ నామార్గమంతయును బరిష్కృతముగఁ జేసివైచినాఁడు.

వివ:— కాని, అమ్మా! నేను నోటీతో నేమిచెప్పినా, మనసుచే నిర్బంధించబడుచునే యుండును. ఇంతచదువులు, నింతబుద్ధియును బాగుగ నాలోచింపగలగ నేలము మూర్ఖత్వముగనే యాకస్మికముగ నామనసునకుఁ దోచుచుండును.

ఇంతలో మహిముఁ డచ్చటికినచ్చి లలితతోడి వివాహసంబంధము స్థిరపడిన సంగతింగూర్చి వివయుని దృఢముగఁ బ్రశ్నించెను. అందుచే వివయునివ్యాసము సంతోషితి మైపోయెను. ఆతఁడెట్లొ మనసు చిక్కిబట్టుకొని మానముతోఁ గలవంచుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడు మహిముఁ డన్ని పశుములవారినిగూడఁ నతితీవ్రభావణములచే నిందించుచు నటించుడి వెడలిపోయెను. వివయుని వలలోఁ జిక్కించుకొని సర్వనాశము గావించుటకే పరేకునియింట నిద్దులేని పర్యాయములు జరుగుచుండెననియు బుద్ధిహీనుడగు వివయుఁ డావలలోఁ దగుల్కొనిపోయె ననియును గూడ మహిముఁడు నిందించియే పోయెను.

వివయుఁడు నలుదెసల నావరించియున్న యిట్టి యపనాదమూర్తింగాంచి న్నట్లు దైపోయెను. అప్పుడానందమయి “వివయబాబూ! నీకర్తవ్య మేమో తెలిసినదా?” అని ప్రశ్నించెను. వివయుఁ డామె వంక మొగమెత్తిచూచెను. ఆమె వ్యక్తస్వరముతో “బాబూ! నీవొక సారి పరేకునిచెంతకుఁ బోవుట మంచిది. ఆతనితో మాటాడినచో సమస్తమును బరిష్కారమైపోవును!” అనియెను.

౫౨

ఆనందమయి యాకస్మికముగ వచ్చుటంగాంచి మచరిత యాశ్చర్యముతో “అమ్మా! నేనిప్పుడే మీయింటికి రావలె ననుకొనుచున్నాను!” అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు “నీవు వత్సనినసంగతి నే నెఱుంగనుగాని. యెందుకొకట గాఁదలచితివో యా సంగతి నాకుఁ దెలియుటచే నిలువఁజాలక నేనే వచ్చితిని!” అనియెను. ఆనందమయి కీసవతి తెలిసినదని విని మచరిత గూశ్చర్యపడియెను. ఆనందమయి వ్యదుస్వనముతో “అమ్మా! నేను వివయుని నావిడ్డగ నే చూచుకొనుచున్నాను. అతనినిబట్టియే మీసంగతి యెఱుంగనప్పుడుకూడ నేను మిమ్ములను మనఃపూర్వకముగ నాశీర్వదించుచుంటిని. అట్టి నేను మీకేదీయో యన్యాయము జరిగినదని విని సహించియుండగలనా? నావలన మీకెట్టి యుపకారమైన వగునో కాదో యెఱుంగును. కాని మనసు నిలుపుకొనఁజాలక కేత్రరముతో మీచెంతకు వచ్చితిని. అమ్మా! వివయుని వలన నేమైన నన్యాయము జరిగినదా?” అని ప్రశ్నించెను.

మచ:— ఎంతమాత్రమును జరుగలేదు ఈగూడర కంతకును లలితయే బాధ్యురాలు. లలిత యెవ్వరికిని జెప్పకుండ స్త్రీయరుపైఁ దనతోఁ బ్రయాణము చేయునని వివయబాబెన్నఁడు నూహించియైన నుండలేదు. కాని యాయరుపురపును రహస్యాలోచన

జరగియిండునని లోకు లనకొనచున్నాను. మఱియును లలిత తీవ్రస్వభావ! ఇందలి సత్వము నడిగి తెలిసికొనట కామె యెంతమాత్రము నవకాశ మొసంగునది కాదు.

అనఁ— దీనికేదైన నుపాయ మాలోచింపవలయును. ఈసంగతి విన్నది మొదలు వివరముని చూచుచును కిందుకింతయును కాంతిలేదు. ఆతఁడు తానే యపరాధి ననుకొనుచున్నాఁడు!

సుచరిత యార క్రవగనచుండలను నించుక నంచి “అమ్మా! మీయుద్దేశమువినయ బాబు—” అని సంకోచపీడితయై పలుకుచుండఁగా నానందచుయి యామాట కడ్డము వచ్చి “అమ్మా! లలితకొఱ కేమిచేయుచున్నను వివరముఁడు చేయఁగలడు! ఆతని చిన్నతనమునుండియు నేను చూచుచున్నాను. వివరముఁడొకసారి యాత్మనిషర్వణము గాంచినచో నిక నేదియుఁ దనకొఱ కుంచుకొనవచ్చు కాఁడు! అందుచేతనే నాతనివృద్ధులు మరలించు కొనట కవకాశము లేకుండ నెట్టితావున లగ్నమైపోవునో నేనుచాల భయపడుచుందును” అనియెను. సుచరిత వృద్ధులు నందలి యొక బధవు దిగిపోయెను. ఆమె యిండుకడైర్వముతో “అమ్మా! లలిత సమృద్ధికొఱకు మీరాలోచింపనక్కరలేదు. ఆమె నునకు నే నెఱుఁగుదును. కాని వివరబాబు తన సమాజమును ద్యజించుట కొప్పుకొననా?” అనియెను.

అనఁ— అమ్మా! సమాజ మాతని విడువవచ్చును. కాని ముందుగా నాతఁడు సమాజము నేల పరిత్యజింప వలయును? ప్రయోజనమేమైన నున్నదా?

సుచః— అట్లనియెద నేమి తల్లి! వివరబాబు హిందువుగ నేయుండి బ్రాహ్మ కన్యను బెండ్లియాడునా?

అనఁ— ఆతని కట్టికలంపున్నచో మీకేమైన నభ్యంతరమున్నదా?

సుచః— అది యెట్లు సంభవ మగునో నాకు బోధపడుటలేదు.

అనఁ— అమ్మా! నాకుమాత్రమిది సులభముగ నే తోచుచున్నది. మాయింటి పద్ధతి చూడుము. నేను నా కులచారములను గణించుటలేదు. అందుచే లోకులునన్ను క్రిష్టియనుగా భావించుచుందురు. కొన్నికొన్ని కర్మసమయములందు నే నిచ్చాపూర్వముగ మాజిపోవుచుందును. నీవు వినిన నవ్వదువు! గోరా నాయింట నీరైనఁ ద్రాగఁడు! ఆంతమాత్రముచే నీయిల్లు నాది కాదనియు, నీసమాజము నాది కాదనియు నేల చెప్పవలయును? అట్లునుటకుఁగూడ నాకిష్టములేదు. మంచి చెడ్డ లన్నిటిని భరించియే నేనిగ్గునామును, సమాజమును స్వీకరించితిని. అందుచేతనే యని నన్నించు కంతయును బాధించుటలేదు. ఒక వేళ భరింపరానిబాధ కలిగినచో నప్పడీశ్వరుఁడు తోపించిన తోగ్రహను బట్టి పోవుదును. కాని తుదివఱకును నాగ్గునా సమాజము

లను నావి యనియే చెప్పుకొనుచుండును. సమాజమువారు నన్ను స్వీకరింపకున్నచో బోనిమ్ము! అది వారియుష్టము!

నుచరిత కింకిను సంకలుము తీరక 'అమ్మా! సరే కాని బ్రాహ్మపద్ధతులను మా త్రమ వినయబాటు—' అని మాట ముగింపకుండగనే యానందమయి 'వానితము కూడ నటువంటిదేనమ్మా! బ్రాహ్మమతమనిన సృష్టిలో లేనిమతము కాదు. మీపత్రికలలోని యుపదేశములను నేను తిఱచుగఁ జదువుచునే యుండును. నాకెచ్చటను భేద మగపడుట లేదు!" అనియెను.

ఇంతలో 'సోదరీ!' అని పిలుచుచు లలిత యాగదిలోనికి వచ్చి యానందమయిం గాంచి సిగ్గు పడిపోయెను. ఇంతవఱకును దనమాటలే జరుగుచున్నవని యామె నుచరిత మొగము చూచింతి నే తెలిసికొనియెను. లలిత యటనుండి పారిపోవదలచెను గాని, యామె కిట్టియనకాళము దొరికినది కాదు. ఆనందమయి యామెం గాంచి అమ్మా! లలితా! రమ్మ!" అని చేయి పట్టుకొని లలిత తనదేయైపోయినట్లుగా నామెను దగ్గఱగఁ గూర్పుండబెట్టుకొని నుచరితం గాంచి-పూర్వపరిష్టావము నందుకొని 'అమ్మా! మామము! మంచితోఁ జెడ్డకలియుట యన్నిటికంటెను గఱవమే— కాని ప్రపంచమునం దట్టికల యికయును జరుగుచు నేయున్నది. అందువలన ముఖమును దుఃఖమును కలుగుచునే యున్నది. అందువలన నెల్లప్పుడును జెడ్డయే కలుగుటలేదు. మంచి యును గలుగుట లేదు. అట్టి సమ్మేళనమే సంభవమైనప్పుడు కేవల మతభేద మున్నంతమాత్రమున నిరువురు మానవులసమ్మేళనమున కెట్టి యభ్యంతరము కలుగునో నాకు బోధపడుటలేదు. మానవుల సమ్మేళనమునకుఁ గారణ మొక్కచుకమేనా? — మీసమాజమునందును మానవులలోఁ బరస్పర సమ్మేళనమగుటలేదా! లోపలనుండి యాశ్చర్యం దైక్యము చేసినవారిని వెలుపలనుండి మీసమాజము నేలుచేయునా! అమ్మా! అల్పభేదములను బాటింపక యొకమత్యముచే సర్వసమ్మేళనముం గావించు సమాజ మెచ్చటను లేనే లేదా? ఈశ్వరునితో మానవుఁడు కేవలము కిట్లు ప్రోహదించుండవలసినదేనా? సమాజ మనునది కేవలము నిందుకొఱకేనా!" అనియెను.

ఆనందమయి మీషమయమున నిరంతరముగ నుపవ్యసించుట లలితా వినయుల వినాహమునకుఁ గల యభ్యంతరమును దూరముచేయుటకేనా? నుచరిత మనములాని సంకలుమును దిద్దుటకై యానందమయి తనసర్వశక్తిని వినియోగించుటయందు మరియొక యుద్దేశమేమైన నన్నదా? నుచరిత యిట్టి సంస్కారములలోఁ జిహ్నుకొని యుండటం యానందమయి కెంతమ త్రమ నిష్ఠమనలేదు. వినయుఁడు బ్రాహ్మమత మునఁ జేరకున్నచో వినాహము కాఁగూడదని సిద్ధాంతమైనయెడల, దుస్సహాయుఁ డయ్యెను లగు నీదినములలోఁగూడ నానందమయి వృద్ధమయిన వర్తిల్లుచున్న యాశ

యంతయును నిర్మూలమైబోవును. నేటిదినియిన వినయముదామె చెంతకు వచ్చి “బ్రహ్మసమాజ పట్టికయందు నాపేరు చేరవలసిందేనా!” అని యడిగినప్పు డామె యావశ్యకము లేదని చెప్పివైచినది.

నుచరిత నూనందమయితో నెట్టివాదమును జేయక మానముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. నుచరిత యుద్దేశ మింకను మాజిలేదని నిశ్చయించుకొని యానందమయ తనలో “నేను కేవలము గోరాకుందలి ప్రేమచేతనే నాసమాజ ధర్మముల నన్నిటిని వదలుకొంటిని - కాని నుచరిత హృదయ మింకను గోరాయందుఁ బూర్తిగ లగ్నము కాలేదా? ఆయింప నీచిన్న విషయ మింతగొప్పవిషయము కాఁజాలదు!” అని భావించుకొనియెను. అందుచే నానందమయి హృదయము కొందలపడుచుండెను. ఇంక శౌండుదినములలో గోరాజైలునుండి వచ్చును. ఆతని కొక నుభక్షేత్రము సిద్ధమై యున్నదనియు నీసారి యాతని నెట్లుయిన బంధింపకున్నచో నెచ్చట నెట్టికష్టము కలిగినను నాతని కాధారము లేకుండుననియు నామె భావించుకొనుచుండెను. కాని గోరాను బంధించుట స్త్రీజనసామాన్య మగుననినా? ఏప్రాందవకవ్యవైఁ గోరాకుఁ బెండ్లిచేయుట యన్యాయమని యెంచి యనేకు లిచ్చెదమని చెప్పవచ్చినను నానంద మయి యంతవఱకు నంగీకరింపలేదు. గోరా నాకుఁ బెండ్లియే యక్కఱ లేదనుచుండెను. తల్లియై యుండియు నానందమయి యావిషయమున గోరాకు నోరాడకుండుట లోకుల కాశ్చర్యముగా నుండెను. ఈనడుమ గోరాహృదయమునం దొచ్చిన యొకటి శౌండు లక్షణములంగాంచి యానందమయి కానందముగా నుండెను. అందు చేతనే యిప్పటి నుచరిత నిశ్చలబుద్ధిభావ మామెకు బాధాకరముగ నుండెను. కాని నామె సామాన్యముగఁ బట్టు వదలునదికాదు. ఆనందమయి తనలో “సరే! చూతము!” అని యనుకొనియెను.

౫౩

పశేతుఁడు వినయమిం గాంచి ‘బాబూ! నీవు లలితను విశక్తునుండి యుద్ధరించుటకై దుస్సాహసకార్యముం గావించుట నాకిష్టములేదు. సామాజికప్రవాద మొక తెక్కలోనిది కాదు. నేఁడు దేనినిగూర్చి యంతగొడవపుట్టినదో, కొన్నాళ్ళయిన తరువాత దానినందఱును మఱచి పోవుదురు” అనియెను.

లలితకౌఱకుఁ దన కర్తవ్యమును నిర్వహింపవలెనని వినయఁడు నిపుంశయముగ నుండిదండై వచ్చియుండెను. ఈవివాహము సమాజమునకు విగుర్ధమనియు నన్నిటికంటె ను గోరాకుఁ గోర్ధ కారణమనియు వినయఁడెఱుంగును. కాని కర్తవ్యవిహీనము నకై యాతఁడు సమస్తాప్రియ కల్పవలను మనసునుండి తొగిసివైచుకొనియెను. అట్టి సితిలోఁ బరేతుఁ డాకస్మికముగ నాతని కర్తవ్య నిశ్చయమును తొగిసివేయఁదలంచెను.

వివరములు దానిని విడువజాలక 'నేను ప్రేమబుజులు నెట్లును దీర్చికొనజాలను నామూలమున మీకుటుంబమున లేకమాత్రమైన నకాంతి గలుగుటకు నేను సహింపజాలను!' అనియెను.

పరే:— వివర! నీవు నాయుద్దేశమును సరిగా గ్రహింపజాలకుంటిని. నీకు నాయెడల కౌరవమున్నందులకు నేనానందించుచున్నాను. కాని, నాయందలి కౌరవమునుబట్టి నీవు నాతనయను బెండ్లియాడదలంచుట నాతనకు కఠిനము కాదా? అందులేతనే యీకష్టము నీవించుకొంటయైనను ద్యాగము జూపవలసినంతటి గొప్ప కష్టము కాదని చెప్పుచున్నాను.

ఎట్లయినను, వివరముడు కర్తవ్యబాధ్యతనండి విముక్తయ్యెను. కాని, పంజరద్వారము తెఱచబడినంతనే పక్షి యెగిరిపోవునట్లుకని హృదయము నిష్క్రమి సంబంధముగ నిరాశంకపథమున విహరింప జాలకుండెను; ఇప్పటికిని నాతఁకుఁడలఁదలచుకొనలేదు! కర్తవ్యముంగావించుటకై యాతఁడు చిరకాలబంధముల నన్నిటిని ద్రోచుకొని సిద్ధపడి యుండెను. ఆతనిహృదయము పూర్వ మెచ్చట నడుగుపెట్టుట కైనను భయపడుచు నపరాధిపరి మరలిపోవుచుండెను. యాస్థానమునందే యిప్పుడు స్థిరముగ నిలిచి లంకాకాండమును సాధింపజూచుచున్నది! ఇఁక దానిని మరలించుటెంతకష్టము! ఆతనిచేయి పట్టుకొని యంతకృతమును దీసికొనినచిచ్చిన కర్తవ్యబుద్ధి యిప్పుడు 'ఇచ్చట నేమియును బనిలేదు. పోవుదము రమ్మ!' అని బోధించుచుండెను. కాని యాతనిహృదయము మాత్రము 'మీరులేకున్నచో మీరుపోదు! నేనిచ్చటనే యుండిపోయెదను!' అనియెను.

పరేకుండెచ్చటను నెట్టియడ్డమును లేకుండజేయుటచే వివరముడు 'నేనకర్తవ్య నిరోధముచే నెట్లు చేయుచుంటిని' మిరనుకొనవలను. మీసమ్మతి కావలయును. నాకంతకంటెను సౌభాగ్యము వేరేదియును లేదు. కాని కేవలము నాభయ 'మేమనిన ఒకవేళ—' అనునంతనే పత్తిప్రేయఁడగు పరేకుండు 'నీవు భయపడవలసిన పని లేదు. లలిత నీకుఁ బ్రతికూలముగ లేదని నేను నుచరితవలన వింటిని!' అనియెను.

వివరము మనోమధ్యమున నానందవిద్యుల్లేఖ స్పృశ్యము నేయఁ దొడంగెను. లలిత మనసులోని గూఢోద్దేశము నుచరితకుఁ దెలిసింది. ఎప్పుడు తెలిసినది? ఎట్లు తెలిసినది? ఆభాసముగనో యనమానముగనో యీసంగతి యాసఖీమణుల కిగవురకునుఁ దెలిసిపోయినదని యెఱుంగుటచే నుత్పించును, రహస్యములుయు నగు నుభయము వివరముని వేధింపఁదొడంగెను. ఆప్పుడు వివరముడు 'మీరు నన్ను యోగునిగాఁ దలంచుటకంటె నాకానందము మజ్జియేమున్నది?' అనియెను.

పరే:— నీకు కిన్నొంతుక నీవు వేచియుండుము. నేను మేడమీదికిబోయి వచ్చెదను.

అని యాతఃకు వరదాసుందరి కడకుఁ బోయి యామెయంద్రేశము నడిగెను. అందుపై నామె “వివరముఁడుఁ బ్రాప్త్యుత్తరక్షితుఁడు కావలయును!” అనియెను.

పరః — అట్లే కావచ్చును!

వరః — ముందాపఁగతి తేలవలయును. ఆతనిని బ్రైకిఁ బిలుపుఁడు!

వివరముఁడు మేడమీఁదికివచ్చినంతనే వరదాసుందరి ‘అట్లయినచో దీక్షాదినము స్థిరపఱపవలయును!’ అనియెను.

వివరః — దీక్షాగ్రహణ మంతయవశ్యకమా?

వరః — కాదా? కాకున్నచో బ్రాప్త్యసమాజమున నీకుఁ బెండ్లి యొట్టగును?

వివరముఁడు మానముతోఁ దలవంచుకొని కూర్చుండెను. వివరముఁడు తమతోడి సంబంధమునకు సమ్మతించుటచేతనే తమసమాజమునఁ జేరుట కొప్పుకొని యుండెనని పరేశుఁ డనుకొనియెను. అప్పుడు వివరముఁడు “బ్రాప్త్యుత్తర ధర్మములందు నాకు శ్రద్ధ యున్నది. నాయాచరణముకూడ దానికి వ్యతిరేకము కాదు. ఇట్టిచో విధాయకముగ దీక్షయే ప్రాకాశపలసినపని యేమున్నది?” అనియెను.

వరః — తుతమునఁ గలియఁదలఁచి నప్పుడు దీక్ష ప్రాప్త్యచో దోషమేమి?

వివరః — హిందూసమాజముతో నాకెట్టి సంబంధమును లేదని నేనుచెప్పఁజాలను.

వరః — అట్లయినచో నీవిషయమునఁ బ్రయత్నించుట నీకే తప్ప! మాయందలి దయచే మాకుపకారము చేయుటకై ముబిద్దను పెండ్లియాడుట కంగీకరించితివా?

తనప్రస్తావము వారికిఁ గేవల మనమానజనక మైపోయెనని వివరముని హృదయము పరితపించి పోవుచుండెను. ఈనడుమ వెలువడిన సివిల్ వివాహశాసనమును ఖండించుచు, గోరావిసయము పత్రికలలోఁ దీవ్రముగఁ జర్చించియుండిరి. వివరముఁ డిప్పు డట్టిపెండ్లికి సమ్మతించి తాను హిందువునుగానని చెప్పుకొనుట యెంతకష్టము! వివరముఁడు హిందువుగనే యుండి లలితను పెండ్లియాడఁ దలచెనని పరేశుఁ డనుకొన లేదు. అప్పుడు వివరముఁ డొక్కినిట్టూర్పు విడిచి లేచి వరదాసుందరిపరేశులకు నమస్కరించి “నన్ను క్షమింపుఁడు! ఇది నేనిన్నఁడు నట్టికష్టము చేయును!” అని చెప్పి యాగడినుండి వెడలిపోయెను.

ఆతఁడు మెట్టకడకు వచ్చి యొంఱుల బల్లపై నొంటిగ కూర్చుండి యుత్తరము వ్రాసినానుచున్న లలితంగించెను. అడుగులచప్పుడు విని లలిత మొగమెత్తి వివరముని మొగమువంకఁ దిలకించెను. ఆకటాతఃలేత మొక్కునియమములో వివరముని హృదయమునంతని ముఖించివైచెను. వివరమునకు లలిత నూతనపరిధిత కాదు! ఆమె యిదిగఱ కెన్నియోసారు లాతనిని జూచినది. కాని యిప్పు డామెదృష్టి మధ్యమునం దేదీయో గహస్వము బయల్పడినది కాబోలును? నుచరిత లలిత మనసులోనియంద్రేశ

మును గ్రహించినది. ఆమనోభావ మప్పడు లలితవిసేలనయనపల్లవచ్ఛాయను గరుడా ప్రభుత్వమైన జలస్థిగ పేఁగుముంజోలి వినయనికన్నులం బడియెను. ఆక్షణద్వప్తిమా త్రముననే వినయనిచ్ఛాయవేదన మెఱపు మెఱసివట్లయిపోయెను. వినయఁడేమియు మాటాడకుండ లలితకు నమస్కరించి మెట్టునుండి దిగిపోయెను.

౫౪

గోరా జైలునుండి వెలువడినతోడనే ద్వారమునొద్ద వేచియున్న పరేశబాబును, వినయనిం గనుఁగొనియెను. ఒకమాస ముంబ దీర్ఘ కాలము కాదు! ఆతఁడంత కంటే నెక్కువకాలమే యాత్మీయులను విడిచి ప్రచారము చేసియుండెను. కాని యిప్పుడొక నెలవఱకును జైలునం దుండి విడివడుటచే నాతనికిఁ బరేశవినయలను గాంచినంతనే పురాతనబంధుపరిచిత మగుసంపారమునఁ బునఃప్రవృత్తయం గాంచినట్లయ్యెను. ఆరాజమగ్గమున, నావికృతాకాశాంతరమున, నా ప్రభుత్వలోకమధ్యమున కాంతంబుకు, స్నేహపూర్ణంబును, సహజసౌమ్యంబును నగు పరేశునివదనమండలముం గాంచి గోరా భక్త్యానందములచే నాతని పాదధూళిని శిరంబునం దాల్చెను. ఆతఁ డిదివఱకెన్నఁడు నట్లు చేయలేదు! పరేశుఁ డాతనిం గొఁగిలిండుకొనియెను.

గోరా వినయనిచేయి పట్టుకొని నవ్వుచు ‘వినయా! బడినిఁ బ్రవేశించినది మొదలొక్కవిధముగా నీతోఁ గలసి సమస్తకష్టాలాభముం గాంచితిని కాని యిది ద్వాలయమునకు మాత్రము నిన్ను మోసముచేసి నేనొక్కడనే పోయితిని’ అనియెను. వినయఁడు నవ్వుటకుఁగాని మాటాడుటకుఁగాని శక్తుఁడు కాఁజాలకపోయెను. కారాగృహదుఃఖరహస్యవిషయముండి యాతనిమిక్కిలు—మఱియును బ్రాణబంధుఁడు విడివడి వచ్చియుండెను! ఆఁగభీరసంభ్రమముచే నాతనికి నోటమాట వెలువడకుండెను! అప్పుడు గోరా ‘అమ్మయెట్లున్నది?’ అని ప్రశ్నించెను.

విన:— అమ్మ నుఖముగనే యున్నది!

పరేశ:— బాబూ! రమ్మ! బండి సిద్ధముగా నున్నది!

ఆమువ్వురును బండి నెక్కపోవుచుండఁగా నంతలో నవి నాకుఁడు వగర్చుకొనుచుఁ బాలకదళముతో నటకువచ్చుచుండెను. గోరా యాతనిం గాంచి కిక్కిరియగఁ బండి నెక్కఁదలంచెను. గాని యంతకుముందే యవి నాకుఁడు వచ్చి ‘గౌరవమోహన బాబూ! కొంచె మాఁగుము!’ అనియెను. ఇంతలో బాలకు లుచ్చస్వరముతో నిట్లు పాడ నారంభించిరి:—

“తేరి దుఃఖనిశీధిని (తెల్లవారి

పాతలంత్ర్యపాశమునకుఁ (బట్టు బారె”

గోరా మొగ మెఱ్ఱినదిపోయెను ఆతఁడు తనవల్లగజ్జాస్వరముతో 'ఆగుఁడు!' అనియెను. బాలకులు విస్మయమునై యూరకుండిరి. అప్పుడు గోరా 'అవివాశా! ఈవ్యాపారమంతయు నేమి?' అని ప్రశ్నించెను. అవివాశుఁడు తనకాలువనుండి యరటి యాకున ముడివితెచ్చిన కుండకునుయమాతికనుఁ బైకి వేసెను. తోడనే యొకబాలకుఁడు స్వర్ణజలముద్భ్రుత మగునొక కాగితమును దీసి యందలి కారాగృహవిహేచనాభివందన మునుఁ దనవీణాస్వరముతోఁ బఠింప నారంభించెను. గోరా అవివాశుని పుష్పహార మును గ్రహింపక శ్రోతరుద్ధకింతస్వరముతో "మీనాటక మారంభమైనట్లున్నదే? ఇప్పుడేసిడివీధిలో నన్నుఁగూర్చి మీసమాజమున హాస్యనాటక మాడఁదలంచితిరా! ఈ నెలదినముల నుండియు మీరుచేసిన ప్రయత్న మిదియేవా!" అనియెను.

అవివాశున కీయూహ చాలదినములనుండియే యుండెను. ఇదిచాలనద్భుతముగా జూండునని గూతఁ డనుకొనియెను. ఆదినములలో నిట్టియభ్యంతరములు లేవు. అవివాశుఁడు వినయవంతియైన నాలోచింపక యీగొప్పతన మంతయుఁ దానేపరిపంపవలయు అని లోభించెను. పత్రికలకువ్రాయబడిన సంగతులనుకూడ వ్రాసియుండుకొనియెను. ఇటునుండి యింటికిఁ బోయినతరువాత వానినిఁ బూర్తిచేసి పంపుటకు స్థిరపఱచుకొని యెను. గోరా యిట్లు తిరస్కరించుటచే నవివాశుఁడు సంక్షుభుడై 'నీవన్యాయము చేసితివి. నీవు గారాగృహమునఁ బడినబాధకంటె మాబాధ తక్కువకాదు. ఈనెల దినములు ప్రతినిమిషమును మావృద్ధయములు దుఃఖానలములచే మండిపోవుచున్నవి!' అనియెను.

గోరా:— అవివాశబాబూ! నీవు పారఁపడుచున్నావు. ఇంచుక స్థిరవృద్ధయ ముతోఁ బరీక్షించినచో నెట్టి యగ్నిబాల్బులను నీవృద్ధయమును బాధింపజాల వని బోధపడియుండెను!

అవి:— సరే దానిమాటకేమి! అధికారులు నిన్నవమానించినను నీవు భారత వర్షమున కింతకును ముఖ్యుడవైతివి. ఇట్టిచో మానస్మానహారమును—

గోరా:— ఇంక నాప్రశంస యెత్తవలదు.

అని అవివాశుని, ఆతని దళమును నొకప్పుడు కొత్తగించి "పరేశబాబూ! బండిపై నెక్కుఁడు!" అనియెను. పరేశుఁడు బ్రతికెతి ననుకొని బండి నెక్కిెను. గోరా వినయమును నాతని ననుసరించిరి

క్రీతురుడైఁ బ్రయాణముచేసి మరునాటియందయమునకు గోరా తన యింటికి వచ్చెను. ఆతఁడు కచ్చుపప్పటికి సమాజమునా రిందఱును ద్వారముకడ మూగి యుండిరి. వారి నెట్లో తప్పించుకొని గోరా యానందముయి యంతఃపురమునకుఁ బో యెను. ఆమె పోతఃకాలముననే స్నానముచేసి సునిద్రయై యుండెను. గోరా

యామె పాదములకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించుటయు నానందముయి నయ్యగ్గ యమునండియు నకుగ్రజలము ప్రసహింపఁ దొడంగెను. ఇతఁకాలమునుండియు విరుద్ధమైయున్న యాయకుగ్రజలమిప్పు డాఁకొధమును సహింపఁ జాలకపోయెను.

కృష్ణదయాళుడు స్నానము చేసి వచ్చినంతనే గోరా యాతనిఁ దర్శించి యాతని పాదస్పర్శము చేయుటండఁగ నే దూరమునందుండి ప్రణామముం గావించెను. కృష్ణదయాళుడున సంతోషముతో దూరముగ జరిగి కూర్చుండెను. అప్పుడు గోరా 'బాబా! నేను ప్రాయశ్చిత్తము చేయుచుకొనఁ దలచుచున్నాను.' అనియెను.

కృష్ణ:— అది యంత యావశ్యకముగా దోచుటలేదు.

గోరా:— నేను జైలునం దెట్టికష్టమును లక్ష్యముచేయలేదు. కేవలము నేనకుని నైపాతిగదా యనిమాత్రమే విచారముగ నుండెను. అవిచార మింకను దీరుటలేదు. ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనియే తీరవలెను!

కృష్ణ:— వలదు వలదు. అంతగొడవతో నిమిత్తములేదు అది నాకష్టములేదు.

గోరా:— సరే! పండితులతోఁగూడ నాలోచించెదను!

కృష్ణ:— ఇందెట్టి పండితాలోచనయు నక్కఱలేదు. నీకు ప్రాయశ్చిత్తముతో బ్రయోజనము లేదని నేను నియమించుచున్నాను!

కృష్ణదయాళునివంటి యాచార పరుడు గోరా యాచారముల నంగీకరింపకుండుట యేకాక దానికి విరుద్ధముగా నేల యుపదేశించుచుండెనో గోరా యింతకంటకున గ్రహించుకొనఁ జాలకయే యుండెను. నేఁడానందము భోజనగృహమున గోరా ప్రక్కననే విసయనకును వడ్డించుటంగాంచి గోరా 'అమ్మా! విసయనకు నాపంత్రిని వడ్డింప వలదు' అనెను.

అనం:— ఏమిబాబూ! విసయం దేమికప్పు చేసినాడు?

గోరా:— తప్పు విసయమిది కాదు. నాది! నేనిప్పు డకుచిన్నయై న్నాను.

అనం:— ఉండవచ్చును గాని, విసయన కట్టిపంశయము లేదుగదా!

గోరా:— ఆతనికి లేకపోవచ్చును. కాని నాకుమాత్రమున్నది!

భోజనమైనతరువాత గోరావిసయము మేడమీఁదిగదిలోనికిఁ బోయి కూర్చుండిరి. కాని యెవరినోటను మాటలేదు. ఈమాఁము దినములనుండియు నన్నిటికంటెను మించియున్న తనమనసులోని విషయము నిప్పుడు గోరా కెట్లు దెలుపవలయునో విసయన కామార్చియ బోధపడకుండెను. పరేతుని కుటుంబమువారింగూర్చి తెలిసికొనవలయు ననుకుతూపాలము గోరామనసునందుఁగూడ నున్నది కాని యాతడు కల్పడించుటలేదు. ఆప్రకారక వచ్చుటకొఱకే విసయండు ప్రతీక్షించుచుండెను. బిడ్డలందఱును జేయదుగ నున్నారా?" అని గోరా యిదివఱకే పరేతుని బరామస్థించి

యుండెను. కాని యది కేవలము గౌరవప్రశ్న మాత్రమే—క్షేమమును తెలిసికొనుట యేకాకి యింకను విశేషముల నెఱుంగవలయు ననుకోరిక యాతనిహృదయములో లేక పోలేదు.

ఇంతలో మహిముండు గదిలోనికివచ్చి కూర్చుండి కొంతసేపటి వఱకు మెట్లు నెక్కి వచ్చిన యాయాసముచే వగ్గుచు, నించుక శాంతించితరువాత 'విషయ బాబూ! ఇన్నాళ్ళును గోరాకొఱకు వేచియుంటిమి. ఇంక నెట్టి యభ్యంతరమునులేదు. ఈసారి మనము స్థిరపఱచుకొనవలయును. గోరా! నీ వేమనియెదవు? జరిగిన సంగతు లన్నియు నెఱుంగుదువుగదా" అనియెను. గోరా యేమియు మాటాడక మందహాసము చేసెను.

మహి:—కట్టునవ్వెదవేమి? అన్న యిమాట నింకను మఱచిపోలేదనియా? పెండ్లి కెదిగియున్నది. బిడ్డగాని పీడకల గాదుగదా! ఇది స్పష్టముగా నగపడుచున్న శత్యపదార్థము!—మఱచిపోవుట కవకాశమేమిన్నది! నవ్వవలదు! గోరా! ఈసారి స్థిరపడి తీరవలయును!

గోరా:—స్థిరపఱచు కర్త చెంతనే యుండెనుగదా!

మహి:—ఎంతమాట! స్థిరపఱచుట కాతనికే స్థిరత్వము లేదు! నీవు వచ్చితివి. ఇప్పు డీభారమంతయు నీదే!

విషయ దివ్యుడు గంభీరముగ మానమును వహించియుండెను. పరిహాసముగ నైన వాతఁ డెట్టిమాటయు ననలేదు. అప్పుడు గోరా 'దాదా! ఆహ్వానించుభారము, నాహరపదార్థములను సమకూర్చు భారమే నాతిధ్యమును నెఱవేర్చుభారముగూడ నేనే వహింపగలను. కాని, విషయండు నీతనయను బెండ్లి నూడునట్లు చేయుభారమును మాత్రము నానై బెట్టుకొనఁజాలను. ఏ ప్రేమ నిర్భందముచే సంసారమున నమస్త శత్రుములును జనుగుచుండునో యా ప్రేమతత్వములఁగూర్చి నాకు విశేషపరిచయము లేదు. నేనుదానికి దూరమునుదేయుండి సర్వదా నమస్కరించుచుండను!" అనియెను.

మహి:—నీవు దూరమున నున్నంతమాత్రమున నదిదూరముగనని తలంపకుము.

అది యాకస్మికముగ నెప్పుడాకృమించునో చెప్పఁజాలము! అది నీయెడల నెట్లు పనిచేయుచున్నదో చెప్పఁజాలనుగాని యీవిషయనిమాత్రము చాలవఱకుఁ గలఁచి నై ఁనది. ఈవిషయమున నంతయును విషయనిమిదనే పెట్టి నీ నైతమాత్రమునుగల్పించు కొనకున్నచో దుదకుఁ బశ్చాత్తాప పడవలసి వచ్చును.

గోరా:—ఇతరులభారమును వహించుటకంటె బశ్చాత్తాపమైనను నాకిష్టమే—అట్లు వహించియును బశ్చాత్తాపపడుట గవ్యముగదా! శిథిలేకుండుటకే నేను కోరు కొనుచున్నాను!

అనుటయు వినుచుండఁడు చటూరున “లలితకు నాకును గలిగిన సంబంధ మని వార్యులు నాకొప్పుచుచే నిప్పుడు నే నామెను బెండ్లియాడకున్నచో సమాజమునం బామె బ్రతికియున్నంతవరకు నకారజాపవాదమునకు లోబడవలయునంతటి స్థితికి వచ్చినది!” అని చెప్పివైచెను.

గోరా:— ఆస్థితి యెట్టిదో చెప్పుము!

విను:— చాలసంగతులున్నవి. కృతముగాఁ జెప్పెదను. కాని నీవంగీకరింప వేమా!

గోరా:— మంచిది. అట్లే యంగీకరింతును. కాని, ఘటన యనివార్య మైన ప్పడు దానివలనం గలుగుదుఁబడుచుండు ననివార్యమే యని చెప్పుచున్నాను. లలితకు సమాజమునం దవమానపడవలసియే యున్నచో నిక దాని కుపాయములేదు!

విను:— కాని యట్లు కాకుండఁ జేయుపాదము నాచేతిలో నున్నది.

గోరా:— ఉన్నచో మంచిదే. కాని సామాసింది యట్లు చెప్పినచో లాభము లేదు. ఆభావమున దొంగతనము చేయుట, చాత్యచేయుటవలన, మానవుని చేతిలోని పనులే! కాని యవి ధర్మములా? లలితగౌరవరక్షణముకొఱ కామెను బెండ్లియాడుట యేవా నీరధానుక కృత్యము? సమాజముతో నీకుఁ బనిలేదా?

విను:— తాను తనసమాజనియమము ననుసరించి బ్రాహ్మణివాదము నంగీకరింపలే దనుసంగతి చెప్పకుండఁగ నే వాదించుట కారంభించి “గోరా! నేనీవిషయము మన నీతో నేకీభవింపఁజాలము. నేనొక్క వ్యక్తివంకనే చూచుచు సమాజమునకు విరుద్ధముగ మాటాడుటలేదు. వ్యక్తి, సమాజము నని నీరెంటిమీఁదనుగూడ ధర్మమొకటి యున్నది. ఆధర్మముమీఁద నీర్వృష్టి మందవలయును. ఎకవ్యక్తిగాని, యొకసమాజమునుగాని వర్ణిల్లఁ జేయుటయే మన ప్రధానకృత్యము కాదు. కేవల మేకమాత్రముగు ధర్మమును వర్ణిల్లఁజేయుటయే మనకుఁ బరమకర్తవ్యము!” అనియెను.

గోరా:— వ్యక్తిసమాజములతో సంబంధములేని ధర్మమును నేనంగీకరింపను.

విను:— నేనంగీకరింతును. ధర్మమనునది వ్యక్తిసమాజభిత్తిపై నాధారపడి యుండలేదు. ధర్మభిత్తిమీద నే వ్యక్తిసమాజములు నిర్మియున్నవి. సమాజవాంఛితము లన్నియు ధర్మములే యగుట మనివేకము! వ్యాపారసంగతమును ధర్మసంబంధము నగు స్వాతంత్ర్యమును సమాజము నిశ్చించిపూర్వ వట్టి నిరోధము నుల్లంఘించుటయే కర్తవ్యము! నేను లలితను బెండ్లిచూకుట యధర్మము కానప్పుడు—ఉచితమై:ప్పుడు— అది సమాజమునకుఁ బ్రతికూలమని యంచి యక్కార్యమును దృఢించినచో నే నధర్మము చేసినట్లే యగును.

గోరా:—ధర్మాధర్మములు నీయొక్కనియందే యిమిడి యున్నవా? ఈవివాహము వలన నీకుఁ గలుగఁజోవు సంతానమునకు నీకి యెచ్చట నుండునో యాసంగతి నాలోచింపవలదా?

విస:— ఇట్టియూహలచేతనే మానవులు సామాజిక మగునధర్మమునకుఁ బాశ్చాత్యముం గూర్చుచున్నారు. అట్లయినచో బ్రతిదినమును బెద్దదొరగారి తన్నలనడిచును సహించుచున్న పేదయోద్యోగిని మన మేల నింపింపవలయును? అతఁ డెట్లు సహించుట తనవిడ్డలకొఱకే గాదా?

పూర్వము విసయ్యఁడు గోరాతో నింతవఱకు వచ్చి వాదించుటలేదు. కొలఁది మనులనుండి యాతనిచ్చాదమును సమాజవిచ్ఛేదముం గూర్చి శంకించుచు సంకుచితమై పోవుచుండెను. ఈవిషయమున నాతఁ డింతకంటె కేమియును విత్కర్మించుకొనలేదు. ఇప్పుడు గోరాతో వాదముఁ జేయుచున్నచో విసయ్యనిచ్చాదమును తనిచిరిగింపగూర నుపారంభింపగ వ్రేవృత్తికి భిన్నముగ నేపోయియుండును కాని తర్కించుకొనుకొలఁదియు నాతని పర్యవృత్తికర్తవ్యబుద్ధిని దోడుచేసికొని పుబలముకాఁజొచ్చెను—కృషియుగా వాదము ప్రబలిపోయెను. ఇట్టివిషయములందు గోరాయుత్పలకొఱకుఁ జూచువాఁడు కాఁడు. అతఁడు బలవంతముగఁ దనయందైకమునే చెప్పుచుండును. అబలముచేతనే గోర యిప్పుడు విసయ్యనియుద్దేశముల నన్నిటిని ఖండింపఁజూచెను. గాని సాగలేదు ఒకవంక గోరాయను, మఱియొకవంక విసయ్యని మతముమాత్రమును నిలిచి పోరాడి సంతకాలము విసయ్యఁడే యోడిపోవుచుండెను. కాని యిప్పుడు రెండవక్షయములందు వాస్తవముగా మానవులే యుండిరి—గోర యిప్పుడు వాయుబాణములచే వాయుబాణమును నిరోధింపఁజాలకుండెను. ఇప్పుడు వాఁడిబాణము వచ్చిపడుచోటున వేదనాపూర్ణముగ మానవహృదయమున్నది!—తుట్టుతుదట గోరా “విసయ్య! నేను నీతో విశేషముగ వాదించఁ దలచుకొనలేదు. ఇదియననుచేఁ దెలిసికొనఁ దగినదే గాని వాదించఁదగినది కాదు. నీవు బ్రాహ్మకన్యకను బెండ్లిచూడి నీదేశీయులతో నేను పడదలంచుట నాకు మిగులఁ గష్టముగా నున్నది. ఈపనినీవు చేయగలవు నేనంత మాత్రమును జేయఁజాలను ఇచ్చటనే నీకును నాకును భేద మున్నది జ్ఞానముందు గాని బుద్ధియుందుఁగాని మనకు భేదములేదు. నేను ప్రేమించుచోటు నీ ప్రేమలేదు. నీవు నీమక్తికొఱకు దేనిని నిర్భయముగా ఖండింపఁదలంచితివో యది నాకు నాదీ స్థానము! నేను నాభారతవర్షమునే వాంఛితును. దానిని నీ వేంతమాపించినను సంతతిట్టివను నేను దానినే కొలెదను. నాకంతకంటెఁ బ్రിയమైన దేదయును లేదు, దానికి తేకమాత్రమైనను నష్టము కలుగుపని యేదియును నేనుచేయఁజాలను!” అనియెను.

విషయంఁదేదియో పృథ్విత్తరము చెప్పబోవుచుండఁగా గోరా మరల నందు కొని “వలదు విషయ! నీవు నాతో వృధావాదము చేయవలదు! ఈప్రపంచ మంతయును భారతవర్షమును దృఢించి యవమానించుచున్న నేనాయవమాన పీఠమున భారతవర్షముతోఁ గలసి యాసీనుఁడ నయ్యెదను! జాతిభేదములును, గుసంస్కారములును, వికారాగ్రాధనములును గల భారతవర్షమే నాకుఁ బ్రియమైనది! నీవు దీక్షి భిన్నుఁడవు కాఁదలచినచో నాకును భిన్నుఁడవే!” అనిచెప్పి గదినుండి వెలుపలికి వచ్చి పచారు చేయుచుండెను.

విషయంఁదు మానముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. ఇంతలో నేవకుడు వచ్చి చాలమంది పెద్దమనష్యులు నీకొఱకు వేచియున్నారని గోరాకుఁ జెప్పెను. తప్పించుకొని పోవుటకు పాపము దొరికినదని యెంచి గోరా యటనుండి వెడలిపోయెను. అందఱితోఁగూడ గోరాను దర్శించుట కవినాకుఁడును వచ్చియుండెను. అవినాకునకుఁ గోపమువచ్చియుండునని గోరా యనుకొనెను గాని యాతనియందుఁ గోపలక్షణము లేవియు నగపడలేదు. అంతేకాక యుత్సాహముతో నవినాకుఁ డందఱియెగుటను గోరాను బ్రకంఠించుచు “ఈగౌరమోహనబాబునందు నాభక్తిభావము ద్విగుణి కృతమైపోయినది. ఇంతకాలము వఱకు నేనీతని సామాన్యునిగాఁ దలఁచితిని. కాని నిన్నటిదినమున నీతఁడు మహాపురుషుఁడని తేలిసికొంటిని. మేమిఁతని సన్మానింపఁబోయినప్పు డీతఁడు స్పష్టముగా వలదని వారించెను. ఈకాలమునందట్లు చేయువారెందఱున్నారు? ఇది సాధారణ కృత్యమా?” అనియెను.

గోరా మనసిదివఱకే వికలమైయుండెను. దానివైనవినాకుని యుత్సాహవాక్యములచే నాతనియొడుగు మండిపడిపోవుటయు, గోరా యసహిష్ణుఁడై “మీరుభక్తిరూపమున నన్నవమానింపదలచితిరి! యిట్టి లజ్జాకర మగుపద్ధతిని నేను నిషేధింతునని యైన మీరెఱుంగక పోయితిరి. ఇంతేకాక యానిషేధమునే మహాపురుషులక్షణముగా విశుతించుచుంటిరి. మీరందఱును మనయీదేశమును వేపధారి సమాజముగా భావించితిరా? ఇందందఱును జొట్టకొఱకు నటించుచున్న వారేనా? సత్యముగఁ బనిచేయువారిందొక్కరును లేరా? — మీరునాతోఁ జెలిమిచేసినను సరే — జగదమాడినను సరే — కానినన్నుఁగూర్చి యెంతమాత్రమును స్తుతిచేయవలదు!” అనియెను.

అవినాకుని భక్తి మఱియును వర్ధిల్లిపోయెను! ఆతడు నవ్వుచు గోరావాక్యముల యందలి చమత్కార మచ్చట నున్న యందఱివ్పాదముల నాకర్షించునట్లు భావప్రదర్శనము చేయుచు మహాపురుషు! మేమిందఱుమును నీవలెనే నిష్కాములమై భారతవర్ష సనాతన గౌరవరక్షణమునకై యాత్మసమర్పణముం గావింపఁ జాలునట్లు మమ్ము నాకర్షింపుము!” అనిపలుకుచు గోరా పాదధూళిని గైకొన బోవుటయు

నాతఁ డిందుక యోసరిల్లెను. అప్పు డవి నాకుఁడు “బాబూ! నీవు మావలన నెట్టి సన్మానమును గైకొనలేదు! కాని మాయానందముకుఁగూడ విముఖుడవగుట యచితమా? మేమందఱుమును నీతోఁగలసి భుజింపవలయునని నిశ్చయించుకొంటిమి. దీనికి నీవు సమ్మతించవలయును!” అనియెను.

గోరా:—నేను ప్రియశ్చిత్తము చేసికొనకుండ మీతోఁగలసి భుజింపఁజాలను.

‘ప్రియశ్చిత్తమా!’ అవి నాకునుని నయనద్యయమును బ్రదీప్తమైపోయెను. అప్పు డాతఁడు “ఈసంగతి మాకెవరికిని దోచఁజేలేదు! కాని గౌరవోహనబాబు పాటింపని హిందూమతి విధాన మొక్కటియును లేదే!” అనియెను. అది బాగుగనన్నది! ప్రియశ్చిత్తదీపమునకే యాతనితోఁగలసి భుజింపవచ్చును! అదియుననే దేశము నందలి పెద్దపెద్దపండితుల నందఱును బిలివనవచ్చును. హిందూభక్త మింకను సజీవమై యున్నదిని గోరాబాబు ప్రియశ్చిత్తనియంత్రణమువలెనే ప్రచారము కాఁగలడు!” అని యందఱును నిశ్చయించుకొనిరి.

ప్రియశ్చిత్త మెప్పు డెక్కడఁజేయవలయు నను పశ్చిత్తకలిగెను. అప్పుడు గోరా “ఒక మిత్రుఁడు గంగాతీర్థవాసమున నిక్కార్థముం దీర్చుటకుఁ బ్రస్తావించెను. దీనికిగు న్యయనంతయు సమాజమువారే భరించునట్లు స్థిరమయ్యెను!” అనియెను. అందఱును వెడలిపోవునప్పు డవి నాకుఁడు వారి నొక్కొందుక గూఁపి “గౌరవోహన బాబు నకుఁ గోపముఁచ్చినునఁ బొంగిపోవుచున్న యానందముచే నేనొక్క మాట చెప్పక యుండఁజాలను! పరమేశ్వరుఁడు వేదోద్ధరణమునకై పుణ్యభూమి యగు నీ భారతవర్షమును జన్మించెను; అట్లే మతోద్ధరణమునకై యీవిధముగా నవతరించెను. ఈప్రపంచమున మనభారతిదేశమునందే యాటులుతువులును సరుముగఁదిరుగుచున్నవి. ఇచ్చటనే కాలానుసారముగ నీశ్వరుఁడవతరించుచున్నాఁడు! ఇంకను నవతరింపఁగలడు. ఈనత్యమిప్పుడు మనకు స్పష్టపడుటచే మనము ధన్యులము! సోదరులారా! కీర్తింపుడు గౌరవోహననకు జయ!—మనియెను. అవి నాకుని యుపన్యాసమువలన నుత్సాహముతో నందఱును జయఘోషలం గావించిరి. గోరా పీడితహృదయముతో నటనుండి వెడలిపోయెను.

జైలునుండి విడివడిన మొదటిదినమునందే గోరాహృదయమును బ్రబల విచార మాకృష్టించుకొనియెను. ఆతఁడు జైలులో నున్నప్పుడుకూడ నూతనోన్మాదముతో దేశముంగూర్చి పనిచేయవలయునని చాలసారులు సంకల్పించుకొనియుండెను. ఇప్పు డాతఁడు తనలో “అయ్యో! నాదేశ మెక్కడనున్నది? అదికేవలమును నాయొక్కని చెంతనే యున్నదా? నాదేశిక సంకల్పము లన్నిటినింగూర్చి యాలోచించు నాబాల్య మిత్రుఁడగు నినయుఁ డిప్పుడొక యువతని బెండ్లియాడుటకై తనదేశ సంబంధములగు

భారతభవిష్యదులకు దవరిగానట్లుగా వేలుచేయుటకు సిద్ధపడియున్నాడు! తమ సమాజములోనివాడనగు నన్నింతకాలమునుండి వీరందఱు నెఱిగియుండియును భాగ్యద్రాణమునకై జనించిన యవతాముగా భావించుచున్నారు! సేను కేవలమును కాస్త్రయూర్తి సేనా? భారతవంశమున కిది నెచ్చటను స్థానమేలేదా? వడ్డకువులు! భారతవంశమున వడ్డకులున్నవి. ఆవడ్డకువడ్డకులైనవందే యవినాకుడు చెప్పిన ఫలము లభించినచో నందొకటియెందు ఋతువులు తప్పిపోయినను నష్టములేదు!" అనిభావించుకొనుచుండెను.

ఇంతలో సేవకుడు వచ్చి యుక్తుగాను రమ్మనుచున్నారని చెప్పెను. గోరాయనరిపడి తనలోచించిన "అయ్య రమ్మనుచున్నది" అని అనుకొనియెను. ఆపిఁపునాతనికొక నూతనాగ్ధము విసబడియెను. ఆతఁడు తనలో ఏదియెట్లయినను నాకు మాయమృయున్నది! ఆమెయే నన్ను బిలుచుచున్నది. ఆమెయే నన్నందఱితోడను దలపుచున్నది! నావారందఱు నామె యింటనే నాకొఱకు వేచియుందురు. జైలు పండున్నప్పుడు కూడ నేను మాయమృపిలుపునుంటిని; ఆప్రేమయూర్తిని దర్శించితిని! జైలు వెలుపలఁగూడ మాయమృతన్ను బిలుచుచున్నది. ఆమె దర్శనమునకై పోవుచున్నాను!" అని యనుకొనుచు గోరా యాకీతకాలచుద్ధం దినాకాశమునంక బరిశీలించి చూచెను. ఒకవిధముగా వివరణనియందును, మఱియొక విధముగా నవినాకునియందును గోరాకుఁగల విదగ్ధభావము నిమిషములో మాయమైపోయెను. ఆవధ్యాన్న నూర్ధ్వ లోకమున భారతవంశము చేయెత్తి పిలుచుచున్నట్లుండెను. ఆసముద్రవిస్తృతంబులగు నదీసర్వత జనపదంబు లప్పుడు గోరాకుఁ బ్రకృతంబు లయ్యెను. అనంతములగు దిగంతములనుండి యొక వినిగ్గులతేజము వెలువడి యాభారతవంశమును జ్యోతిష్మయముగఁజేసి నైచుచుండెను గోరావృద్ధయ మానందపూర్ణమైపోయెను. ఆతనికన్నలు మెఱసిపోవుచుండెను. గోరావృద్ధయమునం దెట్టి నిరాశయును లేకుండఁబోయెను. భారతవంశముం గూర్చిన దూరఫలవాయకంబగు సంతప్రయత్నమునకై యాతని ప్రకృతి యానందముతో సంసిద్ధమైయుండెను. ధ్యానముచేఁ గాంచుచున్న భారతమహిమను ప్రకృతముగఁ గాంచఁజాలనైతిని నను విచారమాతఁకి లేతమాత్రమును లేకుండెను. అప్పుడాతఁడు మాటిమాటికిని దనలో "అయ్యరమ్మ బిలుచుచున్నది! ఆయన్నపూజ ఆజగద్ధాత్రి పండియిన్న చోటికే - చాలకాలమునకైనను నిమిషములోనైనను, మరణానంతరమునైనను, జీవిత మధ్యమునందైనను సేసఁబోయదను. మహామహిమార్విత మగు భవిష్యమిప్పుడు దీనంబును, హీనంబును నగు నావర్తమానమును సంపూర్ణ సార్థకముగను, సమజ్వలముగను జేసియున్నది. సేనచ్చటికే పోయెదను. ఆ యతిహారమునుండి ఆయతిసమీపమునండి మాయమృతన్ను బిలుచుచున్నది!" అని

యనుకొనుచుండెను. ఈయానంద మధ్యమున గోరా వివరములను సంయోగముగాంచిపట్టుకొనెను; వారాతనికిఁ బదులుగాఁ దోచుటలేదు. ఇప్పటి స్వల్పము లగు సకల విరుద్ధభావములను ననంతమగు చరితార్థతయం దెచ్చటనో విలీనములై పోయెను!

గోరా యానందమయి మందరమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడాతని వదన మానందోజ్వల మైయుండెను. అతనిదృష్టి యెదుటనున్న సమస్త కన్తువులను చాటి యొకదివ్య మూర్తియందు లగ్నమై యుండెను! అందుచేతనే గోరా తనతల్లిచేత నింకొకరు కూర్చుండియున్న సంగతి మొట్టమొదట నాకస్మికముగాఁ దెలిసికొనఁజాలకపోయెను!

సుచరిత చటాటన లేచి గోరాకు నమస్కరించెను. గోరా విస్మితుడై 'ఇదిగో నీవెప్పుడు వచ్చితివి? కూర్చుండుము!" అనియెను. సుచరిత రాకకు విశేష కారణ ముండునని గోరా నిశ్చయించుకొనెను. ఒకప్పుడు గోరా సుచరితకు విముఖుడుగానే యుండెను. ఆతడు కష్టపడి పనిచేయుచుఁ దిరుగుచున్నంత కాలము సుచరితమాట తన మనసులోఁ బడకుండఁజేసికొనియెను. కాని జైలునందున్నప్పుడు మాత్రమే గోరా సుచరితనుస్మృతిపథమునకు దూరముగఁ జేయఁజాలకపోయెను! ఆతఁడు భారతవర్షమున స్త్రీలుకూడ నున్నారనుమాటయే భావించియుండునని దినములుగూడ నున్నవి! ఈసత్యమింత కాలమునకు సుచరితయందే నూతనముగ నుదయించెను. ఒక్కనిమిషములో నింతటి పురాతనప్రబలసత్యము నాకస్మికముగ గ్రహించి దాని యాఘాతముచే గోరా బలిష్ఠ పృథ్వీమంతయును గంపితమైపోయెను. ఆతఁడు జైలునందుండి వెనుపలనున్న నూర్యాలొకమును, నిరాంతర వాయుప్రచారమున గాంచుచున్నప్పుడు జగమంతయును దన కర్మక్షేత్రముమాత్రమే కాదనియు, నది కేవలమును బురుష సమాజభూషితమే కాదనియుఁ దెలిసికొనియెను. అప్పుడాతఁడెట్లో ప్రయత్నించి సుందర మగు నీబహిష్కరణమునందధిష్ఠించియున్న యరుఘదేవతల ముఖుండలములనుమాత్రమే భావించిధ్యానించుచుండెను! సూర్యచంద్ర నక్షత్రకాంతు లావదనములపైఁ బ్రసరించుచుండెను! నున్నీగ్ధ సుందరనీలాకాశముఖములచే పరివేష్టించి యుండెను! అందొకటి గూతని కాజన్మపరిచితమగు మాతృవరసయందలము! మఱియొకటి నూతన పరిచితంబును, విజ్ఞానవిలసితంబును నగు వినయ సుందరవదనమండలము!

జైలునందలి యానిరానంద సంకీర్ణతా మధ్యమునందుఁగూడ గోరాయాముఖస్మృతిని నిరోధింపఁజాలకుండెను. ఈధ్యానిమువలనం గలిగిన ఫలకలే యాతనికిఁ గారాగృహమును ముక్తిక్షేత్రముగఁ జేసివైచుచుండెను; కారాగృహకఠినబంధన మాతనికిఁగామామయ మిధ్యాస్వప్న తుల్య మైపోవుచుచుండెను; అతనిస్పందితవృద్ధయమునందలి యతీంద్రియ తరంగములు కారాగృహప్రాకారములను భేదింపుకొని పోయి యాకాశమున విలీనములై యచ్చటి కల్పకుసుమ పల్లవములం దూఁగుచు మరలఁబ్రాపంచికకర్మక్షేత్ర

మున విలాసవిహంగము గావించుచుండెను!— ఇట్టి కల్పనామూర్తికై భయపడవలసిన పనిలేదని గోరా యనుకొనియెను. అందుచేతనే యాతడే నెలదినములు నాట్పుతిని నిషేధింపకుండెను. వాస్తవ పవార్తమునకు మాత్రమే భయపడవలయునని గోరా యూహ!

గోరా జైలువిడిచి వచ్చినంతనే పరేశునింగాంచెను. తోడనే యాతనివృద్ధయ మానందోచ్ఛ్వసిత మయ్యెను. ఆమానందము పరేశుని గాంచుటచేతనే కలిగినది కాదు!— దానితోఁ గలఁగి దినములనుండి యాతని మనసునందున్న స్మృతియును, నాకర్షణమును సమీకృతములై యుండెను! ఈసంగతి యాతనికి మొట్టమొదటఁ దెలియ లేదు; కాని కొంతగా బోధపడియెను. ఆతఁడు స్త్రీమనసుండి వచ్చుచున్నప్పుడే పరేశబాబు కేవలమును దనగుణములచే మాత్రమే నన్నాఁర్చించుట లేదని స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను.

ఇన్నాళ్ళకు గోరా మరల నడుము కట్టుకొనినిలిచెను. ఆతఁడు స్త్రీమనవై గూర్చున్నప్పుడే ‘ఇక నేనెవ్వరికిని లొంగను! నావృద్ధయమున కేవిధమగు నూత్మ నిరోధమును గూడ లేనంత దూరమునఱుకును బోయెదను’ అని నిశ్చయించుకొనియెను.

ఇట్టి స్థితిలోనే గోరాకు విషయునితో వాదముకలిగెను. వియోగాంతమునఁ గలసికొన్న మిశ్రులతో నింతటి పురుల వితర్కము కలుగుటయసంభవము! కాని ఇప్పుడాతర్క మధ్యమునందాతఁడు తన్నుఁగూడ దర్శించుకొనుచుండెను. ఆతర్క మూలముననే గోరా తన ప్రతిష్ఠాస్థానమును దనలోనుండి స్పష్టముగాఁ జైకొనియెను. అందుచేతనే గోరా యప్పు డంత తీవ్రముగా మాటలాడెను. అట్టి తీవ్రభావముం జూపుట యాతని కావశ్యకమయ్యెను. అతీవ్రభావము విషయుని వృద్ధయమున విరోధ భావమును విజృంభింపఁజేసినప్పుడు—గోరా యుద్దేశముల నన్నింటిని విషయుఁడు ఖండింపఁ దలంచుచున్నప్పుడు గోరా నిర్బంధ మక్రమమని యెంచి విషయుని వృద్ధయ మంతయును విదోహము పూరితమై పోయినప్పుడు గోరా తన్నుఁ గొట్టునని తన యఘాతమునకుఁ బ్రాబల్యముఁగల్పించెను! ఇట్లు జరుగునని విషయుఁ డనుమానించి యైన నుండలేదు!

విషయునితో వాదించుట యైవతరువాత గోరా తనలో ‘నేనీరణక్షేత్రమునుండి యోసరిల్లినచో లాభములేదు! నాప్రాణభయముచే నేను విషయుని విడిచినచో నిక నాతనికి రక్షణములేదు!’ అని నిశ్చయించుకొనెను.

౨౫

గోరా మనసిప్పుడు భావావిష్ట మైయుండెను. ఇక్కడాతఁడు సుచరిత నొక వ్యక్తిగాఁ జూచుటలేదు; భావమూర్తిగాఁ జూచుచుండెను. భారతనారీప్రకృతి యంతయును సుచరితయందు మూర్తిభవించి యాతనికిఁ బ్రత్యక్షమయ్యెను. భారత గృహమునఁ బుణ్యమును, సౌందర్యమును, ప్రేమను, మాధుర్యమును, పవిత్రతను

వర్ణలజేయుటకే యీ యావిర్భావము! ఏలక్ష్మీదేవి భారతవర్షమునఁ బిల్లలను బెద్దలను గాఁ జేయుచుండెనో, రోగుల కుపచారములు చేయుచుండెనో, ఆర్తుల నూజించుచుండెనో నీచులకుఁగూడఁ బ్రేమగౌరవస్థానములను బ్రసాదించుచుండెనో, ఏదేని దుఃఖగుర్గుతులయందుఁగూడఁ దీనతమునైనను దృఢించి యడమానింపకుండెనో, ఏదెవ్వ మూర్తి మనకుఁ బూజాస్థానమయ్యెను మనలో నయోగ్యునిగూడఁ బూజించుచుండెనో, ఏదేవీమూర్తి తన నిపుణుండరహస్తద్వయమున గేవలమును మనకాగ్యముల కొఱకే వినియోగించుచుండెనో, చిరసహనశీలంబగు నే రాజేశ్వరి శాంతప్రభావ మృతమును భరమేశ్వరుఁడు మనకక్షయదానరూపమునఁ బ్రసాదించి యుండెనో యట్టి లక్ష్మీసంబంధముగు నొకతేజమే యిప్పుడానందయ్యుని సార్వభౌమ మూర్తిభవించి యున్నట్లు గోరా కిరుంగొని యానందరిమిగ్గు న్నాదయుండెఱుఱెను. “మనమీమె వంకఁ జూచుటయే లేదు! ఈమె నన్నిటికింబైను వెళుకుఁ దోచెనైతిమి! ఇంత కంటెను మనకు దుర్గతియేమైననన్నదా? దేశమాతనున నీమెయే! సమస్తభారత విగ్రహస్థానమునఁ, బ్రాణనికేతనమున శతదళపద్మాసనాసీనయైయున్న దేవీ! మెయే! మనమే యీమెకు నేవకులముఁ దేశమున కీదుర్గతి యీమె నడమానించుటచేతనే! ఈయమహిమంబుగూర్చి యాదానీనుల మగుటచేతనే మనపాదము మిప్పుడు లజ్జితమై పోయినది!” అని భావించుకొనఁదొడఁగెను.

గోరా తనలోఁదానే యాశ్చర్యపడియున్న. స్త్రీలలో సంబంధములేని యసం పూర్ణముగు భారతవర్షము నే తాను భావించుచున్నట్లు గోరా కింతవఱకుఁ దెలియును. నారీమూర్తి కేవలము ఛాయామయమనియే భావించి యాతఁడు దేశసంబంధమునం గా విండు కర్తవ్యములం దన్నిటియందును నేదయో యొకవిధముగు నభావమేయుండెను. అందు శక్తియున్నదిగాని ప్రాణములేదు! అందు మాంసమున్నది గాని, నరములేదు. స్త్రీజనులను దృఢీకరించి మన మెంతవఱకు దూరము చేయుచుందుమో మన పాదము ముహూఢ నంతవఱకు వికల్గమై విపత్తుమైపోవునని గోరా యప్పుడొక్క నిమిషములూ గ్రహింపఁగలిగెను! అందుచేతనే గోరా సుచరిత్ర నెప్పుడువచ్చితిమని పరామర్శించెను! అదిశేవలము గౌరవ పరామర్శయేకాదు! అతని జీవితమున నూతనలబ్ధముగు నొక యానందమందు సంపూర్ణముగ నిండియున్నది!

కారాగృహ కష్టచిహ్నములు గోరాశరీరమున నగపడుచుండెను. ఆతఁడు నును పటికంటెఁ బ్రేమజీయుండెను. జైలుభోజన మాతనికి సరిపడక యీనెలయంతయు నుపవాసప్రాయముగ నే యుండెను. అతనిదేహమున సమజ్వలశ్వేతకాంతి యిండుక మ్మానమైయుండెను. పొట్టిగఁ గత్తిరింపఁబడిన శిశోజనులమూలమున నాతనిముఖ కాగ్ధ్యము మఱింత యధికముగఁ గానఁబడుచుండెను. గోరాశరీర కృతత్వము సుచరిత్ర హృద

యనునందు వేదనం గల్పించెను. గోరాపాకములకుఁ ప్రణమిల్లి యాతని పాదధూరిని కైకొనవలయునని యామెకుఁదోచెను. ధూమమును సమిధమునూడ నెంతమాత్రమును గాననాకుండ బ్రజ్వరిల్లుచున్న పవిత్రాగ్నివ్యాలవలె గోరా యామెఃన్నుల కగపడుచుండెను. కరుణామిత మగు భక్త్యావేశముచే నుచరిత హృదయము కంపించి పోవుచుండెను. అందుచే నామె యేమియు మాటఁడఁజాల కుండెను.

అప్పుడానందయి 'గోరా! ఒకయాడుఁబిడ్డ యున్నచో నెంతకుఱిమో నేనీ సారి బాగుగఁ దెలిసికొంటిని! నీవులేని నీమలులలో నీమె నాకన్ని విధముల నూఱుట కలిగించిన దనుకొన్నావు! నాకిదికఱకీమె పరిచయమేలేదు! కాని-దుఃఖసమయము లీప్రపంచమున గొప్పవారితోడను, మంచివారితోడను బరిచయము గల్పించును. దుఃఖమునకు గూడ నిట్టిగౌరవ మొకటియున్నట్లు నేనిప్పుడు తెలిసికొనఁగలిగితిని! దుఃఖమునకు కాంతిని బరమేశ్వరుఁడచ్చట దాచియుంచెనో యెల్ల సమయముల యందును దెలిసికొనఁజాలః పోవుటచేతనే మనము దుఃఖము ననుభవించుచుందును!- అమ్మా! నీవట్లు సిగ్గుపడియెదవుగాని, దుఃఖసమయమున నీవు నాకుఁ గల్పించిన కుఱిమునగూర్చి నీయెదుట నేచెప్పకుండ నెట్లుండగలను?—' అనియెను. గోరా గభీర కృతజ్ఞతాదృష్టితో సుచరిత లజ్జితవదనమువంక నొకసారివీక్షించి యానందమయి నుద్దేశించి 'అమ్మా! ఈమె నీదుఃఖసమయమున నీదుఃఖమును బంచుకొనుటకై వచ్చినది! మరల నీకుఱిమియున నీసుఖమును వర్ణింపజేయుటకై వచ్చినది! ఉదారహృదయుల యకారణ సుహృద్భావము లిట్టివేకావా!' అనియెను.

విషయఁడప్పుడు సుచరిత సంకోచభావముం గాంచి సోదరీ! దొంగ దొరకి నప్పుడు శిక్షితప్పునా? ఇప్పుడు నీవిందఱియెదుటను బట్టుబడితివి! దానిఫలము ననుభవించుక యెట్లు తప్పించుకొనిపోయెదవు? నాకు నీసంగతి యిదివఱకే తెలియును. కాని వెల్లడింపక యూరకుంటిని, ఇదియెంతయోకాలము దాఁగదని నేనెఱుంగుదును!' అనియెను.

అనఁ— (నవ్వుచు) నీ వెట్లూరకుందువుఁ డోరకుండు స్వభావమానీది!—అమ్మా! సుచరితా! వీనికి మీపరిచయ మైనది మొదలు మీగుణకీర్తనముం గావించుట యందలి యాశ యింకను దీరుటయేలేదు!

విసః— సోదరీ! వింటివా! నేనెంతటి గుణగాహినో, యెంతటికృతజ్ఞుఁడనో యిప్పుడు సాక్ష్యము లభించుచున్నది!

సుచః— అందువలనఁ గేవలము నీగుణపరిచయమే యగుచున్నది!

విసః— నాగుణపరిచయము నామూలమున నెంతమాత్రమును గానేరదు. నా గుణములను దెలిసికొనఁదలచినచో మాయమృయోద్దకుఁ బోవలయును. ఆమె యీ

విషయమున నేనుగూడ నాశ్చర్యముచే స్తంభించి పోవునట్లుగాఁ జెప్పచుండును. ఆమృతే నాజీవితచరిత్రమును వ్రాయదలంచినచో నేనతి శీఘ్రముగనే మరణించుటకు సిద్ధపడియున్నాను.

ఆనందః— వింటివా వీనిమాటలు!

గోరాః— వివరము! నీతల్లిదండ్రులు నీకు సార్థకనామకరణముం గావించి యున్నారు!

వివరము— వారు నావలన పెట్టిగుణమును వాంఛించి యుండలేదు కాఁబోలును! కేవలము విషయగుణమునుమాత్రమే కోరియుండుదురు.

ఈవిధముగాఁ బ్రధమసంభాషణమునకు సంశయము వదలిపోయెను. వెదలి పోవునప్పుడు ముచరిత విషయమిదిగాంచి 'మీరొకసారి మాయంటికి రాఁగూడదా?' అనియెను. ముచరిత విషయమిది రమ్యమనట్లు గోరాను రమ్యవజాలక పోయెను! గోరాయాభావమును గ్రహించఁ జాలకపోయెను. అదియూతనకి వృద్ధయాఘాతమువలన నుండెను. విషయఁడందఁజేతొడను జనభగనండును. కాని గోరాయెట్లు మెలంగఁ జాలఁడు! అందుకొఱకు గోరాయొదివఱ కెన్నఁడును విచారించలేదు. ఆశ్చర్యదాతని స్వభావమునం దట్టిసౌకర్య మభావమైయుండెనని గోరా తెలిసికొనియెను.

౫౬

లలిత వివాహముంగూర్చి యాలోచించుటకే ముచరిత తన్నుఁబిలిచిన దని విషయఁడు తెలిసికొనియెను. ఈప్రస్తావమును ముగించినంతమాత్రమున నీవ్యాపారము ముగియలేదు. ఇది మిగిలియున్నంతకాల మేపక్షమువారికిని నిష్క్రమింపలేదు. ఇన్నాళ్ల వఱకును విషయఁడన్నిటికంటె నెక్కువగా గోరా నొప్పించుట యెట్లును సంగతిసే యాలోచించు కొనుచుండెను. గోరాయనిన గోరా మానవత్వముగాదు! అతని సమస్త జీవితము నాశ్రయించియున్న దృఢవిశ్వాసము! దృఢభావము! దానితోఁ బూర్తిగాఁ గలసిపోవుటయే విషయనిఃభ్రాసము. అదియే యాతని కానందము. వానితో నెట్టి విరోధమైనను నది విషయనకుఁ దనతోడి విరోధమే!

కాని యావిషయమునఁ బ్రధమసంశయము వదలిపోయెను. విషయఁడులలితను గూర్చి యొకవిషయమున గోరాతోఁ దీవ్రముగ వాదించి యుండెను. శత్రుచికిత్స చేయుటకుఁ బూర్వము రోగిభయమునకు భయంకర సంభావనలకును నవధియుండదు! కాని శత్రువుచేయుట కారంభ మైనప్పుడు బాధ యగపడుచున్నను నారోగ్య ముఖముండుటచే నదివఱక కనుగొనుచున్నంత భయము లేకుండబోవును—ఇన్నాళ్లవఱకును దనమనసుతో నైనను దర్శించుకొనఁజాలని విషయఁడిప్పుడు తర్కద్వారమును

దెలిచివైచెను. ఇప్పుడాతని మనసులో గోరాతో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగుచుండెను. ఇప్పుడాతడు గోరాయుత్తులను మనసులో గల్పించుకొని వాని నెల్లవిధముల ఖండిచివైచుచుండెను. గోరాతో ముఖాముఖిని వాదించుట కలిగినచో శంతయుడేకము కలుగు నో యంతకాంతికలుగును. కాని గోరా యీ విషయమున దుదికలుకును వాదించుటలేదు. అందుచే విషయని వృద్ధయము పరితపించుచుండెను. గోరా తానొప్పుకొనక యొప్పింపక కేవలమును దీప్తిభావమును జూపుచుండెను. ఆత్మీయత్యమునకు విషయండు వివరుండు కాఁజాలకుండెను! విషయండు నేనెట్లయినను సత్యపక్షమున నుండెననుకొని రెండుచేతులతోడను సత్యశబ్దమును దనవృద్ధయమధ్యనుంచి దిరుడ్చుకొనియుండెను గోరాకుఁ బ్రతికూలమును నొక ప్రతిబలపక్షమును స్థాపించుట యవశ్యకము! అందుచేతనే విషయండిష్టండు సత్యమునే చరమావలంబనముగాఁ జేసికొనియెను. అట్టి సత్యము నాశ్రయింపఁగలిగితినిగదా యనియే విషయంకు విశేషమును నాత్మగౌరవము కలిగెను. అందుచేతనే విషయం డపరాష్ట్ర సమయమున నుచరిత యింటికి నిస్సంకయముగాఁ దలయెత్తుకొని పోయెను. విషయండు తాను నిలిదినది సత్యపక్షమో, మఱియే పక్షమో నిశ్చయించుకొనుటకుఁ దగినయవస్థలో లేడు!

హరిహరిని వంటచేసుకొనుచుండెను. విషయండు వంటయింటి గుచ్చమునడవ బోయి బ్రాహ్మణమహారుండగు తనకు మధ్యాహ్న భోజనముపెట్టవలసిన బాధ్యతను నూచించి మేడమీదికిఁ బోయెను. నుచరిత యప్పుడు తట్టుపని చేసికొనుచుఁ గన్నలను వంచి కరాంగుళులఁ గదలించుచునే యొచించి “విషయబాబూ! అంతరంగి బాధ లేనప్పుడు బహిఃప్రతికూల్యము నేల లక్ష్యము చేయవలయును?” అనియెను.

గోరాతో వాదించునప్పుడు విషయండిష్టయమున నిరుద్ధయై క్రి ప్రహేళకముం గావించెను. ఇప్పుడు నుచరితతోఁగూడ నట్లే మాటలాడెను ఇట్టిచో గోరాతో విషయం కభిప్రాయభేద మున్నదని యెవ్వరినుకొన గలరు? విషయండు నుచరితంఁగాంచి “సోదరి! బహిరంతరాయము లంత బాధాకరములు కావని న్నకును దోచుచున్నదా?” అని ప్రశ్నించెను.

నుచ: — దానికి గారణమున్నది! మాయాతంకములు కేవలమును బాహ్యములే కావు. మానమాజము మాధగ్యవిశ్వాసముపై నిలిదియున్నది. కాని మీసమాజమున మీబంధము కేవలము సాంఘిక నియమము ననుసరించి యుండును! అందుచేతనే లలిత తనసమాజమున ద్యజించుటచే నామె కైతకష్టము కలుగునో మీకు మీసమాజమును విడుచుటచే నంతసప్తము కలుగదు!

మత మనది మానవవృత్తిగతసాధనీయమనియు, దానిని సమాజముతో సమ్మేళనముచేయుట యుచితము కాదనియు వినయించు వాదంపఁ దొడఁగెను. ఇంతిలో సతీశుఁడొక యంత్రమును, నొక వార్తాపత్రికను దీసికొని యచ్చటికినచ్చి వినయినిం గాంచి యత్సాహముతో నాకుశలవారము నెట్లయిన వాదివారిముగాఁ జేసికొనవలయునని కటూహల పడుచుండెను. చూచుచుండగ నే సతీశునకును వినయనకును సంభాషణము ముదిరిపోయెను. ఈయనకాశమునందు నుచరిత లలిత పంపిణీచీటిని, బత్రికను జరువఁదొడఁగెను.

ఆవార్తా పత్రికయందు 'ఒకప్రసిద్ధ బ్రాహ్మ కుటుంబము హిందూ కుటుంబముతో వివాహ సంబంధముం గావించుకొనిన వలచియుండఁగా హిందూయునకుని యసత్యుతిచే నావ్యాపాదము చెడిపోయినది!" అనువుముంగూర్చి హిందూయునకుని నిష్ఠతో బ్రాహ్మకుటుంబ వోచనీయ దౌర్బల్యమున బోల్చి యాక్షేపాత్మక పత్రిక టింపఁబడి యుండెను.

నుచరితర యెట్లయిన నీచివాక్యమును సంఘటింప వలయునని నిశ్చయించుకొని యుండెను. కాని యది యాయునకునితో వాదించిపంతమాత్రికమున జనుగునది కాదు. అందుచేతనే యామె లలితనొకసారి రమ్మని చీటివ్రాసెను. విషయఁ దెచ్చటనే యుండెని యంచు వ్రాసులేదు!— ఏపంచాంగమును, నేత్రకనకకృతి సమ్మేళనమును కుశలవారిము వాదివారముగాఁ జేయఁజాలకుండటచే సతీశుఁడు తప్పక బడికిఁ బోవలసినవాడయ్యెను. నుచరితయు 'వినయబాబూ! స్నానముచేసి వచ్చెదను! ఇంచుక నేపాఁగుము." అనెచెప్పి వెడలిపోయెను.

వాదము చల్లారిపోయెను. ఆప్పుడు నుచరితగఁగఁగ నొంటిగ నుండుండియున్న వినయని యంతరింగమున యాత్మనపోరువము జాగరితమగుచుండెను. తొమ్మిదిగంటలయ్యెను. వీధిలో జనకోలాహలములేదు. నుచరిత వ్రాంతిజల్లనైనన్ని చిన్నగడియారము టిక్కుటిక్కుచునుండెను. ఆగృహసంబంధమును నొకప్రభావ ముతని నాకర్షించుచుండెను. ఆగదియందలి ప్రతివస్తువునఁగూడ నాతనిఁ బలుకరించుచున్నట్లుండెను. ఆచక్కినివ్రాంతిజల్ల, ఆమట్టుపనిచేసికొను కుర్చీ, దానికింద బరుపఁబడిన కృష్ణాజినము, గోడపై వేలాడుచున్న యొకటి రెండు చిత్రపటములు, వెనుక నెట్టి శాలవచే మూయఁబడిన పుస్తకములీరువా—యవి యన్నియును వినయని హృదయ మధ్యమునం దొకవిధమున వింతసంగీతమును ధ్వనింపజేయుచుండెను. ఆగదియందంతటను నేదియో యగోచరమగు సౌందర్యరహస్యము నిండియున్నట్లుండెను. ఆగది యందు నిజ్జనమధ్యాహ్న సమయములందు లలితానుచరిత కన్నియోయేకాంతాలోచనములు జరిగినవి. ఆయాలోచనల లజ్జానుందరకేక్తి యింకనుఁ బ్రచ్ఛన్నముగ నం

దందుఁ దోచుచున్నట్లే యుండెను. ఆయాలోచనలయందు వారెవ్వరెచ్చట నెట్లు కూర్చుండియుండిరో వినయుండు భావించుకొని చూచుకొనుచుండెను. “లలిత నీకు బృతికూలముగ లేదని నుచరితవలన వినియుంటిని.” అని పరేశుండు చెప్పినమాట ను వినయుండప్పుడనే భావములతో ననేకరూపములతో ననేకవిధములుగాఁ జూచుచుండెను. అప్పుడనిర్వచనీయంబగు నొక యావేగ మాతని మనోమధ్యమున గరుణాస్వాంతనస్వరంబున గానము చేయుచున్నట్లుండెను. అందలి ప్రతిస్పృశనందును నిలిడంబును గభీరతంబు నగునొకరూప మతని నిగూఢహృదయమధ్యమున నవిగ్నచ నీయంబగు నాభాసముంబోలి తోచుచుండుటయు దానినెట్లును బ్రత్యక్షముగ ననుభవించఁజాలక, కవినైనను, చిత్రకారుడైనను గాఁజాలక పోయితినిగా యనివినయుండు సన్ధ్యాంతఃకరణములను జంచుండైపోవుచుండెను. ఆచాంచల్యమును శాంతింపఁ జేయుటకు కుపాయము లేనట్లాతనికిఁ దోచుచుండెను. ఆతనియెదుట నడ్డముగ నుండి యతి సమీపమునగూడ నతిదూరముగఁ జేసివైచుచున్న తెర నానిమిషమునందే ధైర్యముతో నిలువఁబడి చించి పాఱవైచుటకు వినయునకుఁ దగినంతకత్తిలేదు!

ఇంతలో వారిమోహిని గదిలోనికివచ్చి ‘కొంచెము ఫలాహారముచేపెదవా!’ అని యడిగెను. వినయుండు వలదనియెను. వారిమోహిని గదిలో నొకచోఁగూర్చుండెను. ఆమె పరేశుని యింటనున్నంతవఱకు వినయుని విశేషాదరితముతోనే చూచెను. కాని ముచరితతోఁగలసి ప్రత్యేకగృహమున స్వతంత్రముగ నున్నది మొరలు వినయుని రాకపోక లామె కిత్సంతము ననిష్ఠములుగనే యుండెను. నుచరిత యిప్పుడు తన గూఢాచారములను సంపూర్ణముగ మన్నింపకుండుట కిట్టివారి సహవాసదోషమే కారణమని యామె నిశ్చయించుకొని యుండెను. వినయుండు కేరలమును బ్రహ్మసమాజము వాఁడు కాకపోయినను వాతనికి హిందూసంస్కార సంబంధముగు దృఢత్వములేదని యామెకు స్పష్టముగాఁ దెలిసిపోయెను. అందుచేతనే యామె మునుపటివలె నీబాగ్చక్రాణ కుమారునికొఱకైః స్థుప్రసాదమును దుర్వ్యయముగఁజేయఁజాలకుండెను. అప్పుడామె ప్రసంగవశమున వినయునడ్డకొంచి ‘బాబూ! నీవు బాగ్చక్రాణ కుమారుడవు కదా; నీకు సంధ్యార్చనము లేమియు నక్కఱలేదా?’ అని ప్రశ్నించెను.

విన:— దొడ్డమ్మా! కేయంబరణ చదువులోనే మునిగి గాయత్రిని, సంధ్యను నమస్తమును గూడ మఱచిపోయితిని.

వారి:— పరేశబాబుమాత్రము చదివినాఁడు కాఁడా? అతఁడు తనధర్మానుసారముగా నేదో యొకవిధమున సంధ్యోపాసనము చేయుచునే యున్నాఁడు!

విన:— అతఁడు మంత్రము ముఖస్త్రము చేసికొని యుపాసించుటలేదు! అంత వాడ నైనచో నేను నట్లేచేయుదును.

హరి:— తీవ్రవిప్లవముతో అంతవాడవు కాఁజాలకున్న నీశండ్డి రాతల మత మునఁబోగూడదా? దీనికిని దానికిని గూడఁ జెడియఁడుట యేమిలాభము? మానవుడైన తరువాత నేదియో యొకమత పరిచయముండవలయును! రామాతేదు; గంగాతేదు; ఇట్లుండట యెంత తప్ప!

ఇంతలో లలిత శుచ్చటికి వచ్చి వినయునింగాంచి యదరిపడి హరిమోహిని నుద్దేశించి 'ఆక్క యొక్కడనున్నది?' అనిప్రశ్నించెను.

హరి:— రాధాగణి స్నానమునకుఁ బోయివది!

లలి:— ఆక్క నన్నరక్యని కిబురుపెసెది!

హరి:— కూర్చుండుము! ఇప్పుడేవచ్చును.

హరిమోహినికి లలిత యెడలఁగూడ ననుకూలభావములేదు. సుచరిత పూర్వ బంధముల నన్నిటిని వదల్చివైచి గూమెను సంపూర్ణముగఁ దనదానిని జేసికొనవలయు నని హరిమోహిని యిప్పుడూహించు కొనుచుండెను. పరేశబాబులిడ్డ తెవ్వరు నిచ్చ టికి మనుపటివలె వచ్చుటలేదు. ఒక్కలలితమాత్రమే యప్పుడప్పుడు వచ్చి సుచరిత తో సంభాషించుచుండెను. అదిహరిమోహిని కిష్టముగ లేదు ఆమె తఱుచుగా హరి సంభాషణమునకు భంగముకలిగించి సుచరిత నేదోపనికిఁ బ్రయత్నించుచుండెను. కాదేని మనుపటివలె నిప్పుడు సుచరితకు నిరాశంకముగఁ జదువు సాగుటలేదని యాత్రేపమైన జేయుచుండెను. మఱియు సుచరిత చదువుకొనునప్పు డాడువాఁడౌ కంతచదువు నవా వశ్యకమనికూడఁ జెప్పుచుండెను. కాని యామె సుచరిత వెంటబలవంతముగాఁ దన వంకకుఁ దిప్పుకొనఁదలఁచియున్నను నామె కది యెంతమాత్రమును సాధ్యపడుట లేదు. అందుచేతనే గూమె యొక్కొక్కప్పుడు సుచరిత మిత్రులం గూర్చియో, నామె యభ్యాసములంగూర్చియో దోషగోపణములం గావించుచుండెను!— లలిత వినయునితోఁగలసి కూర్చుండుట హరిమోహిని కిష్టముగ లేదందుచేత కాక యా యిరువురి మీఁదను నామెకు గోపముకూడఁ గలిగెను. లలితావినయులకేదియో యొక్క హస్త్య సంబంధ మున్నదని యామె యనుమానించెను. అందుచేతనే యప్పుడామె తనలో "మీ మాజిపదాసము లెట్టివైనను మాయంటిలో నీసిగ్గులేని సమావేశములు ను నీ కిరస్తానీవ్యాపారములు జరుగుట నాకిష్టములేదు!" అని యనుకొనుచుండెను!

లలిత వ్యాదముకూడ విరుద్ధభావముచే గంటకెత మెసోవుచుండెను. ఆమె నిన్న సుచరితతో నానందముకడకుఁ బోవలెననిచెను. గాని యెట్లునుఁ బోలేనే యోమ న! ఆమెకు గోరాయెడల విశేష గౌరవభావమున్నను, విరోధభావముకూడఁ దీవ్రముగా నుండెను. ఆతఁడెల్లవిధములఁ దనకుఁ బ్రతికూలుఁ డయిమాట యామె యొక ధమన మువఁజాలకుండెను. గోరా విడుదలయైనది మొదలుగ లలితకు వినయుని

యెడలఁగూడ సంశయము కలుగుచుండెను. కొన్నాళ్ళనుండి వివరములు జోరుగాఁ దనకు స్వాధీనఁడుగుచుండెనని యామె గర్వపడుచుండెను. కాని గోరాప్రభావము నాతఁ డెంతమాత్రమును దిగస్కరింపఁజాలఁడను సంశయముచేతనే యామె వివరము నకు విరుద్ధముగా సంశ్లిష్టయై నిలిచియుండెను.

లలితన జూచినమాత్రముననే వివరముని మనోమధ్యమున నాదోళనము ప్రబల మై పోయెను. లలిత విషయమున వివరముఁడెంతమాత్రమును దన సహజస్వభావమును రక్షించుకొనఁజాలకుండెను. తనయిరువైరి వివాహమునుగూర్చియు జనఖ్యతి సమాజ మునఁ బుట్టినప్పుటినుండియు, వివరముని మనసు లలితనజూచినంతటికే వైద్యుతఁడంచల మగు చుంబకశలాకంబోలి పుండిత మై గోవుచుండెను. ఆయింట వివరమునిఁ గాంచి నంతటి లలితకు సుచరిత్రవైఁ గోపము కలిగెను. ఈవివరముని ప్రతికూలభావము నను కూలముగఁ జేయుటకే సుచరిత్ర యీతని చిటకుఁబిలిపించి బోధింపఁదలఁచె ననియు నీవంకిరను సవరించుటకే నన్నుఁగూడఁ బిలిపించె ననియు లలిత యప్పు డూహించు కొని చటాటునలేచి హరిమోహినిఁ గాంచి “నాకాలస్య మగుచున్నది; మఱియొకప్పుడు వచ్చెదను. అక్కఱో నీసంగతి చెప్పుము!” అనిచెప్పి “వివరమునివంకఁ జూడకుండఁగ నే యతివేగముగ వెడలిపోయెను. ఇంక వివరమునిచేతఁ గూర్చుండవలసిన యావశ్య కము లేకపోవుటచే నింటివసుల నెవంబున హరిమోహినియను లేచిపోయెను.

(ప్రచ్ఛన్నాగ్నింబోలియుండు లలిత ముఖభావము వివరమున కిపరిచితము కాదు! కాని చాలదినములనుండి యాలక్షణ మగపడుటలేదు. లలితతనవై నాగ్నేయాస్త్ర ప్రయోగముం కావించుచుండు దినములు సుపూర్ణముగఁ దిరిగిపోయిన వనియే వివరముఁ డు నిశ్చితుఁడై యుండెను. అస్త్రకాలనుండి వెలువరింపఁబడిన యా పురాతనాస్త్ర మును మరల నిష్పదాతఁడు తనుఁగొనియెను. త్రుప్తపట్టిన దాగొక్కటియు నండిగ పడలేదు! కోపమును సహింపవచ్చును గాని యవమానమును సహించుట వివరముని వంటి వానికి జాలఁజ్ఞము! గోరా కుపగ్రహమాత్రమే యని యెంచి లలిత యొకప్పుడు తన్నవమానించిన సంగతి వివరమునకప్పుడు స్ఫురికిరచ్చెను. ఇప్పుడును లలిత తన్ను సామాన్యనిగాఁ దృణీఃరించిపోయెనని వివరముఁ డెస్పరుఁడైపోయెను. వివరముని కర్త వ్యబుద్ధి యందలి సంకోచమును లలిత పిఠీకితనముగా భావించెను. ఈవిషయమున నొకటికెందు మాటలాడుటకైన నవకాశ మీయక లలిత వెడలిపోవుట వివరమున కసహ్యముగా నుండెను. వాదమున కవకాశమీయకుండుట వివరమున కొక గొప్ప శిక్షగా నుండెను. ఎచునైన బాగుగ వాదించి యేమడుచునైనను సమర్థించుకొనకై యా తనియొద్ద నున్నది. కాని జగదము పుట్టినప్పుడెల్ల లలిత వివరమునకు వాదించుట కెట్టి యవకాశము నిచ్చుటలేదు. ఇప్పుడుకూడ నట్లే జరిగినది.

అప్పుడు వినయూడు బల్లవైకున్న వార్తాపత్రికదీసి యందుఁ బెన్సలుతో గుర్తుపెట్టఁబడినచోటఁ జదివి యందలి నీకుస్థపదేశము తమ యిరువురగూర్చియే యని గ్రహించుకొనియెను. అందువలన లలిత తనసమాజమువారిచేఁ బ్రేరేపితము నెట్లువమానింపఁపడుచుండెనో వినయూనకు స్పష్టముగాఁ దెలిసిపోయెను. మఱియు నట్టి యవమానమునుండి లలిత నుద్ధరించుటకై తానెట్టి ప్రయత్నమును జేయక కేవలము సమాజ తత్త్వముంగూర్చియే నూత్నతర్కముం గావించుచుంటిననియు, నిందువలన లలితకుంటి లేజనియని యగు రమణీమణి తన్నవమానించుటతప్పు గాదనియుఁ గూడ వినయూనకు బోధపడియెను! అప్పుడు వినయూడు సంపూర్ణముగ సమాజము నుపేక్షించుచున్న లలిత సాహసమును దలంచుకొని యాదృప్తయువతితోఁ దన్నుఁ బోల్చుకొని సిగ్గు పడిపోయెను.

నుచరిత స్నానముచేసి సతీశునకు భోజనము పెట్టి బడికిఁబంపించి వచ్చి చూచునప్పటికి వినయూడు నిస్తబ్ధుడై కూర్చుండి యుండెను. నుచరిత మరలఁ బూర్వ బ్రస్తావము నెత్తలేదు. భోజనసమయమయ్యెను! వినయూడు గండ్మాషమైనఁ జేసి కొనకుండ భోజనమునకు సిద్ధమగుటంగంచి హరిషాపిని “బాబూ! నీకు హిందూ మతమున నె. తమాత్రమును గౌరవములేదు! ఇట్టివో బ్రాహ్మచర్యమునఁ గలసిపోయినచో దోషమేమి?” అని ప్రశ్నించెను. వినయూడ మాటకు మనసులో నొచ్చుకొనుచు “తినుట, త్రాగుట మొదలగువానిం గూర్చిన నిరర్థక నియమమే హిందూ మతమని నాకు బోధపడినప్పుడు నేను బ్రాహ్మసమాజికుడనో, క్రైస్తవియనో, ముసల్మానునో, యెవ్వడనో యొక్కఁడనైపోవుదును. కాని హిందూమతమునం దింకను నాకంతటి యశ్రద్ధకలగుటలేదు!” అనియెను.

అనంతరము వినయూడు నుచరిత యింటనుండి వెడలిపోయెను. అప్పు డాతని హృదయమత్యంతమును వికలమైపోయెను. అతనికిప్పుడు నలాదెసలను బాధాకరియగు నున్న నిరాశ్రయమగు నూన్మస్థాన మధ్యమునకు వచ్చి పడినట్లుండెను అట్టి యస్వాభావికస్థితి కేలవచ్చితిని యాలోచించుకొనుచు నాతఁడు మెల్ల మెల్లగా నడచిపోవుచు నొక పుష్కరిణీతీరమునఁ జెట్టుక్రిందఁ గూలఁబడియెను. ఇంతవఱకును వినయూడు తన జీవితము నందఁ చు నల్పాధిక సంఘటనముల నన్నిటినిఁ గూర్చియుఁ దనవిశ్రుతితో నాలోచించుకొని సమర్థించుకొనుచుండెను. ఇప్పుడాతని కాత్రోవ మూసికొని పోయెను! ఒక్కఁడే యాలోచించుకొనవలసి వచ్చెను!

సూర్యగతిమూలమున నిదివఱకు నీడగనున్నచోట నెండవ్యాపించెను. అప్పుడు వినయూడ స్థానమును వదలి మరల వీధిత్రోవను బట్టెను. అట్లు కొంతమారము

పోవునప్పటికి సతీకుడు 'వినయబాబూ!' అని పిలుచుచు వచ్చి యతనిచేయి పట్టుకొని 'రమ్మ! మాయింటికి రమ్మ' అనియెను.

విన:— సతీశబాబూ! నేను వచ్చుటయెట్లు?

సతీ:— ఏమి?

విన:— నేను తఱచుగా వచ్చుట మీయింటివారికి వినుఁగుగా నుండదా?

సతీకుఁడొప్పటి యీవినయని యుక్తికి బదులు చెప్పుటకుఁ దా నవ్వుఁడనని దెలిసికొని కేవలము బలవంతముగా 'ఏమియునుండదు! రమ్మ!' అనియెను.

వినయని సంబంధము వలనఁ దమ కుటుంబమునం దెంతటి ఘనవిప్లవముతటస్థించినదో, పోము బాలకుఁడగు సతీకున కెంతమాత్రమును దెలియదు! ఆతఁడు కేవలమును వినయనిని బ్రేమించియుండెను. ఈసంగతి తలఁపుటకు వచ్చినంతనే వినయని వృద్ధయము వినలితమైపోయెను. పరేకుని కుటుంబము వినయనియెదుటఁ గావించిన స్వదృష్టియం దీబాలుఁడొక్కఁడే యశువునుగు నానందముచేఁ బరిపూర్ణుడైయుండెను. ఈపరిశ్రయ సమయమునందుఁ గూడ నీతనిచిత్తమునందెట్టి సంతయ మేఘచ్ఛాయయను బడియుండలేదు! ఏసమాజాఘాతము నీతని బాధించుటలేదు! అప్పుడు వినయఁడు సతీకునిఁ గొఁగిలించుకొని 'తమ్ముడా! నడువును! నేను నిన్ను మీయింటి గుమ్మరువఱకును బంపినవైదను.' అనిచెప్పఁచుఁ జిన్నతనము నుండియు లలితా నుచరితల ప్రేమ వాత్సల్యములను సంపూర్ణముగ సంపాదించుకొనుచున్న యా సతీకునిఁ గొఁగిలింపకొని యాప్రేమవాత్సల్యముల మధురస్వర్పలాభము ననుభవించినట్లు వినయఁడానందించెను. తోచినయంతిటను సతీకుఁ డపర్వభోగోరణితో నన్నియోయప్రస్తుతి విషయములంగూర్చి భాషించుచు నమృతవర్షమును గురియించుచుండెను. ఆబాలకుని సురభివృద్ధయ సంయోగమువలన వినయఁడు తనజీవితము నంతను గ్రమ్ముకొనియున్న జటిలసమస్య నొక్కవిషయమాత్రము పూర్తిగా మఱచిపోయెను.

పరేకుని యింటిగుమ్మముగడ నుండియే నుచరితయింటికిఁ బోవలసి యుండెను. పరేశబాబు కూర్చుండు పేడగది వీధిలోని కగపడుచుండెను. ఆయింటియొద్దకువచ్చిన తరువాత వినయఁడొసారి తలయెత్తిచూచుట మానఁజాలకపోయెను. చూచినంతనే బల్లచెంతనే నెగుగుగ గూరుచున్న పరేకుఁడాతనికింటఁ బడియెను. ఆతఁడు మాటాడుచుండెనో, లేదోమాత్రము తెలియుటలేదు. లలిత వీధివంకఁ బెన్నుంచి పరేకున కెదురుగ నొకబెత్తపుఁ గుర్చిపై బడిపిల్లనలె నిప్రబుయై కూర్చుండెను. ఆమె నుచరితయింటికిఁడనుండి తిరిగివచ్చి తన వృద్ధయమునం దోచిన దుస్సహనంతో బము నడంనుకొనుట కెట్టియోపాయముం గానఁక మెల్లమెల్లగా దండియొద్దకు వచ్చి కూర్చుండియుండెను. అహింజురాలగు లలిత తనవృద్ధయ చాంచల్యము నడగించు కొనుటకై

యప్పుడప్పుడు కాంతిప్రభావముడగు తండ్రిచెంతకు వచ్చి హాసముతోఁ గూర్చుండుచుండును! ఏల వచ్చితివాని పరేశుడడిగినచో 'బాబూ! ఎమియునులేదు. మిగదిలో మిగులఁ జల్లగానుండును! అనిచెప్పుచుండును.

నేఁడు లలిత పీడితహృదయముతో వచ్చియుండినని పరేశుడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. ఆతనిహృదయమునందుగూడ నొకవిధమున నేదన ప్రచ్ఛన్నముగా నుండెను. అందుచేతనే పరేశుడు మెల్లమెల్లగా కృత్రిమతీవితమునందలి తుచ్ఛముఖ దుఃఖభారముల నడఁగించుకొను పద్ధతులనుగూర్చి మాటలాడ నారంభించెను. ఆతఁడే విడ్డట యేకాంతలోచనా దృశ్యముం గాంచినతనే యొక్కొంతకేపు విషయముకు గతి నిర్దోధమయ్యెను—సతీశుని వాగ్దోషణి గూతనిచెపులం నడకుండెను. సతీశుడప్పుడు యదవశతుఁడగుకొని పగిలించుచు "చిన్నతనమునండియుఁ బెద్దపులులను బెంచి యుద్ధవిద్య కేర్చి యొకగుంపుగా మనసేసాముఖమున నిలిపి పోరాడినచో నితరపక్షము వారేమిచేయఁగలరు?" అని ప్రశ్నించెను. అన్ని ప్రశ్నలకు నుత్తరము రచ్చి యీ ప్రశ్నకు రాకుండుటచే సతీశుడు విషయని మోగమునకుఁ జూచెను. అప్పుడు విషయండు పరేశునిఁజీవంకఁ జూచుచుండుటచే నాతఁడును బ్రైశాచి యుచ్చస్వఃముతో "అక్కా! లలితా! ఇదిగో! చూడుము! నేనీ విషయబాబును దో! వలలోబట్టి దీసికొని వచ్చితిని!" అని కేకవైచెను.

విషయండు లజ్జాస్పందితుఁడైపోయెను. లలిత కుర్చీయండి చటాటన లేచి నిలువఁబడియెను. పరేశుడు మొగ మెత్తి విశేషంకఁ దలకొనెను. ఇతఁడేమున్నది! విషయండప్పుడే సతీశునకు సెలవిచ్చి పరేశునింటికిఁ బోయెను. ఆతఁడు నచ్చుటం గాంచి లలితవెడలిపోయెను. తన్నందఱు నకాంతిఁబడకు దస్సునివలెఁ జూచుచు న్నూరని యనకొనుచు విషయండు సంకోచముతోఁ గుర్రేమై గూర్చుండెను. కశల ప్రకృష్టనంతరమున విషయండాంధరించి నేను హిందూసమాజాచార విచారముల నెంత మాత్రమును మన్నింపక ప్రతిదినము నుల్లంఘించుచు నే యున్నాను. ఇట్టిహిందూ మతమున విడిచి బ్రహ్మసమాజము నాశ్రయించుకొనె మంచిదని నాకు దోచుచున్నది. అందుకొఱకు మీయొద్దకే దీక్ష గైకొనవలయునని నాకోరిక!" అని స్పష్టముగాఁ జెప్పివైచెను. విషయని హృదయమునం దీకోరిక—ఈసంకల్పము, అయిదు నిమిషములక్రిందట స్పష్టముగు రూపముం దాల్చియుండలేదు! పరేశుడిందుకే సేపు స్పందితుడై "బాబూ! నీవన్ని సంగతులను బాగుగ నాలోచించుకొంటివా?" అని ప్రశ్నించెను.

విష:— ఇందంత గా నాలోచింపవలసిన విషయ మేమున్నది? అన్యాయమా, న్యాయమా యను సంగతి మాత్రమే భావింపవలయును. అది స్పష్టముగ నేతెలియుచు

న్నది! ఇంచుక జ్ఞానముకలవా రివిలంఘ్యము లగు నాచారములే ధర్మములని యెంత మత్యమును నిష్కృపటచిత్తముతో నంగీకరింపఁజాలను. అట్టి నడవడిగల నేను హిందూ మతమును శ్రద్ధతో నాశ్రయించిన వారితోఁ గలసియుండుట మాటిమాటికిని వారికి బాధకగల్గించినట్లే యగుచున్నది. ఇది యపచార మనటకు నాకెట్టి సందేహమును లేదు. ఇట్టివో నెట్టివిచారమును లేకుండ నాతప్పును సవరించుకొనవలయు ననియే నేను సిద్ధపడియుంటిని. కాకున్నచో నేను నాయాత్మగౌరవమును నిలుపుకొనఁజాలను.

పరేశునకు సంకతి బోధపఱచుట కిన్నిమాటలు చెప్పవక్కఱలేదు! కాని విషయండు తన కుద్యోగము కల్పించుకొనటకే యంతపఱకుఁ జెప్పెను. విషయఁడిప్పుడు తాను వ్యాఘ్రావ్యాధి యధ్యక్షధ్యమున జిక్కుకొంటినియు, నిండు సమస్తమును ద్యజించి వ్యాధిపక్షమునే యవలంబించి విజయముం గాంచవలయు ననియుఁ దలంచి కుక్కిరుఁడై యెదిరించి నిలువఁబడి యుండెను. మానవత్వమునకుఁ గల మర్యాదను నిలుపుకొన వలయును!—

పరేశుఁడు విషయానింగించి ‘ధర్మ విశ్వాసవిషయమున బ్రహ్మసమాజముతో నీకు చక్రకృత్యమున్నదా?’ అని ప్రశ్నించెను. విషయఁడించుక నేపూర్వకుండి ‘పరేశ బాబూ! నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను! పూర్వము నాకించుకధర్మ విశ్వాసమున్నట్లు తోఁచుచుండెను. అందుచేతనే నేనావిషయమున నశేషవలతో ననేక వాదములం గానించియుంటిని. కానియిప్పుడు నాజీవితమునం దావిశ్వాస మెట్టిపరిణతిలాభమున గాంచియుండలేదని నాకు నిశ్చయముగా బోధయగుచున్నది. నావలంబించిన యా స్వస్థిజ్ఞానమైనను మిఠులమునఁ గలిగినదే మతమునందు నాజీవితమున కెట్టి సత్య ప్రయోజనమును నగపడలేదు. అందుచేదానియందు నాకెట్టి సత్యవిశ్వాసమును గలుగ లేదు. కావుననే యుక్తికల్పనా కాశలమున నేనిన్నాళ్ళును మా సమాజధర్మమునకు నానావిధ మూఁత్యువ్యాఖ్యానములచేతను గేవల తర్కనైపుణ్యముచేతను మాత్రమేవరిణి తిలాభముం గూర్చుచుంటిని. విచిత్రము సత్యమైనదో తెలిసికొనవలసిన యావశ్యకము నాకు లేకపోయెను. కాని నామతము సత్యమైనదని వాదించి నిరూపించి విజయముం గాంచుటకే నేను ప్రయత్నించితిని. అట్లువాదించుచున్న కాలది నాకహంకారము బోధయగుచుండెను. నాహృదయమునం దెన్నఁదైన మతవిశ్వాసము సంపూర్ణ సత్యముగను, సహజముగను దోచినదో లేదో నేనిప్పుటికిని జెప్పఁజాలను గాని, తదను కూలాకంఠలంగూర్చియు, దృష్టాంతములంగూర్చియు నాయాలోచనలు పోవుచున్న మాటతాత్రము నిశ్చయము! అంతరాంతరములనుండి యేది నాబుద్ధిని వీడించుచుండెనో దాని జనుపతాకనే బ్రతికికన్నాళ్ళును వహించి తిరుగుచుండెడి హైన్యమును నేనింక నహింపఁజాలను” అనియెను.

పరేశునితో నిట్లు మాటాడుచు వినయము తన వర్తమానావస్థ కనుకూలము లగు యుక్తుల కాకారములనిచ్చి ప్రదర్శించుచుండెను. ఆయుత్సాహముతో నాతఁడు తనచిగురాల తన్నిచిత్కములవలన దుదకిట్టి స్థిరస్థాంతమునకు వచ్చియున్నట్లు నిరూపించుకొనుచుండెను. అప్పటికిని బరేశుఁడీ శను గొంతకాల మాలోచించు కొనుచుని వినయము బలవంతము చేసెను. అందువలనఁ దన దృఢసంకల్పముం గూర్చి పరేశుఁడు సంశయించుచున్నట్లు గ్రహించుటచే వినయమునకు మఱింత తొందరకలిగెను. అప్పుడాతఁడు తనహృదయము నిస్సంస్కృత్యేతరమున నున్నరముగ నిలిచియున్నదనియు, దానికిఁ గెన్నఁటికి నెట్లచలనమును గలుగదనియు మాటిమాటికిని జెప్పఁదొడఁగెను. అప్పుడా యభయములతో నెవ్వరునుగూడఁ లలితా వివాహపరిస్థానము నెత్తలేదు.

ఇంతలో గృహస్థశ్రమమునై వరదాసుందరి యటకువచ్చి వినయముఁ జూడ నట్లుగనే తనపనిని జేసికొని వెడలిపోవుట కుద్యుక్తయగుచుండెను. వినయము తన మాతనోద్దేశమునుగూర్చి యప్పుడు వరదాసుందరితోఁ బరేశుఁడు చెప్పవని యుచు కొనెను గాని, పరేశుఁడట్లు చేయలేదు. ఇది చెప్పవలసినపదము మనికూడాడఁ బరేశుఁడు భావించలేదు ఈ సంగతి రహస్యముగ నుంచవలయుననియే గూతని యుద్దేశము! కాని వరదాసుందరి తనయెడల విన్నపముగఁ దిరిస్కారమునఁ గ్రోధమును బ్రకటించి పోవుచుండుటను వినయము సహింపఁజాలక, పోవుచున్న యామెపాదములకు నాట్రాఁగ ప్రణామముగావించి “తేను బ్రహ్మజమాజ దీక్షితుడ నమ్యదనని చెప్పుటకేమిసన్నిధికి వచ్చితిని. నేనయోగ్యుడనైనను మీరు నన్ను యోగ్యునిగా జేయుచురని ధైర్యముతో నున్నాను!” అనియెను.

వరదాసుందరి విస్మితయై వెనుకకుఁ దిరిగి మరిల మెల్లగ గదిలోనికి వచ్చి కూర్చుండి జిజ్ఞాసుదృష్టితోఁ బరేశునిమోమునకుఁ దిలకించుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు “వినయబాబు దీక్షాగ్రహణమునై తొందర పెట్టుచున్నాడు!” అని చెప్పెను. ఆమాటకు వరదాసుందరి హృదయమున నొకవిభవగు నిజయలాభగర్వము కలిగినది. గాని సంపూర్ణానందము కలిగినదికాదేమి?— పరేశున కెప్పటికైనఁ దగినంత గా నలయునని యామె లోలోపల వెంతయో కోరికగలిగి యుండెను. ఆమె తనభర్త నుద్దేశించి మీరెప్పటికైన దుష్టకామగు పశ్చాత్తాపము ననుభవించక మానరని భావిస్తాఁడనియు ననేకపర్యాయములు ఘోషించియుండెను. అందుచేతనే సామాజికాదోశమునకుఁ బరేశుఁడు చంచలుఁడు కాకుండుటంగాంచి వరదాసుందరి మనసున దుష్టాపదాచుండెను. అందుచేతనే యుచితసమయమున సువిస్తప్రాతికూల్యములకున ననుకూలవిధాన మేర్పడుట వరదాసుందరి కంత్రపీఠికరముగా లేకపోయె

ను! అప్పుడామె గంభీరభావముతో 'ఈపని కొలఁది దినములకు ముందే జరిగినవో మనకింతటి యవమానమును దుఃఖమునుగూడ లేకుండఁబోవునుగదా!' అనియెను.

పరే:— మన దుఃఖావమానములనుగూర్చి యెట్టి ప్రసంగమును లేకుండఁగ నే విషయండు దీక్షాగ్రహణమును వాంఛించుచున్నాడు!

వర:— కేవలము దీక్షాగ్రహణమేనా?

విస:— మీ దుఃఖావమానములు సమస్తమును నావిగ నే భావించుకొనుచున్న సంగతి యంతయొకటి క్రొక్కనికే తెలియును!

పరే:— చూడుము విసయా! ధన్యదీక్షను గైకొనఁదలఁచిన నీవు దానియం దింకొక యవాంతరవిషయమును గల్పించుకొనవలను! మేమేదియో యొకసామాజిక విప్లవ మనిగియుంటిమను యుద్దేశముతో నీవెట్టి ఘన వ్యాపారము నందును (బహుశ్చయేదవు కావలదని నేనిదివఱకే నీకుఁ జెప్పియున్నాను!

వర:— ఆమాట నిజమే—కాని మనలనందఱును జిక్కులబోఁ బడఁద్రోసి యూరక చూచుచు గూర్చుండుటమాత్రం మీతనికి వ్యాధిమా?

పరే:— ఊరక కూగుచుండక చాంచల్యముం జూపినవో నాచిక్కు మఱిలత లిగిసిపోవును! ఏదియో యొకపని చేయుటయే మఖ్యముకాదు—చాలపనుయము ల. చేమియును చేయకుండుటయే ప్రధాన! ద్రవ్యమై యుండును.

వర:— అట్లే కావచ్చును! మూర్ఖులాలనకు నే నన్ని సంగతులను బాగుగ గ్రహింపఁజాలను! సరే, ఇప్పుడేమి చేయుటకు ప్రియపఱచితిరి? నేనాసంగతిని మాత్రం తెలిసికొనినయెదను. నాకుఁ బాలపనులున్నవి!

విస:— నేను రేపాదివారమునాడే దీక్షను గైకొందును. నాకోరికయేమిని— పరేకబాబు—

పరే — ఈ దీక్షాసంబంధమున నేదియో యొకఫలమును నాకుటుంబవా రాసింపుచున్నప్పుడు నేను నేకీవీక్ష నొసంగఁజాలను. నీవు సమాజమునకు నివేదించు కొనుము!

ఆంతలోనే విసయాని వృద్ధయును సంకుచిత మైపోయెను. సెనయుఁ దిప్పుడు బ్రహ్మసమాజవిధుల ననుసరించి నీవై గైకొనుటకై విన్నపము నంపుకొనునట్టి యవస్థలో లేఁడు! విశేషించి లలితవిషయమున బ్రహ్మసమాజమాతని ననేకవిధముల సందించి నది. ఇట్టివో నేభావతో నేమొకము పెట్టుకొని యాతఁడా సమాజమునకు విన్నపము వ్రాయఁగలఁడు? ఆయుత్రము బ్రహ్మ ప్రతీకయందుఁ బ్రకటిత మైనప్పు డాతఁడెట్లు తలయెత్తుకొనఁగలఁడు? దానిని గోరా చదువును! ఆనందయునును జరుపును! అందుఁ బూర్వపరచరిత్ర చేమియు నుండక కేవలము విషయండు

బ్రాహ్మధర్మ వీక్షాగ్రవాణమునకై యాకస్మికముగ వాంఛించుచున్నట్లు చూత్రిమే ప్రకటించబడి యుండును! కేవలమునదియే సత్యము కాదు! దానితోఁ బూర్వము పర సంది ర్భములు కలసియుండవచ్చుచో విజయుని మానరక్షణోపాయముగు నానందశత్రువు లేకుండఁబోవును! విషయుడు మాటుచూటాటకుటంబు గాంచి వరదాసుందరి భయపడి "నీవు బ్రాహ్మసమాజమునం దెవ్వరినిగూడ నెఱుంగవు. కావున సమస్తమును నేనే యేర్పాటుచేసెదను. నేను నేడే పానూబాబును బిలిపించెదను. ఇతఁ వ్యవధి లేను. ఆదివారము రేపేకదా!" అనిచెప్పుచు నప్పుడేరచ్చి మేడమీఁదికిఁ బోవుచున్న గుధీరుని గాంచి 'గుధీరా! విషయబాబు రేపుచునసమాజవీక్షం గైకొనును!' అనియెను.

గుధీరుఁ డెక్కు స్వాహియయ్యెను. ఆతఁడు విషయున కాంతరంగిక భక్తుడై యుండెను. విషయుఁడు బ్రాహ్మచర్యమునఁ జేరునని విని యాతఁ డానందపడియెను. అంతటి యాంక్షోరుభాషాభిజ్ఞుఁడు, అందటి విజ్ఞానవిధి బ్రాహ్మచర్యము నవలంబింపవలంబు యనుగతమని గుధీరుఁడనుకొనుచుండెను. విషయునివంటివాఁ డెట్లును బ్రాహ్మచర్యమునకు వెలుపల నుండఁజాలఁడని దృష్టాంతముచు గ్రహించి గుధీరుఁడు పొంగి పోవుచు "రేపాదివారమువాడేనా? కాని యీసంగతి చాలనుందికిఁ దెలిచును!" అనియెను. విషయుని దీక్షుదృష్టాంతముగ జనసామాన్యమునం దంతటను ఘోషింప నలయునని యతని యభిలాష!

వర:— ఎట్లయినను రేపాదివారముననే జరుగవలయును! గుధీరా! నీవు సమస్తముకొనిపోయి పానూబాబును కీర్ణుముగఁ దీసికొనిరమ్ము!

వినిశ్చాగ్యుని దృష్టాంతముగఁ జూపి గుధీరుఁడు బ్రహ్మసమాజ మతేయశక్తికి వైరవని బోకమునఁ ప్రచారము చేయఁదలంచి యుత్సాహితుడై యుండెను, యా యధీరుఁడగు విషయుని వృద్ధులగు పంతులితమై యొక్క కరిగా బిందుమాత్ర మైపోవుచుండెను. కేవలమును మానసికములగు నాలోచనలచేతను, యుక్తుల చేతను మాత్రిమే కిల్చింపఁబడి నిజముగా నెట్టిచూకృతియును లేని వస్తు సంబంధముగు బ్రాహ్మలీలను గాంచియే విషయుఁడప్పుడు వ్యాకులపడిపోవుచుండెను. వరదాసుందరి పానూబాబును విజవనంపుటంగాంచి విషయుఁడు చూటలనలేచెను.

వర:— విషయబాబూ! కొంచెముగనును! పానూబాబిచ్చిడే రాఁగలఁడు!

విష:— నలను. నన్ను తమింపుము!

ఈ యానందమునండి యెట్లో తప్పించుకొని దూరముగఁబోయి బహిరంగస్థానము సమస్తవిషయములను బాగుగ నాలోచించుకొనుట కవకాశము దొరకినచో బ్రతుకుచు విషయుఁడనుకొనియెను. విషయుఁడు లేచినంతనే సరేకుఁడును లేచి యతని భుజముపైఁ జేయివైచి 'విషయా! నీవు తొందరపడి యేపనియును తేయవలదు

కాంతముగ, స్థిరముగ నన్ని సంగతుల వాలోచించి చూచుకొనుము. నీర్మగ్నమును నీవు బాగుగఁ దెలిసికొనవలెనని తీవ్రసంబంధమును నింతటి ఘనకార్యమునఁ బ్రవేశింప వలదు" అనియెను.

వరదాసుందరి భర్తఁగూర్చి మనముగో నసంతృప్తయై "మెట్టమొనలనెవ్వరును బాగుగా నాలోచించి పనిచేయలేదు. ఆనర్థములు తటస్థించిన తరువాత మెట్లగఁ గూర్చుండి యాలోచింపు మనచున్నార! మీరుస్థిరముగఁ గూర్చుండి యాలోచింప గలరు. కాని, మాప్రాణము తెరిసిపోవుచున్నవి." అనియెను.

అనంతము వినయ నుధీరులిగువురు వొక్కసారిగ నే వెడలిపోయిరి. యథోచితముగ భుజింపక పూర్వమే గుయలకు జూడవలయునన కోరికలవానివలె నుధీరుఁడు చంచలుఁడైపోయెను. వినయుఁడెట్లును నప్పుడే తనమిత్రు బృందముకడకుఁగీసి కొనిపోయి యీనువాదము దెల్పవలయునని యాతఁడు క్షమానాలపడుచుండెను. కాని నుధీరుని యీ యున్నాఁగ తరంగాఘాతముచే వినయుని మనసు మజ్జిత కుంగి పోవుచుండెను. అప్పుడు నుధీరుఁడు "వినయబాబూ! మన మిరువురమును గూడఁ పానూరాలు నొద్దు. బోధనము రమ్మ!" అనియెను. వినయుఁడామాట చెందిఁ బ్రట్టఁడై నూతనిచేయ నడలియకొని వెడలిపోయెను. కాంతమారము పోవునప్పటికిఁ గాంతజితోఁ గలసి యున్నారామతోఁ బోవుచున్న యనినాకుఁ దాతని కకపడియెను. ఆతఁడు వినయునింగాంచి "ఎదిగో! వినయబాబూ! మంచిది. రమ్మ! మాతోఁగూడ రమ్మ!" అనియెను.

విన:— ఎక్కడకు?

అవి:— కాశీపురోద్యానమునకు-అక్కడ గౌరమోహనబాబు పోయితిత్త సభ జరుగును.

విన:— వలదు. నాకిప్పుడు నమ్మట కవకాశము లేదు.

అవి:— అదియేమిమాట! ఇదియెంతటిగొప్పనిమిత్తమో మీకు బోధపడుట లేదా? కాకున్నచో గౌరమోహనబాబు బనావశ్యకముగ కలచేయును? ఈ దినములలో హిందూ సమాజక్షత్రి బుగనశ్చింపవలసియైయున్నది. ఈప్రాచుత్పత్తముచే దేశమంతటను గొలఁదిగనో, గొప్పగనే గూండ్లోలము కలుగకనునను. దేశదేశములందుఁగల గొప్పగొప్ప బ్రాహ్మణపండితుల నందఱ నాహ్వానించితిమి. ఇది హిందూసమాజమున కుపయోగకర మగు ఘనకార్యము! మనమిక్కన ప్రతిక్రియఁజేయనియు, హిందూసమాజ మింకను జానలేదనియు లోకమునకుఁ దెలియవలయును!

వినయుఁడెట్లో యవినాకుని బారినుండి తప్పించుకొని పోయెను.

౫౭

వరదానుదరి పానూబాబునకు సమస్తమును దెలిసెను. అప్పుడతఁ డిందుక నేపు గంభీరుడై కూర్చుండి యనంతరము “ఈవిషయమున నొకసారి లలితతో నాలోచించి చూడవలయును!” అనియెను. ఇంతలో లలితరచ్చుటయు, హారానుఁడు తన గభీరభావమును బాతాళమువలకును సాగించి “లలితా! నీచీవితమున నొకగొప్ప తాత్పర్యము గల్పించుసమయము వచ్చినది. నీచురమునకును నీప్రవృత్తులకును నడుచు నుండి యొకయనుకూలమగు మార్గమును నీవేర్పఱచుకొనింక యున్నది!” అని చెప్పి యిందుక యాఁగి యాతఁడు లలిత మొగమువింకఁ దిలకించెను. హారానుఁడు తన న్యాయవల ప్రవీక్షించుటకు దృష్టియెదుటఁ బలికితనము కంపితమగుననియు, గాపట్టము భస్మీభూతమగుననియు, జేజోడుయంబును, న్యాయధాన్యత్యంబును నగు తన దృష్టియే బ్రహ్మసమాజమున కయ్యాల్యసంపత్తియనియు ననుకొనుచుండెను— లలిత యేమియు మాటాడకూరకుండెను.

అప్పుడు హారానుఁడు ‘లలితా! నీయవస్థంగాంచియో, చుట్టి యేకారణముననో విషయుఁడు చునసహజవీక్షణి కైకొనుటకు సమ్యక్తించె ననులంగతి నీకుఁ దెలిసియే యుండు ననుకొనియెదను!” అనియెను. లలిత కీసంకతి యివలకుఁ దెలియలేదు. ఆకస్మికముగ వినుటచేఁ గలిగిన తన వృద్ధయభావమునుగూడ నామె ప్రకటింపలేదు. ఆమె నయనద్వయము ప్రవీక్షింపైపోయిచుండెను. శిలాప్రతిమవలె నామె స్థిగభావముతోఁ గూర్చుండెను.

హా:— విషయుని యుద్ధేశమునకుఁ బరకేబాబు మిగుల సంతుష్టుడై యున్నాఁడు. కాని యిది సంతోషవిషయ మగునో కాదో నీవేస్థిరపఱుపరలసి యుండెను. అందుచేతనే నేనిప్పుడు సమాజ పక్షమున నిన్నడునున్నాను. నీవు నీ యన్యత్రప్రవృత్తుల నొక వంకకుఁ దోగిసి కేవలమును ధర్మమువంక దృష్టినిలిపి ‘ఇందు సంతోషించుట కేదైన యదార్థకారణమున్నదా? లేదా?” అని నీవ్యాదయమునఁ బ్రశ్నించుకొనుము!

లలిత యిప్పుడును మాటాడలేదు. హారానుఁడు తా నేమో గొప్పపనిచేయుచు ప్పట్టు భావించుకొని ద్విగుణీకృతోత్సాహముతో ‘వీక్ష! దీక్షియనునది జీవితమునం దెంతటిపనిత్రమహూర్తమా నీవేచెప్పము! అట్టిదీక్షను గలంపితముగఁ జేయవచ్చునా? నుభేషితములయందలి యాపత్తిచేనాకర్షింపఁబడి మనమే సమాజమునం దసత్విమునకు జోగివచ్చుచున్నాము. కాపట్టము నాదరించి యాహ్వానించుచున్నాము. లలితా! నీవేచెప్పము! సమాజము నీజీవితముతోఁ గూడ జరకాలమువలకును గలంకచఁత్రమిత్రి మై యుండవలసిదేనా?” అనియెను. ఈసారికూడ లలిత యేమియు మాటాడక కుర్చీచేతులపై నానుకొని స్థిరముగాఁగూర్చుండెను. హారానుఁడు మరల “లలితా!

అసక్తియను ఉద్యమాలమున దౌర్బల్యము దుర్నివార్యమై మానవు నెట్లాకలిమించు కొనునో తఱచుగఁ జూచుచునే యున్నాము! ఇట్టి మానవుని దౌర్బల్యము నేవిధము గా నుమింపవలయునో మాడ నే నెఱుంగుచును. కాని ఇట్టి దౌర్బల్య మొక్క వ్యక్తిజీవితమునే కాక శతపహస్రజీవితముల కాశ్రియస్థానము నొక్కసారిగా బాధించుచున్నప్పుడు—నీచెప్పుము! ఆబాధ నొక్క నిమిషమైనను సహింపగలమా? అంతటి సహనశక్తిని మనశీశ్వరుఁడు ప్రసాదించి యుండెనా?" అనియెను.

లలిత కుర్చీనుండి చటాణునలేచి "వలదు! వలదు! పానుబాబూ! నీవుసహింప వలదు. నీవిరోధమే యందఱకు నలవాటైపోయింది. నీ నిరసాభావ మందఱకును మాడ నసహ్యముగనే యుండునని తోచుచున్నది!" అనిచెప్పి యాగడినుండి వెడలి పోయెను.

వరదానుండిరి హారానునిమాటల కుద్విగ్నమైపోయెను. ఆమె యిప్పు డెట్లును విసయుని విడువఁజాలకుండెను. ఆమె యెన్నియోవిధముల వ్యభిచారములతో హారా ను ననునయించుచుఁ దుదకుఁ గోపముతో నాతనిఁజంపివైచెను. పరేతునిగాని, హారా నునిగాని, తనపక్షమున నిల్చుకొనఁజాలకుండుట ఆమెకుఁ గష్టముగా నుండెను. ఇట్టి యవస్థ నెవ్వరు వెన్నడును భావించియైన నుండలేదు. ఆమె కప్పుడు మరల హారానుని విడుదలమునఁ దనముద్దేశమును మార్చుకొనకలసిన కవియయితచ్చెను.

వీక్షాగ్రహణ వ్యాపారమును విసయుఁడు తనలోనగ్రస్తముగ భావించుచున్నంత వఱకు మిగులజోరుగనే తన సంకల్పమును బ్రకటించుచుండెను. కాని యీవిషయమున సమాజమునకు విస్తృత మంపకలయుననియు, హారానునితో నాలోచింపవలయుననియు స్పష్టపడినంతనే యాతఁడు కుంతితుండైపోయెను. ఎక్కడకుఁబోయి యెవ్వరితో నాలోచింపవలయునో యాతనికిఁబోయటలేదు అనందముయి కెంతకుఁబోవుట మాడ నాతని కసంభవమయ్యెను. కీధులకెంటఁ దిరుగుటకుఁగూడ నాతనికి శక్తి లేకుండెను. అందుచే నాతఁడు తననిర్ణయగృహ మధ్యమునకుఁబోయి మేడమీఁదిగదిలో నొకమంచముపైఁ బరుండి నిద్రించెను.

సంధ్యాగమయమయ్యెను. కేవలఁడా చీకటిగదిలోనికి దీపమును దెచ్చుటయు విసయుఁడు వలదని వారింప దలందు మండఁగా నింతలో "విసయబాబూ!" అను నొకపిలుపు విసఁబడియెను. విసయుఁడు బ్రతికితి ననుకొనియెను. అపిలుపాతని కెడారిలో దావాజలము లభించినట్లుండెను. ఇట్టిసమయమున సతీకుఁడు తప్ప మఱియెవ్వరు నాతనికి కాంతినిగూర్చుఁజాలరు! విసయుని నిర్జీవత్వము దొలగిపోయెను. "ఏమి బాబూ! సతీకా! అనిపిలుచుచు విసయుఁడు చటాణున మంచముదిగి జోడైన దొడుగు కొడుకుండ సతిదేగముగ మేడమెట్లను దిగిపోయి సోపానముల కెదురుగ నిలిచి

యున్న వరదాసుందరి సతీకులను గనుగొనియెను—వరల నడియే వ్యాపారము! అదియే యుద్ధము! వివయఁడు చంచలహృదయుముతో వారిని మేడమీఁదికిఁ దీసికొని పోయెను.

అప్పుడు వరదాసుందరి “సతీశా! నీవింతుక నేవు వరందాలోఁ గూర్చుండుము!” అనియెను. దూరముగా నుండవలయునని సతీశునకు వినించిన యీ యప్పియ శిశుకు వివయఁడు విచారించుచుఁ గొన్ని బొమ్మలపుస్తకములను సతీశున కిచ్చి పక్కగదిలోఁ దీపము వెలిగించి యుంచుకొని గూర్చుండఁజేసెను. అనంతము వరదాసుందరి “వివయబాబూ! నీవు సహజమువారి నెవ్వరినెఱుంగవు! నీవు నాకొక విన్నపము వ్రాసి యిచ్చినచో నేను కేపటి యుదయమునకే పోయి సంపాదకునితో వాలో చించి యాదివారమునాఁడే నీనీతి ఒగుగుట్టి మేల్కాటు చేసెదన. అందుకొఱకు నీనేమియు వాలోచింపవలెకాదు!” అనియెను. వివయఁడును మానముట చెప్పక యామె చెప్పిట్లుగనే యొకయత్తరము వ్రాసి యామెచేతి కిచ్చివెచ్చెను. ఎఱ్ఱికిని దిగిపోవుటకుఁ గాని సుశయించుటకుఁ గాని మిట్టి యరకాళమును లేని యొకమాద్యమున కేదో యొకవిధముగా బయల్పడుట యాతని కిష్టదాతశ్చక్రమై యుండెను!

వరదాసుందరి వెడలిపోవునప్పుడు లలితా వివయల వివాహమునుగూర్చి కూడఁ గొంతఁజుట్టఁ బ్రస్తావించితి పోయెను—అప్పుడు వివయని హృదయమున విశేషముగా విశ్రాంతిదోచుచుండెను. లలిత సంబంధమును స్మృతికూడ నప్పు డాతని మనోమగ్నమున నపస్వరమును మోగించుచుండెను. వరదాసుందరి కావించు నీరుయంగళ చంచల కాశ్యాచరణమునఁ గొంతవరకు లలిత యేకీభూతముండునని యాతనికిఁ దోచుచుండెను. తనయందుఁ దనకే గౌరవములేని వివయన కప్పు డెల్లవారి యందును గౌరవ లోపమే కానవచ్చుచుండెను.

వరదాసుందరి యింటికిఁ బోయినంతనే లలిత నిప్పును సంభోష పెట్టవలయు ననుకొనియెను. లలిత వివయని ప్రేమించియున్న సంగతి యామె నిశ్చయముగా నెఱుంగును. అవివాహముగూర్చి సహజమునందు గోలకూడ బయలుదేలును. ఈ క్షణమునఁ దానకప్పు నందఱును కిష్టచేసినవారే యని యామె నిందించియుండెను. కొలఁది దినములనుండి యామె లలితతో మాటాడుట మానివెచ్చెను! ఈ చిహ్నులు వదల్చుటకుఁ దగిన యరకాళము చాలఁజుట్ట వరదాసుందరికే లభించెను. అందుచే నిట్టి తన గౌరవమును లలితకుఁ బ్రదర్శించి యామెతో సంధిచేసికొనవలయు నని వరదాసుందరి తొందరపడుచుండెను. లలిత తగ్గిడి సమస్తమును భస్మంపముచేసెను. లలిత యైనను వివయని వశపరచుకొనలేక పోయెను. పాపాటాటు పాపాహ్మ్యమైన లేకుండ

నిప్పుడు వరదాసుందరి యొక్క తెలుసు సమస్త నిర్బంధములను దొంగిలించెను. అయిదుగురు పురుషులు గలసి చేతుఁజాలని పని నొక్కయఁడని చేయఁగలిగెను!

లలిత మనాకోగ్యముచేఁ బరుండి యున్నట్లు వరదాసుందరి తెలిసికొనియెను. ఆమె లోలోపల నవ్వుకొనుచు “నే నాకోగ్యము కలిగించెదను” అని యొకదీపమును జేతఁబట్టుకొని శయనగృహమునఁ బ్రవేశించెను. లలిత యొకను బఱపునఁ బరుండక పడుకుర్చిపై నొఱగియుండెను. ఆమె తల్లిగారిచి చటాలున లేచి “అమ్మా! నీదెక్కడకుఁ బోయితివి?” అని ప్రశ్నించెను. ఆస్వగమునఁ దొక తీక్రభావమున్నది! తనతల్లి సతీమనితోఁ గలసి వినయము యింటికిఁ బోయినట్లూ మెఱుఁ దెలిసినది!

వర — నేను వినయముయింటికిఁ బోయితిని

లలిత: — ఎందుకొకట?

ఎందుకొకట!—వరదాసుందరి కించక కోపమువచ్చెను “నేనుకనకుఁ గేవలమును శత్రుగణల ననుకొనుచున్నది కాఁబోలును! అక్కరిజ్ఞురాలు!—” అని—వరదాసుందరి “లలితా! ఇదిగోఁ జూడఁగూడదా?” అని చెప్పుచు వినయము యుత్తరమును లలితకన్నుల యెదుటఁ దెఱచి పట్టుకొనియెను. అచీటిని జదివి లలితయొక మెఱ్ఱపై పోయెను. వరదాసుందరి తనసామర్థ్యమును బ్రకటింపుకొనుటకై కొంచె మత్యుక్తలతో నాయుత్తరమును వినియునియొద్ద సంపాదించిన సంగతియంతయును తెప్పెను. ఇంతపని తాను తప్ప మఱి యితరులెవ్వరును జేయఁజాలరనికూడ గొప్పగాఁ జెప్పుకొనియెను.

లలిత లెండచేలతోడను మొగమును గప్పకొని కుర్చీపైఁ బోలగిలఁబడియెను. లలిత తనయెదుట నామెప్రజల వ్యూరయాచేగమును బ్రదర్శించుటకు సిగ్గుపడియెనని వరదాసుందరి యనుకొని యాగదినండి వెడలిపోయెను.

మఱువఁటి యదయమునఁ దామె సమాజమునకుఁ బోవఁ దలఁచి యుత్తరము కొకటఁ జూడఁగా నది యెవ్వరిచేతనో మక్కిలుముక్కిలుగాఁ జించివేయఁబడి యుండెను!

౫౮

అపరాధసమయమున నుచరిత పశేకుని దర్శింపఁబోవుటకు సిగ్గుపడుచుండఁగా నేడకుఁడు వచ్చి యెవ్వరో బాలు వచ్చియున్నాడని చెప్పెను. “వినయబాబా!” అని నుచరితయడిగెను. “కాదు. తెల్లగా లావుగా నున్నాడ!” అని నేడకుఁడు చెప్పెను. నుచరిత తుదరిపడి మేడయొడికివీసికొనిరమ్ము! అనిచెప్పెను. అప్పుడు నుచరిత తాను గట్టుకొన్నచీర యెట్లున్నదోయంతవఱకును భావింపకలేదు అందులోఁ జూచుకొనఁగా నది యేమియు బాగుగలేనట్లుగపడియెను. కాని యప్పుడు మా

య్యకొనుట కనకాశములేదు! ఆమె యప్పుడు కంపితకరములతో, దవ చేరముడుతలను జీర్ణకుంఠమును పెట్టో సవంతుకొనచు స్పందితహృదయులతో గదిలోపలఁ బ్రవేశించెను. తనవారిఁజూలై గోరా యుపవ్యాస సంప్రతులును పడియున్న సంగతి యామె మఱచియోచోయెను. పరిగా గోరానచ్చి యబల్లయెదుట నున్న కుర్చీమీఁదనే కూర్చుండి యుండెను. ఆపుస్తకములు సిగ్గులేకుండ గోరా కన్నులయెదుటనే పడి యుండెను. వానిని మూసియుంచుటకుఁ గాని తీసివైచుటకుఁగాని యెట్టి యవకాశమును లేకపోయెను.

అప్పుడు నుచరిత "మహాద్వమ్మ మిహ్నులను జూడవలయునని చాలదినములనుండి కర్తవ్యములపడుచున్నది. ఆమెతోఁ జెప్పవచ్చెదను" అని నుచరిత గోరా గదిలోఁ బ్రవేశించినతోడనే నెడలిపోయెను. ఒంటిగా గోరాతో మాటాడఁగల ధైర్యముమెదు లేకయుండెను. కొలది నేపటికొక నుచరితా పారిమోహితు లవటికి వచ్చిరి. గోరా మతము విశ్వాసము నిష్ఠ మొదలగువానిగూర్చి పారిమోహిని వివరమునివలన విని యుండెను. తఱచుగా నప్పుడప్పుడు నుచరిత గోరా యుపవ్యాసముల నాపెకుఁ జదివి వినిపించుటకూడ నుండెను. ఆమె కందలివిషయములన్నియును దెలియక పోయినను, నాచదు నామె విద్యాభ్యాసమునకే యుచుకూలముగా నుండినను, దానివలన నామె గోరా కాస్త్రాచార పక్షమునందుండి యీకాలపు దుశ్చారాలతోఁ బోరాడుచుండెనను ప కలిసి మాత్రము కేలిసికొని యుండెను. అనునిశానానామెనిజ్జుల పక్షమున నిరతంబై వాత్సల్యమును, నిరతంబై గణనీయమునగు విషయమి కేని న్నది! బ్రాహ్మణమాజ మధ్యమున మొట్టమొదట వివరమునిం గాంచినప్పుడుకూడ నామె కానందముగా నుండెను. కాని క్రిగముగా నభ్యాసవశమున నిప్పుడామె కాభావము పోయి వివరముని యవాచాములే గూమెకుఁ గానవచ్చుచుండెను. మొట్టి మొదట విశ్వాసము కల్గుటచేతనే యిప్పు డామె తిక్కారము లాతినియెడల వర్ధిల్లిపోవుచుండెను. ఆకారణమున బట్టియే యిప్పుడామె గోరాను జూచుటకుఁ గోరిక పడుచుండెను.

గోరాను జూచినంతనే పారిమోహిని యాశ్చర్యపడియెను. బ్రాహ్మణుఁడనిన నీతఁడే. పరిజ్ఞానితహామావలమునలె, పాక్షాత్కరించిన శుభాంగుఁడగు మహాదేవునలె నున్నాడు. ఆతనియందు భక్తికలుగుటచే నామె గూతని ప్రణామమును గృహింపఁజాలకపోయెను. అప్పుడు పారిమోహిని "బాబూ! నేను నీసంగతి చాల నఱకు చినియుంటిను. నీవును గౌరాంగుడవే ఆగౌరాంగుడవే నీవు! నేనిదవఱకొక భక్తునివలన—

‘గౌర మోహననిరతనవున చలయజ

గంధముఁ బూసినవారెవరో

కారదరాకాచంద్రుని చలువకు

జందన మేపాటిదని తలంపక

అనుపాటను వినియుంటిని. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షముగఁ జూచితిని! నిన్నాదొర యేగుండెతోఁ జైజనకుఁబంపఁగలిగెనని నేను భావించుచున్నాను!" అనియెను.

గోరా:— (నవ్వుచు) మీకు కలెక్కనపుని లభించినచో నప్పుడు చెజనాల లన్నియును గల్పిలములకు, నెఱకలకు మార్చి మే నివాసము లగుననికొనియెదను.

వారి:— కాదుబాబూ! ఈప్రపంచమున దొంగలకును హంతకులకును నభావమున్న నా? నీకంటునంటివాఁడవు కావే! నీ మొగము చూచినంతమార్తముననే నీవు దేశ దూతని తెలిసిపోవునే! చెజనాల యున్నదని యందందఱును దోసివైచుటయేనా? అయ్యో! యెంతయుపచాంచు!

గోరా:— మానవుని మొగము చూచినచో నీశ్వరాకారము కన్నులఁ బడుననుభవముచేతనే దొంగారు కేరలమును శిక్షాస్మృతి సంభ్రమము కంకనే కన్నుంచి పని చేసుకొనచుండును. అట్లుకాకున్నచో మానవుని గోరడాలతోఁ గొట్టించి, జైలునకుఁ దోయించి, ప్రవాసమునకుఁ బంపించి, యుర్రతీయించినందులకు కారణికమృత నిద్రాపట్టువా? ఆతని నాటుక కన్నము రుచించువా?

వారి:— నాకుఁ దెలిపి యున్నప్పుడెల్ల రాధాగాణిచే నీయంపవ్యాధిములను జదివించి వినుచుండును. మఖస్థముగా నెప్పుడు నీరలన మంచిపంకతులను వివేక్షణగుచునో యని యిన్నాళ్లకంట నాకతీ నున్నాను. బాబూ! నేను మూఢుకాల నగు నాఁడనానను! యితీయను దుఃఖాత్ముకాలను! పరుస్త విషయములను గ్రహించుట గాని, చూసినను బట్టించుకొనుట గాని నాచేతఁ గాదు! కాని నీరలఁ నియంక జ్ఞానమును సంపాదించుకొలుగుదునని నాసంపూర్ణవిశ్వాసమై యున్నది

గోరా వినుచునుతో నేమియును బదులు చెప్పక యూరకుండును. వారి మోహిని మరల "బాబూ! నీకిండుక యాతిధ్య మీయకలంపితిని. చాలనాళ్లనుండి నీవంటి బ్రాహ్మణకుమారులు లభించుటలేదు ఇప్పుడు నీవు నాయుంటఁగల కొలఁది భుజింపుదు. తరువాత నొక్కప్పుడు విన్న వినియనకుఁబలిచెదను." అని యామె భోజనము చేర్పాటుచేయుటకు నెడలుటయు నొంటిగ నన్న సుచరిత్రవృద్ధుడు మొక విధముగా నగుచుండును. అప్పుడు గోరా చటాలున 'విషయుడిప్పుడిక్కడకు వచ్చెనా?' అని యడిగెను.

సుచ:— వచ్చెను!

గోరా:— ఈనడుము నేను విషయునిం జూచుటలేదు! కాని యాతఁ డిటుకల వచ్చెనో నే నెఱుంగుదును!

అని గోరా యింతుకనే పొంగెను. మచరిత మౌనముతో నుండెను. అప్పుడు మరల గోరా 'మీరు విషయమును బ్రావృణివాహము చేయుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. ఇది మంచిపనియేనా?' అనియేను ఈయెత్తిపొడుపు వలన మచరిత మనసునంగల బజ్జాసంకోచ సంబంధమును మాంద్య మొక్కసారిగా దూరమైపోయెను. అమె గోరా మొగమునకుం గన్నెత్తిచూచి "బ్రావృణివాహము మంచిది కాదని నేను చెప్పునుననియే మీరూహించుచున్నారా?" అనియెను.

గోరా:— నీయభిప్రాయము కొఱకు నే నెంతమాత్రమును వేచియుండుట లేదని నిశ్చయము నెఱుంగును! సాధారణ సామాజికవలకంటె నీయందు విశేషమున్న దనియే నేను భావించుచున్నాను. ఏదోయొక విధముగాఁ దరుసమాజసృష్ట్యున వర్గిల్లులే జేసికొనుట మతప్రచారకుల పని యైయున్నది. నీ జిట్టిదానవు కావని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. నీవు స్వయముగా నీకుచితముగు మతమును గ్రహింపవలయు ననియే నాకోరిక! ఇతరుల మాటలవలనఁ బొంపొట్టుపడి నీవునిన్న లోకులచేసికొనవలదు. నే నేదియో యొకమతమునకుఁ జేరి వ్యక్తి:మాత్రమే కాదనుసంగతి నీవు నీకునోచధ్యము నుండియే స్పష్టముగా గ్రహింపవలయును!

మచరిత తన మనశ్చక్తి నంతను స్థిరపఱచుకొని పెచ్చురితో దృఢముగఁ గూర్చుండి "మీరుకూడ నేసమాజమునకును జేరినవారు కారా?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా:— కాదు. నేను హిందువును! హిందూత్వ మెట్టి సమాజమునుకాదు అది యొకజాతి. ఆజాతి యెంతగొప్పదియో దానికి జాతిత్వ మెట్లుకలిగినదో, దాని హద్దెచ్చటనో యే సంజ్ఞచేతను నిరూపించి చెప్పఁజాలము! తరంగములు సముద్రములు కానట్లు సమాజములు హిందూమతము కానేరవు.

మచ:— సమాజమేకాని హిందూవులకు మరల సమాజములతోఁబోరాటమేల?

గోరా:— మానవుడు తనకు బాధకలుగుచుండఁగా బ్రతికారము చేయుటానుటందులకా? అతనికి బ్రాహ్మమున్నది కావున! బాధలన్నిటిని సహించి యూరకుండుట కాతఁడు తాతిబోహ్మ కాడుకదా!

మచ:— మాకు ధర్మముగాఁ దోచుచున్న విషయము హిందువులకు బాధాకరముగఁ దోచుచున్నచో నప్పుడు మేమేమి చేయవలయునని మీయుద్దేశము?

గోరా:— మీరుఁ గర్తవ్యముని తోచినది హిందూజాతి యనంత నిశ్చితక్రికి వేరవాకరముగ నున్నపుడు మీలో నేనో పొరపాటు కలిగెననియో, సకలవిషయములను సకల విధముల నాలోచించుకొని సూర్యమైపోయెననియో మీరు బాగుగ నాలోచించుకొని నిశ్చయించుకొనవలయును. సమాజమువారు చేసిన సంస్కారములనే శేష

లము సభ్యాసము చేయుచు వనితేశముచే నవియై సత్యములని చెప్పుచు నింతటి మహాత్మాతమును గల్గింపఁ బ్రయత్నించుట యుచితముకాదు. ఒక యెలక యొందెను గారికి దొలుచుచున్నప్పుడు తనకనుకూలముగు సంకల్పము ననుసరించియే పనిచేయును అంతటిగొప్ప యాశ్చర్యమునకు రంధ్రము కల్పించుట దాని కనుకూలముగనే తోచినను దాని మూలమున నెందఱి కెంతకష్టము కలుగునో నీకు బోధపడుటలేదా? నేను కేవలమును నాసమాజమునమాత్రమే చూచుకొనుచున్నానా? సమస్తజనులను గూర్చియు నాలోచించుచున్నానా?" అని నీలోనీవే భావించుకొనవలయును! సమస్త మానవులనిన నేమో నీకుబోధపడినదా? వారు వివిధ ప్రకృతులను వివిధ ప్రవృత్తులను వివిధ ప్రయోజనములను గలిగియుందురు! వారికొక్కటేమార్గముకాదు. ఒక్కటేటానే యునికి కాదు. కొందరియెదుటఁ గొండలు! కొందఱిమీదుట సముద్రములు! కొందఱియెదుట సమప్రదేశములు మఱియు నందెవ్వరును గూర్చుండువారు కాదు! అందఱునుఁ జరించువారే. నీవు కేవలమును నీసమాజశాసనము నందఱియెడలను వినియోగింపఁ దలఁచెదవా? మానవులయందెట్టి వైచిత్ర్యమును లేదనియు, వారుకేవలమును బ్రహ్మ సమాజ పుస్తకమున నామలేఖనము చేయుటకే ప్రపంచమున జన్మించియుండిరినియు నూలదృష్టిచేతనే నిశ్చయింపఁ దలంచెనవా? దమ్యుజాతి యంతయును భూమి యందలి సమస్తజాతులను జయించి తన యొకఁడైతాధిపత్యమును స్థాపించుటయే లోక కల్యాణమని భావించినచో, మన బలగౌరవములఁ బాటించని పరజాతుల యున్నతియే విశ్వహితంబునకుఁ గేవల మమూల్యవిధాన మని లోకమున దాసత్వమును వర్ణిల్లఁజేయు వారికిని మీకును భేద మెక్కడనున్నది?

సుచరిత్ర యింపుకనేపు యుక్తుల నన్నిటిని మఱిచిపోయెను. గోరా విజగంభీర కంఠస్వర మద్భుత ప్రాబల్యముచే నామె సమస్తాంతఃకరణములను వాందోళితములుగఁ జేసివైచెను. గోరా యేవిషయముగూర్చి మాటాడుచుండెనో యామెకు బోధపడుటలేదు. గోరా మాటాడుచుండెనని మాత్రమే కేవలము నామెకుఁ దెలిసియుండెను.

గోరా:— ఈ భారతవర్షమునందలి త్రిశతకోట్టి ప్రజలను మీసమాజమే సృష్టించి యుండలేదుగదా? అట్టిచో నేమార్గము వీరి కుపయుక్త మో యేమార్గము విశ్వాసము లీయందరకును నాహారబలంబులఁ బ్రసాదించునో యట్టినియమములను విధించు భారము బలవంతముగఁ దనవైఁ బెట్టుకొని యీ సమస్తభౌగోళవర్షము నొక్కసారిగా నొక్కలాగున నొక్కతరగతికిఁ దేవలయునని మీసమాజము తలంచుటకుఁ గారణమేమి? ఈయసాధ్యకార్యమునాధింపఁబడకుండకున్న కొలఁదిని మీకుఁ దేకముపై గ్రోడ్డు కలుగుచున్నది. అగౌరవము కలుగుచున్న కొలఁదిని హితము చెప్పెడివారి యెడల మీకసహిష్ణుతయు భేదభావమునుఁ గలుగుచున్నది! మఱియు నేయాశ్వరుడు

మానవులను వివిధప్రకృతులతో సృజించి యట్లే పాలించుచుండెనో యట్టి పరమేశ్వరుని మేము పూజింతుమని మీరు చెప్పించుదురు. అది సత్యమే యయినచో మీ యాశ్చర్యని విధానమును స్పష్టముగా నేల గ్రహించుటలేదు? మీ బుద్ధిశక్తిజూచినది గర్వముచేతను మీ సమాజమునందలి యనాంభావముచేతను మీ గతని యుద్దేశము నంగీకరించుట లేదా యేమి?

శుచరిత్ర యేమియును బడలుచోప్పడుకుఁ బ్రయత్నింపక యూరక తన మాటలను వినియండుటఁగాంచి గోరాకు దయఁలిగెను. అతఁడెంచుక యాగి మెల్లగా “నా మాటలు నీకు గతోఁదములుగా నుండవచ్చును. కాని నేను పశ్చిపక్షి నని మాత్రము నీమనులలో నెట్టివైరుమును బెట్టుకొనవలగు. నేను నిన్నట్లు భావించియున్నచో నీతో నొక్కమాటయైన నాడియిండను. నీవృద్ధయునునంగల స్వాభావోద్బావముతో నమాజవర్ధ్యునునంజెక్కి నంతుచిత్ర మైపోయినందులకు నాకుఁ గష్టముగా నున్నది.” అనియెను. అప్పుడా మె “వలదు! వలదు! ఎన్నఁగూర్చి మీర తమాత్రిము నాలోచించవలదు. మీరు చెప్పించుఁడుఁడు! నేను జోధపడుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించెదను!” అనియెను.

గోరా:— నేనెఁక జెప్పవలసివచ్చెదయను లేదు. నీవు ప్రేమించుచున్న యా నీభారతవర్షమును నీ సమాజచ్ఛాయమునుండియే సమాజజ్ఞానము నుండియే చూచుచుండును! (బహుసామాజికులు కారమున ద్వేషముతో నీవు భారతీయులను జూచినచో నప్పుడు నీకృష్టి యందు వికారమునుఁ దిరస్కారమునుఁ బూర్ణమైయుండును. అందు వలనఁగేవలయును నీకు వాదోపమే యగపడుచుండును; వివిధముగఁజూచిన వారి పంపూర్ణత్వము బోధపడునో యావిధముగఁ జూచినట్లు కాకుండఁబోవును. వివిధ భావములును, వివిధ వ్యాపారమును, వివిధవిశ్వాసములును, వివిధసంస్కారములును గల వీరి నందఱును బరమేశ్వరుఁడు మానవులగ నే సృజించెను. భూమ్యాభేదము లెన్నియన్నను నందఱియందు నొక్క మానవత్వమే యున్నది. నున భారతవర్షమునందును, మనయందునుఁగూడ నిమిడియున్న యొక నస్తుచే వారి యందును నిమిడియున్నది. వారితోఁక సత్యగృహినిఁ బరగించినచో నది వారి తుదగ్రుత్తియు, సపంపూర్ణత్వమునను బహిరానరణములను ఛేదించుకొని దోయి వారియందలి పరమాశ్చర్యకరమగు నొక మహత్తత్వమును గోచరింపజేయును. చిరకాలమునండి సాధింపఁబడుచున్న సమస్త సాధనములఁ బ్రయత్నించుచు వారిలో నగపడును; చిరకాలమువాటి హోమావలము భస్మచుర్ధ్వమునందుండి యింకను జ్వలించుచు తుదగ్రింబులగు దేశకాలముల సతిగ్రమించి భూగర్భమునందుండి నున తీవ్రాగ్నివ్యాలలనుఁ బ్రసరింపజేయుచున్నదనియే స్పష్టముగా బోధపడును! ఈ భారతవర్షమునందు మానవుడు చిరకాలమునండి కావించుచున్న సర్వోధనములును,

సత్కార్యములును, సమస్తమునుగూడ మిథ్యలేయని సంశయించుట సత్యమున గౌరవించుటయే యగుచున్నది. అదియే నాస్తికత్వము!

ఇంతవఱకును గల కందుకొనియున్న సుచరిత యిప్పుడిందుక మొగమెత్తి 'అట్లన్నచో మీరు వన్నిప్పుడేమి చేయవలసి చెప్పవలె?' అనియెను.

గోరా:— నేను చెప్పవలసినదేమియునులేదు. హిందూమతము తల్లికలి నానా భావములును నానాచరములును గల మానవుల శందతను దనయొడివ శత్రుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నది. అదియే జగత్తునందలి మానవులందఱియుందును మానవత్వ మంగీరించుచున్నది; అంతేకాని వారిని పుత్రేకసామాజికులుగాఁ జూచుటలేదు. అనిజ్ఞానిని, యాధునింగుగాడ యిచ్చించుచున్నది అదియొకరకమగు జ్ఞానమునుమాత్రమే గౌరవించుటలేదు; జ్ఞానసంబంధము లగు సమస్త వికాసములనుగూడ వంగీరించుచున్నది. క్రైస్తవులు భిన్నభావము నంగీకరింపరు. ఒకవంక క్రైస్తవ్యమతమును మఱియొకవంక వనంతనినాశమునందెనయు, నీలంఠికినినడుమ మఱి యెట్టిభిన్నత్వమును లేదనియు నాకు చెప్పవలయును. మనమువారియొద్దఁ జదివినవారు. కావుననే హిందూమతమునందలి భిన్నత్వముంగూర్చి సిగ్గుపడుచుందుము! హిందూమత మాభిన్నత్వము నుండియే యేకత్వమును జూపుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నదని మనము తెలిసికొనఁజాలకున్నాము! ఈక్రైస్తవాభ్యాసమునుండి మనహృదయము సంపూర్ణముగ విముక్తిపందగవునచో మనహిందూమతమునందలి సత్యమును గ్రహించు గౌరవముఁకు మన మధికారియు కాఁజాలము!

సుచరితయిప్పుడు గోరామాటలను కేవలము వినుటయే కాదు; ఆమాటల రూపమునుబ్రత్యక్షముగఁ గాంచుచున్నట్లుండెను. గోరాకన్నలలోని దూరభవిష్యన్ని బద్ధమగు కొక ధ్యానదృష్టి యాతనివాక్యములతో నైఋత్యమైయున్నట్లు సుచరితకు గోచరించుచుండెను. అప్పుడామె సిగ్గుపడచి, తిన్నగానే మఱచి భావోత్సాహ ప్రవీప్తమగు గోరా మొగమువంకఁ దడవేద్దిప్తిం గాంచుచుండెను. ప్రపంచమునందలి ఘన సంకల్పములను యోగబలముచే సత్యములుగాఁ జేయఁజాలు దిక్యకక్షి గోరామొగమునఁ దామె కప్పుడగ పడుచుండెను. ఆమె తనసమాజమునందలి వివాంసులగు బుద్ధిమంతుల యొద్ద ననేక తత్వాలోచనములన వినియుండెను. కాని యిది తర్కమునలే లేదు; ఇదికేవలము గోరా సృష్టినలేనుండెను సుచరిత యిప్పుడు బహిషాణి యగు నిండునింబిలకించుచున్నట్లుండెను. వాక్యములు బ్రబల మంద్రస్వరములతో నామె కిర్ణములందాకి నత్రుకవాటమును స్పందితముగఁ జేసివైచుచుండెను. వానితోఁగూడఁ దీవ్ర విద్యుత్కాంతి లామెకర్తవాళిముల ననునిమిషమును వృత్తము చేయుచుండెను

గోరానుకముతోఁ దనకుత మెచ్చట నెంతకఱ కై కృత్యమొనో, యెంతకఱకుఁ గాలేనో స్పష్టముగా నాలోచించి మానుకొనుకత్తి యామెకుఁ లేకుండఁబోయెను.

ఇంతలో సతీకుండచ్చటికి వచ్చి గోరాయనిన నాతినికి భయముకావున నిందుక యోసరిల్లి సోదరిపాస్వయున నిలిచి మెల్లమెల్లగా “పానూబాబు వచ్చినాడు!” అని చెప్పెను. కుచరిత యదరిపడియెను ఆకిస్మికముగ నామె కాఘాత మైనట్లుయ్యెను. ఆమె యిప్పుడెట్లయినఁ బానూబాబువారనండి తప్పించుకొనవలసిన యగస్త్యలో నుండెను. సతీకుని మెల్లనినూట గోరాకువినఁబడి యుండదని తలంచి యామెచటాబున లేచి తత్తమముతో మేడనుండికిఁబిడిదిగి పానూబాబు చెంతకుఁబోయి “ఓమింపుఁడు! నాకిప్పుడు మీతోఁ మాటలాడుట కవకాశములేదు!” అనియెను. కాని యామెచుని హారానుఁడు పగిల్లించెను. కుచరిత యామాటకు బదులు చెప్పక “నేను లేపు ప్రార్థనఃకాలముననే తిండిగారియింటికి వచ్చెదను. ఆచ్చటమీరు నన్నుఁ నాడ వచ్చును!” అనియెను.

హారా: — ఇప్పుడు నీయింట నెవరైన నున్నారాయెమి?

కుచరిత యామాటకును బదులు చెప్పక నాకిప్పుడు తీరికలేదు. దయయింపి నన్ను ఓమింపవలయును!” అనియెను.

హారా: — నాకువీధిలో నుండఁగనే గోరాబాబు కంఠస్వరము వివచ్చినది. ఆతఁడిచ్చట నున్నాఁడా?

కుచరిత యీప్రశ్నను దప్పించుకొనఁజాలక మొగమెట్టుజేసికొని “ఔను! వచ్చియున్నాఁడు.” అనియెను.

హారా: — మంచిది. నాకాతినితోఁగూడ మాటాడగలసిన పనియున్నది. నీతోటి యైనఁ బనియున్నచో నది మగియినకఱకు నేనాతినితో మాటాడుచుండెదను

అనిచెప్పి యామె సమృథిని నిరీక్షింపకుండఁగనే మేడమెట్లు నెక్కడోదండంగను, తనవెంట నున్న హారానుని వంక నాడకుండఁగనే కుచరిత గదిలోనికిఁబోయి గోరా నుద్దేశించి దొడ్డయ్య మీకొకట వంటచేయుముటకై పోయినది. ఆమె యేమి చేయుచున్నదో యొకసారి చూచినచెదను.” అనిచెప్పి చటాబున వెడలిపోయెను. హారానుఁడు గంభీరముగ నొకకుర్చీపై దానే యధికారము వహించి కూర్చుండి గోరాబాబూ! మీరుకొంచెము చిక్కినట్లగుపడుచున్నారు!” అనియెను.

గోరా: — చిత్రము! చిత్తుటకేగొన్నాళ్లకుండి చికిత్స జరుగుచున్నది.

హారానుఁడు కంఠస్వరమును మృదులముజేసి అట్లయినవో మీరు చాలగవ్వపడుచున్నారనుకొనియెదను!” అనియెను.

గోరా: — లేదు. అది నాకనుకొన్నంత కష్టములేదు.

హారా:— విషయబాబు విషయమున మీతో గొంత యాలోచింపవలసి యున్నది! రేపాదివారమున నాతఁడు మాసమాజమునఁ జేరుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నట్లు మీరు వినియే యుందురు.

గోరా:— లేదు. నేను వినలేదు.

హారా:— మీకది సత్యమేనా?

గోరా:— విషయండు నాసత్యమిని వాంఛించుట లేదు.

హారా:— ఆతఁడు సత్యవిశ్వాసముతోనే యిట్లుచేయుట కంగీరించి యుండెననియేనా మీయుద్దేశము?

గోరా:— ఆతఁడు దీక్షగ్రాహకుల సిద్ధపడినప్పు డిప్పటి మాప్రశ్నకేవలము ననావశ్యకము!

హారా:— సంకల్పము తీవ్రమైనప్పుడు మనికువిశ్వాసమున్నదో, లేదో యాలోచించుకొనుటకైన కవకాశముండదు. మానవచరిత్రము మీకుఁ దెలియనిదా?

గోరా:— తెలియదు. నేను మానవచరిత్రముంగూర్చి వృధాలోచనము చేయువాడనుగాను!

హారా:— మతవిషయమునఁ గాని, సమాజవిషయమునఁగాని మీతో నాకటి సంబంధమును లేకపోయినను నాకుమీయందు గౌరవమున్నది. మీవిశ్వాసము సత్యమే కానిండు; మిథ్యయే కానిండు. కాని యెవ్వరు నెట్టి ఆలోచనములచేతను మిమ్ములను మీవిశ్వాసమునుండి కదల్పఁజాల రని నేను నిశ్చయముగ నెఱుఁగుదును— కాని

గోరా:— మీరు నాయుండెట్టి గౌరవముకలదో యట్టి మీయమూల్య గౌరవము బోగొట్టుకొనుట విషయమున కొక గొప్పవచ్చుమే! ఈప్రపంచమున మంచినస్తువులును, శుద్ధవస్తువులునుగూడ నవశ్యముగానుండును. మీరువానికి మీగౌరవాగౌరవములనుబట్టి మూల్యములను నిరూపింపవచ్చు. కాని లోకులంజును మీనిర్ణయమునే గ్రహింపవలయు ననిమాత్రము చెప్పవలను!

హారా:— మంచిది. ఇప్పుడామాటకేమి! కాని మిమ్మొకసంగతి యడుగుచున్నాను. పరేశుని కుటుంబముతో వివాహసంబంధముం గావించుకొనఁదలచుచున్న వినయుని మీరు నిషేధింపలేదా?

గోరా:— హారానాబాబూ! వినయుని సంబంధములగు సేవస్త్ర విషయములను నేను మీతో వాలోచింతు ననుకొంటిరా? ఆతఁడు నామిత్రుఁడుగాని మీమిత్రుఁడుకాఁడుగదా! నిరంతరమును మానవచరిత్రముంగూర్చియే యోచించుచుండు మీకింత మాత్రము జోధపడలేదా!

హా:— ఈ వ్యాధారకు తో మా సమాజమునకు సంబంధమున్నది. కావున నేనీమాట చెప్పితిని. లేకున్నచో—

గోరా:— కాని బ్రహ్మసమాజముతో పెట్టి సంబంధమును లేని నాచెంత మీ యీ మనస్తాపము కేవలము నిర్దిష్టము కాదా?

తంత్రలో సుచరిత వచ్చుటయు హానుఁ డామెంగాంచి “నీతో నొండుభువి విషయముంకూర్చి మాటాడవలసియున్నది!” అనియెను. ఆరిడల్లుట కెట్టి గూఢకళ కమునులేదు. తనకును సుచరితకును విశేష సంబంధమున్నట్లు గోరాయెనుట బద్ధించుటకే హానుఁడు చెప్పెను. సుచరిత దాని కెట్టి ప్రశ్నోత్తరము నీయలేదు. గోరాయును దుకుర్చివై సుస్థిరముగఁ గూర్చుండెను; హానుని రహస్య సంభాషణ మనకవకాశముగ లేచిపోవు లక్షణమును బ్రకటింపలేదు. అప్పుడు హానుఁడు “సుచరిత! నీతో నొండుమాటయున్నది ఆగఁదలఁచి వచ్చెదవా?” అనియెను. సుచరిత యామాటకు బదులుచెప్పక గోరావ.క జూచి ‘మీయమ్మగారు తేమముగా నున్నారా?’ అనియెను.

గోరా:— అయ్యగా రహాశ్యముగ నుండుట నేనెన్నఁడును జూడలేదు!

సుచ:— ఆహాశ్యమున నిల్చుకొనుకొత్తి యామెకడ సెంతసమాజముగ నున్నదో నేనెఱుఁగుదును!

అని చెప్పి గోరా కైలంకం దున్న సమయమునఁ దానామె నొకసారి చూచిన సంగతి వాతనికి స్మృతికి దెచ్చెను. ఆసమయమున హానుఁడు బల్లవై నన్ను పుస్తకమును దీసి యందలి మిథునత్రయఁ గవిపేగు చదివి పత్రములను దిరుగువైచి యందం దుఁ జరుపుచుండెను. సుచరిత మొగ మెట్టవైపోయెను. ఆగ్రంథమేమో తెలిసిన వాఁడు కావున గోరా తనమనసులో నిండుక నవ్వుకొనియెను. అప్పుడు హానుఁడు “గోమెనాచాచా! మీరీ గ్రంథమును మీచిన్నతనమువంగు వ్రాసితిరి కాఁదోజు కేమి?” అనియెను. గోరా వత్సవ ‘వాచిన్నతన మిప్పటికిఁగూడ నున్నది! కొందఱి చిన్నితనను కొలఁదికాలములోనే వదలిపోవును. కొందఱికిఁ జాలకాలమునటకు స్థిరముగా నుండును!” అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత లేచి ‘ఈసాటికి వంటలుగును. మీరాగదిలోనికిఁబోండు! దొడ్డయ్య సానుభాబున కకపడెను! ఆమె మీకొకట నేచియుండును!” అనియెను. హానునకు మనఃస్థము కలిగించుటకే గా మెరుట్టు చెప్పెను. గోరా లేచెను. పరాభవము నెఱుంగని సానుభా బప్పుడు “అట్లయినచో నేనెందుక నేవు నిరీక్షించి యుండెదను” అనియెను.

సుచ:— ఊరక యేలమార్చుండెదరు? వేళ మించిపోయినదిగాదా?

కాని హానుడు లేవలేదు. సుచరితా గౌరవహనులు పెడలిపోయిరి. ఆ యింట గోరానుజూచి యాతనియెడల సుచరిత పృథ్వీసముఁజూచి హానుని వృద్ధ యము శస్త్రధారణముం గావించి నిలిచెను. “సుచరిత బృహ్మసమాజమునుండి యెట్లో విడిదరడి పోవలసిందేనా? ఆమెను రక్షించువారెవ్వరును లేరా? ఎట్లయినను దీనికిఁ బ్రతికారము చేసితింవలయును!” అనిభావించి హానుఁడొక కాగితమును దీసికొని సుచరితకుఁ లేఖవ్రాయుచుఁ గూర్చుండెను. ఆతనికిఁగొన్ని స్థిరవిశ్వాసము లాన్నివి. సత్యము నవలంబించి తా నితరుల నాజ్ఞ చేయుపట్టునఁ దన తీవ్ర వచనములు నిష్ఫలము లగుట లేదనుఁచును మాత్రని విశ్వాసములలో నొకటి! కేవలము వాక్యమే యొకమాత్ర నస్త్రపు కాదనియు, మానవవృద్ధయ మను నొక పదార్థమున్నదనియు నాతని కాలోచ నయే లేదు!

భోజనాంతరమున వారిమోహినితోఁ జాలసేపు మాటాడి గోరా తనకట్టును దీసి కొనటకై సుచరిత కదిలోనికి వచ్చెను. అప్పటికి సాయంకాలమయ్యెను. సుచరిత జ్ఞుడై దీపము వెలుగుచుండెను. హానుడు పెడలిపోయెను. ఆబల్లపై సుచరిత నాయుతుతో నొకచీటి పడియుండెను! అది గోరాకన్నులఁబడియెను. ఆలేఖంజూచి యింతిసే యాతని వృద్ధయమునకుఁ గష్టమయ్యెను. అది హానుడు వ్రాసె ననటకు గోరాకెట్టి సంశయమును గలుగలేదు. సుచరితయెడల వాతనికిఁగల విశేషాధికారము ను గోరా యెఱుంగును. కాని యాధికారమునకు వ్యతిరేకము కలిగిన సంగతిమాత్ర మాతనికిఁ దెలియదు. నేడు సతికుండువచ్చి హానునిగాక రహస్యులుగఁ దెప్పుట యు, సుచరిత యదరిపడి చటానున పెడలిపోయి వెంటనే యాతని దీసికొనివచ్చుట యు గోరావృద్ధయమున నపస్వరముతో మ్రోలుచుండెను. తరువాత హాను జ్ఞుటిగఁ విడిచి సుచరిత కావించిన వ్యాపాగమంతయు వ్యతిరేకముగనే యుండెను! కాని దృఢతరమగు నాత్మీయత గలచోటఁ జనవుచే నిట్టిపనులు జగుగురుండునని గోరా స్థిరపఱచి కొనియెను. ఇప్పుడుగోరా య చీటిం గాంచి యాహుతుడైపోయెను. ఉత్తర మొక గొప్పరహస్యమును పదార్థము. వైకి బేరునుమాత్రము చూపించి సమస్తమును లోపల దాచుకొనుటచేతనే యది మాత్రపు సత్యంతముగఁ బ్రీడించుచుండును! అప్పుడు గోరా సుచరిత మొగముం దిలకించి “నేను రేపు వచ్చెదను!” అనియెను.

సుచరిత యవనత నయనములతో “మంచిది!” అనియెను. గోరా పోవుటకుద్యుక్తుడై యించుక యాగి భారతవర్ష పౌరమండల మధ్యమునందే నీస్థానము— నా దేశీయులగు నీవు నాదానవు—ఎట్టిసూతుకేసు వైనను నిన్నుఁ దనవుచ్చముతో కూన్యపగ్యమున కంతమాత్రమును నోసినైరఁజాలదు. నీకుచిత మగు స్థానమున నిన్ను నేను సుక్తిరముగఁ బ్రతిష్ఠించువలయును విడువను. ఆస్థానమున నీవు నీసత్య

ధర్మములను బరిత్యజింపవలసి యుండునని నీవారు బోధింతురు! నీ సత్యమును, నీ ధర్మమును గేవలము నీ యుద్దేశముమీఁదగాని నీవంటి నలుగురైనగురి యుద్దేశములమీఁదగానిః లిచియింపలేదు. అది యాప్రపంచమునందంతటను గల యసంఖ్యములగు శీవసూత్రములతోఁ జిత్కళానియున్నది. నీవెంతప్రయత్నించినను దాని నా మహావచమునుండి పెల్లగించి నీకుండీలోఁ బాతుకొనఁజాలవు — దానిని సముజ్జ్వలముగను సజీరముగను జేయఁదలఁచినచో — దాని సత్త్వాంగ సౌందర్యమును సార్థకముగఁ జేయఁదలఁచినచో నీ జీవితమునకు బహుపురాతన కాలము నందలి మానవసమాజ వృద్ధుడును ధ్యమున నీకు నిర్దిష్టమై యున్న స్థానమున నీవు స్థిరముగా నిలువఁబడవలయును. వాఁకిని నాకును నెట్టి సంబంధమును లేదని నీవెంతమాత్రమును జెప్పఁగూడదు! అట్లుభావించినచో నీ సత్యమును, ధర్మమును శక్తియుఁగూడ నొక్కసారిగా మూసములై ఛాయామాత్రములైపోవును. పు మేళ్ళకుఁడు నిలిపినస్థానమునుండి నీమతము నిన్ను దొలఁగించినచో నెట్టి నీమతమునకు విజయము కలుగదని నీవు నిశ్చయముగా దెలిసికొనుము! “నేను శేవు వచ్చెదను.” అని చెప్పి యాతఁడు వెడలిపోయెను. ఆశ్చర్యాన్వితమంతయుఁ జాల నేపటివఱకును గపించిపోవుచుండెను. సుదగత చిత్రప్రతిమవలె నిస్తబ్ధుడై కూర్చుండెను.

౫౯

విషయం దానందమయిం గాంచి “అమ్మా! నేనెప్పుడు దేవతామూర్తికి వందనము చేసినను నామనసులో నేనా సిగ్గుగ నే యుండెను. ఆసంశయమును మనసు నందే యు చుకొని విగ్రహారాధనమును గూర్చి ననేకప్రబంధములను వ్రాసియుంటిని కాని నేను నిజమ చెప్పుచున్నాను. అట్లుప్రకటించుట నాకు మనసులో నిండుకంతయు నంగీకారములేదు.” అనిచెప్పెను.

ఆనం: — నాయనా! నీవ్వాదయము సామాన్యమైనదా? నీవు దేనిఁ గూడ నూల దృష్టితోఁజూడవు అన్నిటిని సూక్ష్మదృష్టితో భావింతువు. అందుచేతనే సామాన్యముగ నీకు విశ్వాసము కలుగదు!

విస: — ఔను నాకు విశ్వాసములేని విషయమునుగూడ సూక్ష్మబుద్ధిబలము వలన సూక్ష్మముత్తులవలనఁ బ్రమాణిఃరింపఁగలను. అట్టి సమయాలగు నే నితిగులను, నన్నునుగూడ మఱపించుచుందును కనిపిస్తాల్లనండియఁ గాంచుచున్న మతతగ్గమంతయును మతపక్షమునుండి చేయబడు లేదు కేవలసమాజసమీక్షనుండియే చేయబడుచున్నాను.

ఆనం: — మతమునందు సత్యవిశ్వాసము లేనప్పుడిట్లే యగుచుండును! ఇట్టిస్థితిలో మతము కేవలమును గులగొరవ భాగ్యములవలెనే యనాంకారమును బుట్టించు వస్తువైపోవును.

విస:— ఔను నేను చురకల్యమనగూర్చి భావించక నాచుక చురుకారణము చేతనే పోరాడుచున్నాను. అయినచో నాకప్పువాడు దెలియకుండుట లేదు. విశ్వాసము లేనిచోట భక్తియున్నట్లు నటించుటచే నన్ను (జూచి) నేనే సంపూర్ణముగ సిగ్గు పడిపోవుచున్నాను.

ఆనం:— అదియేమో నాకు బోధపడుటలేదు. మీరీరిషయమున వితరుల కంటే పధికముగఁ గీవగిభాముతోఁ బనిచేయుట చేతనే మీలో నేదియో యిందుక లోపమున్నట్లు బోధయగుచున్నది. భక్తిపరాజయై యున్నచో పంకతొందర యుక్తిలేదు.

విస:— అందుచేతనే నిన్నుడుగుచున్నాను. విశ్వాసములేనిదానియందు విశ్వాసమున్నట్లు నటించుట యధర్మముకాదా?

ఆనం:— బాబూ! ఇప్పుడిట్లు ప్రశ్నించుట కంతయవశ్యక మేమున్నది?

విస:— ఆమూ! నేను శత్రు బ్రహ్మసమాజవీరుఁ డైకొనుచున్నాను.

ఆనం:— (విస్మయముతో) అదేమిమాట విసయా! అట్లుచేయుటకుఁ గారణమేమి?

విస:— అమ్మా! కారణమిప్పుడు చెప్పితినిగాదా?

ఆనం:— నీవిశ్వాసము నీలోనుంచుకొని యైనను నీవు మనసమాజమునం దుండఁబాలవా?

విస:— ఉన్నచో మోసముచేసినట్లుగును.

ఆనం:— మోసము చేయకు డ నుండుటకు ధైర్యములేదా? సమాజమునఁ గష్టముండవచ్చును. నీవు దానిని సహింపఁబాలవా?

విస:— నేను హిందూసమాజ విరులను బాటింపఁబాలనిచో నప్పుడు—

ఆనం:— ముప్పదికోట్లమంది ప్రజలకు సరిపడియున్న యాదుతము నీకేల సరిపడలేదు?

విస:— అమ్మా! నాసమాజమువారే నన్ను ప్రాంతపుని గానంగీకరింపకున్నప్పుడు నేనుబలవంతముగా హిందువుని చెప్పుకొనవలసి వచ్చుచున్నది!

ఆనం:— మనవాడు నన్నుఁ ద్రోస్తావనిగాఁ బరిగణించుచున్నాను. కుభాకుభ కశ్యమలయిండు నేను వారితోఁగలసి భుజించుటలేదు! అయినను వాయనన్నుఁ ద్రోస్తావి యనుచుండఁగా నొప్పుకొనవలసిన యావశ్యకము నాగపడలేదు. వారిమాటలనుబట్టి నాకత్య విశ్వాసమును విడుచుట నాకిష్టములేదు.

విసయుఁడు దానికే బ్రత్యుత్తరము చెప్పుబోవుచుండగా నానందయ్య వాడించి 'విసయా! నేనునీకు వాదమున కవకాశ మిచ్చుట లేదు. ఇది వాదించవలసిన

వినుచున్నాడు. నీవు వాయుధ నేమిదను దాంపగలవా? అరకాళమునైనాని నీవిప్పు డెట్లో బలవంతుడగు వాడనిచి నన్ను భ్రమింపజేయు జూచుచున్నావు! కాని యిట్టి శుభకర్త వ్యాసాగమవం దట్లు చేయుచున్నావా? అనియెను. వినుచుండు తల వంచుకొని 'కాని అమ్మా! నేను లేపు వీక్షిస్తానందు నని యుత్తరమును బంపివ్రచితిని!' అనియెను.

ఆనం:-- విను నేమి? పరేశునితో నుత్తరమును స్పష్టముగాఁ దెల్పిచివో నాతఁ డె. తమాకీమును బలవంతును నేనుఁడు.

విను:-- ఇందాచున పోతానామేమియునులేదు. ఈ యన సౌవమునం దాతఁ డెట్టి సంబంధమును గల్పించుకొనలేదు.

ఆనం:-- సరే! అట్లయినచో నిబ్బందియేలేదు.

విను:-- అమ్మా! అట్లుకాదు. ఒకసారిమాట స్థిరమైన తరువాత నిశ్చయ దిరిగి పోగూడదు!

ఆనం:-- గోరాతోఁ దెప్పితివా?

విను:-- అతఁడు నాకగపడలేదు.

ఆనం:-- ఏమి? ఇంటిలోలేదా?

విను:-- లేడు. ముచరిత యింటికిఁబోయెనని తెలిసినది.

ఆనం:-- (విస్మయముతో) అతఁడు విన్నగూడా నటుకే పోయి నాఁడు!

విను:-- నేఁడును బోయినాఁడు!

ఇంతలోఁ బాంగణమునుండి పల్లకిబోయాల కేకలునివకచ్చెను. అనందబంధు వలకు స్త్రీ లెవ్వరో వచ్చుచుండిరిని యొచి వినుచుండు వెనుపలకుఁబోయెను. ఇంత లోఁ లితి నచ్చి యూనినచుముకి నమగ్నునిం చెను! ఇప్పుడామె వచ్చునని యానంద మయి యూహించియైన నుండలేదు. కావున విస్మితమై గూమె మొగమునంకఁజూచి వినుని వీరంగూర్చి చిక్కులు కలిగెనయ్య నందుకొఱకే గూమె వచ్చియుండునని యు గ్రహించెను అప్పుడానందమయి సంభాషణమున కవకాశము కల్పించుటకై "అమ్మా నీవిప్పుడు వచ్చుట చాలసంతోషముగానున్నది. ఇంతవఱకును వినుయుండిచ్చి టనేయుండెను. ఇంతవఱకును లేపటి యాతనిదీక్షిం గూర్చియే ప్రస్తావము జరిగినది అనియెను.

లలి:-- ఆశఁడేల దీక్షన గ్రహింపవలయున? ప్రయోజనమేమైన నున్నదా?

ఆనం:-- (అశ్చర్యముతో) అమ్మా! ప్రయోజనమే లేనా?

లలి:-- షిన్నట్లు నాకగపడుటలేదు.

అనంగమయి లలిత భావమును గ్రహింపఁజాలక యామె మౌనమువలనఁ దల
కించుచు నూరకుండెను. లలితయును దలచుచుకొని ఆకస్మికముగా నీవిధమున దీక్ష
గ్రహింపఁట యాతని కవమానము! ఇట్టి యవమానము వారఁడెందుకొఱ కలగిరింప
వలయును?" అనియెను.

ఎందుకొఱకా? ఈసంగతి లలితకుఁ దెలియదా? అంగులలిత కానందవిషయ
మేమియును లేకలేదా?— అప్పుడానందమయి “అమ్మా! దీక్షగ్రహింపఁట శేషటి
దినము స్థిరపడియెననియుఁ దప్పిపోవుట కరకాళము లేదనియు వియుఁడు చెప్పియు
న్నాఁడ!” అనియెను. లలిత దీప్తవృష్టితో నానందమయిం గాంచి “ఈసకలఃప
యములందుక స్థిరఃశ్చయములతో నిమిత్తములేదు. ఆవశ్యకమైనచో సభిప్రాయము
మార్చుకొనవచ్చును.” అనియెను.

అనం:— అమ్మా! నీవు నాయొద్ద సిగ్గుపడక యంతయును స్పష్టముగాఁ జెప్పుము.
నేను వినయునికి నీవిశ్వాసపెట్టున్న సమాజమును విడుచుట నీకుచితము కాదనియు
వాతశ్యకమును గాదనియు నింతవఱకును బోధించియుంటిని. అతఁడు వైకెట్లు చెప్పినను
లోపలఁ గష్టపడుచునే యున్నాఁడు. అతఁడొకయము నీకుమాత్రము తెలియని
దా తల్లీ? సమాజమును ద్యజించినఁగాని మీతో సహా సము క్తమిరదని యతఁడు
నిశ్చయించుకొనియెను. సిగ్గుపడకుతల్లీ! సరగాఁ జెప్పుము! ఈగుట విజమేనా?

లలి:— అమ్మా! నీయొద్ద నాకు సిగ్గెల? వాకిది సత్యము కాదని చెప్పెనే
యుంటిని. మావపులలోఁ బగప్పురవంశాగమఁ బొందుటకు మతమునుగాని, విశ్వా
సమునుగాని, సమాజమునుగాని, మఱి దేనిగాని త్యజింపవలసివచ్చినది నేను బాగుగ
నాటించించి తెలిసికొంటిని. అట్లే యై:వో నొకహిందువుతో నొక క్రైస్తవునకు
మైత్రి లేకుండఁబోవును. అట్లయినచో నొక్కొక్క సంప్రదాయము తనచుట్టును
బెద్దబెద్ద గోడలను నిర్మించుకొని యానడుమనే యుండవలసియుండును.

అనం:— అమ్మా! నీకుట నాకానందకరముగా నున్నది. నేమగుడ నిట్లే
చెప్పితిని. యాపగుణ స్వభావములచే నెంతమాత్రము నొకరితో నొకరికిఁ బోలిక
యుండక పోయినను నిరువురు మానవుల సన్నితవములకెట్టి గూటుంకమును లేంపును
మతవిశ్వాస భేదముచే నభ్యంతరము కలుగునకుట కరకాళమేమున్నది? అమ్మా!
వినయుని విషయమున విచారించుచున్న నన్ను నీవు బ్రతికించితివి. అతఁడు తనవృద్ధ
యమును, సమస్తమును నీకర్పించి యుండెనని నే నెఱుంగుదును నీపంబుధమున కెట్టి
యంతిగాయము కలిగినను వారఁడు సహింపఁజాలఁడు. అంగులేశకే యాతని నిషే
ధించుటకు నే నెంత బాధపడుచు టినో మంత్రాధిపతియై యెఱుంగును. కాని గూతని
యగృష్టము! ఇంత చిక్కిరములువుగా విడిపోవుట సామాన్యమతల్లీ! నేనొక్క
మాట యడిగెదను. పరితపాలుని కీసంగతి తెలిపితివా?

లలిత సిగ్గుపడంచుకొని 'లేదు. కాని యాయన సరుస్తమును సరిగాఁ దెలిసి
కొని యుండునని నేనెఱుఁగుదును' అనియెను. అప్పుడాసందచుయి 'నీకంటె
యంతటివాఁడు కాకున్నచో నింతటిబుద్ధియో, నింతటిభ్రాతృత్వమున నీకెట్లు కలుగును?
అమ్మా! నేను వివరమునిఁ దిలిచెనను. నీవారేతో ముఖస్థముగా మాటాడుటమంచిని,
నీకీసమయమున నొకమాట చెప్పవలసియున్నది. వినయుని చిన్నితనముకండియు
నేనాతనిం జూచుచున్నాను. వాఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడు వానితోను నిరసము
చున్న కష్టములనన్నిటిని వాఁడు సార్థకములుగాఁ జేయునని నేను యాధిగాఁ జెప్పఁ
గలను. వినయునిం బడయుఁజాలు భాగ్యవతి మెవ్వరై యుండునని నేను చాల దివ
ములనుండి భావించుచుంటిని. అప్పుడప్పు డెన్ని సంబంధములు వచ్చినను నేనంగీక
రింపలేదు. ఇప్పుడు మావినయుఁడు భాగ్యవతుఁడని నాకు నిశ్చయమైనది." అని
చెప్పి లలితను మధువెల్లుకొని వినయునిబిలిచి అటఁ గూర్చుండ నిచోగించి లలిత
కాహార సంయోజనముం గావించు పెంపెను నానందచుయి వెలలిపోయెను.

ఇప్పుడు లలితావినయులతో సంతోచమున కరకాళము లేకుండఁగోయును.
వారి జీవితములందు దోచిన కఠినసమస్యయే వారి నావ్యసించి వారి పరస్పర సంబం
ధమును సహజముగను, సంపూర్ణముగను జేసి చూపఁచెను. ఆదృష్టినిధ్యమునందలి
కాంత్యావరణము నెట్టి యావేశభావపు బింగువును మాయించుటలేదు. ఆయరువురి
వృద్ధయములు వైకృత్యములైపోయెను. వారి జీవితప్రవాహములు గంగాయమునలంబోలి
యొక పుణ్యశీర్షముగా నేకమగుటకు సంసిద్ధములై యుండెను. ఈ సంబంధ మెట్టి
యాలోచనయు లేకుండఁగనే వారి విశ్రాంతిభారమునందు నిశ్చలముగా నున్నంత
మైపోయెను. ఏనూజమును వారినిం బొనలేదు, ఏయతమును వారిని మేళింపలేదు.
వారిబంధము కృత్రిమముగాదు. ఈసంగతి గ్రహించియే వారు తమసమ్మేళనము
కేవలధర్మసంగత మైనట్లనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనిరి. ఆధ్యాత్మికతయును సర్వ
మైనది. అది యల్పవచనములఁ గైకొని వివాదపడునది కాదు ఎట్టి పంచాంగతీపండి
తులును దాని నారంభపఱుపఁజాలరు! అప్పుడు లలిత తన ముఖవచనములఁ బ్రసీద్ధము
లుగాజేసి, నీవు నీయూర్థ్వగౌరవమును విడిచినను గ్రహింపఁదలంచుచున్నావు.
ఈయగౌరవమును నేను సహింపఁజాలను. నీసాసమున నీవు నుద్ధింపఁదలై నిలిచి
యుండవలయుననియే నాకోరిక!" అనియెను.

విని:— నీవుకూడ పట్టేయుండవలయును. మనప్రేమకు భిన్న భావమే లేనప్పు
డు మనకీ ప్రేమంచమునం బ్రభేద మెక్కడనుండును?

ఇరువది నిమిషములకంతకును జరిగిన వారిసంభాషణమునందలి సాశాంతి చదియే.
వారు హిందూ బ్రాహ్మణ్యదమును మఱచిపోయిరి. ఇరువురము నేక మానవాత్ము
లమే యనుమాట వారివృద్ధయాంతరాళమున నిచ్చులప్రదీపభింబోలి వెలుంగుచుండెను.

౬౦

పరేశుడు దుష్టాసనానంతరము నింటియొద్దటి వరండాలో స్తబ్ధుడై కూర్చుండి యుండెను. అప్పుడే సూర్యాస్తమయ మగుచుండెను. ఇంతలో లలితాసహితముడై వినయుండటకు వచ్చి కవిస్మరించెను. ఆయిగువురు నట్లు కలసి వచ్చుటంగాంచి పరేశుడు విస్మితుడై కూర్చుండుట కటఃగుర్చి తేకుండుటచే 'హాకిరిహో వ్రదమురండు!' అనియెను. వినయుండు వలదని చెప్పి యచ్చటనే క్రిందఁ గూర్చుండెను. లలితయును దండిగా బాదములచెంతఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు వినయుండు 'మీ మిరువురము నొక్కసారిగా మీ యాశీర్వాదముం దైకొనుటకు వచ్చితివి. అదియే మాజీవితము లకు సత్యదీక్ష కాఁగలదు!" అనియెను. పరేశుడు విస్మయముతో వినయుఁ యొగము వంకఁజూచెను.

విన:— నియమబంధములతో, నియమవచనములతో నేను సమాజమునఁ బ్రమాణము చేయఁజాలను. మాకు మీయాశీర్వాదమే మాజీవితములను వివరములుగనూ, సత్యబద్ధములుగనూ జేయఁజాలివదిక్ష యగుచున్నది. మావృద్ధయములు భక్తితో మీ పాదములకుఁ బ్రణమిల్లి యున్నవి. ఈశ్వరుండు మాకు మీమూలముననే శుభములను బ్రసాదింపఁగలడు!

పరేశుండు కొంతసేపటి వఱకు నూరకుండి "వినయా! నీవు బ్రాహ్మదీక్షను గల్గిపొందెవా?" అని ప్రశ్నించెను.

విన:— గల్గిపొందెను. హిందూసమాజమునందే యుండెదను.

పరేశుండు లలితవంకఁ జూచుటయు నామె యాలిని మనోభావమును గల్గిపొంది 'బాబా! పృథివీకూలమైనను, గష్టమైనను నేను సంపూర్ణముగ నామతమునందే యుండెదను. కాని నాకుఁ బ్రతికూలములగు నాచారములను విడిచినంత మాత్రమున నామతమునకు భంగము కలుగుననుమాట నే నెంతమాత్రము నంగీకరింపఁజాలను. నేను మొదట మొదటఁ గేవలము బ్రహ్మసమాజమే యీకమనియు, దీనివెలంపల నంతయును ఛాయా మాత్రమేయనియు, దీనిని దృఢించుట సత్యమునల్లంఘించుటయనియు ననుకొంటిని. కాని కొన్నాళ్లనుండి నా కాయ దైశము మాటిపోయినది." అనియెను.

పరేశుండు మ్లానభావముతో మందహాసము చేసెను. లలిత మరల "బాబా! నా యుండెట్టి ఘన పరివర్తనము కలిగినదో మీకుఁ దెలియుటలేదు. బ్రాహ్మసమాజికులందఱు తిత్తోడను నాకు మతమునం దేకీభావమున్నదిగాని, వారితో మాత్రము నాకట్టి యైక్యమును లేదు. కేవలము బ్రహ్మసమాజీయనాక నామము నాశ్రయించినంత మాత్రమున బ్రహ్మసమాజికులే నావారని, ప్రపంచమునందలి యితరులనందఱును మర

ముగఁ దోసివైయట యిప్పుడు నాకుచితముగాఁ దోయటలేదు' అనియెను. పరేకుఁ
డుదిగ్విప్లవభావ యగు లలితఁడన్నవైఁ కేతిసో నియయ 'అమ్మా! వ్యక్తిగత కారణ
మునుబట్టి హృదయము వీర్యమైపోయినప్పుడు సరియగు నాలోచనలు తోచునా?
పూర్వపురుషులు మొదలు పశ్చిమతసంతతివఱకును గల యొక్కటే పారంపర్యమునకు
శ్రేయముగూర్చుటయే సమాజమునలనఁ బ్రయోజనము. అది కృత్రిమమైనది కాదు.
నీభావినఁకమునందలి యతిహారయోజన వ్యాప్తమును భవిష్యద్భార మంతయును
దేనివై నాధారపడియుండునో యదియే నీసమాజము! ఈసంగతి నీనాలోచించుకొన
వలదా?' అనియెను.

విస:— హిందూసమాజ మున్నదికాదా?

పరే:— అది మీ భారమును వహించుట కంగీకరింపకున్నచో నేమి కావలయును?

విసయు: దానందమయి మాటలను శృంగారదెచ్చుకొని 'దానినంగీకరింపఁజేయు
భారము మేము వహించెదము. హిందూసమాజము సంపూర్ణముగ సకలనూతన సంప్ర
దాయులకును నాశ్రయమొసంగును. అది సకలయత సంప్రదాయములకును సమాజము
కాగలదు!' అనియెను.

పరే:— బాబూ! ఒకవస్త్రపునుగూర్చి మాటలతో మఱియొక విధముగాఁ జెప్ప
వచ్చునగాని, ప్రత్యక్షముగా నెట్లు చూపఁజాలముగాదా! కాకున్నచో బుద్ధిపూర్వ
కముగాఁ బునఃసమాజము నెవ్వరు వదలుకొందు? మానవుని ధర్మబోధమును కేవల
బాహ్యచారములచే బంధించి యాతని నొక్కచోటనే యరికట్టదలంచుచున్న సమాజ
మును మన్నించినచో మానవుఁడు కేవలముగ గొయ్యిబొమ్మవలె నుండవలసివచ్చును!

విస:— హిందూసమాజమున కిట్టి సంకీర్ణావస్థ తటస్థించినచో దానిని దొలగించు
భారము మనము వహింపవలయును. కొన్నికీటికీలును, ద్వారములును గూర్చినచో
వెలుగును గాలియుఁ గలుగుట కవకాశమున్నప్పు డింటిని నేలమట్టముగఁ జేయవలయు
నని యెవ్వరును దలంపరుగాదా!

లలి — బాబూ! నాకీమాట లేవియును బోధపడుటలేదు. ఏసమాజమునైన నుద్ధ
రించు భారమును వహింపవలయునని నాకెట్టి కోరికయును లేదు. కాని నలుదెసల
నుండియు నాకుఁగలుగుచున్న యన్యాయము నాప్రాణదాయోవులను బంధించివైచుచు
న్నది. ఏకారణముచేతనైనను దీనినంతను వహించియుండుట నాకుచితముగ లేదు.
ఉచితాచితములనుగూడ నేను బాగుగా నెఱుంగును. కాని, బాబూ! నేను సహింప
జాలను!

పరే:— (హృదయముగా) అమ్మా! ఇప్పుడు నీమనసు చెదరియున్నది! ఇంతను
గొన్నాకు నిరీక్షించుట మంచిదికాదా?

లలి:— అట్లు చేయుటకు నాయభ్యంతరములేదు కాని యసత్యమును సన్యా
యమును, సత్యాచారమును గ్రహముగా వర్ణిల్లుచుండు వనియే నానిశ్చయము! అందు
చేతనే యెప్పుడైన మీకుఁగూడ మనఃకష్టముం గూర్పుపని జేసివైకు శేషా యని
నేను భయపడుచున్నాను. నే ననలోచితముగఁ బనిచేయుచుంటినిని మిరెన్నఁడు
వనుకొనవలదు. ఒకవిధమగు సంస్కారమును, వభ్యాసమును గల నేను బహ్మసమాజ
మును విడిచినచో ననేకకష్టముల ననుభవించవలసి యుండునని బాగుగ నాలోచించి
తేలిసికొనియే యున్నాను. కాని నేనందుకొఱ కెంతమాత్రమును జంకుట లేదు.
మీఁదుమిక్కిలి నాలో నొకవిధమగు ధైర్యమును నానందమునఁగూడ వర్ణిల్లుచుండెను.
ఏపనిచేసి యెప్పుడు మీకట్టికష్టముం గూర్తునో యనిమాత్రమే నేనుభయపడుచున్నాను.

అని లలిత మెల్లగా జనకునిపాదముల నొత్తుచుండెను. పరేశుఁడు చిలునగవు
తో 'అమ్మా! నేను నాయొక్కని బుద్ధియందుమాత్రమే యాధారపడి యున్నచో
నాయుష్టమునకును, మతకునకును విరుద్ధమగు నెట్టికార్యమునైనను సహించఁజాలక
యుండును. ఇప్పుటి నీచ్ఛాదయావేగము కేవల మతుంగళికమైనదని నేను యాభిగా
నిశ్చయించుటలేదు. నేను నొకప్పుడు మంచిచెడ్డల నాలోచింపక విరుద్ధభావముతో
నిల్లువిడిచి వచ్చినవాడనే!— సమాజవిషయమున నిప్పుడు జరుగుచున్న ఘోర పరి
ఘాతములలో నయ్యాశ్చర్యమని దివ్యశక్తియే పనిచేయుచున్నట్లు బోధ యగుచున్నది.
అతఁడు నలుదెసలనుండి గూర్చి, మూర్ఖి శోధించి యేనువ్వులు కట్లు చేతుదలంచెనో
యెవ్వరెఱుంగఁగలరు? ఆతనికి బ్రహ్మసమాజమన నేమి, హిందూసమాజ మననేమి?
ఆతని కందఱు నొక్కమానవజాతియే!" అనిచెప్పి పరేశుఁడొక్కంతసేపు ముకుళిత
నయనుండై తను నిగూఢాంతఃకరణ మధ్యమునఁ దన్ను నిలుపుకొని ప్రబ్రభావముతో
నుండి యనంతరము "విషయవాటా! మనదేశమునఁ బ్రతిసమాజమున సంపూర్ణముగ
మతాచారములతో మిళితమై యున్నది. మతాచారములకు భిన్నులగువారి నేసమాజ
మును దనలోనికిఁ జేర్చుకొనఁజాలదు. ఇట్టిచో సమాజమును నిడిచి మిరెట్లుందుకో
నాకు బోధపడుట లేదు!" అనియెను.

లలిత కీమాటబాగుగ బోధపడలేదు. ఆమె యితరసమాజమునకును దన సమా
జమునకును గలభేదము నెన్నఁడును బ్రశ్నోత్తముగఁ జూచియుండలేదు. హిందూసంఘ
మునకును దమకును నొక్క యాచారవిషయముననే తప్ప మఱి యెట్టి భేదమునులేదని
యామె యుద్దేశము. అందుచే హిందూవివాహము జేసికొనుట కామె కట్టియొక
పణమును దోచుటలేదు.

వివ:— మావివాహము సాలగార్హ సాక్షికముగా జరుగవలసియుండు నని
యేనా మీయుద్దేశ్యము?

పశే:— జోను. లలిత యిందుల కంగీకరించునా?

విషయండు లలిత మొగమునకఁజూచెను: ఆమె సర్వాంతఃకరణమును సంకుచితమైనదియవట్లుండెను. లలిత హృదయవేగముచేఁ దన కపరిచితమును, గర్హయకంబునగు స్థానమునకు వచ్చిపడియెను. అందువలన విషయంని హృదయము కిగణాపూర్ణమయ్యెను. ఈకష్టమంతయును నేనే భరించెదను. ఇంతటి మహత్తర తేజము పరాభూతమై వెనుకకు మరలుట యొందరుపునావో, దుర్దమ వియోత్సాహముచే మృత్యుబాణమునకు వక్ష మొగ్గుట కూడ నంతటిదారుణమే. నేనీమెకు విజయమును రక్షణమునుగూడఁ గల్పించెదను!" అని విషయండు నిశ్చయించు కొనియెను.

లలిత తలవంచుకొని కొంతనే పూరకుండి పిమ్మట విషయంని వంకఁజూచి "మీరునిజముగా సాలగ్రామమును విశ్వసించురా?" అనియెను. విషయండు పశేకునివంకఁజూచి "విశ్వసించును! నాయుద్దేశముచే సాలగ్రామము దేవుడు కాఁడు అదియొక సామాజిక చిహ్నము!" అనియెను.

లలి — మనసులోఁ జిహ్నమనియెఱింగి యుండియుఁ బైకి దేవతగా వంగీకరింపవలయునా?

విషయండు పశేకు నుద్దేశించి "నేను సాలగ్రామము నుపయోగింపను!" అనియెను. పశేకుండు చటాలున లేచి విషయబాబూ! నీవేసంగతియును బాగుగ నాలోచించి చూచుటలేదు. ఇది నీయుద్దేశమును బట్టిగాని, మఱికొందఱి యుద్దేశమును బట్టిగాని జరుగుపనికాదు వివాహము కేవలము వ్యక్తిగతమేకాదు ఇది యొక సామాజికకార్యము! ఈమాట మఱచినవో నెట్లు! మీరింకను గొంతకాల మాలోచించుకొని చూడుడు! ఇప్పుడే స్థిరపఱచుకొనవలదు!" అని చెప్పి గూతఁడిట్లు విడిచి యుద్వాగవనమునకుఁబోయి యెంటిగాఁ బజారుచేయుచుండెను.

లలితయును వెడలుట కుద్యమించి యింకనుగూఁగి విషయంనివంకఁ జూచి మనకొరక యన్వాయము కావచ్చుడు—అది యేసమాజ వియమమునకును సంబంధించి యుండలేదను కారణముచేఁ దలవంచుకొని సిగ్గుపడవలసిన యావశ్యకము నాకెంత మాత్రము నగపడుటలేదు. సమాజమున మిథ్యాత్వవహరమునకేగాని, న్యాయాచరణమునకుఁ దావులేదాయేమి? అనియెను. విషయండు మెల్లమెల్లగా లలితచేతకు వచ్చి "నే నేసమాజమునకును భయపడుటలేదు. మనమిరువురమును గలసి సత్కము నాశ్రయించినవో మనతో సమానముగు గొప్పసమాజ మింక నెక్కడవైన నుండునా!" అనియెను.

ఇంతటా వరదానుందరి తుపానువలె నటుకువచ్చి "విషయా! నీవు దీక్షను గ్రహింపవా?" అనియెను.

విష:— ఏసమాజము వలనను గాక నేను తగినగురువువలన దీక్ష గ్రహింతును.

వర:— (కోరికతో) ఈ రంగ్రము—ఈ మోసము—ఇంతయే? దీక్షను గ్రహించునట్లు నటించుచు రెండుదినములనుండి వస్తును, సమాజమువారినిగూడ భ్రమ పెట్టుట నీకు వుంచిపనియా? లలితసత్యనాశనమునకు నేనే కారణుడైనయంటినను సంగతి నీవాలించుకొనుట లేదా?

లలి:— ఈరని దీక్ష మీ సమాజమునా రందఱకు నిష్ఠయలేనట్లు పత్రికలోఁ జదివెతిని. ఇట్టిదీక్ష యేలైనైకొనవలయును?

వర:— దీక్ష గైకొనకున్నచోఁ జెండ్లియగుటయెట్లు?

లలి:— ఎల కాఁగూడదు?

వర:— అయినచో నది హిందూవివాహ మైపోదా?

లలి:— అట్లే కావచ్చును. స్వల్పవిరుద్ధ పద్ధతులున్నచో నేను వానిని లేకుండఁ జేసెదను.

వరదాసుందరికిఁ గొంతసేపటివఱకును నోట మాటలేకుండెను. పిమ్మట వామె దుద్ధకింతముతో 'ఏనయా! నీవులేచిపోమ్మ! ఇంక నెన్నఁడును మాయంటికి రావలదు!' అనియెను.

౬౦

గోరా నేఁడు వచ్చునని తెల్లవారినప్పటినుండియు సుచరిత వృద్ధయముఁకఁపించి పోవుచుండెను. అమె వృద్ధయమున నానందముతోఁగూడ భయముమిళితమై యుండెను. చిన్నతనమునుండియు వామె లేచిత మెచ్చట వేరునాటుకొని బలపడి కాఖోప కాఖులచే వ్యాపించుచుండెనో యాస్థానమునుండి సుచరిత నిష్ఠకు గోరా తనస్థానమున కాకర్నించుచుండెనని యామె యస్థియై యుండెను. అందుచేతనే నిన్న దొడ్డమ్మ యింట గోరా గోపాలమూర్తికి నమస్కరించుట సుచరితకుఁ గత్తితోఁ బొడిచినట్లుండెను. 'దోరకయే నమస్కరించెనా? నిజముగనే విశ్వాసమున్నదా?' అను నాలోచనతో వామెకు కాంతిలేకుండెను. గోరాచేసిన పని సుచరిత ధర్మవిశ్వాసమునకు విరుద్ధముగఁ తోచుటచే నామె వృద్ధయము కంపించిపోవుచుండెను. ఈశ్వరుడామె నిట్టి రణరంగ మధ్యమునం దొగిసిల్లెచెను.

గోరా వచ్చెను. నవ్యమతాభిమాని యగు సుచరితకు వృష్టాంతము చూపుటకై వారిమోహిని గోరాను దన పూజాయంత్రమునకుఁ గొనిపోయెను; ఎప్పటివలె గోరా దేవునకుఁ బ్రణామముచేసెను. గోరా తనగదిలోనికి వచ్చినతరువాత సుచరిత యాతనిం గాంచి మీ రిదేవునిఁ గొల్పెదరా?" అని ప్రశ్నించెను. గోరా యిందుక యస్వాభావిక సాహసముతో "జేను కొల్పెదరా!" అనియెను.

నుచరిత విని తలవంచుకొని యూగమండెను. ఆ వివరమునీరవవేదన గోరా హృదయమున కాఘాతమువలె నుండెను. అతఁడు తొట్టుపొట్టుతో “నుచరితా చూడుము! నేను నీకు సత్యముచెప్పుచున్నాను నేనీశ్వరమార్తిని నేమించుచుంటివో లేదో చెప్పజాలను గాని నాదేశభక్తిని భజించుచుంటివని చెప్పగలను. సమస్తారాధనములును దేశిక జెందుచున్నవో చుదియో నాకు బూజనీయమైనది. క్రైస్తవమత బోధకులవలె నేను దానివంకి విషదృష్టిని బరగింపజాలను!” అనియెను.

నుచరిత యేమేనో యాలోచించుకొనుచు గోరా మొగమువంకఁ జూచుచుండెను. అప్పుడు గోరా “నామాటలు నీకు సరిగాబోధపడవని నే నెఱుంగుదును. ఒక్క సంప్రదాయమునండియే పెరిగియున్న నీకు సర్వవిషయములను సహజముగా గ్రహించు శక్తియుండదు. నీదొడ్డయ్యయింట నున్న గోపాలమూర్తియందు నీకు కేవలమును కిలాస్పరూపమే యగపడును! నాకో! భక్తిపూర్ణంబును, గరుజార్థంబునగు నామె హృదయముగపడును! అదృష్టియందు నాకు, గోపముగాని తిరస్కారముగాని యెట్లుఁబడును? ఆమె హృదయమునందలి దేవత కేవలము కిలామూర్తియనియేనా నీయుద్దేశము?

నుచ:— ఏదోయొకటి చేసినంత సత్యమున భక్తికలుగునా? దేనిని భజింపవలయునో యాలోచించుకొన నక్కఱలేదా?

గోరా యందుక యుత్తేజితి హృదయముతో సీమాబద్ధునగు నొకవిస్తువు నీశ్వరునిగాఁ దలంచి పూజించుట భృంగియని నీవనుకొనుచున్నావు. కాని కేవలమును దేశ కాలములనుబట్టియే పరిమితిని నిర్ణయింపవలసినదా? ఈశ్వరసంబంధముగు నేదోనొక శాస్త్రవ్యాసము స్మృతి! కచ్చినంతనే నీకు విశేషభక్తి కలుగుచున్నది. అవాక్యము వ్రాయఁబడిన పత్రమునుబట్టిగాని యందలి యక్షరములను బట్టిగాని, నీవావాక్యమువాత్మ్యమును నిర్ణయింతువా? బాహ్యనిస్సీయతకంటె భావనిస్సీయత యధికమైనది గదా? చంద్రగుగ్గళితారాఖచిత యగు నవంతా కాశముకంటెను మీదొడ్డయ్య కాచిన్నగోపాలమూర్తిః జముగ నసీమతరాగధృతి యుండెను. పరిమాణగత మగు నిస్సీయముకే నిస్సీయముగ నెంచి నీవు కన్నులు మూసికొని దానిని భావించుచున్నావు. ఇందువలన లాభమున్నదో లేదో నేను చెప్పజాలను. కాని హృదయమునందలి యపారతను జిన్నవస్తువునందుఁగూడఁ గన్నుల దెఱచియే చూడవచ్చును. అట్లే కాకున్నచో సంసారముఖములన్నియును నశించిపోయినను మీదొడ్డయ్య యిప్పుడుగూడ నీగోపాలమూర్తి కొఱకీ, తక్కిన చెట్లు పడఁగలిగి యుండును?— ఒక్క చిన్న రాతిబొమ్మతో నాడుకొన్నంతమాత్రమున నామెహృదయమునందలి యంతటి తూస్యభావము వదలిపోవుట

కవకాశ మెట్లు కలుగును? భావమున కనంతప్రకాశము లేకున్నచో సంభకార ము మగు మూసవచ్చుదయము తేజఃపూర్ణము కాఁజాలదు!’ అనియెను.

ఇట్టి సూక్ష్మతర్కములకు సుచరిత ప్రతిస్పృత్యర మీయఁజాలదు. అయినను వానిని సత్యములుగా విశ్వసించుట యామె కసంభవముగానుండెను. అందుచేతనే కేవల భాషాపీనంబును, బ్రతికానపీనంబును నగు నొకవేదన యామె వ్యాదయమును బాధించు చుండెను. ప్రతిపక్షులతో వాదించునప్పుడు గోరావ్యాదయమువందెన్నడును దయ గలుగుటలేదు! క్రూర్యమే విశేషించియుండెను. కాని నిరుత్తరముగు సుచరిత పరాభవమిప్పు డాతనికి విచారకరముగఁదోచెను. అతఁడు కోమలకంఠస్వరముతో “నేను మీరుతమువకు చిరుద్ధముగ మాటాడఁదలచుకొనలేదు. నీవు దేవుఁడు కాడని నిందించిన యాగోపాల విగ్రహము కేవల బాహ్యదృష్టిచేమాత్రమే గ్రహింపఁ బడుచదికాదు! దానియం దెవ్వరిమనను స్థిరమునో, యెవ్వరవ్యాదయము తృప్తికెందు నో యెవ్వరిజీవిత మాశ్రయముం గాంచునో వారికొక్కరికిమాత్రమే దానిసంగతి తెలియును. అది మృణ్మయమో, చిగ్మయమో, ససీమమో వారికే తెలియును. మన దేశమునం దేభివృద్ధును సీమాబద్ధును పరాధమును భజించుటలేదు. పరిమిత వస్తువు నందలి పరిమాణభావన లేకుండుటయే భక్తానందము!” అనియెను.

సుచ:— కాని, యందఱును భిక్షులుకారు.

గోరా:— భక్తిలేకుండఁ బూజించుటకలన నేమిలాభము; భక్తిహీనుడగువాఁడు బ్రహ్మసమాజమునమాత్ర మేమి చేయఁగలఁడు! ఆతని పూజయంతయును కూస్య మధ్యమునఁ బడిపోవుచున్నది ఆతనికి బక్షిపాతమే దేవత; ఆనాఁకారమే ప్రకో హితుఁడు! రక్తపాయియగు నిట్టి దేవతను బూజించుట మీసమాజమునం దెన్నడును జూడలేదా?

సుచరిత యానాటకు బదులుజెప్పక ‘ఈభక్త్యబోధ యంతయును మీ యనుభవ మును బట్టి చెప్పించేనా?’ అనియెను. గోరావల్పులు నేనెన్నఁదైన దేవుని భావించితి నో లేదో నీవెఱుంగఁదలఁచితిని కాఁబోలును! లేదు! నామన నెప్పుడు నాతని వంకకుఁబోలేను!” అనియెను. సుచరిత కామాట సంతోషజనకము కాఁచోయియు నామెవ్యాదయమునకు మాత్రము విశ్రాంతిని గల్పించెను. ఈమయమున నింతపానా సముతో మాటాడుటకు గోరా కధికారములేదని యామె యొకవిధముగా నిశ్చయించు కొనియెను.

గోరా:— ఎవ్వరికైననుధర్మమును బోధింపకలసిన బాధ్యత నాకులేదు కాని నాదేశియుల భక్తిని నిందించినచో నేను సహింపఁజాలను. నీవు నీదేశియులనుమాఁకు లుగను, ప్రతిమామాత్రులుగను భావించువు. నేను వారివందలను వ్యాపకమును భక్తియు

గను భావించును! మాధర్మిక త్వమునం దెట్టి మహత్వ మున్నదో భక్తిరత్నమునం దెట్టి
 రంభిరత్నమున్నదో యచ్చటనే నాదేశవృద్ధయమున శ్రద్ధతో నిలుపవలయునని నేను
 కోరుచుందును. నాదేశసంపత్తిగలచోటనే నాదేశాభిమానమును తెల్లడింప వలయు
 నని నేను తలంచుచుందును. నేను నాదేశమునకుఁ దలవంపు కలుగ నీయను--నాదేశము
 తన్నుదాను నిందించుకొనుటకుఁగాని తన సత్యమును గ్రహింపలేకుండుటకుఁగాని
 నేను సహింపఁజాలను. ఇదియే నాప్రతిజ్ఞ! నీయొద్దకుఁగూడ నేనిప్పుడందుకొఱకే
 వచ్చితిని. నిన్నుఁజూచినది మొదలు నావ్యాదయమునం దొకమాత్రు భావము తోచు
 చున్నది. ఇంతవఱకు నేనాసంగతి తెలిసికొనలేదు. కేవల పురుషదృష్టియందే
 భారతవర్షము సంపూర్ణముగఁ బ్రకృత్యమగుటలేదనియు స్త్రీదృష్టికూడఁ గలసివచ్చుట
 దానికి సంపూర్ణత్య మగపడుననియు నాకిప్పుడు తోచుచున్నది. అందుచేతనే నీ
 చావులాఁ జూపుఁగలిపి నాదేశమును సంపూర్ణముగఁ బ్రకృత్యమగుఁ జేసికొనవలయు
 నను కోరిక నన్నిప్పుడు బాధించుచున్నది. నాభారతవర్షముగాంచుటకై కేవల పురు
 షుడనగు నేను పరితపించుచుంటిని. కాని నీవు లేకున్నచో దీపమును వెలిగించి దానిని
 వెదకి కనుగొనుటయెట్లు? నీవుదూరమునందే యున్నచో నాభారతవర్ష నేవ సర్వాంగ
 ముంవరము కాఁజాలదు.

ఆహ! ఎక్కడభారతవర్షము! ఎక్కడినుచరిత!—ఈభారతవర్ష సాధకుడు—
 ఈయాత్మ విస్ఫులితపోధనుడు—ఎక్కడనుండి వచ్చెను? అందఱునుద్యజించి యాతిఁ
 దామె పార్వ్యుననే నిలువఁబడియెను! అందఱునుజరిచి యాతిఁదామెనే పిలిపించెను.
 ఎట్టి సంతోషమునలేదు! ఎట్టి యడ్డమునలేదు! నీవులేకున్నచో గతిలేదు—నిన్నుఁ
 గైకొనుటకే వచ్చితిని! నీవు పూనుకొనకున్నచో నీయజ్ఞులు సంపూర్ణము కావరదు!
 ఇదియే గోరాప్రార్థన!—నుచరితకన్నదమ్మ లనింకాశుభారా సంసిక్తములైపోయెను.
 ఎందుచేతనో యామెకే బోధపడుట లేదు!

గోరా నుచరిత మొగమువంకఁ జూచెను. ఆదృష్టియెదుట నామె యశుశిక్త
 నయనద్యయము విసరము కాలేదు. విచారహీనంబులగు శిశిరమండిత కుసుమములం
 బోలి యాకన్ను లాత్మవిస్మృతభావముతో గోరా మొగమువంకనే వికసింతులై
 యుండెను నిస్సంకోచములును, నిస్సంశయంబులను, సశ్రద్ధారాహ్లాదికంబులు నగు
 నుచరిత యాకన్నులయెదుట భూకంపముచే జంద్రశిలాయయ రాజప్రాసాదము వలె
 గోరా సమస్త శరీరమును జలించిపోయెను. గోరా యతికిష్టముతో నాత్మసంవరణముం
 గావించుకొనుటకై మొగము మరల్చుకొని కిటికీవంకఁజూచెను. ఆపట్టికి సంధ్యా
 సమయమయ్యెను. దూరిమునందలి వికాలాకాశమున నీలశిలాసన్నిభంబగు సంధికార
 మునఁ జుక్కలు దోచుచుండెను. ఆయాకాశఖండమును, నందందుఁదోచుచున్న

చుక్కలును గోరా వప్పు డాతని సంసార బాధ్యతలను, జీరాభ్యస్తదైవంబిన నిర్దిష్ట కర్మములకును గూడఁజాలదూరమురఱుటకు గొనిపోయెను. అనీలా కాళమండలమునందలి యాచుక్కలు బహుమూలమునందుండి యనేక రాజసామ్రాజ్యముల యుత్థానపతనములను, వనేక యుగయుగాంత కష్టసుఖములను, వనేక ప్రార్థనములను నిర్దిష్ట భావముతో నిరీక్షించుచుండెను. మజ్జియు నతలస్పర్శంబును గభీరతామధ్యమునండి యొక హృదయము మఱియొక హృదయమును బొందుచున్న పిలుపునందలి నాగ్నిహీనం బగు నిశాధజగద్వ్యాకులత్వ మనంతదూరా కాళమునందలి దూరతారకలను గూడఁ గంపింపజేయుచుండెను కర్మతరంబు లగు కలకత్రా వీధులయందలి బండ్లును, గుఱ్ఱములును, బధిరులును గోరా కానిమిషమున ఛాయాచిత్రించులందోలి వస్తువిహీనము లైపోయెను. నగర శోలాహలమారని చెనకడకు వచ్చుటయేలేదు. ఆతఁడప్పుడు తన హృదయముననే పరిశీలించుకొనుచుండెను. అదియు వశ్యాకపమునందోలి నిస్తబ్ధమున, నిర్భక్తమున, సంధికారమయంబును నైయుండెను. అందఁకుసిక్తము లగు నాసరళకరుణాక్షి పద్మములుమారగియు నిర్లిఖేషములై యనాదికాలము మొదల నంతకాలమువఱకును బరిశీలించుచుండెను.

ఇంతలో హరిమోహిని వచ్చి “బాబా! కొంచెము తేనీరు త్రాగవా?” అని యెను. ఆకంతస్వరము విని గోరా యదరిపడి ఇప్పుడు కలుదు! ట్టిమింపుము! నేను పోవలయును.” అనిచెప్పి పగిల్చుత్తరమును వచ్చేక్షింపకుండఁగ జరిగెనయ్యెను. వెడలి పోయెను. హరిమోహిని బస్మీకయై సుచరితవంకఁ జూచెను. సుచరితయు నాగడి నుండి లేచిపోయెను. హరిమోహిని తలయూచుచు మరల నిదియేమి?” అని యాలోచింపఁదొడంగెను.

మఱికొంత నేపటికిఁ బరేకుఁడు వచ్చి “రాధారాణియెచ్చట నున్నది?” అని పగిల్చిం చెను. హరిమోహిని నిరక్తకంతస్వరముతో ఏమో! ఇంతఁజను గోరామోహనునితో మాటాడుచు నేయున్నది ఇప్పుడు డాబాయాదఁ నొంటిగాఁ బరారుచేయుచున్నది కాఁబోలును!” అనియెను. పరేకుఁడాశ్చర్యముతో ‘ఈచలిలో సంధికారము లో డాబాయాదనా?’ అనియెను. హరిమోహిని యాక్షేపముగా ఇప్పటి యాఁడు వాండ్రొక కితబాద యంతగాలేదు!” అనియెను. హరిమోహిని మనసు చెడిపోయి నది. కోరిధముచే నామె సుచరితను భోజనమునకుఁ బిలువలేను. పాపమా సుచరిత నేతఁ డెలియొటలేదు!

ఆకస్మికముగఁ బరేకుఁడు డాబాయాదికి వచ్చుటంగాంచి సుచరిత అజ్ఞతయై “బాబా! క్రిందికిఁబోవుదము! మీకుఁజలిగానుండును!” అనియెను. పిదపనిరువును గడిలోనికి వచ్చిరి. దీపపు వెలుగునఁ బరేకుని యుద్విగ్నవదనముం గాంచి మచ

రిత తల్లడపడియెను. ఇంత కాలమునఁజనున బిత్తునిహీనముగు తనకుఁ దండ్రీయు, గురుండును నైయున్న యాతనిచెంతనండి యాతైతవ సమస్త బంధములను ద్రోచుకొని నుచరిత యిప్పుడు దూరమై పోవనైయున్నది! ఆమె యెంతమాత్రమును దన్నుఁగాను తమియకొనఁజాలకుండెను. పరేశుఁడు క్లాంతుడై కుర్చీపైఁ గూర్చున్న తరువాత ముచరిత తనయత్తుగోపనముం గావించుకొనుటకై యాతని దెనుక నిలిచి మెల్లమెల్లగా నాతనిపరిత కుంతలములను గోచులకరాంగుళులచే సవరించుచుండెను.

అప్పుడు పరేశుఁడు 'వివరముఁ దీక్షణ సమ్యక్తింప లేదు' అనియెను. నుచరిత మాటాడలేదు. పరేశుఁడు మగల 'ఆవిషయమున నాకిదివఱకే సంశయముగా నున్నది. అందుచే నాకిప్పుడది యంతఃస్థముఁగాఁ దోఁపలేదు. కాని దీక్ష గైకొనకున్నను వివరముఁ బెండ్లియొడుట లలితకేమియును కష్టముగఁ దోచుటలేదు" అనియెను! నుచరిత తక్షణమే యతి తీవ్రస్వరముతో "బాబా! అదియెట్లు జరుగును? ఎంతమాత్రమును జరుగదు!" అనియెను. నుచరిత యెన్నఁడు నిత త్రొట్టుపాటుతో మాటాడి యుండలేదు. ఆమెకంతస్వరమునందలి యాకస్మికావేదనాప్రాబల్యమునకుఁ బరేశుఁడాశ్చర్యపడి 'అమ్మా! ఎందుచేత జరుగఁగూడదు?" అన ప్రశ్నించెను.

నుచ: — ఏమతానసారముగా జరుగును?

పరేశ: — హిందూమతానసారముగనే —

నుచరిత సవేగముగఁ దలత్తిప్పుచు 'కాదు! కాదు! ఇదియేమి? ఇట్టిమాట మనసునందైనఁ దలంచుట యుచితముకాదు. తుదకు దేవతాపూజతో లలితికుఁ బెండ్లియా? ఇదియెంతమాత్రము నాచరణీయముకాదు!" అనియెను. గోరా ముచరిత హృదయము నిప్పుడు బలవంతముగ నాక్షింపుచుండుటచేతనే యామె హిందూ వివాహముంగూర్చి బుట్టి నుత్పాభావికాక్షేపముం గావించియుండెను. ఆ యాక్షేపమధ్యమునందు "నేను నిన్ను విడవను. ఎప్పటికిని నీసమాజమునందే నీమతమునందే యుండఁజెదను. ఎంతమాత్రమును నీకేమినియమముల సత్కించింపుచుదానను గాను!" అను నుచరిత కుస్థిరోద్దేశము కర్పితమై యుండెను.

పరేశ: — ఈవివాహమున సాలగృహపూజ లేకుండఁజేయుటకై వివరముఁదంగీకరించివాఁడు!

నుచరిత పరేశున కెదురుగఁ కచ్చి కుర్చీపైగూర్చుండెను. పరేశుఁడామెం గాంచి "ఈసందర్భమున నీవేమిచెప్పెదవు?" అనిప్రశ్నించెను. నుచరిత యిండుకే నే పూరకుండి 'అట్లయినచో మన సమాజమునండి నుచరితను దోలఁగింపవలసివచ్చును!" అనియెను. పరేశుఁడు మృదుస్వరముతో 'ఈవిషయమై నేను చాలవఱక కాలోచించితిని. ఒకవ్యక్తికి సంఘముతో భిన్నాభిప్రాయము కలిగినదప్పుడు "ఏపక్షమున న్యాయము

న్నది! ఏపక్షమున బలమున్నది?" అని లెండుసంగతుల నాలోచించుకొనవలయును. సంఘము బలవంతమైన దనుట నిశ్చయమేకదా! అందుచే దానికి విరుద్ధముగఁ జరించు వ్యక్తికి కష్టములపాలు గావలసియుండును కాని నేనీమూలమున దుఃఖము ననుభవించుటకే సిద్ధపడుట లేదనియు, నాకిందానందమే బోధ యగుచున్నదనియు లలిత మాటి మాటికిని జెప్పుచున్నది! ఇదియే సత్యమై, యిందెట్టియన్యాయమును లేనప్పుడు నేను లలితను నిషేధించుట యెట్లు?' అనియెను.

సుచ: — కాని బాబా! ఇదియెంతకష్టము!

పరే: — దీనివలన నొకకష్టము కలుగునని నేనెఱుంగుదును కాని లలితకు విషయమి బెండ్లియైదు లెంతమాత్రమును దోషముకానప్పుడు—అది యుచితమే యైనప్పుడు కేవలపూజ నిర్బంధమునకు లోబడుట కిర్తవ్యముకాదని నాయంతరాత్మ బోధించుచున్నది. మానవుఁడేసమాజాధికారమునకు తొంగియుండవలయుననుటయెన్నటికిని న్యాయము కాదు—సమాజమే మానవాధికారమునకుఁ బోషింపఁ జేయుచున్నదనుచున్నప్పుడు గాఁజేసికొనవలయును. ఈవిషయమునఁ గష్టములకోర్చి పనిచేయువారిని నేను విడిచిపెట్టాలను!

సుచ: — బాబా! ఇందువలన నందఱికింపై మీకే యెక్కువకష్టము కలుగును!

పరే: — అది విచారణీయాంశము కాదు.

సుచ: — బాబా! మీరంగీకరించితిరా?

పరే: — ఇంకను లేదు. కాని యంగీకరింపవలసినదే! ఇట్టిస్థితిలో లలిత నాకీర్ష్య దించువారు నాకంటె నొరులెవ్వరున్నారు? దేవునికింటె నామెకు సాయపడు వారెవ్వరున్నారు?

అని చెప్పి పరేకుడు వెడలిపోయెను. సుచరిత్ర స్తంభిరయైపోయెను. పరేకుడు లలిత వెంటగా జేరిమించుచుండెనో, యామె యెఱుంగును. లలిత విచిత్రబద్ధమగు మార్గమును నడచి యనిర్దేశ్య పథమునఁ బ్రవేశించును. యాతని కైకకష్టముగా నుండెనో యామె గ్రహించుకొనియును. ఇట్టిస్థితిలో నీవయసునం దివిప్లవమన సాయముచేయఁ జూనుట యెంతకష్టము! పరేకుడు మాటలలోఁ దనదీప్రకృతి తెలియఁజేయును (అకటింపకపోయినను నది యాతనిలో ననాయాసముగ నాత్మగోపనముం గావించుకొని యున్నట్లు గోచరించుచునే యుండెను.

పరేకుని ప్రకృతియందలి వైచిత్ర్యముం గాంచుటకు సుచరిత్ర కిదివలె కవకాశము లేదు చిన్నతనమునండియు నామె యతనింజూచుచునే యుండెను. కాని కొలది విమిషములకుఁ బూర్వము గోరా యభిహతములకు సహించియున్న యామెనాదయ మిప్పు డాయరువురి స్వభావభేదములను వృష్టముగా ననుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనకుండ

నుండబాలకపోయెను. గోరాకాంత ప్రిచంద్రమైనది! అతఁడు తన విశ్వాసమును దీక్ష ముగ నుపయోగించి యితరులను బరాజితులనుగాఁ జేయును. అతనిసంబంధమును గోరువారందఱు నాతనినాటకుఁ దల యొగ్గకలసినదే. సుచరితయు నిప్పు డట్లే యయ్యెను. అదియమె కానందమునే కలిగించెను. ఆత్మ సమర్పణముం గావించుకొని యొక మహద్వస్తువుం బడసినట్లుగా నామె కనభవయ్యెను. కాని, యిప్పు డామె తనగదియందలి దీపపు వెలుగునందే చింతావనతవదనముతో వెలుపలి యంధకారము ను బడిపోవుచున్న పరేశుని, యావనతేజోవీపుఁడగు గోరాతోఁ బోల్చుకొనియును దనయఁతరంగమునందలి భక్తిప్రస్పంజరిని విశేషించి పరేశుని పాదకమలములగుండే నుమర్పించెను. ఆమె యట్లే ముకుళితకరకమలముల నొడియందుంచుకొని చాలసేపటి కతఁడు కాంతభావముతోఁ జిత్రిప్రతిమవలెఁ గూర్చుండియుండెను—

౬౨

గోరాయితల నేఁటియందయము నుండియు నాందోళనముగా నుండెను. ముందు గా మహిముఁడు ముక్కా త్రాగుచు వచ్చి గోరానుజూచి ‘ఇన్నాళ్లకు మీరిన యొని పంకెలలు వదలిన వనుకొందును!’ అనియెను. అమాట కర్థము బోధపడక గోరా యూరక మాచుచుండుటయు మహిముఁడు మరల నాయొద్దఁగూడ రహస్య మా? మీ మిత్రునిపంగతి దాఁగునదికాదు! దేశమంతటను మోగినిపోవుచున్నది. ఇదిగో! చూడుము” అని యొక వాస్తావతీక నాతనికెచ్చెను. అందు వినయుని బ్రహ్మ సమాజదీక్షింఁగూర్చి వ్రాయబడి యుండెను! “బ్రహ్మసమాజమునందలి యాఁడుబిడ్డల భారముగల కొందఱు పెద్దచునువ్యులు గోరా జైలులోనున్న సమయమును జూచి చంచలవృద్ధయుఁడును దరుణవయస్కుఁడునగు వినయునాకర్షించి హిందూమతము నుండి తప్పించియున్నారు” అనువినయము నెవ్వరో యనేక కటుభాషణములతో వ్రాసియుండిరి. గోరా కీపంగతి తేలియదనుట మొనట మహిముఁడు నమ్మలేదు. తన నాత నింతరవాస్యముగా వ్యవహరించిన వినయునిగూర్చి యాశ్చర్యపడి వినయుఁడు మన శక్తిని బెట్టి ముడతనని స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండియు నామాట తప్పిపోవుటను బట్టియే యాతని సర్వనాశమునకు మాత్రపాత మైనట్లు మనము గ్రహింపవలసినది!” అనియెను.

ఇంతలో నవివాకుఁడు వగర్చుకొనుచువచ్చి ‘బాబూ! ఏమని చెప్పుదును? ఇట్లుగునని కలలోనైన భావింపలేదు. వినయబాబుకుదకు’ అని యామాట ముగింప లేకపోయెను. వినయవతుఁ డలిగిన యాయపఖ్యాతిమాలమున! దన మనసునందోచు నానందము నాతఁడు ప్రకటింపఁ బాలకపోయెను—క్రమక్రమముగా గోరా సమాజము నందలి ముఖ్యులగువారందఱును వచ్చి వినయనిలోపముల ననేకవిధముల నుగ్గడించు

చు 'ఈవిషయమున వింతపడనక్కఱలేదు. వినయుని హృదయమునకు సంశయమును, బాంచల్యమును గొత్తగాఁ గలుగలేదు. అతఁడు మనఃసాజమునం దెప్పుడును ద్విక రణకుద్ధిగా నాత్మసమర్పణము చేసికొని యుండలేదు అతఁడు మొదటినుండియు గౌరవోహనానితో సమానముగ నుండఁదలచుట మాకందఱకు నసహ్యముగ నే యుం దెను! ఏమైననేమి? తుద కీవిధముగాఁ బరిణమించినది!' అని నిందింపఁ దొడంగిరి. తుదకు వారందఱును బాటూ! మేము వినయునివలె విశ్వాసములము కాము. మాకంతటి బుద్ధియునులేదు; మేముకొలెదధర్మ ననుసరించి పోవుదుము. మాకు మనసులో నొకటియు, మాటలో నింకొకటియు లేదు. మేము నేఁడెట్లుందుమో శత్రువునాడ వట్లే యుండుము. ఇందుకొఱకు మీరు మమ్ములను మూఁపులనినను, నజ్ఞానులనినను మఱియేమనినను సరియే!' అని చెప్పఁదొడంగిరి. గోరా వారిమాటల కెట్టియుత్తర మును జెప్పక నుస్థిరుడై కూర్చుండెను!

వేళ యతికృమింపుటచే నొక్కొక్కఁడు వెడలిపోవుచుండిరి. అప్పుడు విన యుండు వచ్చి మేడమీది కెక్కుచుండుటంగాంచి గోరా చటాఱునలేచి వెలుపలకి వచ్చి 'వినయా! అని పిలిచెను. వినయుండు గదిలోనికివచ్చెను. అప్పుడు గోరా 'వినయా!' నేను నీకెట్టి యపకారముచేసితిని! నీవు నన్నేల విడువఁదలఁచితివి?' అని పృశ్నించెను. గోరాతో నేఁడు పోరాటమగుననియెంచి వినయుండు ముందుగనే మనసును గతినముగఁ జేసికొని వచ్చియుండెను. కానియిప్పుడు గోరా మొగమున విచారచిహ్నమును, గంఠస్వరమున విషాదవేదనయు గోచరించుటచే వినయుని మన స్త్రోమంతయు విచ్చిన్నమైపోయెను అప్పుడు వినయుండు 'పోదరా! గోరా! నీవు నన్ను బారపాటుగ భావింపవలదు. జీవితమునం దనేక పరివర్తనములు ఘటెల్లును. అనేకవస్తువులను ద్యజింపవలసివచ్చును! అంతమాత్రమున మిత్రత్వము నేల త్యజింప వలయును?' అనియెను. గోరా యొక్కింతనే పూరితుండి 'వినయా! నీవు బ్రాహ్మ మతదీక్షను గృహించితివా?' అనియెను.

విన:— లేదు గోరా! గృహింపలేదు! గృహింపను. కాని నేను దానివై నట్టి భారము నంచఁదలంచుకొనలేదు.

గోరా:— అదిగా నీయభిప్రాయ మేమి?

విన:— బ్రాహ్మదీక్షను గృహించుటయూ, గృహింపకుండుటయూ యివి నీవిష యమును విశేషముగఁ జర్చింపవలయు నను నద్వైతము నాకిప్పుడులేదు.

గోరా:— ఈభావము నీకుఁ బూర్వమందే యున్నదా, యిప్పుడు కలిగినదా యని యడుచున్నాను.

వివ: — పూర్వమెవ్వరైన హిందువులు బ్రహ్మసమాజమునఁ గలసినచో వారి కట్లుయినఁ దగినకాస్తీ చేయవలయునని నాకుఁ గోపము కలుగుచుండెడిది. కాని యిప్పుడట్లులేదు. మతమును మతముచేతను, యుక్తిని యుక్తిచేత నే, యుదురుకొనవలయునగాని బుద్ధివిషయమును గోధముచే దండించుట కేవలము నైచ్యముని నాకిప్పుడు తోచుచున్నది!

గోరా: — హిందువు బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరినచో నీకుఁగోపము కలుగదుగాని బ్రహ్మసమాజికుఁడు ప్రాయశ్చిత్తముచేతుకొని హిందువైనచో నీకిప్పుడు గోపముగా నుండవచ్చును.

వివ: — ఇదిసీత వావైఁ గోపముచేఁ జెప్పినదిగాని, యాలోచించి చెప్పినమాట కాదు.

గోరా — ఇట్లుండుట యుచితముని నేను నీకుండలి గౌరవముచేత నే చెప్పితిని! నేనైనచో నిట్లేయించును. మతగ్రహణమును, మతత్యాగమును రంగులతో రూపమును తూర్చినట్లే బహిరంగవిషయమైనచో నితర జెప్పవలసినదేలేదు. కాని మతమునది యాంతరంగిక విషయమగుటచే దానిని జాలకవగాఁ జూడఁజాలము! ఎట్టి యాశంకమునలేక, యెట్టి శిష్యులును లేకయే యన్నచో గురజాదర మగు మతగ్రహణము నందును, మతపరివర్తనము నందును మానవుఁడంతిగా దనబుద్ధివంతము వినియోగించి యేల యోచింపవలయును? సత్యమును సత్యముగా గ్రహించెనో లేదో మానవుఁడు పరీక్షింపఁబడవలయును. అందుకొఱకు శిష్యునింగీకరింపవలయును! మూల్యములేకుండ సత్యరత్నము లభింపజూడు!

వాదించునోటికి విశ్రాంతి యునుమాటలేదు. మాటలపైమాటలు బాణములపై బాణములవలె వచ్చిపడి పరస్పర సంఘాతముచే నగ్ని కృత్రిమములు వర్షించుచునే యుండును. చాలసేపు వాక్యద్వయ జరిగినతిరువాత విషయమైదులేచి 'గోరా! నీప్రకృతికిని వాక్రప్రకృతికిని మూలగతప్రభేదమున్నది. అదియుంతనఱకు వెల్లడయడఁగి యున్నది దానిని నీవే తలయెత్తకుండఁ జేసివైచితిని. ఏమనిన భిన్నాభిప్రాయములగువారిలో సంధిచేసికొనుట నీవెఱుంగవు. ఒక్కసారిగా ఖడ్గవాస్తుడవై లేచెదవు. అందుచేతనే నీమిత్రత్వమును రక్షించుకొనుటకై నేనింతనఱకును నాస్పృహవము నడఁగించుకొంటిని అందువలన వెట్టిలాభమును నేదని నేనిప్పుడు తెలిసికొంటిని' అని యును.

గోరా:— ఇప్పుడు నీయభిప్రాయమేమో స్పష్టముగాఁ జెప్పుము!

వివ:— ఇప్పుడు నేనొంటిగనే యుండెదను సమాజమును రాక్షసుని కాంతింపఁ జేయుటకుమానవుఁడు ప్రతిదినమును బలియగుచుండవలయును; ఎంతటి ప్రాణసంకట

మైనను నాతని కాసనపాశమును గళబంధముగాఁ జేసికొని చరింపవలయును. ఇది నే నెంతమాత్రము నంగీకరింపజాలను.

గోరా: — మహాభారతమునందలి విషయమారనివలె గడ్డిపోచతో నీవా బకా నురుని జంపఁదలఁచితివా యేమి?

విస: — నేనాతని జంపఁగలనో లేనో యెఱుంగను గాని నన్నుఁ జంఘికొని తిను వధికార మాతనివన్నట్లు నేనంగీకరింపను.

గోరా: — నీవు సచుస్తమును రూపకాలంకారముతోనే మాటాడుచున్నావు. గృహించుట కష్టముగానున్నది

విస: — నీకు గృహించుట కష్టము కాదు. సమృద్ధించుట కష్టము! స్వభావము చేతను, ధర్మముచేతను సృతంక్తుడగు మానవుని, మహాసమాజము తినుట, నిద్రించుట వసించుట మొదలగునానియందుఁగూడ నిశర్ధక్ బంధములచే బంధించుచున్న సంగతి నీకుమాత్రము తెలియనిది కాదు. కాని యిట్టి నిర్బంధమును నిర్బంధముచేతనే నీవు గౌరవింపఁజూచుచున్నావు. నీవిప్పుడెవ్వరినిగ్బంధమును లక్ష్యము నేయఁదలఁచుకొనలేదు. నాకుచితముగ బాధ్యతను గక్షించునంతవఱకు నేను సమాజమును చున్నింతును అది నన్ను మానవునిగాఁ దలంపక యంత్రప్రతిమగాఁ జేయదలఁచినచో నేను దానిని బుచ్చుచందనములతోఁ బూజింతునా?—అనఁగా యంత్రముగాఁ బరిగడింతును!

గోరా: — అవగా నీవు బ్రాహ్మదీక్ష గృహింతువా?

విస: — గృహింపను!

గోరా: — లలితను పెండ్లియాడెదవా?

విస: — పెండ్లియాడెదను.

గోరా: — హిందూనివామమేనా?

విస: — ఔను.

గోరా: — పరేకువకిది యిష్టమేనా?

విస: — ఇదిగో! ఆతని యుత్తరము!

గోరా యాయుత్తరమును జదివెను. అందలివిశేషాంశములున్నది—

‘నాయుష్టానిష్టపద్ధతులంగూర్చిగాని, మీరునుమాల పృథివీలగుతులం గూర్చిగాని నేనేమియుఁ జెప్పఁదలంచుకొనలేదు. నామతమును, నాసమాజము మీరెఱింగినదే. ఏకైకసంస్కారముల చుట్టునుండి లలిత ప్రజ్ఞి పెరిగినచో యాసంగతియు మీరెఱుంగనిది కాదు. అంతయు నెఱింగియుండియే మీరు మీప్రార్థనను నిశ్చయించుకొంటిరి. నేను చెప్పవలసినదేమియును లేదు. నేనుబాగుగ నాలోచింపకుండ

గనే నాబాధ్యత వదలుకొంటిని మీరనుకొనవలదు నాశక్తియంతయు నుపయోగించియే కేనాలోచించితిని. మీ సమ్మేళనమును నిషేధించుటకు ధర్మసంగత మగు కాణమేమియు నగపడలేదు మీరుందు నాకుఁ బూర్ణగౌరవమున్నది. ఇప్పట్లున మీరు సమాజవిర్బధమునకు లోబడనక్కఱలేదు. కేనొక్కటేమాట చెప్పుచున్నాను. సమాజము నట్లఁఘింపదలఁచి నప్పుడు మీరు దానికంటె గొప్పవారు కావలయును. మీ ప్రేమయు, మీ సమ్మేళిత జీవనమున గేవల ప్రళయ శక్తిమాచన మాత్రములే కాక సృష్టిస్థితి తత్వబోధకములై యుండవలయును. కేవల మీయొక కార్యమువందే యోగస్థిక నున్నానుమను జూపుటవలన లాభములేదు. ఇతరులందు మీజీవితక్రియ లన్నియును వీలనూత గర్భితములై యుండవలయును. అట్లు కాకున్నచో మోక్షత్యంతము నవనతి కలుగును. సమాజము మిమ్ములను సర్వసాధారణులతో సమానస్థానమున నిలుకనీయును! నీ కూత్యశక్తిచే మీరీసాధారణులను మించుచున్నచో వీరికి మీరు లోకువఁ డవలసివచ్చును. మీభవిష్యత్సుఖదుఃఖముల గూర్చి నాకేక సంశయములున్నవి. కాని యాకారణముచే మిమ్ముల నడ్డగించుటకు నాకెట్టి యధికారములేదు ఈప్రపంచమునఁ దమ జీవితములను సాహసముతో నర్పించి నూతన విషయములను సిద్ధాంతముచేయుటకు సంసిద్ధులగువారి మూలముననే సమాజమునకు గౌరవము కలుగుచున్నది! కేవల విజయములను బాటించువారు సమాజమును భరించు వాగ మాత్రమే యగుదురుగాని దాని ముందటికి నడపించువారు కానేరరు. కావున నావీటికితనమున, సందేహమును గాణముగా నేను మీమాగ్ధమును నిరోధింపఁజాలను. మీకు న్యాయమని తోచినదానిని నెట్టి కష్ట మధ్యమునందైనను బరిపాలింపుఁడు! ఈశ్వరుఁడు మీకుఁ దోడగుఁగాక! ఈశ్వరుఁడొక్క యవస్థాదుధ్యమవందే తన సృష్టివంతకు సంకెలలతో బంధించి యుంపలేదు; నవనవపరిణామ మధ్యమునంతాతఁడు దానిని జీరవవీయుగాఁ జేసి ప్రదక్షింపచున్నాఁడు! మీరా యదోద్భవమునకు దూతలంబోలి మీజీవితములను కాలక్షయము జెలిగించుకొని దుర్లభపథమునం దగ్గి గాము లగుచున్నారు—విశ్వపథప్రవృత్తుఁడగు నీశ్వరుఁడే మీకుఁ దోగవ జూపించును! నాతోగననే నడువవలయునని నేను మిమ్ములను కాసింపఁజాలను. నేనును మీయనునందే యొకప్పుడు నాయోడను గాలివాన కెదురుగా నడిపించితిని; ఎవ్వరి నిషేధమును బాటించలేదు. ఇప్పటికిని నాకానియమునఁ బశ్చాత్తాపములేదు. అందుఁ బశ్చాత్తాపపడుటకుఁ గారణమేమున్నది? మానవుఁడు తప్పులను జేసి కష్టముల ననుభవించుచుండియు, మారకుండక తనకుచిరమని తోచిన పనియం దాత్మసమర్పణము చేసికొనుచునే యుండును. ఈవిధముగాఁ బవిత్రసలీలముగు సంసారవాహిని యింకా లమునుండి ప్రవహించు చుండెను. దీనిమూలమున నెప్పుడైనఁ గూలములకు కైఫిల

ము కలుగుననుశంకచే నీప్రవాహము నడ్డగించినవో మృత్యుదేవత నాహ్వనించినట్లుగు నని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. అందుచేతనే మిమ్ముల ననివార్యవేగముతో సమాజమునుండి స్వచ్ఛందముఖస్థానమున కాకర్షించుచున్న దివ్యశక్తికి నేను భక్తితో బ్రణమిల్లి మీయరువురినిఁగూడ నాతనిచేతులతో సమర్పించివైచితిని ఆరణ్యమీ యపవాదకళంకమును, మీబంధునిచ్చేదమును మఱపించి మీజీవితములను సార్థకములు గాఁజేయును! ఇంతటి దుష్టచుపధుఁబునకు మిమ్ముల నాహ్వనించిన యారణ్యమీమములను గమ్యస్తానమునకుఁ గొనిపోవును!'

గోరా యంతయును బడివి యూరకుండుటయు నివయఁడు 'గోరా! నీవును బరేశబాబువలె నీసద్ధాంతానుసార మీవిషయము నంగీకరింపవలయును!' అనియెను. గోరా యాలోచించి 'విషయా! కూలములను భంగించు ప్రవాహమునందే యారణ్యమందెను. కావునఁ బరేశుఁడిందుల కంగీకరించెను. నాప్రవాహము కూలములను రక్షించునది కావునఁ నే నట్లంగీకరింపజాలను. మాప్రవాహకూలములం దభిభేది యగు కీర్తి శతసహస్ర వర్షరములనుండి ప్రతిష్ఠింపఁబడి యున్నది అచ్చట ప్రకృతినియును పవిత్రమునున్నదని నేనెప్పటికినిఁ జెప్పఁజాలను. మాకూలములను మేము శిల్పాస్థగిరములఁగఁ జేసి కాపాడుకొందుము. అందుకొకట మిమ్ము నిందించినను మఱియొమిచేసినను సరియే! ఆప్రదేశముమాకుఁ బురాతనపుణ్యక్షేత్రము. అందుఁ ప్రతి వత్సరమును గ్రూత్తరుట్టి పడవలయుననిగాని, వ్యవసాయకులు దున్ని కృషిచేయవలయు నని గాని మాయుక్తేశము కాదు. అదిమాకునష్టమైనను సరియే. అది మావాసస్థానము గాని వ్యవసాయక్షేత్రము కాదు. అందుచేతనే మీవ్యవసాయశాఖవారు మాతొడిగిట్ట డనులను గతిములని నిందించినను మాకవమానముగఁ దోచుటలేదు!" అనియెను.

వివ:- అనఁగా, నీవీ వివాహమునకు సమ్మతంపవన్న మాటయేనా!

గోరా:- ఔను! నిశ్చయముగా!

వివ:- తరువాత?

గోరా:- తరువాత నిన్నుఁగూడఁ ద్యజించుటయే!

వివ:- నేను ముసల్మానుఁడనైనను నీకుమిత్రుఁడను గాఁగూడదా?

గోరా:- అమాటవేఱు. చెట్టునుండి కొమ్మవిరిగి వేలైపోయిన తరువాత చెట్ల యైనను చెట్టుదానిని మరల నెప్పటివలెఁ గైకొనఁగలదా? కాని వెనుపలముంటి మీఁగ యెదిగి వచ్చినచో చెట్టుదాని కాశ్రయమియఁగలదు. అదియొకవేళ గానిమాకుఁ జెదరిపోయినను మరల నట్లుకొనుట కవకాశముండును. తనవాడు వెనువొచ్చినప్పుడు సంపూర్ణముగ నాతనిఁ ద్యజింపవలసినదే గాని గత్యంతరములేదు. అందుచేతనే ఇప్పుడు విధినిషేధములు యిన్ని ప్రాణసంకటములు!

వివ:— అందుచేతనే త్యాగకారణమున, ద్యాగవిధానమును నింతచులకనగా నుండుట యుచితముగాదు. చేయవిగినవో మరల నడువకొనదుగావుననే యది మాటి మాటకని విరుగుటలేదు. దానియెనుక చాలగట్టిదై యుండును. ఇంచుక వ్యత్యాసము తోచినంతనే విరవిచ్చేగముంగల్పించు సమాజము మానవుని స్వచ్ఛందకర్మములను, రాకపోకలనుగూడ నియమించుట యెంత కష్టముగవలెదనో యాలోచించియాచితివా?

గోరా:— ఆభారమును నామీదలేదు. సమాజమే యీసకల విషయములను సంపూర్ణముగ నాలోచించుచున్నది. అందుకొకట నేనుసాక్ష్యమును వాంఛించుట లేదు. వేలకొలది యేండ్లనుండి యదియే బాగుగ నాలోచించుచు నాత్మరక్షణము చేసికొనుచు గెలిచి రాచిక్కాపము. ఈభూమండలము నూర్చువిచుట్టు ననుకూలముగ నే తిరుగుచున్నదో, క్రొత్తమాటముగ నే తిరుగుచున్నదో యాలోచింపకుండగనే నేనిందు నిర్భయముగా నున్నాను. అట్లే సమాజమునందుగూడ నున్నాను.

వివ:— గోరా! ఇన్నాళ్లవఱకు నేనుగూడ నిట్టిమాటలు చెప్పినవాడనే. నేను మరల నీమాటలచేతనే బాధింపబడు దినము వచ్చునని యెవ్వరెనుగుదురు! ఊరక వాగినందులకు నాకిప్పుడు తగినకాన్తియైనదని తెలిసికొంటిని. కాని వాదముతోబని లేదు. నాకిప్పుడొకసంగతి పుష్టముగా దెలియుచున్నది. అది నాకిదివఱకు దెలియదు. మావజీవితక్రియారూపములే మనద్యరూపముతో దానెన్నడును బ్రవహింపని నూతన మాన్దముల ననుసరించి పోవుచుండుననియు, దానిగతి వైచిత్ర్యమును, దాని యభావనీయపరిణామమునుగూడ భగవదుద్దేశములే యనియు, దానిని నిర్బంధింపఁ జూచుట యసంగతమనయు, నాకిప్పుడు బోధపడినది. నాకీ సంగతి ప్రత్యక్షముగా ననుభవమైనప్పు డింక వాదముతో బనియేమున్నది?

గోరా:— పతంగమగ్నిముఖమున బడఁబోవునప్పుడు సరిగ నిట్లే నీవలెనే విరక్తించుకొనును. కావున, నేనింక నీకు బోధించుటకు వృధాశ్రమ పడఁదలంచుకొనలేదు!

వివయ్యాడు చటాలునలేచి 'నుంచిది. ఇంక నేనుపోయెదను. ఒకసారి యమ్మకు జూచినచ్చెదను!" అని వెడలిపోయెను. అప్పుడు మహిముండు మెల్లగా నాగదిలో బ్రవేశించి తాంబూలమును నచలుచునే అనుకూలపడినదా? పడదు! వ్యతిరేకలక్షణములు తోచుచున్నరని నేనిదివఱకే వచ్చితినిగా? నీవు వినిపించుకొన లేదు. అప్పుడెట్లో శశిమఖి నాతనికిఁ బెండ్లిచేసినవో నింతగొడవలేకపోవును. కాని యా యాలోచన యెవ్వరికున్నది? ఇప్పుడు వివయ్యాడు మీసమాజమునుండి విడిపోవుట సామాన్యలోపమా?" అనియెను. గోరా యేమియు మాటాడకుండుటంగాంచి మహిముండు మరలఁ వివయుని నిక మరలించుట కుపాయము లేదుగద! ఆతనితో శశి

ముఖి వివాహముంగూర్చి చాలగొడవయైపోయినది. ఏమైనామి? ఇంక కలిపెండ్లి కాలస్యముచేయఁగూడదు. మనసమాజమునకు దయలేదు. ఏమాత్రము తప్పుచేసినను మనలనది గంగలానో, కన్నీటిలానో ముంచివేయును. కావున నిప్పుడొక వరుని— నీవు భయపడనక్కఱలేదు. పెండ్లికూర్చు భారము నీపైఁ బెట్టలేదు! నేనే స్థితిపరచు కొన్నాను!” అనియెను.

గోరా:— వరుఁడెవ్వరు?

మహి:— మీయవివాహుఁడే

గోరా:— ఆతఁ డంగీకరించెనా?

మహి:— ఇంకనులేదు— కాని యాతఁడు వినయునివంటివాఁడు కాఁడు. సంఘమునందు స్త్రీకు నిజముగా భక్తుఁడైన వాఁడవివాహుఁడొక్కఁడే స్త్రీకుటుంబముతో సంబంధమునుమాట విన్నంతనే యాతఁడది తనకెంతో గౌరవముగను; భాగ్యముగను దలంచి పొంగిపోయినాఁడు! కట్నముమాట యడుగఁగా నాతఁడు కర్ణములను మూసికొని యీమాట వాయొద్ద జెప్పవలదన్నాఁడు. నీతండ్రితో నాలోచించెద ననిచెప్పి నేనాతని యొద్దకుఁగూడఁ జోయి యడిగితిని. ఆతండ్రికిని బిడ్డకు నెంతయో భేదమున్నది. కట్నముమాట కాతఁడు చెపులు మూసికొనలేదు. కాని యాతనిమాటలకునే నే యెట్లు చేరువలసి వచ్చినది! ఎట్లయినను బిల్లవాఁడు పితృభక్తుఁడు ఆతనికిఁ దండ్రియే దేవుఁడు! అట్టివానిని మధ్యస్థులు గా నుంచుటవంచిది కాదు. ఈపారి కంపెనీ కాగితములను మార్చుకొనకతప్పదు. ఏమైనను నీవుకూడ నవినాకు కొకటికెందు మాటలు చెప్పుము! నీ వుత్సాహపెట్టినచో—

గోరా:— అంతమాత్రమునఁ గట్నములేగదు.

మహి:— ఆతఁడు తండ్రిమాట కడుగుదాటఁడని నే నెఱుంగుదును!

గోరా:— సంబంధము స్థిరపడినదా?

మహి:— ఆ!

గోరా:— ప్రధానముహూర్తమెప్పుడు?

మహి:— మాఘపూర్ణిమనాఁడే! ఎన్నాళ్లోలేదు. వరుఁతండ్రి రత్నీభూషణములు వలదనియు, బంగారునగలే కావలయుననియుఁ గోరినాఁడు. తక్కువ మాల్యముతో నెక్కువతూనిక వచ్చునట్లుగా వస్తువులను జేయుటకై నేనిదివఱకే కంసాలితో నాలోచించి సిద్ధముచేసి యుంచితిని.

గోరా:— కాని యంతతొందరపడుటేల? ఈలోపుగా నవివాకుఁడు కూడ బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరునేమో యని భయమా?

మహి:—లేదు! లేదు! కాని యిప్పుడు తండ్రిగారి కాగోగ్యము చెడిపోయినది మీరు కనిపెట్టుటలేదు. వైద్యులు వలదన్న కొలదియే నామన నియమములు వర్ధిల్లి పోవుచున్నవి. ఇప్పు డొంకారానందస్వామి యాతనిని మూడువేళల స్నానము చేయించి హతయోగము నభ్యసించజేయుచున్నాడు! అందుచేతఁ దండ్రిగారి శరీర స్థితి యంతయు మారిపోయినది ఆయన బ్రతికియుండగ నే యీ వెండిచేయుట మంచి దని నాయుద్దేశము! తండ్రిగారి నెన్నఁడు సామ్యంతయు నాసవ్యాసి చేతిలో బడక ముందే యీమెట్టి జరిగినతో నితఁ విచారములేదు. నేను తండ్రిగారి నడిగితిని. ఆయన సామాన్యముగ సామ్యియైనా? ఆసవ్యాసికిఁ గొన్నాళ్లు గఁజాయించి వశ పఱచుకొని యాతనినిలని నెట్లయిన నీపనిచేయించుకొనఁ దలఁచితిని. ధనముతో నావ శ్యక్తమున్న కృపాక్షుల మగు మనకుఁ దండ్రిగారిధనము ననుభవించునదృష్టము లేకుండఁ జోయునది. ఎవరి తండ్రిసామ్యాయదుగుచున్నట్లుగా సామ్యురూట విన్నంతనే నా తండ్రి ప్రాణాగ్రామమునకుఁ గూర్పుండుట నాకుఁ గష్టముగానున్నది. నేనీ పదు నొకండేండ్ల బిడ్డను మెడకుఁగట్టుకొని గంగలోఁబడి చావలసినదేనా?

౬౩

మహి:— నాధారాణీ! రాత్రి నీవుభోజనము చేయలేదేమి?

మన:— (విస్మయముతో) చేయకుండ నెట్లుంటిని!

మహి:— ఎక్కడభుజించితివి? ఇక్కడనేపడియుంటివి.

సుచరిత గాత్రిభోజనము మాటయే తోచలేదు! హరిమోహిని రూక్షస్వరూప ముతో 'ఎది యేమియు నాగుగలేదు. మీపశేకబాబున కీగొడవ యంతయు నిష్టమే యని నేననుకొనను. ఆతని జూచినంత మాత్రమున నెట్టి వానికైనను శాంతి కలుగును. ఇప్పటిసీపరవ్రతన చుంతయుఁ దెలిసినతో నాతఁడేమనునో నీచేచెప్పుము! అనియెను. హరిమోహినిభావము సుచరితకుఁ దెలిసిపోయెను. గోరాకును దనకునుగల సంబంధము సాధారణ స్త్రీపురుష సంబంధముతో సమానముగా నపవాదదృష్టికి లోఁబడునని సుచరిత యెన్నఁడును భావించియైన నుండలేదు. అందుచేతనే హరిమోహిని కలుభాషణముల కామి కుంతితయైపోయెను. తోడనే యామెతనపని మార్చిపై సిరిముగఁ గూర్చుండి హరిమోహినివంకఁ దిలకించుచుండెను. గోరానుకూర్చి తా నవ్వరియొద్దను నీగ్గుపడఁగూడిదని యంతలో నిశ్చయించుకొని సుచరిత 'దొడ్డమ్మా! రాత్రిగోరాబాబు వచ్చినట్లు నీవుఁగూడ నెఱుఁగుదువు. ఆతనితో సంభాషించిన విషయమింకను నామన మునందే యున్నది. అందుచే నాకు రాత్రిభోజనమునూట తోచలేదు. నీవుకూడ నప్పుడున్నతో నెన్నియో సంగతులు వినియుండువు.' అనియెను.

గోరామాటలలో హరిమోహిని కిష్టచగువిషయము లేనియు లేకుండెను. ఆమెకు భక్తినిగూర్చినమాటలే కావలయును, గోరామాటలలో భక్తిభావమంత సరళముగను సరసముగను గానినవి. ఎరుటనున్న ప్రతిపక్షిపక్షమును ఖండించు చున్నట్లుగా నాతడెప్పుడును మాటాడును. తేలియనివారికిఁ దెలుపుటయే యాతనికోరిక. గోరా కుద్రోకము కలుగువిషయమనందు హరిమోహిని కంత యిష్టములేదు. బ్రహ్మసమాజ మువారు హిందూసమాజమునకు వేటుపడియుండుటచే నామెకెట్టి తోభమును లేదు. తన ప్రియజనముతోఁ దనకు విచ్చేదము లేకుండుటయే చాలునని యామె నిశ్చింతయై యుండెను. అందుచే గోరామాటలా మెరుకైనవంతములుగాఁ దోచుటలేదు. గోరా నుచరిత వృద్ధయము నాకర్షించుచుండెనని సంశయము తోచినప్పటినుండియు నామె కాతనినుందు మఱింత యసహ్యముగా నుండెను. నుచరిత యార్థికవైషమ్యమునను, మత విశ్వాసమునను స్వతంత్రతయందుండుటచే హరిమోహిని యామెను వశపఱచుకొనఁజాల కుండెను. ఈశేషకాలమునదామెకు నుచరితయే యేకయత్రావలంబన మైయుండెను. అందుచే నుచరిత పరేకునకుఁ దక్కు మఱియెక్కు యధికాగమలకైవస లోఁబడి యుండుట హరిమోహినికిఁ గష్టముగాఁ దోచుచుండెను. గోరా కృత్రిమస్వభావుఁ డనియు నుచరితవృద్ధయము బల్లయిన నాకర్షించుటయే యాతని ప్రధానోద్దేశ మని యు నామె యనుకొనెను. నుచరిత యైశ్వర్యమునందుఁగూడ నాతఁడు బల్లుడై యుండెనని హరిమోహిని యనుమానించెను. గోరాతనకుఁ బ్రధానశత్రుఁడని స్థిరపఱచుకొని యామె యాతని నెదిరింపవలయునని సంసిద్ధయై యుండెను.

నేడు గోరావచ్చెదనని చెప్పియుండలేదు. గోరా స్వభావమున సంశయ మనునది చాలతక్కున. ఆతఁడు పంచేయుటయే కాని యూరక యాలోచింపఁడు! హరిమోహిని పూజ చేసికొనుచుండఁగా గోరావచ్చెను. అప్పటికి నుచరిత గదిలోని బల్లమైనను పుస్తకములను సవరించుచుండఁగా సరీకుడు వచ్చి గోరాహాసపాటలు వచ్చెనని చెప్పెను. ఇంతలో గోరాయును వచ్చెను. ఆతఁడు వచ్చునని స్థిరపఱచు కొన్నదానివలెనే నుచరిత యప్పు డెట్టి యాశ్చర్యమునుఁ బ్రకటింపలేదు. గోరాకుర్చి మ్రై గూర్చుండి 'తుదకు వివయుండు మమ్మలను నిడింపుమువాడు!' అనియెను. నుచరిత మృదుస్వరముతో "విడుచుటయేమి? ఆతఁడు బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహింపజేసే!" అనియెను. గోరా తీవ్రముగా 'ఆతఁడు బ్రహ్మసమాజమునుండి వేటుపడినచో మాకింతకంటె దగ్గఱనే యుండును. కాని యాతఁ డింకను హిందూసమాజమును జంకఁదెట్టుకొనుట యన్నిటికంటెను కష్టముగా నున్నది. ఆతఁడు హిందూసమాజ మును సంపూర్ణముగఁ ద్యజించినచోఁ జాలబాగుగ నుండును!" అనియెను. నుచరిత కామాటలు కష్టముగఁ దోచుటయు "సమాజమునే మిరఁచిప్రధానముగఁ జూ

చెడలేమి? దానియందింతటి విశ్వాసమును స్థాపించుట మీ స్వభావమేనా? కాక మీ మనసునం దుత్సాహము కల్పించుకొనుటకై యిట్లు చేయుచున్నారా?' అనియెను.

గోరా: — ఇట్టి యవస్థలో నదియును స్వభావమే. కాలిక్రిందిచుట్టి బాటు చున్నప్పు డడుగులను గట్టిగా నానుకొని నడువవలయును. అందుచేతనే నలువంకలఁ బ్రతికూలముగ నున్న యీ సమయమున మాటలయందును, గిరియలయందును, దీనిత్యము చూపవలసి వచ్చుచున్నది. ఇది యస్వభావము కాదు.

మచ: — ఈవిరుద్ధభావ మంతయు నన్యాయమే యనియు, ననావశ్యకమే యనియు మీరేల భావింపవలయును? సమాజము కాలగతిని విశోధించినచో, దానే, బాధ పడవలసివచ్చును.

గోరా — జలతరంగములవంటి కాలతరంగములవలన సమాజకూలములకు భంగము కలుగవచ్చును. కాని యాభంగము వంగిరించుటయే కూలములకుఁ గర్తవ్యమని మాత్రము నేనొప్పుకొనను. నేను సమాజ శుభాశుభముల నెంతమాత్రమును దొరకించుట లేదని నీవనుకొనవలదు అది యిక్కాలపు బాలరతుగూడ నులభమైన పనియే! కాని ప్రతి విషయమును శ్రద్ధతో సమగ్రముగ గ్రహించుట మాత్రము చాలఁగట్టము.

మచ: — శ్రద్ధవలన మనము కేవలమును సత్యమునే గ్రహింతుమా! దానివలన నవిచారముచే నసత్యమునుగూడ గ్రహింపవచ్చును. ఒక్కమాట జ్ఞుడుగుచున్నాను. మనము విగ్రహమును సత్యమని విశ్వసించుచున్నామా? మీరట్లు విశ్వసించుమా?

గోరా: — యిందుకనే పూరకుండి నేను నీకు నిజము చెప్పుచున్నాను. నేను మొదటినుండియు హిందూసంస్కారములు సత్యములనియే విశ్వసించియున్నాను. వీగతి విరుద్ధముగ నైకోపియ సంస్కారముల ననుసరించి వాదించువాదములకు నేను జరులు చెప్పదలచుకొనలేదు. నాకు మతవిషయములం దంతగా నశుభవము లేకపోయినను, సాకారపూజయు విగ్రహారాధనయు నొక్కటేయనియు, మూర్తిపూజవలన భక్తిభావమునకుఁ జరిమిపరిణామము కలుగ దనియుఁ జెప్పమాటల నశాలాచిత్రముగ ననుకరింపఁజాలను కల్పసాహిత్య విజ్ఞానేతి హాసములయందు మాచవుని కల్పనావృత్తికి స్థానమున్నప్పు డొక్క మతమునందుమాత్రము లేదనుట నాకు సమ్మతము కాదు. ధర్మమధ్యమునందే మాచవుని సమస్త భావములును సంపూర్ణముగఁ బ్రకాశించుచున్నవి. మూర్తిపూజామూలమున భక్తిజ్ఞానములతో భావము నైక్యముగఁ జేయఁ బ్రయత్నించుట చేతనే మనదేశమునందలి మతము పరదేశమతములకంటె సంపూర్ణముగ సత్యమైనదని బోధపడుట లేదా?" అనియెను.

మచ: — రోమునందును గ్రీసునందునుగూడ మూర్తిపూజయున్నది!

గోరా:— ఉన్నది. కాని యచ్చటిమూర్తిపూజయందు మానవభావము సౌందర్య బోధము నాశ్రయించినట్లు భక్తిజ్ఞానముల నాశ్రయించుటలేదు; మనదేశమునందో, భక్తిజ్ఞానములతో గభీరతముగ మిశ్రితమై యుండును. మన రాధాకృష్ణులైనను, గౌరీశంకరులైనను, గేవల మైతిహాసికపూజావస్తువులే కాదు! ఆమూర్తులయందు మానవ సంబంధమును సహితపరిత్యజ్ఞానము నిబిడీకృత మైయున్నది. అందుచేతనే రామ ప్రసాదుని భక్తియొక్క జైతన్యనిధి క్రియ నిట్టిమూర్తుల నవలంబనముగఁ జేసికొనియే సంపూర్ణముగఁ బ్రకాశించెను. భక్తిసంబంధమును నింతటి సంపూర్ణప్రకాశము గీర్ణు రోము చరిత్రములందెచ్చటనున్నది?

నుచ:— కాలగతిని బట్టి మతమును సమాజమునుగూడఁ బరివర్తనముం గాంచ వలయునని మీరంగీకరింపరా?

గోరా:— అంగీకరింపకేమి? కాని యట్టి పరివర్తనము పిచ్చితముగా నుండఁ గూడదు. మానవపరివర్తనము మానవపద్ధతి ననుసరించియే ఘటిల్లవలయును. పిల్లవాఁడు పెద్దవాఁడై కృతముగ ముసలివాఁడు కావచ్చునుగాని, యాఁక స్మృతముగఁ బిల్లియొక్క క్కాయఁ గాఁగూడదు! భారతపరిణామము భారతపద్ధతి నే యగుట వాయుత్థము. అంతేకాని యాకస్మికముగ నాంగ్లేయపద్ధతి ననుసరించినచో నంతయు నిరర్థకమై పోవును. ఏదేశమునందలి కేక్తిసంపద లాదేశముధ్యమనందే యుండునని నీమతాధిపతి టుకే నేను నాశీవితము నంతయు వినియోగించుచున్నాను. నామాట బోధపడినదా?

నుచ:— బోధపడినది. కాని యీసంగతులన్నియు నేనిదిరక కెన్నఁడును విని యుండలేదు; భాషంపను లేదు. క్రొత్తవోటుఁ బడినప్పుడు తెలిసిన వస్తువునుగూడఁ గృపించుటకించుక యాలస్యముపట్టును! ఇప్పుడు నాయనస్థ యట్లున్నది. నేనాఁడు దాననఁ గావున నాకంతటి నూత్నుగృహాణకేక్తి లేదనుకొనియెదను

గోరా:— ఎన్నటికి నట్లుకాదు. నేనుకాలమంది పురుషులతో నీవయము లను బ్రస్తావించితిని. తెలిసిట్లుగా నూరకుండుదురు కాని నీవలె ననుభవముచే గ్రహించినవారందొక్కరును నాకగపడలేదు. అంతటి గభీరగృహాణకేక్తి నీలో నున్నదని నిన్నుఁ జూచినప్పుడే నేను గృహించితిని. అందుచేతనే నేను నా చిరకాలాక్షేపము లన్నిటితోడను నీచెంతకు వచ్చితిని. నీయెదుట నాశీవితమును బ్రతిష్ఠితుముగఁ జేయు టకు నాకెట్టి సంశయమును లేదు.

నుచ:— మీరిట్లు చెప్పుటచే నామనము వ్యాకులపడుచున్నది. నేను మీరను కొన్నంత దాన నగుదునో కాదో, నాకెట్టికేక్తియున్నదో, నాభావగమునం దెట్టి ప్రకాశమున్నదో నేనించుకంతయు తెలుంగను. మీత్యుపాయముగల గౌరవవిశ్వాస

మలు కేవలము భ్రాంతిమంతము అని మీరు గ్రహింపఁగల దిన మెప్పుడైన వచ్చు నేమో యని నేను భయపడుచున్నాను

గోరా:— ఇం యెన్నటికి భ్రాంతికాదు! కిలో యెట్టి శక్తియున్నదో నేనే నీకుఁ జూపించెదను. నీ వెంతమాత్రమునుఁ దొందరపడవలదు. నీయోగ్యతనుఁ బ్రకటించు భారము నావైచున్నది. నాయందే నీవాధారపడి యుండుము!

సుచరిత్ర యేమియు మాటాడలేదు. కాని యాధారపడుట కెట్టి సంకల్పమును లేదని నిశ్చయపరచుకొనె నే తెలిసిపోయెను. గోరాకూడ నూరకుండెను. ఆయింటఁ జాలనే పటేజుకు నిశ్చయముగా నుండెను. వెలుపలపీఠిలో జలతారుగిన్నె లమ్ముకొనువాడు కేకలవైచుచు ద్వారము వంతనుండి పోవుచుండెను. హరిమోహిని భూజ ముగించు కొని వంటయింటికిఁబోవుచు సుచరిత్రగది నిశ్చయముగా నుండుటచే నందెవ్వరును లేరనుకొనియెను. కాని యా కిన్నెకుముగ నింటివంకిఁ జూచినంతనే గోరాసుచరిత్రలు చూసమతోఁ గూర్చుండి యున్నట్లు సె కగపడియెను. తోడనే యామె కోరిధావలము బహురంగ్ర పర్యంతమును విద్యుద్ద్యేగముతో జ్వలించిపోయెను. ఆమె యెట్లుో దాని నడచుకొని ద్వారముఁడ నిలిచి “రాధారాణీ!” అనిపిలిచెను.

సుచరిత్ర లేచి తల్లిచెంతకు వచ్చెను. అప్పుడు హరిమోహిని మృదుస్వరముతో “నేఁడేకాదశి; నామెడలు బాగుగలేదు. నీవుపోయి వంటచేయుము. అంతవఱకును నేను గోరాబాబుచెంత నుండెదను!” అనియెను. సుచరిత్ర యామె భావమును గ్రహించి యెద్దిగ్నయై వంటయింటికిఁ బోయెను. హరిమోహిని గదిలోనికి వచ్చి నంతనే గోరా యామెకు ననుస్కరించెను. ఆమె కొంతసేపటివఱకు నేమియు మాటాడక కూర్చుండి పిచ్చుట ‘బాబా! నీవు బ్రాహ్మసామాజికుడవు కావుగదా!’ అనియెను.

గోరా:— కాను!

చారి:— మాహింసాచరులమును నీవు విశ్వసించువా?

గోరా:— విశ్వసించకేమి?

చారి:— అట్లునననో నీవ్యాపారమంతయు నేమి?

హరిమోహిని యభియోగమున గోరా యిండుకంతయు గ్రహింపఁజాలక యామె మొగమువంక నూరకచూచుచు గూర్చుండెను. అప్పుడు హరిమోహిని ‘రాధారాణివమోవతి; నీవామె కాత్మీయుడవుకావు. ఆమెతో నీకింతగూడవయేల? యామె యాడుది; ఇంటిపనులను జేసికొనవలసినది. ఆమె కీమాటలతోఁ బ్రయోజనమేమున్నది? ఇవియూమెకుఁ బరధ్యావము కలిగించును. నీవు జ్ఞానవంతుడవు; లోకు లందిటును విన్నుఁ బ్రకంపించుచున్నారు! ఇట్టి వ్యాపారము లేన్నఁ

దైన మనజేకమునందున్నవా? ఏకాస్త్రమందైన వ్రాయబడి యున్నవా?" అని యిడు.

గోరా కదియొక యాఘాతమువలె నుండెను. సుచరిత్ర సంబంధముంగూర్చి యే పక్షము వారివలనైన నిట్టిమాట పుట్టునని యాతఁ డనఁచుననియైన నుండలేదు. ఆతఁ డించుకనే పూరకుండి "ఈమె బ్రాహ్మకన్యక. ఈమె యందఱితోడను గలసిమెలసి యుండుటను జూచితిని. అందుచే నాకెట్టి సంకయను ను లేకపోయినది?" అనియెను.

వారి:— చుంచిది. ఆమె యట్టిదే యనుకొందును. కాని నీకెట్టిదనడి యిష్టము లేదు గాదా? నీయుపదేశములచే ఏకాగ్రపువా రెందఱో విజ్ఞానులై యున్నారు. అట్టివారు నీయాపవర్తనముఁగాంచి యేమనుకొందురు? నిన్నరాత్రివఱకు నామెతో మాటలాడితివి. అయినను నీసంభావణ ముగియలేదు. మరల నేఁడు తెల్లవారకుండ వచ్చితివి. ఇంతవఱకు నామె కంటయింటికిఁ బోలేదు; కంటచేయలేదు; ఈయేకా దళినాఁడు నాకుఁ దోడ్పడవలయునని యామెకుఁ దోచనేలేదు. ఇదియే నా నీవామె కుపదేశించునది! మీయింటఁగూడ నాఁడు బిడ్డఁబడును. వారిపనులన్నియును గట్టి పెట్టించి వారికి నీవిట్లే బోధింతువా? అట్లెవ్వరైన బోధించినచో నీవు సహించువా?

గోరాపక్షమున నీమాటలకుఁ బ్రతికృత్యతరమే లేదు! కాని యాతఁడు సాహస ముగా "ఆమె యిట్టి యభ్యాసములతోఁ బెరిగినది కావున నేనీవిషయమున వంతగా నాలోచింపలేదు!" అనియెను. అప్పుడు వారిమోహిని ఈమె కెట్టి యభ్యాసము లున్నను నాయొద్ద నున్నంతవఱకు, నేను బ్రతికియున్నంతవఱ కాపద్ధతులు సాగవు. నేనీమెనుఁ జాలవఱకు మరగించితిని. పరేకునింట నాయొద్దనున్నప్పుడే యీమె హిందు వైపోయినదని వాడు పుట్టినది. ఇచ్చటికి వచ్చినతరువాత వినయునిమాటలవలన మరల నీమె మనసు తిరిగిపోయినది. వినయుఁడిప్పుడు బ్రాహ్మవివాహమాడఁ జేసి కొనఁ దలఁచినాడు. నేనెట్లో కష్టపడి యాతనిని వదల్చుకొంటిని. ఇక నొక చోరానుఁ గున్నాఁడు. ఆతఁడు వచ్చినంత నే నేవామెను వీసికొనిపోయి మేడమోడి గదిలోఁ గూరుచుందును. ఈవిధముగా నేను ముచరిత్రకొఱకుఁ గష్టపడుచున్నాను. బాబూ! నీ యెదుటఁ జేతులు జోడించి వేడుకొనుచున్నాను. ఈప్రపంచమున నాకీబిడ్డల కంటె నికెవ్వరునులేరు. వీరికిని నాకంటె నాస్థియు లేవ్వరును లేరు! వాయనా! ఈమెను నీవునిడిచిపెట్టుము! పరేకునింట నెందఱో కన్యలున్నారు. లాక్షణ్యయున్నది; లీల యున్నది! వారును బాగుగఁ జదివినబుద్ధివతులు! నీవేమైన జెప్పవలసి యున్న చో వారికిఁజెప్పుము! నిన్నెవ్వరు వడ్డఁగింపరు!" అనియెను.

గోరా స్తంభితుఁడై యూరకుండెను. వారిమోహిని మరల "బాబూ! ఈమెకు వయసు వచ్చినది. పెండ్లికావలయును. ఎల్లకాలము నిట్లే కన్యయై యుండునా? ఆఁడు

దానికి గృహధర్మమే యవశ్యకమైనది.' అనియెను—సాధారణముగా గోరా యుద్ధే శము లిట్టివే కాని యాతఃజెన్నడును దనయుద్ధేశములను నుచరితయొద్దఁ బ్రకటింప లేదు. నుచరిత గృహిణియై యంతఃపురమునందుండి గృహకార్యములను నిర్వర్తించు నను భావనయే యాతనికిఁ గలుగలేదు! ఆమె యెప్పుడు విల్లెముండునని యాతని యుద్ధేశము.

గోరా:— ఈమె వెండిగూర్చి మీరేమైన నాలోచించుచున్నారా?

చారి:— నేనాలోచింపకున్నచో నీమె కింకెవ్వరున్నా?

గోరా:— ఈవెండి హిందూసమాజమునందే జరుగునా?

చారి:— అయే ప్రయత్నము! ఏమియు గొడవపుట్టక సరిగా నున్నచో నీమె కన్నియును స్థిరపఱచెదను. నేనంతయును నిశ్చయించుకొనియే యున్నాను. ఇంత నుజు నీమె పెడనడినిబట్టి యేమిచేయుటకును సాహసించుటలేదు. రెండుదినములనుండి యీమె చువను స్థిరముగానుండుటంగాంచి నేనుధైర్యముతో నున్నాను!

ఈవిషయమున నిఁకఁ బ్రశ్నించుట చుంచిదికాదని యనకొనియును గోరా యూరకుండఁజాలక 'వరుఁడెవ్వరైన నాలోచనయందున్నాఁడా?' అని ప్రశ్నించెను. చారిమోహిని 'అ! వరుఁడు చాలచుంచివాఁడు! నాచిన్నవఱుడి కైలాసుఁడు, ఆతని ప్రథమభార్య మరణించినది. తనన పెద్దపిల్ల దొరకకఁ బిరివఱుకునున్నాఁడు. కావునను చో నట్టివరుఁడు దొరకునా? ఆతఁడు రాధారాణికిఁ దగినవాఁడు!' అనిచెప్పెను.

మనసులో బాధ కలుగుచున్నకొలఁదియు గోరా కైలాసఃగూర్చి ప్రశ్నించు చుండెను—చారిమోహిని వఱుఁడెలలో కైలాసుఁడొక్కఁడే బాగుగఁ జదివినవాఁడు ఎంతవఱుకుఁ జదివెనో యామెయే చెప్పలేకపోయెను. వటుంబములో నాతఁడే చదివినవాఁడని ప్రభాత్యతియున్నది. ఆతఁ డాగ్రామమునందలి పోస్తుమాప్తురువై రిపోర్టు చేసెను దానివై నెవ్వఁడో గొప్పయధికారి స్వయముగా వచ్చి విచారించి పోయెను. ఇందువలన గ్రామస్థులందఱును కైలాసుని ప్రజ్ఞకు మెచ్చుకొనిరి. ఇంతవాఁడైనను నాతఁడు హిందూమతాచారములందు నిష్ఠకఠిని యుండెను కైలాసుని చరిత్ర మిది— గోరా యంతయును విని చారిమోహినికి నలుస్కరించి మఱేమియు మాటాడకుండ బయలుదేఱెను. ఆతఁడు మేడమెట్టును దిగి వచ్చుచుండగా వంటయింటిలోఁ బని చేసికొనుచున్న నుచరిత యాతనిపదశీబ్బమును పని ద్వారముచెరికువచ్చి నిలువఁబడి యెను. గోరా యేనుకను జూడఁ వెడలిపోయెను. నుచరిత యొక్కినిట్టాయ్య విడిచి మరలఁ దనపనిలోఁ బ్రవేశించెను.

గోరా సందుచివరకుఁ జోవునప్పటికి వారానుఁ డాతని కగపడి నవ్వుచు 'ఉదయముననే బయలుదేఱితిరే!' అనియెను. గోరా మాటాడలేదు. వారానుఁడు మరల నవ్వుచు "మీరక్కడకే పోయితిరనుకొందును! నుచరిత యింట నున్నదా?"

అని యడిగెను. 'ఈన్నటి' అని చెప్పి గోరా కీఘ్రిముగ వెడలిపోయెను. హారానుడు సుచరిత్రయింటికిఁ బోయి వంటయింటిలోనున్న సుచరిత్రంగాంచెను. ఆమెకిఁక దప్పించు కొనుట కవకాశము లేకపోయెను; సమీపమున హరిమోహినియైనను లేదు!

హారా. — గోరాబాబు నాకిప్పుడే యగపడినాఁడు. ఆతఁడింతవఱకు నిచ్చటనే యుండె ననుకొందును!

సుచరిత్ర బదులుచెప్పక పనిలోఁ బ్రవేశించి యూపిరి తిరుగవంత పనియున్నట్లు వట్టిం చెను. కాని, హారానుడు విడువలేదు. ఆతఁడు వంటయింటికెదుట నున్న నడవలో నిలువఁబడి మాటలాడుట కారంభించెను. హరిమోహిని మెట్లువై నిలువఁబడి యొకటి చెండు సారలు దగ్గెను. ఏమియును లాభములేకపోయెను. హరిమోహిని హారానుని యెదుటికే వచ్చియుండును. కాని యొక సారియతని యెదుటఁబడినవో నాతని దుర్ద మోత్సాహ కృత్యములనుండి తానుగాని సుచరిత్రగాని యాత్మరక్షణము చేసికొనుట కవకాశము లేకుండఁబోయెను. అందుచేతనే హరిమోహిని హారానునినీడ చూచినంత మాత్రముననే మేలిమునుగు సవరించుకొని తప్పించుకొని పోవుచుండును. అట్లామె వధూవయునువండుఁగూడఁజేసి యుండదు!

హారా. — సుచరిత్రా! మీ శత్రోవపట్టితిరో, యెక్కడనుఁ జేరితిరో చెప్పఁ గలవా? లలిత విషయునితో హిందూవివాహము చేసికొనునని నీవు వింటిననుకొందును! దీనికి బాధ్యులెవ్వరో నీవెఱుఁగుదువా?

సుచరిత్ర మాటాడలేదు. హారానుడు వతస్వరముతో గంభీరముగా 'నీవే బాధ్యురాలవు!' అనియెను — ఇంతటి ఘననిందాగోపణమును సుచరిత్ర సహించఁజాల దని యాతఁడనుకొనియెను. కాని నిర్లక్ష్యముగనుండి మాటాడకుండఁ దనపనిచేసికొను చుండుటయు నాతఁడు తిగ్గనితో నామెను బెదరించుచు సుచరిత్రా! నీవే బాధ్యురాల వని నేను మరలఁ జెప్పుచున్నాను. ఈవిషయమున నానుపరాధ మేమియు లేదని నీవు గుండెలపైఁ జేయుచి చెప్పఁగలవా?' అనియెను. సుచరిత్ర నిశ్శబ్దముగనే కూరగిన్నలఁ దలమును లోసెను. అది చిటచిట ధ్వనించుచుండెను. హారానుడు మరల 'నీవే గోరావిషయులను నీయింటికిఁ దెచ్చి నీసమాజమిక్రిలకంటె సభిక్షముగ గౌరవించితివి. దాని ఫలమేమైనదో చూచితివా? నేను మొదటినుండియుఁ జెప్పుట లేదా? తుదకేమైనది? ఇప్పుడు లలిత నెవ్వరు నిర్దోగలరు? యీమాపదయంతయు లలితతోఁ గొట్టుకొనిపోయినదని నీవ్రూపించుకొనుచున్నావు. అట్లుకాదు. నేనునిన్ను హెచ్చరించుటకే వచ్చితిని. ఇప్పుడిక నీవంతులచ్చినది. నీవిప్పుడు లలిత దుర్బుటన మునుగూర్చి విచారించుచుంటివి గాని నీయధఃపతనమునకు సమయము సమీపించు చున్నదని యెంతమాత్రమును బరితపించుటలేదు. కాని సుచరిత్రా! ఇప్పుడైనను

దప్పించుకొనుట కవకాశమున్నది. మన మొకప్పు డెంతటియాశలలో మనలను మేళ గించుకొంటిమో, మన జీవితముల సెంతటి యుజ్జ్వలములుగాఁ జేసికొనఁ గలంబితిమో మనయెదుట భవిష్యద్భవ్యసమాజ మెంతయుదారభావముతో నగపడియెనో, మన కన్నెన్ని సంకల్పములు కలిగెనో, మన మెంతటిసాధ్యమును బ్రతిదినమును సంగ్రహించితిమో యొక్కసారి భావించుకొనుము! అవినున్నయు నశించిపోయె ననుకొంటివా? లేదు. మనయాకాశ్చేత్ర మింకను సిద్ధముగనే యున్నది ఒకసారి తిరిగి చూడుము! ఒకసారి 'దేనుకకు రమ్మ!' అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత తిప్పతైలమునఁ గూరముక్కలను వైచిగణగణ గరిపెతోఁ ద్రోప్పుచుండెను. హారానుఁడు పగిల్చుత్తరమునకై నిశ్శబ్దముగ వేగియున్నప్పుడు సుచరిత పొయిమిఁదినుండి కూరగిన్నెను దింపి మొగముతిగిప్పి దృఢస్వరముతో 'నేను ప్రాందవిని!' అనియెను. హారానుఁడాకస్మికముగ నాతఁబుద్ధియై 'నీవు ప్రాందవివా?' అనియెను. సుచరిత యానని చెప్పి మరల వంటపని చూచుకొనుచుండెను. హారానుఁడు కొంతసేపటికిఁ గుదురుపడి తీవ్రస్వరముతో అట్లయినవో 'గౌరవోపాసన బాటు నీకుఁ బ్రాతస్నానంకాలమందు మతబోధ చేయుచున్నాడనుకొందును!' అనియెను. సుచరిత మొగము తిగిప్పుకుండగనే 'ఓహో. నేనాతనియొద్ద దీక్ష గ్రహించిని. ఆతఁడు నాగురువు!' అనియెను. ఇన్నాళ్లవఱకును హారానుఁడు తానే సుచరిత గురువు ననుకొనుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత గోరాను బ్రేమించుట యాతని కంతకష్టముగా లేదు! కాని తన గురుత్వాధికారము గోరాకిచ్చినట్లు సుచరిత చెప్పిన మాట యాతనికి కులభూత బోటువలె నాటెను.

హారా:— మీగురువెంతో గొప్పవాఁడు కాకున్నవో నిన్ను హిందూసమాజమునఁ జేర్చగలరా?

సుచ:— నాకు సమాజవిషయ మేమియుఁ దెలియదు. నాకుఁ దెలిసినది నేను హిందువు నని మాత్రమే!

హారా:— ఇంతకాలము వఱకును బెండ్లి లేకుండుటచే హిందూసమాజమునందు బాతిభిష్టత కలుగునని కూడ నీకుఁ దెలియును!

సుచ:— మీ రావిషయమున కృధావిచారము నందవలదు. ఎట్లయినను నేను ప్రాందవిని!

హారా:— క్షిపూర్వగురుఁడగు పరేకుని యుపదేశము లన్నియును నీ నూతన గురుఁడగు గోరాపాదములచెంత విసర్జించితివా?

సుచ:— నాధర్మ మొక్క డేవుఁడే యెఱుంగును. నేనావిషయమున నెవ్వరితోడను నాలోచింపఁ దలచుకొనలేదు. కాని నేను ప్రాందవినిని మీరు తేలిసికొనుఁడు.

హా! — నీ వెంటటి హైందవివైనను నీకెట్టిలాభమును లేదని చెప్పుచున్నాను. మీగోరాబాబు విషయమింతటివాడే యని తలచకుము! నేను హైందవిని నీ వెంత గొంతుచించుకొనినను వాతఁడు నిన్ను గృహించునని యాశ పెట్టుకొనవలదు! ఆతఁడు గురుత్వమును గాపరచుచు గాని నిఁన్నటికిఁ గానిపోయి గృహకృత్యములను జేయుచు ననిమాత్రము నీవు కలవైన ననుకొనవలదు!

సుచరిత వంటపని మానివైచి నిద్రుజేయగముతోఁ దిరిగి నిలువఁబడి ‘ఈగూడవ యంతయు మీకేలే!’ అనియెను. అప్పుడు హానుఁడు ‘గోరా నిన్నున్నటికిని బెండ్లి గూడఁడని చెప్పుచున్నాను!’ అనియెను. సుచరిత కిన్ను లెట్టిజేసి ‘వెండ్లియా? ఆతఁడు గురువని నేనుమితోఁ జెప్పలేదా?’ అనియెను. హానుఁడు ‘జేను! చెప్పితివి! నీవు చెప్పని మాటనుగూడ నేను గృహించితిని’ అనియెను

సుచ: — మీరు నన్నిరహసింపక యిటునండి నడలిపొందు! నేనిప్పుడే చెప్పు చున్నాను! ఇక మీరు వాయెనుటఁ బడవలదు!

హా: — ఎదుటఁబడుట యెట్లు? ఇప్పుడు నీ వరహోధకవ్యవు! హైందవ రమణివి! అనూర్యంపశ్యవు. పరేశబాబు పాపమిప్పటికిఁ బండినది! ఈమప్పు కాలము నం దాతఁడు కర్మఫలము ననుభవించుఁగాక! కలవు! —

సుచరిత గుభాలున వంటయింటికిఁబు మూసివైచి క్రిందఁగూర్చుండి వైట చెఱఁగు మొగమున కిడ్డము చేసికొని పొంగిపొరలుచున్న దుఃఖావేగము నతికష్టము తో నడంచుకొన చుండెను. హానుఁడు మూసవదనముతో నడలిపోయెను. హరిహరి హరిమాటల నన్నిటిని వినియే యుండెను. సుచరిత యిట్లుచెప్పునని యామె యనుకొనలేదు. ఆమె యానందస్థితవత్తుయై ‘కాదామటి! వాగోపివల్లభుని పూజా ఫల మూరకిపోవువా?’ అని భావించుకొని తత్త్వబ్రహ్మ పూజాగృహమునకుఁ బోయి గోపాలమూర్తికిఁ బ్రణామముచేసి నేటినుండిభోగము విశేషముగఁజేసి నివేదితచెదనని మొక్కుకొనియెను. ఇంతకాలమునకు శోకస్యాంతన స్వరూపముతో వామె యారాధనము శాంతమైయుండెను. ఇప్పుడో స్వార్థపాధనరూపముఁబొల్చి యత్యుగ్రమును, సుత్రప్రమున ముధాతురమునై పరిణమించెను.

౬౪

సుచరితతో మాటాడినవిధముగా గోరా యెవ్వరితోడను మాటాడి యుండ లేదు. ఆతఁడింతనకును నితరులచెంతఁ దనలోనున్న వాక్యములను, మతమును, నుపదేశములను మాత్రమే వెలువరించుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరితకర్ణ వాతఁడు తనలో నుండి తన్నే బయటఁ బెట్టుకొనియెను. ఈయాత్మ ప్రకాశసంబంధమును నానందమున వాతని మతసంకల్పములు కేవలశక్తిమంతము అనుటయే కాక రసపూర్ణములై పోయెను.

అతని జీవితము నొక సౌందర్య స్త్రీ యవరించినట్లు, నాతని తపస్సున దేవత లాకస్మికముగ నవ్యుత్పన్నమును గురియించినట్లు వారిండును.

ఈ యానందోద్వేగము చేతనే గోరా గొన్నాళ్లనుండి పృథివిసము ననాలించితముగా నుచరిత యింటికి వచ్చుచుండెను. కాని హరిశ్చంద్రుని మాటలవలనఁ దా నొకప్పుడు వినయుని యనురూపముగ్ధత్వమునకై నిందించి పరిపాసించిన సంగతి యాఃస్మికముగ గోరాకు స్ఫురికొనెను. ఇప్పుడు తెలియకుండఁ దనకే యట్టి యవస్థ కలుగుటం గాంచి యాతఁడదరిపడియెను. ఈప్రపంచమునందలి యెన్నియో గొప్ప జాతులు నశించిపోయెననియు, భారతజాతిమాత్రము కేవల సంయుచుచుచే దృఢ భావముతో నియమపాలనము చేసికొనుచు నేలకొలఁదియైయున్నట్లుండి ప్రతిక్షాలాఘాతముల కెన్నిటికో సహించి యింతివిఘటన దన్ను రక్షించుకొనుచున్నదనియు గోరా మాటిమాటికిని జెప్పుచుండును! ఆ నియమము శిథిలము కాఁగూడదని గోరాయుద్దేశము! భారతవర్షము నందలి సమస్తమును దాదామరై పోయినను నందలికలిస నియమ సంయుమాంతరమునఁ బ్రచ్ఛన్నముగా నున్న ప్రాణిపురుషుని శరీరమునమాత్రం మేయత్యాచారియు నేరాజపురుషుఁడును గూడ వాస్తవ్యైవము చేయఁజాలఁడని యాతఁడు చాటుచుండును. మనము పరజాతికి లొంగియున్నంత కాలము మననియమములను దృఢముగఁ గాపాడుకొనవలయు ననియు, దాని చుంచిచెడ్డలను విమర్శించు సమయమిది కాదనియు నాతని యుద్దేశము! అట్టిగోరాకు హరిశ్చంద్రుని తిరస్కారవచనము గజగాజున కంటకపుర జోటువలె నుండెను.

గోరా యింటికిఁ బోవునప్పటికి మహిమఁడు వీధిగుమ్మము వెలుపల నొక బల్లపైఁ గూర్చుండి తంబాకు సేవించుచు; లోనికిఁ బోవుచున్న గోరానుబిలిచి గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి 'గోరా! కొంపపడవలదిని ముందే చెప్పుచున్నాను! నీకుఁగూడ వినయుని వెట్టియే పుట్టినదా? ఆనైపునకుఁ దఱచుగ బోవుచున్నావు!' అనియెను. గోరా తెల్లబోయి "భయములేదు" అనియెను.

మహి:— ఈపద్ధతి బాగులేదు. ఇదియూరక తిని దాగి తిరిగివచ్చుట మాత్రమే యని నీవనుకొనుచున్నావు. దీనిలోపల నొకసంకల యున్నట్లు నీమిత్రుని యవస్థంబట్టి తెలియుట లేదా?—పోయెదవేమి? ముఖ్యవిషయము చెప్పనే లేదు! వినయునకు బ్రహ్మసమాజముతో సంబంధము స్థిరపడినట్లు వినియుంటిని. ఇంక మన కాతనితో నెట్టి సంబంధము నుండఁగూడదని ముందుగనే చెప్పుచున్నాను.

గోరా.— అట్లే కావచ్చును.

మహి:— కాని, అమృతీనికి సమ్యుతింపనివో గందరగోళముగా నుండును. మనము గృహస్థులము; అందు బిడ్డకుఁ బెండ్లిచేయవలసి యున్నది. ఇంటిలో బ్రహ్మసమాజ మున్నవో నేనీయిల్లు విడిచిపోవలసి వచ్చును.

గోరా:— అక్కటలేదు. అట్లు జరుగదు.

మహి: - శశివెండ్లి చాలవఱకు స్థిరపడినది. ఈ క్రొత్తవియ్యంతునకుఁ గోడలి కంటే బంగారమునందే యాశయెక్కువ! మానవుఁడు సత్వగపదార్థమనియు, బంగార మంతకంటే కాశ్యతవస్తువనియు నాతనియందేదేశము! ఔషధముకంటే ననుపానమునే యాతఁడధికముగ వాంఛించును. నేనాతనివలనఁ జాలసంగతులను నేర్చుకొంటిని. వానిని నాకుచూరుని వివాహసమయమున వినియోగింపవలయును. నేను మరల నొక సారి యాదివములలోఁ బురుషజన్మమెత్తి యీవిధముగాఁ బెండ్లి చేసికొనవలయు నని వాంఛించుచున్నాను. ఈజన్మము కొంచెమైనను సార్థకముకాలేదు. ఇదియూ పొరుషము! కన్యారాతను గట్టెలపైఁ బెట్టింపవలగా? బాబూ! నేనునీతోఁగలసి రేయిం బవలు గొంటుచినుకొని హిందూసమాజమునకు జయధ్వనులు చేయఁజాలను. నాకుమారున కిప్పుడు పదునాలుగు మాసములవయసు! ఆతని పెండ్లి యగువఱకును నీవు నీమిత్రుల తోఁగలసి హిందూసమాజము నిట్లే నిలిపియుంచుము! తరువాత వీరందఱును, గిరస్తానీ లైనను సరియేఁ ముసల్మానులైననుసరియే! నాకేమియును విచారములేదు. అందుచేతనే శశివెండ్లికి విషయని బిలువవలదని చెప్పితిని. ఆప్పుడాలోచించుట మంచిదికాదు. ఇప్పటినుండియు నీమాట యమృతోఁ జెప్పవలయును!

గోరా యటనుండి తల్లికడకుఁబోయెను. ఆనందమయి యాతనింగంచిఁబాబూ; కూర్చుండుము! ఒకసంగతి యాలోచింపవలయును! వినియునిపెండ్లిమాట విన్నవా? అనిప్రశ్నించెను. గోరా మాటాడలేదు. ఆనందమయి మరల విషయని పినకండ్రికిఁ గోపమువచ్చినది. వారెవ్వరునురారు. ఈపెండ్లి పరేకునింట జరుగుటకూడ సంశయమే. అన్ని పనులును విషయందే చేసికొనవలసినవచ్చినది. మనయింటి కుత్తరభాగమున నున్న మేడ రెండవయంతస్తుపై విషయని పెండ్లి జరిగించిన బాగుగనుండును'అనియెను

గోరా:— అదియెట్లు?

ఆనం:— నేను లేకున్నచో వివాహము జరిగించువారెవరు? ఇక్కడనే పెండ్లి యైనచో నే నన్ని పనులను జూచుకొనుట కవకాశముండును. విషయవ కంతకష్టము కలుగదు.

గోరా:— అట్లు జరుగదమ్మా!

ఆనం:— జరుగకేమి? మీరండిని నేనొప్పించును!

గోరా:— వలదమ్మా! ఈపెండ్లియిక్కడఁ జేయవలదు. నామాటవినుము!

ఆనం:— ఏమి! విషయండు వారిభుతము ననుసరించి పెండ్లియాడుటలేదే!

గోరా:— ఈవాదమంతయు నేల? విషయని కిష్టమగుఁగాక! ఈపెండ్లి మా కిష్టములేదు. కలకత్తాలో నిండే దొరకవా? అతనికిఁగూడ నొకయిల్లున్నదికాదా?

చాలయిండ్లున్న పని గూనందమయికే దెలియకపోలేదు. కాని విషయండు బంధువులచేత దృఢింపబడి నిర్భాగ్యునికలె నేయింటనో పెండ్లిచేసికొనట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. అందుచేతనే యామె తనయింట నీవవాహము జరిగింప నిశ్చయించుకొని యుండెను. గోరా యంగీకరింపకుండుటగాంచి గూమె నిట్టూర్పువడిచి 'మిఠ్యాప్రకారముననుచో మఱియొక యిల్లదైవఁ దీసికొనవలసివచ్చును. కాని యందు వలన నాకు కష్టమగును! కానిమ్మా! మిఠ్యాప్రకారములేనప్పుడు నేనేమి చేయుదును! అనియెను.

గోరా:— అమ్మా! నీవేపెండ్లిలో జేరవలదు!

ఆనం:— అదేమిమాట గోరా? నావిషయని పెండ్లి నేనుగాక మఱి యెవ్వఁగ చేయుదురు?

గోరా:— అట్లు చేయఁగూడదమ్మా!

ఆనం:— గోరా! విషయనితో స్వతఃము కలియకపోవచ్చును గాని నీకాతనిపై శత్రుత్వమేల?

గోరాయించుకొని యుత్తేజితుడై "అమ్మా! నీవన్యాయముగ మాటాడుచున్నావు! విషయనిపెండ్లితో సంబంధము లేకుండజేసికొనట నాకుమాత్రము నుఖముగా నుండెననుకొంటివా? నాకు విషయనియం దెంత ప్రేమ యున్నదో స్వకంటెను దెలిసినవారెవరున్నారు? కానియిది ప్రేమవిషయముకాదు. దీనివదులు శత్రుమిత్రత్వము లెఱియూతమును లేవు. విషయండు మంచిచెడ్డల నన్నిటి నెఱింగియుండియే యిక్కాగ్నిమునఁ బ్రవేశించెను. మేమాతనిఁ దృణింపలేదు. ఆరణ్యేమమ్మలను దృఢింపెను. ఈ విశ్చదములన నాతఁడనుకొన్న దానికంటె నెక్కువకష్టము న్నభవించుటలేదు!" అనియెను.

ఆనం:— గోరా! ఈపెండ్లిలో నీసహాయ ముండదని విషయండు గ్రహించి యుండును. ఈమాటనిజమే కాని యీశుభ కార్యమునందు నేనాతని నెంతిమాత్రమును దృఢింపననికూడ నాతఁడు నిశ్చయించుకొనియుండును. విషయని వస్తువునే నాశీర్వదింపనని యాతనికి సంకయమే కలిగినచో బ్రాణముపోయినను నాతఁడేపెండ్లి చేసికొనఁజాలఁడు! బాబూ! నేనుమాత్రము విషయనివనము నెఱుంగనిదానా?

అనుచుండఁగ నే యానందమయి వయసాంచముల నుండి యొకటిరెండు శత్రుబిందువులు జాతెను. గోరాయనోమధ్యమున విషయనింగూర్చిన గభీరవేదన యాలోచితము కాఁజొచ్చెను. అయినను నాతఁడు "అమ్మా! నీవు సమాజమునందుంటివి. దానికి బుణపడి యుంటివి! ఈమాట యాలోచించుకొనుము!" అనియెను.

అనం:— సమాజముతోడి సంబంధము నాకుఁ చాలదనములనుండి దూరమై యున్నట్లు నీకుఁ బలుమాటలు చెప్పియున్నాను. అందుచేత నే సమాజము నన్ను నిందించుచున్నది; నేనును దానికి దూరమైయున్నాను.

గోరా:— అమ్మా! నీయిమాట నా కన్నిటికంటెను బాధకరముగా నున్నది!

అనందమయి యశుశ్రుష్టా స్నేహవలోకములతో గోరా సర్వాంగములను స్పృశించుచు “బాబూ! నిన్నీ బాధనుండి తప్పించుట నాకసాధ్య మనుసంగతి యీశ్వరు నకు మాత్రమే తెలియును!” అనియెను. గోరా చటాబునలేచి ‘అమ్మా! నేనిప్పుడే వినయునిచె. తనుఁ లోయి నీవు సమాజమును వదలుకొంటివి గాన నీసెండ్లిపనులను స్వయముగ నే చేసికొనుచుగియు, మా సహాయమును గోరుట యధర్మమును, స్వార్థ పరత్వము నగుననియు నాతనితోఁ జెప్పెదను!’ అనియెను. అనందమయి నవ్వుచు నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేయుము! తరువాత నాసంగతి చూచుకొనియెదను.’ అనియెను.

గోరా వెడలిపోయినతరువాత నానందమయి చాలసేపటికఱకు నాలోచించి మెల్ల మెల్లగా నాధునిమహిమనుఁబోయెను. నేఁడేకాదకి కావునఁ కృష్ణదయాళుఁడు స్వయంపాక ప్రయత్నములతోఁడె, ఆతఁడు కృష్ణజనమువైఁ గూర్చుండి మతగ్రంథమున జగువుకొనుచు నానందమయిం గాంచి యిందుఁ క వ్యస్తహృదయుఁ డయ్యెను. అనందమయి గూతనికించుక దూరముగ నొకచోఁ గూర్చుండి ‘చాల నవ్యాయము గాఁ దోచుచున్నది.” అనియెను. సాంసారిక వ్యాయవ్యాయములకు దూరమై యున్న కృష్ణదయాళుఁ డుదాహరణముతో ‘అవ్యాయవేమి?’ అనియెను. అనందమయి మృదుస్వరముతో ‘ఇది గోరాసంగతి రహస్యముగ నుంచుట కవకాశము లేదు. స్థితిగతులు చాల చిక్కుగానున్నవి!” అనిచెప్పెను. గోరా ప్రాశస్త్యత్ర పరిస్తావ సమయమునందే కృష్ణదయాళున కీ యువాతోఁచెను. కాని మోగ సాధన పరిక్రమలలో వాతఁడిసంగతి నుఱచిపోయెను.

అనం:— మనశశివెండ్లి యీనెలలో జరుగును. నేనిదివఱ కిట్టికార్యములు నచ్చినప్పుడేదో వంక వెట్టుకొని గోరాతో నెక్కడో యేవుచుంటిని. ఇంతవెద్ద శుభ కార్యము లేనడుమ మనయింట జరుగుటలేదు కాని శశి వెండ్లిలో గోరాను మనతో నుంచుకొనుట యెట్లో చెప్పఁడు! నాకు శాంతి యొసంగుచునీయ. నాయపచారమును తుమింపుమనియు నేనీశ్వరుని బ్రార్థించుచు నేయున్నాను. ఇంకను దాచియుంచి నచో గోరావలనఁ జాలగొడవలు పుట్టును. ఆతనికి సర్వమును వెల్లడించుటకు మీరను మతింపవలయును!

కృష్ణదయాళుని తపస్సున కిందుగఁ దంతరాయముం గూర్చినట్లుండెను. ఆతఁడు వాయుసాధనము చేయుచుండెను; కర్మముగా నాహారము తగ్గించెను. పొట్ట వెన్ను

వంతుకొనుట కిది నెంతయో కాలము విలంబము లేదు. ఇట్టి సమయములో నీయత్నా తమా?— ఆతఁ డానందమయింగాంచి నీకు మతిపోయినది! ఇప్పుడాసంగతి వెల్లడించినచో గొంప మునుగదా? జరుగవలసిన దేదో జరిగిపోవును. సాధ్యమైనంత వఱకు నీవు జాగ్రత్తగా నుండుము! ఉండకున్నను దోషములేదు!” అనియెను. తాను తీవ్రచియైనుంతవఱ కేమియు వెల్లడికాగూడదని యుండవలె నేమైనను మంచిజేయనియుఁ గృష్ణదయాళుఁ డనుకొనియెను. ఆనందమయి యేమి చేయుటకుం దోచుక లేచి యిండుక సేపు నిలిచి మిశరీరస్థితి యెట్లున్నదో చూచుకొనుచున్నారా’ అని ప్రశ్నించెను. ఆనందమయి యామాధర్మమునకుఁ గృష్ణదయాళుఁడు పకాణన నన్ని ‘శరీరమా?’ అనియెను.

ఈవిషయమై యాలోచించు టంతమఖ్యము గాదనియెంచి యాతఁడు మరలఁ దనపుస్తకమును జదువుకొనఁదొడఁగెను! పక్కగదిలో సన్యాసిచెంత మహిమఁడు కూర్చుండి గృహస్తులకు ముక్తయిన్నదా లేదా యను విషయమును (బట్నించి యాయ తిందు)ని ప్రత్యుత్తరమునకు భక్తిభావముతో నెదురుచూచుచున్న వానికలె వివరుడై కూర్చుండియుండెను. గృహస్తులకు ముక్తిలేదనియు వారికి స్వగ్గ ముండుననియుఁ జెప్పి యెట్లో మహిమని కాంతిఁపఁజేయవలెనని సన్యాసి ప్రయత్నించెనుగాని మహిమఁ దంతమాత్రమున నూరకుండక ‘మహాత్మా! నాకు ముక్తియే కావలయును. స్వగ్గము తోఁ బ్రయోజనము లేదు. ఏదోవిధముగా బిడ్డవెండిచేసుకొని మీపాదసన్నిధిని ముక్తి సాధనము చేసికొనఁదలంచి యున్నాను. కాని కన్యావివాహము నులభనసాధ్యమా? దానికి మీదయ కావలయును!’ అని విన్నవించుకొనఁదొడఁగెను!

౬౫

నడుచు నడుచు నాత్మవిస్మృతి కలుగుచుండెనని తెలిసికొని గోరా మునుపటి కంటెను సామానముతో మెలగుచుండెను. సమాజమును మఱచి మోహభిభూతుడ నగుట చేతనే నియమశైధిల్లము కలుగుచున్నదని యాతఁడు స్థిరపఱచుకొనియెను. ఆతఁడు సంధ్యాకృత్యములను వీర్చుకొని గదిలోఁకిరిఁబోవువన్నటికిఁ బరేకుఁ డటఁ గూర్చుండి యుండుటచే గోరాగుండె గుభిల్లుమనియెను. పరేకునితోఁ దనజీవిత మేక నూత్రగ్రాధితమగు నిగూఢాత్మీయతాసంబంధము కలిగియున్నట్లు గోరా సర్వాంతరీకరణములను విశ్వసించి యుండెను. ఆతఁడు పరేకునకు నమస్కరించుటయుఁ పరేకుఁ డాతనింగాంచి “విషయని వెండిమాట నీవు వినియే యుండువు! ఆతఁడు బ్రాహ్మ మతానుసారము వెండిచేసికొనఁ దలఁపలేదు!” అనియెను. గోరాతత్త్వణమే ‘అయినచో నాతఁడీవెండి మానుకొనుటయే మంచిది!” అనియెను. పరేకుఁడివిషయమున వాదింప దలఁపక నవ్వుచు ‘సమాజమువా చెవ్వరు నీవెండికి రారు! విషయని యాత్మీయ

జను రారాట! కన్యాదాసము చేయుటకు నేనొక్కడనే యున్నాను. ఇంక విషయుని పక్షమున నీకంటె నెవ్వరున్నార? ఈవిషయమై నీతో నాలోచించుటకే వచ్చితిని." అనియెను. గోరాతలత్తిప్పుచు 'ఈప్రయత్నమున నేను లేనప్పుడు మీకు నాయాలోచనయేల?' అనియెను.

పరేశుడు విస్మితుడై గోరావంక నిండుకసేపు చూచి 'నీవు లేవా?' అనియెను. పరేశుని విస్మయమునకు గోరా యొకింతసేపు సంకుచితుడై యంతలోనే ద్విగుణ స్తైర్యమును వహించి "ఇందు నాసంబంధ మెట్లుండును?" అనియెను. పరేశుడు శాంతముగా నీవారని మిక్కిలిడవు! మిక్కిలిప్రయోజన మన్నిటికంటె నధికమైనది గాదా?" అనియెను.

గోరా:— నే నారని మిక్కిలిడనేకాని యీ ప్రపంచమునం దీసంబంధ మొక్కటియే యన్నిటికంటె నాకు ఘనబంధము కాదు.

పరేశ:— నీకు విషయుని ప్రవర్తనమునం దేమైన నధర్మ మగుపడినదా?

గోరా:— నిత్యమనియు, లౌకిక మనియు ధర్మమిటుదెలుగులై యుండును. అందు సమాజనియమములచే బ్రకాశమానమగు ధర్మమును దిరస్కరించినచో సంసారము విధ్వస్తమైపోవును.

పరేశ:— నియమములసంఖ్యములై యుండును. సకలనియమములందును ధర్మము ప్రకాశించుచుండు నని నిశ్చయింపవచ్చునా?

ఈ విషయమునందే గోరాన్యాయ మింతవఱకును మధింపఁబడి యొకసిద్ధాంతమును గ్రహించెను. అందుచేతనే గోరా యిప్పు డెంతమాత్రమును జలింపక తీవ్రభావముతో 'నియమపూర్వకముగ మనము సమాజమునకు లోబడకున్నచో సమాజాంతరము నందలి గభీరతమోక్షమునకు భంగముకలుగును. ఆయుద్ధేళము నిగూఢమైనది. దానిని స్పష్టముగా గ్రహించుట ప్రత్యేకవ్యక్తికి సాధ్యముకాదు. అందుచేతనే గూఢాలోచన చేయుటండ సమాజమును విశ్వశించుటకు దగినశక్తి మనము సంపాదించవలయును!' అనియెను.

పరేశుడు గోరామాటలను దుదివఱకును విని యాతఁడు తన పొగల్బ్యమున కిండుక సిగ్గుపడినట్లు గ్రహించినతరువాత 'గోరాబాబూ! నేను నీ ప్రధానోద్దేశమును విశ్వసించెదను. ప్రతిసమాజమధ్యమనను బరమేశ్వరుని విశేషాభిప్రాయ మున్న దనుట సత్యమే! అదియెల్లగతును స్పష్టముకాదనుటయు నిజమే. కాని, దానిని స్పష్టముగ జెలిసికొనఁ బ్రయత్నించుటయే మానవకర్తవ్యము! చెట్లవలె నచేత నభావముతో నిలుచుసాలనమం శేయుటమాత్రమే సార్థకత్వము కాదు!" అనియెను.

గోరా:— సమాజనియతులను సంపూర్ణముగ నివలంబించినచో సమాజోద్దేశము స్పష్టముగా బోధపడునని నా ముద్దేశము! దానితో నిరోధించినచో దాని నాతంకపఱచుటయే కాక పొరపాటునకు గురిచేసిపట్టుకొండ వగును.

పరే:— ఆతంకములను, విరోధములను లేకుండ సత్యపరీక్ష కాజాలదు. ఆసత్యవేదో ప్రాచీనకాలమున వెవ్వరో కొందఱు జ్ఞానులచే గ్రహింపఁబడి యెప్పటికిని నొక్కతరువచే యుండుటలేదు. ప్రత్యేకకాలమునందు వివిధనిరోధాఘాత మధ్య మునందుండి లోతులయెదుట నాసత్యము నూత్ననూత్నముగాఁ బ్రత్యక్షమగుచుండును. ఎవైనను నేనీవిషయమున వాదింపఁ దలఁచుకొనలేదు. నేను మానవుని వ్యక్తిగత స్వాతంత్ర్యమును విశ్వసించును. ఏది నిత్యసత్యమో, యేది యనిత్యకల్పనమో తెలిసికొనఁ గలిగిన జ్ఞానమునంతే సమాలోచన తియ్యధారపడి యుండును.

అని పరేకుడు లేచెను! గోరాయును లేచెను. అప్పుడు పరేకుడు 'వినయు నను మిత్రుడవగు నీవిక్కార్మమును జరిగింతునని యెంచి సమాజనిరోధమువలన నేను తప్పకొనఁ దలంచితిని. ఇట్టిచో నాత్మీయులకంటె మిత్రులధికులుగదా! కానివినయుని ద్వజించుటయే నీకుఁ గర్తవ్యమని తోచినప్పు డీభారమంతయు నామీఁదనే పడినది కావున నిక్కార్మము నేనొక్కడనే నిర్వహింపవలసివచ్చినది!" అనియెను. ఒక్కడనే యను పరేకునిమాటల నెంతయగ్గమున్నదో గోరా యప్పు డూహింపలేదు. వరదాసుందరి యాతనికి విరుద్ధముగా నుండెను! ఇంటిలోనివిద్వల క్షిప్తములేకుండెను! వారిమోహిని యొప్పుకొనవని పరేకుడు సుచంతన బెండ్లికి బిలువలేదు. ఒకవంక సమాజమువారందఱును ఖడ్గహస్తైయ్యుండెరి. వినయుని వినతండ్రీయు, నాత్మీయులు నాతని ననేకవిధములఁ దిట్టించు నుత్తరములను వ్రాసిరి!—

పరేకుడు వెడలిపోయినంతనే యనినాకుడును మఱికొందఱు సామాజికులును వచ్చి పరేకున ద్వేసించి యాక్షేపింప వారంభించుటయు గోరా 'వలదు. ఆతఁడు పూజ్యుడు. ఆతనిని మీరు గౌరవింపఁజాలకున్నచో నాతని సిందింపవలయునను మీ నీచోద్దేశము నైనను మార్చుకొనుడు' అనియెను. గోరాకుదురలఁ దనసంఘము వారితో నెప్పటివలె సమావేశము కలిగెను కాని యభించలేదు! ఇదియేమియును గాదు. ఇదియొక పనియని చెప్పటకవకాశములేదు దీనియందు జీవములేదు. ఇట్లే నేవలము వ్రాయుట, యుపన్యసించుట, గుంపుచేర్చుట మొదలగువానివలన లాభములేదు! నన్నమే! అను సుద్దేశ మాతనివృద్ధయు నిదివఱకెన్నఁడును బాధింపలేదు. నూతన శక్తిచే విజృంభించు నాతనిజీవము పూర్ణభావముతోఁ బ్రవహించుటకు సత్యపథమును పరీక్షించుచుండెను. ఇది యేమియు నాతనికి బాగుగఁ దోచుటలేదు.

ఒకవంకఁ బ్రాయశ్చిత్తసభకుఁ బ్రయత్నము జరుగుచుండెను. ఇది గోరాకు తానామే. ఇదికేవల మకుచి ప్రాయశ్చిత్తమే కాదనియు, దీనివలన నొక్కసారిగా సంపూర్ణ నూతన నిర్మలజీవాముతోఁ గర్మక్షేత్రమున నవజన్మలాభముం గాంచవలయునని గోరాయుద్దేశము! దీనికి దిననిగ్లయమయ్యెను! పూర్వ పశ్చిమరంగ పండితుల కందఱకు నాహ్వానము లంపఁబడుచుండెను. ధనము సమకూర్చుబడియెను. ఇది దేశోపయోగ కరమగు కార్యమని సంఘమువారందఱు ననుకొనుచుండిరి. అవినాశుఁడందఱతోడను రహస్యముగ నాలోచించి పండిత సభలో గోరాకు 'హిందూధర్మప్రదీపకుఁ'డను బిరుదమునిచ్చుట కేర్పఱచు కొనియెను. ఈవిషయమున సంస్కృత శ్లోకములతో న్యస్తాక్షరములతో, ముద్రించిన సన్మానపత్రమును గూడ నర్పింపఁదలచెను. మాకుముల్లరు దొరవారి ఋగ్వేదాంధ్య భాష్యగ్రంథమునుగూడ విలువగల మొరాళోబైండు చేయించి యాతనికి బహుమాన మిచ్చుట కేర్పఱచుకొనియెను. ఈవిధముగా సంఘములో ననేకవిధము లగు నాలోచనలు జరుగుచుండెను.

౬౬

హరిమోహినికి మఱదియొద్దనుండి యుత్తరము వచ్చెను. అందు క్షేమసమాచారములకు, దరువాత నిల్లు వ్రాయఁబడి యుండెను. "అమ్మా! మీరు వ్రాసిన సంగతులులన్నియును బాగుగఁ దెలిసికొంటిని. 12, 13 ఏండ్ల కన్య యున్నదనియు, నెదిగిన పిల్లవలెనగపడుననియు నైనను భాధకము లేదనియు వ్రాసితిరి ఆమెకుఁ గలసంపత్తిజీవితస్వత్యమో చిరస్వత్యమో తెలిసికొని వ్రాసినవోనన్న గారితో, మాటాడి యాయనయుద్దేశము తెలిసికొందును. ఆయనయును సమ్మతించుననుకొందును. కన్యకు హిందూమతనిష్ఠ యున్నదని వ్రాయుటచే సంతోషముగా నున్నది. కాని యామె బ్రహ్మసమాజమునఁ బెరిగిన సంగతిమాత్ర మెచ్చటను వెల్లడి కాకుండఁ జేయవలయును. రాఁబోవు చంద్రగిరినాణమునకు గంగాస్నానమునకు వచ్చెదను. వీలైనవో వచ్చి కన్యను జూచెదను."

మరల నెప్పటికైన నత్తవారిల్లు మాచుభాగ్యము కలుగునను నాశ హరిమోహిని కింతవఱకును లేకయేయుండెను. కృతురగృహత్యాగ దినమప్పు డామెతో మృతదినము వలెనుండెను. ఇప్పుడెట్లయిన నుచరిత మూలమునఁ దన కాభాగ్యము లభించు నని యామె యాశపడుచుండెను. అయినను దొందరపడుట కామెకు సాహసము లేకుండెను. ఎంతసమీపమునం దున్నను నుచరిత హృదయోద్దేశమును హరిమోహిని గ్రహింపఁ జాలకుండెను. ఆమె సమయమును నిరీక్షించుచు నుచరితను బాగుగఁ బరీక్షించుచుండెను. హరిమోహిని క్రమముగాఁ దనపూజను స్వల్పకాలములోనే ముగించుకొనుచు నెప్పుడును నుచరితను దనకంటియొడుటనే యుంచుకొనుచుండెను.

గోరా రాక యాకస్మికముగ వాగిపోవుటచే దొడ్డమ్మ యాతనికేమైన నన్నదే మోయని సుచరిత్ర యనుకొని “మంచిది ఆతడు రాకపోయినను, నాతడే నాగురుడు! నాగురుడు!” అని నిశ్చయించుకొనియెను. పృథ్వీశుగురునికంటె నప్రస్థుడగురుని యాకస్మికమే తీవ్రమైనది. ఏయనిన—ఆప్పడు గురుసందర్శనాభావము నెట్లయినఁ దీర్చుకొనవలయునని చూడమును పృథుత్వింనుచుండును. సుచరిత్ర యిదికడకు గోరాతోఁ దర్కించుచున్నయముల నిప్పుడాతని గ్రంథములనుండి చదువుకొని పృథివాదము లేకుండఁగనే బోధపడుచుకొను చుండెను. ఏదైనఁదెలియున్న ధాతకుండిని బోధించునగునా యని నుచుకొనుచుండెను. కాని నూతని తేజోమూర్తి గాంచవలయుననియు, నాతని గంభీరభావముల నాలకింపవలయుననియు నామెకుఁగఁకొరిక యెట్లువీరుటలేదు. ఇట్లొక ర్థితంబగు నామె యంతరి కాతుక్యము నిరంతరమును వర్ణిల్లుచు నామెకరీరమును శుష్కింపఁజేయుచుండెను. గోరా దర్శన మనేవలక నాచూసముగ లభించుచున్న దనియు, వారిక దానియూల్యమే తెలియ దనియుఁ దలఁచుకొని, తలఁచుకొని సుచరిత్ర బాధపడుచుండెను ఒక వాటి యపరాష్ట్ర సమయమున లలితవచ్చి యామెను గొఱిలించుకొని ‘అక్కా! సుచరిత్రా!” అనియెను.

సుచ: - ఏమే సోదరీ! లలితా!

లలి: - అంతయు స్థిరమైనది.

సుచ:— వివాహ మెప్పుడు?

లలి: - సోమవారము.

సుచ:— ఎక్కడ?

లలి:— తండ్రిగారికే కాని నాకుఁ దెలియను.

సుచరిత్ర తన బాహువులతో నామెను బరివేష్టించి “సోదరీ! ఆనందముగా నున్నదా?” అనియెను. లలిత నవ్వుచు “ఆనందము కాకేమి?” అనియెను. సుచరిత్ర నవ్వుచు ‘నీకోరిక తీరినది. నీకిది నెవ్వరితోడను జగడమాడుట కవకాశము లేదు. అందుచే నీయుత్సాహ మెక్కడఁ దగ్గిపోవునో యని నాకు భయముగా నున్నది” అనియెను. లలిత నవ్వుచు జగడమాడు మనమ్యుల కభావమేమున్నది. ఇప్పుడిదిఁ నట్టివారికొకట మనుషుల వెనకకొన నక్కఱలేదు!” అనియెను సుచరిత్ర తల్లనితో లలితబుద్ధుడై బొడుచుచు ‘అలాగా! ఇంతటితో నీవడితగ్గుననకొంటిని. అట్లయిన చో నమాముడగు ఒనయునితో జాగ్రత్తగా నుండుమని చెప్పెదను!” అనియెను.

లలి:— మీయమామునకు కిక జాగ్రత్తపడుట కవకాశము లేదు! ఆతనికిక రక్షణము లేదు ఆతని జాతకఫలము సిద్ధించినది. ఇంక నెంత విచారించినను లాభము లేదు.

సుచ: — సోదరీ! నే నంత యానందపడుచుంటినో చెప్పజాలకున్నాను. విని యునివంటి స్వామికి నీవు తగినదానవు కావలయుననియే నాప్రాధానము!

లలి: — సరే. కాని నావంటిభార్యకుఁ దగివా రెవ్వరును గానక్కఱ లేనా? నీవివయముంగూర్చి యాతనికొకసారి గూడిగి యాతనియందైతము వినుము! అట్లయి ననో నట్టి విచిత్రపురుషుని యాదరము వింతకాలము వఱకును గగిసంపఁజాల నందులకు నీవు విచారపడక మానవు!

సుచ: — ఎట్లయిన నేమిఁ ఇంతకాలమునఁ కొక రత్నవర్తకుడు లభించెను. రత్నమనకు నీకుఁ దగినమూల్యము నిచ్చుచున్నప్పుడింక విచారములేదు, ఇంక నీకు మావంటి సామాన్యల యాదరమును యాచింపవలసినపనిలేదు.

లలి: — అట్లుకాదు! తప్పక కావలయును; నీయాదర మంతయు నాకుండే చూపవలయును! నాకున్న గప్పి దానిని మఱియొచ్చుటకు వినియోగింపఁగూడదు

సుచరిత లలితకపోలమునఁ గపోలము నుంచి సోదరీ! నాయాదరము నింక నెవ్వరికి నొసంగను!” అనియెను.

లలి: — ఎవ్వరికి నీయవా? నిజముగా నెవ్వరికి నీయవా?

సుచరిత యూరక తలయూఁచెను. లలిత యిండుక వెనుకకు జరిగి ‘ఆక్కా! నీ వెవ్వరినైన నాగరించుట నేనెన్నఁడు సహంపఁజాలనని నీవే యెఱుంగుదువు! నేనిన్నాళ్లవఱకును జెప్పలేదు. ఇప్పుడు చెప్పుచున్నాను! గోరాబాబింకను మన యింటికి వచ్చుచుండుట బాగుగలేదు. ఏమాటయు నీయొద్ద దాంపఁజాలని నే నేమో కాని ఈసంగతి యింతవఱకును జెప్పలేక పోయితిని. ఆతఁడు కొంతగా వచ్చినప్పుడే నాకుఁగోపము కలిగినది. నాకుఁ దెలియదనుకొంటివా? నీవు నాయొద్ద నాతని పేరైన నెత్తకుండుట నాకు మఱింతకోపముగా నుండెను. నీవు నాకింటి నాతనిపధికముగఁ జేర్చిమించుట నాకు సహ్యముగా నుండెను. అందుచే నే నెంతోవ్వపడుచుంటివో నీకెట్లు చెప్పఁగలను? ఇప్పుడుగూడ నాయొద్ద నీవాతనిపే రెత్తుటలేదని నేననుకొనుచున్నాను. నీయందైతముదికాదని చెప్పినచో నాకింక గోపములేదు. ఎంతో సంతోషముగా నుండును. కాని సోదరీ! నీవొకవేళ—” అనుచుండఁగనే సుచరిత తత్తరముతో నామె నోటినిముసి “సోదరీ! నీపాదములపైఁ బడియెదను! ఆమాటమాత్రమనవలదు! ఆమాట విన్నచో నాకు భూగర్భమున మునిగిపోవలయు నని తోఁచును!” అనియెను.

లలి: — ఏమి సోదరీ! ఆతఁడు—

సుచరిత వ్యాకులస్వరముతో “వలదు! వలదు. ఏచ్చిమాటులాడకును. లలితా! తలఁచుకొనుటకైనఁ గూడనిమాట నోటితోఁ బలుకుచున్నవా?” అనియెను. సుచరిత యీసంకోచమునకు లలిత విరక్తయై “సోదరీ! ఇదియంతయు నీవటునయే గాని నేనంత

యును గ్రహించియేయవచ్చును. నేను నీకంతయు నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను—
అనుచుండఁగా సుచరిత్ర లలితచేయి వదలించుకొని గదినుండి యవ్వలకుఁ బోయెను.
లలితయు వెనుకనే పోయి యామెనుబట్టుకొని “సరే! మంచిది! అక్కా! ఇంక నే
నేమియు మాటాడను” అనియెను

సుచ:— ఎన్నఁడు నీమాట యెత్తవుగదా?

లలి:— అంతగొప్ప ప్రతిజ్ఞ చేయఁజాలను! ఆవశ్యకమైన సమయమైనచో
నీమాట యెత్తెదను; లేనిచో లేదు! ఇట్లుప్రమాణము చేయఁగలను.

కొన్నాళ్లనుండి వారిమోహిని సుచరిత్రను విడువక యామె వెను వెంటనే వుండును.
అమె యిట్లు సంశయముతోఁ బరిశీలించుచుండుట సుచరిత్ర వృద్ధులను
వకు భారముగానుండును. కానిలోపల సెంతభాధగానున్నను నామె ప్రైవేటుయొ
వనఁజాలకుండును. మఱియు నిప్పుడు లలిత పెదలిపోవుటచే నతిక్లాంతవృద్ధుల యగు
సుచరిత్ర బలపై చెండుచేతులవడుముఁ దల నుంచుకొని యేమివఁదొడఁగెను; దీపము
వెలిగింపవచ్చిన నేవకుని వలదని వారించెను. అప్పుడు వారిమోహినికిఁ బూజాసమయ
మైనను సుచరిత్ర క్రిందికి దిగిపోవుటం గాంచి యామె సుచరిత్ర గదిలోనికిఁ బోయి
“రాధారాణీ” అనిపిలిచెను. సుచరిత్ర తెలియకుండఁ గన్నీరుతుడుచుకొని చూటున
లేచి నిలువఁబడియెను. వారిమోహిని “అదియేమి?” అని ప్రశ్నించెను. సుచరిత్రమాట
డలేదు. మరల వారిమోహిని కఠోరస్వరముతో “ఇది యంతయు నేమో బోధపడుట
లేదు!” అనియెను.

సుచ:— దొడ్డమ్మా! నీవు రేయుంబవలు వన్నిట్లు పరీక్షించుచుంటి నేమి?

వారి:— కారణము నీకు బోధపడుటలేదా? నీవు నిద్రాహారములు లేక విచా
రించుచుంటిని. ఈలక్షణము లన్నియు నేమి? నేను చంటిబిడ్డనా? ఈమాత్రము
నాకుఁ దెలియదా!

సుచ:— అమ్మా! నీకేమియును దెలియదు. నాకుఁ బ్రతినిమిషమును నవవ్యాయగు
సంతటి యవ్వాయువుగు దారుణసంశయము నీలోఁబుట్టినది!

వారి:— నేను పొరపాటు పడినచో నీవు నాకు నిజముచెప్పరాదా?

సుచరిత్ర ధైర్యముతో సంకోచమంతయును విడిచి “అమ్మా! నేను నాగురుని
చెంత నొకనూతన విషయమును గ్రహించితిని. దానిని సంపూర్ణముగ గ్రహించు శక్తి
లేకుండుటచే నేను దానికొఱకుఁ బ్రయత్నించుచుంటిని గాని కేవలము నీతో దగవు
పెట్టుకొనఁదలఁచుట లేదు. కాని నీవు మాసంబంధమును విక్రమముగఁ జూచియురని
నవమానించి పంపివైచితిని! నీవారినీతోఁ జెప్పినదంతయుఁ బొరపాటే! నీకు నా
యందుఁగల సంశయమును మిథ్యయే! నీపని బాగుగలేదు. నీవారని నగౌరవింపఁ

బాలవు! నాయెడల నింతకూర్చుముగ మెలగుటకు నేను నీకేమి చేసితిని?" అనిచెప్ప
చు స్వరము రుద్దమెపోవుచుండుటచే నామె మరియొకరినిగూర్చి భోయెను. వారి
మోహిని వారబుద్ధియై "అయ్యోబాబూ! ఇట్టివింతలు నేనెన్నడును వినలేదు!" అని
యనుకొనెను.

నుచరిత యిందుక కాలించినసమయము చూచి వారిమోహిని నామె వన్నము
వకుఁ గూర్చుండఁబెట్టి 'అమ్మా! నేను చిన్నదానను గాను బాల్యమునుండియు
హిందూధర్మములను బాలవటకు వినియుంటిని నీకేమియుఁ దెలియదుగావుననే గోరా
నీకుగురువై వినన్ భగ్గిమపెట్టాచున్నాడు! నేనాతనిమాటలు వింటిని. అందు విశేష
మేమియు లేదు. ఆతని కాత్రుయంతయు నాతఁడు కల్పించుకొన్నదే. ఈసంగతి
యంతయు నాకుఁ దెలిసిపోయినది. నేనును గురుపదేశముం గాంచితిని. నాగురువట్టి
వాఁడుకాఁడు! సమయము వచ్చినప్పుడు నీకాతనిచే మంత్రోపదేశము చేయించెదను.
నీకేమియు భయములేదు. నేను నిన్న హిందూసమాజమునఁ జేర్చెదను. నీవుబ్రాహ్మ
గృహమునం నున్నను లేవద్దే! ఈసంగతి యెవ్వరికిఁ దెలియును? నీవు పెద్దదానివలె
వగపడెద వనుమాట విజమే. కాని నీజాతకమున జూచినవారెవ్వరు? దబ్బున్నచో
సంతేచాలును. అన్నియును దోచికొనిపోవును! అదియున్నచో నైవర్తకస్య కా
యస్థకస్య యైపోవును. ఇట్టిమిన్నియో నేను నాకన్నలతోఁ జూచితిని హిందూసమా
జమున నిషేధమునుగల్పించుట సమాజకర్తలగు సద్బ్రాహ్మణులయింతునే నేను నీకు
సంబంధముం గూర్చెదను. గురువుకొఱ కింతగాఁ బరితపించుటయు నింతగా దుఃఖ
పడుటయు నీకక్కఱలేదు!" అని యూరిధముగా భోషించుచున్న కొలఁదియు మచ
రిత కావారమునం దగుచి కలుగుచుండెను. ఆమెకొకమర్దయైనను భోవుటలేదు కాని
యామె మానముతో బలవంతముగా భోజనము చేయుచుండెను. అన్నము తినకున్నచో
వారిమోహిని కింకిను నెట్టియనుమానము కలుగునో యని యామెకు భయము!

నుచరిత యేమియు మాటాడకుండుటం గాంచి వారిమోహిని తనలో హిందు
వును గావలె నని యేర్పొట్టయే కాని చెప్పినమాట వినివీచుకొనదు. పోయిత్తిల్ల
మక్కఱలేదు. పరిచేసన మక్కఱలేదు. కొంచెనసొమ్ము ఖర్చుచేసి యవారూప
ముగ సమాజమునఁ జేరవలయు నను నుత్సాహమైన లేకుండ నేను హిందువును గావల
యు నను కొన్నంతమాత్రమున నేమిలాభము!" అని భావించుకొనుచుండెను. గోరా
కపటి ననియు, నాతఁడిట్లు కపటనిటనము చేయుటకు నుచరిత ధనరూప యాశయములే
కారణములనియు నామె నిశ్చయించుకొనియెను. అతిశయముగాఁ గలవేషకాగిణియు
లతోఁగూడ నుచరితను దన యత్త వారింట బంధించుట మంచిదని యామె యుద్దేశము.
నుచరిత మనసు మెత్తఁబడినఁగాని యీపని పొగదు. అందుచేతనే యామెతనయత్తిం

టి గౌరవముగూర్చి సుచరిత్రు శేయుంబవల బోధించుచుండెను; వారిసామర్థ్యముం గూర్చియు, సమాజమునందలి వారి పలుకుబడింగూర్చియు, వారికిఁ బ్రతికూలులైన చో నిష్కళంకులైనను నిషేధింపఁబడుటం గూర్చియు బ్రతికులైనను వారి కనుకూలులైనచో సమాజమున గౌరవింపబడుటంగూర్చియు నుదాహరణపూర్వకముగా నామెకు బోధించుచుండెను.

సుచరిత్ర తనయింటికి రాకుండవలయునని వరదాసునందరి యుద్దేశము రహస్యమై యుండలేదు. తనవ్యవహారమంతయు స్పష్టముగ నుండవలయుననియే యామె యభిమానము. ఆమె యితరులను గణింపముగ మందలించునప్పుడు తనకిది స్వభావమని ముందుగనే చెప్పుచుండును. అందుచే సుచరిత్ర వరదాసునందరియింట నెట్టి యాదరమును లేకుండఁబోయిన తాను తఱచుగ నటుకు బోవుచున్నచో పరేకునకుఁ గూడ నశాంతిఁబడునని సుచరిత్ర భావించుకొనియెను. ఇందుచేతనే యెంతోపని యున్నప్పుడు గాని సుచరిత్ర యటుకుఁ బోవుటలేదు. ఇందుచేతనే పరేకుఁడు దివమునకొకటిరెండు సార్లు సుచరిత్ర యింటికివచ్చి మాటాడి పోవుచుండెను.

కొన్నాళ్లనుండి యాలోచనలచేతను బనులుచేతను పరేకుఁడు సుచరిత్రయింటికి వచ్చుటలేదు. పృథ్వినిము నాశనిరాకకు నిరీక్షించుచుండుటచే సుచరిత్రవ్యాధయమున సంకోచమును గల్గెనును దోచుచుండెను. పరేకునితోఁ దనకుఁగల గభీరత మకుభిసంబంధమెన్నటికిని విచ్చిన్నము కాఁబాలదని సుచరిత్ర యెఱుంగును. గాని, యెంటిరెండు బహిష్కారము లామెను బలవంతముగ నాకర్షించుచుండుటచే నామె బాధకు విశ్రాంతిలేకుండెను. ఒకవంక హరిహరిని తనజీవనము నసహ్యముగఁ జేసివైచుచుండెను అందుచే సుచరిత్ర వరదాసునందరిచేయు నగౌరవమునకైన నంగీకరించి పరేకునింటికిఁ బోయెను.

ఆపరాధాశేషమూర్ఖుఁడు పశ్చిమాశాశమునఁ గిండికిదిగిపోయి యారెండంతస్తుల మేడనీడ నతిదీర్ఘముగ విస్తరింపఁజేయుచుండెను. అమందిరోద్యానమునం దా నీడను బరేకుఁడు తలవంచుకొని యెంటిగా బహుం చేయుచుండెను. సుచరిత్ర యతని చెంతకుఁ బోయి 'బాబా! డేయిముగ నున్నారా?' అని పృశ్నించెను. పరేకుఁడాకస్మికముగఁ దనయాలోచనకు విడిచి సుచరిత్రవంకఁగదిరికించి 'అమ్మా! ముఖముగ నేయున్నాను!' అని 'సోమవారమునాఁడే లలిత వివాహము!' అనియెను.

తన్నుఁ బిలువకుండుటకును, దనతో నాలోచింపకుండుటకును గారణ మేమని సుచరిత్ర యడుగఁదలఁచెను గాని తనయందుగూడ నొకలాప మగపడుచుండుటచేఁ గుంతిమైపోయెను. మునుపటివలె నన్నిచో నామెకుఁ బిలువలేదను విచారమే లేకయుండును. ఆమె మనసులోని విచారమునకు సరిగాఁ బరేకుఁడప్పుడు 'రాధా!నిన్నీ

సారి పిలువఁజాలకపోయితిని' అనియెను. సుచరిత్ర తెల్లపోయి "ఏమిటాటా?" అని యెను. ఆమాటకు బదులుచెప్పక పరేకుఁడామెవంక నిరీక్షించుచుండెను. సుచరిత్ర యింక సహింపఁజాలక తలవంచుకొని "నాచుననుభావ నొకవిధమగు పరివర్తనము కలిగిన దని మీరుభావించియుండుదు!" అనియెను. పరేకుఁడు మృదులముగా "ఔను! అందుచేతనే నీన్న నిరోధింపరాదని యనుకొంటిని!" అనియెను.

సుచ:— బాబా! నేనుమీకంతయుఁ జెప్పదలఁచితిని. కాని మీదర్శనము లభింపలేదు. అందుచేతనే నేనెట్లువచ్చితిని. నాచునోభావము మీకు స్పష్టముగాఁ దెలుపఁ దగిన సామర్థ్యము నాకులేదు. సరిగాఁ జెప్పలేనేమో యని భయపడుచున్నాను!

పరే:— ఇది స్పష్టముగాఁ దెల్పుటకు సులభమైన విషయము కాదని నేనెఱుఁగుదును. నీవు నీభావమధ్యమనం దొకవస్తువును గ్రహించి యనుభవించుచుంటిని. కాని దాని యాకారప్రకారములు నీకుఁ బరిచితములగుట లేదు.

సుచరిత్ర యిందుక విశ్రాంతిఁబొంది 'ఔను అది నిజమే కాని నాయానభవ మెంత ప్రబలమైనదో యెట్లుచెప్పఁగలను? నూతన చైతన్యముతో నూతన జీవనముం గాంచినట్లుంటిని. నన్ను నే నిట్లెన్నఁడును భావించుకొనలేదు. వాకిదివఱకు నాదేశ సంబంధ మగు నట్టి భూతభవిష్యత్సౌబంధము నేకయుండెను; కానియిప్పు డాధున సంబంధము ప్రబలసత్యమైనదను జ్ఞానము నాహ్వానయాంతరమునం దదృశ్యముగాఁ దోచుచున్నది. నేనొక దానినెట్లును మఱవఁజాలకున్నాను బాబా! నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను. నేను హైందవినిని యిదివఱకెట్లును నానోటితోఁ జెప్పఁజాల కుంటిని. కాని యిప్పుడు నాహ్వాదయ మత్సాహముతో నిస్సంకోచముగా నెట్లుచెప్పు జూచుచున్నది! ఇందులన నాకానందమే బోధయగుచున్నది!" అనియెను.

పరేకుఁడు మెల్లగా 'అమ్మా! ఇందలి ప్రతిభాగమును, ప్రతిత్వంకమును నీవు బాగుగ భావించి గ్రహించితివా? అనియెను. సుచరిత్ర విసీతభావముతో 'వాకంతగా భావించుటకు కత్తియున్నదా? కాని యెన్నిటితో గ్రహించితిని. ఎంతయో యాలోచించితిని! ఇది యింతటిదని నేను గ్రహింపఁజాలనప్పుడు హిందు వనినంతనే వారి యుంకలి స్వల్పలోపములను మాత్రమేగొప్పగాఁ జేసి చూచుచు వారియొడఁ దిరస్కారభావము కలిగియుంటిని!" అనియెను. పరేకుఁ డామాటలనువిని విస్మితుఁడై సుచరిత్ర హృదయమునం దొక ప్రబోధము కలిగెననియు, నామెయొక సత్యపదార్థమును గ్రహించి నిస్సంకోచముగా ననుభవించుచున్న దనియు, ముగ్ధవలె నేమియుఁ దెలియకుండఁ గేవల మస్పష్టావేగముచేఁ దూలిపోవుట లేదనియు భావించుకొనెను.

సుచ:— బాబా! నేను నాదేశమును, బానిసత్వజించినయొక నీచుగాల వనియేల చెప్పుకొనవలయును? నేను హైందవినే యనియేలచెప్పుకొనఁగూడదు?

పరేతుడు నవ్వుచు “అమ్మా! అనగా — నేనట్లేల చెప్పుకొనుటలేదని నీవునన్ను బ్రతికించుటకాదా? బాగుగ నాలోచింపఁగా నట్లు చెప్పుకొనకుండుటకు విశేష కారణ మేమియునులేదు. దీనికి హిందువులు నన్ను హైందవునిగాఁ నంగీకరింపకుండుటక కారణము. నాసమాజమువారు నన్ను హైందవునిగాఁ బరిచితుని జేయకుండుట రెండవ కారణము! ఇది యంతటి ప్రధాన కారణములుకావు; బాహ్య కారణములుమాత్ర మే! వీనిని బాటింపకున్నను నష్టములేదు. కాని లోలోపల నొక గభీర కారణ మున్నది. హిందూసమాజమునఁ బ్రవేశించుట కెట్టి వ్యూరమునులేదు. విశేషించి ప్రధాన ద్వారము లేకున్నను గిట్టికీగుమ్మములైన నుండవచ్చును! మఱియు నిది సకలమాన పులకును సమాజముకాదు. ఇదికేవలమును దైవరక్షమున హిందువులై పుట్టికవారి సమాజము నుత్తరమే!” అనిచెప్పెను.

సుచ:— అన్ని సమాజములు కట్టికేకావా?

పరే:— కావు ముసల్మాను సమాజద్వార మెల్లమానపులకును దెఱవఁబడియుండును. క్రైస్తవ సమాజ మెల్లవారి నాహ్వానించుచుండును. క్రైస్తవసమాజాంతర్భాగములన్నియు నట్టివే. శివాంగేయుఁడను గాఁదలంచినవో నది యసంభవముకాదు. ఇంగ్లాండున నివసించి, యూనియనుముల ననుసరించినఁ జాలును. అందుకొఱకు నేను క్రైస్తవుఁడను గూడఁ గానక్కఱలేదు. అభిమత్యుడు పూర్వమునఁ బ్రవేశింపఁగలఁడు గాని, వెలుపలకు రాఁజాలఁడు. హిందూసమాజ మాపద్ధతికి వ్యతిరేకము!

సుచ:— బాబా! అట్లయినవో నిన్నాళ్లయినను హిందువులు నశింపలేదే!

పరే:— సమాజక్షయమునకుఁ జాలకాలము పట్టుచు హిందూసమాజ గనాక్షి ద్వారము లిదివఱకుఁ దెఱవఁబడి యుండెడివి. అప్పటికి జేశమునందలి యనాగ్య లందు బ్రవేశించి యొకగౌరవమును బడసిరి. మొగలాయి బ్రభుత్వమున దేశమునందలి హిందూరాజులును, జమీందారులును దమ ప్రభావముచే సమాజమునుండి యెవ్వరును జైదరింపకుండునట్లు కాసనములనుఁజేసి యుండిరి ఇప్పు డాంగ్లేయ ప్రభువు లెల్లర “నేక కాసనమునఁ బాలించుటచే మనపటివలె గృత్రిమోపాయముతో సమాజద్వారమును రక్షించుకొనుట కవకాశము లేకున్నది. అందుచేత నే భారతవర్షమునఁ గొన్నాళ్లయందీ హిందూజనసంఖ్య తగ్గి ముసల్మానుల సంఖ్య హెచ్చుచున్నది. ఈవిధముగ జరిగినవో నీదేశమున ముసల్మానులే ప్రధాను లైపోవుదురు! అప్పుడు దీనిని హిందూసమాజుని చెప్పుటయే యన్యాయమును!

సుచరిత వ్యధితిహృదయుతో “బాబా! దీనిని నివారించుట నగున కందఱకును గర్తవ్యముకాదా? మనముకూడ హిందువులను బరిత్యజించి నాకి వివాశమును వర్ధిల్లఁజేయుట న్యాయమా? ఇది హిందూసమాజమును బ్రాణములనైన నర్పించినిలప

వలసిన సమయముకాదా? అనియెను. పరేశుఁడు సప్రేమముగ సుచరిత వెన్నుపైని జేయుంచి దువ్వయ “మనము తలఁచుకొన్నవో నెవ్వరినైనను రక్షింపఁగలము కాని రక్షింపఁబడుటకొక జగన్నియమ మున్నది! ఆస్వభావ నియమమును దృఢించునా రాత్మరక్షణమునుగూడఁ దృఢింపవలసినదే. హిందూసమాజము మానవు నవమానించి, వర్జించుచుండుటచే నీదినములలో దాని కాత్మరక్షణము దుస్సాధ్య మగుచున్నది. ఇప్పుడది యేకాంతముగ నుండఁజాలకున్నది. నలుదెసలను విప్లవమగ్ధములనుండి యునేకులువచ్చి దానిపైఁ బడుచున్నారు. కాస్త్రసంహితలను పాఠికారములను బదిల బఱచుకొని యెట్టి సంపర్కమును లేకుండఁ జేసికొనుటకు దానికిప్పు డవకాశములేదు. తనలోఁ దానిమిడి యుండుటకు శక్తిచాలక యిప్పుడది యయరోగమును నాశ్రయించు టచే మానవుల యవిలంఘ్య సంపర్కముదానికి సాంఘాతికాఘాతముగాఁ బరిణమించుచున్నది!” అనియెను.

సుచరిత వేదనా ప్రభుత్వచ్ఛాదముతో ‘నేనీ సంగతులేమియు నెఱుంగను. కాని యిదియే సత్యమై దీనినందఱుఁ దృఢింపఁదలఁచియున్నవో నీదినములలో నేను దీనిని విడువఁజాలను. మనమందఱమును దీని దుర్దిన సంతాపలయని చెప్పకొనుచు నిప్పుడు దీని తలాపిదిక్కున నిలువఁబడవలయును” అనియెను. పరేశుఁడు మెల్లగా ‘అమ్మా! నేను నీభావమును నిరోధింపఁజాలను. నీవుపాపసంచేసి ధ్విరచిత్తమున నీలోని సత్యముతో, శుభాదర్శముతో నేకీభవించి సమస్తము నాలోచించుకొనుము. క్రియముగా నీకంతయు విస్మృతమైపోవును. సర్వశ్రేష్ఠమగువస్తువు నేదేశముకంటెను, నేమానవునికంటెను దక్కువగాఁ జూడవలదు! అదిసీకుఁగాని, దేశమునకుఁగాని శ్రేయముకాదు. నేనీయద్వేశముచే నేకాగ్రచిత్తముతో నాపరమ పదార్థమున కాత్మ సమర్పణము చేసికొనఁదలఁచినవో నప్పుడు నాకు దేశమునందును దేశియులందును గల సంబంధము సత్యమైనది కాఁగలదు” అనియెను.

ఇంతలో నెవ్వడోవచ్చి పరేశున కొకయుత్తరము నిచ్చుటయు “అమ్మా! ముగ్ధచనములులేవు. వెలుతురు తగ్గినది. దీనిని జరుపుము!” అని సుచరిత కాచీటి నిచ్చెను. సుచరిత చదివి విడిపించెను. అది బ్రాహ్మసమాజమునండి వచ్చినది దాని క్రింద ననేక నామములతో సంతకములున్నవి. అందలి విషయములివి—‘పరేశుఁడబ్రాహ్మ మతానుపారముగాఁ గన్యాదానము చేయుటకు సిద్ధపడియున్నాఁడు. సమాజమునా రాతని నిఁక సభ్యునిగా నెంచఁజాలరు. ఆతఁడేమైనఁ జెప్పకొనవలసి యున్నవో నాదివారమునకు ముందే కమిటీవారి కందునట్లు విన్నప మంపుకొనవల యును. ఆదినమున నాలోచించి బహుజనాభిప్రాయమునుబట్టి తీర్పు చేయఁబడును!’

పరేశుఁడాచీటిని గైకొని జేబులో నుంచుకొనియెను. సుచరిత తన కొడుల కరముతో నాతని దక్షిణహస్తముం బట్టుకొని యాతనితోఁబఱచారు చేయండిను.

క్రమముగా సంధ్యాంధకారము ఘనీభూత మగుచుండెను. ఉద్యానదక్షిణభాగము నందలి సందులో నొకవీధిదీపము వెల్లింపఁబడియెను. అప్పుడు సుచరిత మృదుస్వరము లో “బాబా! మీయింపాసవాసతుయమైవది! నేను నేఁడు మీతోఁగలసి యుచు నుంచెనను.” అని యారని నుపాసవాగృహమునకుఁ దీసికొనిపోయెను. పరేశుఁడు నేఁడు చాలసేపటివఱకును నిశ్శబ్దముగా నుపాసించెను. తుట్టుకుదనొక ప్రార్థనముం గావించి యాతఁడు తేచి ద్వారము వెలుపల లలితావినయులు నిశ్శబ్దముగాఁ గూర్చుండి యుండుటంగాంచెను. ఆతనింగాంచి వారరువురును నతుష్కరించి పాదధూళింపఁగొనిరి. ఆతఁడును వారి తుష్టకములందు హస్తమునంచి తనములోనే యాకీర్వదించి సుచరితం గాంతి “అమ్మా! నేనురేవు మీయింటికివచ్చెదను. నేఁడు నాకార్యమును నిశ్చయించు కొందును” అనిచెప్పి తనగదిలోనికిఁ బోయెను.

అప్పుడు సుచరితకన్నుల నీరునిండిపోయెను. ఆమె చిత్రిప్రతిమవలె నిశ్శబ్దమై యంధకారమున వరండాలో నిలువఁబడిపోయెను. లలితావినయులు చాలసేపటివఱకు నేమియు మాటాడలేదు. సుచరిత తెడలిఁపఁజూచుటయు వినయుఁ డామెచెంతకుఁ బోయి మృదుస్వరముతో “అక్కా! నీవు మహాకీర్వదించవా?” అని లలితతోఁ గలసి యామెకుఁ బ్రణామముచేసెను. అప్పుడు సుచరిత యశుర్యుద్ధంఠముతో నేమని యాకీర్వదించెనే యంతర్భావమొక్కొక్కడే వినఁగలిగెను.

పరేశుఁడు తనగదిలోనికివచ్చి బ్రహ్మసమాజమున కిట్లుత్తరము వ్రాసెను:—
 లలితకుఁ బెండ్లి నేనే చేయవలసియుండెను. ఇందుకొఱకు నన్నుఁ ద్యజించినచో నది మోక్షస్వామ్యముకాదు. నన్ను సమస్త సమాజాశ్రయమునండియు వెలువరించి తన చరణ పాన్నిధ్యమునందే యాశ్రయ మొసంగవలయునని నేనిప్పు డీశ్వరునింగూర్చి యొక్కటే ప్రార్థనముం గావించుచున్నాను!—

— 2 —

సుచరిత పరేశునియొద్ద విన్నమాటలను గోరాకుఁ జెప్పవలయునని యత్యంతమును. వ్యాకులపడుచుండెను. తనయెదుట నిలచి తనదృష్టిని వ్యాధయమును గూడఁ జేరేమచే నాక్షించుచున్న భారతివద్ద మిన్నాళ్లకుఁ గాలవశమున తీయొమ్ముఖమై పోవుచున్న దనుసంగతి గోరా యూహించుటయేలేనా? అది యింతవఱకును దన యాంతరిక క్యునస్తాబలముచే నాత్మరక్షణము చేసికొనియుండెను. అందుచే దేశీయులకు శ్రమపడ నక్కర లేకపోయెను. ఇంకను నట్టి నిశ్చింతతో రక్షించుకొనుట కవకాశమున్నదా? ఇప్పుడెప్పటివలె! గేవల పూర్వకృత్యవస్థలనే యాశ్రయించి గృహభద్ర్యమునఁ గూర్చుండుట కుపాయమున్నదా?— సుచరిత తనలో “దీనిలో నాకును నొక పని యున్నది. ఆపని యెట్టిది? గోరా యిప్పుడు నాయొద్దకు వచ్చి బోధించి నాకు

మధ్యమున జూపించుట యావశ్యకమై యున్నది. ఆతఁడు నన్ను సమస్తాతఃకుల నుండియు, నపవాదములనుండియు నుద్ధరించి యుచితస్థానమున నిలిపినంతమాత్రమున లాభ మేమున్నది?" అని భావించుకొని యాత్మగౌరవ ప్రభూర్ణహృదయముతో "ఆతఁడు నన్నేల పరీక్షించుటలేదు? అసాధ్యసాధనమునకు నన్నేలనియోగించుటలేదు? ఆతఁడు తనసంఘమునందలి పురుషులందరికంటెను నేనే తగినవానిని తన సమస్తమును నాయందే సమర్పించువా? ఈయాత్మత్యాగాకాండవలన నేమైనఁ బ్రయోజనముండు ననియే యాతని యుద్దేశమా?— నన్ను లోకావమాన మధ్యమునఁ, గర్వహీనతా మధ్యమునఁ దోసివైచి పోయినచో దేశమున కేమియును నష్టములేదా?— ఇట్లు నన్నాతఁడు త్యజించుట యెన్నఁటిని జరుగదు! ఆతఁడు వెదకుకొను నాయుద్ధవుల వచ్చితిరును! ఆతఁడెంత శక్తిసంపన్నుడగు చునాపురుషుడైనను నావలన నాతనికి బ్రయోజనమున్నది. ఈమాట యాతఁడే యొకప్పుడు చెప్పియున్నాఁడు. తుచ్ఛమగు దొడ్డమృతిరస్కారముచే నాతఁడీమాట నెట్లు మఱవఁగలఁడు!" అని యనుకొను చుండెను. ఇంతలో సతీకుడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి "అక్కా!" అని పిలిచెను. సువర్తక యాతనికి గొంగిలించుకొని "ఏమిటాబా!" అనియెను.

సతీ:— అక్క లలితకు సోమవారమునఁ బెండ్లి! అంతవఱకును నేను విషయ బాటునింట నుండెదను. అతఁడు నన్నుఁ బిలిచినాఁడు.

సుచ:— దొడ్డమృతి నడిగితివా?

సతీ:— అడిగితిని. నాకుఁ దెలియదు; మీయక్కనడిగి యామె చెప్పినట్లు చేయుచున్నది. అక్కా! నీరడ్డు పెట్టకుము! నాచదువున కక్కడ లోపముజరుగదు. పశ్చిదివమును విషయబాటు నొద్దఁజదువుకొందును.

సుచ:— అక్కడఁ బెండ్లిపనులు గావలసియుండెను. నీవటునుండి యల్లరిచేయు చున్నచో బనలు సాగవు.

సతీ:— అక్కా! నేనేమి నల్లరిచేయును!

సుచ:— నీకుక్కనుగూడఁ దీసికొనిపోయెదవా?

సతీ:— ఆ విషయబాటు దానినిగూడఁ దీసికొని రమ్మన్నాడు. సపరివారముగ రావలయునని దాని పేరుతో నొక యాహ్వానవక్రమునుగూడఁ బంపినాఁడు!

సుచ:— దానికిఁ బరిజనులేవరు?

సతీ:— ఏమి! నేనే యని విషయబాటుచెప్పినాఁడు. సంగీతపుఁ బెట్టెనుగూడఁ దెచ్చునిచెప్పినాఁడు. అక్కా! నాకదియొక పొరియియ్య! దానిని బగులఁగొట్టనులే!

సుచ:— పగులఁగొట్టినచో నేను బ్రతికియేపోవుదును. నాకింకను దెలియ నేలేదు! పెండ్లిలో సంగీతము జూడుటకా విషయబాటు నిన్నుఁ బిలిచినది?

సతీ:— కాదు! కాదు! వివరాలు నన్ను దోడు పెండ్లికొడుకు జేసెద నన్నాడు! అక్క! తోడు పెండ్లికొడుకు కేమిచేయవలయును?

సుచ:— దినమంతయు నుపవాసము చేయవలయును.

సతీకుఁడామాటను సంపూర్ణముగా వదిలెను; సుచరిత్ర యాతని నొడిచి జేర్చుకొని “చుంచిది! బాబూ! నీవు పెద్దవాడవైనవో? నేమిచేసెదవో చెప్పుము!” అనియెను. సతీకునకుఁ బ్రత్యుత్తరము సిద్ధముగా లేదు. ఆతనియపాధ్యాయుని యసాధారణపాండిత్య సామర్థ్యములే సతీకున కాదగ్గములై యుండెను. అందుచే నాతఁడు మొదటినుండియు పెద్దవాడవై యపాధ్యాయుడను గావలయునని కోరుకొనుచుండెను. సుచరిత్ర తమ్మునింగాంచి “బాబూ! చేయవలసిన పను లెన్నియో యున్నవి. చువయిరువురి పనులను చువము కలసిచేసికొందము. ఏమనియెదవు? పాఠశాల వర్పించియైన చువదేశమును గొప్పదానిగాఁ జేయుదము. చేయుటయేమి? దీనికంటె నత్కృష్టమైనది మఱియేమున్నది? దేశసేవలన మనజీవితములను సాధికములుగఁ జేసికొనవలయును. తెలిసినదా?” అనియెను. సతీకుఁడు తెలియకుండ సమ్యక్తించువాఁడు కాఁడు. ఆతఁడుత్సాహముతో సరే!” అనియెను.

సుచ:— చువదేశమును, జాతీయు నెంతగొప్పదియో యెఱుఁగుదువా? ఏమని చెప్పుదును! ఇదియొక యద్భుతదేశము! వేలకొలది యేండ్లనుండి యీశ్వరుఁ డీదేశమును సర్వశ్రేష్ఠముగఁ జేయుటకై ప్రయత్నించుచున్నాడు. దేశవిదేశములనుండి యశేకులీపనికి సాయపడుచున్నాడు. ఈదేశమందెందఱో మహాపురుషులు జన్మించిరి. ఎన్నియో మహారణులు జరిగినవి; ఎన్నియో మహావాక్యములు వెలువడినవి; ఎందఱివో తపస్సులు ఫలించినవి; ఎన్నియోరీతుల ధర్మము పరికరింపఁబడియెను; ఎన్నియో విధముల జీవితవిషయము సిద్ధాంతీకరింపఁబడియెను. మన భారతవర్షమన నిట్టిది సోదరా! ఇది మనా త్రమమైనదని యెఱుఁగుము! ఎన్నటికిని దీనిని మఱవవలదు! నిందింపవలదు. నేనెప్పుడు చెప్పినమాట క్రమముగా నెప్పటికైన నీకే తెలియును. ఇప్పుడైనను నీకుఁ దెలియలేదని నేననుకొనుటలేదు. నేను గొప్పదేశమున జనించితి ననియు నీదేశమును మనఃపూర్వకముగఁ జేరిమింపవలయుననియు, దేశారాధనమునకై సమస్తజీవితము వర్పింపవలయు ననియు నిశ్చయించుకొనవలయును.

సతీకుఁడించుక నే పూరకుండి “అక్క! నీవేమిచేయుదువు?”

సుచ:— నేనుకూడ నీపనియేచేసెదను. నీవు నాకు సాయపడెదవా?

సతీకుఁ డానందోత్సాహముతో ‘సాయపడెదను’ అనియెను. సుచరిత్రవృద్ధ యముండి మాటలుపొంగిపోవుచుండెను. చెప్పికొనుటకింక నెవ్వరును లేరు అందుచేతనే చిన్నతమ్మునియొడుటఁ దనవృద్ధయవేగ మంతయు నొక్కసారిగా వెలువరించి

వైచెను. ఈ మాటలు బాలునిచేతఁ జెప్పవలసినవికావు. కాని సుచరిత కట్టిసంకల్పముగఁగఁగలేదు మనసునందలి యుత్సాహముచేఁ దోచిన సంగతులన్నియును సంభ్రాన్తులగు బోధించినచోఁ జిన్నవారును, బెద్దవారును దమతమ కత్త్యాసుసారముగా గ్రహింపఁగలరనియు నెనుటివారిబుద్ధి కత్తులను నరించి యీవిషయములను బోధించినచో సత్యము విశ్వతమైపోవుననియు నామె యనుకొనియెను—సతీకుఁడు భావోద్దేశముచే 'అక్కా! నేను పెద్దవాడనై చాలదనము సంపాదించినతరువాత—' అనుచుండఁగ నే సుచరిత వలదు, కలదు. డబ్బుమాట యెత్తవలదు. తమ్ముడా! మనయిరువురమను ధనముతో విమిత్తములేదు. మన పనిలో భక్తికావలయును. ప్రాణము కావలయును,' అనియెను.

ఇంతలో గదిలోని కానందమయి వచ్చుటయు సుచరిత హృదయరక్తము పొంగి పోవఁదొడఁగెను. ఆమె యట్లే యానందమయికిఁ బ్రణామముచేసెను. ప్రణామము చేయుట సతీకునకుఁ జేరకాదు. అయినను నట్లొక యాతఁడును జేసివైచెను. ఆనందమయి సతీకు నొడింజేర్చుకొని శిశువును ముద్దినుకొని సుచరితగాంచి 'నీతో నొక సంగతి యాలోచింపవలసి యున్నది. నీకింటి నాకస్యరు నగపడలేదు. విషయఁడీ పెండ్లి తనయింట జరుగవలయునని చెప్పెను. నరాలు వలెనీవునూబిడ్డను నీయింటికిఁ గొనిపోయి పెండ్లియాడెదవాయని నేనాతని వారింది నేనొక యిల్లదైకుఁ డీసికొంటిని. అది మీయింటికెంతయో దూరములేదు. నేనిప్పు డటచుండియే వచ్చితిని. నీవు పరేకునితోఁ జెప్పి యెప్పింపవలయును" అనియెను.

సుచ:— తండ్రిగా రంగీకరించెదరు

ఆనం:— తరువాత అమ్మా! నీవును రావలయును. సోయవారమే పెండ్లి. ఈలోపుగా నచ్చటనుండి యన్ని పనులను తీర్చుకొనవలయును, వ్యవధిలేదు. 'నేనొక్కఁడై' యన్ని పనులను నిర్వహింపఁగలనుగాని నీవురాకున్నచో విషయవకుఁ గష్టముగా నుండును. మొగమోటుముచే నాతఁడు నిన్ను బలవంతపెట్టిజాలకున్నాఁడు. ఆతఁడు నావద్దఁగూడ నీపెరెత్తుటలేదు. అందుచేతనే యాతనికిఁ గష్టముగానున్నట్లు నేను గ్రహించితిని. నీవు తప్పింపుకొనుటకు వీలులేదు. లలితకుఁగూడఁ గష్టముగానుండును.

సుచ:— (విస్మితయై) అమ్మా! నీవీ పెండ్లిలో జేరుదువా?

ఆనం:— అదేమి సుచరితా! నేనుచేరకుండుటెట్లు? నేను పశాయిదాననా! ఇది నావినయిని 'పెండ్లికదా! అంతయు నేనే నిర్వహింపవలయును. నేను నీపక్షము కాదు; కన్యపక్షమునం దుండునని వినయినితో నప్పుడే చెప్పితిని! ఆతఁడు మాలలితన బెండ్లాడుటకై మాయింటికి వచ్చును.

తల్లియొండియు నిట్టి శుభసమయమున లలితను దృఢించుటచే నానందమయికి జాలిఃఖిగను. అందుచేతనే యీ పెండ్లిలో పెట్టిలోపమును లేకుండఁ జేయవలెనని యామె పూనుకొనెను. తా నే లలితకుఁ దల్లివలెనుండి యామె నలంకరించుటకును వరవరణ వ్యవస్థకుఁ దోడ్పడుటకును, బెండ్లికి వచ్చిన బంధుమిత్రులను సత్కరించుటకును లలితకుఁ గొత్తయిల్లుగఁ దోచువండునట్లు ద్వైయింటి నన్ని విధముల నలంకరించుటకును బూనుకొని యుండెను.

నుచు:— అమ్మా! నీవిందుఁ జేరినవో నీయింట గందగోళము పుట్టదా?

అనఁ:— పుట్టవచ్చును. అంతమాత్రమున భయమేమి? మాటాడవూరకున్నచో గొన్నాళ్ల కంతయును బోవును.

గోరా కీ పెండ్లిలో సంబంధముండదని సుచరిత యెఱుంగును. ఆతఁ డానందమయిని వారించెనో లేదో తెలిసికొనవలయునని వత్సాహలపడుచుండెను. గాని, స్పష్టముగా గ్రహించుటకావలయును. ఆనందమయి గోరా పేరైనవేత్రలేదు. ఇంతలో హరిమోహిని మెల్లగా గదిలోనికి వచ్చి యానందమయింగాంచి 'సోదరి! తేమమా? దర్శనమేలేదు. కబురైననులేదు' అనియెను. ఆనందమయి యీ యభియోగమున తుత్తరము చెప్పక నేనిప్పుడు నీకుమార్తెను వెంటఁబెట్టుకొనిపోవుటకై వచ్చితిని' అనియెను.

హరిమోహిని యపగన్నయై కొంతసే పూరకుండి "తను వాతఁ జెప్పెదను. నేనీ విషయమునఁ గలుగఁ జేసికొనఁజాలను" అనియెను.

అనఁ:— అట్లుకాదు సోదరి! నేను నిన్ను రమ్మని కోరలేదు! సుచరితకొఱవ నీవు బెంగపెట్టుకొన నక్కఱలేదు. నేనీమెను నాయుద్ధనే యుంచుకొందును.

హరి:— మంచిదేకాని యామె యందఱియెదుటను హిందువునని చెప్పుకొనుచున్నది. ఈమె మతిగతులప్పుడు హిందూత్వము ననుసరించుచున్నది. పెట్టిస్థితిలో జాగ్రత్తగనుండుట మంచిది. నేనీమెను గొన్నాళ్ళు నాయెదుట నుంచుకొనఁదలఁచితిని. ఈమెను జూచినంతనే యింకను బెండ్లి కాశేదేమని లోకు లనుకొనక మానరు. ఆవాదు లేకుండ జేసికొన్నఁగాని మంచివరుండు లభించుటకష్టము. ఇంతేకాదు ఈమె వేయితోలివల బోవుచున్నచో నేనెన్నిటిని చూచుకొనఁగలను? నీవుమాత్రము హిందూస్త్రివికావా? అన్నియును, దెలిసియుండియు నేమొగము పెట్టుకొని యిట్లుడిగితివి? నీకన్నబిడ్డను నీచీపెండ్లికిఁ బంపఁగలవా? ఇట్లున్నచో సుచరితకుఁ బెండ్లియగుట కష్టమని నీవు భావింపవలదా?

ఆనందమయి విస్మితయై సుచరితవంకఁ దిలకించెను. సుచరిత మొగ మెట్టునై పోయెను. అప్పుడానందమయి "నేను బలవంతము నేయఁదలఁచుకొనలేదు. సుచరిత

రానన్నతో—” అనునంతనే హరిమోహిని నీయుద్దేశమేమో నాకు బోధపడుట లేదు. నీకొడుకీమేకు హిందూమతమును బోధించుచుండెను. నీవేమో క్రైస్తవ నాశాశ్వమనుండి యూడిపడినట్లుగా మాటాడకనేమి?” అనియెను.

పరేశునింట నపగాధభీరురాలైయుండి యితరుల గుణలేశములను మాత్రమే గ్రహించి యాదరించుచుండు నాహరిమోహినియేనా?— తన యధికారమును నిలుపు కొనుటకై యామె యిప్పుడు పెద్దపులివలె నిలిచియుండెను. నలుదెసలనుండియు సుచరితను దనయధీనమునుండి తొలగించుటకు బలవత్ప్రయత్నములు జరుగుచుండెనను సంతయమామెను బాధించుచుండెను. హితులెవ్వరో, యహితులెవ్వరో తెలిసికొనఁ జాలక యామె కొట్టుకొని పోవుచుండెను. ఇదివఱకామె యెట్టి యాశయునులేక వ్యాకులవృద్ధయముతో దేవు నాశ్రయించియుండెను. ఇప్పుడామె కాదేవపూజ యందును స్థిరబుద్ధిలేకుండెను. ఆమె యొకప్పుడు సుసారిజీమై యుండెను. దారుణ శోకముచే మైరాగ్యము కలిగినప్పుడు మరల నెప్పుటికైన సుసారాసక్తి తన్ను బాధించు నని యామె యూహించుకొనియైన నుండలేదు. కాని యిప్పుడామె మనసులోని గాయము మానుటచే మరల సుసార మామెకు బ్రత్యక్షమై యాకర్షించుచుండెను. మరల నాశాకాంక్షలు చిరవిపాసపూర్ణములై విజృంభించుచుండెను. ఆమెకుఁ బూర్వముకూడ నింత సుసారావేగములేదు. కొలఁది కాలములోనే యామెముఖ నయవభావభంగు లభావనీయ పరిణామము నందుటంగాంచి యానందము యాశ్చర్య పడియెను. మఱియు సుచరితంగూర్చి యామె ప్రేమ కోమలవృద్ధయము పరితపించి పోవుచుండెను. ఇంతగొడవయున్నదని యెఱింగినచో నామె సుచరితను విలిచియే యుండదు. సుచరిత కెట్టికష్టమును గలిగింపకుండవలయు ననియే యానందము యుద్దేశము.

హరిమోహిని గోరాప్రళంస యెత్తినతోడనే సుచరిత లేచిపోయెను. అప్పు డానందము ‘అక్కా! నీకుభయములేదు. నాకీసంగతి తెలియదు నేనీమెను బలవంత నెట్టనులెమ్మ! నీవును నేమియు ననవలదు. ఈమెకుఁ మొదటినుండియుఁ గల పద్ధతి నిప్పుడొక్కసారిగా మార్పుటకువీలులేదు.” అనియెను. హరిమోహిని తత్తణుమే ‘ఆసంగతి నాకుఁ దెలియదా? నేనామె నెప్పుడైనఁ గష్టపెట్టితి నేమో నీయెదుటనే చెప్పుమనుము! ఆమె యిష్టమునకు నేనెన్నడు నడ్డము చెప్పుటలేదు. ఈశ్వరు డామె ను జిగంతిచిని జేయవలయునని మాత్రమే నాకోరిక! నాబ్రతుకింకను నెట్లగునో యనియే భయముచే నాకునిదగ్గయైనఁ బట్టుటలేదు!” అనియెను.

ఆనందము పోవుచుండఁగా సుచరితవచ్చి యామెకుఁ బ్రణామముచేసెను. ఆనందయియు యామెను జేవుతో స్పృశించుచు ‘తల్లీ! నేను మరల వచ్చి నీకన్ని

సంగతులను దెలిపెదను. ఏవిఘ్నములును లేకుండ నీశ్వరానుగ్రహమున కుభకార్యము సంపన్నము కావలయును.' అనియెను. నుచరిత యేమియు మాటాడలేదు.

మఱునాటి యందయును వాసంగమయి లక్ష్మీ దాసిచే బెండ్లియిల్లు బాగు చేయించుచుండఁగా నుచరిత వచ్చెను. ఆనందమయి పరమానందకుతో నామెను గొగిలించుకొనియెను. పరేశుఁడు ఖిన్నులకొఱకు గొంతసామ్య నుచరితకిచ్చి పంపించెను. ఆనందమయినుచరిత లాలోచించి యాసామ్యతోఁ గావలసినవస్తువులను గొనుట కేర్పాటు చేసికొనిరి. ఇంతలోఁ బరేశుఁడుకూడ లలితను వెంటబెట్టుకొని యటకు వచ్చెను. తన యిల్లంతయు లలిత కసవత్తుగా నుండెను. ఎవ్వరు నామెతో మాటాడుటకు సాహసించకుండిరి కాని యానిశ్చబ్దమే యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. వరుదానుందరికి సహానుభూతిం దెలుపుటకై బంధుమిత్రుల నేవలలు ప్రీతిదనమును వచ్చుచుఁ బోవుచుండిరి. ఇంక లలిత నిటనుంచుట యుచితము కాదని పరేశుఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. లలితవచ్చునప్పుడు తల్లికిఁ బ్రణామము చేసెనుగాని యామె పెడమొగము పెట్టుకొని, లలిత పెడలిపోయిన తరువాత నేడువఁదొడంగెను. లీలా లావణ్యలకు లలిత పెండ్లిగూర్చి సంతోషమేయుండెను. ఏమారో మహాకాళమున్నను వారికిఁ బెండ్లికి గావలయుననియే యున్నది. కాని, లలితబయలుదేలునప్పుడు బ్రాహ్మ సహజకతోరక ర్తవ్యమును స్మరించుకొని వారు గంభీరముగా నూరకుండిరి. ద్వారము నొద్దకు వచ్చునప్పటికి లలితకు మధీరుఁ డగపడియెను. కొంతమంది సామాజికులతోఁ గలసియుండుటచే లలిత యాతనితో నాటాడలేదు. లలిత బండి యెక్కినను, బండిలో నొక కాగితపుబంగి యామె కగపడియెను. దానిని నిప్పిచాడఁగా వందొక జగ్మనీవెండి పూలదా నుండెను. దానిలో "ఈదంపతుల నీశ్వరుడాకిర్విడించుఁగాక!" అను నక్షరములతో నొక కార్దంబెను. అందు మధీరుని నామమును నూచించుచునక్షర మొటి కూడనుండెను. పితృగృహమునుండి వెడలునప్పుడు కన్నీరు పెట్టుకొనరాదని లలిత నుండెగాయిచేసుకొనియుండెను. కాని యప్పుడు తనబాల్యమిత్రుని ప్రేమాపహరముం గాంచినంత నే యామెకన్నీరు మున్నీరై పోయెను. పరేశబాలు ముదిరిత నయనములతో నుద్ధిరుండై కూర్చుండెను.

ఆనందమయి "తల్లీ! రమ్మ!" అనిచెప్పుచు రెండుచేతులతో నామెను బట్టుకొని యామెకొఱకు నిరీక్షించుచున్న దానివలెనే లోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. పరేశుఁడు నుచరితను "బిలిపించి తల్లి లలిత యొక్కసారిగా మాయిల్లువిడిచి వచ్చినది" అని కంపిత కంఠముతోఁ దెలిపెను. నుచరిత యాతనిచేయి పట్టుకొని ఇక్కడవైనను నీమె స్నేహపాలనము కెట్టిలోపములేదు. బాబా!" అనియెను.

పరేశుడు పోవజూచుచుండగా నానందిమయి మేలిమునుగు సవరించుకొని వచ్చి యాతనికి నమస్కరించెను. పరేశుడు తొట్టుపడుచుఁ బ్రతినమస్కారముం గావించెను. అప్పుడానందిమయి 'మీరు లలితకొఱ కెట్టి విచారము నుంచుకొనవలదు. మీరిమె నెవ్వరిచేతుల సమర్పింతురో యాతనివలన నీమెకెట్టికష్టమును కలుగదు. నాకాడుబిడ్డలు లేరు. ఈశ్వరుడు నాకింతకాలమున కట్టియభావమునదూరముగఁ జేసి నాడు. విషయమిది సహధర్మిణీయాలమున నాకుఁ బుత్రికలేని దుఃఖము తీరువని నేనాశ పడుచుండగా గరుణామయుండగు నీశ్వరుడు నాకోరికను ఫలింపఁ జేసినాడు! నాకింతటి యదృష్టము పట్టుపని నేననుకొనలేదు.

లలిత వివాహందోళన మారంభమైన తరువాతఁ బరేశుని వృద్ధమును సంసార మునం దొకివోగూలముం గాంచి యధార్థసాంత్యనముం గావించుట కిదియే ప్రథమ సమయము.

౬౮

కారాగార గృహమునుండి వచ్చినప్పటినుండియు గోరాయెద్ద కనేకులు వచ్చి ప్రతిదినమును స్తుతిపాఠములు చేయుచు నాలోచించుచు నూపిరితిరగకుండ మాటలాడుచు, విసిగించుచుండుటచే గోరా కింటియందుండుట యసహ్యముగాఁ దోచుచుండెను. అందుచే గోరా మునుపటివలె జనపదసంచారము నారంభించెను. పోతకాలమున భుజించి బయలుదేటి రాత్రి కింటికి వచ్చుచుండెను. ఆతఁడు దినమున కొకపల్లెకుఁ బోయి యందలి కుమ్మరి, తెలుకులి, జాలరి మొదగువారి యిండ్లకుఁగూడఁ జోయి వారి యాదరముం గైకొనుచుండెను. అట్టియుత్తమబ్రాహ్మణుఁడు తమియిండ్లకు వచ్చి తమకష్టసుఖములం గనుగొనుచుండుటకుఁ గారణమెఱుంగజాలక వారందఱు నిదియే మని సంకయించుచుండిరి కాని గోరా యెట్టిసంకయమును లేకుండ వారివోగలసి మెలసి తిరుగుచుండెను.

ఇట్లు జరుగుచున్న కొలదియు నాతనివృద్ధమునం దొకయుద్దేశము బలపడుచుండెను. సమాజబంధము చదువుకొన్న వారిలోకింపఁ బెట్టెటూరి వారియందేయింట్లు వగ నగపడుచుండెను. పృథగ్గృహమునను కేయుంబడలు జరుగుప్రతికార్యమును తెప్ప వ్రాల్చిన సమాజ దృష్టులలోనే జరగిపోవుచుండెను. అందఱకును లోకాచారములం దొక్కటే విశ్వాసము. ఆవిషయమున నెవ్వరికి నెట్టి సంకయమైననులేదు. కాని, ఈనియమములును, నాచారనిష్ఠలును వారికిఁ గర్మక్షేత్రమునం దెట్టిబలమును గలిగించుట లేదు. ఇంతటి భీరువులును, నిస్సహాయులును, నాశ్మహిత విచారాక్షరములును మఱియొకచో నుండురనుట సందేహమే. ఆచారమునబాలించుటకంటె వీరికెట్టియుత్తమ కర్మమునులేదు. దండముకంటెను, దగవులాటకంటెను, నిషేధమే బలవంతమైనదని

వారికిఁదెలిసిన విషయము! ఈనిషేధ కాసనమూలమున వారిప్రకృతి యాపాదమస్త కము నొకకాలముచే బంధింపఁబడిపోయెను. ఈకాలము ఋణకాలము; ఈబంధము మహాజనబంధము; అంతేకాని రాజకాసనముకాదు. కష్టముఖములయందు గలయింకం గూర్చు నెట్టి ఘనతలైక్యభావమును దీనియందు లేదు. ఈగూచారాస్త్రముచే మానవుఁడు మానవుని రక్షకోషణముంగావించి నిష్ఠురభారముతో నిస్సత్వముం గూర్చుచుండెనని గోరా యోచింపకుండ నుండఁకాలకపోయెను. సమాజకర్మములం దొకరి యెడల నొక శబ్దిదయయును జూపకుండుట యాతఁ డెన్నియోసారులు చూచెను. ఒకని తండ్రి దీర్ఘకోగియయ్యెను. ఆతని చికిత్సలకై తనయఁడు సర్వస్వమును వ్యయించినచెను. ఊరువారతనికి సాయపడుటయేలేదు. మోఁదుమిక్కిలియజ్ఞాతపాపమునకై మితండ్రికిఁ బ్రాయశ్చిత్తము చేయింపవలెనని నిర్బంధించిరి ఆతనిచారిద్ర్య హింసజకును దెలిసినదే. కాని యెవ్వరికిని దయలేదు! బండిపోటుకంటెను, బోలీసు విచారణ పల్లెటూళ్లకెల్లు భయంకరమో యట్లే తల్లిదండ్రుల చావుకంటెను శ్రాద్ధము పెట్టుట బిడ్డలకంత దుస్సహముగా నుండెను. శక్త్యనుసారమనినఁ దప్పదు నిర్దయమగు సమాజవిధిని సుభ్రాహ్మణ్యముగ నెఱవేర్చకలసినదే. ఈసమాజము మానవుని కవశ్య సమయముల సాయపడుట లేదనియు, విపత్సమయముల ధైర్యము నొసంగుట లేదనియుఁ గేవలమును కాసనమూలమున లోబఱచుకొని విపన్నునిం జేయుచున్నదనియును గోరా గ్రహించుకొనియెను.

శిక్షితసమాజమధ్యమున గోరా యీలోపమును గనుపెట్టలేదు. ఏమనిన—అందు సాధారణ జనత్రేతుము కొఱకైక్యముంగూర్చు శక్తి బహిరంగముగఁ బనిచేయుచుండును. అందట్టి యేకీభావ ప్రాయత్నములే కానవచ్చుచుండును. కాని పల్లెలయందట్టి బహిశ్శక్తి యంతగాఁ బనిచేయుటలేదు. అచ్చట నిశ్చేష్టతామధ్యమున భారతవర్ష గభీరతమ దుర్బలస్వరూపమును, గోరా స్పష్టముగా గనుంగొనియెను. ఏధర్మము సేవారూపమునన, కరుణారూపమునన ద్యాగరూపమునన, శ్రద్ధారూపమునన నెల్ల వారికిని బలమును, బ్రాణమును, గల్యాణమును గూర్చుచుండునో యాధర్మ మచ్చట నాతని కగపడలేదు. కేవలమును విస్తరించుచు విభాగములై పీడించుచు, బుద్ధికి దౌర్బల్యమును, బ్రేమకు వికారమును గల్పించుచుండు నాచారములు మాత్రమే యందెల్ల విషయములందును బాధాకరములై యుండెను. పల్లెలయందట్టి మూఢ నియమానుష్ఠానము వలనం గలుగుచున్న యనర్థకము లనేకవిధముల నాతని కగపడుచుండెను. అవి మానవ స్వాస్థ్యమును జ్ఞానమును, ధర్మబుద్ధిని, సకలకర్మములను గూడ సుభ్రాహ్మణ్యముగ నాకర్షించుకొనియుండెను.

పల్లెలయందలి నీచజాతులలో శ్రీసంఖ్య తక్కువయగుటచేతనో, మఱియేకాంక్షముననో గాని కన్యాకులము విశేషించి యుండుట గోరా మొట్టమొదటనే తెలిసి

కొనియెను. పురుషులు చాలమంది చిర కాలమువఱకుఁ నవివాహితులైయుండిరి. ఇట్టి వో విధవావివాహముకూడ నిషిద్ధమై యుండెను. ఇందువలనఁ గలుగు కష్టములను బ్రత్యేకముగ వందఱు వస్తుభవించుచునే యుండిరి. ఈకష్టము ననుభవించుచునే కాని దీనికిఁ బ్రతీకారము చేయవలయునను నూహ యెవ్వరికిని దోచుటలేదు. శిక్షితసమాజ మున నెంతమాత్రము వాచారము వగౌరవింపని గోరా యిప్పుడాచార భంజనముం జేయఁదలంచి యొకచోహితుని వశపఱచుకొని పనిచేసెను. కాని లోకులెవ్వరునంగీ కరింపలేదు. బ్రాహ్మణులు విధవావివాహము చేసికొన్నవో మేమును జేసికొందుమని వారు కోర్కెముతో నెదిరించిరి ఈతఁడు మమ్ములను హింసాతిగా భావించి మాకు హింసాచారమును బోధించుచుండెననియే వారికోపమునకుఁ బ్రధాన కారణము.

పల్లిసంచారిమువలన గోరా యింకొక విషయమును గ్రహించెను. మనల్కూను లలో సర్వైక్యముఁగూర్చి నొకవస్తువున్నదనియు, వాపత్నయములందు వారందఱు నొక్కటిగాఁ జేరుకొంగురనియు, హిందువులలో నట్టియైక్యము లేదనియు గోరా తెలిసికొనియెను. ఒక్కచోటనే యున్న యీరెండుజాతులలోనను సంతటి ప్రభేద మేలకలిగెనని యాతఁడు భాగుగ నాలోచించెను ప్రత్యుత్తరము తోచినదిగాని గానిని విశ్వసించుట కాతని కెంతమాత్రము నిష్ఠమలేదు. వామతమచేతనే యైక్య మై యుండిరిగాని యాచారముచేఁ గాదను విషయ మంగీకరించుట కాతని హృద యము పరితపించుపొవుచుండెను. ఆచారములువారి సమస్తకర్మలను నిర్ధకముగ బంధించుటలేదు. ధర్మబంధమే వారియెడల ఘనిష్ఠమై యున్నది. ఏదియసత్యము కాక, సత్యమై యుండెనో యేది ఋణాత్మకము కాక ధనాత్మకమై యుండెనో దేని కొఱకు మామవులందఱు నొక్క కేకవైచిసంతమాత్రమున నొక్క నిమిషములో నొక్కటిగాఁ జేరి యనాయాసముగఁ బ్రాణములనైన నర్పించివైకుంఠో యట్టి ధర్మ మునే వారందఱు నేకమై యేకభావముతో విశ్వసించియుండిరి.

శిక్షిత సమాజమధ్యమున గోరాతన్యులకు బోధించుటకును వారినిఁ దనవంకను నిర్వికారముటకును దనభావములను మనోహర సువర్ణ రంజితములుగఁ జేసి వాదములను నుపన్యాసములను గావించియుండెను. స్థూలవిషయములను నూత్యవ్యాఖ్యానములచే విపులీకరించెను; అనవశ్యక భగ్నావశేషములకు భావచంద్రాలోకముచే లోకమోహ వాక్పాతకులం గల్పించెను. దేశమునందలికొందఱు జేశాభిమానము లేక దేశమును దృఢీక రించుచుండిరిని యొంచి దేశానురాగియగుగోరాస్యదేశము నీయవమానమునుండిరక్షించి యత్యుజ్వలభావావరణమధ్యమున నిలిపియుంచుటకై యహోరాత్రములు పాటుపడు చుండెను. ఇది యాతని కభ్యాసమైపోయెను. అన్నియునుమంచివే; చెడ్డవానిలోఁ గూడ నెచ్చటనో మంచియుండును; అని యావిధముగా వక్షింపలే గోరా పరికిలించు

చుండుటేకాక మనఃపూర్వకముగ విశ్వసించుచుండెను. అసంభవ విషయములందుఁ గూడ నాతఁ డిట్టి విశ్వాసమును స్పృహతో జయపఠాకఁబోలే వహించి పరిహాస పరాయణులగు ప్రతిపక్షులయొడుట నుద్దింపఁడై నిలిచియుండెను. స్వదేశమునందు స్వదేశియులకు విశ్వాసమును మరలఁ గలిగింపవలయు ననియే యాతని యేకమాత్రోద్దేశము దానితరువాతనే తక్కిన పనులన్నియును!

కాని పల్లెలలో నాతని యుపన్యాసములను వినువారెవ్వరును లేకుండిరి. ఆతని యుత్సల కుపయోగము లేకపోయెను; అసమానశ్రేష్ఠముల నడగించుటకై తన శక్తి నంతను జూపవలసిన ప్రయోజనమును లేకపోయెను. ఇందుచే నత్యంతాతని కస్పష్టముగా లేకపోయెను. ఆతని ప్రబల దేశానురాగమే యాతనిసత్యదృష్టిని ప్రబీప్తముగా జేసివైచెను.

౬౯

ఒకపట్టుకోటు తొడిగి మొలకొక కాలువఁజొట్టుకొని, రైలుసంచి చేతఁబట్టుకొని కైలాసుఁడు వచ్చి హరిమోహినికిఁ బ్రణామముచేసెను. ఆతనివయసు ముప్పది యైదేండ్లకు దగ్గఱగా నుండెను. ఔరకన్యాభావముచే గుళాంకురమువలె నొత్తుగఁ బెరిగియున్న పెండ్రికలతో నాతనిమొగము దుబ్బులబీటిం బోలియుండెను. చాల కాలమున కత్రయింటి యాత్మీయునిగాంచి హరిమోహిని యాతని నాదరముతో నొక చాపవైఁ గూర్చుండఁజేసి “కాలుచేతులు కడిగికొనుము!” అనియెను. కైలాసుఁ డక్కఱలేదని చెప్పి “మీశరీరమునం దారోగ్యముగా నున్నదా?” అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని శరీరమునుగూర్చి వినుఁగును నూచించుచు ‘ఆరోగ్య మెట్లుండును?’ అని అనేక వ్యాధులనామము లేకయపుకెట్టి ‘నేనీసాటికి మరణించిన నే బాగుగనుండును. కాని నాకు జాపురాకున్నది!” అనియెను.

కైలాసుఁడామాటకు నొచ్చుకొనుచు ‘వది నే! అన్నగారు లేక పోయినను మీరుండుటంబట్టియే నేనీకలఁత్రాకు వచ్చి యిచ్చట నాశ్రయముం గాంచితిని. లేకున్నచో నెట్లువత్తును?’ అనియెను. తరువాత గ్రామస్తులంగూర్చి యనేక పరామర్శలు జరిగెను. కైలాసుఁడు సంభ్రమముతో నటువంకలఁ దిలకించి ఈయిల్లామెదే నా?’ అని ప్రశ్నించెను.

హరి: — జేను.

కైలా:— చాలమంచియిల్లే.

హరిమోహిని యాతనియుత్సాహమును వర్ధిల్లఁజేయుచు ‘కాకేమి? చాలగట్టి యిల్లు!’ అనియెను.

కైలాసుడు డాయింటి పనితనము నంతను బాగుగఁ బరిశీలించెను. తలుపులు ద్వారములు గోడలు మొదలగువాని దిట్టతనమును నున్నితమును జూచి యానందించెను. 'మేడమీఁదనుఁ గిందను నెన్నెన్ని గదులున్నవో యడిగి తెలిసికొనియెను. అయిల్లు గట్టుట కెంతసామ్యునో గ్రహించుట కాతనికి కష్టించాలను. అతఁడు బాగుగ నాలోచించుకొని పది పండ్లొందువే లగునని నిశ్చయించుకొని కొంచెము తక్కువగ నే చెప్పవలయునని యెంచి 'పది నే! ఈయిల్లు కట్టుట నేడైనమిదివే లగునను కొందును!" అనియెను. వారిమోహిని కైలాసుని పల్లెటూరి తనముకు వింతపడుచున్నట్లు ప్రకటించి "ఇదవదివేల రూపాయలకుఁ దక్కువకాదు!" అనియెను.

కైలాసుఁడు కాగ్రత్తగా నాయిల్లంతయును బరిశీలించి యంగీకార సూచకము గాఁ దలయుచును నీనుందిరభవన మేకేశ్వరప్రభు నిర్మితిమై యుండవలయును. గాని యితరులిట్లు నిర్మింపఁజాలరని యుపనితానంద భరితుఁ డయ్యెను. తరువాత నాతఁడు 'పది నే! అంతయు బాగుగనే యున్నది! కాని కన్యక యేదీ?" అని ప్రశ్నించెను.

వారిమోహిని తొట్టుపొట్టుతో 'మేనత్తగారి యింటికివెళ్లినది. చెండుమూడు దినములలో వచ్చును!" అనిచెప్పెను.

కైలా:— అట్లయినచో నేనాగు పెండులకు? నామఁ గోర్తుపని యున్నది. రేపు మతల వచ్చెదను.

వారి:— వ్యవహారముమాట యటించుము. ఇచ్చటపని తీరువఱకును నీవు పోవలదు.

కైలాసుఁడు బాగుగ నాలోచించి 'నేనుపోకున్నచో వ్యాజ్యము డిక్రీయగును అయిన నేమి? ఆలాభమిక్కడ లేదా?' అని నిశ్చయించుకొని యిల్లంతయుఁ బరిశీలించుచు వారిమోహిని పూజామందిరమున నీరు నిలచి యుండుటం గాంచి "పది నే! ఈ యిల్లు 'బాగుగలేదు. ఇచ్చట నీరు నిలచుచున్నది. ఇట్లుచేసినచో జెమ్మకే గోడలకు భంగముకలుగదా' అనియెను.

వారి:— ఏమిచేయుదును బాబూ!

కైలా:— ఏమైనను సరియే. ఈయింటిలో నింతగా నీటిని వాడఁగూడదు!

వారిమోహిని యూరకుండెను. తరువాతఁ కైలాసుఁడు కన్యాదూపముంగూర్చి ప్రస్తావించుటయు, వారిమోహిని యాతని ప్రభుభార్యకంటెను జాల నందమైనదని చెప్పెను! ఆకన్య సౌందర్యమును దనవెద్దభార్య సౌందర్యముతోఁ బోల్చి చెప్పుట కైలాసున కుత్సాహముగ లేకపోయెను. అప్పు డాతఁడొక యవ్వప్తపూర్వం బగు మూర్తిని మనసులో భావించుకొని దిగ్భాంతుఁడై పోల్చుకొనుచుండెను.

ఒకపక్షము స్థిరపడినదని సాక్షాదాన నిశ్చయించుకొనియెను. ఇతఁ గన్యా పక్షమున నించుక సామాజికలోప మున్నను నదియొక యసాధ్యవిషయము కాదని కూడ నామె సమాధానపడియెను.

గోరా ప్రాతఃకాలమునందే యిల్లువిడిచి పోవుచుండెనను సంగతి తెలిసికొని వివరముడింకను జీఁకటియుండఁగ నే సోమవారమునాఁడు దయమునవచ్చి మేడమీఁది గదిలోనికిఁ బోయి చూచెను. గోరా యగపడులేదు. నేవకు నడుగఁగా గోరా పూజా గృహమునందున్నట్లు చెప్పెను. వివరము దాశ్చర్యముతోఁ బూజామందిరమునకుఁ బోయి చూచెను. గోరామడిబట్టలు కట్టుకొని పూజచేసికొనచుండెను. ఆతనిఁజోళ్ళు చప్పుడువిని వెనుకకుఁ దిరిగి వివరమునిగాంచి తత్తరముతో “లోనికి రావలదు!” అని యెను. వివరముడు “భయములేదు! నేను లోనికిరాను. నీతో మాటాడవలసి వచ్చితిని” అని చెప్పెను. గోరా బయటకివచ్చి మాడవకుంలేస్తూ గదిలోనికి వివరముని దీసికొని పోయెను.

వివరము:— సోదరా! గోరా! నేఁడు సోమవారము.

గోరా:— జేను సోమవారమే. పంచాంగము పారఁబడినను నీవు మాత్రము విషయమును మఱచిపోవు! ఎట్లయినను నిది యంగళ వారముమాత్రము కాదు. ఈమాట యదార్థము.

వివరము:— నీవు రావని యిటుఁగును గాని, నీతో నొకసారి చెప్పకుండ నేని క్షార్మ్యమునఁ బ్రవేశింపఁ జాలకున్నాను. అందుచేతనే తెల్లవారకుండ నీయొద్దకుఁ వచ్చితిని! గోరా యేమియు మాటాడలేదు. వివరముఁడును మాటాడలేదు. అప్పుడు గోరా తనహృదయజేదనను సంపూర్ణముగ గోపనముచేసికొని నవ్వుచు “నేనుర కున్న నేమి? నీవే జయించితివి! నీవక్కను దీసికొనిపోయితివి. ఎంతకష్టపడినను నేనామె నాఁపఁజాలకపోయితిని! కుట్రకుదకు మాయమృత్యుమాలముననే నేను నీతోడిపోయితిని. వివరము! ఒక్కొక్కరే కలసిపోయినారు. నేనొక్కడను మాత్రమే మిగిలియున్నాను! అనియెను. వివరముఁడు వివరముతో “సోదరా! నీవు వాడై దప్పు పెట్టవలదు. నా పెండ్లికి నావలదని నే నమ్మకెన్నియోసారులు జెప్పితిని. అమ్మనాతో “వివరము నీ పెండ్లికిరావారు నీవు పిలిచినవారకు; వచ్చువారు నీవు వలదన్నను మానరు. కావున నీ వెవ్వరిని బిలువను వలదు! నిషేధింపనువలదు! మాటాడకురకుండుము” అనిజెప్పినది. గోరా! నీవు నాకు లొంగితివా? అత్తుకు లొంగితివి! సహస్రపర్యాయములు లొంగితివి. అట్టితల్లి యింక నెవ్వరికున్నది?” అనియెను.

గోరా యెంత వలదనినను వివరము యాతనికోర్కెను లక్ష్యము చేయక యానంద మయి వివరముని పెండ్లికిఁ బోయెనని గోరా విచారించుటలేదు. విశేషించి యానంద

దించుచునే యుండెను. విషయునకుఁ దల్లిగారి యపరిమేయ శ్రమశీలము లభించెనని యు, నాతనికిఁ దనతో నెంతటివిచ్చేదము కలిగినను, మాతృప్రేమ సుధారసమునండి యాతఁడు వంచితుఁడు కాలేదనియు గ్రహించుటచే గోరావృద్ధయునునం దొకవిధముగు సంతృప్తియు, శాంతియు నుదయించెను. అన్నివిషయముల యందును గోరా విషయు నకు దూఁమైపోవుచున్న నతఁడును మాతృన్నేవాబంధము నిగూఢరూపముతోఁ జేరబంధమై చిర కాలమువఱకు నయ్యిరువుర నతిసమీకర్తలుగ నే చేసివైచుచుండును.

విను:— సోదరా! నేనీకఁబోయెదను. ఇష్టముగ లేకున్నచో నీవు రావలదు. కాని మనసులో మాత్రము మఱియొకటి గెంచుకొనవలగు. ఈసమ్మేళనము నాజీవితము నెంతటిసార్వకముగాఁ జేసెనో నీవించుక భావింపఁగలిగినచో నీశంతమాత్రము నావివాహమునకు విముఖుడవు కాఁజాలవని సాహసించి చెప్పఁగలను.

ఆని చెప్పి విషయుఁడు లేచుటయు గోరా హుచ్చుండుము. నీ పెండ్లి రాత్రి గదా. ఇప్పటినుండియుఁ దొందరయేల?" అనియెను. విషయుఁడు తలఁచుకొనియైన నుండని గోరాయాశరమునకు విగళితవృద్ధయుఁడై కూర్చుండెను. క్రమముగా వారెప్ప టివలె మాటాడుకొనఁదొడంగిరి. ఈదివసులలో విషయునివృద్ధయవిణ పంచమస్వరము నెంత హెచ్చుగా మొరియించుచుండెనో యంత హెచ్చుగానే గోరా దానడ్డగించు చుండెను. విషయుఁడు విడువకుండ మాటాడుచుండెను. జినయునిముఖమునుండి యికించి త్కరిములును, బరిహాసహాసపాత్రములునగు చిన్నచిన్న విషయములుగూడమధురగాన ములం బోలి మధుర రసోచ్ఛ్వసికములై వెలువడుచుండెను. ఇప్పుడాతని వృద్ధయ మధ్యమునా దోచుచున్న యాశ్చర్యలీలను రసవంతముగఁ జేసి విషయుఁడు నిపుణభావ ణములతోఁ నూత్నముగను, గభీరముగను, వృద్ధయంగతుముగను వర్ణింప నారంభించెను. ఇంతటి 'యపూర్వవిజ్ఞానము! ఇంతటి యనిర్వచనీయ పదార్థమును వృద్ధయ పూర్వముగఁ జేసికొనుట యెల్లరతును సాధ్యమునా? లోకమునందలి సాధారణ శ్రీపురుష సమ్మేళనమునం దిట్టి మధుర సంగీతము విఁబడదనియు, నన్నితరులతోఁ బోల్పవలదనియు విషయుఁడు చెప్పెను. ఇట్టిసంఘటన మెప్పుడు నెచ్చటను ఘటిల్లి యుండదనియే యాతని యుద్దేశము. ఎల్లయెడల నిట్టి సంఘటన మే కలిగినచో ననంత పవనాంతురమున నవపల్లవపులకితముగు నవముంబోలి జగముంతయు నవతీవనకళావిలసిత ము కాదా? మానవులయం దున్న సమస్త సౌందర్యమును, సమస్త శక్తులును సమాజము గనే వివిధవర్ణములతో వివిధాకృతులతో విజృంభింపవా? ఈస్వర్ణకిరణస్పర్శము నెవ్వ రుపేక్షింపగలరు? దీనిమూలమున సామాన్య లసామాన్యలగుదురు! అట్టి యసామాన్యత్వమును జీవితమునం దొక సారియైన రుచిచూచినవారే ధన్యులు!

విస:— గోరా! నిజము చెప్పుచున్నాను. మానవస్వభావమును నిమిషములో మేల్కొల్పునది ప్రేమయొక్కటియే. యేకారణముచేతనో యది మనలో దుర్బలమై యున్నది. అందుచేతనే మనకు బరస్పరగ్రహణకై లేకుండఁ బోవుచున్నది. మనలో నేమన్నదో మనకుదెలియుటలేదు. మనలోనిరహస్యమును మనము ప్రకటించఁజాలకున్నాము. మనసంచితమును మనము వ్యయింపఁజాలకున్నాము. అందుచేతనే నలుదెసలను చునకీ నిరానందము! అందుచేతనే మనలోని మహత్వము కేవలము నీరంటినా గొకరిద్దఱికే తప్ప సాధారణుల కందఱకును దెలియకుండఁ బోవుచున్నది.

ఇంతలో మహిముడు పడకనుండి లేచినశబ్దము వినవచ్చుటయు వినయనకు తృప్తికరమయ్యెను. ఆతఁడు గోరాయొద్ద నెలవునైకొని పోయెను. గోరాడాదామీద నిలవఁబడి పూర్వసంధ్యాకాళమువంకఁ జూచి యొక్కవిట్టూర్పు విడిచెను. ఆతఁడు చాలసేపటిఁజను నచ్చుటనే పచారుచేయుచుండెను. గోరా యెంత ప్రయత్నించినను దినమనోరథమును సఫలముగఁ జేసికొనఁజాలకుండెను. గోరాయొక్కఁడే కాక యాతని సమస్తజీవితక్రియలును నాకసమువంకఁ జేతులెత్తి సముజ్వలమును, కుండరము నగునొక తేజమును వాఙ్మించుచుండెను. సమస్తోప కరణములను సంసిద్ధములై యుండెను. సమస్త సంపత్తియు సమకూర్పఁబడి యుండెను. కాని కేవలము నాకాసాంశ్యనోద్భాసితమును, స్నిగ్ధకుండరారుణరాగ గంజితంబును నగు నాతేజ మెచ్చుటనున్నది? ఉన్నదానిని వర్ణిం జేయుటకై ప్రయత్నించుటవలన నుపయోగములేదు. కాని దానిని సముజ్వలముగను, సౌందర్యవయముగను బ్రకాశింపఁజేయవలయుననియే యాతనివాంఛ! ఒకనుముహూర్తమున శ్రీ పురుషులు ప్రేమ నాశ్రయించి యనిర్వచనీయంతగు నున్నతం గాంతురని వినయఁడు చెప్పినప్పుడు గోరా మనుపటివలె నామాటను ద్రోసివైవఁజాలకపోయెను ఆసమ్మేలన మహామాన్య మైనదనియు, బూర్ణమైన దనియు నట్టిసంపర్క మమూల్యమైనదనియు, నది భావములకు రూపమున; రూపమునకుఁ బ్రాణమును బ్రసాదించుననియు, దానిమూలమునఁ బ్రాణమధ్యమునఁ గదలికయు, మనోమధ్యమున మనసమును ద్విగుణీకృతము లగుటయే కాక యది నూతన రససంసిక్తములుకూడ నగుననియు గోరా మహాపూర్వముగ నంగీకరించెను.

ఈసామాజిక విచ్ఛేదదినమున వినయని హృదయము గోరా హృదయముపై నఖండముగ నేక తానమున నొకసంగీతమును మ్రోగించి పోయెను. వినయఁడుపోయినను వేళ్మించిపోయినను నాసంగీతము మాత్రము మ్రోగుచునే యుండెను. సమదాగ్రాసములకు నదీ ద్వయ మిలితముంబోలి వినయని ప్రేమప్రవాహ మిప్పుడుగోరా ప్రేమప్రవాహమునఁ జరివేళించి తరంగములచే దరంగములను ఘోషితములుగాఁ

జేసివైచుచుండెను. గోరా యిన్నాళ్లరహస్యము బంధించి ఊహించజేసి, యగపడకుండఁ జేయువలయునని ప్రయత్నించిన యాచారీనియే యిప్పుడు కూలమున నొరసి గుప్పెట్టెకృతితోఁ బ్రబలవేగమునఁ బ్రవహించుచుండెను. దానినిప్పుడు నిందించుటకుఁగాని నిషేధించుటకుఁగాని యాతనికి శక్తి లేకుండెను— దినవంతయు నీవిధముగాఁగడచెను. తుదకసరాష్ట్రము సామాన్యమున విలీనమగునప్పుడు గోరా యిల్లు విడచిపోవుచు ‘ఏడి నాదియో దానిని నేను గైకొనవలయును. రాకున్నచో బ్రపంచమున నే నసంపూర్ణుడను వ్యర్థుడునువై పోవుదును!’ అనిభాంచుకొనియెను. ఈప్రపంచ మధ్యమున నుచరిత యాతనిపిలుపునకే వేచియున్నదను విషయమున గోరా కెట్టి సంకోచమును లేదు. నేటిసాయంత్రము యీశ్వర నాతఁడు సఫలముగ జేయవలయును.

ఆతఁడు జనాకీర్ణమగు వీధినిబడి యాతని పెద్దరు ననుసరింపఁజాలనంతటి వేగముతోఁ బోవుచుండెను. ఆతనిహృదయ మారఃకరిరము సతీకరించి యేకాగ్రమై యొక్కడితో పోయియుండెను. ఆతఁడు నుచరిత యింటియొద్దకుఁ బోవు నప్పటికి ద్వారము మూయఁబడి యుండెను. కొంతసే పాలోచించి పిమ్మట నాతఁడు తలుపు గొట్టి పిలిచెను. నేనకుడు తలుపుతీసి గోరానుజూచి ‘అక్కయ్యగారింటిలో లేరు’ అని యడుగకుండఁగ నే చెప్పివైచెను.

గోరా: — ఎక్కడికిఁ బోయెను?

నేన: — ఆమె కొన్నాళ్లనుండి లలితాసోదర వివాహప్రయత్నియలలాగున్నది.

ఆమె వినయంగ పెండ్లికిఁ బోయియుండునని గోరా నిమిషములో గ్రహించెను. ఇంతలో లోపలనుండి కైలాసుఁడు వచ్చి “అయ్యో! ఏమి కారలయును?” అని ప్రశ్నించెను. గోరా యాతని యాశాదమస్తకమును జూచి ఏమియునక్కఱ లేదు! అనియెను. కైలాసుఁడొంటిగ నుండుటచే నేమియుఁదోచక యింనుక నేపు కూర్చుండుడని బలవంతముచేసెను. గోరా నాకుఁ బనియున్నదని చెప్పి యతివేగముగ వెడలి పోయెను. తన జీవితమునందలి సంఘటనములు చాలవఱకుఁ గేవలమును దనయిచ్చచేత నే సాధింపఁజూచునని మార్తము కావనియు, నందేదో భగవదుద్దేశ ముండుననియు న్యదేశ విధాతయగు నీశ్వరుని యేయుద్దేశమునో నిర్వహించుటకై తాను జన్మించితి ననియు గోరాకు దృఢవిశ్వాసము కలదు.

అందుచే గోరా తనజీవిత సంఘటనములను బాగుగఁ బరిశీలించుకొనుచుండును. తానత్యంతోత్సాహముతో వచ్చినప్పుడు నుచరిత యింటికితలుపు మూసి యుండుటయు, నామె లేదని తెలియుటయు నాతనికి భావపూర్ణ సంఘటనముగ నేతోచెను. ఈజీవితమున నుచరిత తలుపిట్లే మూయఁబడి యుండుననియు, నామె నీకు లభింప

దనియుఁ దనజీవిత విధాయకుఁ డీవిధముగాఁ నూచించెనని గోరా యనుకొనియెను. గోరావంటివానికి వాంఛామగ్నుడై యుండుట కవకాశములేదు. ఆతనికి స్వకీరుము లగు నుఖముఃఖములులేవు. ఆతఁడు భారతవర్ష బ్రాహ్మణుఁడు. భారతదేశతారాభవము యాతనికిర్దిస్థము; భారత తపస్సే యాతనిపని; ఆసక్తియు, నమంక్తియు నాతనికి లేవు. ఆతఁడు తనలో జగద్విధాత నాయుడుట నాశక్తిస్వరూపమును బ్రదర్శించెను. అది శుభ్రశాంతస్వరూపముకాదు. మధ్యమంబోలి రంక్త తీవ్రస్వరూపమైనది. అది బుద్ధికిఁ జాంచల్యముంగూర్చుటయే కాక రూపమునే మార్చివేయును. నేను సన్యాసిని నాసాధనమధ్యమున దానికిఁ దావులేదు' అని భావించుకొనియెను.

౭౦

చాలకాలమున కీదినములలోనే నుచరిత కానందమయిచెంత నెన్నఁడు నమభవింప నంతటి విశ్రాంతి లభించెను. అపరిచిత పనిగాని, పరాయిదానపని గాని నుచరితకృష్ణుడు నెంతమాక్రియును దోచకుండునంతటి వాత్సల్యముతో నానందమయి యామె నాదరించెను. ఆనందమయి నుచరిత మనసంతయు నెట్లు గ్రహించెనో యట్లే యిట్టి మాటయుఁ జెప్పకుండఁగ నే యామె కూరటం గల్పించెను. 'అమ్మా! ఆను శబ్దమును నుచరిత యిదివఱ కెన్నఁడు నింత వ్యాదయభూర్వకముగా నుచ్చరింపలేదు. ప్రయోజనము లేకున్నను నానందమయి నమ్మానుని పిలుచుటకై నుచరిత యనే కావకాశము లగు గల్పించుకొను చుండెను. లలితవివాహము సంపన్నమయ్యెను నుచరిత యాయా సమయో క్తయనించి 'అమ్మాను విడిచి నేనెట్లు పోఁగలను!' అని భావించుకొనుచు దన్నుదానే "అమ్మా! అమ్మా!" అని పిలుచుకొనుచుండెను. అప్పుడామె వ్యాదయము వికసించి కన్నులనుండి యుక్రధారలు వెలువడుచుండెను. అప్పుడాకిస్మికముగా నానందమయి వచ్చి దోచుతెరను సడల్చి పరువునై గూర్చుండి నుచరిత నెమ్మేను నిమరుచు "అమ్మా! నన్నెందులకు పిలుచుచున్నావు?" అనియెను.

అప్పుడు నుచరితకుఁ దెలివినవచ్చుటచేఁ దానమ్మాయని పిలుచుచున్నట్లు బోధపడియెను. అప్పుడు నుచరిత ప్రత్యుత్తర మీయజాలక యానందమయి యెడిలో బోరగిలఁబడి యేడువఁదొడఁగెను. ఆనందమయియును మఱియేమియు మాటాడక యారాత్రి యామె చెంతనే కయనించెను.

విషయనివేండ్లి యైపోయినను నానందమయి యింటికిఁబోక 'వీరికిను గృహ కృత్యములను జక్కఁజేసికొనఁజాలరు. కొన్నాళ్లుండి వీరికిఁ దగినయేర్పాటు చేయకుండ నేనెట్లుపోఁగలను?' అనియెను. అప్పుడు నుచరిత 'అమ్మా! ఈకొన్నాళ్ళును నేనుగూడ నీతో నుండదను' అనియెను. లలితయు నుత్సాహముతో "బౌసమ్మా! అక్కగూడ మాతోఁ గొన్నాళ్ళుండవలయును అనియెను. అంతలో సతీకుఁడు

గంతులు వైచుచు వచ్చి 'అక్కా! నేనుకూడ నీతోనుండెదను.' అనుటయు సుచరిత 'నీచదువో బాబూ?' అని ప్రశ్నించెను. నేను విషయబాబునొద్దఁ జదువుకొందునని సతీకుఁడు చెప్పెను. సుచరిత నవ్వుచు 'విషయబాబు నీకుఁజనువు చెప్పలేడు!' అని యెను. ప్రక్కగదిలోనే యున్న విషయుఁడు తత్క్షణమే 'చెప్పగలను. యెన్నియో రాత్రులు నిద్రలేకుండఁ జదివిన చదువంతయు నొక్కనాటికే మఱచిపోవుదు నను కొంటివా?' అనియెను.

ఆనం:— మీదొడ్డమ్మ కిష్టమందునా?

సుచ:— నేనామె కుత్తరము వాగినెదను.

ఆనందచుయు 'నీవు కలదు! నేను వాగినెదను.' అనియెను. అట్లు సుచరిత వాగిననవో హరిమోహిని కామెనై గోపము కలుగుననియు దననై గోపముకలిగినను నవ్వుచు లేదనియు నానందచుయు యూహించుకొని 'లలిత కింటిపనలు నేర్చుటకై కొన్నాళ్లు నేనీటనుండెదను. సుచరితనాగూడ నుంచుకొనుటకు నీదనుచుండినచో లలితకు విశేషోత్సాహముగా నుండును' అని హరిమోహిని కుత్తరము వ్రాసెను.

ఆయుత్తరమువలన హరిమోహినికి గోపమే కాక యొకవిధముగ సంతోషము గూడఁ గలిగెను. ఈవిషయమునఁ దల్లిబిడ్డలు బాగుగ నాలోచించుకొని యెట్లయిన సుచరితను దనువలలోఁ జిక్కించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండినని యామె యను మానించెను. హరిమోహిని కెట్లయిన సతీక్షుణ్ణుగ సుచరితను విఖ్యాతరాయలకుటుంబమునఁ జేర్చవలయునని యుండెను. కైలాసుఁడుకూడఁ గొన్నాళ్లకుండి వేచి యున్నాఁడు— కుత్తరము చేరిన మఱువాటి యందయముననే హరిమోహిని పల్లకి పెక్కి విషయుని యింటికివచ్చెను. అప్పుడు క్రిందిగదిలో లలితాసుచరితలు, నానందచుయు యూను వంటప్రయత్నములను జేయుచుండిరి. వైగదిలో సతీకుఁ డింగ్లీషుపాఠమును వల్లించుకొనుచుండెను. ఇంటిలో నంతగట్టిగాఁ జనువనక్కఱలేదు. కాని తాను చదువుచున్నట్లందఱకును దెలియుటకై యాతఁడు బిగ్గఱగాఁ జదువుచుండెను.

ఆనందచుయు హరిమోహిని వత్సాగరముతో నభ్యర్థించెను. హరిమోహిని నూ గౌరవము బాటింపక "నేను రాధారాణిని కీర్తికొనిపోవుటకై వచ్చితిని" అనియెను. అట్లే తీసికొనిపోవచ్చును కొంచెమునే పొందుము! అని ఆనందచుయు చెప్పటయు హరిమోహిని 'నాకుఁ బూజవేళ కాటిపోవును. ఇక్కడఁగూర్చుండుటకు నాకవ 'కాశములేదు.' అనియెను. సుచరిత యేమియు మాటాడక సారకాయను దఱుగుచుండెను. హరిమోహిని యామెంగాంచి 'విసఁబడినవా? వేళ మించిపోవుచున్నది.' అనియెను. లలితయు, నానందచుయును మాటాడక గూర్చుండిరి. సుచరిత చటా లన లేచి 'దొడ్డమ్మ! రమ్మ' అనియెను. హరిమోహిని పల్లకివైపునకుఁ బోవుచుం

డంగా నుచరిత యామెచేయి పట్టుకొని గదిలోనికి దీసికొనిపోయి “దొడ్డమ్మా! నా కొరకు వచ్చిన నిన్నిందరియెదుట నూరక తిరిగి పంపింతునా? నేను నీతో నేవచ్చెదను. కాని రెండుజాములైనతరువాత మరల నేనిక్కడను రావలయును!” అని చెప్పెను.

హరిమోహిని కటుస్వరముతో ‘అదేమిమాట!! ఎప్పుడు నిక్కడ నే యుండునని చెప్పరాదా?’ అనియెను. నుచరిత మెల్లగా ‘అట్టిభాగ్యము లేకుండచేతనే యవకాశ మున్నంతవఱకామెచెరిత నుండఁదలంచి యామెను విడువఁజాలకున్నాను!’ అనియెను. ఆమాటకు హరిమోహినియొడలు మండిపోయెను గాని యప్పుడేనుసటకు నామె కుచి తముగాఁ దోచలేదు. నుచరిత యానందమును చెంతకువచ్చి వత్సయ ‘అమ్మా! నేనొక సారి యింటికిఁ బోయి వచ్చెదను అనియెను. ఆనందమును యేమియుఁ బ్రశ్నింపక ‘వెళ్లుచు తల్లీ!’ అనియెను.

నేను రెండుజాములకు మరల వచ్చెదనని నుచరిత లలితచెవిలోఁజెప్పి పల్లకి యొద్దకుఁ బోయి నిలువఁబడి ‘సతీకా!’ అని పిలిచెను. సతీకుఁడుకూడ నున్నచోఁ దనబనుల కారంకముగా నుండునని యెంచి హరిమోహిని యాతని నిచ్చట నే యుండు మనియెను. ఇరువురును బల్లకి వెక్కి పోవుచున్న సమయమున హరిమోహిని తన భావి ప్రబంధమునకు భూమికగా ‘అమ్మా! లలితకుఁ బెండ్లియైనది. పతేకున కొకయూఁడు బిడ్డనిచారము వదలిపోయినది. ఇంటిలో నీడువచ్చినకన్య యుండుట గృహస్థునకెంత కష్ట మనుకొన్నావు! ఏమని చెప్పుదును. నాకితర చింతియేలేను! భగవన్నామము చేసికొనుచుండఁగా నాకినిచారమే తోచుచుండును. నాకు మనుపటివలె దేవపూజ జరుగుటయేలేదు. గోపీవల్లభుఁడు నాకు మరల నూతనజంధమును గల్పించినాఁడు!’ అని యేమేమో చెప్పబొడంగెను.

హరిమోహిని కిక్కిరేవలము సాంసారికోత్కంఠయే కాదు. ఇది యామెయొక్క పదమునకుఁగూడ నంతరాయమెయ్యండెను. ఆమెకుఁగల యింతటి దుస్సహనిచారమును వినియును, నుచరిత యూరకుండెను. హరిమోహినికి నుచరితయొద్దేశము బోధ పడుటలేదు. చూడమే సమ్యక్తినూచికమనియు, నుచరితవృద్ధయమించుఁ మెత్తబడి యె ననియు హరిమోహిని తనకనుకూలముగా భావించుకొనియెను.

పల్లకి యింటియొద్దకుఁవచ్చెను. ఇరువురును దిగి లోపలఁ బ్రవేశించుచుండఁగాఁ బక్కగదిలో నెవ్వడో యొకయవరిచిత పురుషుఁడు తల యంటుకొనుచున్నట్లు కనం గొని నుచరిత నిస్సంకోచముగా నాతనివంక దృష్టిప్రసారముం గావించి ‘మీదమీఁదికిఁ బోయెను. అక్కడ హరిమోహిని తన మఱివచ్చిన సంగతి నుచరితకుఁ దెలియఁజే సెను. హరిమోహిని పూర్వభూమికంబట్టి నుచరిత యీసంఘటనమున కర్థమును గల్గి హించుకొనియెను. అప్పుడు హరిమోహిని ‘అమ్మా! మనయింట నతిథి యుండఁగా

నీవు మధ్యాహ్న మిల్లు విడచి పోవుట మర్యాదగా నుండువా?" అనియెను. సుచరిత దృఢస్వరముతో "కాదు దొడ్డమ్మా! నేనుపోయి తీరవలయును." అనియెను. వారి మోహిని మెల్లగా 'అట్లే పోదువుగాని—కేటిదినుండి రేపు పోవచ్చును" అని యెను సుచరిత యంగీకరింపక 'నేనిచ్చట స్నానముచేసి తండ్రిగారియింట భుజించి యటనుండి లలితయింటికి బోయెదను' అనిచెప్పెను. అప్పుడు వారిమోహిని స్పష్టముగా 'అతఁడు నిన్ను జూచుటకే వచ్చినాఁడు!" అనియెను.

సుచ: — నన్ను జూచుటకు బ్రయోజన మేమున్నది?

వారి — ఈదినములలో నిదియొకపద్ధతి ఇదిపూర్వములేదు. నాపెండ్లికిబూర్వము మీపెదవాయన నన్ను జూడనేలేదు! ఇప్పుడిది యందఱకును సాధారణమైపోయినది. అయినను నుంగంత యెత్పాద మేమున్నది? అయిదునిమిషములు! ఒకసారి చూచి చక్క (బోవును.

సుచ: — వలదు.

వలదను నీ తీరస్పష్టవచనము వారిమోహినిని వెనుకకు గంటితైచెను. అప్పుడు వారిమోహిని 'అమ్మా! ఇదియంత యావశ్యక మేకాదు. అయినను కైలాసుఁ డీకాలపు వాఁడును, జదివినవాఁడును, మీవలెనే పూర్వపద్ధతులను విశ్వసించువాఁడు గావునఁ గన్యను స్వయముగాఁ జూడఁదలంచెను. నీవైనను నెవ్వరికంటనుబడకుండ నింటు నుండుదానవు కావుగనుక నిన్నుఁ జూపింతు నని నేనాతనితోఁ జెప్పియుంటిని. ఇందు నీవు సిగ్గుపడవలసినపని యేమున్నది?" అనిచెప్పి కైలాసుని గుణగణంబులను దృష్టాంతపూర్వకముగా నామెకుఁ దెలుప నారంభించెను. ఆతనికి హిందూసమాజము నంగల వంశగౌరవమునుగూడ విశేషించి చెప్పెను—అట్టి గూతని గౌరవమును భంగించుటకు సుచరిత యెంతమాత్రిము నంగీకరింపదయ్యెను. ఆమె స్వలాభమునగాని, స్వగౌరవమునగాని చూచుకొనక హిందూసమాజమునఁ దనకుఁ దావు దొరకకున్నను విచారము లేనిదానివలె నుండెను. వారిమోహిని క్రమపడి కైలాసుని సమృత్తింపఁ జేయుట సుచరిత తనకెట్టి యుపకారముగను భావించుట లేదనుసంగతి మూఢురాలగు వారిమోహిని గ్రహించుకొనలేకపోయెను. సుచరిత యదియంతయుఁ దనకవమానము గనే భావించుకొనియెను. ఆదినక విపరీత వ్యాపారములందు వారిమోహిని హతబుద్ధియై యుండెను. అప్పుడామె గోతానుద్దేశించి నిందింపఁ దొడఁగెను—గోరాతా నెంత హిందువునని చెప్పుకొనుచున్నను సమాజమునఁగూతని కెట్టి గౌరవమున్నది? ఆతఁడు లోభించి యేబ్రాహ్మకన్యకనైనను బెండ్లియాడి మరలఁ దనసమాజములోనే యుండు వంతటి సామర్థ్యమాతనికున్నదా?" ఇట్లే—

సుచ: — దొడ్డమ్మా! నీకీమాట లన్నియు నేలకీ వీనికేమైన మూలమున్నదా?

హరి: — నేను మాటలచే నుజ్జించువంతటి పసివానను గాను, నాకును గన్న బండ్లు; చెవులున్నవి. అన్నియును జూచుచు వినుచు నూరక కూర్చుండి యున్నాను. గోరా నిన్నెట్లునును బెండ్లియాడవలయు నను దురుద్దేశముతో నున్నాడు. ఈవిషయమున నాతడు తల్లితోఁ గూడ నాలోచించియుండును. నీకు మరాయవంశముతో సంబంధముం గూర్చువలయు నని నేను శ్రమపడుచున్నాను.

సుచ: — నీవేవంశముంగూర్చి చెప్పితివో వారియందు నాకు గౌరవమున్నది. అది యపమాన్య సంబంధమని నీవేచెప్పితివి. కావున నారితోడి సంబంధమునకు నాకెట్టి యవకాశమును లేదు. నేనెప్పుడిటునుండి పోయెదను. నీమనసు కాంతింపివచ్చుదు మరలవచ్చి నీతోఁగలసి యుండెదను.

హరి: — గోరాను నీవు పెండ్లి యాడఁదలంపడునను నీ కెలానునీతోడి సంబంధమునుగూడ నేల త్యజించెదవు? నీవెప్పుడు గవ్యక గ నే యుండవుగదా!

సుచ: — ఉండకేమి? నేను పెండ్లిచేసుకొనను

హరి: — వృద్ధవయఃపర్యంతము నిట్లే యుండునా?

సుచ: — ఆ మృత్యుపర్యంతమును —

౯౨

ఈ దెబ్బతో గోరా మనసునకుఁ బరివర్తనము కలిగెను. సుచరిత తనమనసు నాకప్పించుటకుఁ గాగణము నాతఁడప్పుడు తెలిసికొనియును! — అతఁ డామెతో సహవాసము చేసెను; కింకరుఁ డెలియకుండఁ దన్నామెతోఁ గలిసికొనియును. నియమసీమను దంధభావముతోఁ నుల్లంఘించెను — ప్రతిమానవుఁడును బ్రిత్యేకిముగఁ నిజుచుపాలియు చేసికొనకున్నచోఁ డెలిసియో, తెలియక, స్వయముగ వనిష్టముల బాలగుటయో కాక పరహితముం గూర్చుజాలు విశుద్ధశక్తినిగూడ గోల్పోవును. సంపదముచే వివిధములగు వూదనగువృత్తులు ప్రబలి జ్ఞానవిప్లాశక్తులకు బలవంతముగ వారింపచుకొనెను.

గోరాకి సత్యజ్ఞానము కేవల బ్రాహ్మకన్యా సహవాసముచే మాత్రమే కలుగలేదు! ఆతఁ డీసమయము గావించిన పల్లినంచారమునగూడ నొక నుడిగుండమునం బడి యాత్మవిస్మృతుఁడగుట కారంభించెను. ఆతనికి మాటిమాటికిని దయ కలుగుచుండెడిది. అందుచేతనే “ అదిభాషము; ఇదియన్యాయము; దీనిని సవరింపవలయును ” అని తోచుచుండెను. కాని యిట్టి దయావృత్తియే మంచిచెడ్డలను నిర్ణయించు శక్తికి వికారముం గల్గించుటలేదా? దయచూపవలయు ననున ద్దేశము వర్జిల్లుచున్నకొలఁదియు మనకు సత్యమును గ్రహించుకత్తె సన్నమెప్పుడును అంతుచేతి నే సకలహిత భారమును వహించువారు నిర్లప్తై యుండవలయునని పెద్దలు విధించియున్నారు.

ప్రజలతో నిరంతర సమ్మేళనముండిననే కాని రాజునకుఁ బ్రజాపాలన మసంభవమును మాట కేవల మమూలక మైనది. రాజునకుఁ బ్రజాసంబంధమున నుపయోగించుజ్ఞానము నిరంతర ప్రజాసంపర్కముచేఁ గలపితమైపోవును. అందుచేతనే ప్రజలు రాజును దమకుదురముగాఁ జేసికొని యుందురు. రాజుకూడఁ ప్రజలకు సహచరుడైయున్నచో రాజప్రయోజనము లేకుండఁబోవును. బ్రాహ్మణుఁడుకూడ నట్లే దూరస్థుడైనచో నిర్లిప్తుఁడగును. పరహితాచరణమే బ్రాహ్మణధర్మము. కావుననే యాతఁ డెవ్వరి సంపర్కమును లేకుండ నుండవలయును.

గోరా యిట్లునుకొనియెను. 'నేను భారతవర్షమునం దట్టి బ్రాహ్మణుఁడను. పదియవతొగలసి ప్రజల వ్యవసాయ పంకిమునం జూరలుచుఁ బాపపు ధనలోభముచే బగమలుబ్బులై కూద్రిత్యపాశమును మెడకుఁ దగుల్చుకొని యుద్బంధనముచే నుక్కిరి విక్కిరియై పోవుచుండువా రి భారతవర్షమున సజీవపక్షాదులుగాఁ బరిగణింపఁబడరు. వారు కూడ్రులకంటెను విధమాధములు—కూన్పుఁడు కూద్రిత్యముచేతనే తిన్న రక్షించుకొనుచున్నాఁడు. కానిబ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణత్వాభావముచే జయ్యుచు నపవిత్రులగుచున్నారు. అట్టియపవిత్రాశ్చర్యముచేతనే భారతవర్షమిప్పుడు దీన భారమతో దినయాపనము చేయుచున్నది. నేనిప్పుడు వాలోనున్న బ్రాహ్మణ సూర్యవంశమునకుఁ సాధించెదను. నేను నిరతిశయకుచితుండుడనై యుండవలయును నే నుదఱివోడను సమానత్రేత్రమున లేను. బంధుత్వము నాకుఁ బ్రయోజనియవస్తువు కాదు. నేను స్త్రీసాహాయ్యము నవేక్షించు మానవశ్రేణిలోనివాఁడను గాను. సాధారణ జనసంస్కరము నాకు వర్జనీయమైనది! భూదేవి వర్షముఁజిత్తు దూరాకాశమునంకి జూచుచున్నట్లే శ్రేయముకొఱకు బ్రాహ్మణునినంకి నిరీక్షించుచున్నది. నేను సామాన్యులతోఁ గలసివపో వారిని రక్షించువారెవరు?"

గోరా యిదివఱకు దేశపూజయందు మనసు బ్రేష్టలేదు. హృదయము సంతుభితమై యుకలేమై, కిర్మముశూన్యమై జీవనము సగమై, బాధాకరమై తోఁచుచుండుటచే నిప్పు దాతఁడు పూజయందు మనఘనిల్పటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. పరితిమయెదుట నుద్గిరుండై కూర్చుండి మూర్తియందుఁ జిత్తమున నేకాగ్రతం గూర్చుట కిభ్యసించుచుండెను. కాని యేయసాయముచేతను నాతఁడు తంభక్తి నిత్యముగఁ జేసికొనలేకపోయెను. అతఁ డీశ్వరనగూర్చి బుద్ధిచేఁ దర్కించుకొనియెను; ఒకమూర్తిగాఁ జేసికొన్నఁగాని గ్రహించుట యసాధ్యముగా నుండెను. కాని మూర్తియందు హృదయ సంబంధమును భక్తినిలుచుటలేదు. ఆధ్యాత్మిక ప్రబోధమును బూజించుట కుపాయ మగపడుటలేదు. పూజలేకుండ నింటగూర్చుండి తనలోఁదానుగాని, మఱియొకరితోఁగాని తర్కించుచు భాగ్యపరామన్న మనోవాక్కులను దేలించివైచు

నప్పుడే యాతనికొకవిధమున నానందమును, భక్తిరస సంచారము నగుచుండెను. ఆయి నను గోరా విడువక యది యొకనియనుముగాఁ బ్రీతినియును బూజచేయుచుండెను. భావనూత్రముచే సర్వసమ్మేళనముం గావించుకొని చాలనప్పుడు నియతమాత్రమునే గ్రహించిపవలయునని యాతనియద్దేశము. గోరా పల్లెలయందలి దేవాలయములకుఁ జోయి, యివియే మాకు విశేషస్థానములనియు, భగవంతునకును, భక్తునకును నడుమ బ్రాహ్మణుఁడు నేతువునలె నిలిచి యుభయసంయోగమును రక్షించు ననియుఁజెప్పు చుండును. కృతముగా నాతనికి భక్తియనునది సామాన్యలకే గాని బ్రాహ్మణునకు దానితో నిమిత్తము లేదనికూడఁజూచెను. భక్తునకును భక్తికిని నడుమ జ్ఞాననేతు వున్నదనియు, నదియే వానిపరస్పర సంబంధమును, నభయనీతులను రక్షించు నని యు, నీత్యవసతును భక్తికిని నడుమజ్ఞానమును వ్యవధానము లేకున్నచో సుత్రమును విక్రియమై పోవుననియు, నిందుచేతనే భక్తినివ్యాలంబము బ్రాహ్మణున కనావశ్యక మనియు (బ్రాహ్మణుఁడు జ్ఞానశిఖరమునం దుండి సామాన్య జనోపయోగమునకై భక్తి రసమును వివిర్మలముగఁ జేయుటకుఁ దపోనింతుఁడై యుండవలయుననియు, బ్రాహ్మణునకు సంసారమున నుభయభోగములేనట్లే దేవార్చనమున భక్తిభోగమునులేదని యు, నీవిధమే బ్రాహ్మణగౌరవమనియు, సంసారమున బ్రాహ్మణునకు నియతసంయమ ములును, ధర్మసాధనమున జ్ఞానమునుమాత్రమే యావశ్యకములనియు నాతని యభి ప్రాయము.

హృదయము గోరా మల్లంఘించుటచే నాతఁడు దానికిఁ బ్రవాచకత విధించెను. కాని యాకాశసము నమలుజరుపుట కాతనికిఁ దగిన నేనాబల మెచ్చుటనున్నది?

23

ప్రాయశ్చిత్తసభకుఁ బ్రయత్నములు జరుగుచుండెను. ఇదిసామాన్యలకు ధర్మ జ్ఞానముం గల్పించుటకుఁగాని కేవలము గోరా శుద్ధినికొనకే కాదనియుఁ గోరా యెప్పు డును బరిశుద్ధుఁడే యనియు, నీసభ దూరమున గంగానీరమున జరుగుటకుంజె నగర మధ్యమున జరుగుటయే యుచితముగా నుండుననియు నవినాకుఁడు తలంచెను. వేది కుంజరములతోడన, హోమములతోడను నీసభ జరుపవలయును గావున దీనికిఁ దపో వనమే యుచితస్థానమని గోరాచెప్పెను. స్వాధ్యాయము ఖరితమును, హోమానల ప్రదీప్తము నగు పవిత్రగంగాతీరమునఁ బ్రాచీన భారతవర్ష జగద్గురు నాహ్వానించి స్నానముచేసి పవిత్రుఁడై యాతనియెదుట నవతీవదితముం గైకొనవలయునని గోరా వాఙ్మించుచుండెను.

అందుచే నవినాకుఁడు పత్రికల నాశ్రయింపవలసి వచ్చెను. ఆతఁడీ విషయము లను బత్రికలలో విష్ణులముగఁ బ్రకటించుటయే కాక సంపాదక వ్యాసములలో

గోరా యప్రతిమాన ప్రభావముం గూర్చి వ్రాయించుచు నిది భావతవన్న పాపప్రాయ శ్చిత్తముగాని; గోరాకు బ్రాహ్మయశ్చిత్తము కాదనుసంగతిని స్పష్టముగాఁ బ్రకటింపఁ జేయుచుండెను. మనదేశము దురదృష్టవశమున విదేశీయుల కాగారమున దుఃఖ పడుచుండుటచే గోరాకుడ వట్టి దుఃఖము నే స్వీకరించెననియు, దేశాభిమాని యగు నాతఁడు దేశమునందలి యనాచారముల కీవిధముగా నిష్పన్నుడు బ్రాహ్మయశ్చిత్తముం గా వింపఁదలఁచె ననియు నవివాకుఁడుకూడ స్వయముగ బ్రతికలకు బ్రాయముచుండెను. ఈవాతలకు గోరా విరుద్ధుడగుచునే యుండెను గాని, యవివాకుని మాన్పించుట కెట్టి యవకాశమున లేకుండెను. ఆతఁ డెంత తిట్టినను లెక్కించుటలేదు.

అవివాకుని చేష్టలచే నీప్రాయశ్చిత్త సమాచార మంతటను వ్యాపించిపోయెను. గోరాను దర్శించుటకును నాతనితో సంభాషించుటకును జనులు గుంపులు గుంపులుగా వచ్చుచుండిరి. ఆతనికిఁ బ్రతిదినమును లెక్కలేకుండ వచ్చుచుండు నుత్తరములను జరుపుటకుఁ బెరిపియే లేకుండెను. ఇది యంతయుం గాంచి గోరా యీవ్యాపారము తన సాత్వికత్వమునకు భంగము కలిగించి గాజనీకవ్యాపారముగాఁ బరిణమించుచున్న దనియు, నిదికాలసంబంధ మగు దోషమునియు భావించుచుండెను. కృష్ణదయాళుఁడిప్పుడు పత్రికలను జరుపుటలేదు. అయినను జనశ్రుతి యాతని సాధనాశ్రమమున గూడ వ్యాపించెను. సుశుక్రుఁడగు గోరా పరిశ్రమకు తండ్రి మార్గమునే యనుసరించి యేకకాలమునందే సిద్ధపురుషుఁడయ్యెనని కృష్ణదయాళుని యన్నమున దెలిచున్న యాశ్రమంబందఱును జెప్పకొనఁ దొడంగిరి.

కృష్ణదయాళుఁడు పట్టుబట్టలను విడిచి నూలుబట్టలను గట్టుకొని గోరాయంటికిఁ బోయి చూచెను. గోరా లేఁడు. పూజామందిరమున దేవపూజ చేయుచున్నాఁడని నేనకుఁడు చెప్పెను. కృష్ణదయాళుఁడు వ్యస్తపృథ్వీదయముతో నచ్చటికిఁ బోయిపూజ చేయుచున్న గోరానుజూచి విగ్ధుఁడగు చిలిచెను. గోరా తండ్రిరాక కాశ్చర్యపడి చటాటునలేచి నిలువఁబడియెను. కృష్ణదయాళుఁడు తన సాధనాశ్రమమున నొకదేవతా ప్రతిష్ఠం గాంచి వైష్ణవులచేఁ బూజ చేయుచుండెను. ఆతఁడిప్పుడు కాత్తేయ మతము నవలంబించుటచే నాదేవాలయమునకుఁ బోవుటలేదు. ఆతఁడు గోరానుజూచి “రమ్మ! ఈవలకు రమ్మ!” అనిపిచి గోరా కైంపటికి వచ్చినతరువాత “ఇదేమిపని! ఇక్కడ నేమి చేయుచున్నావు?” అని ప్రశ్నించెను. గోరా మాటలేదు. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు “పూజకుఁ బ్రాప్యఁబడున్నాఁడు. ఆతఁడు పూజచేసినచో నింటివారందఱును జేసినట్లే! ఈపనిలో నీకేలబ్రవేశించితివి?” అని ప్రశ్నించెను. “ఇంత మాత్రమున దోషమేమున్నది?” అని గోరా బదులు చెప్పెను.

కృష్ణ:— దోషములేవా? కావలసినంత దోషమున్నది. లేని యధికారమును గల్గించుకొనుట దోషముకాదా? అది నీయొక్కనిజేనా? ఇంటివారందఱిని గూడ బాధించును.

గోరా:— భక్తిభావమునుబట్టి చూచినచో నెట్టి యల్పవక్షసను దేవునియెదుట గూర్చుండుట కాధికార మున్నదని చెప్పవచ్చును. కాని మీయభిప్రాయమేమి? రాజువారి కాహుయనకే గాని పూజాధికారము నాకు లేదనియో?

దానికెట్టి యుత్తర మీయవలయునో కృష్ణదయాళుఁ డాకస్మికముగ భావించు కొనఁజాలక కొంతసే పాఁగి “పూజచేయుట యాతనికి జాతిభర్త్యము. అతనిపూజయందపచార మైనను దేవుఁడు సహించును. కాని నీకట్టి యధికారము లేదు. అట్టిదో నీవీ పనియందేల బ్రవేశించితివి?” అనియెను. గోరావంటి యాచారవంతుఁడుకూడ దేవ పూజకు దగఁడని కృష్ణదయాళునివంటివాఁడు చెప్పుట యసంగతముగా నుండెను. అయినను గోరా సహించి యేమియుమాటాడ కూరకుండెను. కృష్ణదయాళుఁడు మరల “గోరా! నేనొకమాట విన్నాను. నీవుప్రాయశ్చిత్తము చేయించుకొన వలయు నని పండితుల నాహ్వానించితివా?” అని పూర్నించెను. ‘ఔ’ నని గోరా చెప్పెను. కృష్ణదయాళుఁడు తీవ్రస్వరముతో “నేను బ్రతికి యుండగా నీటిపని జరుగఁగూడదు” అనియెను. గోరా ప్రతిహేళభావముతో “ఏమి!” అని పూర్నించెను.

కృష్ణ:— ఏమా! ప్రాయశ్చిత్త మక్కఱలేదని నేనొకప్పుడు నీతోఁ జెప్ప తేవా?

గోరా:— చెప్పితిరిగాని కారణముచెప్పలేదు.

కృష్ణ:— కారణము తెలుపవలసిన పనిలేదు. గురుజనానుమతికంటె నెట్టి కార్యనిఘటన బద్ధానములుకావు. నేను నీకు గురువును; మాన్యుఁడను. ఈప్రాయశ్చిత్తమునకై తృప్తకర్మకూడ నుండునని యెఱుఁగుదువా?

గోరా:— ఉన్నంతమాత్రమున బాధయేమి?

కృష్ణ:— కావలసినంతబాధ యున్నది. అది జరుగుటకు నేనంగీకరింపను.

గోరాకది హృదయాఘాతముకలె నుండెను. అతఁడు దృఢస్వరముతో “ఈఁద్రీ! నాపవిత్రతకొఱకు నేను చేసుకొనుచున్న పనిలో మీఁకంతకష్టమేల’ అనుటయొక గృష్ణదయాళుఁడు “గోరా! నీపూరక యెల్లదినయములను గూర్చియు వాదించుచుండువు. ఇది వాదదినయముకాదు. ఇందునీకు బోధపడని నూత్నవిషయమున్నది. నీవు హిందూధర్మమునకై బ్రవేశింపఁ గోరుట కేవలమును బొరపాటు. అది నీకు సాధ్యము కాదు. నీపాదములు మొఱలు కలవఱకును గల ప్రతిరక్తకణమునకు నది ప్రతిహేళమై

నది. ఎంతకొట్టుకొన్నను నాకస్మికముగ హిందువునగుట కవకాశములేదు. దానికే జన్మజన్మాంతర ముకృతము కావలయును.' అనియెను.

గోరా వివర్ణవదనముతో 'తండ్రి! జన్మాంతరములమాట కేమికాని, ప్రస్తుతము మీవంశరక్తమునం దేమధికారము ప్రవహించుచున్నదో దానియందు నాకెట్టి స్వత్వమునులేదా? అనియెను. కృష్ణదయాళుడు వినుచుతో 'మరల దర్కమా? నాతో వాదించుటకు నీకు సంశయములేదా? నేను హిందువుని చెప్పుకొన్నంత మాత్రమున విడేశోన్మాద మెక్కడకుఁ బోవును? నామాటవిని యిదియంతయును గట్టిపెట్టుము!' అనియెను. గోరాతలవంచుకొని యించుకనే పూరకుండి ప్రాయశ్చిత్తము కావచ్చునో శశిపెండ్లిలో నాకందటితోడను గలసి భుజించుట కవకాశముండదు!' అనియెను. కృష్ణదయాళుఁ డుత్సాహితుడై అంతమాత్రమునఁ దప్పేమి? నీపీట వేటుగా వేయుదురు' అనియెను. గోరా సంశయముతో అట్లయినచో సమాజము నన్నుఁ బ్రశ్నేకించి నట్లుకాదా?" అని ప్రశ్నించెను. కృష్ణదయాళుడు గోరాకు సమాధానముగా 'అయినకేమి? నాతో నిప్పుడెవ్వరు కలసి భుజించుచున్నార? వన్నెవ్వరు పిలుచుచున్నార? నాకేమైన సమాజముతో సంబంధ మున్నదా? కాంతముగఁ గాలముం గడుపుకొనుటకై కోరుకొనుచున్న నీకీమాగ్ధము నవలంబించుటే క్రేయము' అని చెప్పెను.

ఆ మధ్యాహ్నమునఁ గృష్ణదయాళుఁ డవినాకుని దిలిపించి మీరందఱును గలసి మాగోరా నాడించుచున్నారా?" అనికోపపడుటయు నవినాకుడు 'ఆతఁడే మమ్మందఱ నాడించుచున్నాడు. కాని యాతఁ డాడుటయేలేదు.' అనియెను. కృష్ణదయాళుడు మెల్లగాఁ 'బాబూ! ఈప్రాయశ్చిత్తము నాకిష్టముగలేదు. ఎలాగో మానివైచిన బాగుగనుండును.' అనియెను. అవినాకుడు తనలో చాలమంది తండ్రులు తనుబిడ్డలక క్రిందిచెలిసికొనఁజాలకయున్నట్లుచరిత్రలవలనఁదెలియుచున్నది. ఈతఁడుకూడ నట్టివాఁడుగ నే తోచుచున్నాడు. ఈతఁడూరక సన్యాసివలె గాలక్షేపము చేయుట కంటేఁ గుచూరుని బోధనలను వినుచున్నచోబాగుగనుండును!' అనిభావించుకొనియెను. అవినాకుడు వాదమువలన ఫలములేనిచోట వృధావాగ్ధ్యయము చేయువాఁడుకాదు. ఆతఁడు మృదుస్వరముతో 'అయ్యో! ప్రయత్నించుంతయు జరిగిపోయిన తరువాత మీకిష్టములేనంతమాత్రమున మానుటకు పిలువలేదు. ఇక వ్యవధికూడ లేదు. ఇక్కార్యము తప్పక జరుగవలసియే యుండెను. గోరామాట యటుండనిమ్ము. ఆవాఁడు మేమందఱమును ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొందును. దేశజనలలోఁ బాపమున కెక్కినములేదు.' అనియెను. ఈ యాశ్వాసవాక్యమునకుఁ గృష్ణదయాళుఁడునిశ్చింతమైపోయెను.

గౌర యెన్నఁడును గృష్ణదయాళుని మాటను లక్ష్యముచేయలేదు. నేఁడు గూడ నాతని కానమును బాలింపవలయునని గౌర యనుకొనలేదు. సాంసారిక జీవితముకంటె నధిక ప్రధానముగు జీవితవిషయమునఁ దల్లిదండ్రుల నిషేధమును పాటించుట గౌర కంగీకారముకాదు. కాని నేటి దినమంతయు గౌరాచనము పరితపించు నే యుండెను. కృష్ణదయాళుని మాటలలో నేదియో యొకసత్యము గూఢముగా దాగియున్న ట్లాతనికిఁ దోచుచుండెను. తన్ను బ్రాంచుచున్న యానిరాకార దుస్వప్నము నాతఁడు వదల్చుకొనఁ జాలకుండెను. నలుదెసలనుండియు నెవ్వరోవచ్చి తన్నెత్తి దూరముగ విసరివైవఁజూచుచున్నట్లుగా నాతనికి బోధయగుచుండెను. తన యేకాకిత్యము చిరకాలమువఱకును సుస్థిరమై యున్నట్టిప్పు డాతనికిఁ దోచుచుండెను. ఆతనియెదుటఁ గర్మక్షేత్ర మతివికాలమై యుండెను. కార్యములును విశేషించి యుండెను. కాని యాతని పార్శ్వమునం దెవ్వరును నిలువఁబడి యుండలేదు.

౭౪

తేపు ప్రాయశ్చిత్తము కావున నేటిరాత్రియే గౌర గంగాతీర్థోద్వానమునకు బోవలసియుండెను. ఆతఁడు బయలుదేలుచున్న నేరకు సరిగా హరిమోహిని యటకు వచ్చుటయు గౌర యప్రసన్నుడై “నేనొక పనికై పోవఁదలంచుచుండగా మీరు వచ్చితిరి. అయ్య కొన్నాళ్లనుండి యింటలేదు. మీరామెతో మాటాడఁదలంచి—” అనుచుండగ నే హరిమోహిని “అక్కఱలేదు బాబూ! నేను నీకొఱకే వచ్చితిని. ఇంచుక నే పొగుము. ఆలస్యముచేయను” అనియెను. గౌర హాస్యపడెను. హరిమోహిని సుచరిత్రురై యెత్తి “బాబూ! నీమూలమున నామె కుపకారమైనది. ఆమె యిప్పుడు నాయాచార పాలనము చేయుచున్నది! బాబూ! నాకొక చిన్నకొరికయున్నది నీనామెను చంచి మార్గమునకు తరలించితిని. ఇట్టియుపకారముం గావించి నిన్ను బునె క్షయఁ దనఁగ్రహించుగాక! సుచరిత్రకు వయసు వచ్చినది. ఇంకఁ బెండ్లి చేయకుండుట యుచితముకాదు. హిందూగృహమునంత యున్నచో నీపాటి కామె బిడ్డలకల్లి కావల సినది! నేనెంతో శ్రమపడి యపాధ్యపాధనముం గావించి నామఱఁదియగు కైలాసుని సమ్యుతింపఁజేసి తీసికొని వచ్చితిని. అంతయు స్థిరపఱచితిని. ఎట్టి కిట్టుమును లేకుండ నెట్టి సంశయమును బడకుండ నేనాతని నొప్పించితిని. ఇట్టి స్థితిలో సునరిత యెంతి చెప్పినను సమ్యుతింపకున్నది. ఆమె యుద్దేశమేమో, యామెకెవ్వరు బోధించిలో యామె హృదయమెవ్వరివై లగ్నమైనదో యా యాశ్చర్యనికే యెఱుక—కాని బాబూ! నేను నీకు స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నాను. అది నీకుఁ దగినదికాదు. వల్లెటూరి సంబంధ మైనచో నామె సంగతి యెవ్వరికిని దెలియకుండఁ బోవును. ఈసగరమునందుండి నీనామెను పెండ్లియాడినచో నీకుఁ దలయొత్తుకొనుట కవకాశముండునా?” అనియెను.

ఆమాట గోరా క్రోధోద్బిష్టమై 'ఈమాట లన్నియు నేల? నేనామెను బెడ్డి యాడెదనని మీతో నెవ్వన చెప్పినారు?' అనియెను. హరిమోహిని మృదుస్వరముతో "నాకెట్లు తెలియును బాబూ! ఈసంగతి పత్రికలలోఁ బడినట్లు విని నేను సిగ్గుచేఁ జచ్చిపోవుచున్నాను" అనియెను. హరిమోహిని యాతని మిత్రులతో యిట్లు పక్కఁ టించి యుందురని గోరా యూహించుకొని బద్ధమష్టియై 'అసత్యము! అంతయు నసత్యము!' అనియెను. హరిమోహిని యాతని గజాస్వరమునకు బెరిపడి 'నా యూహా కూడ నదియే. బాబూ! నీవు నామాటవిని యిప్పుడొకసారి మారాధారాణి చెంతకు రావలయును!" అనియెను.

గోరా. — పనియేమి?

హరి: — నీవొకసారివచ్చి నూమెతు బోధింపవలయును.

ఈయనకాశమునబట్టి యొకసారి సుచరిత్రుని జూచి రావలయునను నుద్దేశము తో గోరా వృద్ధయమిప్పుడు "ఒకసారి కడపటి దిర్ఘము చేయవలయును. కేవల నీ బ్రాహ్మణ్యము. తరువాత నీవు తపస్వివయ్యెదవు. ఈయొక్క రాత్రిమాత్రమే నీకవకాశమున్నది. ఇందువలన నేపాపమును లేదు. ఉన్నచో కేవల ప్రామాణ్యము తో నంతయు భస్మమైపోవును!" అని బోధించుచుండెను — గోరా యిందుకు నే పాపించించి 'ఆమెకు నేనేమని బోధింపవలయును?' అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని చల్లగా ఏమియు నక్కఱలేదు. హిందూభక్తానుసారముగ నీవు వెంటనే వెళ్లి తేనెకొనవలెననియు, హిందూసమాజమునఁ గైలాసునివంటి వరుఁడు నీవంటి వానికి లభించుట సాభాగ్యమనియు సుచరిత్రు బోధింపవలయును!" అనియెను. ఆమాట గోరా వృద్ధయమన బలైపుఁబోటువలె నుండెను. తోడనే యాతని కానాడు సుచరిత ద్వారమునొద్దఁ గాన్పించిన పురుషుఁడు స్ఫురికివచ్చెను. ఆతనికి సుచరిత లభించునని భావించుటకూడ గోరాకు దుస్సహముగా నుండెను. ఆతనికిప్పుడు సహస్ర వృత్తిక దంకవమైనట్లుండెను. 'వలదు! ఎన్నటికి నట్లుకాఁగూడదు.' అని యాతని వృద్ధయము వజ్రవాదము చేయుచుండెను.

ఇక నెవ్వరితోడను సుచరిత సమ్మేళన మసంభవము. ఈప్రపంచమున గోరా యెదుటఁ దప్ప మఱియెవ్వరి యెదుటను గభీరభావ ప్రభుత్వంబగు సుచరిత నిస్తబ్ధ గభీరవృద్ధయము విస్మయముకాఁ బ్రకటితముకాలేదు. ఎన్నటికి నట్లు ప్రకటితము కాఁజాలదు. అహ! అది యెంతటి నుభవమైవది. రహస్య నికేతనమునందలి యంత గృంధికమునందున్న యుర్వచనీయశక్తికి న్నులఁ బడియెను! మానవజీవితము నందిట్టి దుర్లభ సందర్శన మెన్నిసార్లు లభించును? సుచరిత నంతటి ప్రగాఢ సత్యస్వరూ

పముగజూచి సమస్తాంతకరణములచేతను ననుభవించినవాడు మాత్రమే యామెను బడయగలడు. ఇతరులకిట్టి యవకాశ మెక్కడ నున్నది?

హరి:— ఆమె యెప్పుడును గన్యగ నే యుండునట! ఇది యెన్నఁదైన నెక్కడ నై నున్నదా?

అదియును నిజమే. శేపు గోరా ప్రియశ్చిత్తము చేసికొని సంపూర్ణముగ కుచి యై బ్రాహ్మణుడగుచున్నాడు. కాని నుచిత చిహ్నమువలన కవివాసీరయై యుండగలదా? చిరజీవన వ్యాప్త మగునంతటి భారమునామెపై నెవ్వరు పెట్టగలరు శ్రీలోకమున కింతకంటెను ఘనభారము వుటియేమున్నది?

హరిమోహినిమాట లేవియును గోరాచెవులఁ బడుటలేదు. గోరా తనలోతం ద్రిగాని నా ప్రియశ్చిత్తమును నిష్కేంద్రములలో నర్థమేమియును లేదా? నేను వాంఛించుచుండు నాభవిష్యజ్జీవనము కిల్పనామాత్రమేనా? స్వాభావికము కాదా? ఆ కిపటభారమువహించి నేను కుంటుపడిపోవుచున్నాను ఆభారముచే నేను సమా జమునం దెట్టికార్యమును దీర్పజాలకున్నాను. నా హృదయ ముకోరికలతో నిండి పోయింది! ఈబరువు నెచ్చట దించుకొనవలెను? నేను బ్రాహ్మణుడనుగాని, తప స్వినిగాని కాజాలనయే తండ్రిగాకెట్లో గ్రహించియుండురు. కాకున్నచో నింత సాహసించి యేల నిష్కేంద్రుడు? నేనిప్పుడేపోయి నాలోని లోపమేమో యాయన సడిగి తెలిసికొనవలయును. అయిన యంతయును స్పష్టముగ నెఱింగినచో నెఱ నేనా మార్గమును వదలుకొందును! అని నిశ్చయించుకొని హరిమోహినిగాంచి “మీరియక నేనాగుదు. నేనిప్పుడే వచ్చెదను” అని చెప్పి తత్తరముతోఁ దండ్రుయొద్దకుఁ బోయెను.

సాధనాశ్రమద్వారము బద్ధమై యుండెను. గోరా యొకటి రెండుసారులు తలుపుగొట్టెను. ఎవ్వరును దలుపులేకవలేదు; పలుకలేదు. లోనుండిధూపగంధము వీతెంచుచుండెను! నేడు హరదయాళుడు సన్యాసితోఁ గలసి నిగూఢంబును, దురూహ్యంబునగు నొకయోగము నేకాంతముగ నభ్యసించుచుండెను. ఈరాత్రి యచ్చటకుఁ బోవుట కెవ్వరికి సభికారములేదు.

౭౫

‘ప్రాయశ్చిత్తము శేపుకాదు. నేడే యారంభమైనది? శేపటికంటె సభికముగ నగ్నిజ్వాల యిప్పుడే విజృంభించినది. నానశీవనారంభమునందొక గొప్ప నాహుతి నీయవలయు నవియే విధాత నాహృదయమునం దింతటి ప్రబలవాంఛితముం గల్పించి యున్నాడు. కాకున్నచో నీయద్భుత సంఘటనమేల? నాకు వీరితోఁ గలియుట

కెట్టి లౌకికసంభావనయునులేదు. ఇట్టి వియ్యం సమ్మేళన మీశ్రవణమునం దెచ్చటను లేదు. ఈసమ్మేళనము నావంటి యువాసీనుని హృదయమునగూడ దుర్బలము కాంక్షను కల్పించునని యెవ్వరను భావించియైన నుండరు! ఆకాంక్షయే నాకిప్పుడు పయోగించినది. నాసర్వస్వమును నేను దేశమునకు సులభముగ నే సమర్పించివైచితిని. నాకేత్యాగమును గష్టముం దోచలేదు. దేశీయులందఱు నట్లేల చేయఁజాలకుండికో నాకెంతను బోధ పడకున్నది! కాని యీహామయజ్ఞ మింతటి సులభవాసములను వాఙ్మయట లేదు. దుఃఖమునే వాంఛించుచున్నది! నాడీచ్ఛేదముం గావించుకొని నేను నవలీలన లాభముం గాంచవలయును. రేపు సభలోనాకు లౌకికప్రాయశ్చిత్తమగును! అంతకు ముందీరాత్రియే నాజీవన విధాతవచ్చి నాతఁడు గొట్టుచున్నాడు! అంతరంగ మధస్తి మున నంతస్తమ ప్రాయశ్చిత్తము కాకున్నచో నేను రేపు విశిష్టుడ నగుటయెట్లు? నాకుఁద్యజించుటకు గష్టముగఁ దోచు వస్తువును నేను దేవునకు సంపూర్ణముగ సమర్పించినచో నేను పనిఁతుండైనై నిస్వార్థుడను కాఁగలను. అప్పుడే నేను నిజముగా బ్రాహ్మణుడనగుదును' అని గోరా భావించుకొనుచు హరిమోహిని చెంతకువచ్చెను.

రి:— బాబా! నీవొకసారి నాతోరమ్ము. నీవురచ్చి యొకమాట చెప్పినచో నంతయుఁ బరిష్కారమగును.

గోరా:— నేనేల రావలయును? నాకామెతో నేమిపని?

హరి:— నిన్నామె దేవునివలెఁ బూజించుచున్నది. గురువువలె గౌరవించుచున్నది.

విద్యుత్తప్తంబగు వజ్రనూచిక గోరాహృత్పిండమునం దీవలనుండి యావలకుఁగ నీ క్కున గ్రుచ్చుకొన్నట్లుగటయు నాతఁడు 'నేను రావలసిన ప్రయోజన మగపడుట లేదు. ఆమెను జూడవలయునని నాకెట్టి యుద్దేశమునులేదు' అనియెను. హరిమోహిని సంతోషముతో 'అమాటనిజమే! ఈడువచ్చిన యాడుబిడ్డను దఱచుగఁ జూడఁ బోవుచుండుటయను మంచిదికాదు. కాని యీచిక్కుచాత్రము నీవు తప్ప మఱియెవ్వరును దీర్పఁ జాలరు. ఈపని దీర్చినచో నిఁకనిన్ను నేనెన్నఁడును బిలువను' అనియెను. గోరా తల త్రిప్పుచు ఇంక నేనురాను. అంతయు ముగిసిపోయినది. నన్ను నేనీశ్వరున కర్పించుకొంటిని. ఇంక నానిర్మల జీవితమునం దెట్టిమచ్చయు నుండఁగూడదు. నేను రాఁజాలను' అనియెను. హరిమోహిని గోరానిశ్చయముం గ్రహించి నీవురాకున్నచో నొక్కపనిచేయును. నీనామెకొక చీటినివ్రాసియుమ్ము' అనియెను. గోరా తల త్రిప్పుచు నేనట్టిపని నెంతమాత్రమున చేయును' అనియెను. హరిమోహిని మృదు స్వరముతో 'మంచిది. నాకొక్కరెండు పంక్తులను వ్రాసియుమ్ము. నీవు సకలకామ్రు వేత్తవు నేనునీయొద్ద ధర్మనూత్రమును గ్రహింపవచ్చితిని' అనియెను.

గోరా: — వివివయమున?

చా8: — హైందవకన్య యుక్తవయస్సునఁ బెండ్లియాడి గృహధర్మముం దీర్చుట యన్నిటికంటె నుత్తమధర్మము కాదా?

గోరా కొంతసేపాలోచించి నీపూరక నాకిట్టిగొడవ తెచ్చివెట్టవలదు. ధర్మ నిర్ణయమునకు నేను పండితుఁడనుగాను" అనియెను. హరిమోహిని తీవ్రభావముతో "నీయుద్దేశమేమో స్పష్టముగాఁ జెప్పగూడదా?" మొట్టమొదట నీదిట్లు జెట్టిన వాఁడవునీవే. ఇప్పుడు నేను గాననుచున్నావు. దీనియర్థమేమి? ఆమె స్వేచ్ఛగా నుండుట నీకిష్టములేదు. ఇంతేనా?" అని ధిక్కరించెను.

ఈమాటలకు మఱియొకప్పుడైనవో గోరా మండిపడవలసినదే. ఇట్టి సత్యాపవాదమునగూడ నాతఁడు సహించియుండఁడు. కాని నేఁడాతనికిఁ బ్రాయశ్చిత్త హరంభమయ్యెను. కోపమంతయును బోయెను. అతఁడు విచక్షింతులైన హరిమోహిని చెప్పినమాట నిజమే యనుకొనియెను. అతఁడు సుచరిత్ర తోడి బంధమును వదల్చుకొనుటకు ముక్కువ్రేడుకనే యుండెను. కాని యచేద్యమగు నొక నూత్నసూత్రమును మాత్ర మాతఁడు తెంపదలచుకొనలేదు. ఇంకను నాతఁ డాత్మ్యాగమును జేయఁజాలకుండెను — కాని కృపణత్వమున ద్యజింపవలయును. ఒకచేతితో దానముచేసి రెండవ చేతితోఁగట్టిగఁ బట్టుకొన్నచో నేమిలాభము? — అప్పుడాతఁడొక కాగితమును దీసి సావాసింది పెద్దయత్నములతో వివాహమే వారీచీవనమునకు సాధనపథము. గృహధర్మమే యామెకు బ్రధానధర్మము. వివాహము కల్్యాణ సాధనముకొఱకుఁ గాని, వాంఛాస్ఫూర్తికొఱకుఁ గాదు. నుఖమైనను దుఃఖమైనను, సంసారము నేకాగ్ర నిత్యముతో భావించుచు రమణీయణి సాధ్యయుఁ బరిత్రయమై మూర్తిభవించిన ధర్మదేవతలవలె నుండుటయే యామె వ్రతము." అని వ్రాసెను. దానింగాంచి హరిమోహిని "త్రేలాసని గూర్చి కూడ నించుక వ్రాసిన బాగుగనుండును" అనియెను. గోరా విరక్తుడై "నేనాతని నెఱుంగను. ఆతనిగూర్చి వ్రాయుటయెట్లు?" అనియెను.

హరిమోహిని యా కాగితమును మఁదచి చెంగునఁగట్టుకొని యింటికిఁబోయెను. సుచరిత్ర యింకను నానందమయితో లలితయింటునే యుండెను. అక్కడకుఁ బోయి మాటాడుట మంచిదికాదని యెంచి హరిమోహిని రేఘవధ్యావస్తామున కింటికి రావలనని సుచరిత్రకుఁ గబురుపంపెను. సుచరిత్ర మరువాడింటికిఁ బోయెను. ఆమె హృదయ మంతయు వికలముగానుండెను. మరల నీ వివాహపుమాటలే వచ్చునని యనుకొనియెను. ఇక నెన్నఁడు వట్టిప్రశ్న కలుగకుండఁ దగిన సమాధానము చెప్పవలయునని సుచరిత్ర నిశ్చయించుకొనియెను. భోజనమైన తరువాత హరిమోహిని సుచరిత్రంగాంచి నిన్న సాయంకాలము నేను నీగురునియొద్దకుఁ బోయితిని!" అని చెప్పెను.

సుచరిత కుంతితయై “నొడ్డమ్మా! మరల నామాట యెత్తి నన్న వమానింపదలచితివా?” అనియెను.

పారిమోహిని మృదుస్వగముతో “అమ్మా! భయములేదు. నేనాతనితో జగడము వకుఁ బోలేదు. ఆతనియొద్ద నొకటిచెందు మంచినుటలు వినిగావలయునని నేనాలోచించుకొని పోయితిని. ఆప్రసంగములో నీమాటకూడ వచ్చినది” అడవిద్ద చాలకాలము వఱకుఁ గన్వయియుండుట మంచిది కాదనియు నది యధర్మమనియు, దొరలలోనే గాని మనలో నది లేదనియు నాతఁడు చెప్పినాడు. “శుక్తలానుని గూర్చి చెప్పినాను. బాగుగ నే యుండునని యాతఁడన్నాఁడు!” అనిచెప్పెను. సుచరితవృద్ధయ మవమానిదుఃఖముచే నుడికిపోవుచుండెను. అప్పుడు పారిమోహిని నీవారని గురునిగా గౌరవించుచుంటిని గాన నాతనియొజ్జను బాలింపవలయును!” అనియెను. సుచరిత మాటాడలేదు. పారిమోహిని మరల “అమెనామాట నమ్మదు గావున నీవొకపారి వచ్చి యామెకు బోధింపుచు యడిగితిని నీవొక నామెను జూచుట మంచిదికాదని యాతఁడు చెప్పెను దీనికువాయమేరువ నేవడుగుటయు నాతఁడీచీటిని వ్రాసి యిచ్చెను.” అని యామె మెల్లగా వచ్చిటిని సుచరిత కిచ్చెను. సుచరిత చదివెను. ఆమె నిశ్వాసము గుడ్డమైపోవుచున్న ట్లుండెను. అట్లే యామె కొయ్యబొమ్మవలెఁ గూర్చుండిపోయెను.

అచీటిలో నూతనమును, వసంగరమును నగు విషయ మేదియును లేదు. ఆమాటలలో సుచరిత కలిపాఁగియుభేద మేమియునులేదు. కాని యది పారిమోహినిచేఁ దనకు బంపుటనుగూర్చి సుచరితవృద్ధయ మనేకవిధముల బాధనొందుచుండెను. “గోరాయిప్పు డిట్లాచేకించు తేల? నాపెండ్లియీడునుగూర్చి గాని పెండ్లినిగూర్చి గాని గోరా కింతటిఁకూచేగ మేల? నాసంబంధమున గోరా చేయఁదగినవని యంతయు ముగిసి పోయినవా? నేనాతని కర్తవ్యమునకుఁగాని, జీవితపథమునకుఁగాని యాతంకము గల్పించితివా? ఆత్మసమర్పణము చేసికొని యాతనిచెంత వాఙింపవలసినది నాకేది యును లేనేలేదా?” అనియూనిధముగా సుచరిత భావించుకొనచు నెట్లయిన నీవృద్ధయ వ్యధను దూరము చేసికొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండెను. కాని యామెకెంత మాత్రము నూటటఁ జూగుటలేదు.

పారిమోహిని సుచరిత కాలోచించుకొనుటకు సమయమిచ్చి యలవాటు ప్రకారము నిర్దిష్టంపఁబోయెను. ఆమె నిద్రలేచి వచ్చి చూచునప్పటికిఁ గూడ సుచరిత గురుప్రతివలెనే కూర్చుండి యుండుటయు “అమ్మా! ఇంతయాలోచన మెందులకో చెప్పును! ఇందాలొచింప వలసిన దంతగా నేనున్నది? గోగాబాబేమైన నధర్మముగ వ్యాసేనా?” అనియెను. సుచరిత కాంతస్వగముతో “లేదు. ఆతఁ డుచితము

గనే వ్యాసేను!” అనియెను. హరిమోహిని మెల్లగా ‘హిందూసమాజమున నీవు పెండ్లియాడుట మీ పరేశబాబున కిష్టముండదు కాని మీగురువు—’ అనియెను. సుచరిత్ర యసహ్యభావముతో “దొడ్డమా! మాటిమాటికి నీవిట్లే గొనుచుంటివేల? నాపెండ్లిని గూర్చి గూలోచించుటకే నేనాతనియొద్దకుఁ బోవుచుండుటలేదు. ఇప్పుడు నేనొక సారి యాతనియొద్దకుఁ బోయెదను” అనియెను.

పరేశుని సాన్నిధ్యమే సుచరిత్రకు సాంత్వనసాగమై యుండెను! సుచరిత్ర వెంటనే పరేశునియింటికిఁ బోయెను. ఆతఁడప్పుడు ‘వెట్టెలో బట్టలు మొదలగువి సరుగుకొనుచుండెను. సుచరిత్ర యంతయుంగాంచి ‘బాబా! ఇదియేమి?” అని ప్రశ్నించెను. పరేశుడు నవ్వుచు ‘నేనుకొంతకాలము సిఘాయణుండఁ దలఁచితిని. కేపటి బండిమీఁదఁ బోయెదను.’ అనిచెప్పెను. పరేశుని యానవ్వులలో బ్రచ్చన్నమైయున్న దారుణ నిష్పవేతిహాసము సుచరిత్ర కిగోచరమై యుండలేదు. ఇంటిలో భార్యాపుత్రి కలును, వెలుపలబంధుమిత్రులును నాతని కాంతిని నిలువరిచ్చుటలేదు. కొన్నాళ్ళ కిందు దూరమైపోవకున్నచో నాతని కింటియందలి సుడిగుండములలోఁ బడి కొట్టుకొన వలసివచ్చును. కేపాతని ప్రయాణము. ఆతనిబట్టలవైని సర్ది యిచ్చువారా యింట నెవ్వరును లేకుండిరి. ఆతఁడే స్వయముగఁ జూచుకొనుచుండెను. ఇది శుభరయు సుచరిత్ర వృద్ధయమునకుఁ జాల బాధాకరముగానుండెను. అప్పుడు సుచరిత్ర యాపనినండి పరేశును మరలించి స్వయముగా నాతనిబట్టలను బుస్తకములను నితరవస్తువులను యధోచితముగఁ బెట్టెలో సవరించెను; ఆపని మగిసినతరువాత సుచరిత్ర ‘బాబా! మీరొక్కరే పోయెదరా?’ అనిప్రశ్నించెను.

నేడ నానూచక మగు నీసుచరిత్ర ప్రశ్నయందలి భావమునగ్రహించి పరేశుడు ‘అమ్మా! నాకిందుగష్టమేమున్నది?’ అనియెను. సుచరిత్ర మెల్లగా ‘బాబా! నేను గూడ నీతో వచ్చెదను.’ అనుటయుఁ బరేశుడు సుచరిత్ర మొగమునకుఁ జూచెను. అప్పుడు సుచరిత్ర ‘బాబా! నేను నీకెట్టికష్టమును గలిగింపను నన్నుగూడఁ దీసికొని పొమ్ము.’ అనియెను.

పరేశుఁ — అదేమిమాట కల్గి! నాకు నీవెప్పుడైనఁ గష్టమును గల్పించితివా?

సుచరిత్ర — నీయొద్ద లేకున్నచో నాకుఁ దోచదు బాబా! నాకేమియును వెలియదు. నీవుభోగింపకున్నచో నేనేమియు నిశ్చయించుకొనఁజాలను. స్వబుద్ధియందే నిబ్బరముతో నుండవలయునని నీవునాకు బోధింతువు. కాని నాకంతటి బుద్ధితోదు. నామనసునందంతటి దార్ద్రమును లేదు. నన్నుగూడ నీవెంటఁ దీసికొనిపొమ్ముబాబా!

అని యామె పరేశునకుఁ బ్రణామముం గావించెను. ఆమె కిన్నులనుండి యూరక యశ్రుధారలు ప్రవహించు చుండెను.

౭౬

గోరా చీటివారిని హరిమోహిని కిచ్చినప్పుడు ముచరితంగూర్చి త్యాగపత్రమును వారిని యిచ్చినట్లుగా వాతని మనసునకుదోచెను. కాని పత్రము వారిని యిచ్చినంత మాత్రమునఁ బని ముగియలేదు. ఆతనిహృదయ ముపత్రము నంగీకరించుటలేదు. ఆ పత్రమునకు దాతఁడు వ్రాసినవి సామాన్యముతోడి హస్తాక్షరములే కాని విశ్వాసముతోడి హస్తాక్షరములుకావు. అందుచేతనే గూతనిహృదయ మభాధ్యమై యుండెను. అట్టి సుస్పృహమగు నభాధ్యత యారాత్రియే గోరాను ముచరితయింటికిఁ బరుత్రింప వలసినదే! కాని యప్పుడే గంటుస్తంభమునఁ బనిగంటుబుట్టెను. తోడనేగోరాకుఁ జైతన్యము కలిగి యిది యెవ్వరియింటికిని బోయి చూడఁదగిన సమయముకాదని తోఁచెను. తరువాత గంటలనన్నిటిని గోరా మరుసగా విమచయించెను.

మఱువాటి యుదయమున కారకు గంగాతీర్థోన్మాదమునకుఁ బోయెను. ఆతఁడు నిర్మలదృఢవృద్ధయముతోఁ బ్రాయశ్చిత్తము చేసికొనఁగలంచి యుండెను. కాని యట్టి హృదయగుఱ్ఱ యిప్పుడెక్కడిది? — పండితు లనేమిట వచ్చియుండిరి. ఇంకను వచ్చునట్లు తోచుచుండెను. గోరా యందఱును సన్యాససంభాషణలతో గౌరవించుచుండెను. ఆతని సవాతనధగృనిష్ఠకై యుండఁచు నాధువాదములఁ జేయుచుండిరి. కఠినుముగాఁ దోఁటుయంతయుఁ గోలాహల పరిపూర్ణమైపోయెను. గోరా బాగరూతుఁడై నలుదెసలఁ దిరుగుచుండెను. ఆగోలాహలతృప్త్యును గోరా నిరూపకృప యాంతరమున ‘అన్యాయముచేసితివి! అధర్మముచేసితివి!’ అనుమాట లనుభవగోచరములగు చుండెను. ఆ అన్యాయమేమో స్పష్టముగా వాలోచించి తెలిసికొనుట కతని కవకాళము లేకుండెను. కాని యాతఁడా గభీరహృదయాంతరకృత్తుము వెంతమాత్రమును బంధింపఁజాలకుండెను. ఆ యుక్తసాన విపులామోజనతృప్త్యును వాతని హృదయ వాసియగు సంతకృత్రు వాతనికి విరుద్ధముగా ‘అన్యాయము జరిగిపోవుచున్నది!’ అని సాక్ష్యమిచ్చుచుండెను. ఆ అన్యాయము నియమలోపముకాదు. మంత్రలోపమును గాదు. కాస్త్రలోపమునుగాదు — అది ప్రకృతిలోపనే సంఘటిల్లినది. అందుచేతనే గోరా సర్వాంతఃకరణములను ననుస్థానోద్యోగమునకు విముఖములై పోవుచుండెను.

సమయముసమీపించెను. సభాస్థలము సంసిద్ధము చేయఁబడియెను. గోరా గంగాస్నానముచేసి యార్ధ్రకస్త్రములను విడుచుచుండఁగా జనసమాజమును ద్రోసికొనుచు నవినాశుఁడు దీనవదనముతోఁగవచ్చి ‘స్పృష్టదగుళుబాబు రక్తముగ్రక్తుకొనుచున్నాఁడఁట! నిన్ను కిఘ్రిముగ నిటికిఁ దీసికొనిపోవుటకై బండివచ్చినది!’ అని చెప్పెను. గోరా తత్తరముతో వెడలిపోయెను. అవినాశుఁడుకూడ వాతని వెంటబడి

చుటయుగోరా 'నీవు రావలదు. నీవిటులేటన్నచో నీకచ్చినవారి నభ్యర్థించుట జరుగదు!' అనిచెప్పి గోరా యతివేగముగ నింటికిఁజోయెను.

కృష్ణదయాళుడు శయ్యవై బడుండియుండెను. ఆనందము పొదముల నొత్తుచు నాతనిచెంతఁ గూర్చుండియుండెను. గోరా యుద్విగ్నుడై యాయురువురి మొగములవంకిన జూచెను. కృష్ణదయాళుడు తనప్రక్కనున్న కుర్చీవై గూర్చుండునట్లూతనికి సంజ్ఞచేసెను. గోరా కూర్చుండి తల్లింగాంచి 'అమ్మా! ఎట్లున్నది?' అని యడిగెను. ఆనందము మెల్లగా 'కొంచెము నెమ్మదిగ నేయున్నది. డాక్టరు దొర గారికిఁ గలుగుచెల్పినది.' అనియెను. 'ఎయింటి శిశుమఖ్యము నింకొక నేనకుఁడును గూడ నుండిరి. కృష్ణదయాళుడు వారినిబోమ్మని సంజ్ఞచేసెను. వారుపోయిరి. అప్పుడు కృష్ణదయాళు డానందము మొగమువంక నించుక నీవు చూచి గోరా నుద్దేశించి మెల్లగా నాకుఁగాలము సమీపించినది. నేనింత కాలమువఱకు నీసంబంధమున దాచియుంచిన విషయము నిప్పుడు నీకుఁదెలుపకున్నచో నాకు ముక్తిలేదు' అనియెను!

గోరా మఖ్యు వివర్ణమైపోయెను. ఆతఁడు నుస్థిరుడై కూర్చుండెను. కొంతనే సటివఱ కెవరును మాటాడలేదు. అప్పుడు కృష్ణదయాళుడు "గోరా! అప్పుడు నాకుఁ దెలియలేదు. అందుచేతనే యింతగొప్పపొగపాటుపని చేసితిని. తరువాత నానిని సకరించుకొనుటకు మార్గము లేకపోయినది' అనిచెప్పి మగల నూరకుండెను. గోరాకూడ నేమియుఁ బ్రశ్నింపకః శృంఘలై యుండెను. కృష్ణదయాళుడు మరల ఇట్లే జరిగి పోవలయుననియు, నీసంగతి నీకెప్పటికిని జెప్పరలసిన యావశ్యకమే లేదనియు నేననుకొంటిని. కానియది యుక్తముకాదని నాకిప్పుడుతోచినది బాబూ! నా మరణానంతరమున నీవు బ్రాధముంగావించుటయెట్లు?" యీప్రమాదభావనా మాత్రముచేతనే కృష్ణదయాళుడు వడఁకిపోయెను. ప్రధానవిషయము తెలిసికొనవలయునని గోరా తొందరపడిపోవుచుండెను. ఆతఁడానందము వంకిజూచి 'అమ్మా! ఆసంగతి యేమో నీవుచెప్పుము! బ్రాధముచేయుటకు నాకిధికారమే లేదా?' అని యడిగెను.

ఇంతవఱకును విశ్వేష్టయై తలవంచుకొని కూరుచున్న యానందము గోరా పక్క కి.చుక తలయెత్తి గూతనివంకిజూచి 'లేదుబాబూ! నీకధికారములేదు' అనియెను. గోరా యదరిపడి 'నేనీతని తనయుఁడను గానా?' అనిప్రశ్నించెను. ఆనందము భక్తుఁడై 'కావుబాబూ!' అనియెను. అప్పుడన్ని పర్యవసానదలి యనలోచ్యుసముంబోలి గోరావదనమునుండి 'అమ్మా! నీవు నాకల్లివి కానా?' అను సంతాపప్రశ్నము వెలువడియెను. ఆనందముగుండె పగిలిపోయెను. అమె యశ్రుహీనవదనముయ కంఠస్వరియతో 'బాబూ! గోరా! నీవు పుత్రునిహీన నగు

నాకు బుఱుడవు. నీవు నాకు గన్నబిడ్డకంటెను నధికుడవే బాబూ!’ అనియెను. అప్పుడు గోరా కృష్ణదయాళునింగాంచి ‘నేను మీకెట్లు లభించితివి?’ అని ప్రశ్నించెను. కృష్ణదయాళుడు హీనస్వరముతో ‘అప్పుడు మూటిసీసయ్యయ్య. ఎటానాయందు మేమున్నప్పుడు మీయమ్మ సిపాయిల భయముచే బడగత్తుకొని మాయింటికి వచ్చి యొకరాత్రి మాయింటనుండెను. అంతకుముందే మీరండియొద్దములో మరచించెను — ఆతనిపేరు —”

అనింతి నే గోరా గర్జాస్వరముతో “అక్కజలేదు. ఆతనినామముతో నాకు నిమిత్తములేదు.’ అనియెను. కృష్ణదయాళుడు గోరా యుద్దేశమునకు విస్మయించి యాగిపోయెను. తరువాత మరల మెల్లగా ‘ఆతడెవ్వరండు దేశీయుడు ఆరాత్రియే మీయమ్మ నిన్ను బ్రసవించి తోడనే మరచించినది అప్పటినుండియు నీవు మాయింటనే పెరిగి పెద్దవాడవైతివి.” అనిచెప్పెను. ఒక్క నిమిషముతో దన జీవితమంతయు నద్భుతస్వప్నముగా మారిపోయినట్లు గోరా కగపడియెను. చిన్నతనము నుండియు నిర్మించుకొనయన్న తాతని జీవితభిత్తియంతయు నొక్కసారిగా విలీనమై పోయినది. ఆతని స్థానమేదియో శోధపడకుండెను. అతని వెనుకభాగమున నతీతి కాలమను నెట్టివస్తువునులేదు. ఎట్టయెదుట నింతకాలమువఱకు నాతని యేకాగ్రలక్ష్యము నందుండి సుప్పవైంబగుచున్న భవిష్యముకూడ నాకస్మికముగ లోపించిపోయెను. ఆతడు కేవలమునా తీణకావించగు పద్మపత్రాంతర్గల బిందువుల బోలియుండెను. ఆతనికి దల్లిలేదు; తండ్రిలేదు; దేశములేదు; జాతిలేదు; పేరులేదు. ‘గోత్రము లేదు; దేవుడులేదు! ఆతనికి కేవలమున లేదనుమాటయే యున్నది! ఆతని కాళ్ళయి మేమున్నది? పనియేమున్నది? మరల నెక్కడవారంభింప వలయును? దేనియందు లక్ష్యముంపవలయును? ప్రతిదివనుక గ్రమగ్రమముగా గాఢోపకరణముల నెక్కడనుండి సంగ్రహింపవలయును? దిగ్భ్రాంతింగూర్చు నీయద్భుత శూన్యభృత్యమున గోరా వాగ్విహీనుడై కూర్చుండి యుండెను. ఆతని మొగముచూచి యెవ్వరును మతి మాటాడుటకు సాహసింపలేదు.

ఇంతలో గుటుంబవైద్యునితో గలసి డాక్టరువారగారు వచ్చి రోగిని చూచెను. అట్లే యాతడు గోరానుకూడఁ జూడెనుండఁజాలకపోయెను. ఈతడెవ్వడని డాక్టరనుకొనియెను. అప్పుడు గోరా మొగమున గలగాచ్చుత్తికాతిలక ముండెను. ఆతడు పట్టుబట్టలను గట్టియుండెను. కంచుకము లేకుండుటచే నుత్తరీయంతరమునం దాతని ప్రకాండశరీరము స్పష్టముగఁ నగపడుచుండెను. పూర్వమైనవో నింగ్లీషుడాక్టరనిన గోరాకుఁ గోపముగానందును! ఇప్పుడా డాక్టరు రోగిని బరిక్షించుట గోరా

కుతూహలముతోనే చూచుచు, దనలోఁ “ఇక్కడినా రందఱికింటెను నీతఁడేనా నా కాత్మీయుఁడు?” అని ప్రశ్నించుకొనియెను.

డాక్టరు గోగిని పరీక్షించి “విరుద్ధలక్షణము లంతగాఁదోఁచుటలేదు. నాడి యందునుదోషములేదు. శరీరస్థితియును వికృతియేమియునులేదు. కొంచెముజాగ్రత్తగా నున్నచో నీరసట్టి జబ్బుచేయదు” అనిచెప్పి వెడలిపోయెను. గోరాకూడా నేమియు మాటాడకుండ లేచుట కుపక్రమించెను! డాక్టరు వచ్చుటచే జూనికీబోయిన యానందమయి చటాలవచ్చి గోరాచేయి పట్టుకొని “బాబూ! గోరా! నావైఁ గోపపడ వలదు. అట్లయినచో నేను బ్రతుకబాలను” అనియెను. గోరా మనస్తాపముతో “ఇన్నాళ్లవఱ కేలచెప్ప లేదు? చెప్పినచో నీకెట్టి పట్టుమును లేదే!” అనియెను.

ఆనందమయి తప్పకుండునట్లు దనమీఁదనే వెట్టుకొని “బాబూ! నిన్నుఁ బో గొట్టుకొందునేమో యనుభయముచే నేనింతిపాపము చేసితిని! తుదకుఁ జెప్పక తీరినది కాదు. ఇది యెవ్వరితప్పునుగాదు. నాదే. గోరా! ఇదివాకు మరణశిక్ష యైనది బాబూ!” అనియెను. గోరా యేమియు మారాడక “అమ్మో!” అనియెను. ఆపిటుపుతో నింతవఱకును అమ్మమ్మలై యున్న గూనందమయి కన్నులనుండి యశ్రుధారలు పొంగిపూరల నారంభించెను. అప్పుడు గోరా “అమ్మో! ఇప్పుడు నేనొకసారి పతక బాబునింటికీఁ బోయెదను!” అనియెను.

ఆనందమయి గుండెలలోని బరువు దిగిపోవుటయు నామె “వెళ్లుముబాబూ!” అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు తనకు శీఘ్రమరణసంకేతము లేకుండుటయు, గోరా గహస్థమంతయు వెల్లడియైపోయినదని భయపడి “గోరా! ఈసంగతు లెవ్వరియొద్దను వెల్లడింపవలసిన పనిలేదు. నీవుకొంచెము జాగ్రత్తగా నున్నచో నీసంగతి యెవ్వరికిని తెలియఁబోదు!” అనియెను. గోరా యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పక వెడలిపోయెను. కృష్ణదయాళునితోఁ దన కెట్టి సంబంధమును లేదనుమాట తలచుకొని యుతఁడు విశ్రాంతిఁడయ్యెను. గోరా బయలుదేరి పోవుచుండఁగా మహిమఁ డగపడి “గోరా! ఎక్కడకుఁ బోయెదవు?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా:— శుభవార్త! డాక్టరువచ్చినాఁడు. భయములేదని చెప్పినాఁడు.

మహిమఁ డానందముతో “బ్రతికితిమి. ఎల్లుండి శశినివాసము. నీవు కొంచెము పొటుపడవలయునా. విషయుఁ డాదిమున మనయింటికీఁగూడదు. తనవెండ్లి కట్టివారు రాఁగూడదని యవివాకుఁడు కూడఁ జెప్పియున్నాఁడు. సోదరా! ఒక్క మాట చెప్పుచున్నాను. ఆనందము మాకచేరివెద్దదొరలను బిలువఁగలఁచితిని. నీవుమాత్రము గుండరగోళము చేయుదుముమా! ఏమంతకష్టమున్నది? ఒకసారి తలవంచి ‘గుడ్ ఈవింగ్ సార్’ అన్నంతమాత్రమున హిందూధర్మము చెడిపోవు నాయేమి?మాడు

వారు రాజవంశజులు! వారికించుక లొంగినట్లున్నచో నది మనకొక యవమానము కాదు! అనిచెప్పెను. మహిముని మాటలు బదులుచెప్పకుండగనే గోరా వెదలి పోయెను.

22

తన కన్నీరు పరేకున కగపడకుండ నుచరిత బట్టలుగురుచున్నట్లు పెట్టెవైకొంగి యున్న సమయమునందే గౌరమోహనబాబు వచ్చెనను కలుగువచ్చెను. నుచరిత పని ముగించి చటాలునలేచెను. అంతలో గోరాయును వచ్చెను. గోరా మోగమునం దిలక మింకను నట్లేయున్నది. ఆతఁడు పట్టుబట్టులతోడనే వచ్చెను. అప్పుడు నుచరితకుఁ బ్రస్రవమును గోరానుజూచినదియు స్ఫురికివచ్చెను. అప్పుడాతఁడు యుద్ధసన్న ధుడై వచ్చెనని నుచరితయెఱుంగును-ఇప్పుడుగూడ నదియే నేమను!

గోరా వచ్చినతోడనే తల నేలవైఁ జొరలించుచు బరేకునకు సాష్టాంగప్రణామముచేసి నూతిని పొదఘాల్చిని నైకొనియెను పరేకుడు వ్యస్తభావముతో నాతని తేవనెత్తి 'కూర్చుండుము! బాబూ! కూర్చుండుము!' అనియెను గోరా చటాలున 'పరేకబాబూ! ఇప్పుడు నాకెట్టిబంధమును లేదు!!' అనియెను.

పరేకుడాశ్చర్యముతో 'ఎట్టిబంధము' అనియెను.

గోరా:— నేను హిందువును గాను.

పరే:— హిందవుడవే కానా?

గోరా:— కాను. మ్యూటీనీసమయమున దొరికినిద్దనని నాకిప్పుడు తెలిసినది. మాతండ్రి యైర్లండు దొరయ్య! భారతవర్షమున నత్తరము మొదలు దక్షిణమునకును గల దేశముందెర ద్వారములన్నియు నిప్పుడు నాయెదుట రుద్దములై పోయినవి. ఇప్పుడీ దేశమధ్యమునం దెట్టి పంక్తియందును నాభోజనమునకుఁ నావులేదు.

నుచరితా పరేకులు స్థంభితులైపోయిరి. పరేకున నేమిచెప్పకును దోచుట లేదు. అప్పుడు గోరా 'పరేకబాబూ! నేనిప్పుడు ముప్పుఁడనైతిని. పతిత్రయమనకుఁ గాని, ప్రజ్ఞత్రయమనకుఁగాని నేనిక భయపడవలసినది లేదు. నాకింక ఎవరగ నునుకును 'శేరిచూపులు చూచుచు కుచిత్రమును రక్షించు' నవలసిన నిమిత్తములేదు' అనియెను. నుచరిత యేకాగ్రదృష్టితో గోరా ప్రసన్నవదనమున గాంచుచుండెను. అప్పుడు గోరా మగల 'పరేకబాబూ! నేనింత కాలమునుండియు భారతవర్షమును బడయుకై చూసెనుల నర్పించి ప్రయత్నముచేయుచుంటిని--ఎక్కడనో మొఁతావున బంధితుడనై యుంటిని. ఆబంధముతో నాశ్రద్ధను సమ్మోలనము చేయుటకై చేయుంబరలు నాటిని తమల నర్పించి పాటుపడితిని. ఆశ్రద్ధాభిక్షులను విస్తరింపఁజేయుటయందే మగ్నుడనై నేనిక నెట్టికార్యమును జేయఁజాలనైతిని. అదియే నాకుఁబ్రధానకార్యమయ్యెను. అందుచేతనే నాస్తవభారతవర్షమును సత్యదృష్టిగాంచి నేనింపజోయి యనేకపర్యా

యములు భయముచే వెనుకకువదలితిని. నిమ్మంటకమును, నిర్వికారంబునగు భారత వర్షమును మనమున భావించుకొని యాయభేద్యద్యుచుభ్యమున నాభక్తిని నిరపాయముగ రక్షించుకొనటకై నాచుట్టుప్రక్కల వంతటను మహారణము గావించితిని ఇప్పుడొక్క నిమిషములో నాభావదుర్గను స్వప్నరాజ్యమునలె మాయమైపోయినది. నేనాకస్మికముగఁ ద్రోసివేయఁబడి యనంత సత్యమధ్యమునకు వచ్చిపడితిని. సమస్త భారతవర్షమునందలి మంచినెడ్డలును, నుఖఃఖులును, జ్ఞానాజ్ఞానిములును నొక్కసారిగా నాస్మాదయమధ్యమునకు వచ్చిపడినవి ఇప్పుడు నేను సత్యమును సేవించుట కధికారివైతిని. సత్యసంబంధ మగు కృత్యేత్రము నాయెడఁటికి వచ్చిపడినది. అది నామనోమధ్యమనందలి తేత్రముకాదు—అది వెలుపలనున్న త్రింశత్కోటి ప్రజలకును సంబంధించిన యధార్థ కళ్యాణతేత్రము!

మాతవలబ్ధులగు గోరా యనుభవోత్పానావేగము పరేకనిగూడ నాదోళితునిం గావించఁదొడఁగెను. అతఁడెరిగి గూర్చుండఁజాలపోయెను. కుర్చీనుండి చటాఁజన లేచి నిలవఁబడియెను.

గోరా— నామాటలు మీకు బాగుగదలినినా? నేనెట్టివాడను గావలయునని కేయుంబరలు గోరుకొనుచుఁ గాలేకపోయితిని, యట్టివాడ నిప్పటికిఁ గాఁగలిగితిని. నేనిప్పుడు భారతవర్షీయాడను. నాస్మాదయములో నిప్పుడు హైందవ, మహమ్మదీయ, క్రైస్తవారి సమాజములయం దెట్టి విరుద్ధభావమునులేదు. ఇప్పుడీ భారత వర్షమునందలి యన్ని జాతులును నాజాతియే. అందఱియన్నమును నాయన్నమే. నేనీ జంగాళమునందలి యన్ని జిల్లాలను దిరిగితిని. చిన్న పల్లెలయందుఁగూడ నాతిధ్యమును గ్రహించితిని. నేను కేళమును బట్టణసభలయందే యుపన్యసించువాడనని మీరనుకొనవలదు. కాని సామాన్య జనులందఱిలోడను సమానముగఁ గలసియుండఁజాలక పోయితిని. ఇంతకాలమునఱకును నేనెన్నవ్వముగా నొకవిధమగు ప్రత్యేకత్వమును గల్పించుకొనియు తిరుగుచుంటిని. ఆభావమును మరలఱ్ఱకొనఁజాలక పోయితిని. అందుచేతనే నాస్మాదయాంతరమునం దత్యంతమును శూన్యభావముండెను. అదియున్న ట్లంగీకరింపకుండుటకై నేననేకవిధములఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఆ శూన్యత్వము ననేక చిత్రాలంకారములతో వలంఁడించి సుందరముగఁ జేతుఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఏమన—నేను భాగతవర్షమును బ్రాణముకింటి నధికిముగఁ బ్రేమించితిని. నేను దానియం దేభాగమున కెట్టిలోపము కలదనుటకు సహింపజాలకుంటిని ఇప్పటికి నే నాయలంకార రచనమునందలి వృథా ప్రయత్నమునుండి నిష్క్రమిం గాంచి బ్రదుక గలిగితిని పరేకబాబూ!

పరే:— తనను సత్యమును గ్రహింపఁగలిగినప్పుడు తనసమస్తాభావములును సంపన్నములు కాకపోయినను నాత్మసంతృప్తి కలుగును—దానిని మిథ్యోపకరణములచే నలంకరింపవలయునను నిచ్చామాత్రమైనను తనకుఁగలుగదు.

గోరా:— పరేశబాబూ! చూడుము! నాకురేపు ప్రాతఃకాలమునకు వజ్రీవన లాభముం బ్రసాదించుచున్నది నిన్నటికాత్రి నేను దేవుని గ్రార్థించితిని. నేను చిన్నతనము నుండియు నిష్కల్లవఱకు నజ్ఞానా శౌచముచే నావృతుండైన యుంటిని. ఇప్పుడా యావరణము నిశ్చేనముగ నశించుటచే నాకు వజ్రవృక్షలాభము కలిగినది. నేనేభావము తోఁ గ్రార్థించితిని యాభావము నీశ్వరుఁడాలింపలేదు—ఆతఁ డాకస్మికముగాఁ దనసత్యమును నాచేతులలోఁ బెట్టి నన్నొక్కసారిగా నానంద పురికితునిం గావించి నాఁడు. ఆతఁ డిట్లు నాయపవిత్రతను సమూలముగ నశింపఁజేయునని నేను స్వప్న మందైనను ననుకొనలేదు. నేనిప్పుడు చందాలగృహమునందైనను నపవిత్రతా భయము లేనంతటి శుచితుండుడనైతిని. పరేశబాబూ! నేను నేటి ప్రాతఃకాలమున సంపూర్ణముగ నావరణనిర్విఘ్నంబగు చిత్తముతో నొక్కసారిగా భారత వర్షోత్సంగము నాశ్రయింపఁగలిగితిని. ఇంతకాలమునకు నేను మాతృకోదనివాసముఖ తున నేమో సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁగలిగితిని.

పరే:— గోరాబాబూ! నీమాతృకోదనివాస సౌఖ్యాధికార మధ్యమునకు ముమ్మలనగూడ నాహ్వానించి తీసికొనిపోయి!

గోరా:— నేనిప్పుడు ముక్తిలాభముం గాంచి ప్రప్రథమమున మిమ్మేలదర్శింప వచ్చితిని యెఱుఁగుదురా?

పరే:— ఎందుకొఱకు?

గోరా:— ఆముక్తిమంత్రము మీయొద్దనే యున్నది—అందుచేతనే మీ రేసమా జమునందును స్థానమును గైకొనలేదు. నన్నుమీరు మీశిష్యునిగా ననుగ్రహింపుఁడు! ఎవ్వడు హిందువులకును, ముసల్మానులకును, క్రైస్తవులకును, బ్రాహ్మణాచార్యులకును గూడ సముద్రాయుండెనో యెవ్వని మందిరవ్యాధి మన్ని జాతులకును వందలు వ్యక్తులకును గూడ నేదివఱకుండైనను మూఁడుబడియుండెనో, యెవ్వఁడు కేవలమును హిందువులకుమాత్రమే దేవుఁడు కాక భారతవర్షమున కంతకును దేవుఁడైయుండెనో యూదేవుని దివ్యమంత్రమును మీరు నాకిప్పుడుపఠింపవలయును.

హరేకుని వదనకమలమున గంభీర భక్తిరసపరిపూర్ణము లగు నున్నగ్గ మధురచ్చా యులు మిలమిల మెఱసిపోవుచుండెను—ఆతఁడు నిమితిత నయనుండై నిశ్శబ్దముగ నెఱుఁగుఁ జూచి యుండెను.

ఇంత సేపటికి గోరా నుచరితవంకఁ దిలకించెను. నుచరిత తనకున్నవై నిశ్శేష్టయై కూర్చుండి యుండెను.

గోరా నవ్వుచు 'నుచరితా! శేనిక నీగురువునుగాను. శేను నిన్నొక్కటి పూర్తియించుచున్నాను—' 'నీవు నాచేయి పట్టుకొని నీయీగురునకు నన్ను సమర్పింపుము!' అనికోరుచు గోరా తన దక్షిణవాస్త్రమును నుచరితవైపునకుఁ జూచెను. నుచరిత చటాలునఁ గుర్చీనుండి లేచి తన కోమలకరపల్లవము నాతని కరకమలమునఁ గీలించెను. అప్పుడు గోరా నుచరితతోఁగలసి పరేతునకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించెను.

ప రి శి ష్ట ము

గోరా సంధ్యాంతరమున నింటికివచ్చి చూచెను. ఆనందమయి యింటియందుట వరండాలో నిశ్శబ్దముగఁ కూర్చుండియుండెను.

గోరా చటాలునవచ్చి యామెపాదములచెంతఁ బ్రణమిల్లెను. ఆనందమయి హస్తద్వయముతో నాతని యుత్తమాంగము నెత్తి ముద్దికుకొనియెను.

గోరా:— అమ్మా! నీవే మాయమ్మవు. నే శేయమ్మను వెదకికొనుచుఁ దిరుగుచుంటినో ఆయమ్మ నాగృహచుర్యమునందే కూర్చుండియున్నది! అమ్మా! నీకు జాతి లేదు; విచారములేదు; అసహ్యభావములేదు! నీవు కేవలమును గల్యాణమూర్తివి! నీవే నాభారతవర్షమువు!

అమ్మా! ఈసారి మిలత్కీదాసిని బిలువుము! నాకుఁ బానీయజలముం దెమ్మని యామెతోఁ చెప్పము!

అప్పుడానందమయి యశ్రువ్యాకుల మృదుకంఠస్వరముతో గోరా చెవి చెంత దన వదనకమలము నుంచి గోరా! ఈసారి యొకసారి వినయునిఁ దిలిపించెదను" అనియెను.

స మా ప్త ము

Acc. No.

20399

891.443

RAV

ru-120/-

ఆంధ్రప్రచారిణీలిమిపెడ్., రామచంద్రపురం (తూర్పు గోదావరిజిల్లా)

-: మావద్ద లభించు గ్రంథములు :-

1. ఆ గణ్యక 1-0-0

చక్రని సాంఘికనవల. ఇందలి యిత్యుత్తము కోమల హృదయము. పవిత్రభావ ప్రపూరితయునగు యాటవిక కన్యాయోక్త ప్రేమగాధ. నవభావ బంధురముగను హృదయ రంజకము గను చిత్రంపబడినది.

రచయితలు:- శ్రీ వేంకటపార్వతీశ్వరకవులు.

2. అ శోకుడు 1-0-0

లోకలోక నివారకుడగు నశోకచక్రవర్తి చరిత్రమంతయు నతి మనోహరముగ వర్ణింపబడినది.

రచయితలు:- శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు.

3. భారతవీరుడు 1-0-0

పాండవమధ్యముడైన అర్జునుని కథ.

రచయిత:- శ్రీ శౌంతి గంగాధరరామశాస్త్రిగారు.

4. పుణ్యవిజయము 1-4-0

నగరచక్రవర్తి పట్టాభిషేకమునుగూర్చిన మనోజ్ఞకల్పనా విలసితమగు చిన్ననవల.

5. భావసంకీర్తనము 1-0-0

ఇందలి భక్తిప్రపూరితములగు సీసపద్యమాలికలు గద్యరచన లంబోలి సరళములై మృదుమధురములై పఠనీయములై విలసిల్లు చున్నవి.

రచయితలు:- శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు.

6. కావ్యకు సుమావళి — 6 భాగములు

(విడిభాగము 1కి సుమారు 200 పేజీలు) వెల 1-8-0
 శ్రీ) వేంకటపార్వతీశ్వర కవులచే నేటివఱకును రచియింపబడిన
 న ఖండకావ్యములన్నియు ఆరుభాగములుగ ప్రచురింపబడినవి
 ఈ కవిద్వయము నవయుగకర్తలై ఆంధ్రలోకము నలంకరింప
 జేసిన మృదుమధుర వాగ్ధ్వరీతరంగము లన్నియు నిందు
 పొందుపరుపబడినవి. భాషాభిమానులగు ప్రతియాంధ్రునకు,
 ప్రతి పుస్తకభాండాగారమునకు నీమహాకవుల కావ్యసంపుటము
 లన్నియు సమూల్యాలంకారములు. (కొలదిప్రతులుకేలవు)

7. ఏ కాంకికలు

1-4-0

శ్రీ శివశంకరశాస్త్రి సంకలిత సంపాదితమగు నీ ఏకాంకికలు
 12 నాటికల సంపుటి. నన్యసాహిత్యలోకమున వన్నె కెక్కిన
 ఆధునిక రచయితల నాటకరచన నూతనమయిన పోకడలు,
 నైపుణ్యము సంస్కృతి నిందు కాననగును. నవకవితా చాతు
 రిని చవిచూడవలయుననిన నివి చదువనలసినవే!

8. సిద్ధాంధుడు

ఈచిన్నిపొత్తమున బుద్ధదేవుని జీవిత చారిత్రమంతయు మధుగ
 తైలిని ప్రవాయబడెను.

చుటయుగోరా 'నీవు రావలదు, నీవిటలేవున్నచో నీకచ్చినవారి వభ్యర్థించుట జరుగదు!' అనిచెప్పి గోరా యతివేగముగ నింటికిఁజోయెను.

కృష్ణదయాళుడు శయ్యవై బయిడియుండెను. ఆసంగమయి పాదముల నొత్తుచు నాతనిచెంతఁ గూర్చుండియుండెను. గోరా యుద్విగ్నుడై యాయురువురి మొగములవంకిన జూచెను. కృష్ణదయాళుడు తనపక్కనున్న కుర్చీవైఁ గూర్చుండు నట్లారనికె నింజ్జుచేసెను. గోరా కూర్చుండి తల్లింగాంచి 'అమ్మా! ఎట్లున్నది?' అని యడిగెను. ఆనందమయ మెల్లగా 'కొంచెము నెమ్మదిగ నే యున్నది. డాక్టరు దొరగారికిఁ గలుగు వెల్పింది.' అనియెను. 'ఎయింటు శిశుమఖము నింకొక నేరకుఁడును గూడ నుండిరి. కృష్ణదయాళుడు వారినిబొమ్మని సంజ్ఞచేసెను. వారుపోయిరి. అప్పుడు కృష్ణదయాళు డానందమయ మొగమువంక నించుక నేపు చూచి గోరా నుద్దేశించి మెల్లగా నాకుఁగాలము సమీపించింది. నేనింత కాలమునఱకు నీసంబంధమున దాచియుంచిన విషయము నిప్పుడు నీకుఁదెలుపకున్నచో నాకు ముక్తిలేదు' అనియెను!

గోరా ముఖము వివర్ణమైపోయెను. ఆతఁడు నుస్థిరుడై కూర్చుండెను. కొంతనే సటివఱ కెవరును మాటాడలేదు. అప్పుడు కృష్ణదయాళుడు "గోరా! అప్పుడు నాకుఁ దెలియలేదు. అందుచేతనే యింతగొప్పపొరపాటుపని చేసితిని. తరువాత దానిని సరరించుకొనుటకు మార్గము లేకపోయినది' అనిచెప్పి మగల నూరకుండెను. గోరాకూడ నేమియుఁ బ్రశ్నింపఁ జేయఁజాలె యుండెను. కృష్ణదయాళుడు మరల ఇట్లే జరిగి పోవలయుననియు, నీసంగతి నీకెప్పటికిని జెప్పవలసిన యావశ్యకమే లేదనియు నేననుకొంటిని. కానియది యుక్తముకాదని నాకిప్పుడుతొచించినది బాబూ! నా మరణానంతరమున నీవు బ్రాధముగావింతుటయెట్లు?" యాప్రమాదభారనా మాత్రముచేతనే కృష్ణదయాళుడు వడఁకిపోయెను ప్రధానవిషయము తెలిసికొనవలయునని గోరా తొందరపడిపోవుచుండెను. ఆరిఁడానందమయి వంకిఁజూచి 'అమ్మా! ఆసంగతి యేమో నీవుచెప్పుము! బ్రాధముచేయుటకు నాకిధికారమే లేదా?' అని యడిగెను.

ఇంతవఱకును విశ్వేష్టయై తలవంచుకొని కూర్చున్న యానందమయి గోరా పక్క క్షి.ముక తలయెత్తి యాతనివంకిఁజూచి 'లేదుబాబూ! నీకధికారములేదు' అనియెను. గోరా యదరిపడి 'నేనీతని తనయుఁడను గానా?' అనిప్రశ్నించెను. ఆనందమయి భగ్నఁడై 'కావుబాబూ!' అనియెను. అప్పు డన్ని పరస్పరము వందలి యనలోచ్ఛాసముతోలి గోరావదనమునుండి 'అమ్మా! నీవు నాకల్లివి కానా?' అను సంతాపప్రశ్నయు వెలువడియెను. ఆనందమయిగుండె పగిలిపోయెను. అమె యిక్రిహీనవేదనాచయ కంఠస్వరముతో 'బాబూ! గోరా! నీవు పుత్రవిహీన నగు

నాకు బుఱుడవు. నీవు నాకుఁ గన్న బిడ్డకంటెను నధికుఁడనే బాటూ!’ అనియెను. అప్పుడు గోరా కృష్ణదయాళునింగాంచి ‘నేను మీకెట్లు లభించితిని?’ అని ప్రశ్నించెను. కృష్ణదయాళుడు హీనస్వరముతో ‘అప్పుడు మ్యాట్రీసింపవలయును. ఎటానా యందు మేమున్నప్పుడు మీయత్ను సిపాయిల భయముచే బడగత్తుకొని మాయంటికి వచ్చి యొకరాత్రి మాయంటునుండెను. అంతకుముందే మీతండ్రి యుద్ధములో మరణించెను—ఆతనిపేరు—”

అనింతి నే గోరా గర్జాస్వరముతో “అక్కఱలేదు. ఆతని నామముతో నాకు నిమిత్తములేదు.’ అనియెను. కృష్ణదయాళుడు గోరా యుద్ధేమనకు విప్పికుండై యాఁగిపోయెను. తరువాత మరల మెల్లగా ‘ఆతఁడైర్లందు దేక్షియుండు ఆరాత్రియే మీయత్ను నిన్ను బ్రహించి తోడనే మరణించినది అప్పటినుండియు నీవు మాయంట నే పెరిగి పెద్దవాడవైతిని.’ అనిచెప్పెను. ఒక్క నిమిషముతోఁ దన జీవిత మంతయు నద్భుతస్వప్నముగా మారిపోయినట్లు గోరా కగపడియెను. చిన్నతనము నుండియు నిర్బంధముకొనుచున్న నాతని జీవితభిత్తియంతయు నొక్కసారిగా విలీనమై పోయినది. ఆతని స్థానమేదియో నోధపడకుండెను. అతని వెనుకభాగమున నతీతి కాలమున నెట్టివస్తువునులేదు. ఎట్టయెదుట వింతకాలమునవలె నాతని యేకాగ్రలక్ష్యము నందుండి నున్నవైంబగుచున్న భవిష్యముకూడ నాకస్మికముగ లోపించిపోయెను. ఆతఁడు కేవలమును తనకావించునగు పద్మపత్రాంతర్జల చిందువుల బోలియుండెను. ఆతనికిఁ దల్లిలేదు; తండ్రిలేదు; దేవులులేదు; జాతిలేదు; పేరులేదు. ‘గోత్రము లేదు; దేవులులేదు! ఆతనికిఁ కేవలమును లేదనుమాటయే యున్నది! ఆతని కాళ్ళియ మేమున్నది? పనియేమున్నది? మరల నెక్కడవారంభింప వలయును? దేనియందు లక్ష్యముంవలయును? ప్రతిదివమున గ్రహగ్రహముగాఁ గాగోళపక్షిణముల నెక్కడనుండి సంగ్రహింపవలయును? దిగ్భ్రాంతింగూర్చు నీయద్భుత కూన్యమధ్యమున గోరా వాగ్విహీనుఁడై కూర్చుండి యుండెను. ఆతని మొగముమాలి యెవ్వరును మఱి మాటాడుటకు పాపానింపలేదు.

ఇంతలోఁ గుటుంబవైద్యునితోఁ గలసి డాక్టరువారగార వచ్చి రోగిని చూచెను. అట్లే యాతఁడు గోరానుకూడఁ జూడకుండఁజాలకపోయెను. ఈతఁడెవ్వఁడని డాక్టరనుకొనియెను. అప్పుడు గోరా మొగమున గంగావృత్తికాతిలక ముండెను. అతఁడు పట్టుబట్టలనుగట్టియుండెను. కంచుకము లేకుండుటచే నుత్తరీయాంతరమునం దాతని ప్రకాండకరీరము స్పష్టముగఁ కగపడుచుండెను. పూర్వమైనవో నింగ్లిషుడాక్టరనిన గోరాకుఁ గోపముగానందును! ఇప్పుడా డాక్టరు రోగిని బరిక్షించుట గోరా

కుతూహలముతోనే చూచుచు దనలోఁ “ఇక్కడివా రందఱికింబెను నీతఁడేవా నా కాత్మీయుఁడు?” అని ప్రశ్నించుకొనియెను.

డాక్టరు గోగిని పరీక్షించి “విరుద్ధలక్షణము లంతగాఁదోచుటలేదు. నాడి యందునుదోషములేను. శరీరస్థితిఁనుండు వికృతియేమియునులేదు, కొంచెముజాగ్రత్తగా నున్నచో నిరీక్షణి జబ్బుచేసెను” అనిచెప్పి వెడలిపోయెను. గోరాకూడా “నేమియు మాటాడకుండ లేచుట మప్రకృమించెను! డాక్టరు వచ్చుటచే లోనికిఁబోయిన యానందమయి చటాలునవచ్చి గోరాచేయి పట్టుకొని “బాబూ! గోరా! నావైఁ గోపపడవలదు. అట్లయినచో నేను బ్రతుకకాలను” అనియెను గోరా మనస్తాపముతో “ఇన్నాళ్లవఱ కేలచెప్పలేదు? చెప్పినచో నీకెట్టి పట్టుమును లేదే!” అనియెను.

ఆనందమయి తప్పంతయును దనమీఁదనే వెట్టుకొని “బాబూ! నిన్నుఁ బో గొట్టుకొందు నేమో యనుభయముచే నేనింతిపాపము చేసితిని! తుదకుఁ జెప్పక తీరినది కాదు. ఇది యెవ్వరితప్పునగాదు. నాదే. గోరా! ఇదివాకు మరణశిక్ష యైనది బాబూ!” అనియెను. గోరా యేమియు మారాడక “అమ్మో!” అనియెను. ఆపిలుపుతో నింతవఱకును అమ్మములై యున్న గూనందమయి కన్నులనుండి యశ్రుధారలు పొంగిపారల నారంభించెను. అప్పుడు గోరా “అమ్మో! ఇప్పుడు నేనొకసారి పరేక బాబునింటికిఁ బోయెదను!” అనియెను.

ఆనందమయి గుండెలలోని బరువు దిగిపోవుటయు నామె “వెళ్లుముబాబూ!” అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు తనకు శీఘ్రమరణసంశయము లేకుండుటయు, గోరా రహస్యమంతయు వెల్లడియైపోయినదని భయపడి “గోరా! ఈసంగతు లెవ్వరియొద్దను వెల్లడింపవలసిన పనిలేదు. నీవుకొంచెము జాగ్రత్తగా నున్నచో నీసంగతి యెవ్వరికిని తెలియఁబోదు! అనియెను. గోరా యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పక వెడలిపోయెను. కృష్ణదయాళునితోఁ దన కెట్టి సంబంధమును లేదనుమాట తలంచుకొని యాతఁడు విక్రాంతుఁడయ్యెను. గోరా బయలుదేరి పోవుచుండఁగా మహిముఁ డగపడి “గోరా! ఎక్కడకుఁ బోయెదవు?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా:— శుభవార్త! డాక్టరువచ్చినాఁడు. భయములేదని చెప్పినాఁడు.

మహిముఁ డానందముతో “బ్రతికితిమి. ఎల్లండి శశివివాహము. నీవు కొంచెము పాటుపడవలయును. విషయంఁ దాదానిమున మనయింటికిరాఁగూడదు. తనవెండ్లి కిట్టివారు రాఁగూడదని యవివాశుఁడు కూడఁ జెప్పియున్నాఁడు. సోదరా! ఒక్కమాట చెప్పుచున్నాను. ఆనందమున మాకచేరెవెద్దనొరలను విలువఁదలఁచితిని. నీవుమాత్రము గుండరగోళము చేయకుమునూ! ఏమంతకష్టమున్నది? ఒకసారి తలవంచి ‘గుడ్ ఈవినింగ్ సార్’ అన్నంతమాత్రమున హిందూధర్మము చెడిపోవునాయేమి?మాడు

వారు రాజవంశజులు! వారికించుక లొంగినట్లున్నవో నది చువకొక యవమానము కాదు' అనిచెప్పెను. చుహీముని మాటకు బదులు చెప్పకుండగనే గోరా వెడలి పోయెను.

౭౭

తన కన్నీరు పరేకున కగపడకుండ నుచరిత బట్టలుసరుచున్నట్లు వెట్టెవైకొంగి యున్న సమయమునందే గోరమోహనబాబు వచ్చెనను కలుగువచ్చెను. నుచరిత పని ముగించి చటాలునలేచెను. అంతలో గోరాయును వచ్చెను. గోరా మోక్షమునం దిలక మింకను నట్లేయున్నది. ఆతడు పట్టుబట్టలతోడనే వచ్చెను. అప్పుడు నుచరితకుఁ బ్రార్థనమున గోరానుజూచినదినము స్ఫురికివచ్చెను. అప్పుడాతఁడు యుద్ధసన్న ధుఁడై వచ్చెనని నుచరితయెఱుఁగును-ఇప్పుడుగూడ నదియే చేచును!

గోరా వచ్చినతోడనే తల నేలవై జొరలించుచుఁ బరేకునకు సాష్టాంగప్రణామముచేసి గూతరి పాదధూల్చిని గైకొనియెను పరేకుఁడు వ్యస్తభావముతో వాతని లేవనెత్తి 'కూర్పుండుము! బాబూ! కూర్పుండుము!' అనియెను గోరా చటాలున 'పరేకబాబూ! ఇప్పుడు వాకెట్టిబంధమును లేదు!!' అనియెను.

పరేకుఁడాశ్చర్యముతో 'ఎట్టిబంధము' అనియెను.

గోరా:— నేను హిందువును గాను.

పరే:— హైందవుఁడవే కావా?

గోరా:— కాను. మ్యూటీనీసమయమున దొరికినబిడ్డనని వాకిప్పుడు తేలిసినది. మాశంఢి యైర్లండు దొరయట! భారతవర్షమున శత్రువు మొదలు దక్షిణమువరకును గల దేశముందిర ద్వారములన్నియు నిప్పుకు వాయెదుట రుద్దములై పోయినవి. ఇప్పుడీ దేశముధ్యమునం దెట్టి పంక్తియందును వాభోజనమునకుఁ దావులేదు.

నుచరితా పరేకులు స్తంభితులైపోయిరి. పరేకున నేమిచెప్పఁకును దోఁచుట లేదు. అప్పుడు గోరా 'పరేకబాబూ! నేనిప్పుడు ముప్పుఁడనైతిని. పతిత్రయనకుఁ గాని, ప్రవృత్త్యమునకుఁగాని నేనిక ధియపడఁబరిసన లేదు. వాకికి నదిగఁడుగునకు 'శిలచూపులు చూచుచు శుచిత్రయమును రక్షించుకొనవలసిన నిమిత్తములేదు' అనియెను. నుచరిత యేకాగ్రదృష్టితో గోరా పృథీప్రపదనమున గాంచుచుండెను. అప్పుడు గోరా ముగల 'పరేకబాబూ! నేనింత కాలమునుండియు భారతవర్షమును బడయుకై ప్రాణముల నర్పించి ప్రయత్నముచేయుచుంటిని—ఎక్కడనో యొకతావున బంధితుఁడనై యుంటిని. ఆబంధముతో వాక్కిదన సమ్మేళనము చేయుటకై చేయుంబరలు వాటిని తముల నర్పించి పాటుపడితిని. ఆశ్చర్యభక్తులను విస్తరింపజేయుటయందే మగ్నుఁడనై నేనిక నెట్టికార్యమును జేయఁజాలనైతిని. అదియే వాకుఁబ్రధానకార్యమయ్యెను. అందుచేత నే వాస్తవభారతవర్షమును సర్వదృష్టిగాంచి నేంపజోయి యనేకపర్యా

యమలు భయముచే వెనుకకువదలితిని. నిష్క్రమింతునను, నిర్వికారంబునను భారత వర్షమును నునమున భావించుకొని యాయభేద్యదుర్గురుభ్యమున నాభక్తిని నిరపాయముగ రక్షించుకొనుటకై నాచుట్టుప్రక్కల నంతటను మహారణము గావించితిని ఇప్పుడొక్క నిమిషములో నాభావదుర్గురు స్వప్నరాజ్యమువలె మాయమైపోయినది. నేనాకస్మికముగఁ ద్రోసివేయఁబడి యనంత సత్యమధ్యమునకు వచ్చిపడితిని. సమస్త భారతవర్షమునందలి మంచినెడ్డలును, నుఖఃఖములును, జ్ఞానాజ్ఞానములును నొక్కసారిగా నాన్మౌనయమధ్యమునకు వచ్చిపడినవి ఇప్పుడు నేను సత్యమును నేనించుట కధికారివైతిని. సత్యసంగంధ మగు కృత్యక్షేత్రము నాయెడటికి వచ్చిపడినది. అది నామనోమధ్యమునందలి క్షేత్రము కాదు — అది వెలుపలనున్న త్రింకతోటి ప్రజలకును సంబంధించిన యధార్థ కళ్యాణక్షేత్రము!

మౌనవల్లభులగు గోరా యనుభవోత్సాహవేగము పరేకనిగూడ నాందోళితునిం గావించఁబడఁగెను. అతఁడెకి గూర్చుండఁజాలపోయెను. తుర్పీనుండి చుట్టలున లేచి నిలవఁబడియెను.

గోరా — నామాటలు మీకు బాగుగదలెననవా? నే నెట్టివాడను గావలయునని కేయుంబరలు గోరుకొనుచుఁ గాలేకపోయితిని, యట్టివాడ నిప్పటికిఁ గాఁగలిగితిని. నేనిప్పును భారతవర్షీయఁడను. నాన్మౌనములో నిప్పుడు హైందవ, మహమ్మదీయ, క్రైస్తవది సమాజములయం దెట్టి విరుద్ధభావమున లేదు. ఇప్పుడీ భారత వర్షమునందలి యన్ని జాతులును నాజాతియే. అందఱియన్నయును నాయన్నిమే. నేనీ జంగాళమునందలి యన్ని జిల్లాలను దిరిగితిని. చిన్నపల్లెలయందఁగూడ నాతిధ్యమును గ్రహించితిని. నేను కేశవమును బట్టణసభలయందే యుపన్యసించునాడనని మీరనుకొనవలదు. కాని సామాన్య జనులందఱియోడను సమానముగఁ గలసియుండఁజాలక పోయితిని. ఇంతకాలమునఱకు నేనెప్పుడుగా నొకవిధమగు ప్రత్యేకత్వమును గల్పించుకొనియే తిరుగుచుంటిని. ఆభావమును మరలొకొనఁజాలక పోయితిని. అందుచేతనే నాన్మౌనయాగతరమునం దత్యంతమును శూన్యభావముండెను. అదియున్న ట్లంగీకరింపకుండుటకై నేననేకవిధములఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఆ శూన్యత్వము ననేక చిత్రాలంకారములతో నలంకరించి నుండఁగఁ జేయఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఎచునన — నేను భారతవర్షమును బ్రాణముకంటె నధికముగఁ ప్రేమించితిని. నేను దానియం దేభాగమున కట్టిలోపము కలదనుటకు సహింపజాలకుంటిని ఇప్పటికి నే నాయలంకార రచనమునందలి వృధా ప్రయత్నమునుండి నిష్క్రమిం గాంచి బ్రతుక గలిగితిని పరకబాబూ!

పరే:— తనను సత్యమును గ్రహింపఁగలిగవచ్చుడు తనసమస్తాభావములును సంపన్నములు కాకపోయినను నాత్మసంతృప్తి కలుగును—దానిని మిథ్యపకరణములచే నలంకరింపవలయునన విచార్యమాత్రమైనను తనకుఁగలుగుడు.

గోరా:— పరేశబాబూ! చూడుము! నాకురేపు ప్రాతఃకాలమునకు నవజీవన లాభముం బ్రసాదింపుటని నిష్పటికాత్రి నేను దేవునిఁ బ్రార్థించితిని. నేను చిన్నతనము నుండియు నిన్నాళ్లవఱకు నజ్ఞానా శౌచముచే నావృతండ్లనై యుంటిని. ఇప్పుడా యావరణము నిశ్చేనముగ నశించుటచే నాకు నవజన్మలాభము కలిగినది. నేనేభావము తోఁ బ్రార్థించితిను యాభావము నీశ్వరుఁడాలింపలేడు—అతఁ డాకస్మికముగాఁ దనసత్యమును నాచేతులలోఁ బెట్టి నన్నొక్కపారిగా నానంద పులకితునిం గావించి నాఁడు. అతఁ డిట్లు నాయపవిత్రతను సమూలముగ నశింపఁజేయునని నేను స్వప్న మందైనను ననుకొనలేదు. నేనిప్పుడు చందాలగృహమునందైనను నపవిత్రతా భయము లేనంతటి శుచితుండుడనైతిని. పరేశబాబూ! నేను నేటి ప్రాతఃకాలమున సంపూర్ణముగ నావరణనిర్విశిష్టంబగు చిత్తముతో నొక్కపారిగా భారత వర్షాత్పంగము నాశ్రయింపఁగలిగితిని. ఇంతకాలమునకు నేను మాతృకోదనివాసముఖ తన నేమో సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁగలిగితిని.

పరే:— గోరాబాబూ! నీమాతృకోదనివాస సౌఖ్యాధికార తథ్యమునకు తమ్ములనుగూడ నాహ్వానించి తీసికొనిపోయి!

గోరా:— నేనిప్పుడు ముక్తిలాభముం గాంచి ప్రపథమమున మిమ్మెలదర్శింప నచ్చితిను యెఱుఁగుదురా?

పరే:— ఎందుకొఱకు?

గోరా:— అముక్తిమంత్రము మీయొద్దనే యున్నది—అందుచేతనే మీ రేసమా జమునందును స్థానమును గైకొనలేదు. నన్నుమీరు మిశ్రమ్యునిగా ననుగ్రహింపుఁడు! ఎవ్వడు హిందువులకును, ముసల్మానులకును, క్రైస్తవులకును, బ్రాహ్మణాచార్యులకును గూడ సమైద్యుండెనో యెవ్వని మందిరద్వార తన్ని జాతులకును నందఱు వ్యక్తులకును గూడ నేదినమునందైనను మాయఁబడియుండో, యెవ్వఁడు కేవలమును హిందువులకుమాత్రమే దేవుఁడు కాక భారతవర్షమున కంతకును దేవుఁడైయుండెనో యదాదేవుని దివ్యచంద్రమును మీరు నాకొప్పు దుపదేశింప వలయును.

పరేశుని నవనకమలమున గంభీర భక్తిరసపరిపూర్ణము లగు నున్నొక్క మధురచ్చా యము మిలమిల మెఱసిపోవుతుండెను—అతఁడు విమోచిత నయముడై నిశ్శబ్దముగ నాఱుటఁజూచి యుండెను.

ఇంతనేపటికి గోరా నుచరితవంకఁ దిలకించెను. నుచరిత తనకుర్చివై నిశ్శేష్టయై కూర్చుండి యుండెను.

గోరా నవ్వుచు ‘నుచరితా! శ్రేణిక నీగురువునుగాను. నేను నిస్కొక్కటి ప్రార్థించుచున్నాను—” ‘నీవు నాచేయి పట్టుకొని నీయీగురునకు నన్ను సమర్పింపుము!’ అనికోరుచు గోరా తన దక్షిణహస్తమును నుచరితవైపునకుఁ జూచెను. నుచరిత చటాలునఁ గుర్చినుండి లేచి తన కోమలకరపల్లవము నాతని కరకమలమునఁ గీలించెను. అప్పుడు గోరా నుచరితతోఁగలసి పరేకునకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించెను.

ప రి శి ష్ట ము

గోరా సంధ్యాంతరమున నింటికివచ్చి చూచెను. ఆనందమయి యింటియెదుట వరండాలో నిశ్శబ్దముగఁ గూర్చుండియుండెను.

గోరా చటాలునవచ్చి యామెపాదములచెంతఁ బ్రణమిల్లెను. ఆనందమయి హస్తద్వయముతో నాతని యుత్తమాంగము నెత్తి ముద్దిడుకొనియెను.

గోరా:— అమ్మా! నీవే మాయమృతు. నే నేమయ్యను వెదకికొనుచుఁ దిరుగుచుంటినో ఆయమృ నాగృహచుభ్యమునందే కూర్చుండియున్నది! అమ్మా! నీకు జాతి లేదు; విచారములేదు; అసవ్యాభావములేదు! నీవు కేవలమును గల్యాణమూర్తివి! నీకే నాభారతవర్షమవు!

అమ్మా! ఈసారి మిలక్మీదాసిని బిలుపుము! నాకుఁ బానీయజలముం దెచ్చుని యామెతోఁ చెప్పము!

అప్పుడానందమయి యశ్రువ్యాకుల మృదుకంఠస్వరముతో గోరా చెవి చెంత దన వదనకమలము నుంచి గోరా! ఈసారి యొకసారి విసయునిఁ బిలిపించెదను” అనియెను.

స మా ప్త ము

ఆంధ్రప్రచారిణీలిమిపెడ్., రామచంద్రపురం (తూర్పు గోదావరిజిల్లా)

-: మావద్ద లభించు గ్రంథములు :-

1. ఆ గణ్య క 1-0-0
చక్రని సాంఘికనవల. ఇందలి యితీవృత్తము కోమల హృదయము. పవిత్రభావ ప్రపూరితయునగు యాటవిక కన్యయొక్క ప్రేమగాధ. నవభావ బంధురముగను హృదయ రంజకము గను చిత్రింపబడినది.
రచయితలు:- శ్రీ వేంకటపార్వతీశ్వరకవులు.
2. అ శో కు డు 1-0-0
లోకశోక నివారకుడగు నశోకచక్రవర్తి చరిత్రమంతయు నతి మనోహరముగ వర్ణింపబడినది.
రచయితలు:- శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు.
3. భా ర త వీ రు డు 1-0-0
పాండవమధ్యముడైన అర్జునుని కథ.
రచయిత:- శ్రీ శొంఠి గంగాధరరామశాస్త్రిగారు.
4. పుణ్య విజయము 1-4-0
సగరచక్రవర్తి షట్టాభిషేకమునుగూర్చిన మనోజ్ఞకల్పనా విలసితమగు చిన్ననవల.
5. భా వ సంకీర్తనము 1-0-0
ఇందలి భక్తిప్రపూరితములగు సీసపద్యమాలికలు గద్యరచన లంబోలి సరళములై మృదుమధురములై పఠనీయములై విలసిల్లు చున్నవి.
రచయితలు:- శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు.

6. కా వ్య కు సు మా వ లి— 6 భాగములు

(విడిభాగము 1కి సుమారు 200 పేజీలు) వెల 1-8-0
 శ్రీ వేంకటపార్వతీశ్వర కవులచే నేటివఱకును రచియింపబడి
 న ఖండకావ్యములన్నియు ఆరుభాగములుగ ప్రచురింపబడినవి
 ఈ కవిద్వయము నవయుగకర్తలై ఆంధ్రలోకము నలంకరింప
 జేసిన మృదుమధుర వాగ్ధ్వరీతరంగము లన్నియు నిందు
 పొందుపరుపబడినవి. భాషాభిమానులగు ప్రతియాంధ్రునకు,
 ప్రతి పుస్తకభాండాగారమునకు సీమహాకవుల కావ్యసంపుటము
 లన్నియు సమూల్యాలంకారములు. (కొలదిప్రతులుకేలవు)

7. ఏ కాంకికలు

1-4-0

శ్రీ శివశంకరశాస్త్రి సంకలిత సంపాదితమగు నీ ఏకాంకికలు
 12 నాటికల సంపుటి. నవ్యసాహిత్యలోకమున వన్నెకెక్కిన
 ఆధునిక రచయితల నాటకరచన సూతనమయిన పోకడలు,
 నైపుణ్యము సంస్కృతి నిందు కాననగును. నవకవితా చాతు
 రిని చవిచూడవలయుననిన నివి చదువనలసినవే!

8. సిద్ధాంధుడు

ఈచిన్నిపోత్తమున బుద్ధదేవుని జీవిత చారిత్రమంతయు మధుగ
 శైలిని ప్రాయబడెను.

